

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
УКРАИНСКАЯ АССОЦИАЦИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ
РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ (УКРАИНА)
ДНЕПРОПЕТРОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА
КАФЕДРА ОБЩЕГО И РУССКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

*Материалы IV Международной научной конференции
9–10 апреля 2009 года*

ДНІПРОПЕТРОВСЬК
«ПОРОГИ»
2009

УДК 811.16'373

ББК 81.41

Л 43

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства ДНУ імені Олеся Гончара (протокол № 7 від 9 лютого 2009 р.)

Упорядник: Т. С. Пристайко, доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри загального та російського мовознавства ДНУ імені Олеся Гончара

Л 43	Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: Материалы IV Международной научной конференции. Днепропетровск, 9–10 апреля 2009 г. // Составитель Т. С. Пристайко. – Д.: Пороги, 2009. – 424 с.

ISBN 978-966-525-991-6

В сборнике представлены материалы докладов лингвистов Украины и близкого зарубежья, посвященных вопросам теории неологии, изучению путей и принципов неологизации славянских языков наших дней, исследованию лексико-грамматических инноваций в аспектах современных научных парадигм, рассмотрению языковых и речевых инноваций как объектов лингводидактики, теории и практики перевода.

Для преподавателей, ученых, аспирантов и студентов гуманитарных факультетов, а также для широкого круга читателей, которые интересуются динамическими изменениями, происходящими в современных восточнославянских языках.

ББК 81.41

ISBN 978-966-525-991-6

© Пристайко Т. С., упорядкування, 2009

НЕОЛОГИЯ КАК НАУКА В ОБЩЕЙ ПАРАДИГМЕ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ. ПУТИ И ПРИНЦИПЫ НЕОЛОГИЗАЦИИ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI ВВ.

А. Б. Бушев (Тверь, Россия)

РУССКАЯ ЛЕКСИКА В ДИНАМИКЕ XXI ВЕКА

Целью языковой политики является, по мнению Г. О. Винокура, сам язык. Известны двусторонние связи между языком и социумом, так как язык – медиум и всех иных деятельности в области культуры, и субстрат всякого дискурса, и базис мета-языка. Современное состояние языка очень поучительно. Развитие русского языка позволяет отслеживать все те процессы, которые происходят в социодинамике, в психоистории, в динамике социальных представлений, в общественной морали и т. д. Не случайно в науке конца XX века такое внимание языку, явственен лингвистический поворот, осуществляется трактовка лексикона как отражения ментальности, методы лингвистики используются в анализе текстов для нелингвистических целей.

Мы являемся свидетелями либерализации языка, речевых норм в печати, возникновения принципиально иных стилистических стандартов в новых масс-медиа [6, с. 67–72], участниками информационной революции. Все это происходит на фоне цивилизационного слома, грандиозной социальной мобильности, социальной динамики, расширения объема информации, на который *volens nolens* отвечает человеческое сознание.

Типичными для русского языка начала XXI века являются:

1. Жаргонизация, широкое присутствие арготизмов, молодежного сленга, компьютерного сленга [1, с. 122];
2. Интеллектуализация, языковая игра, карнавализация;
3. Варваризация, заимствования (транслитерации и кальки);
4. Бюрократизация [2];
5. Интертекстуальность и языковая игра текстов и лингвокреативность; лингвоцентризм присущ даже жаргону как отражение рефлексии над языком [4]; лингвокреативность присуща даже неологизмам;
6. Широкое заимствование элементов рекламы, слоганов, политического новояза.

Изучаются проявления социального и культурного в искусствоведческом, финансовом, политическом дискурсе. Активно проводится изучение рекламы с ее весьма характерными языковыми и риторическими особенностями, исследования электронного текста – текста, создаваемого в процессе коммуникации, характеризуемого рядом особенностей (мультимодусностью креолизованного текста, вербальным и невербальным представлением информации, интерактивностью, так как такой текст развивается *de novo* и обогащается с каждой репликой). Возрастает личностное начало в речи, активнее взаимодействуют книжная и разговорная речь, часты языковая игра («*Любишь кататься – катайся на фиг*»), юмор (о серьезных вещах говорим с улыбкой), карнавализация, при этом не экономится понимание (из подтекста игру необходимо понимать), наличествуют элементы коллективного языкового сознания (презентемы, логозпистемы, лингвокультуемы, фигуры знания, интертекстемы).

Интеллектуализация языка и внутриязыковая рефлексия – одно из характерных явлений. Так, регистрируется **проблема языковой игры**: триумфом стала мысль о том, что при помощи языковой игры, сленга национальный язык пытается защититься

от своей всеобщности в ее обедненной прагматической интернациональной версии. Сюда же относится проблема каламбурных трансформаций («Экспериментальный словарь русских антипословиц»). Ряд терминов переосмыслиется в языковой игре. Результаты варваризации в языке вовлекаются в процесс построения жаргонизмов: «черный нал», «маржа» (*margin*), «карга» (*cargo*). Показателен лингвоцентризм жаргона: аська, батоны, винды, варез, винт, доска, ламер, юзер, мать, мастдай (*mustdie*), оффтопик, пень, писюк, прокси, рулез, сидюк.

Жаргонизация – широкое присутствие арготизмов, молодежного сленга, компьютерного сленга (*аккаунт, анлимитед, апгрейд, андейт, аттач, бластер, браузер, брандмауэр* (то же, что и *файрволл* – пояснение), *инсталляция, интерфейс, кластер, коннект, крэкер, кулер, курсор, кэш, мейлер, модем, модератор, монитор, нотбук, патч, портал, принтер, провайдер, слэш, сканер, стимулятор, сэмплы, трэкбол, утилиты, флор, хакер*). С ней соотносительны проблемы вторжения в разговорный язык «общего жаргона», жаргонизированности просторечия молодого поколения. Просторечие насыщено жаргоном, общим жаргоном. Жаргон заполнил СМИ, литературу. Подчеркивается тщета запретительного регулирования в сфере культуры речи.

Показателен лингвоцентризм современного молодежного жаргона. Право жаргонизмов быть лексикографически описанными и лингвистически исследованными не подвергается сомнению. При изучении общемолодежного жаргона, складывавшегося в конце 1980-х и начале 1990-х годов, а также языка различных групп молодежи, а именно: музыкантов, диггеров, путешественников автостопом, байкеров, спортивных фанатов и многих других, – обращают на себя внимание как метафоризация и переосмысление (семантические способы), так и транслитерация английских слов:

Акум, активный флип, Алик (мобильные телефоны фирмы Alkatel), *Беник* (в просторечье мобильные телефоны фирмы Бенетон), *битая трубка, биллинг, блютуз, голозуб, синезуб, браузер, вапиться* (пользоваться WAP-режимом), *ваять мэски, вибра, гнумас, горюче-смазочные материалы (GSM), дятел* (абонент, расчлняющий разговор на бесплатные куски по несколько секунд), *Жаба* (Java), *кирпич* (телефон, имеющий большие массу и линейные размеры), *красный глаз* (IrDA), *лыжа, мотор, моторулез, нетбизия* (network busy), *нюша, ночка, чухня, нырлящик* (сотовый телефон, который перестал работать после того, как его уронили в воду), *парашиотист* (сотовый телефон, который перестал работать после падения с высоты), *перешивать* (перепрограммировать интегральную микросхему памяти сотового телефона), *рапиновка* (описание назначения контактов разъема (порта) сотового телефона, *роуминг, Семен, Сима, соньерик, Филипп, хот-биллинг, горячий, вареный, копченый, подогретый биллинг, шкурка, ШАР-ЖПРС* (просторечное название функции WAP-GPRS).

Иной аспект – **варваризация, заимствования** (транслитерации и кальки). Одним из распространенных процессов в языке российских СМИ последних лет стало обильное появление варваризмов. Часть из новых заимствований привносятся в язык в силу того, что не существует слов для самих понятий (*сканнер*), часть как эвфемизм («*фанд-райзинг*» вместо «*идти по миру*», «*секьюрити*» вместо «*обслуга*»), часть – из дурной моды отказываться от своего. При этом характерны не просто заимствования, а такие, которые говорящие воспринимают как не совсем родные. Никто не призывает отказываться от реалий, от экзотизмов, от терминов, от вполне вошедших в русский язык и нашедших в нем свое лицо заимствований.

За последние годы в связи с тем, что массовая культура стала проводником политики культурного империализма, язык в целом, а именно: пласт молодежной лексики и жаргона – обогатились следующими прописавшимися транслитерированными и не всегда приспособленными по форме к нормам русского языка заимствованиями:

Бишура (от англ. *be sure* – тест на подтверждение беременности, от надписи на упаковке); *сейшн, беби, найсовый, апгрейдить, аскер, аскарь, байкер, байк, берздей, бестовый, беспрайсовый, блэковка, блэк, бразер, брейкер, бэксайд, бэнд, задринчить вайну, вайф, винды, виндовский, войс* («Войс был молодой, звонкий, веселый»), *выдринкать, герлы, гуд, даун, дарлинг, драйвер, драйв, дринкать, дэнс, заинсталить, задринчить, заслипать, засэйшенный, зафачить, трузера на зипперах, ивнинг, интерсейшен, икскьюз, искейпнуть, кантри* («Поехали на кантри!»), *крейза, крейзи-хаус, лайкать, лейбл, мани, мессидж, миксовать, милитэр, мэновый, мэйкаться, мэйло, найтовать, нью-вейвчик, олдовый, отпринтить, отфачить, отфэйсовать, парента, пати, перенайтать, пипл, пипловый, поспикать, прайзовый, прайс, проаскннуть, пэрэнс, реинсталит, рейв, релакснуться, ремикснуть, рингануть, рейвовать, рум, сайд, сайз, флет, бег, скин, сконнектиться, смоук, спикать, спикать, стейс, стритен-герл, тэйбл, тин, трэшер, фазер-мазер, фак-сейшн, файновый, фэн, фейс, френд, форэвер, форин, фэйсушник, хич-хайк, шузы.*

Варваризмы – вторая примета стремительных языковых изменений в обществе и СМИ: *приватизация, маркет, менеджмент, депозит, ваучер, монетаризм, гиперинфляция, инвестиции, эмиссия, трансфер, фьючерс, фандрайзинг, брэдинг, франшиза, франчайзинг, экстремизм, миллениум, ГКО, холдинг, транш, депозит, лизинг, хит, риелтор, брифинг* и т. д. Есть мнение, что здесь мы сталкиваемся с семантическим явлением: специально изобретенный язык, изменяющий или затемняющий смысл знакомых слов. Наблюдается засилие иностранной лексики, в том числе сниженной, употребляемой к месту и не к месту – *нюсмейкер, секьюрити, хедлайн, ридер, беби-иттер, кастинг, киллер, промоушен, мерчандайзинг, фандрайзинг, маркетинг, брэдинг, менеджер* (вместо *продавец*) вплоть до смешного («*Ильич – бренд нашего города*» об Ульяновске).

Характерна специфическая манера речи – американизированные интонации типа *rising tune*, характер обращения СМИ и других отправителей публичной речи со своей аудиторией (*пиплы, хай, хавать будем*) – неуважительный, порой агрессивный, вызывающий негативную ответную реакцию «адресата», к которому речь обращена.

Характерны бюрократизация, наличие бюрократических жаргонизмов (типа *отзвониться, проплатить, озвучить*).

При изучении живого языка СМИ мы отмечаем следующие языковые феномены: стереотипии [2]. Нами разрабатывается вопрос соотношения понятия стереотипии и единиц языка: избитая метафоризация, эвфемизация, понятия с широкой, четко неопределенной семантикой, калькирование терминов, аксиологическая лексика, высокая пафосная лексика, сложность дефинитивности терминов, конъюнктурность, банальность метафоризации, «иностранные» синонимы, перифразы, нелепые штампы, слова на случай, неологизмы, затертые слова, девальвированность слова (*религиозность, православие, творец, разум, вера, религиозное мировоззрение, толерантность, духовность, благочестие*), клише и штампы политического дискурса. Это новое семантическое явление в сфере исследований лингвистики лжи, демагогии и пропаганды [3, с. 355], политической корректности в гендерном, расовом, возрастном, личностном, имущественном, профессиональном аспектах. Присущи широкое заимствование элементов рекламы, слоганов, политического новояза.

Все вышеуказанные процессы имеют явные лингводидактические импликации для формирования вторичной языковой личности при обучении на продвинутом этапе, приближающемся по своим задачам к обучению и компетенции носителя языка.

С изучением вышеуказанных феноменов коррелирует и исследуемый нами феномен коллоквиальности (разговорности) речи, которая есть несомненно одна из наиболее сложных способностей, подлежащих освоению языковой личности. Она

особенно актуальна при установке на работу в условиях устной коммуникации, неформального общения. Разговорная речь – разновидность устной литературной речи, обслуживающая повседневное обиходно-бытовое общение и выполняющая функции общения и воздействия. Как форма существования литературного языка разговорная речь характеризуется основными его признаками (наддиалектностью, устойчивостью, нормативностью, многофункциональностью).

В филологии сравнительно давно изучается взаимодействие разговорной речи с разговорным типом письменно-литературного языка в художественных произведениях (А. Н. Островский, Н. С. Лесков, В. М. Шукшин, М. М. Зощенко, В. П. Астафьев, А. И. Солженицын, А. А. Галич, С. Д. Довлатов), где речь разговорная «олитературируется» (В. В. Виноградов).

Неподготовленность, линейный характер, непосредственный характер речевого акта – параметры, отчетливо выделяющие разговорность. Коллоквиальность проявляет себя на лексическо-стилистическом и синтаксическо-стилистическом уровне. Особенности коллоквиального синтаксиса посвящены работы Ю. М. Скребнева: описательная и сокращенная номинация, парцелляция, присоединение, антиципация, добавление темы-уточнителя, прерванные структуры, вопросно-ответные единства, повторы, стяжения, перифразы.

Естественность и спонтанность общения и перевода предполагают свободное и активное владение жанрами устной речи, предполагающими коллоквиальность. Неформальные жанры, спонтанная бытовая, разговорная, сниженная речь являются предметом интереса в этой связи [5, с. 245].

Одно дело, скажем, язык науки и совсем другое – обыденная разговорная речь. Велико вторжение в разговорный язык общего жаргона (термин и понятие разрабатывались Е. А. Земской в связи с созданием соответствующего словаря на материале русской разговорной речи). Трюизмом стала мысль о том, что при помощи языковой игры, сленга национальный язык пытается защититься от своей всеобщности в ее обедненной прагматической интернациональной версии.

Просторечие вместе с народными говорами и жаргонами составляет устную некодифицированную сферу общенациональной речевой коммуникации – общепонятный народно-разговорный наддиалектный язык. Литературное просторечие – служащее границей литературного языка с народно-разговорным языком – особый стилистический пласт слов, фразеологизмов, форм, оборотов речи, объединяемых яркой экспрессивной окраской «сниженности», грубоватости, фамильярности. Недаром сленг называется поэзией обыденного языка. Наряду с просторечными словами входят и диалектизмы и жаргонизмы, утратившие свою локальную и социально ограниченную прикреплённость.

Исследования вышеуказанных феноменов позволяют отчетливо видеть новый ракурс языковедения – перевыражение социальности в языке и формирование языком социальности и культуры. **Социоллингвистика** – наука о функционировании языка в обществе – обогатилась за последние годы новыми достижениями. Стремительно меняется общество. Научная дисциплина, развивающаяся на стыке языкознания, социологии, социальной психологии и этнографии и изучающая широкий спектр проблем, связанных с социальной природой языка, его общественными функциями, механизмом действия социальных факторов на язык, ролью языка в жизни общества продолжает оставаться актуальной.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бушев А. Б. Наука о языке и вульгаризация речи в СМИ / А. Б. Бушев // Международная интернет-конференция «Российская наука и СМИ» / Моск. представительство Фонда К. Аденауэра, Президиум РАН, ИНИОН РАН, Агентство научных новостей «Информнаука», научно-популярный жур-

- нал «Ломоносов». – Режим доступа: www.adenauer.ru. – Печатная версия: Российская наука и СМИ : сб. статей / под. ред. Ю. Ю. Черного. – М., 2004. – С. 121–129.
2. Бушев А. Б. Семантика социально-политического дискурса: автоматизации, стереотипии и штампы / А. Б. Бушев // Электронная конференция «Рефлексия. Смысл. Герменевтика» на портале www.auditorium.ru. Кафедра англ. филологии Тверского госун-та, Образовательный портал «Социально-гуманитарное и политологическое образование» (РУДН), Ассоциация развития информационных технологий в образовании «Интернет-социум».
 3. Бушев А. Б. Риторический феномен семантической расплывчатости / А. Б. Бушев // Русский язык: исторические судьбы и современность: II Междунар конгресс исследователей рус. языка: Труды и материалы. – М.: МГУ, 2004. – С.354-355. Существует электронная версия публикации на сайте Конгресса.
 4. Бушев А. Б. Стиль и мысль: русские французы и российская молодежная пресса о культуре / А. Б. Бушев // Интернет-конференция «Актуальные проблемы изучения русской речевой культуры» на портале www.auditorium.ru. Кафедра стилистики и лит. редактирования Волгоград. госун-та, Ассоциация развития информ. технологий в образовании «ИНТЕРНЕТ-СОЦИУМ».
 5. Бушев А. Б. Неориторические исследования / А. Б. Бушев // Электронная конференция по культуре речи. Сайт Орловского университета. Печатный вариант: Неориторические исследования // Русская речь в современном вузе: матер. Второй междунар. научно-практ. интернет-конференции / отв. ред. д. п. н., проф. Б. Г. Бобылев. 15 октября–15 декабря 2005 г., ОрелГТУ. – Орел: ОрелГТУ, 2006. – С. 245–254.
 6. Бушев А. Б. Современные особенности языка российских СМИ (социолнгвистические заметки) / А. Б. Бушев // Вестник ЦМО МГУ. – № 5. – Часть 1–2. «Филология. Культурология. Методика». – М.: Ред. Изд. Совет МОЦ МГ, 2005. – С. 67–72.

Н. С. Голикова (Дніпропетровськ)

ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Історичні події 90-х років минулого століття визначили нову долю для всіх держав пострадянського простору. Вони вплинули на процеси політичного, економічного, соціального порядку і в Україні. Кінець ХХ – початок ХХІ століття став переломним періодом не лише для нашого суспільства, а й перехідним етапом для української мови, яка чи не найшвидше відреагувала на подібні зміни, відбивши їх новими або видозміненими елементами у своїй структурі. Українська мова істотно розширила свій функціональний потенціал у різних сферах застосування. Як мова державна, на зламі віків (тисячоліть) вона почала використовуватися у всіх ланках життя й діяльності українського народу – в галузях економічній, політичній, культурній, художньо-творчій тощо [2, с. 41].

На розвиткові української мови сучасної доби, як і на будь-якій іншій мові колишнього соціалістичного табору, позначилися демократія, свобода, політичний плюралізм, послаблення цензури, науково-технічна модернізація, нові інформаційні технології, інтенсивні міграційні процеси, культурні контакти та ін. [3, с. 104], які в сукупності відображають усі грані дуже важливих для становлення суверенної України різновекторних явищ – глобалізації і деколонізації суспільства. У більшості нові, багато в чому позитивні, ці соціальні процеси залишають і революційно-негативні наслідки в природній еволюції нашої мови. Так, глобалізація як інформаційна відкритість, наднаціональна й навіть космополітична за своїм характером, неодмінно передбачає інформаційну інтервенцію [1, с. 48], яка веде до білінгвізму або полілінгвізму – співіснування в одному просторі найчастіше далекоспоріднених мов, напр., української й англійської.

Таким чином, перші роки III тисячоліття можна вважати часом інноваційних упроваджень у загальну систему української мови, що залишили особливо помітний слід на її лексико-семантичному та граматичному (особливо морфологічному) рівнях.

Крім того, це час, коли екстралінгвістичні чинники слугують виробленню власне мовних тенденцій, спрямованих на подальший прогрес української мови в напрямку її вдосконалення і збагачення саме позитивними новаціями.

Сучасна наука, пильно стежачи за активними трансформаціями у відносно ustalених мовних підсистемах, уже зробила певний відгук про факти входження й поступового закріплення неологічних одиниць в українську мову початку ХХІ століття. Користуючись традиційною шкалою оцінки, діаметрально протилежними точками якої є ніким не змінювані й до сьогодні давні філософські поняття позитивного й негативного, мовознавці перш за все шукають (і знаходять!) нові структурні компоненти, які позитивно впливають на сучасний стан української мови, сприяють її перспективному розвитку. Наприклад, Д. Х. Баранник вважає позитивними процеси, пов'язані з нагромадженням елементів нової якості в підсистемах нашої мови. Серед таких учений відзначає, зокрема, лексичні конструктивні явища: поповнення української мови новими словами та новими значеннями відомих раніше слів (*довкілля, підписант, оприлюднювати, інфраструктура, миротворець, ментальність*), переміщення певної частини термінів (економічно-фінансової, юридично-правової, парламентсько-дипломатичної спеціальної лексики) до загальноновживаних слів (*аудитор, інвестор, ліцензія, менеджер; державотворення, легітимний, плюралізм; акредитація, електорат, ротація, толерантний*) [2, с. 41].

Лексика, як легені в організмі людини, в мовному тілі теж відповідає за циркуляцію «повітря», що може бути цілющим і життєдайним, а буває й отруйним та нищівним. Наша сучасність – це той період, який обов'язково закарбується в історії української мови суспільною значущістю саме словника неологізмів, створюваного спільними зусиллями представників влади, виробництва і техніки, засобів масової інформації, політиками, письменниками, молоддю тощо. Ці соціальні верстви сьогодні, як ніколи, впливають на розширення лексичного складу української мови, на різнобарв'я нових назв у ньому.

Неологізми з'являються в мові, по-перше, як власне новотворення – шляхом словотворення на основі наявних у даній мові морфем, переосмислення слова та лексикалізації словосполучення, по-друге, як відносні новотвори – внаслідок запозичення мовних одиниць з інших мов, переходу їх з вулжичних стильових сфер, актуалізації застарілих слів [4, с. 377]. З огляду на походження новотворів у новітній українській мові вбачаємо можливість їх розподілу на такі групи: мовні, інформаційні, функціональні, авторські, молодіжні.

Усі виділені нами типи лексичних неологізмів в українській мові ХХІ ст. мають перспективу кількісного зростання й подальшої семантичної диференціації. Так, групу власне мовних новотворів складають зазвичай назви, які закріплюють нові реалії й поняття. У зв'язку із стрімким входженням у наше життя політичних новацій, приватно-виробничих, інформаційних та ін. технологій вони найчастіше з'являються в результаті запозичень, напр.: *бізнес, бізнесмен, лізинг, ділер, менеджмент, інтернет, модем, сайт, провайдер* та багато інших. За джерельною базою мовні інновації в сучасній ситуації певною мірою повторюють інформаційні неологізми, точніше, знаходяться з ними у відношенні пересічення, причому спільна частина для обох мікросистем складає значний масив. Однак, зважаючи на це, відзначимо, що новотвори інформаційного походження мають у наш час і дуже виразне індивідуальне обличчя з рисами суб'єктивного характеру, які вперше пишуться, вимовляються окремими представниками чисельної армії мас-медіа, а потім швидко засвоюються всіма журналістами, стають звичними і для пересічних громадян.

За твердженням соціологів, сучасні засоби масової інформації стали, по суті, творцями соціальної реальності, конструюють її за власними правилами, вони практично

перетворилися на першу владу в Україні (згадаймо, що ЗМІ зазвичай називають четвертою владою). Інформаційний простір виділяється зараз як змістовою специфікою, так і мовними особливостями. Широкий загал в основному спостерігає його на радіо, у телепередачах та газетних публікаціях політичного, інформаційного, пізнавального характеру, які мають переважно експресивно-прагматичний зміст, що досягається відповідними лінгвальними засобами. Не вдаючись до конкретизації структури інформаційного тексту, виділимо в ньому лише ті угруповання лексем, які завдяки журналістам певним чином «оновилися» в нашій мові й через це стали дуже «модними» (*авто, гендерний, гламур, глобалізація, епатажний, інтерактивний, креаційний, ніша, перманентний, хоризма* тощо) або дійсно утворені представниками ЗМІ за аналогією і за правилами нормативної деривації (*автівка, вантажівка, додзвонювач, мистець, нажизі, очільник, почужеся* та ін.).

У сучасній українській мові विकристалізувався ще один пріоритетний напрямок майбутнього розвитку – повернення «із забуття» власних слів, форм, а також активізація територіально обмежених найменувань. Такого типу актуалізовані «неологізми» визначаємо як функціональні, оскільки в теперішніх умовах насправді змінився ступінь їх використання від рідковживаних до загальноприйнятих і продуктивних. Цьому сприяв, перш за все, процес деколонізації нашої держави наприкінці минулого століття. Як і на початку ХХ віку, коли Україна, здавалося, безповоротно віддала себе в рабство, сьогодні цей процес теж супроводжується прагненням інтелігентних, освічених людей очистити рідну мову від запозичень. На початку III тисячоліття в українській мові окремі слова перемістилися з периферії в центр лексичного масиву (*відтак, навзаєм, негаразди, попри* та ін.), помітною стала лексика, яка активізувалася і в перспективі зростатиме внаслідок пуризму, напр.: *гарматень, летище, летовище, летунство, мапа, світливець, світлина, скоростріл, слухавка* тощо. Ще більшою мірою явище відновлення давніх елементів торкнулося граматичних форм типу *любви, радости, імени* й под., які можуть бути закріплені правописним кодексом, послужать реальною інноваційною тенденцією в нашій мові.

Лексичний склад цілісної лінгвальної системи в усі часи збагачувався ще й за рахунок творчої діяльності письменників. На відміну від загальномовних неологізмів, творення яких полягає в необхідності номінувати нові реалії, що з'являються в процесі невинного розвитку людського суспільства, авторські інновації (як правило, оказіональні неологізми) виникають в результаті свідомого, стилістично мотивованого відхилення від міжстильових норм і завжди є продуктом індивідуальної мовотворчості, своєрідним експромтом мовця [5, с. 13]. Художня література, особливо проза, на зламі тисячоліть очевидно змінилася. Вона пишеться в основному новою генерацією митців, що прагнуть на тлі класичної спадщини витворити новий, оригінальний текст, який би відповідав сучасним вимогам, вимальовував героїв свого часу, що стали діяти й думати теж по-новому. Ця тенденція стала визначальною і в творчості небагатьох патріархів української літератури, зокрема Павла Загребельного, Романа Іванчука, Валерія Шевчука та ін., чії романи й повісті читають громадяни ХХІ століття. Семантико-дериваційні оказіоналізми в прозі цих літературних колосів міцно «зцементовані» на зразок загальновідомих похідних назв, утворених переважно морфологічними способами. У більшості вони несуть потужну енергію, яка досягається десемантизацією афіксальних морфем шляхом розвитку протилежного значення або їх незвичного поєднання. Спільне, що об'єднує сучасних письменників в єдиний творчий ешелон, – це негативна оцінка різноманітних суспільних процесів у самостійній Україні, що на вищий бал і не заслуговують. Скажімо, останні романи П. Загребельного просто «пересипані» оказіоналізмами негативного змісту. Наприклад, у романі «Брухт» він створив цілу розгалужену систему тонко, мистецьки скомпонованих неологізмів, які

влучно «вистрілюють» в основному в бік можновладних осіб: *плутократи, дармократія, дурнократія, напатріотили, поавантюричати, висвинячуватися, срундація, обнімація, циндрення, збараніння, підлотствування, інсульт-привіт* і багато-багато інших.

По-своєму, оптимістичніше сприймає сучасний світ молодь, у мові якої переважають новотвори із легким, позитивним семантичним наповненням на зразок *модерновий, класний, класно, суперово, атасно* тощо. Сучасний молодіжний сленг, різноманітний і в принципі новаційний, потребує спеціального дослідження.

Таким чином, огляд інноваційних тенденцій лексичного порядку, здійснений у цій роботі, засвідчує суттєве оновлення словника української мови на початку вікової декади, його подальший розвиток разом із суспільними змінами, які намітилися і будуть продовжуватися в ХХІ столітті у зв'язку із необхідністю державного реконструювання, будівництвом нової України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 48–54.
2. Баранник Д. Х. Українська мова на межі століть / Д. Х. Баранник // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 40–47.
3. Даниленко Л. І. Лексико-семантичні інновації в сучасній чеській мові / Л. І. Даниленко // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 104–112.
4. Тараненко О. О. Неологізм / О. О. Тараненко // Українська мова : Енциклопедія. – К., 2000.
5. Чабаненко В. А. Норми словотворення і мовна експресія / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 13–20.

Г. П. Дьяконов (Днепропетровск)

ПРОБЛЕМЫ НЕМЕЦКОЙ НЕОЛОГИИ

Современный этап развития большинства языков характеризуется значительным ростом их взаимодействия в результате развития глобальных СМИ, поддерживающих и усиливающих изменение их лексического состава. Эти процессы приобрели такой масштаб, что привели к появлению узко специализированного направления в рамках синхронического подхода – неологии.

В настоящий момент времени немецкий язык, так же как и многие языки, переживает «неологический бум», что связано с радикальными переменами в немецкой действительности. Теория неологии в германистике еще не оформилась окончательно как самостоятельная область лексикологии. Она появилась и начала интенсивно развиваться в конце XX века. В настоящее время речь идет о развитии двух смежных дисциплин – лексикологии неологизмов (неологии) и лексикографии неологизмов (неографии). В последнее время наблюдается тенденция к актуализации в рамках неологии подхода, который можно рассматривать как попытку глубже исследовать одно из средств реализации этого бума – переименование. Переименование как объект исследований уже имеет определенную традицию. Вместе с тем, по-прежнему наблюдается отсутствие четких типологически делимитирующих критериев, более того, предлагается интерпретировать понятие «переименование» и как процесс, и как результат этого процесса.

Лингвистический термин *переименование* появился сравнительно недавно. Многие исследователи, изучая особенности процессов обновления лексического состава, не относят его к категории неологизмов вообще. Не изучен и вопрос о средствах реализации переименования, их принципиальных особенностях и условиях их реализа-

ции. Представляется, что для признания за переименованием статуса неологизма оно должно соответствовать тем критериям, по которым в лексикологии и лексикографии традиционно определяются лексические единицы, соотносимые с термином *неологизм*, содержание которого вытекает из этимологии значения самого слова.

Если рассматривать переименование как явление номинации, то, скорее всего, признать его результатом новой номинации можно будет лишь в том случае, если будет создан новый форматив. В противном случае будет правильным говорить о переименовании как субпроцессе вторичной номинации.

Следует отметить существующую тенденцию к достаточно диффузному и широкому подходу к переименованию, а также стремление рассматривать его результаты как неологизмы определенного типа. Д. Херберг использовал термин *NeufORMATIV*, придавая этому особое, принципиальное значение, поскольку при таком подходе сужается возможность диффузной интерпретации.

Постулируемое некоторыми исследователями требование необходимости сохранения лексемой тождества значения как условия и типологического признака (Шемчук Ю. М.), вызывает закономерные вопросы, поскольку имплицитно требует необходимости определенной коррекции в рамках вторичной номинации. Вместе с тем, теория вторичной номинации показывает, что основной причиной переименований являются эмотивно-когнитивные факторы, а сам процесс затрагивает коннотативный аспект лексемы, изменяет ее аксиологический статус, что не позволяет говорить об абсолютной тождественности всего объема лексических значений.

Типологическая диффузность приводит также, во-первых, к необходимости терминологических уточнений – «условные переименования», – а во-вторых, деклассирует подобные лексемы, относя их на периферию переименований. Последнее утверждение было бы верно, если оставаться, например, в сфере топонимических концептов, но с точки зрения формирования сферы антропонимов, зоонимов и флоронимов в процессе вторичной номинации подобный вывод, равно как и использование термина *переименование*, вызывает определенные вопросы.

Предложение рассматривать переименования как неологизмы по форме, без учета содержательной стороны, практически приводит к исключению из поля зрения исследователей казуальных аспектов изучаемого явления, то есть первопричин переименования. Подобный подход едва ли способствует адекватному восприятию феномена переименования, особенно в тех случаях, когда этот процесс осуществляется вне рамок необходимой неологии, в сфере избыточной неологии, где объективная необходимость и целесообразность неологизмов не обусловлена появлением новых объектов номинации.

Попытки интегрированного рассмотрения переименования как системного, языкового явления в сочетании с ранее упомянутым типологическим критерием – сохранение семантического тождества – вызывает необходимость в локализации этого явления в языковой системе, в лексической системе. Наиболее актуальными с этой точки зрения представляются следующие отношения: переименования и вариативность языковых единиц; переименования и синонимия языковых единиц, в том числе синонимия языковых единиц разных уровней; конкуренция и ассимиляция переименований в лексической системе языка.

Итак, с точки зрения ряда ученых переименования занимают важное место в неологии современного немецкого языка, объединяются в особую лексическую подсистему. Однако, несмотря на огромный интерес исследователей к новым словам и значениям в средствах массовой информации, критериям их идентификации, анализу путей и факторов их появления, изучению моделей их создания, различным принципам классификации и лексикографической обработки, лингвистические ис-

следования данной области еще не дали однозначного ответа на означенные проблемные вопросы.

О. В. Карат (Горлівка)

ДІАХРОНІЧНІ УНІВЕРСАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної доповіді є розв'язання проблеми щодо методології дослідження діахронічних універсалій, що бачаться як об'єкт особливої уваги дослідників, оскільки їх вивчення допомагає заглибитися у сутність явищ, які виходять за межі природних мов, проте належать людині за природою.

Перші ствердження про наявність універсалій знаходяться у античних граматиках. У середні віки з'являється термін *grammatica universalis*. З виникненням у 1660 році граматики Пор-Роялю А. Арно та К. Лансло проблема універсалій стає однією з центральних у теоретичній граматиці (у загальній лінгвістиці).

Зацікавленість мовними універсаліями знову виникла у середині XX ст., у зв'язку з успіхами у структурній, генеративній та функціональній лінгвістиці. Практично дослідження мовних універсалій у цей період здебільшого велися у напрямку типології мов, і лише поступово з'являлось усвідомлення того, що у типологічній лінгвістиці і у лінгвістиці універсалій є свої цілі. Перша досліджує скоріше різницю у будові мов, інша – загальне між мовами.

Мовні універсалії є предметом вивчення лінгвістичної універсології. Вони трактуються як «загальні, суттєві ознаки, що виявляються в усіх або більшості мов світу» [4, 320].

Теорія мовних універсалій розглядає та визначає:

1) загальні властивості усіх людських мов на відміну від мови тварин (наприклад, вокально-слуховий канал будь-якої мовної комунікації, породження та легке сприйняття нових повідомлень, виникнення в мові нової ідіоматики тощо);

2) сукупність змістовних категорій, що тими чи іншими засобами відбиваються у кожній мові (наприклад, відбиття в мовах відносин між суб'єктом і предикатом, категорій оцінки, множини; усі мови знають членування на тему та рему тощо);

3) загальні властивості безпосередньо мовних структур, що стосуються усіх мовних рівнів (наприклад, існування у кожній мові від десяти до вісімдесяти фонем, наявність протиставлення за твердістю – м'якістю передбачає відсутність поліфонії голосних, наявність у кожній мові кореляції компактних – дифузних голосних, наявність у слові флексії зумовлює наявність дериваційного елементу тощо).

Існує декілька класифікацій універсалій, що будуються на різних підставах. Це 1) дедуктивні (тобто обов'язкові для усіх мов) та індуктивні (певне явище має місце в усіх відомих мовах); 2) абсолютні (повні) та статичні (неповні; до останніх мають відношення і так звані фрекванталії, що втілюються у притаманні багатьом мовам частотні явища); 3) прості (що стверджують наявність або відсутність певного явища) та складні (що стверджують певну залежність поміж різними явищами); 4) синхронічні та діахронічні.

Теорія діахронічних універсалій почала активний розвиток у 70-ті рр. XX ст. Визнання універсалій у діахронії передбачає прийняття ідеї єдиноспрямованості мовного розвитку. Подібна концепція висловлювалася у російському мовознавстві 30-х рр. XX ст. (І. І. Мещанінов, В. І. Абаєв, С. Д. Кацнельсон).

Ідея діяхронічних універсалій також спирається на гіпотезу «про системну близькість мов архаїчної структури і на найпізнішу варіативність нових мов» [2, с. 535].

Діяхронічні універсалії певним чином відповідають синхронним універсаліям. Існує, наприклад, така синхронна універсалія: *якщо у мові глухі та дзвінки протиставлені наприкінці слова, то вони протиставлені і в інтервокальній позиції*. Їй відповідає наступна діяхронічна універсалія: *в історії будь-якої мови втрата протиставлення глухих і дзвінких наприкінці слова відбувається не пізніше, ніж втрата цього протиставлення в інтервокальній позиції*. Таким чином, діяхронічна універсалія є динамічним шляхом розвитку конкретного мовного факту, а синхронна – відповідним статичним результатом цього розвитку. Обидві універсалії розкривають, по суті, два боки однієї закономірності: для протиставлення глухих і дзвінких інтервокальна позиція є кращою, ніж позиція наприкінці слова. Дана універсалія демонструє той факт, що у розвитку мови менш зручне знищується раніше, ніж більш зручне. Прагнення до зручності системи призводить – у ході еволюції цієї системи – до постійної селекції елементів, найбільш близьких до універсального ядра, за рахунок елементів, більш до нього далеких.

Таким чином, знання діяхронічних універсалій сприяє збагаченню даних синхронної типології, дозволяючи прогнозувати зникнення одних явищ і виникнення інших.

Теорія діяхронічних універсалій є суттєвою основою для реконструкції попередніх станів конкретної мови та для порівняльно-історичного мовознавства. У процесі реконструювання певного правового стану суттєвим є викреслити з даних архаїчної мови знання універсалій давніх структур, з одного боку; з іншого боку, знання діяхронічних універсалій надає можливість верифікувати стани, що реконструюються. Діяхронічні універсалії також є суттєвими для етимології.

Діяхронічні універсалії взагалі і кожна з них окремо потребують відповідного дослідження, яке б дозволяло повною мірою розкрити їхню сутність та їхні особливості. Таке дослідження має спиратися на конкретний метод або на комплекс методів.

Характер досліджувананих універсалій потребує висвітлення тут сутності відповідного даній тематиці методу – типологічного.

М. П. Кочерган трактує типологічний метод (контрастивний, зіставний) як «сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфіки» [1, с. 367] і саме його розглядає як традиційний щодо вивчення мовних універсалій взагалі та діяхронічних універсалій зокрема: типологічний метод «пов'язаний з проблематикою мовної типології та універсалій (ці мовознавчі категорії є результатом застосування цього методу)» [1, с. 369].

На думку О. О. Селіванової, терміни *типологічний* та *зіставний* (стосовно конкретного методу) не є синонімічними.

Зіставний метод як міжпарадигмальний (тобто такий, що ґрунтується на поєднанні методологічних засад парадигмальних – найбільш загальних лінгвістичних – методів, однак виокремлюється за специфікою процедур чи за загальним підходом до аналізу мовних явищ), метою якого є: поглиблення знань про одну з мов на тлі іншої, виявлення особливостей взаємодії мов у процесі оволодіння другою мовою, встановлення характерних рис сімей і груп мов, прогнозування взаємопроникнення мов тощо. Об'єктом зіставного аналізу можуть бути одиниці усіх мовних рівнів: від фонем до синтаксем. Зіставний метод ґрунтується на загальному механізмі порівняння двох мов. Саме ця риса і відрізняє його від іншого – типологічного – методу контрастивної лінгвістики. Тому даний метод, трактований з саме цієї точки зору, не може бути застосований у дослідженні мовних універсалій взагалі та діяхронічних універсалій зокрема.

Типологічний метод також є міжпарадигмальним. На відміну від зіставного методу, типологічний не обмежується зіставленням двох мов, а простежує типологічні особливості багатьох мов. Його мета – «диференціація мов світу залежно від їхніх структурних, граматичних і функціональних рис безвідносно до генетичної спорідненості» [3, с. 60]. Головним принципом типологічного методу є порівняння як установлення схожості й розбіжностей між мовами. «Шляхом типологічного методу, – зазначає О. О. Селіванова, – здійснюється аналіз синхронічного стану мов незалежно від їхньої генетичної спорідненості чи віддаленості» [3, с. 60].

Таким чином, можна зробити наступні висновки: 1) діахронічні універсалії потребують відповідного дослідження, яке б дозволяло повною мірою розкрити їхню сутність та їхні особливості; 2) подібне дослідження має спиратися на конкретний метод або на комплекс методів; 3) характер досліджуваних універсалій потребує застосування типологічного методу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2003. – 364 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
4. Сусов И. П. Введение в языкознание / И. П. Сусов. – М.: Восток-Запад, 2007. – 384 с.

Л. Ю. Касьянова (Астрахань, Россия)

КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНАЯ НЕОЛОГИЯ: ИЗМЕНЕНИЕ ВЕКТОРА ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ПОИСКА

Актуальные проблемы неологии на протяжении длительного времени разрабатывались в рамках уже осмысленных научных парадигм, с учетом сформулированных традиционной лингвистикой подходов. Однако, по нашему мнению, на современном этапе должны произойти пересмотр и реинтерпретация накопленных неологией данных с новых позиций. Изменение точки зрения на категориальные свойства объекта исследования обусловлено сменой парадигм научного знания о языке. Согласно когнитивному подходу к языку, как полагает А. А. Кибрик, «языковая форма в конечном счете является отражением когнитивных структур, то есть структур человеческого сознания, мышления и познания» [3, с. 126].

Как нам представляется, процесс неологизации следует рассматривать именно как когнитивный процесс, в котором познающий новое субъект – носитель когниции – выступает активным началом, генерирующим новые слова и значения. Именно познавательная деятельность человека является основной причиной возникновения неологизмов. При этом реализация когнитивно-коммуникативных потребностей в обозначении новых концептов, в новых номинациях известных концептов происходит как с помощью имеющегося языкового материала (*адрес* – ‘совокупность символов, однозначно определяющих место хранения или назначения информации в памяти компьютера’, *генерал-губернатор* – ‘полномочный представитель президента в федеральном округе’), так и путем заимствования (*блоггер* – ‘создатель блога’; *дискаунт* – ‘предоставление покупателям товаров с минимальной наценкой за счёт экономии на издержках: аренде помещений, широком ассортименте, а также возможности самой компании варьировать цены’). Важно проанализировать структуры знаний, которые объективируются неологизмами, и их влияние на изменение концептуальной и языковой картин мира современного носителя языка. Такой поворот в исследовательской

стратегии предполагает, прежде всего, описание и интерпретацию особенностей обновления уже существующей языковой концептуализации мира.

Особую релевантность приобретает исследование появления в концептосфере русского языка новых смысловых узлов и фрагментов, нашедших свою объективацию в семантике нового слова. Поэтому центр внимания исследователей в области неологии должен сместиться к лингвокогнитивному анализу нового слова. Подобный концептуальный анализ позволит показать закономерности обновления концептосферы русского языка.

В связи с этим возрастает, на наш взгляд, актуальность исследования неологических пластов лексики современного русского языка с позиций когнитивной дериватологии Е. С. Кубряковой (рассмотрение в семантико-словообразовательных процессах взаимоотношений между ономасиологическим признаком и ономасиологическим базисом, фиксирующими в семантике нового слова старый и новый опыты осмысления действительности). Релевантным представляется и коммуникативно-когнитивный подход к исследованию особенностей словопроизводственного процесса новообразований Л. И. Плотниковой, поскольку такой подход позволяет, с одной стороны, провести анализ инновации в определенном речевом акте, с другой – определить структуры знаний, репрезентированных на языковом уровне новым словом. Особые возможности открывает когнитивно-семиологическая теория, разрабатываемая в трудах Н. Ф. Алефиренко. Она позволяет эксплицировать некоторые скрытые механизмы вербализации мыслительных структур в процессе познания мира, когда в результате взаимодействия систем восприятия, представления и порождения информации происходит вторичное отражение и обновленное воспроизведение в сознании познаваемой действительности [2, с. 88].

Когнитивный потенциал новой лексики реализуется в лингвистических механизмах дискурсивной деятельности, т. е. в речемыслительной деятельности говорящего, рассматриваемой в совокупности с социально-культурными, прагматическими, психологическими и другими факторами. Попытки осмыслить появление новых лексических единиц в когнитивно-дискурсивном аспекте имеют несомненные перспективы, поскольку в них эксплицитно представлена специфика познавательного опыта, речемыслительные особенности распределения человеком мира.

Новая парадигма научных изысканий в области неологии базируется на основе связи языка и мышления, отображающего различные структуры знаний и формы их существования в концептосфере русского языка. Обновление концептосферы русского языка как результат ментальной проекции актуальных смысловых образований определяется перестройкой картины мира, порождающей более актуальную для нынешнего социума систему новых представлений о мире, коллективного способа восприятия и концептуализации новых фактов современной жизни. Такая концептуализация отражает модернизированную систему взглядов, охватывающую все стороны бытия. Основной, первичной составляющей концептуализации мира является концепт – «когнитивная (мыслительная) категория, оперативная единица «памяти культуры», квант знания, сложное, жестко неструктурированное смысловое образование описательно-образного и ценностно-ориентированного характера» [1, с. 17]. Это ключевое понятие когнитологии рассматривается как основной инструмент категоризации действительности, преломление всех знаний о познаваемом объекте или явлении окружающего мира.

В связи с изменением мира меняется и наше мировосприятие, мировидение, видоизменяются ценности, меняются приоритеты этнокультуры. Происходит перекаатегоризация мира, порождающая новые или преобразующая существующие концепты,

требующие своего нового «языковлечения». Все это служит мощным стимулом неологизации русского языка.

В соответствии с установками когнитивно-дискурсивной парадигмы неологизация обуславливается деятельностной природой человеческого сознания. Поэтому исследование процессов перекаатегоризации и неоконцептуализации языковой картины мира, скрытых от внешнего наблюдения, предполагает их экспликацию через изучение дискурсивно-ономасиологической деятельности человека, совмещающей в себе речевые, мыслительные и номинативные действия. Рассмотрение неологии с этих теоретико-методологических позиций позволит все языковые инновации изучать «как материал, отражающий акты осмысления мира и его освоения современным человеком и, конечно, раскрывающий нам особенности постижения мира сегодня» [4, с. 9]. В ходе лингвокогнитивного анализа неологических явлений важно следовать паритетным принципам совмещенного изучения экстралингвистических и собственно лингвистических факторов появления нового слова, поскольку его порождение происходит в процессе нового отражения, переосмысления и нестандартной интерпретации мира.

Создание новых слов, как ни одно другое явление в жизни языка, представляет собой значимый этап в познании объективной реальности, поскольку неразрывно связано с открытием в исследуемом предмете или явлении его сущностных признаков. Образование нового слова, в процессе которого «устанавливается связь между предметом мысли и языковым знаком, является когнитивным актом, раскрывающим тайны механизма взаимодействия жизни и языка» [5, с. 71]. Этот процесс, по утверждению Л. И. Плотниковой, является не пассивной объективацией внешнего мира, а сознательным и целенаправленным словотворчеством, дающим систему ориентиров в предметном мире. Именно в момент открытия в познаваемом явлении его многогранных сущностных свойств рождаются неологизмы.

Нам представляется, что при проведении исследования процессов неологизации в когнитивно-дискурсивном аспекте наряду с традиционной терминологией неологии должны быть введены в научный оборот и термины, выходящие за рамки традиционного терминологического аппарата неологии. С одной стороны, они могут пополнить систему терминов когнитивной лингвистики, с другой – стоящие за ними понятия необходимы для разработки теории нового направления – когнитивно-дискурсивной неологии. К числу новых лингвистических терминов, эксплицирующих авторскую концепцию когнитивно-дискурсивной неологии, следует, прежде всего, отнести термин *неоконцепт*. Под *неоконцептом* понимается новая для нашей концептосферы когнитивная структура, в ее системных связях с теми знаниями о мире, которые представлены в контекстной семантике нового слова.

Полагаем, что целесообразно включение в терминологический тезаурус когнитивно-дискурсивной неологии и наименования *неоконцептуализация*. При этом мы исходим из того, что осмысление человеком поступающей информации о мире, мысленное конструирование результатов познания предметов и явлений действительно, приводящее к образованию определенных представлений о мире в виде фиксированных в сознании человека смыслов – концептов, принято называть *концептуализацией* действительности, а *неоконцептуализация* обусловлена переосмыслением ранее полученных сведений и впечатлений о действительности или образованием неоконцептов в связи с открытием новых явлений в их закономерных связях и отношениях с уже сложившейся концептосферой русского языка.

Таким образом, опираясь на опыт прошлого, подводя итоги достигнутому в области русской неологии за время ее существования как науки, считаем целесообразным определить возможные перспективные пути будущих исследований и наметить

их общее направление. Новое слово, которое в основном служило предметом неологических изысканий в русле традиционной научной парадигмы, на новом этапе развития науки, при смене лингвистических парадигм должно рассматриваться в ином ракурсе, с новой точки зрения. Особую релевантность приобретает проблема изучения нового слова в русле бурно развивающегося ныне когнитивного направления современной лингвистики. Объективная необходимость такого изучения объясняется самой природой и сущностью процесса неологизации, который рассматривается как когнитивный феномен. В этом процессе субъект, вновь познающий или переосмысляющий реалии языковой картины мира, выступает активным началом лингвокреативной деятельности, продуктом которой являются новые слова и значения. Когнитивно-дискурсивный подход позволяет взглянуть на новое слово как на важный источник данных о глубинных процессах человеческого мышления и продуктивный способ построения языковой картины мира. Изменение вектора исследовательского поиска позволяет определить, как формируются новые языковые структуры представления знаний, действием каких когнитивных факторов обусловлено создание новых лексических единиц, обозначить механизм соотнесения языковых и когнитивных структур в неологии, способствует раскрытию сущности тех процессов, которые происходят в корпусе новой лексики на конкретном временном отрезке. Когнитивно-дискурсивное изучение инноваций способно вывести неологию на более высокий уровень, позволяющий в реальных очертаниях представить современную картину мира, а также механизмы ее языкового моделирования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Academia, 2002. – 394 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
3. Кибрик А. А. Когнитивные исследования по дискурсу / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126–139.
4. Кубрякова Е. С. Новые единицы номинации в перекраивании картины мира как транснациональные проблемы / Е. С. Кубрякова // Языки и транснациональные проблемы. – М. – Тамбов, 2004. – Т. 1. – С. 9–16.
5. Плотникова Л. И. Словотворчество как феномен языковой личности / Л. И. Плотникова. – Белгород : Изд-во БелГУ, 2003. – 332 с.

Ж. В. Колоїз (Кривий Піз)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ НЕОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Одним із актуальних завдань неології, як і будь-якої науки взагалі, є, безумовно, наукова систематизація того матеріалу, що став предметом її дослідження. Проблеми типології неологічних одиниць, які в науковому обігу усталилися як неологізми, ніколи не оминали своєю увагою ні вітчизняні, ні зарубіжні мовознавці (В. Гак, В. Заботкіна, Ю. Зацний, О. Земська, Д. Мазурик, Р. Намітокова, О. Розен, О. Сенько та ін.). Загальну традиційну класифікацію неологізмів обмежують здебільшого виокремленням їхнього мовного і мовленнєвого різновидів, подаючи при цьому чимало варіацій. У різних модифікаціях побутує і сама термінологія на означення того чи того розряду, тієї чи тієї групи неологічного матеріалу. О. Розен з-поміж нових слів німецької мови розрізняє власне неологізми (Newwort) та новотвори (Newprägung), до складу останніх входять й оказіоналізми [7, с. 78–80]. На неологізми та новотвори поділяє всі нові слова Р. Намітокова [6, с. 15]. О. Сенько все розмаїття неологічного матеріалу диференціює як: а) сильні неологізми; б) слабкі неологізми, або неологізми І ступеня; в) неологізми перехідного типу, або II ступеня інтенсивності новизни [8,

с. 138–140]. На думку О. Ликова, актуальні (абсолютні) неологізми необхідно відмежовувати від неактуальних (відносних) [4, с. 45–46]. Віддавна більшою увагою лінгвістів користувалися власне неологізми, тому цілком закономірно, що їхня наукова систематизація є розгалуженою та ґрунтовною. Саме така ґрунтівна класифікація власне неологізмів представлена в науковому дослідженні Д. Мазурик, виконаному на україномовному матеріалі. Власне неологізми, які дослідниця протиставляє okazіonalіzmaм, відповідно до характеру їхнього виникнення та способу входження в мову розрізняються як: а) неологізми-новотвори, б) неологізми-входження, де серед перших виділено лексичні та семантичні неологізми, серед других – внутрішні та зовнішні входження [5, с. 8]. Подальша систематизація неологізмів-новотворів здійснюється за тематичними групами та способами словотворення. Зауважимо, що подібні класифікації представлено в низці наукових студій, де неологічний матеріал досліджується із позицій лексичного та словотвірного аспектів.

Щодо okazіonalіzmaм, то їхню класифікаційну схему вибудовують переважно, ураховуючи словотвірний та функціонально-стилістичний аспекти. Такі аспекти дослідження мовленнєвих новотворів були прерогативними на початкових етапах розвитку теорії okazіonalіzmaм. Ще в 70-х роках ХХ ст. слушно зауважувала О. Земська: «Вивчення типології okazіonalіzmaм тільки-но починається. Воно має безсумнівний інтерес і для теорії словотвору, і для дослідження ряду стилістичних проблем» [2, с. 22]. З означених двох аспектів більш важливим вважали словотвірний, бо, за свідченням мовознавців, мовленнєві новотвори досить часто демонструють великі резервні можливості словотвірної мовної підсистеми. Відповідно до того, наскільки активно створюються okazіonalіzmaм за тим чи тим словотвірним типом, можна було з упевненістю говорити про ступінь їхньої продуктивності. До того ж словотвірна типологія okazіonalіzmaм була важливою не лише для визначення ступеня продуктивності словотвірного типу, але й для більш точного опису їхньої семантики: okazіonalіzmaм утворення демонстрували ті семантичні межі, які визначали можливість конструювання слів з тим чи тим формантом.

Очевидно, така позиція науковців сприяла побудові типології мовленнєвих новотворів, зважаючи на їхні словотвірні особливості. Деякі мовознавці вважали, що саме словотвірний рівень дає змогу поділити всі мовленнєві утворення на потенційні та okazіonalіzmaм, бо «під час утворення перших реалізуються закони словотворення, під час утворення других ці закони порушуються» [9, с. 83]. Подальша класифікація okazіonalіzmaм слів, запропонована Л. Шеляховською, М. Богдановим, передбачає виокремлення семи різновидів, а саме: 1) okazіonalіzmaм, утворені з порушенням законів емпіричної продуктивності словотвірних типів; 2) okazіonalіzmaм, утворені, порушуючи закони системної продуктивності словотвірних типів; 3) okazіonalіzmaм, утворені оновленням словотвірної форми конкретного реального слова; 4) okazіonalіzmaм, утворені за зразком конкретного реального слова; 5) okazіonalіzmaм, утворені «позатипно» (за okazіonalіzmaм словотвірними типами); 6) okazіonalіzmaм, утворені, використовуючи унікальні для мовної системи елементи; 7) okazіonalіzmaм, утворені способами словотворення, не відомими або майже не відомими системі мови [9, с. 83–84].

Зауважимо, що деякі з названих різновидів не є новими, їх виокремлювали й раніше: перший, другий і четвертий типи, наприклад, витлумачені й осмислені в науковому доробку О. Земської. Диференціація okazіonalіzmaм як таких, що утворені, порушуючи закони емпіричної продуктивності словотвірних типів, з одного боку, і таких, які утворилися, порушуючи закони системної продуктивності словотвірних типів, – з іншого, отримала підтримку як серед російських мовознавців, так і серед українців.

Згодом прийнятнішою для науковців стала систематизація okazіоналізмів відповідно до лексико-граматичного розряду та морфологічних і неморфологічних способів словотворення (Г. Вокальчук, В. Герман, Г. Гончаренко, О. Кисельова, А. Новосолова, Л. Пашко, В. Сузанович, О. Турчак, В. Чабаненко, Т. Юрченко та ін.). Інколи дослідження okazіональних інновацій виходить за межі словотвірної та морфологічної типологізації, передбачаючи й інші аспекти їхнього вивчення.

Не викликає принципового заперечення спроба диференціювати okazіональні утворення з погляду їхнього функціонально-стильового забарвлення (художньо-поетичні, книжні, розмовні) та відповідно до характеру їхньої мовленнєвої експресії (ліризму, пафосу, гумору, іронії тощо). Тим паче, що дослідження okazіоналізмів крізь призму функціонально-стильового аспекту не нове, має давні традиції. Хоч, як і багато інших питань теорії okazіональних одиниць, не вирізняється одностайністю думок і підходів. Дехто з науковців пропонує об'єднати okazіоналізми на основі стильового призначення в три групи: 1) ті, які створюють тональність розмовності, невимуженості; 2) ті, що створюють колорит книжності, власне поетичності; 3) ті, які утворилися за рахунок невідомих раніше, незвичних сполучень словотворчих елементів [3, с. 53]. Частина мовознавців у пошуках досконалої функціонально-стильової класифікації okazіонального матеріалу намагалася відштовхнутися від сфери мовлення або наявності / відсутності авторства, причому деінде контамінуючи ці два різні принципи в єдину класифікаційну схему, як-от протиставлення авторських і мовленнєвих (усно-розмовних) різновидів okazіоналізмів у Л. Пашко, анонімних та авторських у І. Голуб, авторських і неавторських у Р. Намітокової.

Подібна систематизація не обмежується зіставленням двох типів, а іноді набуває зразка досить розгалуженої класифікаційної схеми. Наприклад, Р. Намітокова диференціює авторські інновації як художні та наукові, де художні поділяє на: а) стандартні; б) нестандартні, що можуть функціонувати як частково нестандартні або повністю нестандартні. Неавторські ж утворення, на думку дослідниці, передбачають розмовні та дитячі різновиди [6, с. 15]. Хоч бездоганною таку класифікацію назвати не можна. На якій підставі відбувається диференціація розмовних і дитячих okazіоналізмів, якщо дитячі інновації постають переважно в розмовному мовленні? І який статус матимуть okazіональні утворення, якщо, скажімо, припустити, що той чи той письменник узявся відобразити колорит дитячого мовлення у своєму творчому доробку? До того ж диференціація художніх і наукових авторських okazіоналізмів, очевидно, засвідчує їхню стильову належність, бо щодо стилістичного навантаження вони мало чим відрізняються, тоді чому б не виокремити публіцистичного та офіційно-ділового різновидів? Зрозуміло, що в офіційно-діловому стилі використання індивідуально-авторських утворень є небажаним і навіть неприйнятним. Але таким самим воно є й для наукового стилю. Поняття «стандартне авторське новоутворення» (англ. *standart* – норма, зразок, мірило) суперечить сутності okazіоналізму в його традиційному витлумаченні, згідно з яким ненормативність розглядають як одну з диференційних ознак okazіональних інновацій.

Своєрідною є функціонально-стильова класифікація okazіоналізмів, запропонована Т. Воробйовою. Правильніше було б сказати, одного з різновидів okazіональних утворень, що авторка означила термінологічним сполученням «тропічні okazіоналізми», суть яких полягає в тому, «що вони реалізують поетичний смисл, для вираження якого звичайно використовують тропи з узуальним лексичним наповненням» [1, с. 199]. Тропічні okazіоналізми науковець розглядає крізь призму тропів, ураховуючи структурно-семантичні особливості порівняння, метафори, метонімії, персоніфікації, гіперболи, епітета. Подальша систематизація, наприклад тропічних компаративних утворень, передбачає виокремлення: а) двохелементних компаративних склад-

них okazіоналізмів (*солнцеликий, железорукий*); б) одноелементних компаративних складних okazіоналізмів (*футурообразный*); в) одноелементних компаративних простих okazіоналізмів (*серпастый, кловастый*) тощо. Okazіоналізми на зразок *железорукий* і *футурообразный* нібито й не мають структурних відмінностей, є композитами, передбачають поєднання двох твірних основ, проте тільки перший з них кваліфіковано як двохелементне компаративне утворення. Річ у тім, що, як зауважує дослідниця, у першій ілюстрації представлена «реалізація двох основних членів порівняння» (той, який порівнюють, і той, з яким порівнюють), у другій – наявний лише один з членів компаративної опозиції – засіб порівняння [1, с. 200–202].

Як бачимо, численні підходи до наукової систематизації неузусальних одиниць демонструють різні аспекти їхнього дослідження, подекуди взаємодоповнюють один одного, конкретизують та уточнюють. Однак наявні внутрішні суперечності в межах тієї чи тієї типології, а також вузьке витлумачення поняття «okazіоналізм», його ідентифікація зі словом, дають підстави говорити про те, що проаналізовані вище класифікації не є ідеальними, адже за їхніми межами залишаються неслівні okazіональні утворення – різні сполучення слів, використовувані для найменування предметів, явищ, процесів і т. ін. навколишнього світу.

Отже, як і сама традиційна теорія okazіональних одиниць, наукова систематизація okazіоналізмів загалом потребує нових підходів, а наявні класифікаційні схеми, прив'язані переважно до okazіональних слів, – доповнення, уточнення, конкретизації. Диференціація okazіоналізмів у їхньому широкому витлумаченні можлива на основі співвіднесеності матеріальних репрезентантів з одиницями основних і проміжних структурних рівнів мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьева Т. П. Тропические окказионализмы В. Маяковского / Т. П. Воробьева // Стилистика художественной литературы. – М.: Наука, 1982. – С. 199–215.
2. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования: матер. республ. научн. конф. – Самарканд, 1972. – С. 19–29.
3. Калашник В. С. Особливості слововживання в поетичній мові / В. С. Калашник. – Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1985. – 68 с.
4. Лыков А. Г. Русское окказиональное слово : автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / Лыков А. Г. – М., 1972. – 60 с.
5. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / Д. В. Мазурик. – Львів, 2002. – 21 с.
6. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р. Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1986. – 154 с.
7. Розен Е. В. Немецкая лексика: история и современность / Е. В. Розен. – М.: Высш. шк., 1991. – 96 с.
8. Сенько Е. В. Экспрессивность новизны как особый вид экспрессивной окрашенности слова / Е. В. Сенько // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1987. – С. 137–141.
9. Шеляховская Л. А. Словообразовательный аспект изучения некоторых групп окказионализмов / Л. А. Шеляховская, Н. А. Богданов // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, 1983. – С. 82–92.

РАДЯНСЬКА СПАДЩИНА І ПОСТРАДЯНСЬКА ІННОВАЦІЙНА ТА НЕУЗУАЛЬНА ЛЕКСИКА

Лексико-словотвірні інновації нині в українській науці гіперактивно досліджують як специфічний шар лексики серед інших її шарів, що активно розвиваються в постколоніальній українській мові (жаргон, реактивовані та «реабілітовані» слова, запозичення). У таких випадках зазвичай розподіляють новітню лексику на тематичні групи (див., наприклад, [4, с. 8]) і в цьому контексті визначають причини її виникнення та функції. Також ці лексеми цікавлять науковців передусім як результат словотвірних процесів і, відповідно, вияв словотвірного потенціалу мови (О. Стишов, А. Нелюба, Д. Мазурик, Г. Шаповалова та інші) [4; 6; 7; 8]. Можна говорити про певний ухил у сучасній неології саме в цих напрямках. Проте, на нашу думку, важливим є й погляд на новітню лексику як засіб реалізації прагматичних інтенцій мовця, адже, як зауважила в неологічній монографії Ж. Колоїз, «оказіональні номени необхідні не самі по собі, а для означення нестандартної, прагматично значущої інформації» [2, с. 229]. Безперечно, у спеціальних студіях мовознавці не можуть ігнорувати прагматичний аспект, але здебільшого обмежуються принагідними зауваженнями, як-от у дослідника словотвору А. Нелюби – про те, що «мовні інновації з нагоди виборів являють собою неофіційний, “тіньовий” (але тим достовірніший) літопис вітчизняних політвоєн» [6, с. 245]. Потрібні спеціальні дослідження цієї наукової проблеми, виконані на різноманітному матеріалі.

Прагматичний потенціал новотворів яскраво виявляється тоді, коли відбувається зіткнення різних картин світу. У нашому дослідженні спробуємо простежити це і з'ясувати роль інновацій у творенні прагматично навантажених контекстів, пов'язаних зі сприйняттям радянської доби в постколоніальній свідомості. Досліджувані тут мовні одиниці виявлені здебільшого в пресі останніх років та на інтернет-сторінках; значна їх частина зафіксована в словнику «Лексико-словотвірні інновації (2007)» [3], серед укладачів якого – автори цієї розвідки (не паспортизовані в статті контексти – звідти).

Лексичний матеріал у цьому випадку ставить перед дослідником і теоретичну проблему. Часто ті мовні одиниці, які не зафіксовані словниками й однозначно розглядаються як інновації в неологічних і неографічних працях, викликають сумніви власне щодо своєї новизни (або її просто неможливо довести, або, зрештою, вона може бути спростована «старшим» контекстом). Проте певна ефемерна ознака, яку часом називають «ефект новизни», їм таки притаманна. Тоді, як нам здається, з певністю можна говорити про їхній не стільки інноваційний, скільки неузувальний статус, залучивши стару опозицію «узувальне / okazіональне», але не вважаючи неузувальне винятково «щойно створеним». Водночас деякі лексеми в самій внутрішній формі та семантиці містять свідчення новизни, яке верифікується їх проектуванням на суспільно-історичне тло. Ці можуть навіть більшою чи меншою мірою узувальзуватись, але принаймні з суто хронологічної точки зору лишаються інноваціями. З огляду на таку різноманітність і неоднозначність слів, яких немає в основних загальномовних словниках (а саме такі досліджуємо), зібраний матеріал ми позначаємо сурядною терміносполукою «лексико-словотвірні інновації та неузувальні лексеми». Роль тих і других як репрезентантів уявлень про радянське минуле в постколоніальному дискурсі докладно не вивчена, маємо лише окремі спостереження в деяких працях. Так, у Н. Клименко й Н. Скибицької йдеться про «тенденцію до за-

перечення старої радянської парадигми сприйняття дійсності», вербалізовану такими одиницями, як *компартноменклатура, самостійно-совковий, комідеали* [1, с. 16]. Лексеми, що репрезентують зазначені уявлення, наведено в частині неологічних студій (*декомунізація, десталінізація, совкізм* [7, с. 9]; *імперіовінізм, п'ятиколонник, радянець* [2, с. 129]), але не виділено як окремий прагматичний феномен. Г. Мінчак звертає увагу на конотативну семантику та ідеологічну переорієнтацію слів, здебільшого узуальних, але принагідно залучає інновації на зразок *москвомалороси, шокотераписти* [5, с. 7].

Передусім хотілося б звернути увагу на саме ословлення поставленої нами у фокус сьогочасної доби. Уже цілком узуалізована лексема *пострадянський* (з не закріпленими поки що лексикографічно, але вже так само узуальними варіантами *постсовєтський / постсовєцький / постсов'єтський*) зумовила появу ще низки одиниць. Серед них – уживаніше *постсовковий* і рідкісніший абстрактний іменник *постсовковість*: «*отже, ми є таким собі постсовковим суспільством, в якому завдяки постсовковості відсутня національна еліта... нема в нас ні традицій ні грошей у проукраїнської політики*» [<http://dobryj-vechir.livejournal.com>] (в усіх цитатах графіку та пунктуацію оригіналу зберігаємо). Ці слова, на відміну від *пострадянський*, обов'язково мають виразне прагматичне навантаження. Мовці пов'язують концептуальний зміст лексем із негативними рисами менталітету («*У нашому випадку потрібно пережити постсовковість, яка суттєво не відрізняється від менталітету рабів*» [<http://news.bigmir.net>]), а також прямо відмежовуються від позначеного іменником: «*Я не хочу підтримувати постсовковість, і російську як мову міжнаціонального спілкування*» [<http://pravda.com.ua>]. Іменник *постсовок* теж має інгерентну експресивність та оцінність: «*А в нас(мається на увазі постсовок)держава(як інфраструктура) – то лише назва.А,насправді – БАРДАК*» [<http://forum.lvivport.com>]. Цікаво, що, первісно виникнувши з часовим значенням (про що свідчить префікс *пост-*), слова цієї групи активно використовуються для концептуалізації простору, причому така концептуалізація не однорідна: Україна може повністю належати (разом з іншими країнами колишнього СРСР) до означеного так простору, а може й диференціюватися: «*Звісно, це ще не Польща, навіть не Галичина, але вже й не зовсім “постсовок”*» (про Жмеринку) [<http://www.ukrainamagazine.com.ua>]. Ще одна подібна лексема – *п(П?)остсовдепія*: «*Тоді купи собі автівку гарну... АЛЕ ні в якому випадку не купи МАДЕ ІН СОВДЕПІЯ та ПОСТСОВДЕПІЯ. Щоб тобі хто не казав, як би не радив – будь гідний себе – не купи*» [<http://club.vodila.net>]. Розглянуті слова в українській мові нині є універсально хронотопними, вони здатні успішно і в номінативному, і в прагматичному аспектах позначати і час, і простір. З часовим значенням утворена навіть одиниця *допостсовковий*: «*наші чудові політики знову повернули нас у допостсовкову еру*», де два префікси, по суті, увиразнюють сему «рух назад», «регрес» і роблять новотвір ще більш прагматично навантаженим, ніж і так експресивне *совковий*.

Загалом накресленню певних векторів руху суспільства слугує низка інновацій і неузуальних лексем: дієслів, які позначають процеси, та іменників, що опредметнюють ці процеси й іменують діячів. Прямо трансформацію радянської спадщини називають такі одиниці, як *десовєтизувати, розрадянєння, розімперєння, розкомсомолити* та ін. І знов-таки, як у випадку зі словом *допостсовковий*, маємо неодносторонній рух: спробу повернення певних радянських поглядів і явищ маркує інновація *ресовєтизувати* («*...намагання соціалістичного міністра освіти ресовєтизувати шкільні підручники...*»). Мовним прийомом, покликаним продемонструвати відчуження від тоталітарних методів насильницького впровадження явищ «нового соціалістичного життя», є творення лексем на позначення опредметнених дій

(процесів), спрямованих на поширення чогось. Експресивною мовотворчістю позначено виступ на інтернет-форумі, де мовець заперечує проведenu паралель із Золотою Ордою: «*Не образжайте Орду. Це було не найгірше державне утворення... Ніякої тюркізації, монголізації, кочовизації, скотоводизації, шаманізації...*» [http://pravda.com.ua]. Нові слова є засобом непрямого виявлення прагматичної інтенції автора, спрямованої якраз на радянську імперію: інновації *тюркізація, монголізація* яскраво пародіюють *русифікацію*; *кочовизація, скотоводизація* – *колективізацію та індустріалізацію*; *шаманізація* – *атеїзацію*. А вживані в радянську добу назви процесів зазнають конотативного переосмислення, тож на утворюванні від них номени виконавців накладається специфічне забарвлення через підкреслення негативних наслідків виконуваних дій («...Донбас – це абсолютно новий еталон етнічного утворення, над яким попрацювали комуністичні **інтернаціоналізатори** – “советский человек”, якому не потрібна мова, культура, душа, а лише “способ общения”»).

Неузуальні іменники, які позначають осіб, мають прагматичне навантаження тоді, коли їхня внутрішня форма вказує на належність до минулої доби, а точніше – до системи, яка спричинила негативні явища тієї доби: *компартапаратник, комсовдепівець* («комсовдепівці брежнєвської “епохи”»). Проте авторський сарказм у пострадянській пресі може бути спрямований і на осіб, які прагнуть відмежуватися від радянської влади після її падіння, але в минулому були конформістами: «*Як соціальний тип дуленосці – носії дуль у кишенях – проявилися у політиці під час перебудови. Сотні, тисячі, мільйони людей раптом одного дня заявили: “Ми ненавиділи цю владу”. Дивно було усвідомлювати, чому СРСР проіснував більше 70 років, якщо у нього було стільки дисидентів...*» [http://www.ut.net.ua].

Ефективним засобом вираження авторського ставлення до певних осіб виявляється прикладкове додавання до іменника, який є узуальним (і ключовим для радянського дискурсу), слова з подібною внутрішньою формою, але okazіонально утвореного від яскраво конотованої одиниці: *ленінці-геростратівці*. Тут треба зауважити, що відоміні інновації та неузуальні лексеми дозволяють також по-своєму осмислити минуле в постколоніальному дискурсі, заявити про неадекватність певних явищ: «*Готуючись до вшанування пам'яті Леоніда Ілліча з нагоди його 100-річного ювілею, можновладці Дніпродзержинська обговорювали ідею присвоєння імені видатного земляка якійсь вулиці або місцевому парку відпочинку. Отож “брежнєвіана” триває?»*. Ми помітили, що новотвори такого типу часто покликані саркастично позначати надмірність виявлення чогось («*То вони – найчервоніше, найленініше володарі кобур з револьверами. Їм не до графіту – кров'ю малювали*»; «*Ленін, перейнявши усталену часом традицію, вихваляв і надміру **омарксовав** Маркса*»), ця інтенція експлікується цілим каскадом засобів: okazіональний і не надто системний найвищий ступінь прикметника (за відсутності нульового), прислівники міри й ступеня, тавтологія...

Звичайно, у цьому дослідженні залучено лише деякі з численних тематичних груп інноваційної та неузуальної лексики, яка може використовуватись із прагматичним навантаженням стосовно комуністичної доби. Наш матеріал дає змогу стверджувати, що залучення словотвірного потенціалу потребують, зокрема, ті контексти, у яких мовець хоче експресивно висловити своє ставлення до пострадянського хронотопу і властивих йому явищ, до процесів суспільної трансформації та до осіб, світоглядна розбіжність із якими ґрунтується саме на сприйнятті радянського минулого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко Н. Шоу запозичених слів / Н. Клименко, Н. Скибицька // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 4. – С. 15–16.

2. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: [монографія] / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 310 с.
3. Лексико-словотвірні інновації (2007) : словник / К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін. ; за ред. А. Нелюби. – Харків : ХІФТ, 2009. – 176 с.
4. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Д. В. Мазурик. – Львів, 2002. – 21 с.
5. Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Укр. мова» / Г. Б. Мінчак. – К., 2003. – 20 с.
6. Нелюба А. М. Від Президента України до сільського голови (український словотвір у виборчих перегонах 2004–2006 рр.) / А. М. Нелюба // Збірник Харківського історико-філологічного товариства. – Харків, 2006. – Нова серія. Т. 12. – С. 245–266.
7. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – № 1. – С. 7–21.
8. Шаповалова Г. В. Інноваційні процеси в сучасному медіатексті (функціонально-лінгвістичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Г. В. Шаповалова. – Київ, 2003. – 20 с.

Т. А. Космеда (Львів)

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ ХХ СТОРІЧЧЯ: СТАТУС І ШЛЯХИ ТВОРЕННЯ (на матеріалі дискурсу історичного словника ХХ сторіччя)

Дискурс сьогодні тлумачать як складне лінгвістичне явище, що виникає на базі упорядкування випадкового, пов'язаного з індивідуумом чи групою індивідуумів мовлення, та стабільного, усталеного, пов'язаного із традицією, історією, ментальністю, виробленими стереотипами.

Одним із типів дискурсів є історичний, що може бути відображений і у відповідних лексикографічних джерелах. Зразки такого дискурсу репрезентовані у новому енциклопедичному словнику «Світова історія: ХХ століття» (2008). У цьому виданні відображено найважливіші суспільно-політичні події ХХ сторіччя, подано відомості щодо громадсько-політичних організацій, міжнародних інституцій, панівних ідеологій, доктрин і под. На думку укладачів цього словника, «найголовнішою метою видання було висвітлення ваги історії України для світового історичного процесу, її місця в європейському політичному та культурному просторі» [2], а тому такий дискурс відображає ключові поняття когнітивної картини світу українців, що репрезентовані у відповідній МКС. Дослідження зазначених ключових понять дозволяє простежити тенденції стосовно інноваційних процесів у лексиці сучасної української мови.

Аналіз словника дає змогу стверджувати, що у політичній лексиці останнього століття переважають терміни, що утворилися внаслідок переосмислення вже існуючих значень слів, тобто шляхом лексико-семантичної деривації. Такі терміни логічно умовно назвати «хронотопами», оскільки вони завжди пов'язані з конкретною країною і конкретним часом, порівн.: *«перебудова»* – це політичний курс реформаторської частини радянського керівництва, що реалізувався в СРСР 1985–1991; *«перебудова»* стала спробою вищої радянської влади через «революцію згори» здійснити системну модернізацію суспільства [с. 610]. Типовими гаслами (дискурсивними виразами епохи) цього періоду стали такі, як *«Більше соціалізму!»*, *«Гласність!»*, *«Більше демократії!»*, *«Нове мислення!»* і под. [с. 845]; *гласність* – це термін, яким окреслюється офіційна політика радянського керівництва в сфері інформації у період *«перебудови»*, започаткована 1987 р. Як бачимо, ці політичні терміни прийшли в українську мову із російської шляхом калькування: рос. *перестройка* – укр. *перебудова*, рос. *гласность* (старослов'янського походження, що вказує на приналежність до високого стилю мов-

лення, хоча ця приналежність, як бачимо, втрачається, нейтралізується) – укр. *гласність*. Ці номінації можна схарактеризувати як лакмусові папірці конкретної епохи і конкретного часу. До них належить і термін *«прискорення»*, що характеризує реформаторський курс, проголошений Генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим у квітні 1985 р., що був спрямований на удосконалення економічних процесів і надання динаміки господарству СРСР [с. 664].

В окремих словникових статтях укладачі наголошують на *умовності* термінів, очевидно, тим самим указуючи на невідповідність внутрішньої форми, що властива деяким словам, їх значенню, порівн.: *«застій»* – *умовний термін*, яким позначають період 1964-85 рр. в історії СРСР, протягом якого лідерами СРСР (через специфіку державного устрою Радянської держави) були генеральні секретарі ЦК КПРС Л. Брежнєв (1964–1982), Ю. Андропов (1982–1984), К. Черненко (1984–1985). Цей термін кваліфікують як умовний тому, що його внутрішня форма передбачає наявність негативної оцінки. Насправді ж зазначений період зовсім не відзначається як такий, під час якого усе зупинилося, завмерло: *«... твердити однозначно про «застій» у радянській економіці того періоду достатніх підстав немає»; «цей період логічніше називати не періодом застою, а періодом затухаючого економічного розвитку»* [с. 309]. У період *«застою»* з'явився новий стиль управління державою і новий термін на позначення цього явища – *«культ сірості»* [с. 309].

Зазначені номінації цілком справедливо можна назвати ключовими словами епохи, її символами. На це звертають увагу і укладачі словника, наголошуючи, що термін *«стабілізація»* (з'явився в СРСР 1968 р. як реакція на події *«Празької весни»*) став *«своєрідним символом брежнєвської епохи»* [с. 309], символом горбачовської епохи, безумовно, вважають термін *«перебудова»*, символом епохи М. Хрущова – *«відлига»* і под.

Крім термінів *умовних*, укладачі виокремлюють і так звані терміни *неточні*, тобто такі, що також не зовсім відповідають внутрішній формі, тому, чого від них можна очікувати внаслідок первинного трактування слова, зокрема автор відповідної словникової статті С. Кульчицький справедливо пише, що *«процес перегляду справ репресованих одержав неточну назву «реабілітацій». За час тоталітарного режиму на смерть і в концтабори було вислано мільйони невинних людей, а під час перегляду конкретних справ владні органи «реабілітували» їх, тобто стверджували відсутність вини перед державою, аж ніяк не визнаючи злочинних дій самої влади»* [с. 827–850].

Прикладом власне *популярних* термінів є такі: *«Холодна війна»* – *популярна назва періоду відкритої конфронтації між західними державами і країнами Радянського блоку (СРСР і його сателітами) після закінчення Другої світової війни з кін. 1940-х до кін. 1980-х років). Проводилася різними засобами – політичними, економічними, пропагандистськими...»* [с. 894]; *«Сексуальна революція – популярна назва процесу змін у суспільній моралі, який розпочався у 1960-х роках під впливом науково-технічного прогресу і зміни у соціальному житті США та країн Західної Європи...»* [с. 726] і под., як-от: *«Чорна рука» (популярна назва сербської підпільної організації «Об'єднання або смерть», заснованої 1911 р. групою сербських офіцерів [с. 931]); «Дипломатія долара» – популярний термін, який вживається в історичній літературі для окреслення політики США щодо держав Карибського регіону, Центральної Америки, Китаю у період президентства В.Тафта»* [с. 259]; *«Великий терор» 1936–1938 – популярна назва періоду наймасовіших політичних репресій у СРСР у 1930-х роках»* [с. 150]; *«Вільний світ» – популярний термін, який у період «холодної війни» вживався для окреслення некоммуністичних країн»* [с. 170] і т. ін.

Цікаво, що в наукову МКС все більш активно входять образні номінації, на що вказують автори окремих словникових статей, порівн.: *«Політика «Великого кийка» – образне означення політики США у 1910-20-х роках, переважно щодо країн Латинської Америки, проголошена президентом Т. Рузвельтом»* [с. 151], а також номінації, які отримали назву пропагандистських, порівн.: *«Сталевий пакт» 1939 – пропагандистська назва «пакту про дружбу і співробітництво між Німеччиною та Італією», внаслідок якого був створений військово-політичний союз цих держав* [с. 781].

Отже, укладачі словника виробили свою класифікацію термінів, репрезентованих у словнику, виокремлюючи серед них умовні, неточні, популярні, пропагандистські і образні.

У словнику є чимало образних термінів, що подаються у лапках. Лапки – це лінгвістичний графічний знак, який указує на умовність використання номінації, є вказівкою на те, що термін ще не є усталеним, перебуває на стадії становлення. С. Кульчицький простежив особливості функціонування терміна *«великий перелом»* у лапках і з їх утратою, прокоментувавши це явище відповідним чином, порівн.: *«Великий перелом» – перехід Радянської влади, починаючи з 1929, до форсованих соціально-економічних перетворень в СРСР. У радянській історіографії термін «великий перелом» вживається без лапок, в пострадянській – у лапках, які підкреслюють його переосмислення. Походить від назви статті Й. Сталіна «Рік великого перелому» (опубл. 07.11 1929 у газ. «Правда», в якій аналізувалися підсумки першого року курсу на прискорену індустріалізацію СРСР і масову колективізацію сільського господарства)»* [с. 149]. В окремих випадках, як бачимо, історіографічні словники фіксують авторство термінів, наприклад: *«Відлига» – назва періоду в історії СРСР (1953–1964), під час якого радянський лідер М. Хрущов здійснив спробу частково реформувати тоталітарний режим для перетворення його на ефективнішу суспільну систему. Термін «відлига» на означення цього періоду радянської історії з'явився після виходу в світ повісті І. Еренбурга «Відлига», надрукованої у ж-лі «Новый мир»... Суть кардинальних змін, що розпочалися після смерті Й. Сталіна, полягала в деякій лібералізації всього суспільного життя...»* [с. 165–168]; *«Історичний період, що розпочався зі смертю Сталіна, публіцисти назвали відлигою, за назвою повісті І. Еренбурга, яка з'явилася 1954 р.»* [с. 841], а також безпосередньо вказують на їх походження з публіцистичних текстів, порівн.: *«Брудна війна» – публіцистичне окреслення воєнних дій, ведення яких не схвалюється власним суспільством і міжнародною спільнотою. Термін вживається щодо Індокитайської війни 1946–1954, В'єтнамської війни 1957–73, радянської інтервенції в Афганістані»* [с. 122]; *«Залізна завіса» – публіцистична назва, яка вживалася для означення умовного кордону між країнами Центрально-Східної Європи, які потрапили у військово-політичну залежність від Радянського Союзу та держав Західної Європи. Вперше термін «Залізна завіса» вжив 1945 р. Й. Геббельс. Цю назву використовував В. Черчилль у своїй кореспонденції (лист до Г. Трумена) і виступах. Перестала існувати наприкінці 1980-х років»* [с. 308]. Як бачимо, в останньому прикладі є вказівка не лише на те, коли і у зв'язку з чим термін почав функціонувати, хто його автор, але й коли зазначений термін вийшов із активного вжитку, перейшовши у пасивний склад мови, набувши статусу історизму.

Цікавим видається походження терміна *«путч»* – від звуконаслідувального вигук, що характерний для мовлення німців. Внутрішня форма цього терміна якнайвиразніше передає не лише семантику, але й прагматику номінації, порівн.: *«Путч (від нім. Putsch – відтворювання звуку запалювання сірника) – специфічна форма збройної боротьби за владу, яка спирається на військових, котрі виступають безпосереднім інструментом захоплення влади або засобом психологічного тиску на уряд з вимогою*

його повно відставки і передачі влади військовим» [с. 669]. Простежуємо запозичення і з іншомовних, зокрема німецьких жаргонізмів, що перейшли у систему політичних термінів через філософську концепцію, порівн.: *«Унтерменишен» (нім. жарг. – «недолюди») – термін, який ідеологи Третього райху використовували для означення «неповноцінних» слов'янських народів, євреїв, циганів та ін. Термін запозичений із філософської концепції Ф. В. Ніцше про виведення у майбутньому «раси панів» (надлюдей) і «раси рабів» (біологічно недосконалих істот)...*» [с. 857].

Не менш цікавим явищем у системі номінації історико-політичних термінів є наявність синонімічних рядів, одиниці яких репрезентують образні номінації, порівн.: А. Козацький наводить цілу низку позначень популярних назв щодо конкретного історичного періоду: *«Дивна війна» (фр. – Drole de guerre, «Комічна війна, також нім. Sitzkrieg – «Сидяча війна», англ. Phoney War – «Удавана війна») – популярна назва періоду пасивного протистояння німецьких. і британсько-французьких військ 03.09.1939–09.04.1940 на німецько-французькому кордоні під час першого етапу Другої світової війни 1939–45. Термін «Дивна війна» запровадив Е. Даладьє» [с. 253], а також – «Оксамитова революція 1989 (Ніжна революція) – назва, яка використовується для окреслення подій у листопаді 1989, що привели до ліквідації комуністичної системи у Чехословаччині... Мирний і цивілізований крах комуністичного режиму у Чехословаччині дав підстави назвати період радикальних політичних перетворень у цій країні «Оксамитовою», або «Ніжною» революцією. Інколи терміном «Оксамитова революція» окреслюється весь період демократичних змін у державах Центрально-Східної Європи 1989» [с. 583–584]. Як бачимо, деякі образні терміни розширюють своє значення.*

Отже, історико-політичний дискурс, що характеризує ХХ сторіччя, наповнений номінаціями, найбільш характерною ознакою яких є наявність прагматичної інформації, насиченої експресивно-емоційним образним значенням, часто з прозорою внутрішньою формою, проте деколи внутрішня форма вводить в оману. ХХ століття вирізняється особливими тенденціями у номінації історико-політичних термінів. Цей процес потребує подальшого дослідження на широкому фактичному матеріалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Світова історія: ХХ століття: Енциклопедичний словник / За ред. І. Підкови та Р. Шуста. – Львів: Літопис, 2008. – 976 с.

Т. О. Лелека (Кіровоград)

ПРОЦЕСИ СЕМАНТИЧНОЇ АСИМІЛЯЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ

Основним показником сучасного розвитку української і російської мов є наявність великої кількості запозичень, які асимілюються в мові-реципієнті і набувають нових ознак. Семантична трансформація – одна з головних умов повного запозичення іншомовного елемента в мові. Більшість запозичених слів змінили первинні семантичні ознаки: розширили, звузили або набули нових якостей в мовах, у яких вони використовуються. Переосмислення понятійно-значеннєвих категорій – одна з головних ознак того, що іншомовні слова повністю засвоюються мовою.

Англіцизми, які тотожні первинним елементам за семантичними ознаками, складають близько 10 % від їх загальної кількості в українській і російській мовах. Серед них можна виділити такі, які повністю співпадають за значенням з англійськими словами, що стосується у більшості випадків власних назв, наукових та технічних термі-

нів, тому що такі слова є однозначними, і вони складають 30 % серед англіцизмів в українській і російській мовах, наприклад, укр. *vaniti* – зоол. ссавець родини оленів, поширених у Північній Америці [2, с. 131], рос. *vanuti* – зоол. млекопитающее семейства оленей, обитающее в Северной Америке [1, с. 155], англ. *wapiti* – великий олень в Північній Америці [3, с. 1161] та інші.

Більшу групу складають слова, які в українській і російській мовах співпадають з одним із значень багатозначних англійських. Їх приблизно 60 % : укр. *бой* – у деяких країнах – хлопчик-посильний у готелі, слуга [2, с. 114], рос. *бой* – в некоторых странах: мальчик-рассыльный в гостинице, слуга-туземец на Востоке [1, с. 35], англ. *boy* – б) хлопчик, який виконує якусь роботу, як слуга чи посильний [3, с. 157] та інші. Англіцизми в українській і російській мовах можуть співпадати з двома первинними значеннями, їх близько 10 % : укр. *клан* – 1) рід, громада (спочатку в кельтських народів); 2) *перен.* згуртована група людей, які вважають себе співниками в якійсь справі [2, с. 354], рос. *клан* – 1) у ирландцев и шотландцев в древности: род, родовая община; 2) *перен.* замкнутая группа людей, считающими себя избранными в каком-либо отношении [1, с. 359], англ. *clan* – 1) велика група людей, що складається із сімей, які поєднуються родством, 2) група людей, що має спільні інтереси [3, с. 245] та інші.

Серед слів, запозичених з англійської мови в українській і російській, можна виділити такі, які частково співпадають з англійськими відповідниками в семантичному плані. Вони охоплюють близько 50 % англіцизмів. До цієї групи відносяться ті, що розширили первинне значення. Їх приблизно 10 %. Перш за все, можна говорити про ті випадки, коли в мові-реципієнті дається розширений опис значення іншомовного слова: укр. *байкери* – ‘мотоциклісти, безпечні водії, зазвичай у чорній шкіряній уніформі. Об’єднуються в неформальні молодіжні групи, улаштовують масові небезпечні проїзди містом тощо [2, с. 88], рос. *байкер* – представитель городской молодежи, возведший в культ лихую езду на мотоциклах [1, с. 109], англ. *biker* – той, хто належить до групи мотоциклістів [3, с. 123]; або набувають додаткових відтінків, що описують слово у більш престижному баченні серед носіїв мови-реципієнта: укр. *хоспис* – спеціальна клініка для безнадійних хворих, де створені всі умови для полегшення страждань людини [2, с. 737], рос. *хоспис* – специальная клиника для безнадежных больных, где создаются все условия для облегчения страданий человека [1, с. 862], англ. *hospice* – лікарня, де дивляться за людьми, які помирають [3, с. 694] та інші. Але при семантичній адаптації іншомовні слова не лише розширюють свої значення у мові-реципієнті, вони також можуть їх звужувати, наприклад, відбувається скорочення семного складу: укр. *бридж* – вид картярської гри [2, с. 119], рос. *бридж* – род карточной игры [1, с. 142], англ. *bridge* – 4) картярська гра для чотирьох гравців, які складають дві команди [3, с. 167] та інші. Англіцизми в українській і російській мовах можуть також втрачати відтінки значення: укр. *пазл* – дитячий конструктор, що складається з кольорових фрагментів, які треба скласти в єдину картинку [2, с. 510], рос. *пазл* – детский конструктор, состоящий из цветных фрагментов, которые необходимо сложить в единую картинку [1, с. 555], англ. *puzzle* – дитячий конструктор, який складається з кольорових фрагментів, з яких складається картинка; гра, яка складається із серії запитань [3, с. 1151] та інші. Усього іншомовні слова, які звузили свої значення в українській і російській мовах, складають 20 % англіцизмів даної групи.

Відносини семантичного перетину також мають місце в процесі семантичної адаптації запозичень в тих випадках, коли значення співставляюваних слів накладаються одне на інше (тобто в них є елементи, що співпадають), але в той самий час у кожного з співставляюваних слів залишається семантична частина, яка не співпадає. Такі приклади охоплюють приблизно 50 % запозичень даної групи. Наприклад: укр. *портер* – сорт міцного темного пива [2, с. 553], рос. *портер* – сорт крепкого темного пива [1,

с. 614], англ. *porter* – 2) тип темного гіркого пива [3, с. 673]; укр. *снайпер* – стрілок, який володіє мистецтвом влучної стрільби, маскуванню й спостереженню [2, с. 633], рос. *снайпер* – очень меткий искусный стрелок [1, с. 723], англ. *sniper* – той, хто стріляє в людей з прихованого місця [3, с. 1354]; укр. *сніч* – коротка застілля привітальна промова [2, с. 640], рос. *сніч* – краткая приветственная застольная речь [1, с. 732], англ. *speech* – 1) офіційна подія, коли хтось звертається до аудиторії з промовою [3, с. 640] та інші.

У 40 % англіцизмів в українській та російській мовах були зафіксовані нові значення, які виникли завдяки частому використанню їх у мовах-реципієнтах. Серед основних причин появи нових значень, перш за все, можна виділити набуття англіцизмами переносного значення на основі метафоричного та метонімічного переосмислення, куди входять слова загальноживані: укр. *шоу* – 1) яскрава естрадна вистава; 2) перен. про що-небудь, що розраховане на зовнішній ефект [2, с. 756], рос. *шоу* – 1) яркое эстрадное представление; 2) перен. нечто показное, рассчитанное на шумный внешний эффект [1, с. 889], англ. *show* – 1) вистава, особливо в театрі, телевізійна програма, вид якоїсь події; 2) те, що змушує людей зрозуміти чийсь наміри і погляди; подія, яка пов'язана з певними почуттями [3, с. 1320]; укр. *рекорд* – 1) у спорті – найвищий показник; 2) перен. найвищий ступінь або прояв чого-небудь [2, с. 589], рос. *рекорд* – 1) высший показатель, достижение в спортивных состязаниях; 2) перен. высшее достижение в каком-нибудь виде деятельности; 3) перен. высшая степень, высшее проявление чего-нибудь [1, с. 664], англ. *record* – найкраще досягнення у якомусь виді діяльності, особливо в спорті [3, с. 1181] та інші; а також одиниці термінологічної системи: укр. *дисконт* – 1) облік векселів – купівля їх у власників до закінчення терміну оплати; 2) відсоток, який стягують банки під час обліку векселів; 3) різниця між цінами на один і той самий товар; 4) різниця між форвардним і поточним курсами валюти [2, с. 227], рос. *дисконт* – фин. 1) учет векселя; 2) процент, взимаемый банками при учете векселей; 3) скидка с цены товара, валюты; 4) в биржевых и валютных сделках: разница между номиналом ценной бумаги и её биржевым курсом [1, с. 261], англ. *discount* – зменшення ціни на щось [3, 392] та інші. Такі запозичення складають близько 70 % від тих, що набули нових значень у мові-реципієнті. Використання власних назв як загальних (утворення фамільних термінів) в рамках метонімічного переносу – дуже розповсюджений спосіб терміноутворення. Серед англіцизмів вони складають 10 % даної групи: англ. *Berkshire* – назва графства в Великобританії, укр. *беркшири* – порода скороспілих свиней, виведена в Англії у XVIII ст. [1, с. 102], рос. *беркишир* – порода скороспелых свиней средних размеров с небольшой плодовитостью, а также свинья такой породы [1, с. 124]; англ. *Highmore* – прізвище англійського анатома Н. Гаймора, укр. *гайморот* – мед. запалення слизової оболонки придаткової парної порожнини носа у верхній щелепі [2, с. 148], рос. *гайморот* – воспаление слизистой оболочки придаточной полости носа в верхней челюсти [1, с. 174] та інші.

Нові значення виникають також внаслідок того, що відтінки значень англійських слів в українській і російській мовах набувають статусу самостійних значень. Такі випадки охоплюють приблизно 5 % англіцизмів: укр. *менеджмент* – сукупність сучасних засобів, методів, форм управління виробництвом і збутом продукції з метою підвищення їхньої ефективності і збільшення прибутку [2, с. 446], рос. *менеджмент* – 1) совокупность принципов, методов, форм управления производством, а также интеллектуальными, финансовыми и другими ресурсами; 2) руководящий состав предприятия, осуществляемый управление производством [1, с. 476], англ. *management* – 1) контроль діяльності організації; люди, які займаються таким видом діяльності [3, с. 974] та інші.

Англiцизми набувають нових значень у мовах-реципієнтах внаслідок їх пристосування до нових реалій і утворення на власній основі понять, які названі іншомовними словами. Ці випадки мають місце серед 5 % англiцизмів: укр. *спікер* – 1) у Великобританії – голова палати громад; 2) у деяких країнах – голова парламенту або однієї з його палат; 3) промовець, диктор, ведучий програми; 4) неофіційна назва голови Верховної Ради України [2, с. 639], рос. *спикер* – 1) в Великобританії: председатель нижней палаты парламента; 2) председатель парламента или одной из его палат в некоторых странах [1, с. 731], англ. *speaker* – 1) той, хто звертається з промовою до групи; 4) людина, яка головує на політичних дебатах парламенту [3, с. 1372] та інші.

В українській і російській мовах іншомовні слова мають такі значення, які розтлумачують невідомі вирази. Такі приклади складають близько 5 % запозичень: укр. *джентльмен* – 1) у Великобританії – людина, яка дотримується прийнятих у суспільстві правил; 2) коректна, чемна, шляхетна людина [2, с. 218], рос. *джентльмен* – 1) в Великобританії: вполне корректный человек, строго соблюдающий правила и нормы поведения, принятые в обществе; 2) человек подчеркнутой вежливости, корректности [1, с. 249], англ. *gentleman* – 1) людина, яка завжди ввічлива, чесна і уважна до інших [3, с. 591] та інші.

Словники можуть подавати різні значення іншомовних слів, що також сприяє виникненню нових значень у запозичень. Це, перш за все, пояснюється тим, що семантична адаптація іншомовних слів триває, і в мову-реципієнт поступово потрапляє все більше і більше значень англійських багатозначних слів, наприклад: укр. *трейлер* – 1) причіп для перевезення важких неподільних вантажів; 2) рекламний ролик, як правило, з кліпів – найцікавіших кадрів нових кінокартин [2, с. 684], рос. *трейлер* – тех. автомобильный прицеп, предназначенный для перевозки тяжеловесных грузов [1, с. 791], англ. *trailer* – 1) довгий контейнер, що чіпляється позаду машини і використовується для перевезення важких грузів чи великих тварин; 3) реклама фільму чи телепрограми у вигляді показу коротких частин цілого фільму чи програми [3, с. 1527]; укр. *імпорт* – 1) увезення з-за кордону товарів, послуг, технологій, капіталу, цінних паперів для їхньої реалізації на внутрішньому ринку; 2) *розм.* товари й вироби, які привозять з-за кордону [2, с. 299], рос. *импорт* – 1) ввоз из-за границы товаров для их продажи и использования в данной стране; 2) *разг.* ввозимые из-за границы товары и изделия [1, с. 297], англ. *import* – 1) товар з інших країн; процес купівлі і перевезення товарів з інших країн [3, с. 719] та інші. Такі приклади охоплюють близько 5 % англiцизмів даної групи.

Таким чином, на сьогодні продовжується процес семантичної асиміляції англійських запозичень в українській і російській мовах, про що говорить той факт, що лише незначна кількість іншомовних слів зберігає первинне значення. У більшості випадків англiцизми в українській і російській мовах змінюють свої семантичні ознаки, пристосовуючись до нових реалій, що відображається у процесах розширення та звууження їх семантичного об'єму, а також появи нових значень у мовах-реципієнтах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. – М.: Изд-во Эксмо, 2007. – 944 с.
2. Сучасний словник іншомовних слів / під ред. Г. П. Півторак. – К.: Довіра, 2006.
3. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Oxford OX4 PP. A&C Black Publishers Ltd. – 2005.

ЗАПОЗИЧЕНА ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗБРОЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Запозичення іншомовних лексичних елементів – один з істотних шляхів збагачення лексичного складу мови. Це пов'язано з тим, що між народами весь час існують певні економічні, політичні, культурні та інші зв'язки, внаслідок яких у кожную мову проникають слова та вирази з інших мов. Найактивніше відбувається процес змін у лексичному складі мови, що зазнає впливу соціальних чинників, а процес запозичення є одним з основних його ознак. У зв'язку з цим проблема вивчення запозичень стає дедалі актуальнішою.

Дослідження семантичних особливостей запозиченої військової лексики на позначення зброї становить мету нашої роботи.

Проблема лексичних запозичень привертала увагу і була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема О. Муромцевої, О. Стишова, Л. Кислюк, Т. Полякової, О. Мороховського, В. Русанівського, Л. Булаховського, Л. Крисіна та ін. У дослідженнях зверталася увага на процеси кількісного та якісного оновлення словника мови, адаптації іншомовних лексем, змін у лексико-семантичній системі мови. Проте багато питань теорії запозичень залишаються суперечливими. Так, на сьогодні ще не існує однозначної думки щодо дефініції поняття «запозичення». На думку Л. Кислюк, запозичення – це процес залучення в мову й адаптації запозиченої лексики [1, с. 8]. За визначенням Е. Хаугена, запозичення – це пофонемне відтворення оригіналу, тобто створення фонемної копії. О. Мороховський вважає, що запозичують не лексеми, а засоби, які модифікуються системою навичок, що склалися в мові [3, с. 21].

Активізація залучення іншомовної лексики зумовлює різні дискусії як у суспільстві, так і серед лінгвістів. Одні дослідники (О. Стишов, Д. Баранник та ін.) вважають запозичення природнім процесом збагачення мови, інші (А. Загнітко та ін.) дотримуються протилежної думки і кваліфікують іншомовні лексеми як потік слів, що порушує стабільність та самобутність сучасної української мови.

Термін «запозичення» використовується в мовознавчій літературі в двох значеннях. З огляду на теорію мовних контактів, взаємодію мовних систем, запозиченням називають один зі шляхів збагачення словникового складу мови (І. Бодуен де Куртене, Л. Блумфільд, Л. Булаховський). Цей термін також позначає процес входження й адаптації запозиченої лексеми і результат цього процесу – запозичене слово, лексему (І. Обухова).

Осмислення процесу виникнення та розвитку української військової термінології, яка на різних етапах свого формування відбивала поняттєву базу військової справи, знайшло своє відображення як у лінгвістичних студіях, так і у працях з історії та етнографії. Низку праць присвячено з'ясуванню походження спільнослов'янських та старобукарїнських військових найменувань (А. Абдульманова, С. Ледеяєва, Д. Банзаров, П. Ковалів, Ф. Сороколетов), досить пильна увага у мовознавстві приділялася аналізу окремих тематичних груп української військової справи XVI–XVIII століть (О. Апанович, Є. Альбовський, А. Бурячок, В. Горобець, В. Заруба, Л. Коломієць, Я. Рибалка).

Загальновідомо, що лексема *зброя* є багатозначною. По-перше, цей звуковий комплекс використовується для позначення знаряддя для нападу чи оборони, по-друге, для позначення сукупності засобів для ведення війни, бою. Предметом нашого зацікавлення стали передусім семантичні особливості названого поняття.

У процесі дослідження нами виявлено такі семантичні групи лексики на позначення зброї: холодна зброя: *еспадрон, стилет, кортик, наваха, ятаган, томагавк*; вогнепальна зброя та її частини: *берданка, браунінг, вінчестер, револьвер, бомбарда, гашетка, дулет, ежсектор, калібр, карабін, лафет, мушкет, пістолет, маузер, парабелум, патрон, штуцер, автомат, диск, екстрактор*; автоматична зброя: *автомат*; напівавтоматична зброя: *вінчестер, браунінг, маузер*; гладкоствольна зброя: *дулет, берданка, штуцер, мушкет*; нарізна зброя: *револьвер, парабелум*; снаряди: *напалм, шрапнель, динаміт, петарда, пістон, фугас, ракета, гексоген, торпеда, капсуль*; військова техніка: *танк, катапульта* і т. ін.

Помітну роль у засвоєнні міжнародних термінів практично в усіх галузях діяльності відіграють сучасні романо-германські мови, а саме: англійська, німецька, французька. Так, скажімо, за походженням можна виділити кілька груп запозичень: з французької мови (*бомбарда, гашетка, динаміт, дулет, ежсектор, еспадрон, калібр, лафет, карабін, мушкет, петарда, пістолет, пістон, стилет, фугас*), з англійської (*берданка, браунінг, вінчестер, напалм, револьвер, танк, шрапнель*), з німецької (*маузер, парабелум, патрон, ракета, штуцер, балістичний*). Крім того, в українській лексичній системі посіли належне місце й запозичення з грецької (*автомат, гексоген, диск (у автоматі)*), з латинської (*екстрактор, катапульта, торпеда, капсуль*), з італійської (*кортик*), з іспанської (*наваха*), з турецької (*ятаган*) та з інших мов, зокрема й з алгонкінської (*томагавк*).

Іншомовні реалії, які потрапили в українську мову, передаються в ній завдяки транскрипції чи транслітерації. Терміном *транскрипція* позначають відповідне (адекватне) відтворення звучання слова мови-джерела графемами мови-запозичувача, наприклад: *браунінг, пістон, стилет, маузер, патрон, карабін, парабелум*. Домінуючим фактором при такій передачі іншомовного слова є його звучання в рідній мові. Коли ж домінантним фактором обирається графіка, тобто написання іншомовного слова, тоді йдеться про його транслітераційну передачу, наприклад: *вінчестер, напалм, револьвер, шрапнель*.

Важливим чинником також є шлях запозичення. Залежно від нього запозичення бувають прямі (здійснюються безпосередньо з мови-продуцента) та непрямі (через посередництво третіх мов), наприклад: *мушкет* (фр. *mousquet* від італ. *mouschetto*), *пістон* (фр. *piston* від італ. *pistone*), *стилет* (фр. *stylet* від італ. *stiletto*), *балістичний* (нім. *ballistic* від лат. *ballista*), *патрон* (нім. *patron* від фр. *Patron*).

При переході до мови-реципієнта іншомовні запозичення починають видозмінюватися відповідно до її законів. Науковці виокремлюють кілька рівнів асиміляції запозичених слів: графічна, фонетична, морфологічна асиміляція.

Запозичені слова, як правило, передаються на письмі графічними знаками, які існують у мові-реципієнті та змінюють свою графічну форму: *калібр, карабін, напалм, динаміт*. Ступінь фонетичної асиміляції варіюється й залежить від того, наскільки близькими за своїм походженням є мова-постачальник нової лексичної одиниці й мова-реципієнт. У споріднених мовах іншомовне слово передається доволі точно. У випадку, коли запозичене слово складається зі звуків, що не є притаманними для мови-реципієнта, вони замінюються найбільш близькими звуками, що існують у мові, наприклад, *mousquet* (фр.) > *мушкет*.

Морфологічну асиміляцію розглядають за граматичними категоріями. Більшість запозичень у сфері військової лексики належать до лексико-граматичного розряду іменників. Загальновідомим є те, що іменники завжди приймаються легше, ніж прикметники або дієслова.

Одним із показників ступеня лексичної асиміляції запозичених слів у новому для них мовному середовищі є їх словотворча активність. Лексичні одиниці поступово

адаптуються в новій для них мовній системі, асимілюються фонетично, набувають семантичної самостійності та продуктивної сили і стають потенційними засновниками нових слів: *ракета* – *ракетний*, *торпеда* – *торпедний*, *танк* – *танковий*, *мушкет* – *мушкетний*, *автомат* – *автоматний*.

Деякі запозичені військові термінологічні лексеми створюють деривати внаслідок суфіксації: *гашетка*, *берданка*.

Серед іншомовних запозичень є ряд таких, які в мові-оригіналі походили від власних назв, але в широкий ужиток в українській мові ввійшли як загальні назви, в основі яких лежать асоціації за суміжністю. Наприклад, безпосереднім зразком перенесення власної назви на загальне поняття є слова, здебільшого іменники, що виникли в результаті переосмислення значення (власна назва винахідника чи власника → загальна назва). Згодом їх переносність нівелювалася, вони почали функціонувати як слова з прямим значенням, наприклад: *браунінг* (за ім'ям конструктора Browning), *берданка* (за ім'ям конструктора Х. Бердана), *вінчестер* (за ім'ям конструктора А. Вінчестера), *маузер* (за ім'ям інженерів братів Маузер).

Отже, сучасна військова термінологія є відкритим системним утворенням, яке постійно поповнюється лексемними запозиченнями і диференціюється щодо семантики та джерел походження. Означена нами проблема є актуальною і з сучасного, і з історичного погляду та потребує ґрунтовного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кислюк Л. П. Словотвірний потенціал запозичень у сучасній літературній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 «Українська мова» / Л. П. Кислюк – К., 2000. – С. 8–11.
2. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень / О. М. Мороховський // Мовознавство. – 1984. – № 1. – С. 19–25.
3. Словник іншомовних слів / [уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапула]. – К.: 2000.

С. С. Лук'яненко (Харків)

ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ВИДІЛЕННЯ ІННОВАТИКИ ЯК ОКРЕМОГО РОЗДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в українській мові спостерігаємо своєрідний «інноваційний бум», який стає об'єктом різноаспектних досліджень. Відповідно, з'являється потреба у виділенні дисципліни, завдання якої полягатиме у комплексно-му дослідженні змін у системі мови.

У межах української лінгвістичної традиції різноаспектні дослідження інноваційних процесів та їхніх наслідків тривають від середини ХІХ до початку ХХ ст., однак до останнього часу про формування окремого автономного розділу мовознавства під однойменною назвою не йшлося через різні причини. Усвідомлення потреби у виокремленні особливого напрямку лінгвістики, призначення якого полягало б у комплексному вивченні нового на рівні лексико-фразеологічної підсистеми мови, відбулося у вітчизняному (радянському) мовознавстві наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. Цей напрямок отримав назву *неологія* з відповідним значенням «наука про неологізми». Однак зауважимо, що вже на етапі зародження неології дослідники свідомо чи інтуїтивно розширили межі цього розділу за вивчення власне нових слів. У 1990-х рр. відбувається подальший розвиток і оформлення цієї лінгвістичної дисципліни (на фоні бурхливого розвитку неологічних та неографічних досліджень), а в розвідках 2000-х рр. переважають міркування щодо завершення становлення неології як окремого розділу мовознавства (або стосовно прикінцевої стадії цього процесу).

І все ж звернемо увагу, що останнім часом акценти визначень неології та її завдань дещо змістилися в напрямку розширення сфери її компетенції. Наприклад, Л. Кислюк розуміє неологію як дисципліну, яка вивчає *інновації* – «зміни на різних мовних рівнях», виділяючи серед них: а) «лексичні інновації, неологізми або неолексеми» (з подальшою деталізацією на новотвори та неозапозичення) і б) «морфемні та словотвірні інновації» (із виділенням неоморфем та неоформантів) [6, с. 229]. Так само, на думку Є. Карпіловської, низка чинників «переконливо доводить формування в сучасному українському мовознавстві окремої галузі теоретичних і прикладних досліджень – неології», об'єкт вивчення якої визначено як « зміни в *системі мови* і в способах її описання» [5, с. 148–149]. Відповідно, поряд з «лексичними інноваціями» дослідники окреслює інші типи мовних інновацій: «правописні, так звані *неографізми* чи орфографічні новачі, морфемні (неоморфем), словотвірні (неоформанти й неослови, нові моделі словотворення), граматичні (морфологічні й синтаксичні), стилістичні [5, с. 149]. Така корекція об'єктів дослідження та завдань, на наше переконання, є складовою тенденції до оформлення на базі неології нового розділу мовознавства, який об'єднає у собі усі дослідження інноваційних процесів та їхніх наслідків у мові, чи, точніше, зважаючи на вже наявне розширене трактування завдань цих розділів, зміну їхньої назви.

На користь формування нового напрямку свідчить, крім іншого, еволюція термінологічно-понятійного забезпечення дослідження нового в мові, оскільки одним із необхідних критеріїв виділення самостійного напрямку науки є саме наявність власного термінологічно-понятійного апарату. За цим критерієм можемо констатувати фактичну відсутність інноватики як окремого підрозділу українського мовознавства до 1990–2000-х рр.: до останнього часу вивчення інноваційних процесів та їхніх наслідків здійснювалося переважно в межах лексикології та дискусій з приводу шляхів розвитку української мови, а тому інновації номінувалися неологізмами, новотворами, запозиченнями та іншими термінами й терміносполуками. І все ж зауважимо, що паралельно із «традиційною» термінологією на позначення нових явищ лексико-фразеологічного рівня, у студіях 1960–1970-х рр. почали з'являтися лексеми та сполуки, що нині становлять основу термінологічного апарату інноватики. Наприклад, 1968 року чи не вперше в українській лінгвістиці М. Жовтобрюх вживає термін *інновація*, – щоправда, на позначення нових мовних явищ лише синтаксичного рівня [4, с. 6–16]. Протягом наступних десятиліть практику використання терміна *інновація* продовжено Л. Паламарчуком [11, с. 168], В. Чабаненком [17, с. 20], В. Ващенком [2, с. 50–53] та іншими дослідниками, причому цим терміном позначали, крім згаданого вище, вже й нові явища лексичного та словотвірного рівнів – як правило, за допомогою видових конкретизаторів. У 1990-х рр. відбувалася подальша конкретизація та узусалізація терміна *інновація*: в роботі А. Березовенко зустрічаємо терміносполуки *лексичні інновації, семантичні інновації, словотвірні інновації, інновації інішомовного походження* [1, с. 1–15].

Отже, можемо констатувати, що на фоні ще відносно несформованої й неусталеної неологічної термінології спостерігалася поява й експериментальне використання нових номенів, і, насамперед, центрального для інноватики поняття «інновація». Відбувалося як синонімічне «пере називання» понять, на позначення яких у мовознавстві вже були терміни або терміносполуки (*неологізм/новотвір* → *інновація/лексична інновація*), так і номінація щойно осмислених аспектів теорії неології та, ширше, інноватики (наприклад, *словотвірна інновація* чи *семантична інновація*). Детальний аналіз причин такого стану речей потребує окремого дослідження, однак в межах нашої роботи вважаємо за потрібне зробити наступні припущення. По-перше, спроби пошуку нових неологічних термінів (на фоні вже наявних як в активному використанні, так і в

«запасі» – з минулих періодів), здатних точніше й адекватніше називати нові процеси та їхні результати, могли бути своєрідним продовженням термінологічного використання лексеми *форма* (*мовна форма*) на позначення родового поняття для усіх інновацій, започаткованого Б. Грінченком ще наприкінці XIX ст. [16, с. 134]) і продовжена М. Гладким у 1920-х рр. [3, с. 16]. По-друге, хочемо звернути увагу на той факт, що термін *інновація* активно використовувався на позначення різнорівневих нових явищ вітчизняним (радянським) порівняльно-історичним та типологічним мовознавством ще з 1950–1960-х рр. Наприклад, саме так його розумів Б. Сребренніков [13, с. 3–15], а в роботі О. Трубачева «Ремесленная терминология в славянских языках» (1966 р.), [15, с. 194–195] використання терміна *інновація* вже можна назвати інтенсивним і узуалізованим. З цього робимо попередній висновок: активне використання загального терміну на позначення різнорівневих мовних явищ та їхніх наслідків – новотворів – було визнано компаративістами та істориками мови зручним робочим прийомом, який дозволив однотипно позначати нове в усій системі мови. По-третє, слід зважати на структуралістську традицію розуміння інновацій, започатковану Е. Косеріу. Дослідник визначає інновацію як «усе те, у чому висловлене мовцем (воно розглядається з погляду мовних закономірностей) відхиляється від моделей, що існують у мові, якою ведеться розмова, можна назвати інновацією» [15, с. 191]. Вчений запропонував своєрідну типологію інновацій, поділивши їх на п'ять різновидів, і, в той же час, залишаючи список відкритим [15, с. 192]. І нарешті, не можна оминати фактів використання терміна *інновація* у радянських (російськомовних) лексикологічних дослідженнях, які могли бути зразком для українських дослідників, наприклад, у в роботі Е. Розен, присвяченій лексичним інноваціям в системі лексики й системі вокабуляра [12, с. 198], Г. Миськевич, яка використовує цей термін як у сполученні *номінативні інновації*, так і самостійно [10, с. 57] та студіях інших науковців.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства все зростаюча активність вживання терміна *інновація* (самостійно чи з видовими конкретизаторами) в останніх неологічних та неографічних роботах [5; 6; 7; 9; 14 та ін.] стає, на наше переконання, одним із вагомих аргументів на користь зміни назви з неології на інноватику (поряд із розширенням меж дослідження та цілей). У частині досліджень, наприклад у Д. Мазурик [9], О. Стишова [14] та ін. термін *інновація* вже послідовно використовують як синонім до «традиційного» терміна *неологізм* на позначення нового явища на лексичному та фразеологічному рівнях мови. Іноді самі дослідники (зокрема, О. Стишов), синонімічно використовуючи терміни *інновація* та *неологізм*, помічають, що інновації мови можуть бути не лише лексичними, тим самим непрямо визнаючи термін *інновація* родовим для різнотипних новоутворень [14, с. 9].

Отже, вважаємо за потрібне констатувати наступне:

1. На початку XXI ст. можна говорити про формування інноватики як нового розділу українського мовознавства, завдання якого полягає у комплексному вивченні причин і наслідків появи нового в мові на всіх рівнях.

2. Одним із основних чинників виокремлення інноватики є формування власного понятійно-термінологічного апарату.

3. Основою понятійно-термінологічного апарату інноватики стали родовий термін *інновація* (*мовна інновація*) з відповідним посиланням на сферу функціонального застосування.

4. Термінологія сучасної інноватики зародилася в межах лексикологічних, фразеологічних, словотвірних тощо розвідок XIX–XX ст., а на межі XX–XXI ст. загалом оформилася в межах неології та неографії.

5. На сучасному етапі розвитку українського мовознавства зростаюча активність вживання терміна *інновація* (у тому числі й синонімічно до традиційного неологічної

термінології) є одним із вагомих аргументів на користь зміни назви з *неології* на *інноватику* – поряд із розширенням меж дослідження та цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовенко А. В. Лексичні інновації в сучасній болгарській мові (на матеріалі 80-х років) / А. В. Березовенко. – К., 1993. – 16 с.
2. Ващенко В. С. Збагачення й розвиток української мови в художніх творах О. Гончара / В. С. Ващенко // Мовознавство. – 1978. – № 2. – С. 49–53.
3. Гладкий М. Наша газетна мова / М. Гладкий. – Х. : ДВУ, 1928. – 174 с.
4. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова в радянський час / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1968. – № 6. – С. 3–16.
5. Карпіловська Є. А. Вплив інновацій на стабільність мовної системи : регулятори системної рівноваги / Є. А. Карпіловська // Мовознавство – 2008. – № 2–3. – С. 148–158.
6. Кислюк Л. Функціонування та словотвірний потенціал неозапозичень у сучасній українській мові / Л. Кислюк // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – 2007. – Випуск 15–18. – С. 228–231.
7. Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: монографія / Ж. В. Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
8. Косериу Е. Синхрония, диахрония и история / Е. Косериу; пер. с. исп. И. А. Мельчука // Новое в лингвистике. Вып. III : [сост., ред. и вступ. ст. В. А. Звегинцев]. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1963. – С. 143–343.
9. Мазурик Д. Українська неологічна традиція / Д. Мазурик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 34, ч. 1. – С. 219–225.
10. Миськевич Г. И. К вопросу о норме в словообразовании / Г. И. Миськевич // Грамматика и норма. – М. : Наука, 1977. – С. 42–61.
11. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія: питання історії, теорії та практики / Л. С. Паламарчук. – К. : Наук. думка, 1978. – 203 с.
12. Розен Е. В. Лексические инновации в системе лексики и системе вокабуляра / Е. В. Розен // Московский педагогический институт им. В. И. Ленина. Учёные записки. – № 336 : Вопросы немецкой филологии. – М., 1970. – С. 178–205.
13. Серебренников Б. А. Теория волн Иоганна Шмидта и явления языковой аттракции / Б. А. Серебренников // Вопросы языкознания. – 1957. – № 4. – С. 3–15.
14. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
15. Трубачев О. Н. Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции) / О. Н. Трубачев. – М. : Наука, 1966. – 416 с.
16. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови / [упор. П. Д. Тимошенко]. – К. : Рад. школа, 1959. – Ч. 2. – 1959. – 359 с.
17. Чабаненко В. А. Норми словотворення і мовна експресія / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 13–20.

І. В. Мейзерська (Київ)

ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗВИТКУ ПРИЙМЕННИКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

За умов сучасної мовної ситуації в Україні пріоритетним завданням тлумачної лексикографії є зміцнення позицій української літературної мови в усіх сферах життя, підвищення культури мови та систематизація величезного масиву мовного матеріалу, що в останні десятиліття зазнав значного переосмислення та оновлення. Така робота з удосконалення тлумачних словників ведеться постійно і стосується головним чином сфери зовнішньої структури словника, або ж його макроструктури. Водночас поряд з цією проблемою існують новітні тенденції, що знаменують собою переосмислення принципів лексикографічного опису мовного матеріалу, і цілком можуть бути розроблені та використані поряд із традиційними принципами, характерними для української тлумачної лексикографії. Це перш за все стосується внутрішньої структури словника, або його мікроструктури.

Однією з проблемних зон сучасної тлумачної лексикографії є прийменникова система. У той час, коли в сучасній українській мові відбувається бурхливий розвиток прийменникової системи за рахунок складених одиниць, ця тенденція не знаходить належного вияву у фундаментальних лексикографічних працях, зокрема у нових тлумачних словниках, що базуються на Словнику української мови в 11-ти томах [15]. Сьогодні наріжними проблемами у лексикографуванні прийменників є:

1) оновлення реєстру прийменників у тлумачних словниках (в основному за рахунок введення складених одиниць);

2) розроблення нових принципів організації словникових статей з метою підвищення їх ефективності та підсилення антропоцентричного аспекту.

І хоча сьогодні вже існує ціла низка теоретичних досліджень з цієї проблеми [4; 5; 9; 11; 12; 14], практичні результати яких втілено у спеціальних словниках типу [7; 13], у загальнономовних тлумачних словниках реєстр та структура вокабул не змінювалися з часів виходу Словника української мови в 11-ти томах. Щодо реєстру сучасних прийменників, ситуація є дуже суперечливою, що свідчить про неусталеність прийменникової системи української мови. Так, у Словнику української мови в 11-ти томах [15] ми нарахували 197 прийменників, але він не включає складені одиниці, словник А. А. Лучик [13], в якому представлені лише еквіваленти слів, тобто саме складені одиниці, налічує 127 прийменникових одиниць. А. Загнітко [7] оцінює загальний реєстр прийменників сучасної української мови цифрою 1705 (у словнику наведено і потенційні прийменники, ще не усталені в мові як такі).

Проблематичність лексикографічного опису складених прийменників полягає в тому, що, будучи граматикалізованими прийменниково-відмінковими сполуками (у більшості випадків), вони важко піддаються обліку, їх «не можна зібрати в одну парадигму через їхню численність» [3, с. 30]. В. Б. Касевич пояснює це тим, що «прийменник належить до «проміжної» зони граматики, що межує з лексикою, і тому сполуки з прийменником не утворюють парадигм» [8, с. 180].

У теорії лексикографії на сьогоднішній день існує безліч визначень та поглядів на словникову статтю як ключ до значення та функціонування слова у мовленні. Для кожного семантичного визначення прийнято виділяти дві взаємопов'язані функції: функцію констатування (фіксування) характеру слововживання та словорозуміння, що має на меті точно фіксувати те чи інше слововживання незалежно від прийнятої норми та функцію припису, що встановлює норму словорозуміння, спираючись на відповідні контексти та узагальнюючи факти попереднього вживання даного слова [2, с. 23]. Для того, щоб словникова дефініція виконувала ці функції, вирішальне значення має наявність різноманітних та широких за обсягом фактів слововживання, контекстів, що відображають певне значення. «Чим більше різноманітних прикладів, висловлювань із словом у певному значенні має автор тлумачення, тим точніше, глибше він фіксує відповідні значення слова, його смисл та об'єм номінації» [2, с. 21].

Взагалі завдання виділення та опису прийменників є дуже нелегким, а особливо воно ускладнюється, коли йдеться про прийменники широкої полісемії. Як показують дослідження Т. Е. Коновалової, ці складнощі обумовлюються цілою низкою причин: по-перше, немає чітких критеріїв розмежування значень. По-друге, при описі семантичної структури прийменника останньому завжди приписується значення пов'язаного з ним іменника, що призводить до невиправданого збільшення кількості значень прийменника [9, с. 64]. Дійсно, конкретне значення прийменника (як і контекстуальне значення полісемічних повнозначних слів) неможливо вичленувати без урахування характеру синтаксми, до якої він входить, тобто найближчого лексичного оточення, що складається здебільшого з дієслова та іменника (*прийти на площу* – просторове значення, *прийти на першу годину* – темпоральне).

З іншого боку, прийменник сам здатний впливати на характер відношень між повнозначними словами. Зокрема І. Альтман розглядає випадки, коли під впливом контексту дієслово просторової семантики у складі синтаксиса може мати непросторове значення: *пішов на вулицю*, але *пішов на підвищення*; *вилетів з Києва*, але *вилетів з інституту*; *ходить у чоботях*, але *ходить у відмінниках*. І навпаки, локативне значення може виникати під впливом контексту при словах із нелокативним значенням: *батько привів сина на гімнастику*, *туристи приїхали на екскурсію*. У цих прикладах об'єкт виражений словом із подієвим значенням і може бути витлумачений як такий, що має значення мети, але під впливом дієслова-присудка це значення наближається до просторового «місце, де відбувається дія». [1, с. 96]. В таких випадках визначити значення прийменника важко, тому, щоб уникнути приписування йому нескінченної кількості значень, слід спиратися на синтагматичний принцип, тобто аналізувати синтаксему як цілісну одиницю. Такі зміни значення можна пояснити особливостями семантики повнозначних слів – дієслова та іменника, схильністю її до розгалуження та у загальній тенденції мови до метафоризації. Саме ця особливість мови є джерелом створення нових одиниць, зокрема, складених прийменників. При їх лексикографуванні доцільно поряд з перерахуванням значень прийменника та його синонімів подавати приклади, які ілюструють його сполучуваність, тобто подавати речення, які здатні якнайповніше ілюструвати його функціонування:

В/У МІРУ (чого?) *із род. в., прийм.* Син.: В/У ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД, У ВІДПОВІДНОСТІ ДО. 1. Уживається при вказуванні на причинову залежність дії від чогось. *Писатиму в міру можливостей, навчатися в міру своїх здібностей*. 2. Уживається з віддієслівними іменниками при вказуванні на поступовість розгортання дії. *Аналізувати події в міру надходження інформації, набиратися досвіду в міру просування по службі*.

Орієнтація традиційних тлумачних словників на лексикографування лише одиниць, що відповідають слову, призвела до того, що великий шар лексики, представленої складеними одиницями, опинився поза увагою лексикографів. Між тим складені лексичні одиниці, або еквіваленти слова, уже визнані дослідниками як повноправні та необхідні компоненти мовної системи, про що свідчить, зокрема, поява нових українських словників, де робиться спроба систематизувати ці одиниці [13; 6].

Аналізуючи «універсальність явища лексикографічного ефекту», В. А. Широков відзначає «...тенденцію до лексикографування будь-якого мовного феномена – саме цей факт пояснює побутування в лексикографічній практиці прикладів укладання словників, у яких лексикографуються навіть і такі мовні одиниці, які не мають безпосереднього вербального вираження» [10, с. 66]. Таким чином, словник повинен показувати, що «лексична система не замкнена у лексиці, вона визначається причинно-наслідковими зв'язками з морфологією, синтаксисом та комунікативно-мовленнєвими властивостями категорій, розрядів, груп, до яких належать лексичні одиниці» [16, с. 26]. Тому, далі за В. А. Широковим, «побудова структурної моделі лексикографічних (словникових) систем орієнтується на багатоаспектне представлення знакової природи лексичних одиниць як найкомпактніших і найінформативніших у природній мові. З позицій теорії лексикографічного ефекту це означає виділення в досліджуваній мовній системі підсистеми її елементарних інформаційних одиниць і визначення множини їх системно-структурних параметрів» [10, с. 68].

Підсумовуючи сказане, ще раз наголосимо на тому, що на сучасному етапі розвитку прийменникова система української мови характеризується неусталеністю та відкритістю, вона зазнає бурхливого розвитку та постійного поповнення новими одиницями, зокрема під впливом засобів масової інформації та розширення сфер використання української мови, що потребують нових, більш точних засобів вираження. Все

це призводить до появи нових прийменників, оскільки вони «утворюються у зв'язку з потребою в точних граматичних засобах вираження відношень між словами, і на момент свого виникнення є однозначними та граматично доцільними» [17, с. 81].

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтман И. В. Локализаторы в структуре предложения / И. В. Альтман // Проблемы структурной лингвистики 1978. – М.: Наука, 1981. – С. 91–98.
2. Арбатский Д. И. Толкования значений слов. Семантические определения / Д. И. Арбатский. – Ижевск: Удмуртия, 1977. – 100 с.
3. Болдырев Р. В. Предложно-падежное функциональное взаимодействие в русской разговорной речи / Р. В. Болдырев. – К.: Наук. думка, 1982. – 242 с.
4. Бугаков О. В. Функціонування прийменників в українському тексті: морфологічний та семантико-синтаксичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Бугаков О. В. – К., 2006. – 233 с.
5. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1980. – 286 с.
6. Городенська К. Г. Граматичний словник української мови: Сполучники / К. Г. Городенська. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.
7. Загнітко А. П. Словник українських прийменників / А. П. Загнітко, І. Г. Данилюк, Г. В. Ситар, І. А. Шукіна. – Донецьк: Бао, 2007. – 416 с.
8. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфологія / В. Б. Касевич. – М.: Наука, 1988. – 312 с.
9. Коновалова Т. Е. Специфика предлогов широкой семантики и её отражение в словах / Т. Е. Коновалова // Вопросы романо-германского языкознания. – Изд. Саратов. ун-та. – Саратов, 1988. – С. 60–67.
10. Корпусна лінгвістика / В. А. Широков, О. В. Бугаков, Т. О. Грязнухіна та ін. – К.: Довіра, 2005. – 471 с.
11. Куц Н. Основи семантичної типології прийменникових еквівалентів / Н. Куц // Лінгвістичні студії. – Вип. 16. – Донецьк, 2008. – С. 66–72.
12. Лучик А. А. Лексична семантика прийменникових еквівалентів слова української мови А. А. Лучик // Мовознавство. – № 5, 2003. – С. 43–49.
13. Лучик А. А. Російсько-український та українсько-російський словник еквівалентів слова / А. А. Лучик. – К.: Довіра, 2004. – 495 с.
14. Мальцева О. Л. Предлог как средство концептуализации пространственных отношений: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Мальцева О. Л. – Курск, 2004. – 219 с.
15. Словник української мови: в 11-ти тт. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
16. Тычинская Н. Л. Квазидефиниции в толковом словаре русского языка: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Тычинская Наталья Леонидовна. – Днепропетровск, 2001. – 179 с.
17. Цой А. С. Три этапа «жизненного цикла» производных предлогов / А. С. Цой // Филологические науки. – 2006. – № 5. – С. 81–88.

Л. П. Попко (Киев)

О НЕКОТОРЫХ СПОСОБАХ НЕОЛОГИЗАЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Процесс лексического обогащения русского языка перманентен и неостановим. Новые единицы возникают в языке с помощью различных способов. Фразеология как важный элемент национальной языковой картины мира также не чужда инноваций. В сфере фразеологии идет процесс образования новых единиц: образование новых фразеологизмов и образование новых слов на основе фразеологизмов. Нам представляются интересными следующие способы трансформации фразеологизмов (иллюстрации взяты из теле- и радиопередач).

1. Контаминация существующих фразеологизмов. Контаминация двух ФЕ, в результате которой возникает индивидуально-авторский устойчивый оборот, например: *Не плюй в колодез, вылетит – не поймаешь*.

2. Расширение известного фразеологизма. Включение в ФЕ слов, разрушающих целостность фразеологизма, возвращающих значение свободного словосочетания, например: *Любо – дорого, очень дорого; Естественный отбор денег*.

3. Замена части фразеологизма лексической единицей, близкой к первоначальной по лексико-семантическому полю. Замена одного из компонентов ФЕ другим, ассоциативно связанным с первым, ведущая к разрушению целостности устойчивого оборота: *Лучшие синица в руках, чем утка под кроватью; Лети с приветом, вернись умным; Все новое – это хорошо одетое старое.*

4. Контаминация языков, когда в русский фразеологизм или устойчивое сочетание добавляется иноязычное слово или грамматическая форма: *He все то WINDOWS, что висит; Семь бед – один RESET; Во имя Отца, Сына и Святого духа, RESET.*

5. Использование фразеологизмов для построения «говорящих имен»: *Худой «Мир» – лучшие доброго «Челенджер»;* *Ну-ка Харя, громче тресни.*

6. Разрушение семантики за счет включения в ФЕ слова, противоположного ей по стилистической окраске и экспрессии. Изменение стилистической маркированности фразеологизма: *задолбали сивку американские горки* – *укатали* – нейтральное старинное слово заменяется на современное сниженное *задолбали*, что в сочетании с добавлением слова «американские» меняет денотат, входящий во фразеологизм: *Мой дядя самых честных грабил; Реве и стогне джип чероки; Выбранный президент обмену и возврату не подлежит; Язык до киллера доведет.*

7. Изменение структуры и семантики ФЕ за счет включения в нее паронимически аттрактивных слов, ведущее к разрушению устойчивого оборота: *Иных уж нет, других – долечим; Работаю, как волк, в лес не отбежишь; Сколько Лен – столько Зин; Уходя, гасите всех; А зомби здесь тихие.*

8. Повторение ФЕ или его части для выражения абсурдности смысла высказывания: *Ямщик, не гони, ты гонишь, ямщик; Наше среднее образование – самое СРЕДНЕЕ образование в мире.*

9. Употребление в одном предложении двух ФЕ, содержащих контекстуальные антонимы: *Рожденный братъ, давать не может; Рожденный ползать летит недолго; Тяжело в лечении – легко в гробу; Утро вечера дряннее; Семь раз отпей, один раз отъешь.*

10. Весь фразеологизм может быть осмыслен как в прямом, так и в переносном значении: *А и Б сидели на трубе. Теперь сидят на алюминии; Работа не волк, а произведение силы на расстояние.*

11. Аллюзия – использование цитаты, когда от нее остаются лишь некоторые, хотя и ключевые, слова: *Ударим крепким сном по мукам совести; Лед тронулся, господа крестоносцы! Правительственная программа выполнила недопустимую операцию и будет закрыта.*

Примеры фразеологизмов можно приводить бесконечно долго. Кажется, что их запас неисчерпаем, как неисчерпаемы и богаты ресурсы русского народа с его интереснейшими традициями, великой русской душой и удивительным языком. Динамизм фразеологических единиц – один из важнейших факторов процесса неологизации.

Т. С. Пристайко (Днепропетровск)

О МЕТАЯЗЫКЕ СОВРЕМЕННОЙ НЕОЛОГИИ

Динамические инновационные процессы в русском языке последних десятилетий и усиленное внимание ученых к ним послужили мощным стимулом для активного развития неологии – сравнительно молодой науки, занимающейся исследованием языковых новообразований, и ее терминологии. Развитие терминосистемы неологии

отражает поступательное развитие самой научной специализации, ее понятийного аппарата, активное становление которого приходится на вторую половину прошлого столетия. В это время создается теория неологии, тесно связанная с лексикографической практикой, закладываются основы научной концепции нового слова, получают всесторонне обоснованный научный статус термины *неология* и *неологизм*, известные еще с начала XIX вв., вводятся в научный обиход наименования разновидностей новых слов, предлагаются различные типологии новых языковых единиц.

Сегодня мы можем констатировать, что в результате более чем полувекового становления и развития сложилась вполне самостоятельная терминологическая система неологии, которая, как и любая другая подсистема терминологии языкознания, характеризуется «неизбежными несовершенствами», обусловленными «непоследовательностью употребления существующих терминов, невероятно развитым дублированием их, склонностью различных ученых вводить новые термины без достаточных на то оснований» [2, с. 4]. Достаточно предварительно отметить, что в неологической терминосистеме, по подсчетам ученых, существует более тридцати наименований новых слов [13, с. 7].

В настоящей статье рассматриваются под углом целесообразности использования следующие группы синонимичных терминов, встречающиеся в работах неологического профиля: 1) варианты названий самой науки; 2) варианты обозначений родового понятия «новая языковая единица»; 3) варианты наименований разновидностей новых слов, значений и сочетаний.

I. Казалось бы, не должно быть никаких разночтений в отношении именования рассматриваемой научной отрасли, однако обзор научных работ показывает, что термин *неология*, во-первых, имеет не одно значение, а во-вторых, не является единственным. Так, С. И. Алаторцева отмечает у этого термина два значения: 1) наука о неологизмах; 2) совокупность неологизмов [1, с. 10]. В свою очередь, Е. В. Маринова репрезентирует эти значения разными терминами и приводит синоним к термину *неология*, ср.: «В настоящее время *неологией* (реже *неологистикой*) называют относительно молодую в языкознании отрасль, которая изучает ... неологизмы. Совокупность неологизмов называется *неологией*, или *неологической лексикой*» [10, с. 243]. Отметим сразу, что в ходе проведенных изысканий термин *неологистика* в применении к обсуждаемому понятию нам не встретился, а вот наименование *неологика* было обнаружено и в значении «наука», и в значении «совокупность новых единиц». Причины такого использования терминов *неология* и *неологика* кроются, на наш взгляд, в традиции русского языкознания обозначать одним словом и науку, и объект науки – совокупность языковых единиц (случай так называемой категориальной многозначности), ср.: *фразеология*. С другой же стороны, на дифференциацию этих терминов оказывает несомненное влияние существование терминов *перифрастика* (совокупность перифраз), *идиоматика* (совокупность идиом), а также соотношение *лексикология* (наука) – *лексика* (совокупность слов). Думается, что со временем такое соотношение укрепитя и в паре *неология* – *неологика*.

II. Базовым термином неологии является термин *неологизм*, обозначающий её основное понятие. Заимствованное в XIX веке из французского языка, слово *неологизм* стало «первым термином для обозначения нового слова» [8, с. 42].

Современная концепция нового слова включает в себе широкое понимание неологизмов как новых слов, значений и устойчивых сочетаний, основанное на представлении о многосторонней относительности понятия «новое», на понимании неологизмов как социально-исторической категории. **Новыми** в литературном языке N-го периода признаются «слова, значения и сочетания, представляющие собой как ново-

образования данного периода, так и внешние и внутренние заимствования в нем, а также слова и сочетания, ставшие актуальными в указанный период» [1, с. 16].

В рамках данной концепции обозначение *неологизм*, которое до недавнего времени признавалось общим (родовым) термином для обозначения всех типов неологической лексики, перестает удовлетворять многих ученых, все чаще обращающихся к понятию «**инновация**», понимаемому как «новообразование, новшество», «любое лексико-семантическое нововведение» [5, с. 38]. Под родовое понятие «инновация» в таком случае подводится целый арсенал видовых понятий, обозначаемых терминами *неологизм*, *новообразование*, *окказионализм*, *потенциальное слово*, *индивидуально-авторское слово*. При этом *неологизмы* (определяемые как инновации, соответствующие норме, зафиксированные словарями новых слов и характеризующиеся частотным употреблением в речи) и *новообразования* (новые слова, созданные по старым моделям) противопоставляются *окказионализмам* (инновациям, принадлежащим речи и нарушающим словообразовательную норму) и потенциальным словам как единицы языка и речи.

Ученые, употребляющие термин *инновация* лишь как синоним в ряду *неологизм*, *новое слово*, *неологическое слово* (см. об этом: [10, с. 243]), во главу своих классификаций ставят гипероним *неологизм*, объединяющий видовые разновидности новых единиц, с одной стороны, принадлежащие системе языка: *узусальные неологизмы* (*языковые, общезыковые, общенародные, общие, национальные; неологизмы языковой системы, неологизмы первой степени*), *узализм* (Л. И. Плотникова), а с другой – системе речи: *окказиональные неологизмы*, которые также именуются *авторскими, индивидуально-авторскими, индивидуальными, индивидуально-речевыми, речевыми, стилистическими, индивидуально-стилистическими, номинативно-стилистическими, контекстуальными, неузусальными неологизмами, неологизмами второй степени, неологизмами речи, контекстуальными образованиями, авторскими образованиями, индивидуальными новообразованиями, индивидуализмами*, а также *окказионализмами*. Реже встречаются такие обозначения, как *гапаксы, одноразовые неологизмы, ситуативные слова, слова-однодневки, слова-одноминутки, слова-беззаконники, словометоды, слова-самodelки, слова-экспромты* (см. об этом: [7, с. 47; 8, с. 288; 10, с. 244]); к ним примыкают авторские термины *креатема* (В. П. Григорьев), *экспрессизмы, однословия, протогизмы* (М. Эпштейн).

И если на сегодня ученые достаточно четко определились с соотношением *неологизм* – *окказионализм*, то единства в определении понятия, обозначаемого синонимическим рядом *потенциальное слово*, *потенционализм*, нет. Одни исследователи считают возможным использовать этот термин в значении, которое предложил Г. О. Винокур («производное или сложное слово, реально не существующее..., но могущее создаться в любой момент в соответствии с продуктивными словообразовательными моделями данного языка» [3, с. 15]). Другие ученые предлагают модифицированное определение, подразумевая под потенциальным новое слово, образованное по продуктивной модели языковой системы, но еще не вошедшее в язык [6; 10]. В последнее время все чаще обосновывается мысль о том, что в «винокуровском» понимании термин *потенциальное слово* лишен логического смысла [11], некорректен, функционально несостоятелен [1, с. 19–20]. Ученые отмечают, что между окказиональными и потенциальными словами в реальности так много точек соприкосновения, что их противопоставление представляется надуманным, не имеющим смысла [4; 11].

Как попытку преодолеть внутренне противоречие, заложенное в оппозиции «потенциальное слово – окказиональное слово», можно рассматривать предложение Р. Ю. Намитоковой разграничивать новообразования на стандартные (не нарушаю-

щие словообразовательного стандарта) и нестандартные (созданные с нарушением словообразовательных правил и закономерностей) [11], поддержанное рядом лингвистов как снимающее дискуссию о потенциализмах [12].

Синонимичность терминов, обозначающих новое слово, и множественность разнотечений почти каждого из них, приводят к тому, что исследователи в своих практических изысканиях чаще всего ставят знак равенства между обозначениями *неологизм*, *окказионализм*, *новообразование*, *инновация* (см., например: [14, с. 7–8]); а при изучении только окказиональных неологизмов – между терминами *авторское новообразование*, *новообразование*, *окказионализм*, *инновация* [13, с. 7].

III. Анализ вариантов видовых наименований неологических понятий удобнее всего провести, опираясь на одну из многочисленных классификаций новых слов, существующих в неологии. Наиболее приемлемой нам представляется типология, учитывающая следующие основания деления лексико-фразеологических инноваций: а) форму слова, б) способ номинации; в) степень новизны; г) отношение к языку – речи. Поскольку параметр «отношение к языку – речи», в соответствии с которым выделяются узуальные и неuzuальные (окказиональные) неологизмы, достаточно освещен выше, остановимся на «болевых» точках оставшихся рангов.

По форме слова выделяются три вида неологизмов (ровно как и окказионализмов): лексические, семантические, фразеологические, или же *неолексемы*, *неосемемы*, *неофраземы*. Наиболее разветвленный синонимический ряд сложился для *семантических неологизмов* (слов с новым значением, ср.: *память компьютера*, *прессинг обстоятельств*): *неосемемы*, *неосемантизмы*, *семантические инновации*, *семантические окказионализмы*, *лексико-семантические неологизмы*, *семантические новообразования*, *переосмысления*, *неологизмы по значению*, *неологизмы-значения*, *неологизмы значения* (Н. З. Котелова).

Неологизмы перечисленных выше типов различаются способом номинации, то есть способом появления в языке. С этой точки зрения они делятся на: 1) новообразованные слова, значения, сочетания и 2) вошедшие в литературный язык готовые единицы. При этом второй разряд неологизмов – так называемые *вхождения* – состоит из: а) внешних заимствований и б) внутренних заимствований.

Новые слова первого типа именуются *новообразованиями*, *лексическими новообразованиями*, *неологизмами-новообразованиями*; при уточнении способа образования – *словообразовательными* (*семантическими*, *фразеологическими*) *неологизмами*.

В аспекте рассматриваемого нами вопроса на этом уровне типологии новых слов особый интерес вызывают образования, возникшие в результате так называемого графического словообразования (термин В. П. Изотова), при котором в одном узуальном слове графически (прописными буквами или иными графическими средствами, иногда средствами иной графики) выделяется часть, формально совпадающая с другим узуальным словом (иногда с некоторыми графемными модификациями), например: *Народ Украины заДавил парламент. Президенту Кучме сказали «да» 4 раза* (КП, 18.04.2000); *ЛОКОНичный прием* (о проблемах с волосами и их решении – «Ли-за. Гороскоп», 2008, № 2. – С. 18), *Всем SPAть!* (реклама SPA-центра в Санкт-Петербурге – «Cosmo», 2004, № 9. – С. 52), *ОбТЭФились!* (о вручении премии ТЭФИ – «АиФ», 2000, № 49. – С. 12).

Специфика таких образований заключается в том, что они воспринимаются только «на глаз», визуально, произносятся они по-старому. Усиленное внимание лингвистов к подобному рода единицам и попытки подыскать соответствующее обозначение уже привели к появлению синонимического ряда *визуальные неологизмы*, *неологизмы-написания* (Е. В. Маринова), *графические окказионализмы* (А. В. Страмной), *узуально-аббревиатурные контаминаты* (Е. И. Беглова), *неографизмы* (Е. Карпилов-

ская). Визуальные неологизмы, создаваемые средствами сразу двух алфавитов – кириллицы и латиницы – лингвисты также называют *гибридами*, реже – *кентаврами* (Л. П. Крысин) или *монстрами* (З. Н. Пономарёва).

Синонимические ряды возникают и при обозначении вхождений (заимствований), которые в отличие от новообразований, «переходят» в литературный язык из другого языка (*внешние заимствования*) или из других вариантов (территориальных, социальных) этноязыка (*внутренние заимствования*). Новые внешние заимствования называются также *иноязычными неологизмами*, а новые внутренние заимствования – *стилевыми неологизмами*.

По степени новизны среди всех отмеченных выше новых слова выделяются: 1) *сильные неологизмы* (*собственно неологизмы, абсолютные неологизмы*). Это слова с оригинальной, нестандартной формой и образованием, а также новые иностранные слова (внешние вхождения); и 2) *относительные, или функциональные, неологизмы*, под которыми понимаются известные ранее слова, значения, сочетания, получившие новую употребительность, актуализацию или новую сферу распространения.

В заключение отметим, что теория неологии развивается на основе постоянно меняющегося эмпирического материала (появляются все новые типы неологизмов: фонетические, стилистические, прагматические, графические; новые модели словообразования и т. д.), поэтому постоянно пополняется новыми элементами метаязыка. Сегодня, как никогда раньше, становится очевидной необходимость упорядочения и унификации системы терминов этой научной специализации. Терминологическая неупорядоченность и пестрота, с которой приходится сталкиваться в различных работах, является следствием различного понимания основных категорий неологии, недифференцированностью многих смежных понятий (неологизм, потенциальное слово, окказионализм и др.). Совершенно очевидно, что соответствующая нормализаторская работа в этой области будет способствовать скорейшему созданию общей теории неологии и неографии, дальнейшему успешному развитию современной научной мысли.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алаторцева С. И. Проблемы неологии и русская неография : автореф. дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / С. И. Алаторцева. – Санкт-Петербург, 1999. – 40 с.
2. Ахманова О. С. Предисловие / О. С. Ахманова // *Словарь лингвистических терминов*. – М., 1966. – С. 3–19.
3. Винокур Г. О. Маяковский – новатор языка / Г. О. Винокур. – М.: Сов. писатель, 1943. – 136 с.
4. Габинская О. А. Типология причин словотворчества / О. А. Габинская. – Воронеж : Изд-во Воронеж ун-та, 1981. – 153 с.
5. Гак В. Г. О современной французской неологии / В. Г. Гак // *Новые слова и словари новых слов*. – Л.: Наука, 1978. – С. 37–52.
6. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании / Е. А. Земская // *Актуальные проблемы русского словообразования : материалы республ. науч. конф.* – Самарканд, 1972. – С. 19–29.
7. Колоіз Ж. В. Українська оказіональна деривація / Ж. В. Колоіз. – К.: Акцент, 2007. – 311 с.
8. Липатов А. Т. Лексикографическое наследие В. И. Даля и современная отечественная неология / А. Т. Липатов // *Владимир Даль и современная филология : материалы междунар. науч. конф.* – Н. Новгород, 2001. – Т. 1. – С. 286–291.
9. Маринова Е. В. Визуальные неологизмы: новая графика «старых» слов / Е. В. Маринова // *Вестник ННГУ. Серия Филология. Вып. 1 (6)*. – Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2005. – С. 127–132.
10. Маринова Е. В. Основные понятия и термины неологии / Е. В. Маринова // *Языки профессиональной коммуникации : междунар. науч. конф., 21–22 октября 2003 г. : материалы*. – Челябинск, 2003. – С. 243–247.
11. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы: словообразовательный аспект / Р. Ю. Намитокова. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – 154 с.
12. Рацибурская Л. В. Сложные образования в современных СМИ и проблема их лексикографической фиксации / Л. В. Рацибурская. – Режим доступа: <http://www.neolexiling.narod.ru/Material/Konferenc/5.htm>

13. Сокальская А. Н. Словотворчество как компонент научного идиостиля Г. Д. Гачева : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. Н. Сокальская. – Майкоп, 2007. – 22 с.
14. Тропина И. А. Наречия-инновации: лингвопрагматический аспект : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. А. Тропина. – Ростов-на-Дону, 2007. – 22 с.

О. А. Стишов (Київ)

НОВА КОЛОКВІАЛЬНА ЛЕКСИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Сучасна українська мова як будь-яка жива і відкрита система постійно змінюється і вдосконалюється, водночас перебуваючи в стані іманентної стабільності, цілісності. Загальноновизнано, що серед відомих структурних рівнів найбільшою динамікою характеризуються лексичний і фразеологічний.

У мовознавстві останніх років усе більшої значущості набувають питання колоквіалізації й субстандартизації лексики сучасної української мови (О. Тараненко, Л. Ставицька, С. Бирик, В. Товстенко, Б. Коваленко, Н. Шовгун, І. Щур, М. Навальна та ін.). Однак процеси «орозмовлення» відбуваються настільки інтенсивно, що надзвичайно актуальним стає необхідність теоретичного і практичного дослідження колоквіальної лексики в розмовному й публіцистичному функціонально-стильових різновидах сучасної української мови. Тому мета розвідки – з'ясувати чинники, що сприяли активізації колоквіалізмів-інновацій, виявити їх основні тематичні й семантичні групи, проаналізувати структурно-семантичні особливості, уживання й стилістичне використання останніх у названих стилях.

Інтенсифікація вживання колоквіальної лексики, що засвідчено з кінця 1980-х років у розмовному мовленні й публіцистиці, є, безумовно, результатом лібералізації і відкритості суспільства, що привели до демократизації мови. З одного боку, це можна вважати позитивним процесом, який здатний оживляти літературну мову та зменшувати розрив між усно-розмовною і книжно-писемною сферами її функціонування, сприяти відродженню або частішому стимулюванню її питомих особливостей [3, с. 33]. З іншого боку, якщо розмовні, просторічні, жаргонні, діалектні та ін. елементи стали масово заповнювати книжні шари літературної мови, особливо публіцистичного стилю й насамперед мови газет, це призводить до розхитування й навіть нищення норми, до певного хаосу в слововживанні [1, с. 321–470].

Головними чинниками, що сприяли активізації вживання розмовних слів наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., були як *екстралінгвальні* (демократизація всіх сфер суспільного життя, лібералізації морально-етичних та естетичних принципів суспільства, усунення суворих канонів, істотне послаблення (а то й припинення) цензури й самоцензури (а звідси – «розкованість» мовців), державний статус української мови, зміни в соціальній структурі українського суспільства, задоволення практичних потреб мовців, поширення моди на певні мовні форми, зміна мовних смаків (нерідко намагання журналістів потурати низьким мовним уподобанням адресатів), пошуки нових емоційно-експресивних засобів вираження та ін.), так і *інтралінгвальні* (системність мови, що ґрунтується на взаємозалежності її елементів; тенденція до ускладнення, урізноманітнення мовної структури; тенденція до інтеграції, яка виявляється водночас із тенденцією до диференціації елементів мови; принцип економії мовної енергії, лінгвальних засобів (використання однослівних найменувань замість описових зворотів, конденсація, усічення слів, різні типи аббревіації, скорочень); надання переваги експресивним мовним формам; дія аналогічних тенденцій тощо). Названі вище фактори розвитку словника діють у тісній взаємодії і взаємозумовленості.

Певний науковий інтерес мають *тематичні й семантичні групи*, що об'єднують нові колоквиальні одиниці. Серед останніх варто виділити такі:

1. Назви осіб за фахом чи видом діяльності, зокрема: а) за належністю чи прихильністю до відповідних партій, об'єднань, рухів (*прогресистка, рухівка, правак* «член або прихильник партії правої орієнтації»); б) за належністю чи прихильністю до негативних явищ у сучасному суспільстві (*тіньовик, вимагач, секс-рабіня, макодзьоб* «наркоман»); в) за входженням до неформальних течій, об'єднань (*скін, трешовик, попсюк, нацюк*); г) назви осіб, пов'язаних із мистецькою діяльністю, конкурсами краси (*галерейник, рокерка, моделька*).

2. Урізноманітнення сучасної побутової лексики, пов'язане з інтенсивним використанням: а) номінацій одягу і взуття (*бейсболка, топик, пантерка* «польовий плямистий одяг аеромобільних військ», *вельветки*); б) назви приміщень, житла (*бичарня* «гуртожиток для заробітчана», *густило/гуртяк* «гуртожиток», *хатинка*); в) назв страв, напоїв (*бутер, накладанець* «бутерброд», *сільгоспнапій* «самогон»); г) інші утилітарні номінації (*кравчука, візитівка, мобільник, барсетка*).

3. Окрему групу неолексем становлять спортивні номінації: а) назви гравців нових команд, професійних клубів (*беки, вовки* «гравці баскетбольного клубу «БК Київ», *баскетівець* «гравець баскетбольного клубу «Денді-Баскет»», *козачки* «баскетболістки команди «Козачка»» (Запоріжжя), *скуф'янки* «баскетболістки команди «ТІМ-СКУФ»» (Київ); б) нові номен на позначення спортсменів (*опорник* «опорний захисник», *грунтовик* «тенісист, який надає перевагу грі на ґрунтових кортах», *легіонерка*); в) суто розмовні скорочені назви команд, професійних клубів (*«Юве», «Барса», «Депор»*).

4. Назви машин, їх марок, механізмів, пристроїв, технічних процесів тощо (*автівка, бумер/бімер, мерс, друкарка* «принтер», *баксомет* «банкомат із доларами», *цифровик* «цифровий фотоапарат»).

5. Соціально-економічні номен (*прихвятизація, тінь, перен*, «тіньова економіка, політика», *трастовик, дерібан, генделік*).

6. Реалії та процеси, пов'язані з медициною та охороною здоров'я (*нетрадиційник* «той, хто займається нетрадиційною медициною, втілює новаторські методи лікування», *мануальник, зіляр*).

7. Номен на позначення певних дій і процесів (*прихвятизувати, підшаманити, рекетнути, степлерувати* «скріплювати степлером»).

8. Культура і мистецтво (*кічуха, ролик, прохідняк перен*, «те, що не має істотного значення; не привертає уваги; характеризується невисокою мистецькою якістю»).

Варто розглянути основні джерела поповнення нової колоквиальної лексики на межі тисячоліть.

1. СЛОВОТВОРЕННЯ. Саме завдяки останньому в сучасній українській мові виникло понад 75% аналізованих розмовних інновацій.

Фактичний матеріал переконливо засвідчив, що переважну більшість аналізованих одиниць утворено морфологічним способом, здебільшого афіксацією. Найвищу продуктивність при цьому виявляють суфікси, серед яких найуживанішими виступають такі:

-ик (*оксамитник, іпотечник, кабельник, надзвичайник; бусик, єврик* «грошова одиниця «євро»); **-ець-** (*одноблоківець, рахунковець, підтопленець, росинківець*); **-ач-** (*дозвонювач, примирювач, знищувач, випорпувач*); **-к-** (*нардепка, лідерка, прем'єрка, інтеграторка, самоселка; шкідівка/шкідодка* «автомобіль «Шкода»); **-иц(я)** (*катівниця, позувальниця, одержимця*); **-ес(а)** (*метреса, політикеса*); **-юк** (*бізнесюк, бандюк, попсюк, нацюк*); **-ар** (*мітингар, крутар, попсар*); **-ин(я)** (*членкиня, ковалькиня* «жінка-коваль», *продавчиня*); **-юг(а)** (*невдалюга, журналюга, аферюга*); **-их(а)** (*вождиха*),

-т(а) (нахабнята, суменята), **-ак/-як** (лівак, люмпак, депресняк, договоряк), **-ух(а)** (кічуха, байдуха, масовуха), **-н(я)** (беркутня, вірусня «збірн., зневажл. до **вірус**», бичарня), **-ону/-ну-** (факсонутти, есесмеснутти, рекетнутти, бульварнутти), **-ува-** (пензлювати «тіти», степлерувати, провідникувати), **-и-** (моніторити «проводити моніторинг», оверлочити) тощо. Варто наголосити, що для деяких колоквіалізмів твірними основами були запозичення, що зумовлено відчутними глобалізаційними впливами: *о'кей* – *о'кейний*, *крейзі* – *крезонутий*, *бундесканцлер* – *бундесканцлера*.

Помітно зросла, порівняно з попередніми десятиліттями, кількість відприкметникових іменників-інновацій, утворених внаслідок універбації синтаксичних структур за допомогою нульової суфіксації (*інтерактив* ← *інтерактивне опитування*, *корпоратив* ← *корпоративна вечірка* (гулянка), *міжбанк* ← *міжбанківські торги*). Новим явищем в українській мові кінця ХХ ст. є продукування розмовних субстантивів безпосередньо від іменних основ унаслідок усічення останніх, напр.: *педунівер* ← *педуніверситет*, *мерс* ← *машина марки "Мерседес"*, *деп* ← *народний депутат*.

Досить інтенсивно утворюються одиниці, що постали в результаті як чистого основоскладання (*макодзьоб*, *новороб*, *кучмовоз*, *жабодуха*), так і основоскладання з суфіксацією (*мандатоносець* «народний депутат», *локишовішання*), різних типів аббревіації (*наркозараза*, *драгопед*, *комден*) та аббревіацією із суфіксацією (*еменесник* (від МНС – Міністерство з надзвичайних ситуацій), *нацюк* «націоналіст», *дайник*, *дебешник*), а також шляхом зрощення (*кіновсячина*, *малогрошів'я*, *радіолокишина*).

Частину колоквіалізмів утворено префіксацією. Серед препозитивних фомантів поширеними є **за-** (*захапати*, *заникати*, *забабахати*, *забембати*, *запаркувати*), **супер-** (*суперзлудюга*, *супербандюга*, *суперкрутий*, *супермерс*), **про-** (*проанонсувати*, *проінтер'ювати*), **псевдо-** (*псевдолох*, *псевдопін*), **роз-** (*розтестувати*, *роздерибанити*) та ін.

Малопродуктивними з-поміж аналізованих дериватів виступають префікально-суфікальний (*опонсити*, *збульваризувати*) і префікально-суфікально-постфікальний (*замериканитися*, *олауреатитися*, *обкавунитися*) способи. Незначну кількість колоквіалізмів-інновацій утворено префікально-суфікальним способом (*забугорний*, *поукраїнити*, *по-совковськи*).

Помічено, що певна кількість розмовних неолексем утворена завдяки дії аналогії в процесах деривації. Так, слово *кучмучка* виникло за зразком *кравчучка*. Нині в мові ЗМІ активно «розкручується» інновація *продавчина*, що постала, імовірно, за аналогією до відомої лексичної одиниці *кравчина*.

2. СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ. Помічено певну активізацію лексико-семантичного способу словотворення в процеї виникнення нових колоквіалізмів (десь майже 20% одиниць). Спершу з'явившись у мовленні, переважно як переносні, інноваційні значення, у процесі інтенсивного живання, більшість із них стає невід'ємним надбанням мовної системи. Так, у досліджувану добу саме в розмовному дискурсі нових значень набули відомі слова: *просунутий* «сучасний», *відриватися* «веселитися, отримуючи задоволення від чогось, приємно проводити час, активно відпочивати», *зависати* «відпочивати, перебувати тривалий час у певному місці», *барси* «бійці спеціального підрозділу «Барс» та ін. Пор.: *Живуть "барси", що аж нітрохи не дивно, в лісі. Найближчий населений пункт – за кілька кілометрів («Україна молода», 10.02, 98, с.6).*

3. НОВІ ЗАПОЗИЧЕННЯ (близько 5%), засвоєні через розмовне мовлення або які активно в ньому побутовують (нерідко в специфічних колоквіальних формах): *бакси*, *гріни*, *комп* «комп'ютер», *фан* тощо.

Викликає зацікавлення і функціонально-стилістичний аспект аналізованих інновацій, а також особливості їх унормування й кодифікації. Значна кількість колокві-

льних неолексем поступово активізується у вживанні в розмовному мовленні, а ще більше постійно повторюється, «тиражується» різними мас-медіа, що сприяє поступовому «олітературненню» частини таких одиниць (*рухівка, флешка, есемеска*) і їх кодифікації (уже зафіксовано словниками *барсетка, кравчучка, тіньовик* та ін. [2, с. 63, 582, 1454]). Пошук нової експресивності, образності, а також намагання неординарно схарактеризувати особу, предмет, явище, подію сприяють виникненню аналізованих слів, що мають потрібний стильовий і стилістичний ефект.

Отже, помічено, що проаналізована підсистема розмовної лексики відзначається постійною динамікою, своєрідністю деривації та семантики, стильовою і стилістичною маркованістю й потребує подальших скрупульозних наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // Вибрані праці: В 5-ти т. – К.: Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 321–470.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.

Т. В. Тукова (Донецьк)

АФФЕКТИВНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОТНОСИТЕЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЯЗЫКА

Изучение динамики изменения русского языка последних десятилетий предполагает выяснение стимулов, движущих сил и направлений эволюционирующей системы [2; 7 и др.]. Аффективное начало многими исследователями признавалось важным в синергетических механизмах прогресса в языке. По мнению Е. Куриловича экспрессивность является движущей силой языкового развития [5]. «Сама жизнь homo sentiens, его коммуникативное поведение требуют, чтобы в языке всё время появлялись слова, которые провоцируют его на новые ощущения. Это объясняется вечной жаждой экспрессии, свойственной homo sentiens» [9, с. 29]. Высказывается мнение, что «вначале была Эмоция. Она породила слово, сочетания слов, породила предложения, соотнесённые с определёнными жизненными ситуациями» [9, с. 29].

Эволюционные процессы в морфологической системе характеризуют относительное развитие языка, продиктованное интралингвистическими факторами. Морфология – наиболее формализованный ярус языка. Система форм складывается очень медленно. В грамматических категориях отражаются наиболее существенные свойства и связи референтов действительности. Их формализация манифестирует интеллектуализацию языка. Прагматический взгляд на морфологические формы, предполагающий выяснение отношений знаков к их интерпретаторам, учитывает и экспрессивную составляющую. Экспрессия понимается как «выразительно-изобразительные качества речи, отличающие её от обычной (или стилистически нейтральной) и придающие ей образность и эмоциональную окрашенность» [1, с. 524]. Экспрессивный потенциал морфологии связан с наличием грамматических форм, усиливающих иллокутивные силы высказывания. Экспрессивно-выразительные качества словоформ, отражая асимметрический дуализм языкового знака, манифестируются как на формальном уровне, так и на уровне смысловом. К примеру, значение дискретной и недискретной множественности предметов в русском языке может быть обозначено нейтральной формой множественного числа и собирательной формой, имеющей пейоративные или

мелиоративные коннотации, ср. *офицеры – офицерё, офицерня, офицерщина; матросы – матросня; малыши – малышня* и проч. На фоне нейтральных наиболее частотных флексий множественного числа *-ы/-и* в разговорной и профессиональной сфере, наблюдается широкое распространение эмоционально окрашенной флексии *-а: вратаря, шофера, выбора, инженера* и проч. Экспансия ударной *-а*, высокочастотность использования некоторых лексем с такой флексией в ряде случаев приводит к утрате эмоциональности, переходе таких форм в нейтральную сферу, ср.: *директора, профессора, сторожа, доктора* и т. п. Налицо «коренное свойство формул аффективного языка – изнашиваться очень скоро. Аффективное содержание в них улетучивается, и скоро остаётся только бледная форма» [3, с. 149].

Перманентное движение к нулевой флексии во множественном числе генитива у наименований единиц измерения через разговорную сферу к нейтральной коснулась в последние десятилетия существительных *килограмм* и *грамм*. В словарях конца XX в. [6] форма с материально не представленной флексией признаётся литературной нормой в случае сочетания этих существительных с числительными. В середине прошлого века ей было вообще отказано в лексикографической фиксации, а в 70-80-е гг. она подавалась как разговорная.

Разговорно-профессиональные словоформы предложного падежа на *-у* (*в цеху, в отпуску, в спирту*) составляют стилистический потенциал современного русского языка, используемый для усиления изобразительной силы высказывания. Хотя у отдельных словоформ флексии *-е/-у* начинают выступать смыслообразителем. См., например, рекомендацию Н. А. Еськовой при возможности двух флексий у существительного *аэропорт* в местном значении использовать *в аэропорту* [4, с. 31].

В современном русском языке проходят стадию вариативности глаголы с избыточной парадигмой: *плещет / плескает, машет / махает, полощет / полоскает* и проч. Оттенки разговорности и просторечности вторых форм, сопровождающий логическое выражение мысли, постепенно утрачивается. Образованные по аналогии продуктивных формообразовательных моделей (*читает, рисует*), эти словоформы становятся равноправными, а затем могут вытеснить более древний вариант либо разойтись с ним в значении. Ср.: *двигает–движет, метает–мечет, брызгает–брызжет* и др. Такое взаимодействие аффективного и интеллектуального наглядно демонстрирует один из путей эволюции языковой системы.

Имплицитная морфология исследует мощные внутренние ресурсы языка, связанные с неоднозначностью грамматической формы. Наблюдение за нарушением баланса рационального и эмоционального в ходе эволюции языковой системы также, вероятно, входит в её задачи. Так, транспозиция лексико-грамматических разрядов свидетельствует о значительном потенциале русской морфологии не только в сфере интеллектуализации, но и в усилении эмоционального начала современного языка. Ср., например, переход из разряда относительных прилагательных в качественные (*стальной провод – стальные нервы, стальные мышцы, стальное небо*), трансформацию собственных существительных в нарицательные при развитии их бинумеральности (*нужны мне твои путины, медведиевы, литвины, юценки* и т. п.), опредмечивания отвлечённых (*такие смелости не радуют*) и проч.

Переносное употребление грамматических форм давно стало объектом наблюдения стилистов. Известно, например, что богатая система грамматических категорий и форм глагола несёт в языке значительную и не только интеллектуальную, но и эмоционально-экспрессивную нагрузку. Дополнительные семантические и экспрессивно-стилистические оттенки появляются при употреблении форм одного времени, наклонения, лица глагола в значении другого (*Боялся я его, как же!; Знай я об этом раньше, всё было бы иначе; Как себя чувствуем?*). «Аффективный элемент обволакивает и

окрашивает логическое выражение мысли» [3, с. 150] и в случаях активизировавшегося в последнее время употребления немаркированных форм единственного числа существительных для обозначения «образа сплошной множественности» (А. А. Потехня): *Читатель стал требовательный; Зритель не тот пошёл; Обмен валюты* и т. п.

Взаимодействие интеллектуального и эмоционального наблюдаем и в ходе формирования частеречного корпуса русского языка. Так, появление в современном языке частицы *круто* связано с переосмыслением в новых социальных и политических условиях прилагательного *крутой* 'производящий сильное впечатление; неординарный' [8, с. 344]. В производном наречии произошёл «переход логического элемента в аффективный путём изнашивания первого. Аффективность проникает в грамматический строй, вынимает из него логическое содержание и его разрушает» [3, с. 149]. Таков путь возникновения разговорной частицы *круто*, употребляющейся 'для выражения восхищения чем-либо неординарным, необычным, выходящим за пределы нормы' [8, с. 344].

Как видно, усиление эмоциональности на морфологическом уровне обусловлено внутриязыковыми особенностями дуализма лингвистического знака и активизацией имплицитного потенциала грамматической формы. Преднамеренность как основа прагматического устройства языка играет в этом движении решающую роль.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М., 2004. – 576 с.
2. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке / Н. С. Валгина. – М., 2001. – 304 с.
3. Вандриес Ж. Язык. Лингвистическое введение в историю / Ж. Вандриес. – М., 1937. – 410 с.
4. Еськова Н. А. Краткий словарь трудностей русского языка: грамматические формы: ударение / Н. А. Еськова. – М., 2005. – 605 с.
5. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Курилович Е. – М., 1962. – 456 с.
6. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М., 1999. – 944 с.
7. Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков. – М., 2008. – 712 с.
8. Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения / под. ред. Г. Н. Складневской. – СПб., 1998. – 700 с.
9. Шаховский В. И. Какими словами «оплодотворяют» людей российские СМИ? / В. И. Шаховский // Русистика. – 2007. – № 7. – С. 29–32.

Н. В. Хруцкая (Киев)

ВЕКТОРНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РЕСТАНДАРТИЗАЦИИ ОРФОЭПИЧЕСКОЙ НОРМЫ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЯЗЫКА

«Современная наука в целом и лингвистика в частности все чаще предпочитает такие методы систематизации сложных языковых явлений, как их векторное описание», используемое, в частности, В. Г. Костомаровым [1, с. 121]. Данный метод применим и при описании корреляций между инвариантом языковой единицы и ее сосуществующим вариантом (либо вариантами).

О. А. Лаптевой и Клаудиа Ласорса Съединой была высказана мысль о том, что происходящие в настоящее время в современном русском языке изменения, которые вписываются в процесс рестандартизации литературной нормы, часто осуществляются путем нейтрализации оппозиций между инвариантом и вариантом следующим образом: «различительный признак исчезает: $2 > 1$; различительный признак возникает: $1 > 2$, различительный признак возникает на месте прежнего и заменяет его $1 (1) > 1(2)$ » [2; 3, с. 137]. Как правило, предложенная авторами схема работает в основном

на лексико-семантическом, словообразовательном и синтаксическом уровнях, и описание данных процессов уже нашло свое отражение в современной лингвистической литературе. И хотя нейтрализация оппозиций (появление различительных признаков либо их исчезновение) в гораздо меньшей мере затрагивает формальную сторону языковой единицы (фонетическую, морфолого-фонематическую и т. п.), она также имеет место и нуждается в дальнейшем освещении и детальном анализе. В связи с заявленным считаем целесообразным рассмотреть, как работает данная схема на фонетическом уровне при изменении литературной нормы современного русского языка.

Проведенное исследование **показало**, что происходящие в настоящее время изменения литературной нормы на фонетическом уровне также могут рассматриваться с точки зрения параметров исчезновения ($2 > 1$) и возникновения ($1 > 2$) различительных признаков в вариантных парах языковых единиц.

В области орфоэпии для позиции $2 > 1$, т. е. тех процессов рестандартизации «старшей» литературной произносительной нормы, когда позиция различения сменяется позицией неразличения, показательными являются следующие явления:

1. [ж'ж'] > [жж]: *бры[ж':э]т – бры[ж:э]т, во[ж':у] – во[ж:ы], дро[ж':у] – дро[ж:ы], жу[ж':а]ть – жу[ж:а]ть, по[ж':э] – по[ж:э]* и под.

2. [ш':] > [ш'ч'] на месте буквенного сочетания чн: *[ш':от] – [ш'ч'от], во[ш':ук] – во[ш'ч'ук], разно[ш':ук] – разно[ш'ч'ук]*.

3. [шн] > [ч'н]: *будни[шн]ый – будни[ч'н]ый, беспорядо[шн]ый – беспорядо[ч'н]ый, моло[шн]ик – моло[ч'н]ик, ску[шн]о – ску[ч'н]о*.

4. Произношение долгого > краткого согласного на месте написания двух букв между гласными: *агре[с:]я – агре[с]я, бац[и:]а – бац[и]а, гологра[м:]а – гологра[м]а, ка[с:]а – ка[с]а*.

5. [гъ], [къ], [хъ] > [г'], [к'], [х'] в прилагательных на -гий, -кий, -хий и в глаголах на -гивать, -кивать, -хивать: *ти[хъ]й – ти[х']й, высо[къ]й – высо[к']й, стро[гъ]й – стро[г']й, вычер[къ]вать – вычер[к']ивать, забрыз[гъ]вать – забрыз[г']ивать*.

6. «Эканье» > «иканье» в безударном положении: *[л'э]са – [л'и]са, [в'э]ду – [в'и]ду; [н'э]так – [н'и]так*.

7. Ассимилятивная мягкость согласных > твердость перед мягким согласным (дентальный + мягкий лабиальный: *[с'в']ятой – [св']ятой, [т'м']ин – [тм']ин*; дентальный + палатализованный переднеязычный: *е[с'л']и – е[сл']и, [з'д']есь – [зд']есь*; лабиальный + мягкий лабиальный: *а[м'б']иции – а[мб']иции, [в'м']ятина – [вм']ятина*; лабиальный + палатализованный дентальный, переднеязычный, среднеязычный: *хли[п'к']ий – хли[пк']ий*).

8. [тэ], [дэ], [рэ] > [т'э], [д'э], [р'э] в заимствованных словах: *аг[рэ]ссия – аг[р'э]ссия, [дэ]градация – [д'э]градация, [т]эрапевт – [т'э]рапевт*.

9. Наличие > отсутствие редукции в заимствованных словах: *индиг[о] – индиг[ъ], ж[а]люзи – ж[ъ]люзи, к[о]нсорциум – к[ъ]нсорциум*.

В данном случае были перечислены лишь наиболее типичные случаи нейтрализации оппозиций в конкурирующих произносительных вариантах языковых единиц, относящихся к «старшей» и «младшей» орфоэпической норме [4, с. 164–230]. Эти изменения, происходящие в настоящее время в современном русском языке на фонетическом уровне, полностью вписываются в процесс его «новонормативного» развития.

В области акцентологии наблюдается несколько иная картина. Если в орфоэпии превалирует первый заявленный параметр ($2 > 1$), то в акцентологической подсистеме различительный признак, как правило, возникает ($1 > 2$), что также способствует рестандартизации литературного ударения. Показательными явлениями возникновения различительного признака являются следующие:

1. Использование акцента в дифференцирующей функции (с целью противопоставления омонимичных форм слов): *звони'те* (императив) – *звони'те* – *зво'ните* (изъяв. накл. 2 л. мн.ч.).

2. Литературное ударение > ударение просторечное, диалектное, профессиональное: *пе'тя* – *петля'* (прост.), *обеспе'чение* – *обеспече'ние* (проф.), *крапи'ва* – *крапива'* (обл.), *катало'г* – *ката'лог* (проф.).

3. Нейтральный вариант > стилистически маркированный вариант: *окрова'вленный* – *окровавлё'нный* (высок.), *характе'рный* – *хара'ктерный* (театр.), *высоко'* – *высо'ко* (нар.-поэт.).

4. Акцент на корне слова > смещение ударения на флексию при словоизменении имен существительных: *бо'род* – *боро'д*, *у'гля* – *угля'*.

5. Акцент на префиксе > смещение акцента на корень в глагольных формах: *до'жил* – *дожи'л*, *о'тпили* – *отпи'ли*, *по'днял* – *подня'л*.

6. Ударение на корне > смещение акцента на флексию в кратких формах имен прилагательных: *бл'едны* – *бледны'*, *бли'зки* – *близки'*.

7. Ударение на 2-м (3-м) слоге > ударение на 1-м слоге в заимствованных словах: *диску'рс* – *ди'скурс*, *плато'* – *пла'то*, *жалюзи'* – *жа'люзи*.

В данном случае презентированы наиболее характерные случаи возникновения различительных признаков в акцентологических вариантах языковых единиц, относящихся к «старшей» и «младшей» норме [4, с. 163–230]. Эти трансформации полностью вписываются в процесс «новонормативного» развития современного литературного языка.

Исходя из изложенного, можно прийти к следующим **выводам**: 1) происходящие сегодня в литературном языке изменения вписываются в процесс его рестандартизации, который осуществляется на основе конкуренции нормативных и ненормативных формальных вариантов языковых единиц через нейтрализацию оппозиций, соответствующих схемам 2>1 и 1>2; 2) если в области орфоэпии динамика вариантности осуществляется на основе исчезновения различительных признаков, то в области акцентологии изменение литературной нормы базируется на основе возникновения различительных признаков; 3) моделирование процесса динамики формальных вариантов языковых единиц по схеме исчезновения и возникновения различительных признаков, несомненно, имеет право на существование и дальнейшие перспективы развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Костомаров В. Г. Глобализирующее влияние масс-медиа на язык / В. Г. Костомаров // Президиум МАПРЯЛ: 2003–2007 / Сб. научных трудов. – СПб., 2007. – С. 120–123.
2. Лаптева О. А. Узус как арена языковых изменений / О. А. Лаптева // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста. – М., 2002. – С. 343–354.
3. Ласорса Съедина К. Эволюция современного русского и итальянского языка культуры: конвергенция и дивергенция / К. Ласорса Съедина // Президиум МАПРЯЛ: 2003–2007 / Сб. научных трудов. – СПб., 2007. – С. 137–147.
4. Хруцкая Н. В. Конкуренция сосуществующих вариантов языковых единиц в процессе эволюции литературной нормы (лингвопрогностический аспект) / Н. В. Хруцкая. – К., 2008. – С. 164–230.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В АСПЕКТЕ КОГНИТОЛОГИИ, КОНЦЕПТОЛОГИИ, ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

О. С. Белозор (Днепропетровск)

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ СПОСОБОВ РАСКРЫТИЯ ГЛУБИННОЙ СТРУКТУРЫ КОНЦЕПТА «ЧИСТЫЙ» В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Анализ отдельного концепта вскрывает целый комплекс образов, понятий, ассоциаций, репрезентирующий особенности миропонимания и мировосприятия народа – носителя той или иной культуры. Культурный слой концепта отражает аксиологию, актуальную для той или иной нации или народа.

В последние годы в русистике появилось понятие провербиального концепта, под которым понимается ментальное образование, в которое входит ценностно-значимое для всех членов этносоциума представление, выступающее в качестве инварианта, и его вариативные предикации – провербиальные смыслы, вербализованные паремиями и включающие мировоззренческие установки, характеристики практической деятельности, морально-этические ценности [3; 10].

В рамках данного исследования в качестве содержательных уровней анализа словичных пропозиций, включающих в свой состав концепт «чистый», рассматриваются когнитивный и семантический. Когнитивный уровень предполагает выявление системы исторически сложившихся в русской культуре и отразившихся в различных онтологических ситуациях представлений о *чистоте*, то есть экспликации концепта «чистый, чистота». В задачи исследования входило так же сопоставление русскоязычных данных с данными паремиологического фонда разных стран, вербализующих представление о чистоте.

Цель нашего исследования – уточнить провербиальные смыслы концепта «чистый» в русском языке, установить роль культурологического фактора при раскрытии структуры концепта. Предметом настоящего исследования являются русские паремии – устойчивые в языке и воспроизводимые в речи фразы дидактического характера. В их число входят пословицы и поговорки (объем выборки – 150 словоупотреблений).

Сравнение русских пословиц с единицами паремиологического фонда других языков позволило нам выделить следующие их группы:

1. Русские пословицы, не имеющие эквивалента в исследуемых языках (условно): *Простота да чистота – наилучшая лепота. Чист, как трубочист. Посудка чистоту любит. Лука и речист, да на руку не чист* и др.

Особое внимание было уделено группе безэквивалентных русских пословиц, которые обозначают явления русской действительности: *В одном кармане сочельник, в другом чистый понедельник; В чистый понедельник рот полощут* и под. Вл. Даль рассматривает такие пословицы в ряду поверий, «кои в сущности своей основаны на опыте, на замечаниях, но которые при всем том к каждому частному случаю применены быть не могут, потому что в них есть только общий смысл». Сюда относятся замечания о Погоде, об урожае, или так называемый календарь земледельца [1].

Обращает на себя внимание и употребление в русских пословицах и поговорках народно-поэтического оборота *чистое поле*: *Родишься в чистом поле, а умрешь в темном лесе. Выпашу, выпашу чистое поле; нагоню, нагоню белых лебедей (хлебы в печь сажать). Разве не было (не будет) ей места в чистом поле пройти.*

2. Русские пословицы, имеющие эквиваленты в 2-х или 3-х языках (условные и абсолютные эквиваленты): *Чистота – половина здоровья* (рус.); *Чистота – мать здоровья* (вьетнам); *От чистого сердца чисто зрят очи* (рус.); *Чистое сердце и глаз ясен* (Эстония).

Нами были выявлены так же единицы паремиологического фонда разных стран, не имеющие эквивалентов в русском языке: *Берега, враждебные чистым девам – Litora castis inimica puellis* (лат.); *Хоть один кав, но зато чистый* (иврит); *Лотос из грязи растет, а сам остается чист* (яп.).

Среди пословиц и поговорок народов мира различаем так же единицы паремиологического фонда, не имеющие эквивалентов в русском языке, но имеющие аналоги в других языках, например: *Чистого серебра и ржавчина не берет* (болг.); *Чистое золото не ржавеет* (арм.).

Понятия «чистый», «чистота» не существуют сами по себе. Они приобретают смысл только в сопоставлении с понятиями «грязный», «нечистый». Относительность этих понятий отражают пословицы *С деньгами и в грязи чист* (укр.); *На чистом месте грязь выглядит особенно плохо* (хинди) и др.

Чистота и ее противоположность – загрязнение – являются фундаментальными понятиями любой культуры. Библейский закон связывает соблюдение ритуальной чистоты с идеей святости. В Библии соседствуют понятия «святой» (*кадош*) и «чистый» (*тахор*): «И сказал Господь Аарону ... это устав вечный ... чтобы могли различать между святым [*кадош*] и несвятым [*хол*] и между нечистым [*таме*] и чистым [*тахор*]]» (Лев. 10:8–11).

Подводя итоги, следует отметить, что внешние границы концепта «чистый» образуются признаком понятия чистоты: положительная оценка личного свойства человека или признака предмета. Для русского человека важны абсолютные ценности – нравственное добро, красота, истина, что не могло не найти воплощения в пословицах и поговорках, отражающих народную практическую философию. Так как ценностная составляющая является «чертой, отличающей данное ментальное образование от других единиц сознания», а ценностная составляющая концепта рассматривается на материале оценочных высказываний, включающих пословицы и фразеологизмы, мы можем сделать вывод о том, что в коллективном сознании чистота оценивается как несомненное благо. Фразеологическое представление концепта «чистый» характеризуется неоднородностью передаваемых смыслов.

Несмотря на множество исследований, посвященных анализу разных концептов и разных аспектов концепта, остается еще немало нерешенных вопросов в изучении национальных концептосфер. Культурологический анализ позволяет уточнить провербальные смыслы, построить когнитивно-семантическую структуру имени.

В. А. Маслова отмечает, что тайна языка – главнейшая из тайн человечества: если ее раскрыть, то раскроются многие сокровища в веках или утраченные знания. Наша цель – помочь увидеть тот культурный фон, который стоит за единицей языка и который позволяет соотносить поверхностные структуры языка с их глубинной сущностью [2, с. 8].

ЛИТЕРАТУРА

1. Даль Вл. О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа / Вл. Даль – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/dal/13.htm>.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М.: Издат. центр «Академия», 2001. – 208 с.
3. Проблемы изучения и преподавания иностранных языков: сб. матер. науч.-практ. конф. «Иностранные языки и мировая культура» (11–15 апр. 2005 г.) / Перм.ун-т; Отв. ред. Н. С. Бочкарева. – Пермь, 2005. – 128 с. – Режим доступа: http://window.edu.ru/window_catalog/pdf2txt?p_id=24715&p_page=8.

ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРЫ АРГУМЕНТАЦИИ И СИНТАКСИЧЕСКОЙ ОРГАНИЗАЦИИ АРГУМЕНТАТИВНОГО ТЕКСТА

Любой аргументативный текст представляет собой сложную структуру, которая включает различные композиционные, содержательно-логические, языковые, стилистические элементы, использование и сочетание которых направлено на достижение аргументативных интенций говорящего. При изучении аргументативного текста исследователи обращают внимание на разные уровни: содержательно-композиционный (рассматривается композиционная структура аргументативного текста); структурно-композиционный (изучается логическая структура аргументативного текста); семантико-синтаксический (исследуются особенности синтаксической организации аргументативного текста).

I. Композиция аргументативного текста предполагает наличие следующих компонентов: начало, в котором аргументатор, как правило, формулирует спорное положение и предлагает способы решения проблемы, выдвигая тезисы (включает вступление, главную мысль, разделение); середина, которая связана с аргументативной разработкой спорного положения (включает изложение, обоснование, опровержение); заключение (содержит обобщение и воззвание) [5; 1]. Такое соотношение между предшествующим и последующим компонентами композиции связано, в первую очередь, с реализацией их функций. Так, в начале аргументативного процесса цель говорящего – представиться аудитории и завоевать ее доверие; композиционная середина реализует функцию изложения аргументативной структуры; а завершение аргументации связано с реализацией функции побуждения. Данная композиционная структура в принципе носит инвариантный характер. Тем не менее, в зависимости от авторской воли, коммуникативно-прагматических целей и замысла аргументации, возможны различные вариации следования компонентов композиции: она может начинаться с изложения аргументов и заканчиваться формулировкой спорного положения; может быть пропущена система аргументов или присутствовать неявная формулировка тезиса. Различные виды аргументирования, будь то речь, доклад или беседа, могут иметь такую композиционную структуру, которая не будет совпадать с аргументационной. С одной стороны, композиционные компоненты аргументативного текста могут не иметь аргументативного характера, с другой, количество аргументативных единиц в тексте может превосходить количество композиционных. Поэтому во избежание неоднозначных моментов при анализе аргументативного текста композиционную структуру предпочтительно рассматривать как суперструктуру [2; 3], как композиционное целое, компоненты которого могут содержать неаргументативные части.

II. На сегодняшний день наиболее распространенной схемой аргументации является функционально-компонентная модель, предложенная С. Тулмином, которую берут за основу в своих исследованиях как зарубежные, так и отечественные исследователи. Согласно этой схеме аргументация содержит следующие компоненты: тезис, данные, основание, квалификатор, оговорка, поддержка используемых оснований.

Тезис – это отстаиваемое положение, которое нуждается в обосновании. Тезис опирается на данные, основу аргументации, то есть аргументы, которые использует аргументатор для подтверждения своего тезиса. Основание позволяет перейти от данных к утверждению, представляя собой очевидную для реципиента информацию, которая делает тезис более приемлемым. Поскольку основания не всегда носят аксиоматичный характер, очень часто они сами нуждаются в дополнительной аргументатив-

ной поддержке и уточнениях, которые содержатся в поддержке используемого основания (ссылки на законы, результаты научных исследований и т.д.). Оговорка представляет собой условия опровержения главного утверждения. Квалификаторы – это выражения, которые усиливают или ослабляют тезис, например, модальные квалификаторы *необходимо, несомненно, возможно, вероятно, предположительно* и др.

Среди вышеперечисленных компонентов первые три (тезис, данные, основание) являются основополагающими, остальные дополняют аргументативную схему и в комплексе с первыми представляют более расширенную модель аргументации. В зависимости от информативного наполнения и коммуникативных намерений аргументатора развитие аргументации может проходить в соответствии с разными схемами.

Структурно-композиционный анализ отношений между тезисом и доводами позволяет различать единичную, множественную, сочинительную и подчинительную аргументации [4].

Единичная аргументация может быть представлена простыми однопосылочными умозаключениями или же рассуждениями, состоящими из тезиса и двух аргументов, второй из которых обычно опускается.

Под множественной аргументацией понимается способ рассуждения, при котором для обоснования одного утверждения используется ряд отдельных и не зависящих друг от друга аргументов.

Сочинительная аргументация также состоит из отдельных доводов, но обосновать защищаемое положение они могут только в совокупности.

Подчинительная аргументация характеризуется тем, что для обоснования одних доводов приводятся другие.

На основании логико-семантического анализа отношений между доводами и тезисом выделяют три типа аргументации: аргументация, основанная на симптоматическом отношении; аргументация, основанная на отношениях аналогии; аргументация, основанная на причинном отношении.

III. На сегодняшний день аргументация является важной составляющей как профессиональной, так и повседневной коммуникации со своими языковыми особенностями, характерными текстовыми структурами и лексико-грамматическими характеристиками. Понятие синтаксической организации аргументативного текста предполагает объединение единиц в целое для достижения коммуникативных целей аргументатора. При рассмотрении аргументативного текста в рамках семантико-синтаксического направления изучаются: соотношение компонентов аргументативной структуры с элементами информационной структуры текста; основные семантико-структурные единицы (простые – предложения; и более крупные – сверхфразовые единства); лексические и грамматические средства, посредством которых реализуется формальная связь семантико-синтаксических единиц; различные связи внутри текста (анафорические, синонимические, антонимические); тема-рематические отношения, которые проявляют не только смысловую связанность текста, но и структурную, влияя на выбор определенных лексических и синтаксических средств связи.

Анализ аргументативного текста на семантико-синтаксическом уровне на материале русскоязычных электронных публикаций показал, что структурная связь в нем может выражаться как посредством имен, местоимений, местоименно-наречных слов, союзов и т.д. (индикаторов связи отдельных предложений и компонентов текста), так и посредством синтаксического параллелизма. Кроме того, связи в тексте могут быть имплицитными и существовать только на уровне логических отношений.

Тезис и аргумент как минимальные компоненты аргументативной структуры текста соотносятся с элементами его информационной структуры – доминантными и подчиненными предложениями. Поскольку тезис, в основном, несет коммуникативно

значимую информацию, а аргумент – дополнительную, тезис соответственно выражается доминантным предложением, а аргумент – подчиненным.

Таким образом, аргументативный текст представляет собой сложную структуру, и, по нашему мнению, необходимым условием для адекватного и глубокого анализа его композиционных, содержательно-логических, лексико-грамматических и стилистических особенностей является комплексное применение всех вышеописанных подходов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волков А. А. Риторика / А. А. Волков // Электронная библиотека Социологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова – Режим доступа: <http://lib.socio.msu.ru/library>.
2. Дейк Т. А. ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. 23. – М.: Прогресс. – С. 153–211.
3. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Еемеерен Ф. Х. ван. Аргументация: анализ, проверка и представление: уч. пособие / Ф. Х. Ван Еемеерен, Р. Гроотендорст, Ф. С. Хенкеманс / пер. с англ. Л. П. Чахоян, Т. П. Третьякова, В. Ю. Голубева. – СПб.: Филол. ф-т СПбГУ, 2002. – 160 с.
5. Качесова И. Ю. Способы формирования аргументативной структуры текста / И. Ю. Качесова. – Режим доступа: <http://e-lib.gasu.ru/konf/SocPr/2002/sp20.shtml>.

М. Н. Бондарчук, А. В. Колчанова (Киев)

ЛИНГВОКОГНИТИВНАЯ СТРУКТУРА СИСТЕМЫ НАИМЕНОВАНИЙ ПРОФЕССИЙ АВИАЦИОННОЙ СФЕРЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Для современной лингвистики характерен повышенный интерес к когнитивным аспектам языка, в частности, к антропоцентрической лингвистике, изучающей язык в соотношении с человеком, его сознанием, различными видами деятельности. В связи с этим концепт «профессия человека» в концептосфере языка занимает ведущее место. Являясь единицей ментального уровня, этот концепт репрезентируется в языке при помощи слов и словосочетаний.

Концепт «профессия человека» – элемент антропосферы, относится к когнитивной категории «деятельность», неотъемлемой характеристикой которой является её осознанный характер. На первый план в трактовке деятельности выдвигается человек как непосредственный её производитель.

На лингвокогнитивном уровне наименования профессий являются частью соответствующей терминологии (производственной, экономической, медицинской и т. д.); они «органично «встроены» в определённую понятийную систему, их номинативная структура отражает связи с другими наименованиями в системе терминоединиц» [1, с. 9].

Наименования человека, осуществляющего профессиональную деятельность, были предметом исследования многих лингвистов (Л. И. Васильевой, А. В. Головановой, Ж. А. Закупры, В. И. Крысина, В. И. Карасика, Н. И. Мигириной, А. И. Моисеева, В. М. Петруниной, Е. В. Рахилиной, Л. А. Шкатовой).

Анализ лингвокогнитивного пространства терминосферы авиационной деятельности позволил выстроить многоуровневую систему категорий в концепте «профессия человека» на материале наименований профессий авиационной сферы деятельности.

Первый уровень определяет место данной категории реализации концептуальной картины мира и выделяет с помощью определяющего компонента признак, на основе которого производится классификация представителей антропосферы – участие в любой активной деятельности – *собственно деятельный человек*.

Второй уровень включает категорию, которая ограничивает деятельность субъекта именно профессиональной сферой «деятельности, предполагающей наличие комплекса специальных знаний и умений, полученных в процессе обучения, осознаваемой человеком как профессия и являющейся основным источником его существования – «профессиональный деятель» [1, с. 32].

Третий уровень включает категорию наименований субъекта профессиональной деятельности в расширенном плане: *транспорт* – **транспортник**. Нельзя не согласиться с тем, что данный «уровень категоризации является тем уровнем, который входит в ядро коммуникативного сознания этноса, а значит, в большей степени усваивается всеми носителями языка. В ранние исторические эпохи категория имени профессионального деятеля была представлена преимущественно этим уровнем. Для овладения данным уровнем категоризации не требуются специальных, общетеоретических знаний об объектах, основу его в языке составляют краткие, наиболее частотные и контекстуально нейтральные слова» [1, с. 34].

Четвёртый уровень связан с конкретизацией области деятельности, в частности, с категорией наименований, обозначающих полёты в атмосфере аппаратов тяжелее воздуха: *авиация* – **авиатор**. В этих наименованиях первый компонент *авиа-* обозначает отнесённость данных номинаций к авиационной профессии, а второй компонент указывает на обобщённое наименование субъекта деятельности – *специалист, работник* – **авиаспециалист, авиарботник, авиационник** (разг.).

Пятый уровень содержит профессиональные наименования с компонентом *авиа-*, однако эти терминологические единицы, во-первых, образованы от наименований авиационных отраслей (*авиастроение* – **авиастроитель**, *авиамоделлизм* – **авиамоделлист**), во-вторых, компонент *авиа-*, присоединяясь к словам, обозначающим неавиационные специальности, образует серию наименований сугубо авиационных профессий: *конструктор* – **авиаконструктор**, *диспетчер* – **авиадиспетчер**, *инженер* – **авиаинженер**, *техник* – **авиатехник**.

Терминоединицы наименований профессий шестого уровня являются основными для авиационной терминосистемы. Включая содержание категории наименований четвёртого уровня (*работник, специалист*), они аккумулируют специальную профессиональную информацию об авиации: **лётчик** – специалист, управляющий самолётом, вертолёт; **пилот** – специалист, управляющий летательным аппаратом; **диспетчер** – работник, координирующий и контролирующий из центрального пункта движение авиационного транспорта; **стюардесса** – работник гражданского воздушного флота, обслуживающий пассажиров самолёта; **стюард** – официант на пассажирском самолёте.

К шестому уровню можно отнести профессиональные наименования, являющиеся сложными словами, в которых первый компонент *борт-* указывает на авиационную сферу, а именно: к летательному аппарату: **бортинженер, бортмеханик, бортрадист, борттехник, бортпроводник, бортпроводница**.

На седьмом лингвокогнитивном уровне представлена категория терминов, типичная структура которых помимо интегрирующего компонента содержит дифференцирующий компонент: *инженер-лётчик, инженер-аэродинамик, бортинженер-инструктор, пилот-инспектор* и др.

В этой категории наименований ясно прослеживается оппозиция: родовой термин – видовой термин (*пилот-инспектор, лётчик-испытатель, пилот аэростата*).

В качестве доминанты в этих терминосочетаниях выступают наименования основных авиационных профессий: *пилот, лётчик, диспетчер*.

Этот уровень объединяет наименования с высокой степенью терминологизации. Они фиксируют, хранят и передают профессионально-значимую информацию о дея-

тельности лиц. Точность значимости данных наименований поддерживается их функционированием в зоне узкопрофессиональной сферы.

Составной компонент содержит информацию о качестве профессиональных навыков и умений авиационного деятеля, о процессе учёбы профессиональному мастерству, о его местоположении при совершении профессиональной деятельности и т. д.

Присоединяясь к терминологическим номинациям, уточняющий компонент образует категорию терминосоответствий, семантика которых, выражая общее понятие, отличается некоторыми дифференциальными оттенками. Они образуют терминологические ряды, семантически связанные отношениями градации и антонимии, каждый ряд объединяется вокруг семантической доминанты:

доминанта **‘должностная квалификация’** – *первый пилот, второй пилот, младший бортмеханик, старший бортмеханик, первый лётчик, старший лётчик, главный лётчик*;

доминанта **‘показатель опыта’** – *опытный пилот ≠ неопытный пилот, аттестованный лётчик, высококвалифицированный лётчик, первоклассный лётчик, лётчик высшего пилотажа, лётчик-ас, заслуженный лётчик*;

доминанта **‘учёба профессии’** – *лётчик-курсант, лётчик-стажёр, обучаемый лётчик, переучивающийся лётчик*;

доминанта **‘пространственное положение специалиста’** – *лётчик на заднем кресле, лётчик в задней кабине, лётчик, пилотируемый с левого кресла*;

доминанта **‘выполняемая функция’** – *дежурный лётчик, лётчик-дублёр, лётчик-контролёр, лётчик-наблюдатель, лётчик резерва, страхующий лётчик, ведущий лётчик, ведомый лётчик, диспетчер по загрузке, диспетчер аэродрома*;

доминанта **‘специализация’** – *лётчик коммерческой авиации, лётчик гражданской авиации, лётчик авиатранспортной компании, лётчик-владелец частного самолёта, лётчик воздушного такси, лётчик-частник, полярный лётчик*;

доминанта **‘руководящая деятельность’** – *лётчик-командир, командир экипажа, командир воздушного судна, командир лётного звена, начальник аэропорта, начальник аэродрома, руководитель полёта, руководитель посадки, руководитель лётной службы, руководитель лётных испытаний*.

Эта категория наименований наиболее многочисленна.

Категорию восьмого уровня образуют узкоспециальные наименования авиационных профессий, в которых помимо дифференциатора-конкретизатора наименования включают компоненты-уточнители в форме словосочетаний: *авиамеханик по эксплуатации двигателя, авиамеханик по эксплуатации бортового радиооборудования, инженер по эксплуатации авиационного оборудования, инженер по техническому обслуживанию, ремонту и диагностике авиационной техники, бортинженер-инспектор по безопасности полётов*. В настоящее время этот способ образования новых терминологических единиц находит всё более широкое распространение.

Анализ лингвокогнитивной системы наименований профессий авиационной сферы деятельности позволил выстроить их концептуальную структуру.

Концепты и другие единицы, формирующие эту систему, появляются в процессе развития всех областей авиационного дела (полёта, ремонта, конструирования, обслуживания и т. д.), а также в процессе накопления информации, связанной с этой областью жизнедеятельности.

Языковая картина мира авиации – это одна из версий определённого видения окружающего мира и одна из форм воздействия на освоение воздушного пространства. Авиационная сфера деятельности – это специфическая профессиональная зона, для которой характерно особое коллективное когнитивное пространство, определённым

образом структурированная совокупность знаний и представлений, которыми обладают все носители и функционеры авиационного дела.

Таким образом, в языке происходит постоянный процесс образования новых наименований профессионального деятеля, который соответствует непрекращающемуся процессу усложнения концептуальной сферы профессиональной деятельности в связи с происходящими количественными и качественными изменениями человеческого опыта, человеческой практики в процессе эволюции производственных сфер деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля: Формирование. Развитие. Статус в языке / Е. И. Голованова. – Челябинск: Челяб. гос.ун-т, 2004.

М. Н. Бондарчук, Л. Н. Проскурина (Киев)

РОЛЬ КОГНИТИВНОЙ МЕТАФОРИЗАЦИИ В ПРОЦЕССЕ ТЕРМИНОПОРОЖДЕНИЯ

В эпоху интенсивного развития технологий, появления новых отраслей знаний, информационной и научной интеграции метафора стала одним из важнейших источников формирования терминологических систем. Масштабность метафорических номинаций и ведущая роль метафор в организации терминологических систем отмечались многими лингвистами (Л. М. Алексеева, Л. В. Ивина, Дж. Лакофф, Т. И. Орел, Т. С. Пристайко и др.).

Метафора всегда была одним из центральных объектов изучения когнитивной лингвистики, поскольку метафорическая номинация – это явление, связанное с мыслительными операциями и познавательной деятельностью человека. Для метафоры характерно наличие образа, который дает возможность передать существо того или иного концепта, возможность различных сочетаний смыслов и связей.

Метафоры «позволяют обнаруживать аналогии между различными предметами и явлениями, давая возможность применить знания и опыт, приобретенные в одной области, для решения проблем в другой области» [4, с. 46], и поэтому являются одним из фундаментальных приемов познания и концептуализации действительности.

В связи с этим усилия современных представителей так называемой метафорологии направлены на изучение метафоры в процессе порождения новых понятий и механизмов создания самих метафор, выявление актуализируемых признаков привлеченных слов и мотивацию их заимствования из областей-доноров.

Все проблемы, связанные с терминологической метафоризацией, особенно ярко проявляются в **отраслевых**, активно формирующихся в настоящее время терминологиях различных областей научно-профессиональной деятельности.

Под отраслевой терминологией, вслед за В. П. Даниленко, мы понимаем систему терминов конкретной области науки или техники, соотнесенную с системой понятий соответствующей области знания [1, с. 12], в нашем случае – авиационной отрасли.

При сознательном образовании термина наблюдается стремление именуемого отразить в названии наиболее существенные и общезначимые признаки предмета, подлежащего номинации. Сознательный подход к ономазиологическому процессу, свойственный современному этапу терминотворчества, предполагает наличие ясной целевой установки, выражающейся в направленном выборе мотивировочного признака и способа его выражения. Мотивировочный признак (или внутренняя форма тер-

мина) в этом случае фиксирует существенный признак терминированного понятия, то есть составляет необходимую терминологическую информацию.

«Прозрачная» внутренняя форма термина, по мнению исследователей, зачастую дает его знаковую расшифровку. Особенно ярко это проявляется при создании терминов путем специализации основных значений общеупотребительных слов, нередко при участии когнитивной метафоризации. Так, например, сравним общеупотребительное и «авиационное» значения некоторых лексем: *гнездо* в общем употреблении – «место, устраиваемое или приспособляемое птицами для кладки яиц и высидывания птенцов» [5, с. 320] и *гнездо* для авиадвигателя – «место крепления авиадвигателя» [3, с. 401]; *волна* – «водяной вал, образуемый колебательными движениями воды» [5, с. 204] и *волны* упругой деформации – «результат деформации в виде небольших смещений на поверхности объекта» [3, с. 125].

Как мы видим, общеязыковая информация, по-своему преломляясь в сознании носителей языка, трансформируется в терминологическую информацию о наиболее существенных признаках характеризуемого объекта.

Большей частью это термины, образованные в результате метафорического переноса, в основе которого лежит процесс сравнения, или сопоставления. «Суметь сопоставить – значит наполовину понять, а двуединая сущность термина заключается именно в том, чтобы выражать общеязыковое и профессионально-научное значение» [2, с. 60].

Метафора, таким образом, способствует изменению способов восприятия окружающего нас мира и является одним из основных приемов познания и концептуализации действительности. Понимание метафоры как когнитивного механизма и осознание значительной роли метафорической номинации в процессе терминообразования представляется в настоящее время особенно актуальным.

В терминотерии «Ремонт летательных аппаратов» (в дальнейшем «Ремонт ЛА») было выявлено большое количество терминов, принадлежащих к разным концептуальным областям и образованных на основе ассоциативных связей. Например, по сходству формы образованы термины *узлы самолетных систем*, *пятна контакта*, *кавитационные ядра*, *точки коррозии*; по сходству функции – *выстрел*, *падение вакуума*, *электронная пушка*; по сходству формы и функции – *шкаф воздухораспределителей*, *очаг разрушения*; по сходству местоположения – *местное разрушение*; по сходству свойства (дифференциального признака) – *мокрый материал*, *резкий конденсатор напряжений*, *упругое деформирование*. В терминах последнего типа метафорой является обычно определяющий компонент, передающий семантику признака.

Источники метафор для концептуализации действительности подбираются, исходя из предметного характера, возможности пространственного представления и распространенности реальных в широком сознании (быт, природа, спорт, медицина и т. д.), то есть слова и словосочетания при образовании метафор заимствуются из областей и сфер, обладающих известностью, значимостью и популярностью для большинства специалистов. Так, в концептосферу «Ремонт ЛА» привлекаются наименования из различных информационных областей.

Можно выделить концептуально-коммуникативные группы привлеченных наименований, послуживших лексическим материалом для образования терминов концептосферы «Ремонт ЛА». Самую большую группу из них составляют метафоры, связанные с человеком: возрастные характеристики, наименования частей тела, деятельность человека. Например, среди метафорических номинаций, связанных с миром «Человек», обнаруживаются соматизмы (*нога шасси*, *пальцы*, *щека*); наименования, обозначающие явления, процессы, связанные с поведением, физическим состоянием

человека (*обнажение зерен металла, возбуждение*); наименования, связанные с психической и умственной жизнью человека (*моральное старение, уравновешенность ротора, агрессивная среда*); обозначения явлений, процессов, связанных с социальной и профессиональной жизнью человека (*вакансии, отпуск, работоспособность*).

Анализ терминов показал, что бытовая лексика, входящая в состав наименований-метафор концептосферы «Ремонт ЛА», характеризуется достаточно активными возможностями семантической деривации. Метафорический перенос осуществляется на основании сходства признаков (форма, структура и функция, местоположение). Например: наименования построек и их частей (*створки ниши передней ноги шасси, камера сушки, вторичные ступеньки*), названия одежды, обуви, их частей (*носок центроплана крыла, манжеты, шпильки, пояса лонжеронов, карманы кромок*), наименования хозяйственных принадлежностей, предметов быта, посуды (*вакуумная подушка, ультразвуковая ванна, факел отброса загрязнений, «чашечный» излом*).

Большое количество терминов-метафор, функционирующих в концептосфере «Ремонт ЛА», привлекается и из других информационных сфер. Так, к информационной сфере, связанной с миром природы и процессов, происходящих в ней, относятся такие подгруппы метафоризируемой лексики, как наименования элементов рельефа и пейзажа (*кратеры, вершины шевронов, температурный рельеф, разгоняющее поле*), наименования из мира животных (*раковины, шлифовальная шкурка*), наименования из мира растений (*водоохлаждаемый ствол, пучок излучений*). Образование переносных значений лексических заимствований из этой области происходит, в основном, по сходству внешнего вида того или иного объекта природы.

Терминосистема «Ремонт ЛА» закономерно связана с некоторыми терминосистемами других областей деятельности. Так, поскольку в основу развития теории авиаремонтного производства легли представления о ремонте как о «лечении болезни», среди терминов-метафор важную роль играют термины, связанные с **медициной**. Дефекты деталей по аналогии описываются как формы **болезни** (*флюс, подтеки, осповидный износ, язвенная коррозия, сыпь, пузыри, порезы профилей, ожог*). Названия технологических процессов ремонта соотносимы с функциями врача (*обработка шва, уход, наружный осмотр, операция*).

Значительную группу составляют номинации, связанные с **портняжным делом** (*новая обшивка заподлицо со старой впотай, гофр, потайная заплатка, заплатка внахлестку*).

Следует отметить активность метафорических номинаций, связанных с водой, которые образуют градационную систему (*источник разрушения, аккумулятивные струйки, радиоактивная струя, поток отказов; полуволны, волны упругой деформации*).

В терминосистеме «Ремонт ЛА» при метафоризации также активно используются наименования, связанные с миром точных наук (*спектр нагрузок, вероятность разрушения, чувствительность по площади дефекта*); наименования культуры (*картина нагружения, барабаны колес, гармоники шума винта*); оценочные наименования (*рыхлость, вязкость, выявляемость дефекта*); обозначения пространственных ориентаций (*высокая надежность, границы тонкой структуры, предел текучести*); номинации, связанные со скоростью протекания тех или иных процессов (*мгновенные перегрузки, тормозное излучение, внезапный отказ*).

Отличительной чертой метафорических терминов концептосферы «Ремонт ЛА» является то, что помимо вовлечения существительных в процессе метафоризации появляются и играют значительную роль метафоры-прилагательные, выступающие в роли уточняющего компонента (*зародышевые трещины, «заторможенные» трещи-*

ны, «устойчивые» трещины, хрупкое разрушение, шагающий транспортер, пульсирующий транспортер).

Таким образом, когнитивная метафоризация в терминосфере предстает как одна из форм концептуализации. Когнитивный процесс метафоризации способствует выражению и формированию новых понятий, без чего невозможно получение нового знания, что мы и попытались показать на основе анализа терминосферы «Ремонт ЛА».

ЛИТЕРАТУРА

1. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С. 7–67.
2. Володина М. Н. Психолингвистический аспект терминологической номинации / М. Н. Володина // Вестник Московского университета. Сер. 9 Филология. – 1996 (2). – № 4. – С. 601.
3. Голего Н. Л. Ремонт летательных аппаратов / Н. Л. Голего. – М.: Транспорт, 1984. – 422 с.
4. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования): уч.-метод. пособие / Л. В. Ивина. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
5. Словарь русского языка: в 4-х т. – М.: Рус. яз. – Т. 1. – 1981.

О. В. Годес (Днепропетровск)

КОНЦЕПТ «КОЛДОВСТВО»

(на материале русского, английского и украинского языков)

В настоящее время общепринятым есть положение о том, что каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации (=концептуализации) мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая является обязательной для всех носителей языка [1]. Таким образом, в основе каждого конкретного языка лежит особая модель, или картина мира (термин Л. Вайсгербера). Под термином «картина мира» понимают: «отражение обиходных (обывательских, бытовых) представлений о мире» [1]; «некий готовый трафарет – перцептивный и аксиологический инвариант, складывающийся в рамках данной национальной общности»; «сокращенное и упрощенное отображение всей суммы представлений о мире внутри данной традиции, взятых в их системном и операционном аспектах» [7].

В современных лингвистических исследованиях проводится различие между языковой и концептуальной картинами мира. И хотя и та и другая модель, по мнению Ю. Караулова, восходит к одному источнику, складывается из структуры словаря, увязанной с ней и растворенной в ней грамматики и идеологии, но элементы этих двух моделей мира отличаются друг от друга. Составляющие первой – языковые единицы, второй – концепты, образы, представления, известные схемы действия и поведения, не всегда напрямую связанные с вербальным кодом [4, с. 9].

Таким образом, концептуальная модель мира содержит информацию, представленную в понятиях, а в основе языковой модели мира лежат знания, закрепленные в семантических категориях, семантических полях, составленных из слов и словосочетаний, по-разному структурированных в границах этого поля того или другого языка. Согласно Г. А. Брутяну, основное содержание языковой модели мира покрывает все содержание концептуальной модели. За пределами концептуальной модели мира (ККМ) и той части языковой модели мира, которая совпадает при наложении одной модели на другую, является инвариантной и формирует универсальные понятийные категории. И, наоборот, информация, которая содержится в периферийных участках

(за пределами концептуальной модели), изменяется от языка к языку. Следует отметить, что именно языковая картина мира оказывается в системе различных картин мира наиболее долговечной, устойчивой, во многом стандартной, ибо «воспроизводимы» именно стандартные единицы языка, ставшие узальными [5].

Особая роль в изучении языковой и концептуальной картин мира отводится проблеме концептуального моделирования, которая является одной из актуальных проблем современного языкознания, привлекает пристальное внимание ученых в связи с новым осмыслением дихотомии «язык – мышление». В то же время проблема концептуального моделирования тесно связана с вопросом моделирования художественного познания, художественного отображения картины мира, ее образного отражения.

Концепт – единица, призванная связать воедино научные изыскания в области культуры, сознания и языка; он принадлежит сознанию, детерминируется культурой и опредмечивается в языке. В то же время, концепт – это одновременно и индивидуальное представление и общность [6, с. 9].

Среди огромного многообразия трактовок термина *концепт*, хотелось бы отметить следующие: 1) концепт трактуется как оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (*lingua mentalis*), всей картины мира, отраженной в человеческой психике (Е. С. Кубрякова); 2) концепт рассматривается как совокупность общих и значимых признаков целого ряда образов (М. М. Коровкин, Д. М. Павкин); 3) представляет собой единицу коллективного знания/сознания (отправляющую к высшим духовным ценностям), имеющую языковое выражение и отмеченную этнокультурной спецификой (С. Г. Воркачев); 4) придерживаясь интегративного принципа, можно утверждать, что концепт, является разнособстратной единицей сознания, которая включает в себя представления, образы, гештальты, понятия (О. О. Селиванова); 5) концепт – вербализованное понятие, сумма представлений про реалию, которая словом или лексемой выражена в конструкциях, просодии и которая может передаваться производными словами (в этом значении авторский концепт отождествляется с «готовым» продуктом, который находится в сознании и «регулирует» словоупотребление (Л. Г. Панова); 6) концепт является отправной точкой семантического наполнения слова и одновременно – конечной границей развития слова (В. В. Колесов); 7) концепт – это то, что не подлежит изменениям в семантике словесного знака, что, наоборот, диктует носителям данного языка, определяя их выбор, направляя их мысль, создавая потенциальные возможности языка-речи (Т. В. Радзиевская, Р. М. Фрумкина, Д. С. Лихачев, В. О. Лукин).

Следует отметить, что образный компонент, наряду с ценностным и понятийным, является главным в структуре концепта. Образная составляющая концепта связана со способом познания действительности и, в отличие от понятийной, она полностью поддается рефлексии. В образный элемент концепта входят все наивные представления, закрепленные в языке, внутренние формы слов, которые служат для выражения данного концепта.

Таким образом, концепт, как справедливо отмечает Е. М. Кагановская, предстает в виде двойственной ментальной сущности, которая включает две стороны: языковую (в этом состоит его вертикальная сущность), а значит, концепт становится реальностью, отраженной не в сознании непосредственно, а через язык; и ментальную: в данном случае в концепте мы видим образ, в котором находят воплощение определенные культурно-обусловленные представления персонажей художественного произведения про окружающий мир [3, с. 7].

В большинстве последних исследований, проведенных в русле когнитивного подхода к языку и интерпретации текста, применяются, в основном, две формы анализа: логический анализ, цель которого состоит в определении принципов внутренней ор-

ганизации концепта, и эйдетический анализ, с помощью которого становится возможным понимание самой сущности концепта, его существования в мышлении (см. работы С. А. Жаботинской, Е. М. Кагановской и др.).

Когнитивными моделями, которые сочетают в себе «эйдос» и «логос», могут выступать фреймовые структуры представления знаний. Следует отметить, что именно концептуальные фреймовые модели успешно используются при воссоздании структур информации, объективированной в языке.

Цель данного исследования – сопоставление концепта «колдовство» в русском, украинском и английском языках для определения его универсальности или культуроспецифичности. Объектом статьи является концепт «колдовство», лит. «волшебство» и его эквиваленты англ. «witchcraft – wizardry», укр. «чародійство – чаклунство».

Восприятие концепта «колдовство» в русской языковой картине мира связано со «злом» и антихристианскими действиями, в то же время концепт «волшебство» содержит импликацию «очарование», «чудо» и относится к концептосфере «добро».

В украинской языковой картине мира эквивалентом англ. «wizard» – «wizardry» (witchcraft) и русского «волшебник», «волшебство» служит понятие «чаклунство», «чаклун» и его более литературный, книжный вариант «чародій», «чародійство».

По своему концептуальному значению «чаклунство» более близко к английскому «witchcraft», чем к русскому «волшебство», так как обозначает, прежде всего, набор определенных магических действий и ритуалов. Импликация, заложенная как в украинском понятии «чаклунство», так и в английском «witchcraft», отрицательна и вызывает в восприятии негативные ассоциации. В то время как украинское «чародійство» – английское «wizardry» и русское «волшебство» могут нести в себе положительную коннотацию.

Наиболее отчетливо это прослеживается в ходе логического фреймового анализа данных лексем.

Так, слоты предметного фрейма лексемы «Колдун» имеют следующее заполнение:

1. Колдун есть ТАКОЙ (качество): злой, ужасный.
2. Колдун есть НЕКТО (роль): черный маг, который служит Злу, белый маг, который служит Добру; знахарь, звездочет-астролог.
3. Колдун есть СТОЛЬКО (количество): один.
4. Колдун существует ТАК: владеет черной колдовской силой и использует ее во вред людям и животным.
5. Колдун существует ЗДЕСЬ/СЕЙЧАС (место/время): в глухомани, лесу, изолированно от людей / в прошлом и настоящем.

Слоты компаративного фрейма имеют следующее заполнение:

Колдун (референт) есть как бы НЕКТО/НЕЧТО (коррелят): слуга темных сил.

Слоты акционального фрейма имеют следующее заполнение:

1. Колдун (агенса) действует на НЕКТО (пациенса): на духов, силы природы, людей, животных.
2. Колдун (агенса) действует с НЕЧТО (инструмента): с помощью магии, заклинаний, трав, зелья.
3. Колдун (агенса) действует с НЕЧТО (цель): подчинить своей (зачастую злой) воле с помощью колдовства.
4. Колдун (каузатора) творит НЕЧТО/НЕКТО (результата): служение силам Зла на Земле.

Как видно из приведенных выше слотов логического фрейма «колдун», практически во всех пропозициях находят отражение негативные коннотации данной лексемы,

что свидетельствует об отрицательной семантике лексемы в русской концептуальной картине мира.

Сравним полученные результаты фреймового анализа с аналогичными в украинском языке для лексем «чаклун» и «чарівник».

Слоты предметного фрейма лексемы «чаклун» имеют следующее заполнение:

1. Чаклун є ТАКИЙ (якість): чорна, зла людина.
2. Чаклун є ХТОСЬ (роль): чорний маг.
3. Чаклун є СТИЛЬКИ (кількість): один.
4. Чаклун існує ЯК: старий, злий дід, казковий персонаж, який наvertsає біду, хворобу на людей, мор на тварин.
5. Чаклун існує ТУТ/ЗАРАЗ (час/місце): У казках та народних повір'ях, живе в лісах, на самоті.

Слоты компаративного фрейма лексемы «чаклун» можно представить в виде следующей схемы:



Слоты акционального фрейма лексемы «чаклун» имеют следующее значение:

1. Чаклун (агенс) діє на ДЕХТО (пацієнс): людей, тварин.
2. Чаклун (агенс) діє з ДЕЩО (інструмент): магичні дії, рухи й замовляння, чаклунські зілля.
3. Чаклун (агенс) діє для ДЕЩО (мета): вплив на людей та природу з метою зачаклувати, наvertsати мор та хворобу.

Итак, логический анализ русской лексемы «колдун» и украинской лексемы «чаклун» представляет практически идентичные заполнения слотов данных фреймов, что свидетельствует об их эквивалентности и принадлежности к одной концептосфере. И это не случайно, ведь украинская и русская модели мира, языковые картины мира данных этносов имеют зачастую больше общего, чем отличного. Это обусловлено, прежде всего, единым культурным и историческим наследием украинского и русского народов, взаимодействием их литературных, фольклорных и мифологических источников, повлиявших на формирование русской и украинской концептуальных картин мира.

Данные лексемы соответствуют английской лексеме «dark wizard» и отражают общую для английского, русского и украинского языков мыслительную универсалию, представленную в нашем анализе в виде вышеописанных пропозиций.

Таким образом, рассматриваемые концепты (англ. wizardry – рус. волшебство – укр. чаклунство) отражают некую общую для английского, русского и украинского языков мыслительную универсалию и принадлежат к идентичной для данных языков концептосфере «ирреальное». Мы можем предположить, что данные лексемы относятся к «родственным концептам», основным отличием которых является определенная специфика их употребления в языке, которая в целом не отражается на концептуальном уровне существования данных понятий в языковых картинах мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Ю. Д. Апресян // Вопросы языкознания. – М., 1995. – № 1. – С. 37–66.
2. Воркачев С. Г. Концепт счастья: понятийный и образный компоненты / С. Г. Воркачев // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60. – № 6. – С. 47–58.

3. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої мови (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 292 с.
4. Караулов Ю. Н. Словарь как компонент описания языков: принципы описания языков мира / Ю. Н. Караулов. – М., 1976.
5. Новикова Н. С. Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира / Н. С. Новикова, Н. В. Черемисина // Филологические науки. – 2000. – № 3.
6. Слышкин Г. Г. От текста к символу / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000.
7. Фоли Дж. Энциклопедия знаков и символов / Дж. Фоли / пер. с англ. – М., 1997.

Ю. В. Датченко (Дніпропетровськ)

МЕТАФОРИЧНІ ПЕРЕНЕСЕННЯ В СЕРБСЬКІЙ МОВІ

Спосіб сприйняття і відображення світу в різних народів національно-специфічний. «Особливе бачення світу створює те імпліцитне, що наповнює новими фарбами картину світу конкретного народу» [1, с. 72]. Сюди належить експресивна, оцінна, модальна лексика, метафори, метонімії, фразеологізми тощо. Вміння людини знаходити і створювати подібність між різними індивідами і класами об'єктів є джерелом когнітивної метафори.

У сучасній лінгвокультурології й етнопсихолінгвістиці метафора розглядається як культурний феномен мови, який фіксує чинники й закономірності переінтерпретації культурних кодів певного етносу, а також визначає спосіб сприйняття дійсності та стиль мислення. Головними принципами такої переінтерпретації вважаються антропометричність й антропоморфізм, зооморфізм, побутоцентризм, аксіологія просторового й сенсорного кодів, абстрагування предметного коду [3, с. 103]. Світ асоціацій, які формують метафоричне перенесення, безмежний, а джерело метафори непередбачуване, тому цікавим є вивчення перенесень на матеріалі сербської літературної мови.

Для дослідження було обрано сербсько-хорватсько-російський словник. Шляхом вибірки з позначкою *перен.* було дібрано іменники (146 лексем), згідно лексикографічній традиції дана позначка характеризує лише метафоричні перенесення. До іменників було застосовано принцип класифікації за характером співвідношення суб'єкта й об'єкта метафори.

У мовознавстві проводилися інтенсивні дослідження мовної метафори з різних точок зору: семантики, способів вираження, функцій, стилістичних особливостей, синтаксичних позицій (Н. Артюнова, В. Гак, Д. Шмельов, В. Телія, О. Селіванова). Системний підхід до опису мовної метафори у словнику на матеріалі російської мови дозволив Г. Складєвській виділити шість тематичних груп: 1. Конкретна лексика (1. Предмет. 2. Тварина. 3. Людина), 2. Абстрактна лексика (1. Фізичне явище. 2. Психічне явище. 3. Абстрактне поняття). «Кожна з виділених семантичних сфер є джерелом метафоризації і в той же час – дзеркального відображення – суб'єктом самої метафори» [4, с. 65]. Це дозволило дослідниці виявити, що метафоризація здійснюється за такими напрямками: 1) предмет → предмет; 2) тварина → людина; 3) людина → людина; 4) предмет → людина; 5) предмет → фізичне явище; 6) предмет → психічне явище; 7) предмет → абстрактне поняття; 8) фізичне явище → психічне явище. Схема допомогла простежити закономірності творення і функціонування мовної метафори, що стало важливим для лексикографічного опрацювання матеріалу.

Найпродуктивнішим метафоричним перенесенням у сербській мові виявився напрямок **людина → людина**, що відбувається в межах однієї семантичної категорії від однієї реальності до іншої на основі певної емпіричної ознаки: бакалаї (крамар) – *копійчана душа*; гаталица (гадалка) – *вигадница, балакуха*; јајар (продавець яєць) – *слинько*; личинар (людина, яка робить мотузки) – *шибеник*; музикарава (дояр) – *баба* (про чоловіка); папучар

(майстер, який робить туфлі) – *чоловік, який знаходиться під каблучком дружини*; пекмезар (виготовлювач чи продавець повіддя, джему) – *слабовільна людина*; ровар (людина, яка копає, риє) – *інтриган, бунтар*; буронґа (товстопуза людина) – *надута, серди́та людина*; дебелиглав (людина з великою головою) – *тугодум*; дремавац (сонна людина) – *млява людина*. Перенесення, що характеризують людину, є досить неоднорідні за своєю тематичною приналежністю.

Група **тварина** → **людина** свідчить, що психологічні й сублімовані оцінки наявні в найменуваннях тваринного світу, є стереотипними для етносу. «Стереотипізація ознак тварин і закріплення їх за певною вдачею людей здійснюються на підставі подвійної, зворотної метафори» [3, с. 168]. Саме так пояснюється виникнення в мові оцінних позначень людини, переважно з негативною оцінкою. У межах цієї групи виділяємо: 1) зооморфізми, що позначають характерологічні назви ссавців, або маммаломорфізми [2, с. 14]: лав (лев) – *фат, стилига*; ли́жа (лисиця) – *хитра людина*; магарчина (великий осел) – *бовдур*; пацав (шур) – *шахрай*; цукац (дворовий пес) – *сволота (про людину)*; 2) характерологічні назви птахів, або орнітоморфізми: бена (бекас) – *йолоп*; дропља (дрохва) – *повільна жінка, копуха*; кукумавка (сич) – *скиглій*; кукавица (зозуля) – *боягуз*; һурак (індик) – *бовдур*; полетарац (пташеня, що вкрилося пір'ям) – *молода людина, яка починає входити в життя*; пузавац (поповзень) – *підлиза*; 3) зооморфізми, що позначають переносне використання слів-найменувань риб (іхтіоморфізми): сом (сом) – *дурень*; сарага (верховодка) – *оселедець (про худу й високу жінку)*; буква (морський карась) – *бовдур*; 4) характерологічні назви земноводних тварин: кркетушка (зелена жаба) – *базіка, торохтійка*; 5) характерологічні назви комах (інсектоморфізми): стеница (клоп) – *набридлива людина*; 6) характерологічні назви червононогих моллюсків: мекушац (слизняк) – *слабка, м'якотіла людина*; 7) назви кільчастих червів: пи́явица (п'явка) – *п'яниця*; 8) назва моллюсків: пушче (равлик) – *карануз, маля*.

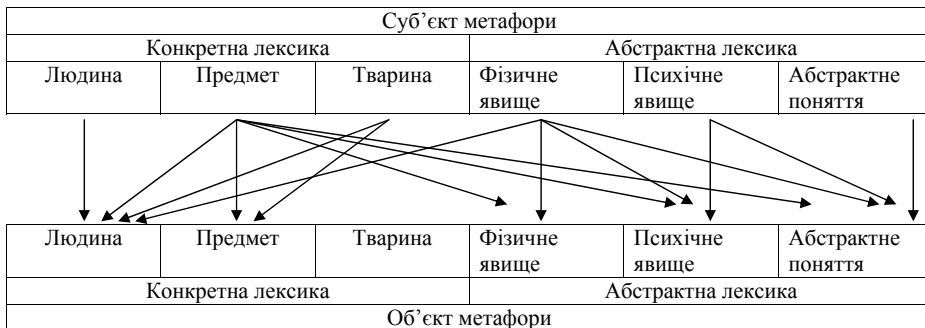
Досить численною виявилася група з метафоричним перенесенням **предмет** → **людина**: дудук (довга сопілка пастуха, дудка) – *бовдур*; клепетушка (колотушка, дзвоник) – *пустомеля*; пухало (міхи) – *ледар, лежебока*; цртало (рейсфедер) – *поганий художник*; рита (ганчірка) – *голодранец*; шаша (сухі кукурудзяні стебла) – *бовдур*; фурда (обрізки) – *обдіранець*; һутук (колода) – *дубина, пень (про людину)*. Джерелом метафоризації може виступати **фізичне явище** у напрямку **людина**: пальевина (підпал, вогонь) – *вогонь (про людину)*; пролет (переліт) – *вітрогон*.

Перенесення в наступних групах доводить, що джерелом метафоризації є світ реальних речей, предметів. **Предмет** → **предмет**: костур (скелет) – *остов*; пржни́ца (сковорідка) – *брудна, закопчена хата*; шпи́лья (печера) – *закоулок*; һумез (курятник) – *брудна кімната*. **Предмет** → **абстрактне поняття**: бурги́ја (свердло, бурав) – *нісенітниця*, ограда (огорожа) – *обмовка*; крвавица (садно, що кровоточить) – *тяжкий заробіток*; пасја́ча (хліб з висівків) – *дурна голова*; шкрип (палка з розщепом для ловлі змії) – *важке становище*; три́це (висівки) – *дрібниця*. **Предмет** → **психічне явище**: мелем (ліки) – *розрада, моральна підтримка*; перја́ница (чубчик (у птахів) – *гордість*; урес (прикраса) – *слава*. **Предмет** → **фізичне явище**: па́цка (різка, удар по долоні різкою) – *чорнильна пляма*. У межах конкретної лексики відбуваються поодинокі перенесення у групі **тварина** → **предмет**: штена́ц (щениця) – *собачка* (у замку).

Абстрактна лексика досить часто використовується для перенесення значень, наприклад: **фізичне явище** → **предмет**: запис (запис) – *талісман*; **фізичне явище** → **психічне явище**: кі́ямат (буря, негода) – *біда, велике нещастя*; мукли́на (хрипкість, глухість звука) – *підступність, лукавство*; сладост (солодкість) – *насолота*; дух (дух) – *гострота розуму*; **фізичне явище** → **абстрактне поняття**: прльшті́на (бруд, грязюка) – *брудна справа*; пора́жање (роди) – *муки творчості*; кркля́нац (булькання) – *давка*; сја́ј (сіяння) – *розкоші*; лупня́ва (стук, шум) – *пусті балачки*; **фізичне явище** → **фізичне**

явище: кукурек (кукурікання півня) – *хриплий кашель*; **психічне явище** → **психічне явище:** мудрина (мудрість) – *вправність*; слобода (свобода) – *рішучість*; **психічне явище** → **абстрактне поняття:** инат (впертість) – *сварка*.

Отже, вихід метафоричного перенесення за межі вихідної семантичної категорії призводить до того, що на перший план висуваються елементи соціальної, психологічної, ситуативної характеристики. Слідом за схемою Г. Складяревської, матеріал можна представити у вигляді доповненої схеми.



Результати дослідження допоможуть розширити уявлення про сербські національні культурні коди й можливість їхньої переінтерпретації. У процесі метафоризації бере участь конкретна, абстрактна лексика, а також безеквівалентна лексика, що становить особливий інтерес, оскільки такі слова мають різні конотації і створюють різні асоціативні зв'язки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маслова В. А. Лингвокультуроология на службе обучения языку / В. А. Маслова // Взаимодействие и взаимопроникновение языков и культур: состояние и перспективы: в 2 ч. – Ч. 1. – Минск, 2008. – С. 71–73.
2. Миронюк Л. Ф. Термин «зооморфизм» в современных славянских языках / Л. Ф. Миронюк // Вопросы лексики и грамматики славянских языков. – Д., 1981. – С. 11–17.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
4. Складяревская Г. Н. Опыт системного описания языковой метафоры в словаре / Г. Н. Складяревская // Национальная специфика языка и ее отражение в нормативном словаре. – М.: Наука, 1988. – С. 63–67.

Н. І. Дегтярьова (Миколаїв)

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ «КУЛЬТУРА» В РОЛІ ОБ'ЄКТА (на матеріалі україномовного мас-медійного дискурсу)

Питання вивчення концептів належить до одного з найбільш актуальних у сучасній лінгвістиці, розробки в цій сфері зроблено багатьма дослідниками-когнітивістами, зокрема В. З. Дем'янковим [2], О. С. Кубряковою [7], Дж. Лакоффом [8], К. В. Рахліною [11], Н. К. Рябцевою [12], Ч. Філлмором [13] та ін. На даному етапі виокремилось декілька напрямів дослідження, в яких розглядають поняття концепту і методи його дослідження під різними кутами зору. Ми поділяємо думку тих дослідників, які визначають концепт як «вербалізований смисл» та вбачають у ньому бага-

томірне ментальне утворення, в якому виокремлюються образно-перцептивна, понятійна і ціннісна сторони [1, с. 7; 5, с. 73; 6, с. 110; 9; 10].

Концепт не є статичним поняттям, він мислиться в його потенційній динаміці, в контексті можливих інтелектуальних дій з ним [3, с. 148]. Серед концептів, які змінюють своє змістове наповнення під впливом суспільно-політичних ідей, історичних подій та інших важливих чинників, є концепти соціальної сфери, до яких належить і досліджуваний нами концепт «культура». У розвідці ми розглядаємо один із можливих шляхів реалізації концепту «культура» в мові – в ролі семантичного об'єкта. Услід за Г. О. Золотовою, **об'єкт** розуміємо як семантичну категорію синтаксису, компонент з предметно-речовим значенням, на який спрямована дія, процес, стан або каузативний вплив [4, с. 431].

Метою дослідження є вивчення типових для мас-медійного дискурсу конструкцій, в яких концепт «культура» виступає в ролі об'єкта, а також виявлення семантико-прагматичних особливостей цього концепту. Матеріалом вивчення слугувала вибірка фрагментів текстів мас-медійного дискурсу, в яких експліковано концепт «культура» в ролі об'єкта, зокрема для аналізу взято такі україномовні газети: «Львівська газета» (ЛГ), «Дзеркало тижня» (ДТ), «День» (Д), «Кримська світлиця» (КС), «Голос України» (ГУ), «Україна молода» (УМ), «Незалежний культурологічний часопис «І» («І»), «Час і події» (ЧІП), за період з 2000 до 2008 рр.

Культура є багатограним концептом, через призму якого есплікується значний пласт соціальної сфери життя людей, зокрема він охоплює декілька семантичних полів: «культура – як явище суспільного життя», «культура – як індивідуальний розвиток», «культура – як рівень досконалості». Наше дослідження базується на розгляді першого семантичного поля. Для категоризації концептуальних ознак концепту «культура» розглянемо основні семантичні сфери, в яких функціонує *культура* в ролі об'єкта.

1. **Семантична сфера «розвиток»** охоплює ідею закономірних змін, переходу із одного стану в інший, поступового прогресу, виникнення нових форм. У залежності від концептуальних ознак, які набуває концепт «культура», функціонуючи як репрезентант даної сфери, *культура*-об'єкт набуває додаткових концептуальних відтінків:

- роль *культури* як об'єкта формування, виникнення є природною для семантичного змісту українського концепту «культура». Лексема *культура* при цьому сполучається з предикатами *формувати, створювати*. Агенсом, креатором дій над об'єктом може виступати як особа: *молодь створює власну культуру* («І», № 46, 2007), так і річ: *І якщо є проекти, які рухають культуру далі* (ЛГ, 14.06.2006);

- роль *культури* як об'єкта спрямування поступового розвитку знаходить реалізацію в метафорі «культура – це рослина»: *Тільки такий підхід у результаті призведе до становлення української нації, ... розквіту традиційної і сучасної культури* (ДТ, 17.02.2007);

- *культура* як об'єкт збереження; Ідея збереження переплітається з ідеєю розвитку, при цьому додатковою концептуальною ознакою буде 'загроза розвитку' культури: *Зберігаючи та розвиваючи свою рідну мову, питому культуру, ... ми зберігаємо не лише їх, себе й Україну, а й людство, різноманітність і багатство його культур ...* (ЛГ, 11.05.2005);

- концепт *культура* як об'єкт відродження використовується для передачі семантики поновлення процесів, цінностей у суспільстві, але разом з цим присутній тут відтінок попереднього руйнування, тобто відродження – це відбудова того, що було зруйноване. *Церква може молитися про національне відродження, поширення української мови і культури* (ДТ, 16.06.2007);

- *культура* може бути об'єктом порятунку, на відміну від об'єкта відродження ця роль генерує в собі ідею попереднього руйнування та елемент негайності прийняття рішень, заклику до дій. У вікторок брати Капранови зібрали другу з чотирьох прес-конференцій, присвячених місячнику **врятування культури** від свавілля чиновників (УМ, 15.11.2007);

- *культура* як об'єкт підтримки. Підтримка у контекстах з концептом *культура* розуміється як матеріальні асигнування, допомога спонсорів, благодійність, меценатство. Згодна, канадські українці багато років намагалися **підтримувати культуру і тожність українства...** (УМ, 01.12.2007). **Підтримка культури** приватними особами вважається почесною і викликає пошану у суспільстві («І», №19.2000). Концепт *культура* може сприйматись як цінна річ, з якою треба поводитись обережно, зміцнювати, шанувати: *Гуцули в цьому, звісно, молодці – низький їм уклін за те, що так шанують і бережуть свої традиції та свою самобутню яскраву культуру* (ДТ, 17.11.2007);

- роль *культури* як об'єкта матеріальних інвестицій заслуговує особливої уваги. Концептуальна ознака 'матеріальне забезпечення' корелює з ознакою 'підтримка', але концепт *культура* в даному випадку має більш яскраво виражену семантику об'єкта економічних відносин, що передається за допомогою предикатів *фінансується, видаєтьки на культуру, асигнування на культуру* та ін. Розвиток *культури* безпосередньо пов'язується з матеріальним світом, з витратами коштів та інвестиціями. *Культура* виступає також у ролі дестинативу, тобто цілі, призначення дії. Так, словосполучення *закладати кошти на ...* має семантику «призначення для чогось». *Пане Ярославче, скільки коштів закладено в бюджеті-2008 на розвиток культури* (ЧіП, 25.01.2008).

2. Другою семантичною сферою, в якій репрезентовано концепт *культура* в ролі об'єкта, є **сфера «занепад»**. Проведене дослідження виявило, що семантична сфера «занепад» містить опозитивні сфері '**розвиток**' концептуальні ознаки, тобто ці семантичні сфери є конверсивами, адже вони задають різну інтерпретацію такої ознаки концепту *культура* як 'еволюційність'. Концептуальними відтінками *культури*-об'єкта будуть:

- *культура* як об'єкт, якому загрожують проблеми в розвитку. Загрози маніфестовані шляхом прямого вказування на небажання розвитку або перепони на шляху розвитку *культури* як сфери суспільного життя: *А в нас, так виглядає, не хочуть щоб культура розвивалася. Мені доводиться віддавати свою ідею австрійцям – і фільм іде як австрійський* (ЛГ, 20.03.2007);

- *культура* як об'єкт, на який спрямовано дію руйнування. При цьому виконавець руйнівного акту в більшості випадків є невідомим. **Нищення здобутків української культури** почалося з політичного процесу Спілки Визволення України (ЧіП, 19.10.2006);

- *культура* як об'єкт, який знаходиться у кризі свого розвитку, напр.: *Чи не криється, у такому разі, одна з причин кризи культури (а врешті – і свідомості) в тому, що людина, у прагненні наблизитись до свободи, приречена на створення штучних систем ілюзорної не-свободи...* («І», № 46, 2007);

- *культура* – об'єкт, який потребує захисту. **Мову і культуру не треба захищати. Треба створювати умови для їхнього розвитку**, інакше ми втратимо і українську, і російську культуру (Д, 18.03.2000).

3. **Семантична сфера «взаємодія»**. Тенденції до взаємодії етносів, глобалізації, інтеграції як в економічному, так і в політичному планах не можуть не вплинути на формування нових ідей у концептуальній сфері *культура*. Таким чином, *культура* виступає як об'єкт взаємодії двох або більше етносів. Заява Нобелівського комітету

свідчить, що премію літераторові присудили за відкриття «нових символів **зіткнення і переплетення культур**» (ЧіП, 19.10.2006). Сфера «взаємодія» реалізується в таких ролях концепту культури:

- **культура** – об'єкт обміну. Концепт **культура** може виступати як річ, або товар, який можна експортувати, імпортувати, запозичувати. Напр.: *...урядовці елементарно не розуміли, що то взагалі таке – експорт культури, і з чим його їдять* (ЧіП, 2.05.2007). Ця семантична сфера репрезентована в мові когнітивною метафорою: «культура – це товар», на кшталт: *експорт зерна*;

- **культура** – об'єкт боротьби. Протистояння суперечних моделей поведінки, людських інтересів та цінностей, сформованих двома різними етнічними групами, може експлікуватись через словосполучення *боротьба культур* та *конфлікт культур*, напр.: *Боротьба культур точиться в ідеальному світі, бо зовні ніби не пов'язана ні з економікою, ні з життєвим рівнем* (ЛГ, 18.07.2007).

4. Семантична сфера «пізнання» має деяку відмінність від інших сфер. Концепт **культура** тут розуміється не тільки як суспільне явище (ця ознака відходить на другий план), а як сукупність певних знань, відомостей і природною є сполучуваність лексеми **культура** з предикатами *розуміти, знати, пізнавати*, що реалізується в таких ролях:

- **культура** – об'єкт пізнання; *Вона росіянка, не знає ні української мови, ні культури і вважає, що на її посаді це не потрібно* (УМ, 21.11.2007);

- **культура** інтерпретується як об'єкт інтересу; *Презентація книжки Марусі Вольвачівни відбулася у музеї Гончара, який не лише гостинно відчинив свої двері для тих, хто цікавиться культурою свого народу, а й запросив на свято дитячий фольклорний автентичний гурт «Дай Боже»* (ДТ, 11.11.2007);

- **культура** – об'єкт знайомства. *Саме розвиток відносин, знайомство з чужою культурою і розуміння інаковості одне одного є першочерговим* (Д, 23.11.2000).

5. У семантичній сфері «показ» **культура** може мислитись як експонат, який треба *виставляти, представляти, демонструвати* і мати концептуальний зміст «система норм, цінностей, традицій у певному суспільстві». Напр.: *українська держава досі просто не помічала можливостей виставити культуру як ось таку – найефективнішу – візитну карту перед собою на міжнародній арені на рівні державно-інституційному* (КС, 6.04.2007).

6. Семантична сфера «аспект». Підкреслення в концепті **культура** існування певних сфер, видів, напрямів і т. ін. пов'язано з багатогранністю самого концепту **культура**, невичерпністю асоціативних рядів, які він утворює з метою звуження сфери розуміння. *Ми з вами щойно говорили лише про один, вузький, аспект культури і, на мій погляд, не найсуттєвіший. А крім того, є й інші вияви культури – пов'язані з хамством чиновників, брудними туалетами, зрештою, з пробками на наших вулицях* (ЧіП, 20.09.2006).

Отже, розглянуті нами семантичні сфери та розділи, реалізовані в синтаксичних конструкціях, відображають механізм функціонування концепту **культура** в мові мас-медіа у ролі семантичного об'єкта. У результаті проведеного дослідження було виявлено шість семантичних сфер у семантичному полі «**культура – як явище суспільного життя**», в яких експліковано концепт **культура** в ролі об'єкта. У сферах «**розвиток**» і «**занепад**» виявлено широку диференціацію концептуальних ознак, що свідчить про їх особливу функціональну частотність у мас-медійному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства теленомных лингвоконцептов / Воркачев С. Г. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 214 с.

2. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 17–33.
3. Жаботинская С. А. Когнитивный и номинативный аспекты класса числительных / С. А. Жаботинская. – М.: ИЯ РАН, 1992.
4. Золотова Г. А. Синтаксический словарь: Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1988. – 440 с.
5. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2005. – С. 61–95.
6. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах / Н. А. Красавский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 495 с.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знания о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М.: Языки славянской культуры. – 2004. – 560 с.
8. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 12–51.
9. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре / С. Е. Никитина // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 117–123.
10. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
11. Рахилина Е. Б. Когнитивный анализ предметных имен. Семантика и сочетаемость / Е. Б. Рахилина. – М.: Рус. словари, 2000. – 416 с.
12. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект / Н. К. Рябцева. – М.: Academia, 2005. – 640 с.
13. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики / Ч. Филлмор // Зарубежная лингвистика / общ. ред. В. А. Звегинцева, Б. А. Успенского, Б. Ю. Городецкого. – М., 1999. – С. 303–351.

Г. Доброльоза (Житомир)

СПОСТЕРЕЖЕННЯ ЗА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИМ АСПЕКТОМ ІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ (на матеріалі поліської фразеології)

Лінгвокультурологія у сучасній науці трактується як галузь мовознавства, що вивчає вияви культури народу в його мові та мовленнєвій діяльності [4, с. 303]. Безсумнівно, можна констатувати, що це – комплексна наукова дисципліна, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію мови та культури у процесі їх функціонування і яка відображає цей процес як цілісну структуру одиниць в єдності їх мовного та позамовного змісту за допомогою системних методів та з орієнтацією на сучасні переваги і культурні норми [1, с. 36–37].

Як окремий мовознавчий напрям лінгвокультурологія оформилася у II половині XX століття, оскільки виникла потреба органічно пов'язати проблеми мови і культури у проєкції, спрямованій на етносвідомість. Однак на сьогодні не вироблено чітких і остаточних критеріїв визначення лінгвокультурології та її статусу, також у стадії становлення перебуває накопичення і унормування термінологічної складової цієї нової мовознавчої науки.

Проте із впевненістю можна констатувати, що це – «гуманітарна дисципліна, яка вивчає втілену в живу національну мову і виявлену в мовних процесах матеріальну і духовну культуру» [3, с. 30]. Мовознавець В. Маслова розглядає декілька типів лінгвокультурологічних одиниць, які допомагають вивчити і зрозуміти мовленнєвий і культурологічний світ певного етносу, це слова і вирази, що є предметом мовознавчої галузі лінгвокраїнознавства, мовленнєвий етикет, міфологеми, ритуали, звичаї, вірування, символи, паремії тощо.

Безумовно, зразки усної народної творчості (прислів'я, приказки, анекдоти, казки, жарты, примовки, загадки) фіксують у народній колективній пам'яті значний обсяг інформації щодо історії, побуту, духовного життя українського етносу, його звичаїв і

звичок, уподобань і стереотипів, особливостей мислення і поведінки, етичних та естетичних норм.

Визначальною є ознака дистрибутивності кожного народу, тобто вирізнення і відокремлення свого етнічного «Я» серед інших етносів; підкреслення своїх реальних та уявних якостей, заслуг, подвигів і, навпаки, – байдуже, зневажливе, а іноді й вороже ставлення до найближчих сусідів. Така оцінна модель спостерігається на усіх рівнях – від стосунків між окремими народами (українці / росіяни, українці / євреї, українці / цигани) до взаємного неприязного сусідства між окремими регіональними групами (гуцули / бойки, волиняки / поліщуки), мешканцями населених пунктів і односельцями:

- міждержавний рівень: *що литвину шкодить, те русину помагає; дурний як лях по шкоді; голий як пляшка, а гонору як у ляшка; чекання як руський місяць; радується як москаль на віровці; воно мені треба як московська борулька;*

- міжетнічний рівень стосунків усередині держави: *грошей як у цигана вошей; ухопив як циган підкову; бардак – як жид з торбою розбився; гарний як Срулик у брилику; страшний як Беркові штани навиворіт;*

- стосунки між етнографічними групами: *дивиться як бойко на сліпого; кокотить як бойко жовточеревий;*

- стосунки між мешканцями сусідніх населених пунктів: *десь там, за клунєю (небажання називати сусіда); співають як заболотські дівки; найвся як на паску в Сіряках; тебе тут треба як Анельки під стиртою у Вилах.*

Спостереження свідчать, що виокремлення власного «Я» відбувається на усіх рівнях: релігійному, світоглядному, мовному, побутовому, професійному, побутовому тощо.

В українській фразеології, і поліській зокрема, спостерігається дуже чіткий поділ за ознакою *свій / чужий, рідний / чужий*. Такі фразеологізми моделюються як:

- 1) порівняльні конструкції: *родич як через дорогу навприсядки; як Василь бабі рідна тітка; родня як кінь із свинею;*

- 2) різнотипні речення: *Чорт козі брат; Двоюрідний перелаз; Як твій дід горів, то мій спину грів; Ні брат ні сват; Мені з ним дітей не хрестити.*

Особливо яскравими є зразки фразеологізмів із порівняльним компонентом [2, с. 91–92], оскільки за допомогою порівняльної частини можна наочно зіставити власні чесноти із чужими вадами. Мотивами для створення фразеологізмів на ознаку *чужий* ставали зовнішні і внутрішні ознаки та якості об'єкта, що був предметом порівняння:

- алогічність висловленої сентенції: *рідний як Петро Василю рідний Федір; родич як дід бабі рідна тітка; рідня як заць корові брат; родич як коваль бабі рідний швець; як Мартин Гапці сестра в третіх; як дід по бабі рідний дядько;*

- протилежність: *різні як небо і земля;*

- абсолютна несхожість: *похожий як молодий ведмідь на їжака; подібний як гвіздок на панахиду; рідня як корова з літаком; схожий як свиня на коня (кота), тільки шерсть не така; схожий як біла ворона;*

- хижацький інтерес: *товариш як кобилі вовк; родич як вовк козі дядько;*

- спільність певної ознаки або функції: *в одній воді хустки (сорочки) прали; родич як чорт козі дядько; рідний як чорт козі сусід через дорогу;*

- просторова віддаленість: *рідня як через дорогу навприсядки; рідня як через вулицю рачки; родич як п'яте ребро від сраки; рідня як десяте ребро від коліна;*

- відсутність: *родич як десята вода на киселі; родич як сьома плевка на киселі;*

- відсутність кровних родинних зв'язків: *невістка як чужа кістка.*

Слід зазначити, що за ознакою *свій, рідний* характеризуються лише найближчі родичі – діти і батьки, мама і діти, чоловік і дружина, – проте фразеологічного вираження такі стосунки не набули, оскільки не потребували додаткового образного підтвердження.

Опрацьований фразеологічний матеріал дозволяє зробити певні **висновки**:

1. В усній народній творчості чітко фіксується кореляція *свій / чужий*. У фольклорних зразках конотативного забарвлення набувають фразеологізми на ознаку стосунків або характерних якостей сусідніх народів, етнічних груп, проте українці у жодному разі зневажливо не відгукнуться про себе, про свій етнос взагалі (хоча є безліч іронічних характеристик українців зокрема: *тиць – аж то бабин Гриць; чоловік як ворона, а все ж жінці оборона; завжди як у тої цюці: як не в сраці, то на оці; заробив як Павлина на Донбасі; поговорити як із шмаркатим пообідати*).

2. Варто зауважити, що протиставлення етносів відбувалося, переважно, без будь-якої причини, просто за ідентифікаційною ознакою *свій / чужий*. Таким чином, до розряду *чужих* потрапили поляки (ляхи), росіяни (москалі), угорці (мадяри), євреї (жиди), роми (цигани). Нелюб'язне ставлення спостерігаємо й поміж представниками регіональних народностей України: лемками і бойками, гуцулами і бойками, поліщуками і волиняками тощо. Певний подив викликають фразеологізми, у яких об'єктом порівняння стають небачені українцями екзотичні етноси: *розумний як три китайці разом; паскудний як сто китайозів; одівся як пануас на весілля; пролетів як негр над Мадридом*. Можливо, причина виникнення подібних ідіом зумовлена впливом художніх творів і засобів масової інформації, а також фрагментарною поінформованістю і снобізмом корінної нації.

3. Фразеологізми, що позначають відсутність родинних зв'язків або намагання безпідставно породичатися, відзначаються особливою метафоричністю, їм притаманна не лише іронія, але й сарказм.

4. Українці зберігають свою етнічну особливість і цілісність не лише в побутовому і суспільному житті, не лише у звичаях та обрядовості, але й підкреслюють свою окремішність і винятковість у ЗМІ (новинах, різноманітних шоу), народних піснях, фразеології (*Свій край як рай, а чужа країна як домовина*) тощо. Таким чином, фразеологічна лінгвокультурологічна складова, поряд з іншими дієвими факторами, допомагає українцям ідентифікуватися як окремішій неповторній нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробьев В. Лингвокультурология: теория и методы: монография / В. Воробьев. – М.: РУДН, 1997. – 331 с.
2. Добролюба Г. Красне слово – як золотий ключ: Постійні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій / Г. Добролюба. – Житомир: Волинь, 2003. – 160 с.
3. Маслова В. Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
4. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Ю. В. Дорофеев (Симферополь)

О ВЗАИМОДЕЙСТВИИ РУССКОГО И УКРАИНСКОГО ЯЗЫКОВ

Взаимодействие языков является одним из условий их развития и функционирования. В лингвистике принято различать несколько типов языкового взаимодействия, в основе которых лежит разная степень влияния одного языка на другой, вплоть до взаимной ассимиляции (для характеристики этих типов используются термины суб-

страт, суперстрат, адстрат). Однако рассмотрение в таком ключе проблемы взаимодействия языков не учитывает некоторые особенности рассматриваемого процесса. Прежде всего следует обратить внимание на то, что взаимодействие языков осуществляется не непосредственно, а в речевой деятельности носителей языка: «Коллективы людей (или отдельный человек, если речь идет об индивидуально-языковом сознании), пользуясь языком, живя в нем и благодаря ему, постоянно вносят в него определенные субъективные моменты в соответствии со своим строем мыслей и чувств, образом жизни и т.д.» [5, с. 229]. Таким образом, степень влияния одного языка на другой определяется коммуникативными потребностями говорящих. Необходимость в новых средствах выражения заставляет не только создавать их, но и заимствовать из других языков. Это, конечно, не означает, что все новообразования, функционирующие в речевой практике носителей языка, становятся полноправными членами системы: «Из многочисленных инноваций, встречающихся в речи, принимаются и распространяются только некоторые, поскольку только некоторые инновации согласуются с возможностями и потребностями функциональной системы или находят благоприятные условия в состоянии межиндивидуальных языковых навыков» [3, с. 100].

Далее, взаимовлияния языков рассматривается как производное от культурных, экономических, политических и других контактов: «Изменения в собственно культурной сфере воплощаются в языке, а языковые эволюции активно участвуют в культурных процессах и влияют на них» [1, с. 3]. Однако при этом, по сути, игнорируется тот факт, что «Язык есть среда, в которой и через которую человек взаимодействует с миром» [4, с. 101], и поэтому все эти контакты осуществляются при посредстве языка. Однако еще Э. Косериу отмечал, что взаимодействия в сфере культуры, экономики и т.п. не обязательно оказывают влияние на язык, а только являются благоприятными условиями, фоном, для принятия различных инноваций: «языковые изменения осуществляются обычно в определенных условиях, но они осуществляются не *из-за* этих условий. Языковые факты существуют потому, что говорящие создают их *для чего-то*» [3, с. 144].

Рассмотрим с этой позиции проблему взаимодействия русского и украинского языков.

Поскольку все контакты между представителями разных народов базируются на контактах языковых, то процесс взаимодействия языков нужно рассматривать не как противостояния систем и внедрение их одна в другую, а как прагматически обусловленное речевой деятельностью говорящих взаимовлияние языков. В последнее время условия функционирования русского и украинского языков в Украине определяют значительно большую степень взаимовлияния, чем в предшествующий период. Это связано, в частности, с фактически существующим, но официально не закрепленным двуязычием в стране [2; 6].

Это взаимовлияние, как представляется, уже преодолело стадию интерференции и постепенно приводит к формированию вариантных норм в обоих языках, а также к заимствованиям. Это относится прежде всего к русскому языку, изменения в котором в последнее время особенно заметны, причем они происходят на всех ярусах языковой системы.

В фонетике наблюдается ряд отступлений от литературной нормы русского языка. В большинстве случаев эти отступления носят нерегулярный характер, однако это нельзя сказать о чрезвычайно распространенном произношении <ʁ> на месте взрывного <ʒ>. Этот факт ранее рассматривался как диалектное влияние, однако мы склоняемся к мысли, что на сегодняшний день это произношение необходимо расценивать как вариативное, а не как нарушающее фонетические нормы для русского языка в Украине.

В наибольшей степени влиянию украинского языка подвергается, конечно же, лексика. Прежде всего, обращают на себя внимание случаи развития у русских слов новых значений, обусловленных спецификой украинской действительности: *сам* в значении «один, в одиночестве», *голова* – «руководитель», *оранжевый* «сторонник определенных политических сил», *развязать* (проблему), слова *держава*, *громада*, *вири* утрачивают характерное «книжное» звучание.

Многие слова используются как синонимичные к уже существующим в русском языке: *нааявность* – «присутствие, наличие», *близнята*, *додаток*, *майдан*, *родзинка*, *вымакать*, *гарбуз*, *кавун*. Некоторые из них обладают дополнительными семантическими оттенками: *малюк*, *нехай*, *особливый*, *сенс*, *скаженный*, *типать*, *халепа*.

Некоторые не имеют аналогов или являются совершенно новыми и обозначают национальные реалии, в том числе появившиеся в последние годы: *вышиванка*, *рушник*, *Верховная Рада*, *регионал*.

В русском языке всегда наблюдалось функционирование так называемых варваризмов (*моветон*, *пардон*, *мерси*, *сорри*, *бэби*, *астала виста* и т.д.), Их использование определяется тем, что в конкретной коммуникативной ситуации эти единицы позволяют говорящему выразить свои интенции в более яркой форме, чем номинативные средства родного языка. К числу подобных единиц можно отнести и приведенные нами примеры. Однако мы склоняемся к мысли, что частота использования данных слов привела к утрате инонационального звучания, и теперь часть традиционно украинской лексики постепенно интегрируется в русский язык.

Изменения в области грамматики также присутствуют, они проявляются прежде всего в использовании украинских моделей при построении словосочетаний: *скупать за кем-то*, *ехать до бабушки*. С одной стороны, такие модификации малочисленны по сравнению с лексическими, но с другой, они не менее регулярны.

Подводя итоги, следует отметить, что взаимодействие украинского и русского языков в Украине на современном этапе является очевидным. Это взаимодействие носит телеологический характер: использование средств другого языка в речевой деятельности определяется степенью функциональности этого средства, его востребованностью и семантическими возможностями, «полезностью» для отдельного носителя языка. Таким образом, процесс взаимодействия языков не только служит взаимообогащению отдельных языков, но и обеспечивает адаптацию отдельного языка к коммуникативным потребностям говорящего.

Поскольку процессы заимствования протекают непосредственно в речевой практике носителей двух языков, то эти процессы следует рассматривать как выражение назревших потребностей социума. Вследствие этого все нефункциональное обычно не имеет успеха: «В каждом языке закрепляется прежде всего то, что носители языка считают нужным именно для коммуникации» [7, с. 31].

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев А. Д. Слово в российском телеэфире: Очерки новейшего словоупотребления / А. Д. Васильев. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 224 с.
2. Дубичинский В. В. Двуязычие в Украине? / В. В. Дубичинский // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 60, т. 3 – С. 6–9.
3. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения) / Э. Косериу. – [2-е изд., стереотип]. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 204 с.
4. Кравченко А. В. Знак, значение, знание. Очерк когнитивной философии языка / А. В. Кравченко. – Иркутск: Издание ОГУП «Иркутская областная типография № 1», 2001. – 261 с.
5. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
6. Рудяков А. Н. Украинский вариант русского языка: мифы и реальность / А. Н. Рудяков // Культура народов Причерноморья. – 2008. – № 142, т. 1. – С. 7–8.
7. Шелякин М. А. Язык и человек: К проблеме мотивированности языковой системы: учебн. пособие / М. А. Шелякин. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 296 с.

ПРИНЦИПЫ ОПИСАНИЯ СЕМАНТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В наше время достаточно исследованы предложения в коммуникативном и конструктивном аспекте. На основе формальных схем и базируется предложение с разнообразнейшим конкретным содержанием. Изучение же предложения в семантико-синтаксическом плане активно развивается только в последние десятилетия, хотя элементы анализа семантической структуры предложения не были чужды и традиции. «Взаимодействие разных аспектов структуры языка с особой яркостью раскрывает его живое функционирование и находит еще много латентных процессов» [2, с. 81]. По утверждению Н. Д. Арутюновой, на данном этапе развития лингвистической науки разрабатываются различные концепции, дается детальное описание различных типов предложения с точки зрения его семантики. Большинство концепций семантического устройства предложения находятся друг с другом не в отношениях непримиримого противоречия, а в отношениях дополнительного распределения. Поэтому кажется актуальной задача найти такую модель семантики предложения, которая позволяла бы включить все ценное, что накоплено лингвистами за последнее время.

В современном синтаксисе проблему исследования семантики предложения представляют как проблему семантики и синтаксиса. Данная формулировка дает представление о том, что синтаксическая организация предложения несемантична. Московская лингвистическая школа, поставив в центр грамматики понятие грамматической формы, определила ее как неразрывное единство грамматического средства и того значения, которое этим средством выражается, что и соответствует учению Ф. де Соссюра о языковом знаке как единстве означаемого и означающего [7; 8; 9]. Необходимо отметить, что понятие грамматической формы хорошо разработано для морфологии, понятие же синтаксической формы не достаточно исследовано, поэтому и последовательный формальный синтаксис не совсем изучен. Даются только общие схемы построения такого формального синтаксиса.

Предложение же можно рассматривать как иерархически упорядоченную систему синтаксических форм. На основе синтаксических форм связи, значением которых являются смыслы как объектные, атрибутивные и другие отношения, строятся синтаксические конструкции. Синтаксическая конструкция с синтаксическими формами предикативности, значением которых является темпоральность и синтаксическая модальность, становится предикативной конструкцией. Каждая предикативная конструкция имеет форму структурной схемы со своим синтаксическим значением. Две и более предикативные конструкции могут объединяться для выражения между ними смысловых отношений (атрибутивных, компаративных, изъяснительных, причинных и т. п.) на основе особых синтаксических форм. Одна или несколько предикативных конструкций с помощью еще одной особой синтаксической формы, средством которой является определенная интонация, делаются предложением-высказыванием, соответственно, простым или сложным. Отдельное место в системе синтаксических форм предложения занимают формы актуального членения, что и выделяется в области коммуникативного синтаксиса [5, с. 705–719].

Из выше сказанного следует, что форма значима. Таким образом, семантическая модель предложения в качестве своего обязательного компонента должна включать все разнообразности формального смысла.

Смысловая же зона предложения – это его неформальная семантика, которая определяется, прежде всего, конкретным лексическим наполнением предложения. Не-

формальная семантика предложения описывается от максимально широких обобщений неформальной семантики до минимальных, узких, обобщений. Это обычный классификационный принцип от общего к частному. Высоким уровнем в этой классификации следует признать постулированное еще Ш. Балли «выделения модуса (в т. ч. и имплицитного) и диктума, или пропозиции» [4]. Пропозиция сообщает о некотором положении дел, модус определяет, отношение говорящего к высказыванию. Таким образом, всякая пропозиция включается в модальную рамку.

Как модальный, так и пропозитивный смысл допускают дальнейшую классификацию. Это логико-синтаксические типы предложений, выделенные Н. Д. Арутюновой: бытийный (или идентифицирующий) тип (*У него есть машина*), именованная (*Меня зовут Людмила*), тождества (*Коля – тот человек, который ходил с нами вчера в театр*), характеристики (*Валентин отлично учится*). Кроме того, Московскими лингвистами выделен особый логико-синтаксический тип, который совмещает значения бытийности и идентификации (или тождества), характеризующийся контекстом (*[Меня разбудил протяжной вой] «Волки» – подумал я. Пермитин*). Предложения совмещающего типа выделила и описала А. С. Казакова [6].

Каждый тип, кроме совмещающего, допускает свою семантическую классификацию. Описание, которое произвели Н. Д. Арутюнова и Е. Н. Ширяев [3] показали, что характеристики каждого типа различны. Наиболее разветвленной системой семантических разновидностей обладают предложения характеристики, среди которых выделяются предложения релятивной характеристики (*Он читает книгу*), качественной (*Он красивый*), количественной (*Нас много*) и обстоятельственной (*Мы на конференции*). Каждая из разновидностей подразделяется на ряд групп. Принципы выделения таких групп для каждой разновидности также своеобразны. Для релятивного типа в основу выделения групп может быть положена семантическая модель управления глагола [1]. Иные основания выделения семантических групп должны быть приняты для предложений качественной характеристики. Релевантными для семантической характеристики этого типа кажутся три бинарные оппозиции: (А) конкретный – (Б) понятийный субъект; (В) эпизодическая – (Г) постоянная характеристика; (Д) один характеризующий признак – (Е) множество характеризующих признаков, объединенных в понятие. Например: АВЕ (конкретный субъект с множеством эпизодических характеризующих признаков) *Светлана вчера была обворожительна*; АГД (конкретный субъект с постоянным одним характеризующимся признаком) *Валентин умный*; АГЕ (конкретный субъект с постоянным множеством характеризующихся признаков) *Ю. Ю. Саплин – ученый*; БГЕ (понятийный субъект с постоянным множеством характеризующихся признаков) *Оранжевая революция – потрясение в жизни народа*; АВД (конкретный субъект с одним эпизодическим характеризующим признаком) *Он висел*; БГД (понятийный субъект с постоянным одним характеризующим признаком) *Белки очаровательны*. Здесь представлены возможные реализации данных признаков в предложении.

Поиск релевантных признаков выделения семантических классов, типов, разновидностей, групп и подгрупп – актуальная задача познания неформальной семантики предложения.

Прежде всего, описание семантики предложения должно базироваться на взаимодействии формальной и неформальной структуры предложения. Особенно важно в этом плане изучение роли синтаксических форм структурной схемы. Формальная семантика структурной схемы может давать свою собственную языковую интерпретацию положению дел, представленному в пропозиции. Предложения *Я танцую*. *Я умею танцевать* и *Я танцор* определяют одно положение дел, но глагольная и именная схемы интерпретируют это положение дел по-разному.

Таким образом, описания семантики предложения должны, так или иначе, опираться на формальный синтаксис, учитывая его конструктивный и коммуникативный аспекты организации предложения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика: Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М., 1974.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. – М., 1976.
3. Арутюнова Н. Д. Русское предложение. Бытийный тип: Структура и значение / Н. Д. Арутюнова, Е. Н. Ширяев. – М., 1983.
4. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1955.
5. Белошапкова В. А. Современный русский язык / В. А. Белошапкова, Е. А. Земская, И. Г. Милославский и др. / под ред. В. А. Белошапковой. – М., 1981.
6. Казакова А. С. Структурно-семантические свойства предложения типа «Пожар!» в современном русском языке / А. С. Казакова. – М., 1984.
7. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М., 1977.
8. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительное языкознание // Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды / Ф. Ф. Фортунатов. – М., 1956. – Т. 1.
9. Фортунатов Ф. Ф. О преподавании грамматики русского языка в средней школе // Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды / Ф. Ф. Фортунатов. – М., 1956. – Т. 2.

С. В. Евраева (Днепропетровск)

ОСОБЕННОСТИ ЭКСПЛИКАЦИИ КОНЦЕПТА «ЧЁРТ» В РУССКОЙ НАИВНОЙ КАРТИНЕ МИРА

Современную лингвистику, пожалуй, уже невозможно представить без понятий «языковая картина мира» и «лингвокультурный концепт», хотя лингвокультурология, равно как и другие направления антропологической парадигмы языкознания, всё ещё находится на стадии своего становления.

Проблема языка в культуре и культуры в языке, поставленная В. Фон Гумбольдтом, решается в работах современных лингвистов: А. Вежбицкой, Е. М. Верещагина, С. Г. Воркачёва, В. В. Воробьёва, В. И. Карасика, В. А. Масловой, В. Г. Костомарова, Г. Г. Слышкина, В. Н. Телия и др.

Так, В. И. Карасик разработал ценностный подход к изучению лингвокультурного концепта, в соответствии с которым культурную значимость имеют единицы языка (лексические и фразеологические), отражающие ценности народа – «наиболее фундаментальные характеристики культуры, высшие ориентиры поведения» [4, с. 192]. Для русской культуры таковыми, в первую очередь, являются религиозные концепты.

В основе любой религии лежит идея о противостоянии добра и зла, праведности и греховности как основе мироздания. В христианстве эта идея реализуется в образах *Бога и ангелов*, с одной стороны, и *Сатаны (Дьявола, Вельзевула) и чертей (бесов)* – с другой. Концепт «Чёрт» отражает «антиценности» русской лингвокультуры, поскольку связан с понятиями греха и зла. О его значимости свидетельствует активное функционирование в русской речи устойчивых выражений с десемантизированным словом *чёрт*: *Чёрт его знает! Чёрт с тобой! Какого чёрта?* Однако, как показывает анализ паремиологических единиц русского языка [1; 2], смысловое наполнение данного концепта в русской наивной картине мира не ограничено общехристианскими характеристиками, а имеет национально-культурную специфику.

Исследуемый концепт представлен в русских пословицах несколькими вербализаторами: *чёрт, чертёнок, бес, дьявол, сатана, антихрист*, а также исконно русскими описательными наименованиями *нечистая сила, немазанный, лукавый, луканька, шут*,

некошный, тело в шерсти. Наиболее частотной в этом ряду является лексема *чёрт*, что и обусловило выбор слова-наименования концепта.

Этимологически слово *чёрт* связывается с глаголами *ненавидеть*, *злиться*, *заклинать*, *клясть*, *гнушаться*, *надоедать*, *сглазить*, *околдовать*, с прилагательными *назойливый*, *навязчивый*, а также с существительным *вражда* [8, с. 347–348]. Ю. С. Степанов пишет об отсутствии у слова *чёрт* надёжной этимологии и связывает его со словом *чур*, которое, в свою очередь, рассматривается как имя какого-то «малого божества» – божества ограды, ограждения (ср. со словом *черта*). Таким образом, *Чёрт*, по мнению Ю. С. Степанова, – это как бы «отрезанный», исчадие области, находящейся за чертой, за пределом нашего мира и принадлежащий божеству Чур [6, с. 883–884].

Слово *бес* в словаре М. Фасмера связывается с понятиями *ярость*, *злой дух*, *страх*, *отвратительный*, *мерзкий*, *ужасный*, *обезьяна* [7, с. 160]. Ю. С. Степанов считает его эквивалентом греческого *демон* (δ δαίμων), «нечистый дух, нечистая сила» [6, с. 885].

Дьявол и *Сатана* являются заимствованиями из греческого. Слово *Сатана* первоначально означало «противник, враг» [6, с. 885], а *Дьявол* буквально «клеветник» [Там же].

В толковых словарях русского языка [3; 5] приведённые лексемы даются как синонимичные, со значением «злой дух», с той разницей, что *чёрту* присваиваются антропоморфные и зооморфные характеристики: «олицетворяющее зло существо в человеческом образе, с рогами, копытами и хвостом» [5, с. 44, 884], а *Сатана* и *Дьявол* противопоставляются *Богу*. Таким образом, в русской языковой картине мира нивелируется общехристианское представление об иерархии злых духов, в соответствии с которым *Сатана* является собственным именем *дьявола*, «начальника злых духов», старшего по чину, главного *беса*, низвергнутого Богом ангела (см. об этом: [6, с. 885–886]). В других источниках *Дьявол* также является собственным именем «верховного беса», ему подчиняются *черти* (*бесы*) и ещё более мелкие существа – *чертенята* и *бесенята*. Ю. С. Степанов видит отличие *чёрта* от *беса* в том, что *чёрт* является народным персонажем, в то время как *бес* – «тот же персонаж, но в другом стиле, в стиле церковной письменной культуры» [Там же].

Данный тезис подтверждается количественным анализом: в большинстве пословиц (более 70 %) в качестве экспликатора концепта *Чёрт* используется лексема *чёрт*. Именно *Чёрт* олицетворяет образ злого духа, максимально приближенного к человеку, взаимодействующего с ним. Об этом свидетельствуют как словарные толкования данного слова, так и паремиологический материал: *Глядит на меня, как чёрт на поппа* [2, с. 203]; *Я за порог (или: за пирог), а чёрт поперёк* [1, с. 30]; *Чёрт бессилен, да батрак его силён* (т. е. *человек*) [1, 30].

Кроме того, в русских пословицах лексемы *чёрт* и *бес* функционируют в формах как единственного, так и множественного числа, тогда как остальные репрезентанты концепта – только в форме единственного: *Ладан на чертей, а тюрьма на воров* [2, с. 125]; *Толчитесь, бесы, да не в нашем лесе!* [2, с. 100]; *Всех чертей знаю, одного сатану (дьявола) не знаю* [2, с. 226].

В целом же представленная выше иерархия злых духов отражается в русских пословицах нерегулярно: *Монах говорит: сатана соблазнил (яйцо на свече испечь); а чёрт говорит: и сам впервые вижу* [1, с. 147]; *Сбирайтесь, бесы, сатана-то здесь!* [2, с. 225]. В первом примере *Сатана* и *чёрт* употребляются как наименования одного и того же существа, во втором *Сатана* выступает в качестве «главного беса».

Чаще всего в русских поговорках эти лексемы функционируют как синонимичные, на основе чего нередко строится языковая игра: *Хрен редьки не слаще, чёрт дьявола не лучше (не легче)* [2, с. 258]; *Бур чёрт, сер чёрт, всё один бес* [2, с. 289]; *Бес при-*

шёл, *сатану* привёл, *чертенят* наплодил, *дьявола* в кумовья зовёт [2, с. 225]. Последний пример интересен тем, что иллюстрирует влияние грамматических особенностей слова на формирование национальной картины мира. В контексте пословицы *Сатана* воспринимается как наименование существа женского пола, по аналогии со словом *жена*, которое склоняется по тому же типу.

Актуальным свойством *Чёрта* в русском наивном сознании является его антропоморфность: «злой дух» наделяется способностью выполнять действия, свойственные человеку. Вербализаторы концепта при этом функционируют в качестве подлежащего (в семантической роли агенса) и обращения: *Бес беса и хвалит* [2, с. 197]; *Шут (Бес), шут, поиграй да опять отдай (приговаривают, потеряв что-нибудь)* [2, с. 72]; *Кто не октасть за стол садится, с тем ест и пьёт дьявол* [1, с. 26].

В семантической структуре концепта *Чёрт* ярко проявляется его ценностная составляющая. Это обусловлено связью данного концепта с концептом *Грех*. С точки зрения православия, *Чёрт*, искушающий человека совершить грех, безусловно, является отрицательно коннотированным концептом. Так, например, в русских пословицах реализуется сема «гордость», отсылающая к ветхозаветному сказанию о «падшем ангеле»: *Сатана гордился, с неба свалился; фараон гордился, в море утонул; а мы гордимся – куда годимся?* [2, с. 192]; *Во всякой гордости чёрту много радости* [2, с. 192]. Грамматически связь концепта *Чёрт* с оценочными категориями (злой, грешный) проявляется в способности его вербализаторов выступать в синтаксической функции определения или именной части составного сказуемого: *Город Архангельский, а народ в нём дьявольский* [1, с. 265]; *В нём бесово ребро играет* [1, с. 135]; *Без имени ребёнок – чертёнок* [2, с. 173].

В то же время *Грех* в наивном сознании воспринимается как отступление от религиозных догм, делающее жизнь человека интересной. Поэтому и *Чёрт* наделяется такими человеческими качествами, как хитрость, озорство, игривость, весёлый нрав, иногда нелепость: *Ходил чёрт за облаками, да оборвался* [1, с. 49]; *Чем чёрт не шутит* [1, с. 46]; *Хохол глупее вороны, а хитрее чёрта* [1, с. 269]; *Все люди как люди, один чёрт в колпаке* [1, с. 355]. Данный концепт в русской наивной картине мира переплетается с образом скomoroxa: *Бог дал пона, чёрт – скomoroxa* [2, с. 265]. В русской лингвокультуре *Чёрт* символизирует названные качества, на основе чего люди, обладающие ими, именуются *чёртом* или сравниваются с ним.

С *Чёртом* в русской лингвокультуре традиционно связывается такой грех, как пьянство: *Допился до чёртиков. Попей, попей – увидишь чертей* [2, с. 242]; *Пьяно рыло – чёртово бороздило* [2, с. 242].

В русских пословицах актуализируется образ *чёрта-искусителя*, на которого человек возлагает ответственность за свои грехи: *На чёрта только слава (а монах поросёнка съел)* [1, с. 147]; *Своя воля – клад, да черти его стерегут* [2, с. 279].

Культурная специфика концепта «Чёрт» проявляется также в отождествлении *чёрта* с языческими персонажами – лешим и водяным: *Чего чёрт в болоте сидит? – Смолоду привык* [2, с. 157]; *Вольно и чёрту в своём болоте орать* [2, с. 104]; *В доме ворокает, как лукавый в долоте* [1, с. 353]; *Все бесы в воду – и пузыри вверх* [1, с. 349]; *Толчитесь, бесы, да не в нашем лесе!* [1, с. 100]. Отрицательная коннотированность образов языческих божеств и смешение их с христианскими inferнальными персонажами наделяет концепт «Чёрт» культурным своеобразием и отсылает к русскому концепту «Двоеверие». Последний Ю. С. Степанов относит к константам русской культуры (см.: [6, с. 620–632]).

Анализ толкований экспликаторов концепта «Чёрт» и его функционирования в русских пословицах иллюстрирует актуальность для русской лингвокультуры темы противостояния добра и зла, которая реализуется в христианских образах-

антагонистах. В паремиологическом фонде русского языка представлены как канонические, общехристианские свойства концепта, так и его национально-культурная специфика, которая проявляется на семантическом и грамматическом уровнях.

Кроме того, представленное исследование показывает связь концепта «Чёрт» с другими религиозными концептами: «Бог», «Грех», «Двоеверие», — что свидетельствует о системности религиозных концептов в рамках русской картины мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даль В. И. Пословицы русского народа: Сборник в 2-х т. / В. И. Даль. — Т. 1. — М.: Худож. лит., 1984. — 383 с.
2. Даль В. И. Пословицы русского народа: Сборник в 2-х т. / В. И. Даль. — Т. 2. — М.: Худож. лит., 1984. — 399 с.
3. Даль В. И. Толковый словарь русского языка: современное написание / В. И. Даль. — М.: Астрель: АСТ, 2007. — 983 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — М.: Гнозис, 2004.
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. — [4-е изд., доп.]. — М., 1999. — 944 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. — [3-е изд., испр. и доп.]. — М., 2004. — 992 с.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. / М. Фасмер. — Т. 1 (А–Д): [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачев] / под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. — [2-е изд., стер.]. — М.: Прогресс, 1986. — 576 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. / М. Фасмер. — Т. 4 (Т–Ящур) [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачев] / под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. — [2-е изд., стер.]. — М.: Прогресс, 1987. — 864 с.

И. И. Заваруева (Днепропетровск)

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМНОСТИ ЛЕКСИКИ (на примере электронных словарей)

Теоретической основой составления любого словаря является положение, согласно которому состав современного русского литературного языка представляет собой исторически сложившуюся естественную систему со всеми принадлежащими такой системе характеристиками: это достаточно четко очерченная целостность, состоящая из ряда участков, имеющих каждый свою собственную организацию, разную степень открытости для пополнений, по определенным законам взаимодействующих друг с другом и в то же время подчиняющихся системе в целом. Лексическая система живет по законам, общим для любой живой естественной системы: она активно функционирует и при этом находится в постоянном развитии, в конечном счете, определяемом жизнью ее подсистем и их взаимодействием; изменения, происходящие в том или ином участке, его утраты и пополнения прямо или косвенно обязательно сказываются на всей организации и стимулируют происходящие в ней процессы.

Основы отечественной системной лексикографии разрабатывались Ю. Д. Апресяном [1]. Лексика любого языка рассматривается как множество классов единиц с определенными для каждого класса правилами использования. Системная лексикография ориентирована на такие словари, которые содержат полную информацию о лексеме.

Значительное место в лексикографической практике отражения системности лексики занимают проблемы синонимии. Как указывал в своих работах Л. В. Щерба, синонимические словари являются отчасти одним из видов идеографических словарей, где только синонимы прикреплены не к слову-понятию, а к фонетическому слову (хотя и с учетом его многозначности) [2, с. 91].

Системность лексики находит отражение в функционировании различных словарей: синонимов, омонимов и т. п. Такие же словари существуют и в электронном варианте, но пользование ими имеет один нюанс, который отсутствует в словарях бумажных – возможность составления «системного портрета» слова, в том случае, если на одну электронную страницу собирается материал из различных словарей, более или менее удачных.

«Электронный словарь-справочник русского языка» (В. Н. Тришин) очень богат синонимическими рядами. Словарь содержит 293 тысячи слов и выражений, из которых 208 тысяч снабжены синонимами или фразеологическими (и синтаксическими) синонимами (сходными по смыслу выражениями). Всего синонимов 1205 тысяч. Такое большое количество синонимов обусловлено двумя причинами: 1) в различных словарях синонимов словарные статьи к одному и тому же слову значительно отличаются, и, по сути, они дополняют друг друга. А поскольку в электронный словарь включены слова с синонимами практически из всех известных словарей, то в данном словаре пользователь получает их объединенный вариант; 2) механизм перекрестных ссылок, реализованный в словаре, резко увеличивает число синонимов к словам. Так, например, в словарях арго одним из синонимов к слову *оттянувшийся* обычно указывают слово *отдохнувший*, но отдельной словарной статьи с леммой *отдохнувший* в словарях арго нет. Более того, ни в одном синонимическом словаре среди синонимов к слову *отдохнувший* нет слова *оттянувшийся*. Электронный словарь устанавливает все возможные соответствия. (Другие примеры: *схлестнувшийся* – *повздоровивший*, *сдавший* – *выдавший*, *сдвинутый* – *ненормальный*, *содравивший* – *украшивший*, *убойный* – *замечательный* и т. д.).

Понятие «синоним» в цитируемом словаре используется в расширенном смысле. Составителей интересует, в первую очередь, являются ли взаимозаменяемыми конкретные слова в именных словосочетаниях (с сохранением хотя бы частично их смысла) или нет. Иначе говоря, улучшит ли установление синонимической связи между двумя конкретными словами качество распознавания смысла именных словосочетаний или нет при компьютерной обработке словосочетаний. При этом вопрос о том, является ли данное слово точным синонимом другого слова или только близко ему по смыслу (то, о чем часто спорят филологи), составителей интересует во вторую очередь.

Любой синоним (поясняющее слово) к конкретному слову имеет, в свою очередь, также синонимы (поясняющие слова). Для их просмотра достаточно активизировать поле «наименование».

Для удаления синонимов (толкований) нужно выделить слово в списке синонимов (толкований), а затем нажать кнопку со знаком минус из меню. Для каждого из отобранных наименований рассчитывается значение критерия близости. Критерий является суммой экспериментально подобранных весовых коэффициентов для главного и уточняющих слов. Например, главное слово имеет вес 1, синоним главного слова 0.9, уточняющее слово 0.8, синоним уточняющего слова 0.7, а, к примеру, наименование марки изделия – 2.5. Все наименования-кандидаты упорядочиваются в порядке убывания и в таком виде предлагаются пользователю для окончательного выбора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Апресян Ю. Д. – М.: Наука, 1974. – 368 с.
2. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Щерба Л. В. – М.: Наука, 1957. – С. 91.

**КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ
ЛЕКСИЧНИХ ІННОВАЦІЙ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ПОЛІТИКА»
(на матеріалі російськомовних ЗМІ в Україні)**

Важливим кроком у пристосуванні англомовної лексики до мовної системи мови-реципієнта є семантична адаптація, тобто семантичні процеси і зміни, яким підлягають запозичення у новому мовному оточенні. Розвиток сучасної лінгвістичної науки надає можливість ширше і глибше інтерпретувати мовні явища з точки зору людської когніції, що охоплює знання і мислення в їх мовному втіленні. Оскільки запозичення є назвами тих чи інших явищ картини світу, то вони посідають певне місце у ній.

Перш ніж перейти до питання про місце і роль нових запозичених з англійської мови лексичних одиниць, слід зупинитися на проблемі визначення основних понять когнітивної лінгвістики та історії вивчення цих питань. У лінгвістиці, яка базується на антропологічних засадах, визнають дві основні задачі, які потребують вирішення, а саме: вплив людини на мову і вплив мови на людське мислення, світогляд, культуру. Вивчення когнітивних механізмів виникнення та функціонування мовних одиниць і категорій стало поштовхом до виникнення окремої лінгвістичної науки – когнітивної лінгвістики. Цей напрямок з'явився в США і вперше термін *когнітивна граматика* згадувався у 1975 році у статті Дж. Лакоффа та Г. Томпсона «Представляємо когнітивну граматику». До початку 90-х років у межах когнітивної лінгвістики написані окремі, не пов'язані між собою дослідження Дж. Лакоффа, Р. Лангакера, Т. Ван Дейка. Вітчизняна когнітивна лінгвістика починає свій розвиток із середини 80-х років XX століття. Великий внесок зроблений такими видатними мовознавцями, як О. С. Кубрякова, Б. С. Серебренников, Ю. С. Степанов, Н. Д. Арутюнова, В. О. Маслова, О. Селіванова. Одними із центральних понять когнітивної лінгвістики є *картина світу, концепт, концептосфера*.

Антропологічний аспект у лінгвістиці відіграє значущу роль при вивченні картини світу. Специфіка буття людини, її взаємовідносини з оточуючим середовищем, умови існування у Всесвіті – все це відображається у системі назв, що висловлюють різноманітність відносин людини у світі.

Термін *картина світу* виник у межах фізики наприкінці XIX століття. Із середини XX століття проблемою картини світу почали цікавитися з точки зору семіотики при вивченні первинних та вторинних моделюючих систем. Як зазначає Ю. М. Караулов, у науковій літературі під картиною світу розуміють два аспекти вивчення семантики: спільна, інтегральна її картина, сукупність мовного змісту та специфічні риси семантики даної мови, які відрізняють її від інших мов [1, с. 245]. У формуванні картини світу беруть участь різні сторони психічної діяльності людини: її сприйняття, уявлення, мислення та самоусвідомлення. Вона сприймає світ, пізнає, переосмислює, уявляє. Образ світу виникає у різних актах світосприймання, світорозуміння.

Існує декілька напрямків у вивченні мовної картини світу, а саме: 1) типологічні дослідження; 2) вивчення картини світу в аспекті реконструкції духовної культури народу; 3) вивчення окремих сторін мови: відображення мовної картини світу у лексиці, словотворенні тощо [2, с. 54].

Пізнання – це процес породження і трансформації концептів, які є предметом вивчення філософії, психології, лінгвокультурології, когнітології. У лінгвістиці існують три основні підходи до поняття *концепту*. Перший підхід, представником якого є Ю. С. Степанов, приділяє увагу культурологічному аспекту. Другий

(Н. Д. Арутюнова, А. Д. Шмельов) – розуміє семантику мовної одиниці як єдиний засіб формування змісту концепту. Третій підхід (Д. С. Ліхачов, О. С. Кубрякова) розглядає концепт, як такий, що виникає не із значення слова, а є результатом зіткнення значення слова з особистим і народним досвідом людини [2, с. 32]. Існує багато визначень концепту, запропонованих вітчизняними та закордонними лінгвістами, а саме: Р. М. Фрумкіною, Д. С. Ліхачовим, В. Н. Телією тощо. В. О. Маслова виділяє такі інваріантні ознаки концепту, як: 1) це мінімальна одиниця людського досвіду; 2) це основні одиниці обробки, зберігання та передачі знань; 3) концепт має рухливі межі і конкретні функції; 4) концепт соціальний; 5) це основна ланка культури [2, с. 37].

Нашим завданням є розкрити когнітивні механізми функціонування англomовних лексичних одиниць у російській мові, роль англіцизмів у розширенні картини світу носіїв мови-реципієнта, на прикладі аналізу концептосфери «Політика» описати зміни їхнього значення у російськомовному контексті.

У зв'язку із становленням України і Росії як демократичних держав та прагненнями українців і росіян пристосуватися до світових цінностей великого значення набувають такі концептосфери, як «Вибори», «Свобода», «Політичний устрій» тощо. Зацікавленість суспільства до сучасних політичних подій у країні та за кордоном зумовлюють розширення концептосфери «Політика», поповнення її новими висловами та запозиченнями, переважно англійського походження.

Запозичення *наблик рилейнз*, а також його варіанти *пиар*, *PR* є досить поширеними одиницями політичної сфери та рекламного бізнесу. Ця лексема ввійшла до російської мови у значенні ‘зв’язки, що формують суспільний погляд, суспільну думку’. Англіцизм *пиар* містить великий прагматичний потенціал і характеризується як позитивною (‘створення позитивної суспільної думки про щось або когось’), так і негативною конотацією: *Мне жаль молодого человека, ему захотелось пиара и славы* (канал СТБ, 28.02.06). *Весь украинский пиар напоминает анекдот: Рабиновича спрашивают:*

– *А правда, что Ваша дочь проститутка?*

– *А Вам что?*

– *У меня сыновья...* (Свобода слова, СТБ, 03.03.06).

Это обычный пиар. Силы, которые проиграли выборы, обвиняют нас в фальсификациях (Новости 1 канала, 31.03.06). *Очередным пиаром можно считать прогнозы про объединение регионалов, «Нашей Украины» и БЮТ* (Новости канала 1+1, 20.02.06). *Пиар процветает: если вы услышите, что на кандидата совершено покушение, то скорее всего это организовано самим депутатом* (Новости канала СТБ, 0.2.02.06). *Лучше выбирать техническое правительство, которое не будет заниматься популизмом и пиаром* (Новости канала Заграда, 29.06.06). *Админресурс – это почва для черного пиара* (Свобода слова, ICTV, 03.03.06). *Черный пиар, к сожалению, присутствует на этих выборах в Верховную Раду* (Свобода слова, СТБ, 03.03.06). *Вспомним, что происходит в Луганске – глава обладминистрации занимается только выборами и черным пиаром* (Свобода слова, ICTV, 03.03.06).

У російській мові лексична одиниця *пиар* утворила низку дериватів, а саме: *пиар-ный, пиарить, пиариться, распиарить, распиаренный, пиаровский, пиарицк, пиар-технология, пиар-специалист, пиар-компания, пиар-ход, пиар-покушение, PR-война, PR-будни, автопиар*. Наведемо декілька прикладів: *После ремикса выборов на майда-не происходит очередной пиар-ход – сторонники Виктора Ющенко требуют отставки премьер-министра* (Новости 1+1, 29.12.2004). *Отдельные политические силы планировали во время выборов пиар-покушения* (Свобода слова, ICTV, 03.03.06). *Для будущих пиарицков создан специальный PR-клуб «Поплавок» – тонкости профессии постигают уже в вузе* (Донбасс-неделя, 2006, № 238). *Любителей пиара можно на-*

звать пиарастами (из выступления М. Задорнова). Но самая главная особенность – это то, что в «Огоньках» теперь пиарятся политики, чего при Советской власти не бывало (Моя семья, 2006, № 51). Никакого смертельного исхода или прогресса его болезни я не вижу. Думаю, таким образом наш Президент попросту пиарится – чтобы пожалели (Донбасс-неделя, 2007, № 3).

Крім якісних змін у лексико-семантичній структурі цього англіцизму, у мові-реципієнті відбуваються квантитативні зміни, а саме ускладнення семантичної структури. У контексті російської мови з'являються нові значення, а саме: 'техніка служби інформації'; і 'відділ інформації організації', 'відділ зв'язку з мас-медіа', навіть, 'скандальна репутація': *Все попытки Юлии Тимошенко сделать себе пиар ни к чему не привели* (Новости УТ-1, 12.10.04). *Сама себе пиар, или как подать себя выгодно* (заголовок статті в журналі «Единственная», 2008, № 2).

Не менш популярними англомовними одиницями концептосфери «Політика», що знаходять своє відбиття у російськомовних ЗМІ, є *императивный, рейдер, рейдерство, легитимность (легитимный), спичрайтер*. Ці лексеми є засобами номінації нових для російської та української демократичних систем категорій і явищ.

Легитимность (легитимный) – 'законный; у відповідності до закону': *Фракция «Народная оппозиция Наталии Витренко» посчитала неправомерным ставить вопрос о признании легитимности указа Президента* (Голос України, 2007, № 62). Президент підкреснув, что досрочные парламентские выборы – *легитимный демократический инструмент, который позволит решить политический кризис* (Голос України, 2007, № 62).

Императивный – лексична одиниця вживається стосовно мандатів народних депутатів і має значення 'незмінний, обмежений у праві передачі': *Партии не могут владеть императивным мандатом* (Голос України, 2007, № 49). Александр Мороз підкреснув, что Венецианская комиссия сделала жесткие замечания в отношении закона о введении императивного мандата для депутатов местных советов как противоречащего демократическим принципам Евросоюза (Голос України, 2007, № 58).

Рейдер – 'особа, яка займається захопленням чужої власності за допомогою ініційованого бізнес-конфлікту': *Количество рейдерских атак все возрастает* (Голос України, 2007, № 60). На днях в некоторых газетах была опубликована топ-десятка самых крупных рейдеров Украины, определенных по материалам Центра исследований корпоративных отношений Антирейдерского комитета предпринимателей (Голос України, 2007, № 60). Пусть бы и действительно решали люди сами, если бы тихое рейдерство уже не пошло по селу, не разносило слухи (Голос України, 2007, № 9). В последнее время рейдерские «рейды» по захвату эффективно работающих и поэтому привлекательных промышленных предприятий, облэнерго, рынков, торговых центров в Украине успешно отрабатываются в Украине по схемам из российских сериалов (Голос України, 2007, № 53). Из немногих инициированных бизнес-конфликтов за «жирные» куски собственности рейдерство, по мнению экспертов, переросло в общенациональную проблему, которая угрожает экономике (Голос України, 2007, № 53). Захват собственности осуществляется, как правило, путем перераспределения акционерного капитала, и зачастую рейдеры пускают в ход сомнительные либо организованные, либо купленные судебные решения, силовые захваты и угрозы вплоть до физического устранения объектов рейдерской атаки (Голос України, 2007, № 53).

Спичрайтер – 'спеціаліст з написання публічних виступів (президента, політичних, суспільних діячів)': *У премьер-министра даже нет спичрайтера. Уверен, у каждого общественного деятеля должен быть постоянный спичрайтер или группа консультантов* (ТСРЯ, с. 945).

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Обратный словарь заимствований как способ изучения лингвоэкологии / Ю. Н. Караулов // Научные доклады высшей школы. – 1979. – Т. 38. – № 6. – С. 552–562.
2. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учеб. пособие / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2004. – 256 с.

В. І. Кажан, Р. П. Калініна (Кривий Різ)

ЗАПОЗИЧЕНІ СЛОВА В ІНФОРМАТИВНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРІ

Вибір мовних засобів ЗМІ «обумовлений комунікативно-прагматичними факторами» [2, с. 97]: надати оцінку поточної політично-економічної ситуації, діяльності окремих політиків, партій, сформувати суспільну думку громади тощо.

Вивчення мовних особливостей україномовних («Дзеркало тижня», «Україна молода», «Українське слово») та російськомовних («Аргументы и факты», «Комсомольская правда», «2000») газет та тижневиків за останній період (2008 – початок 2009 рр.) засвідчує розширення словникового складу літературної мови за рахунок активного залучення іншомовної лексики, яка набуває «більшої відкритості» [1, с. 101] і рис деякої закономірності.

Йдеться передовсім про використання спеціальної іншомовної термінології для позначення понять у сфері економіки, політики, бізнесу, культури, мистецтва, комп'ютерних технологій і т. ін. Наприклад: *вердикт* – юрид. – вирок, ухвала; *роялті* – фін. – компенсація; *альянс* – політ. – спілка, об'єднання; *шельф* – геогр. – материкова обмілина; *істеблішмент* – політ. – структура та інститути влади; *секвестр* – економ. – пропорційне зниження держбюджетних витрат; кредит *«стенд-бай»* – фін. – певні умови кредитного договору; *нанотехнологія* – техн. – дослідження й обробка найдрібніших одиниць; *кеш* – спец. – пам'ять ЕОМ тощо.

Основною функцією слів-термінів є номінативна, отже, можна стверджувати, що вони запозичуються заради нової інформації.

Терміни – слова, наділені словотворчими потенціями, що виявляються у формуванні переважно суфіксальним способом та осново- і словоскладанням похідних одиниць (прикметників, рідше – іменників). Наведемо приклади: укр.: транзит – *транзитер*; депозит – *депозитарій*; *нафторейдери*; *зернотрейдери*; рос.: дефолт – *дефолтний* – *дефолтність*; серви – *сервильний* – *сервілізм*; *проект-веб-портал*; *онлайн-конференція*; *інтернет-трафік* і т. ін.

Ілюстративний мовний матеріал демонструє відновлення більш ранніх запозичень, які відповідають духу поточного моменту (причому більшість із них уже пристосувалася до мови-реципієнта): укр.: *компенсація*, *транш*, *референдум*, *форум*, *інфляція*; рос.: *саммит*, *емиссия*, *ажитаж*, *коммуникация*, *интервенция* тощо.

Мова ЗМІ намагається (хоча не завжди послідовно) нейтралізувати у певний спосіб значну кількість запозичених слів:

а) через підбір синонімів із питомої лексики, що спостерігається і в межах одного контексту: лінія *делімації* – лінія поділу; *гелікоптер* – гвинтокрил; *епатаж* – скандальна витівка, поведінка; *селебритіз* – знаменитості; *квота* – частка, норма; *альянс* – об'єднання, спілка; *субвенція* – фінансова допомога; *маржа* – прибуток; *артефакти* – (античні) монети; *сервильний* – холопський; *ритейл* – дрібна торгівля тощо;

б) через заміну запозиченими словами, які давно ввійшли в стандартну мову: *роялті* – компенсація; *саундтрек* – фонограма; *прес-реліз* – бюлетень (для працівників

ЗМІ); *бомонд* – аристократичний світ; *аудит* – ревізія; *ендаумент* – фонд; *коллапс* – криза та ін.;

в) через пояснення описовим способом у тексті змісту запозиченого терміна: *дефолт* – тобто нездатність розплатитися з боргами; *мультивалютні кредити* – це коли частину кредиту можуть видавати в гривнях, а частину, скажімо, в доларах; *заборона трекінг-контролю*, тобто електронних «підказок» для водія; Центр *малоінвазивної* (себто малотравматичної) хірургії; в Лондоні не курсували славетні «*даблдеккери*» – двоповерхові автобуси; «*метробуси*» (так називають і автобуси, і троллейбуси, связанные в единую сеть); получили широкое хождение *деривативы*-обязательства коммерческих структур с определенным сроком погашения.

Якщо газетних текстах відсутні перераховані засоби нейтралізації іншомовної лексики, то більша частина читачів не спроможна сприйняти інформацію повністю через відсутність тлумачення значень запозичених одиниць, якими деякі тексти занадто перенасичені. Наведемо приклади: «Партія регіонів практично дала Кабміну «*карт бланш*» на найближчі кілька місяців Надалі уряд чекають *пертурбацій*: наступного тижня *тріумфаторка* планує провести *ротацію* «НУНСівських міністрів» («Україна молода», лютий, 2009 р.); «После проверки 71 *интернет-сайта* были установлены *провайдеры*, представляющие услуги *хостинга* лицам, наполняющим свои *сайты* пиратским музыкальным контентом» («2000», січень, 2009 р.).

У переважній своїй більшості запозичені слова відповідають вимогам, що висуваються до слів-термінів: бути максимально точними і короткими. Запозичення нерідко відбувається саме задля економії мовних засобів порівняно з питомими чи калькованими описовими виразами. Наприклад: укр.: *бренд* – розрекламована торгова марка певного товару; *омбудсман* – уповноважена особа з прав людини від парламенту; *пертурбації* – несподівана зміна (порушення) звичайного стану; *грант* – грошова допомога (стипендія) із спеціального фонду; рос.: *прайм-тайм* – ефірний час на радіо і телебаченні, що охоплює максимальну кількість радіослухачів і телеглядачів (звичай від 19-ї до 22-ї год.); *фундація* – пожертвування коштів на заснування чогонебудь; *офшор* – територія, які забезпечують пільговий фінансовий режим із закордонними учасниками і т. ін.

Деякі слова, що донедавна вживалися у вузькій термінологічній галузі, починають долати цей бар'єр, переходять до стандартної мови, розширюючи при цьому свої семантичні можливості і нерідко набуваючи нових значень. Наприклад: «*Трансфери* за 5 років склали 600 млн. євро» (слово «трансфери» набуло значення: «компенсаційні виплати за офіційний перехід спортсмена з однієї команди в іншу); «... грошей не дадуть ні копійки, якщо на людину оформлена земельна ділянка... Мовляв, *латифундистам* – жодної державної підтримки» (в статті йдеться про центри зайнятості; за словом, латифундист – власник латифундії – великого маєтку; слово набуло іронічного переосмислення: власник будь-чого, навіть незначного); «... был *фигурантом* серии громких скандалов»; «... газовый конфликт... может нечаянно придавить многих *фигурантов* украинского политикума» (фігурант, як свідчать контексти, – це не тільки учасник судової справи, артист балету або статист, а й співучасник, дійова особа будь-яких подій); *мультиплекс* – телеграфічний апарат – багатозальні мультиплекси (кінозали).

У мові газет спостерігаємо спільні для близькоспоріднених мов парадигматичні й синтагматичні закономірності: функціонування термінологічних одиниць у переносному значенні (переважно метафоричному). Таким чином формується термінологічний експресивно-стилістичний зміст. Наведемо приклади: укр.: *політичні рефлексії*, *рейдерська атака*, *політика ірраціональних комплексів*, *тотальна війна з толерант-*

ністю; рос.: *лихорадка коррупции, запредельный диспаритет, коррупционный насос, санация банков* тощо.

Експресивність мас-медійних текстів забезпечується й утворенням похідних одиниць, що мають яскраві ознаки okazіональності. Наприклад: укр.: *корупціада* (заголовок «Верховна «корупціада»»); *коаліціада* (заголовок «Клоунада під машкарою «коліціади»»); *Бондіада* (від Бонд); рос.: *ветировать* (від вето); *мониторить* (від моніторинг); *сальто-мортальть* (від сальто-мортале); *нано-невидимое* (від гр. нано – карлик).

Загадковість і зацікавленість викликають ті запозичені слова, які до сьогодні ще не зафіксовані тлумачними словниками та словниками іншомовних слів (це явище спостерігаємо в обох мовах): укр.: *біг-борд* (англ., дослівно – велика дошка) – великий рекламний щит; *рітейл* – дрібна торгівля; модератор – той, хто веде дискусію по телебаченню; рос.: *гаджет* – технічна новинка; *логистика* – організація перевезення вантажів; *ресентимент* – комплекс стану приниженості, ненависті, помсти.

Завдяки схожості звукової оболонки запозичені одиниці залучаються до мовної гри, що надає тексту додаткової експресії і оригінальності. Наприклад: укр.: із заголовків: «*Фіаско*» в *ОАСК*» (ОАСК – Окружний адміністративний суд Києва); «*Операція «мотивація»*» (підзаголовок: PinchukArtCentre заснував премію для молодих українських художників. Переможець отримає 100 тисяч гривень); рос.: із тексту: «Регионалы» умудрились не замечать *газового* кризиса, хотя их электорат от этого «*газовата*» пострадает больше всего» (газова війна, криза – газова (давнє запозичення з арабської мови, що дослівно означає: священна війна).

Отже, за умови збереження комунікативності і функціонально-стилістичних обмежень запозичення стає одним із джерел поповнення сучасного словника кожної мови. Розширюється сфера використання іншомовної термінології, особливо тієї, що поповнює склад інтернаціональної лексики.

Прогнозуємо, що певний арсенал запозичених одиниць перейде до загальнонародної мови.

Припускаємо, що число іншомовних слів у мові сучасних ЗМІ буде певною мірою відрегульовано (перш за все, через пошук рівнозначного питомого матеріалу, семантично еквівалентного запозиченому).

Доцільно враховувати культурно-мовну компетенцію читачів, прагнути, врешті-решт, до помірного запозичення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володарская Э. Ф. Заимствования как отражение русско-английских контактов / Э. Ф. Володарская // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 96–118.
2. Негрышев А. А. Прагматика новостного газетного заголовка: механизмы преобразования информации в системе заголовка ↔ текст / А. А. Негрышев // Вестник Моск. ун-та. Серия 9. Филология. – 2006. – № 1. – С. 97–109.

В. И. Казарина (Елец, Россия)

СТРУКТУРА ПРЕДЛОЖЕНИЯ И КОНЦЕПТ

Вопросы структурной организации предложения в центре внимания ученых на протяжении всей истории синтаксической науки. В современной научной парадигме особую актуальность приобрел когнитивный подход к языку, легший в основу формирования когнитивной лингвистики – нового научного направления, в центре внимания которого – антропоцентризм, мышление человека, связь языка с мышлением,

изучение ментальных процессов как постижение знаний и способы вербализации этих знаний. Единицей изучения и описания стал концепт и его специфические признаки.

Интерес к когнитивной лингвистике, объекту её изучения, способам вербализации концепта синтаксическими средствами, активизировал внимание лингвистов к структурной организации простого предложения. Описание и объяснение этого важнейшего компонента предложения «классическими» категориями не отвечает потребностям современной лингвистики. На синтаксической арене возник вопрос о ядерном структурном компоненте предложения, его функциональном статусе. Таким компонентом была признана структурная схема простого предложения.

В отечественном синтаксисе сформировалось несколько направлений изучения этого феномена грамматики.

В соответствии с подходом к структурной схеме как к «отвлеченному образцу, по которому может быть построено минимальное самостоятельное и независимое предложение», «конституирующими компонентами» этого образца были признаны главные члены, подлежащее и сказуемое, или один из главных членов. Основной признак такого отвлеченного образца – способность быть носителем предикативности. Словоформы, по-разному распространяющие схему, не входят в ее состав и поэтому не противопоставляются главным членам как «второстепенные» [3, с. 546].

Такой подход к теории структурных схем не мог удовлетворить лингвистов, ибо в 60-е годы истекшего столетия заявила о себе синтаксическая семантика; в качестве одного из признаков предложения была признана его способность быть номинантом, а одной из его функций – номинативная функция. Быть номинантом – это значит иметь право обозначать, называть, иметь означаемое. В качестве означаемого предложения была признана внеязыковая ситуация [1, с. 64; 2, с. 14], под которой понимается микрофрагмент окружающего нас реального мира, представленный несколькими предметами, между которыми устанавливается тот или иной тип отношения, или один характеризуемый по какому-либо признаку предмет. Окружающий внеязыковой мир, отражаясь в сознании мыслящего существа, типизируется и квалифицируется, формируя тем самым знания об этом мире. Компоненты знания представляют собой смыслы, концепты, «оперативные содержательные единицы памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (*lingua mentalis*), всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [5, с. 90]. Совокупность представляющих ситуацию смыслов называется типовой пропозицией, признанной в соответствии с коммуникативной достаточностью высказывания, его номинативной функцией означаемым структурной схемы.

В качестве означаемого пропозиция предопределяет включение в структурную схему словоформ, являющихся маркерами обязательных участников ситуации, принимающих участие в формировании компонентного состава типовой пропозиции. Прежде всего, это субъектив – словоформа со значением предмета речи, субъекта, о котором нечто сообщается в предложении. Структурообразующим компонентом схемы является предикатив – словоформа со значением признака, приписываемого субъекту, предиката. Отношения, устанавливаемые между названными компонентами пропозиции, есть то синтаксическое значение, за которым в грамматике закреплён термин «предикативность» – конститутивный признак предложения, вне которого оно, как коммуникативная единица, не существует. Однако чтобы быть информативно корректной коммуникативной единицей, не всегда бывает достаточным включение в структурную схему указанных номинантов пропозиции. Ср.: *Он дотрагивается...; Капитан ведет...; Туристы расположились...* и др.

Предикат, его семантическая разновидность, обуславливающая его семный состав, предопределяют наличие/отсутствие в пропозиции других смыслов, маркируе-

мых объектными и некоторыми обстоятельственными словоформами: *Он дотрагивается до клавиши рояля; Капитан ведет корабль; Туристы расположились в долине Роз.* Таким образом, признание структурной схемы синтаксическим знаком пропозиции, условно названной представителями Воронежской теоретико-лингвистической школы синтаксическим концептом [6, с. 221], ставит вопрос о многокомпонентности структурных схем и невозможности её однокомпонентного состава. Например, в основе построение высказывания *В последних числах июня в актовом зале университета ректор торжественно вручает дипломы выпускникам* лежит структурная схема «кто передает что кому» – знак концепта передачи. Ее компонентами являются следующие словоформы: субъектив в форме именит. пад. личного имени, *ректор*, объектные актанты: объект передачи, *дипломы*, представленный вин. пад. собственно предметного имени, и адресат передачи, *выпускникам*, маркированный дат. пад. личного имени; это говорит о четырехкомпонентности структурной схемы, вербализующей концепт «передача».

Морфологическая природа конституирующих компонентов структурной схемы может быть самой разнообразной. Например, падежная форма субъектива определяется признаком «активность/пассивность», представленным предикативной лексемой, её лексико-грамматической природой: отсутствие в предикате семы ‘целенаправленность’ состояния субъекта, его пассивность «требуют» формы косвенного падежа имени: *Бабушке нездоровится; На улице холодно; В ушах шум* и под. Представляя носителя предикативного признака, такие словоформы не могут быть названы «детерминантами» [3, с. 529]. Отсутствие позиции носителя предикативного признака в структурной схеме предложения – основание квалифицировать синтаксическую конструкцию непредикативной, а поэтому и некоммуникативной.

Именно функциональной предназначенностью субъектива объясняется тот факт, что в современной научной литературе все чаще термин «подлежащее» появляется по отношению к этой словоформе. Однако такой подход к словоформе со значением носителя предикативного признака не является новым. Так, в XIX веке в небольшой работе «Нерешенные вопросы в грамматике» В. И. Классовский словоформу, соотносимую с понятием «данное» логического суждения, т. е. субъекта, назвал подлежащим независимо от падежной формы его выражения, положив этот признак в основу дифференциации предложений на прямые и косвенные. Предложения с именительным падежом подлежащего он назвал прямыми, для предложений с подлежащим, выраженным косвенным падежом, предложил термин «косвенные» [4, с. 27].

Словоформы высказывания, не являющиеся номинантами участников микроситуации, представленной пропозицией структурной схемы, функционально различны. Обстоятельственные конструкции со значением места, времени, условия, цели и др. включаются в высказывание для конкретизации информативного компонента, представленного означаемым структурной схемы, актуализируют этот компонент, обогащают его дополнительными смыслами, «привязывают» высказывание к референту. Они являются маркерами соотносительных концептов, маркированных свернутой пропозицией. В грамматике за ними закреплен термин «детерминанты». В структуре высказывания такие конструкции факультативны, они вступают в связь с тем комплексом словоформ, который представляет структурную схему, и имеют место только на уровне предложения. Это так называемая детерминантная связь.

Совокупность компонентов структурной схемы с детерминантами формирует позиционную схему высказывания [6, с. 221]. Атрибутивные конструкции при компонентах структурной схемы и детерминантах занимают присловную позицию, поэтому своего синтаксического места в позиционной схеме не имеют. Позиционная схема, например, нашего предложения представлена следующими компонентами: *В послед-*

них числах июня / в актовом зале университета / ректор / торжественно вручает / дипломы/ выпускникам. Означаемым позиционной схемы является пропозиция высказывания – комплекс всех смыслов, нашедших отражение в высказывании. Пропозиция данного высказывания соответственно выглядит так: ‘время’ – ‘место’ – ‘субъект-агенса’ – ‘предикат передачи’ – ‘объект передачи’ – ‘адресат’.

Таким образом, учение о концепте и синтаксическом способе его вербализации непосредственно связано с учением о структурной организации предложения-высказывания: синтаксически концепт представлен структурной схемой простого предложения. Преимущество этого способа вербализации концепта заключается в том, что структурообразующий компонент схемы не только маркирует концепт, но и своими сочетательными способностями представляет его специфические признаки, потенциальную связь с другими концептами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. О номинативном аспекте предложения / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1971. – № 6. – С. 61–73.
2. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики 1972. – М.: Наука, 1973. – С. 349–372.
3. Грамматика современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1970. – 767 с.
4. Классовский В. И. Нерешённые вопросы в грамматике / В. И. Классовский. – СПб.-М.: Гостиный двор – Кузнецкий мост, 1870. – 91 с.
5. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М., 1996. – 245 с.
6. Попова З. Д. Минимальные и расширенные ССПП как однопорядковые знаки пропозитивных концептов / З. Д. Попова // Традиционное и новое в русской грамматике: сб. ст. памяти Веры Арсеньевны Белошапковой. – М.: Индрик, 2001. – С. 219–226.
7. Современный русский язык / под ред. В. А. Белошапковой. – М.: Высш. шк., 1981. – 560 с.

Т. А. Клименко (Днепропетровск)

О ФРАГМЕНТЕ РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА

Элементы культуры находят отражение в различных сферах искусства. По мнению Т. Г. Межибо, некоторые междисциплинарные понятия применимы и для танца, музыки, живописи: к таким понятиям относятся и концепты [1, с. 203–204]. Однако язык как знаковая система наиболее точно оформляет и передает мысль, а концепт как единица мышления, с одной стороны, участвует в категоризации и систематизации ментальной сферы, с другой – концепты отражаются в речи и в языке. Язык, помимо функции оформления мысли и передачи ее адресату, обладает способностью к накоплению знаний, что в большей степени отражается в лексике и семантике. Например, слова, не относящиеся к активному лексикону из-за утраты референта, слова, называющие различные объекты, не актуальны в современности. Однако прямого соответствия между единицами языка и мышления нет, поэтому одна и та же мысль может быть оформлена различными языковыми средствами. Приведем примеры стилизации Леонида Каганова, который передал смысл русских фольклорных произведений – детских считалок, игр, стихов, вставив его в «размер» хайку.

*Девочка и мальчик вместе гуляют по саду камней.
Тили-тили рисовая похлебка,
Будущий муж и жена.*

Тили-тили тесто жених и невеста...

*Сын серого козла жил у старой женщины.
В бамбуковую рощу ушел пасться.
Изменчиво все в этом мире, вечны лишь рожки да ножки.*

Жил-был у бабушки серенький козлик...

Другие уровни языка также фиксируют различные изменения, что и формирует языковую картину мира отдельного народа. Под языковой картиной мира понимаются «отраженные в категориях (отчасти и в формах) языка представления данного языкового коллектива о строении, элементах и процессах действительности в ее соотношении с человеком, который является центральной фигурой языка и как лицо говорящее, и как главное действующее лицо мира, о котором он говорит» [2, с. 167].

Предметом нашего исследования являются концепты «света» и «тьмы», которые занимают одно из главных мест в мифологической, религиозной, языковой картинах мира разных народов, в том числе и русского народа. Частотный словарь современного русского языка под редакцией С. А. Шарова указывает, что частота использования слова *свет* (463) примерно в 8 раз больше частоты использования лексемы *тьма* (53) [3]. В словарь включена подборка современной прозы, политических мемуаров, современных газет и научно-популярной литературы (около 40 миллионов слов).

По классификации В. И. Карасика, выделяются индивидуальные (персональные, авторские) концепты, которые формируются на основании личного опыта автора и общие (коллективные) концепты, которые формируются на основании опыта какой-либо группы людей. Хотя в христианской культуре существует традиция в соотношении *порядок – добро – свет, хаос – зло – тьма*, индивидуальные и общие концепты «свет» и «тьма» не всегда отражают такую традицию. Например, в индивидуальном творчестве данные концепты символизируют вечные ценности (произведения Б. Зайцева), фиксируют многогранность восприятия света и тьмы (произведения Саши Соколова). Лексикографическое представление концептов *свет* и *тьма* можно описать в виде семантического поля, в структуре которого выделяется ядро и периферия; к ядру относятся слова с архисемами: 'лучистая энергия' – для света, 'отсутствие освещения' – для тьмы, на периферии остаются слова с семами 'свет' и 'тьма', но с другими категориальными семами, например, 'приборы и механизмы': *излучатель, лазер*; 'физические единицы': *люмен, освещенность, светоотдача, светопреломление, светосила, фотон*; 'божество': *Аврора, Аполлон, Гор, Дажбог, Даная, Диана* и др.

Важную роль в формировании концептов «свет» и «тьма» играют пословицы и поговорки; здесь наблюдается много ассоциативных связей. Например, со светом, светилом ассоциируется любимый человек и родина: *Ты мой свет в окне, ясен месяц, красно солнышко. Родина краше солнца, дорожке золота*. Сравнения с жизнью: *Жизнь, что луна: то полная, то на ущербе*. Во многих случаях свет ассоциируется с солнцем, что уходит в глубь славянской культуры: *Велика русская земля и везде солнышко. Сын да дочь – ясно солнце, светел месяц*.

«Тьма» представлена мало, часто ассоциируется с тенью: *У кого совесть нечиста, тому и тень от кочерги – виселица. Каков ни будь пень, а все за ним тень. Из стены тени не вырубить. А также с ночью: Ночью все кошки серы. Ночь темней – вору прибыльней*.

Таким образом, место «света» в русской языковой картине мира более приоритетно по сравнению с «тьмой», что подтверждается исследованием данных концептов в индивидуальном творчестве (произведения Б. Зайцева, С. Соколова, С. Лукьяненко, Л. Улицкой), в коллективном творчестве – в пословицах и поговорках, а также в лексикографическом представлении данных концептов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Межибо Т. Г. План выражения концепта: способы языковой репрезентации / Т. Г. Межибо // Вестник ТГУ. – Вип. 2 (58). – С. 203–205.
2. Столярова Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов / Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко. – Киев, 2003.

Ю. Ю. Климова (Горловка)

КОНЦЕПТ «СОБЫТИЕ» КАК ДОМИНАНТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ ОДНОСТРУКТУРНЫХ ЕДИНИЦ – КОМПОЗИТОВ

Основной единицей ономаσιологической системы языка является номинатема – совокупность глосс, находящихся в состоянии семантического тождества во всех его проявлениях и взаимной обусловленности [4, с. 95]. Номинатема формируется концептом. Концепт есть инвариантное языковое значение номинатемы. В самом общем виде концепт – формулировка, умственный образ, общая мысль, понятие. В современном своем значении слово *концепт* пришло в лингвистику из английского языка. По определению в словаре Вебстера, *concept* – это «мысленно представляемый образ». По своему характеру концепт есть не что иное, как обобщенное представление. Концепт может получать языковую реализацию в целом ряде слов, каждое из которых связано с той или иной стороной, особенностью этого обобщенного представления, сложившегося в данном языковом коллективе о некотором явлении действительности [1, с. 127]. Структура концепта – инвариантного значения представляет собой семный комплекс. Под семой понимается предельно минимальная часть элементарного значения. В данной работе мы берем во внимание только архисемы, которые отражают признаки, свойственные целым классам объектов, например, сема ‘**событие**’ в значениях таких слов, как *бракосочетание*, *кинофестиваль*. Концепты разделяют на субстанциональные (концепты предметно-чувственного типа) и гештальты. Среди концептов-гештальтов по типу реализации функциональности мы различаем:

а) фреймы, репрезентирующие статическое представление о стереотипной ситуации;

б) скрипты (сценарии), репрезентирующие динамическое представление об обозначенной номинатемой ситуации в виде списка событий, задающих стереотипный эпизод.

В ряде случаев различие фреймов и скриптов является единственным основанием для разведения семантически схожих номинатем по разным лексико-семантическим группам. Так, например, гештальты, представленные в композитах *авианатрулирование* и *авиавыставка*, на первый взгляд, сходны. Однако в первом случае явно реализуется динамическая прототипная модель ситуации с акцентом на процессуальную ономаσιологическую базу, что позволяет отнести концепт, связанный с композитом *авианатрулирование*, к скриптовым, а во втором – статическая прототипная модель, своего рода «знание» о событии и его атрибутах, что позволяет отнести концепт, связанный с композитом *авиавыставка*, к фреймовым. А это, в свою очередь, позволяет считать данные единицы относящимися к разным ЛСГ – «действие» и «событие» [2, с. 223].

Рассмотрение семантики сложных словообразовательных единиц, так же как и простых дериватов, следует производить в пределах определенных ономаσιологических групп. Объектом нашего изучения выбрано лексико-семантическую группу универбализованных субстантивных композитов – названий событий.

В зависимости от процесса образования новых слов композиты подразделяют на деривационные, универбализационные и квазикомпозиты. Дериватами являются сложные слова, при формировании которых используются аффиксы (процесс соединения основ в производном слове сопровождается суффиксацией [2, с. 55]: *снегоза-*

держание, водосброс). При универбализации на базе исходного словосочетания возникает композит, имеющий абсолютно идентичную со словосочетанием синтаксическую функцию, лексическое и морфологическое значения: *медицинский осмотр* → *медосмотр*, *спортивная олимпиада* → *спортолимпиада*. В данном случае между исходным сочетанием и его словесным эквивалентом реализуются не словообразовательные, а формообразовательные отношения, когда одна и та же языковая единица представлена различными речевыми реализациями. Получившееся слово является дублетом номинативной единицы, включающей в себя исходное словосочетание и его словесного эквивалента, – номинатемы [3]. Сложные слова, образованные по моделям, уже имеющимся в языке, рассматривают как квазикомпозиты, поскольку их образование не связано ни с одним из вышеуказанных способов (*аквашоу* – образованием путем прибавления к существительному **шоу** префиксоида **аква-**, имитирующего один из конструкторов композита, ср.: *автомобильное шоу* → *автошоу*) [4].

Композиты обладают сложной морфологической и семантической структурой, отличаются формальной и смысловой целостностью, что предполагает их выделяемость и воспроизводимость как готовой языковой единицы. Они могут организовывать лексико-семантические группы на основе тождественного для всех компонентов базового семантического конструктора – единого понятия (архисемы, концепта). Например, для слов *автоавария*, *артналет*, *землетрясение* центральным понятием, концептом, является определенное **событие**.

В состав лексико-семантической группы одноструктурных единиц обозначения событий входят все слова, имеющие данный семантический множитель: шоу (*авиашоу*, *дискошоу*); ралли (*авторалли*, *моторалли*); убийство (*детоубийство*, *братоубийство*) и т. д. Такие однотипные по семантике композиты реализуются по следующим ономаσιологическим моделям:

- событие + субъект: *автогонки*, *автокросс*;
- событие + цель: *агитрейс*, *агитпоход*;
- событие + место: *загранпоездка*, *загранкомандировка*;
- событие + объект: *землетрясение*, *женоубийство*;
- событие + способ: *артналет*, *артобстрел*;
- событие + участники: *педсовет*, *женсовет*, *политсъезд*.

Ономаσιологические модели таких композитов (*велогонки* – *велосипедные гонки* «событие + субъект») позволяют описывать акт номинации словообразовательного порядка как состоящий в подведении обозначаемого под определенную ономаσιологическую категорию – событийности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грузберг Л. А. Концепт как культурно-ментально-языковое образование. Изменяющийся языковой мир / Л. А. Грузберг. – Пермь, 2002. – С. 127–130.
2. Куцова Р. А. Практикум з української морфеміки і дериватології: навч. посібник / Р. А. Куцова. – Горлівка: Вид-во ГДПІІМ, 2005. – 68 с.
3. Теркулов В. И. О понятии «номинатема» / В. И. Теркулов // Восточнославянская филология: сб. науч. работ. – Вып. 4. – Горловка: Изд-во ГГПИИЯ, 2004. – С. 45.
4. Теркулов В. И. Слово и номинатема: опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка / В. И. Теркулов. – Горловка: Изд-во ГГПИИЯ, 2007. – 240 с.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «СУТКИ» ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ

Фразеологические единицы играют существенную роль в коммуникации, и в то же время фразеологизмы являются одним из наиболее сложно и трудно понимаемых аспектов при изучении иностранных языков. Это, прежде всего, связано с тем, что значение фразеосочетания не выводимо из значения его компонентов.

Изучение фразеологии в лингвокультурологическом аспекте представляет большой интерес в плане знакомства с культурой народа изучаемого языка.

Рассмотрим фразеосочетания (ФС) русского и немецкого языков, выражающие понятие суток, то есть дня и ночи.

В русском языке существует лексема *сутки* как единица измерения времени, означающая промежуток времени в 24 часа, или день и ночь. Надо отметить, что данная лексема существует только в русском языке. В других европейских языках единого понятия *сутки* практически нет.

Лексема *сутки* происходит от глагола *со-ткать*, то есть соединить, слить воедино. Во фразеологической системе русского языка есть ФС *День да ночь – сутки прочь* о быстром течении времени с чередованием дня и ночи. Несмотря на то, что в русском языке существует лексема *сутки*, имеющая значение объединения двух противоположных времен – дня и ночи, все же русский человек четко различает светлую и темную части суток как воплощение добра и зла. Например, фразеосочетание *Отличаться как день и ночь* выражает эту мысль. *Беречь что-либо на черный день*, то есть запасать что-либо для тяжелого времени. Здесь в слове *день* сохраняется значение светлого времени суток, однако прилагательное *черный* символизирует темноту, то есть зло, что-то тяжелое, трудное. А вот ФС *В один прекрасный день* и *Весь белый день* имеют противоположное значение – когда-то свершилось что-то очень хорошее.

Рассмотрим теперь фразеосочетания в немецком языке.

Eines schonen Tages – в один прекрасный день; *Einen guten Tag haben* (иметь хороший день) – быть в хорошем настроении. Лексема *Tag* в сочетании с лексемой *gut* придают положительный эмоциональный характер фразеологизму.

Die Tage zahlen bis etwas (считать дни) – с нетерпением ожидать чего-то. Данное фразеосочетание связано с календарем, где исчислялись дни недели, месяцы и годы. Дни, следовавшие один за другим, приносили людям новые события, меняли их жизнь. Привычные ассоциации, связанные с течением времени, послужили основой данного фразеосочетания, которое на коннотативном уровне реализует значение ожидания чего-либо.

Дни бывают разными: удачными, счастливыми, печальными и т. д. Если день прошел неудачно, то немцы это выразят с помощью следующих фразеологизмов: *J-m den Tag stehlen* (букв. *украсть у кого-то день*) – попусту потратить время, отвлекать кого-либо от дел; *Den ganzen (lieben) Tag arbeiten* (букв. *работать весь любимый день*) – работать день-деньской.

Немецкое *die Nacht* (ночь) восходит к индоевропейскому корню, что и русское *ночь*. Германцы исчисляли время не днями и не сутками, а ночами. День начинался от заката солнца, поэтому слово *ночь* (*die Nacht*) первоначально обозначало «канун дня». С этим связан фразеологический концепт «Tag und Nacht (arbeiten)» (букв. *работать день и ночь*) – денно и нощно (работать).

Какие-либо неудачи люди связывали также с плохим днем. *Ein schwarzer Tag haben* (букв. *иметь черный день*) – наступили трудные времена. Фразеосочетание построено на противопоставлении лексем *schwarz* (черный) – в Д1 «цвета сажи, угля или темный, в противоположность чему-либо светлому, именуемому белым» и лексемы *Tag*, имеющую сему ‘светлый, яркий’, что создает образ чего-либо темного при ясной дневной видимости и ассоциируется с чем-то негативным, плохим, несчастным. *Keinen guten Tag mehr haben* (букв. *не иметь больше хорошего дня*) – быть не в настроении, потерять симпатии кого-либо; *Den Tag totschlagen* – убивать день.

Ночь для человека связана с чем-то темным, нечестным, скрытным. *Der Welt gute Nacht sagen* (букв. *сказать миру спокойной ночи*) – «умереть, проститься с миром». *Jemandem schlaflose Nächte bereiten* (букв. *готовить кому-либо бессонные ночи*) – беспокоить кого-либо, поставить кого-нибудь перед сложной проблемой. Основой фразеосочетания служит денотативная ситуация, связанная с психологическим состоянием человека, потерявшего сон, в связи с волнениями по каким-либо обстоятельствам. Обобщенно в коннотативном статусе фразеосочетание несет значение любого волнения.

Таким образом, мы видим, что, несмотря на различия в понятиях времени дня и ночи у немцев и русских (первые различают время суток как что-то совсем разное, а вторые – как единство), есть много общего во фразеологизмах этих двух языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бирих А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь / А. К. Бирих. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М., 2007.
2. Бирих А. К. Словарь русской фразеологии: Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко и др. – СПб, 2001. – 700 с.
3. Мальцева Д. Г. Немецко-русский фразеологический словарь с лингвострановедческим комментарием / Д. Г. Мальцева. – М., 2002. – 348 с.
4. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка / П. Я. Черных. – Т. 2. – М., 2001. – 560 с.

Л. Ф. Компанцева (Киев)

КОГНИТИВНЫЕ ТРАНСАКЦИИ КОМПРЕССИВНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В ИНТЕРНЕТЕ

Вопрос о продуктивности основ из жаргонных и просторечных сфер – это вопрос не только активизации собственно словообразования, но и проблема стиля, обращенности носителей языка к различным культурным стратам. В формировании компьютерно-сетевой лексики наблюдается и обратный процесс – литературные и технические именованья переходят в жаргонную сферу посредством семантической компрессии. **Семантическая компрессия**, или **семантическая конденсация**, составляет существенную черту эпохи Интернет-коммуникации и отражает стиль мышления современного человека: слово, образованное на синтаксической основе, является компрессией поверхностных структур словосочетания или предложения. **Цель статьи:** проследить когнитивные трансакции компрессивного словообразования в Интернет-коммуникации. **Задачи статьи:** рассмотреть процесс компрессивного словообразования как результат кодовой компетенции посетителей Сети; исследовать механизмы этого явления в Интернет-коммуникации.

Процесс компрессивного словообразования определяется кодовой компетенцией коммуникантов. О. Йокояма описала его суть весьма образно. «После того, как бандероль запакована, она выходит из рук отправителя, и работники почты везут ее по

суше, воздуху или воде. В случае передачи знаний, после того, как знание покидает говорящего, оно путешествует в физическом пространстве в форме звуковых или световых волн в зависимости от типа используемой семиотической системы. Когда бандероль получена, ее следует распаковать, а чтобы получить ее содержание в сохранности, адресату необходимо знать, как обращаться с упаковочным материалом и как осуществлять процесс распаковки. Знание того, как выбрать самую удобную семиотическую систему, и того, как, пользуясь ее знаками, говорящий должен данное знание кодировать, а слушающие декодировать, мы будем называть кодовой компетенцией» [2, с. 209]. Таким образом, создание семиотических компрессантов и представляет собой процесс когнитивной транзакции, базирующийся на кодовой компетенции коммуникантов. Например: *дурдос*, *дырдос* – операционная система DR-DOC, *айдишник* – ID-идентификатор, *бродилка* – компьютерная игра жанра Action, *вирь* – компьютерный вирус, *леталка* – игрушка типа «flight simulation», *материнка* – материнская плата, *rarить* – использовать архиватор RAR, *Эха* – фидонетовская эхо-конференция, *глюкоза* – программа, где очень много глюков, *айсидюка* – модем от производителя ICD. В отличие от собственно русского словопроизводства, деривация номинаций виртуального дискурса основывается на владении двуязычной кодовой компетенцией, что усложняет когнитивную транзакцию: ее первая ступень предполагает владение английской компьютерной терминологией и адаптацию ее к русской ментальности. Причем эта адаптация может поддерживаться различными словообразовательными процессами – калькированием и русской морфемизацией (*айдишник*, *айсидюка*), русским транскриптивным чтением (*дурдос*), когнитивным соположением русского и английского понимания процесса или явления в единой лексеме (*rarить*) и т. д. Вторая ступень транзакции предполагает создание, корректировку, использование и понимание лексемы. Таким образом, в данном случае мы имеем дело не только с кодовой компетенцией, но и процедурной, которые вместе и составляют коммуникативную компетенцию участников виртуального общения.

Е. А. Земская пишет, что компрессивное словообразование служит целям сохранения уже имеющихся в языке номинативных единиц [1, с. 9]. В виртуальном дискурсе компрессивное словообразование создает еще и новую дискурсивную единицу, когнитивно-прагматическое содержание которой превышает семантику исходных единиц. Поэтому знак тождества между начальным, более пространным, выражением и именованьем-компрессантом не всегда правомерен.

Например, жаргонизм *жужжать*, созданный на основе компрессии словосочетания *сделать запись в Живом Журнале*, имеет двоякую коннотацию:

1. Написать что-то злободневное, что получит много комментариев от других пользователей.

2. Написать о чем-нибудь, другим не интересном и надоедающем. Пример: «*Может хватить жужжать о том, как ты поел и сходил в туалет? Надоело!*» [4].

Еще одним видом компрессивного словообразования следует считать активизировавшийся процесс аббревиации. Роль этого процесса показательна для языкового сознания участников виртуального общения. Аббревиация, с одной стороны, является определенным кодом, используемым участниками одного виртуального сообщества. С другой стороны, сближение или даже полное совпадение аббревиатуры с обычным словом придает ей дополнительные коннотации, порождает каламбур, служит средством иронии, шуток, сарказма.

В языке, обслуживающем Интернет-коммуникацию, аббревиация используется не только как средство официальной номинации, но и как средство экспрессии. Так, в Интернете создан ряд сайтов знакомств. Компания *Mirabilis* даже придумала трехбуквицу *ICQ* для обозначения канала, что произносится как «*I seek you*» – «я ищу тебя».

Канал ICQ конкурирует с каналом IRS, местом, где сетяне встречаются, чтобы обменяться мыслями и впечатлениями.

IRS представляет собой аббревиатуру именованная *Internet Relay Chat*, т. е. 'интернетовский переключаемый треп'. IRS и ICQ – коммуникационные каналы, дающие десяткам людей возможность одновременно говорить и слышать друг друга, иллюзивные установки их пользователей предполагают полилогическое общение.

Аббревиация в виртуальной коммуникации – когнитивно и прагматически обоснованный процесс, представляющий собой концептуализацию определенного фрагмента действительности: каждое концептуализированное высказывание становится значимым элементом языковой компетенции всех пользователей Сети. Аббревиатуры, возникающие в ходе Интернет-коммуникации, представляющей собой концептуальные структуры, соотносимые с фрагментами виртуальной реальности. Отнесенность к одной и той же внеязыковой реальности позволяет описывать связи между этими структурами, определять их роль в осуществлении коммуникации. «При любой концептуализации фрагмента действительности одни аспекты реальности акцентируются, актуализуются, другие затушевываются, уходя в фон: происходит схематизация реальной действительности» [5, с. 157]. Подобная схематизация является одним из ключевых моментов виртуальной коммуникации: аббревиатуры как коды, известные всем пользователям, упрощают и схематизируют процесс виртуального общения, экономя место, время и создавая креолизованность, известную только «посвященным». Система аббревиации Интернет-коммуникации обладает рядом присущих только ей характерных особенностей:

1. Большинство аббревиатур создаются на базе экспансированных англоязычных компонентов.

2. Представляют собой производные фраз, а не только словосочетаний: *HTH* (англ. *hope this help* – *надеюсь, что это поможет*); *AFAIK* (англ. *as far I know* – *насколько я знаю*).

3. Являются не только именованными, но и концептуализируют события, ситуации (*KISS* (от англ. *keep it simple, stupid!*) – *оставь это простым, глупец!* – принцип программирования: *не усложняй то, что и так хорошо работает*), речевые штампы (*BRB* (от англ. *be right back*) – *скоро вернусь*), *GL* (от англ. *good luck*) – *удачи*, *IMHO* (англ. *in my humble opinion*) – *по моему взвешенному мнению*); фразеологизмы (*14AA41* (от англ. *One for All and All for One*) – *один за всех и все за одного*).

4. Формируются на основе языковой игры: *10X* (от англ. *Thanks* – *спасибо*).

5. Включают различные графические знаки – буквы, цифры, символы: *@TEOTD* (от англ. *At The End Of The Day* – *в конце дня*), *ANY1* (от англ. *anyone* – *кто-нибудь*).

6. Являются кодом, креолизованным средством общения, известным только участникам Интернет-коммуникации. Знание этого кода свидетельствует о причастности того или иного пользователя к какому-либо виртуальному сообществу.

К семантическим компрессантам следует отнести и аналитические прилагательные. Элементы рассматриваемого типа постоянно пополняют компьютерно-сетевой язык: *web-*, *веб-*, *е-*, *Интернет-* (*web-* (*веб-*) *переписка*, *web-* (*веб-*) *версия*, *e-mail*, *е-маил*, *Интернет-коммуникация*). Например, все активнее используется окказиональное аналитическое прилагательное *пау-*, созданное М. Эпштейном. «В отличие от английского *web*, русское *паутина* – слово длинноватое, не очень приспособленное для технических новообразований. Но если из слов *паук*, *паутина* условно выделить элемент *пау-*..., он может работать не хуже, чем *web*, придавая многим словам смысл отнесенности к электронной паутине, например, *пау-книга*, *пау-словарь*, *пау-деятель*, *пау-мастер*, *пау-сообщество*, *пау-дискуссия*...» [6]. Особенность подобных образований – фонетическая и семантическая самостоятельность первого компонента. Анали-

тические прилагательные придают словам, к которым присоединяются, новое этимологическое обоснование, относя любой именуемый субъект или объект к области виртуальной реальности.

Таким образом, и аббревиатуры, и аналитические прилагательные являются свидетельством движения компьютерно-сетевого языка в сторону аналитизма; свидетельствуют о языковой компетенции коммуникантов в Интернете.

ЛИТЕРАТУРА

1. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – [2-е изд.]. – М.: КомКнига, 2005. – 224 с.
2. Йокояма О. Б. Когнитивная модель дискурса и русский порядок слов / О. Б. Йокояма. – М.: Языки славян. культуры, 2005. – 424 с.
3. Компанцева Л. Ф. Интернет-лингвистика: когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы: монография / Л. Ф. Компанцева. – Луганск: Знание, 2008. – 528 с.
4. Лебедев А. Википедия / А. Лебедев. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/oly_wars.
5. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е. В. Падучева. – М.: Языки славян. культуры, 2004. – 608 с.
6. Эпштейн М. Словарь XXI века: расширение русского языка / Сетелюбовые и сетевоязычные / М. Эпштейн // Виртуальная библиотека М. Эпштейна. – Режим доступа: <http://rb.kolokol.ru/epstein1/articles/darslova3>.

К. В. Коротич (Харків)

ДИТИНА І Ї СВІТ В ІННОВАЦІЯХ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ (на матеріалі журналу «Барвінок» 2006–2008 років)

На сьогодні під впливом тенденції антропоцентризациї в мовознавчих дослідженнях значну увагу приділяють номінації особи (С. Отін, Д. Бучко, А. Бекбалаєв, Н. Арутюнова, В. Гак, Л. Белей, М. Скаб, В. Калінкін, Т. Наумова, О. Кровицька, Л. Павленко, В. Нагель та ін.). Причому найдокладніше вивчено номінацію чоловіка, меншою мірою розглянуто номінацію жінки й найменшою – дитини. Так, в українській науці проаналізовано назви дітей із погляду вітчизняної мовної традиції [1, с. 111–116; 9; 4, с. 51, с. 56], а також семантику цих найменувань [7], розглянуто особливості творення та внутрішньої форми цих номенів [9; 8; 3, с. 113–114; 11], виявлено особливості вербалізації концептів ДИТИНА та ДИТИНСТВО в сучасній англійській мові [2], розкрито компаративний аспект найменувань дітей за віком в українській, російській і англійській мовах [6], схарактеризовано особливості онімної й апелативної номінації дитини в низці літературних творів [10].

Мета нашої розвідки – виявити, які концепти концептосфери ДИТИНА І Ї СВІТ репрезентовано інноваціями сучасного періоду, що ми й зробиємо на матеріалі дитячого журналу «Барвінок» [Б] 2006–2008 років (частину цих інновацій уміщено в словнику «Лексико-словотвірні інновації (2007)» за редакцією А. Нелюби [5]).

Мова журналу «Барвінок» репрезентує низку концептів, центральним із яких, звичайно ж, є ДИТИНА. Крім традиційних номенів на її позначення, ми фіксуємо й нові. В основу лексичних інновацій на позначення дитини покладено передусім риси характеру, позитивні (*мудрагелька*, *кмітливець*, *суперфантазер*, *встигайко*) і негативні (*суперлукавець*), знання (*казкознавчик*), ставлення до книжки (*книголюбчик*, *читачик*, *читайлик*, *нечитайлик*) і природи (*природолюбчик*). Поява цих інновацій зумовлена наданням додаткової меліоративності конотемами *-ик-*, *-чик-* або пом'якшенням негативного оцінного компонента, як, скажімо, у лексемі *нечитайлик*, що містить негативні семи.

Дитину також можуть маркувати як читача цього журналу, який належить до певної спільноти: *барвінча, барвінчатко* («Будьмо знайомі, **барвінчатко!** Чому **барвінчатко?** Бо передплативши “Барвінок», ти станеш громадянином Барвінкової республіки» [Б.– 2006.– № 1.– С. 2]). Номен *барвінча* маніфестує концепт «БАРВІНОК», який розкривають і інші лексичні інновації: *телебарвінча, всебарвінчатський, барвінкувати, барвінкоманія, барвінкознавство*. Ці лексеми позначають різні аспекти життя барвінчати: дії, спрямовані на читання журналу й виконання його завдань, участь у конкурсах («*Не розлучаймося – барвінкуймо разом!*» [Б.– 2007.– № 12.– С. 5]); ознаки, характерні для всіх барвінчат (*всебарвінчатський*); захоплення «Барвінком» (*барвінкоманія*) тощо.

Тексти для молодших школярів (читацької аудиторії журналу «Барвінок») мають бути цікавими, захопливими, веселими, динамічними, розповідати про світ навколо них, природу, нові винаходи, містити пригоди, дивувати, для того щоб викликати інтерес у цієї вікової групи. Тому мова сучасного журналу для дітей відображає всі ці особливості дитячого сприймання. Одним із провідних в уявному світі часопису є концепт НЕЗВИЧАЙНЕ, який реалізують кілька тематичних груп інновацій. Це, зокрема, назви фантастичних предметів і технічних винаходів (*акваробот*), осіб із незвичайними заняттями (*кіборгознавець, космопірат*) та місць дитячих розваг (*космозоопарк, Роботоленд, Котигорошколенд*). Найбільшою є група нових номенів на позначення фантастичних предметів і майбутніх технічних винаходів, що містять семи ‘зображення’ (*авіаекран, відеоповідомлення, відеогазета*), ‘рух’, ‘механізм’ (*одягохід*), ‘транспорт’, причому транспорт може бути і повітряним (*таксоліт*), і водним (*мікросубмарина*), і наземним (*п’ятиколісник*). Тематична група інновацій на позначення реальних нових винаходів містить переважно прямі номени, що виникли шляхом словотворення (*супертканина, кібер-корон*), і поодинокі запозичення (*слайдер*). Словотвірні інновації передусім називають удосконалені, модифіковані предмети, тому їхнє значення уточнюється за допомогою префіксації (*аудіокнига, міні-друкарня, суперпарасолька, суперподушечка, супертканина*), або позначають винаходи, які мають риси кількох об’єктів дійсності, тому для їх номінації застосовано словоскладання (*риба-робот*). На позначення одного предмета може бути створено кілька синонімічних інновацій (*риба-робот, кібер-риба, кібер-корон*).

Реальністю сучасної дитини є інформатизований (1) і технізований (2) світ, у якому вона зростає, що відображено і в інноваціях із часопису для молодших школярів: (1) *відеогазета, відеоповідомлення, аудіокнига*; (2) *таксоліт, мікросубмарина, гавмобільник*. Такі ж інновації, як *космопірат, космозоопарк, кіборгознавець, кіберлюдина, акваробот, Роботоленд, роботолендівський* відображають витворення в дитячому журналі уявного фантастичного світу й відповідно формування фантастичних концептів.

За влучним висловом В. О. Сухомлинського, дитина пізнає світ, дивуючись, і саме цю рису дитячої психології фіксують у своїй внутрішній формі інновації на позначення незвичайних предметів і явищ: *диво-самокат, диво-килимok, дивинка, міні-дивовижа* («Як тільки електронних **міні-дивовиж** стає багато, вони перестають бути гаджетами» [Б.– 2007.– № 9.– С. 3]). Крім дивовижного та незвичайного, дитину захоплюють казкове й таємниче. Так, концепти ТАЄМНИЦЯ і КАЗКА репрезентовано інноваціями на позначення казкових злочинців і тих, хто допомагає відновлювати справедливість, та їхніх ознак: *казковикрадач / слідозапитач, слідошукач, Інтержарттол, шерлохолмієвський* («...Чихлик Невмирущий дуже розсердився на вас. І ось що вигадав: викрав 25 ваших улюблених казок і планує продовжити своє злодійство. Про це дізнався Рдумортих і негайно вирушив туди розслідувати справу. Тільки Рдумортихові ніколи мудрувати над цим документом –

продовжує стежити за підступним **казковикрадачем**» [Б.– 2007.– № 11.– С. 28]). У пошуках викраденого часто можуть допомогти знання, і цю ознаку теж відображено у внутрішній формі інновацій: **детектив-буквознавець** («Поки всі займалися справою, хтось поцутив з алфавіту літеру... А найкращий детектив-буквознавець отримає приз!» [Б.– 2006.– № 10.– С. 9]).

Основними сферами діяльності молодших школярів є гра та навчання, тому певні рубрики журналу покликані в цікавій формі надати дітям корисні знання й уміння, яких зазвичай не набувають у школі. Назви нових дисциплін (1) та відділень (2) у ліцеї суперменів-читачів «Барвінку» і відображено інноваціями (1) **синологія, хобіка, вмінємагія**; (2) **супертура** («Я, професорка Ілюзія, викладатиму **хобіку**. Розповідатиму про різні захоплення та вподобання суперменів» [Б.– 2007.– № 1.– С. 13]); «У новому семестрі найкращі учні Ліцею суперменів будуть зараховані до **СУПЕРТУРИ** – відділення супергероїв» [Б.– 2007.– № 6.– С. 12]).

Знання дитина може здобувати не лише в навчальних закладах, але й самостійно за допомогою книжок і телебачення, що позначають нові позитивно забарвлені маніфестанти концептів ТЕЛЕБАЧЕННЯ: **телемандрівка, телебарвінка** (учасник уявної телемандрівки), **телекалейдоскоп** («Щомісяця запрошуватиму вас у **телемандрівку**, щоб познайомити з живим світом нашої планети» [Б.– 2006.– № 1.– С. 25]) і КНИГА: **книголюбчик, читачик, читайлик, книгоманія**. Виконуючи вміщені в журналі завдання й здобуваючи знання або розвиваючи позитивні риси характеру чи здібності, дитина реалізує прагнення до змагальності, що теж відбито в лексичних інноваціях (**суперконкурс, Вигравалія** – про країну), які репрезентують концепт ГРА.

Концепт ПРИРОДА, насамперед, репрезентовано лексичними інноваціями, які позначають ставлення дитини до природи (**природолюбчик**), пестливо називають тварин за характерною ознакою (**довгозубик** – про слона), заповнюють мовні лакуни (**ластун** – про ластівку-батька): «Ми часто з усмішкою згадуємо слово «**ластун**». Це мама в дитинстві так називала ластів'ячого тата» [Б.– 2007.– № 9.– С. 28], є дитячими оказональними назвами (квоченя): «Маленька Наталочка вперше побачила квочку з курчатами: – Тепер у нас є квочка з **квоченятами**!» [Б.– 2008.– № 12.– С. 22]. Фіксуємо й нові номени тварин, які відображають, крім концепту ПРИРОДА, також концепт КАЗКА («...з'явився чарівник. Він прочитав мені лекцію, що не можна знущатися з тварин, а потім ще й покарав – перетворив мене на папугу, а його – на хлопця... **Екс-папуга** часу не гаяв і вигадував для мене важковимовні слова!» [Б.– 2006.– № 11.– С. 17]). Ще інновації, які вербалізують концепт ПРИРОДА в мові дитячого журналу, можуть утворюватися за допомогою звуконаслідувальних слів, які видають тварини: **гав-мобільник** – про мобільний телефон, створений для собак, **няв-друзі, няв-кодекс, няв-гав-цівірін-привіт, цок-цок-привіт** тощо («...винахідники створять мобільник і для **няв-друзів**» [Б.– 2006.– № 4.– С. 15]).

Дуже важливими для дитини є позитивні емоції, тому концепт СМІХ широко репрезентовано на сторінках «Барвінку», зокрема, й інноваціями на позначення дитини (**сміхотунчик**) та ознак, які стосуються сміху (**смішильний, реготальний, ха-ха-кросворд**): «Так повернете **смішильний** антиморозний крем жирафам і зможете взяти участь в соїних у світі перегонах на жирафах» [Б.– 2007.– № 1.– С. 26]).

Підсумовуючи, зазначимо, що інновації журналу «Барвінок» розкривають динамічний аспект і взаємодію таких концептів концептосфери ДИТИНА І ЇЇ СВІТ, як ДИТИНА, НАВЧАННЯ, ГРА, СМІХ, ПРИРОДА, НЕЗВІЧАЙНЕ, ТАЄМНИЦЯ, КАЗКА, КНИГА, ТЕЛЕБАЧЕННЯ, що відображають основні сфери діяльності дитини, зацікавлення й емоції. Найбільш репрезентованими є тематичні групи інновацій на позначення особи за різними ознаками, а також фантастичних предметів і реальних винаходів. Показово, що прономіновано новинки у сфері транспорту та ті, які можна

сприйняти органами чуття (зором, слухом, на дотик), тобто вибір об'єктів номінації відображає конкретність дитячого мислення. Проаналізовані інновації переважно є лексичними, вони наділені прозорою внутрішньою формою, утворені осново- і словоскладанням, суфіксальним та префіксальним способами за допомогою власне українських словотвірних засобів або відомих дітям запозичених. Застосовані суфіксальні конотеми надають новим номенам додаткової меліоративності або пом'якшують негативний аксіологічний компонент значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: Традиції і сучасність / С. К. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 475 с.
2. Борисов О. О. Лексична репрезентація концепту 'ДИТИНСТВО' (на матеріалі сучасних лексикографічних джерел) / О. О. Борисов, В. В. Петракович // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. – 2008. – Філологічні науки. – Вип. 40. – С. 164–167.
3. Дідківська Л. П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л. П. Дідківська, Л. О. Родніна. – К.: Наук. думка, 1982. – 172 с.
4. Кровицька О. Назви осіб в українській мовній традиції XVI–XVIII ст. Семантика і словотвір / О. Кровицька. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 213 с.
5. Лексико-словотвірні інновації (2007) : словник / [К. Коротич, С. Лук'яненко, А. Нелюба та ін.] ; за ред. А. Нелюби. – Х. : ХІФТ, 2009. – 176 с.
6. Матвеев В. І. Зіставна характеристика лексико-семантичної групи найменувань дітей за віком / В. І. Матвеев // Мовознавство. – 1985. – № 2. – С. 60–64.
7. Матвеев В. І. Іменники на позначення дитячого віку / В. І. Матвеев // Культура слова. – 1984. – Вип. 27. – С. 48–53.
8. Родніна Л. О. Від назв малят до назв предметів / Л. О. Родніна // Питання мовної культури : [зб. статей]. – К., 1970. – Вип. 4. – С. 16–21.
9. Семиряк В. Д. Номінація дитини в українській мові / В. Д. Семиряк // Вісн. Запорізьк. держ. ун-ту. – 2002. – Філологічні науки. – № 3.
10. Сколоздра О. Номінація осіб в оповіданнях Івана Франка про школу та дітей / О. Сколоздра // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / [укл. А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : ДонНУ, 2008. – Вип. 16. – С. 320–325.
11. Черторизька Т. К. Засоби вираження категорії зменшеності (здрібнілості) іменників / Т. К. Черторизька // Питання мовної культури : [зб. статей]. – К., 1970. – Вип. 4. – С. 36–44.

Ю. В. Кравцова (Херсон)

СПЕЦИФИКА МЕТАФОРИЧЕСКОЙ КАРТИНЫ МИРА

Понятие картины мира относится к числу фундаментальных понятий, выражающих специфику человеческого бытия. Существуют разные определения картины мира (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Р. А. Будагов, А. Я. Гуревич, П. С. Дышлевый, Е. С. Кубрякова, В. А. Маслова, В. И. Постовалова, Б. А. Серебrenников, В. Н. Телия, В. Н. Топоров и др.), однако, несмотря на различия в трактовке, общим является понимание ее как совокупности представлений человека об окружающей действительности, отражения объективной реальности через призму мышления воспринимающего субъекта.

Человеческие контакты с миром многообразны, поэтому с приобретением опыта в разных областях деятельности человека соответственно возникают и различные картины мира, по-особому структурирующие знания о нем и охватывающие его лишь в определенных аспектах. По мнению некоторых лингвистов (Б. А. Серебrenников, В. И. Постовалова), существует столько картин мира, сколько имеется субъектов, контактирующих с этим миром, сколько «призм мировидения», сколько миров, которые воспринимает человек [4]. Так, выделяются научная, философская, религиозная, мифологическая, концептуальная, обыденная, художественная и иные картины мира (В. П. Даниленко, П. С. Дышлевый, Г. Д. Гачев, С. В. Зенин, Е. Л. Мосунов,

К. О. Погосова, В. С. Степин и др.), хотя такое деление относительно условно и вызвано в большей мере потребностью в специальном изучении тех или иных составляющих картины мира как таковой, а все ее разновидности так или иначе взаимодействуют и пересекаются.

В современных лингвистических исследованиях (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, А. Вежицкая, А. А. Зализняк, О. А. Корнилов, Е. С. Кубрякова, В. И. Поставалова, В. Н. Телия, А. Д. Шмелев и др.) одним из приоритетных направлений является разработка концепции языковой картины мира, но многие вопросы до сих пор остаются дискуссионными. Язык играет активную роль в процессе концептуализации действительности, следовательно, языковая картина мира тесно связана с концептуальной: с одной стороны, «концептуальная картина мира реализуется посредством языка» [3, с. 6], а с другой – языковая картина мира представляет собой ту «часть концептуального мира человека, которая имеет «привязку» к языку и преломлена через языковые формы» [4, с. 142]. Необходимо также отметить, что языковая картина мира как исторически сложившаяся в сознании определенной лингвокультурной общности и отраженная в языке совокупность представлений о мире может этнически различаться, в отличие от концептуальной картины мира, одинаковой для всех, так как человеческое мышление едино.

Проблема изучения языковой картины мира непосредственно связана с проблемой исследования метафоры как одного из способов образного отображения действительности. Однако термин «метафорическая картина мира» получил распространение лишь в последнее десятилетие (Ж. А. Вардзелашвили, Д. Н. Галимова, Н. С. Карпова, З. Ю. Петрова, Д. Е. Эртнер и др.), в связи с чем наблюдается неоднозначность его понимания. Одни ученые (З. И. Резанова, Н. А. Мишанкина, Д. А. Катунин) рассматривают метафорическую картину мира как фрагмент языковой картины мира, другие же (Г. Н. Скляревская, Ж. А. Вардзелашвили) считают, что метафора как феномен языка «создает отнюдь не фрагмент языковой картины мира, но заполняет все ее пространство» [5, с. 77]. Метафорическая картина мира с некоторыми лакунами покрывает все семантическое пространство языка и, налагаясь на языковую картину мира, почти полностью совпадает с ней [2, с. 142].

Понимание метафорической картины мира как фрагмента языковой картины мира представляется не совсем верным, так как метафоры охватывают семантическое пространство языка в целом, а не отдельную его часть, хотя, естественно, далеко не все лексемы обладают способностью к метафоризации. С тезисом же о наложении метафорической картины на языковую и почти полном с ней совпадении тоже трудно согласиться, потому что это практически приводит к отождествлению двух картин мира. На наш взгляд, метафорическая картина мира – это фрагментарная проекция языковой картины мира. С позиций семантики если условно разделить все лексические значения на прямые и переносные, то метафорические значения являются проекцией соответствующих прямых. С точки зрения когнитологии при создании метафоры некоторые свойства области источника проецируются в область цели и проявляются на семантическом уровне в качестве метафорических следствий [1, с. 10]. В метафоризации одновременно задействованы уже имеющееся в языке значение и вызванное им ассоциативное представление, а также несовместимые, на первый взгляд, внеязыковые сущности. Этот процесс сопровождается вкраплением в новое понятие признаков уже познанной действительности, отображенной в значении переосмысливаемого слова, и завершается их фиксацией в метафорическом значении [4, с. 186]. В целом метафорика языка представляет собой некое самостоятельное образование – метафорическую систему, спроецированную языком не полностью, а фрагментарно. Она воссоздается посредством построения тематической сетки лексики, способной к косвенной

вторичной номинации [2, с. 158]. Следовательно, совокупность метафор образует метафорическую картину мира, которая, с одной стороны, противопоставлена языковой (=неметафорической) картине мира, а с другой – является ее составляющей.

Метафорическая картина мира соотносится и с другими типами картин мира. Прежде всего, она оказывается тесно связанной с концептуальной картиной мира, так как метафора не ограничивается лишь сферой языка, – сами процессы мышления человека в значительной степени метафоричны (Дж. Лакофф, М. Джонсон). С этой точки зрения метафора – не столько средство описания действительности, сколько устойчивый способ ее осмысления. Человеку свойственно познавать неизвестное через известное, а метафора – самый удобный в этом отношении когнитивный механизм. Поэтому метафорические обозначения непосредственно входят в концептуальную систему отражения мира.

С метафорической картиной мира пересекается и научная картина мира, так как основой терминообразования во многих случаях является метафоризация. Обращение к метафоре в науке объясняется тем, что она способна служить важным средством получения нового научного знания.

Тесная взаимосвязь существует между метафорической картиной мира и художественной картиной мира, которые отражают специфику индивидуально-авторского восприятия действительности и создают уникальные, неповторимые образы мира. При этом метафоры органично входят в художественное пространство произведений писателя и одновременно формируют его.

Таким образом, метафорическая картина мира, как и другие виды картин мира, представляет собой результат осмысления и отражения действительности и позволяет запечатлеть в языке национально-культурное богатство выразительных средств, которое накапливается этносом в ходе его исторического развития. Уникальная по характеру образования и универсальная вследствие экстраполяции на другие картины мира, метафорическая картина мира по своей лингвистической природе является производной от языковой картины мира, ее фрагментарной проекцией, а по когнитивным свойствам совокупностью ассоциативно-образных представлений о мире. Изучение сложных механизмов метафорического отображения реальности и моделирующей роли метафоры будет способствовать постижению сущности человеческого мышления.

ЛИТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н. Когнитивная теория метафоры: почти двадцать пять лет спустя / А. Н. Баранов // Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ. – М.: Эдиториал УРСС, 2004. – С. 7–21.
2. Вардзелашвили Ж. А. Метафорические номинации в русском языке / Ж. А. Вардзелашвили. – Тбилиси: Изд-во ТГПУ им. С.-С. Орбелиани, 2001. – 234 с.
3. Кубрякова Е. С. Языковая картина мира как особый способ репрезентации образа мира в сознании человека / Е. С. Кубрякова // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева. – 2003. – № 4 (38). – С. 2–12.
4. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / гл. ред. Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1988. – 213 с.
5. Складневская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складневская. – СПб: Наука, 1993. – 215 с.

ПРОЯВЛЕНИЕ ТЕНДЕНЦИИ К АНАЛИТИЗМУ В ЯЗЫКАХ ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ

Принцип экономии речевых усилий, описанный А. Мартине [4] и неверно называемый во множестве работ законом экономии языковых/речевых средств, не является лингвистической универсалией, особенно в нашу эпоху. На деле имеют место две противоположные тенденции – тенденция к сжатию объема языкового материала (языковых единиц) при одновременном повышении точности выражения вербализуемых концептов и тенденция к увеличению объема того же материала в случае необходимости повышения экспрессивности и полноты высказываний самого разного характера – от эмоциональных до сугубо научных и деловых.

В момент рождения эмоциональных, нейтральных, научных, деловых и иных концептов, в процессе их вербализации речь не имеет никаких количественных ограничений – концепты выражаются многословно, разнообразно и разноаспектно, и лишь впоследствии, в период «кодификации» с помощью устойчивых вербальных средств, они могут сжиматься до пределов слов или морфем, а речевые высказывания закрепляются в нормах и правилах построения лексических единиц (ЛЕ) – в языках синтетического строя, в типовых конструкциях и схемах предложений – в языках аналитического строя. При этом даже в самых «экономных» языках фузионного типа частично сохраняются аналитические формы, аналитические конструкции (по словам В. Г. Гака [1] и ряда других лингвистов).

Тенденцию к аналитизму можно рассмотреть на примере любых современных языков, независимо от их места в типологической классификации. Естественно, степень аналитизма будет разной, средства достижения аналитизма будут разными, области его проявления неодинаковы (отдельные уровни языка / речи, области использования аналитических конструкций и др.). Но обнаружить элементы аналитизма удастся везде.

Аналитические тенденции проявляются и в грамматике, и в словообразовании, и в лексике, и во фразеологии, причем как в строго кодифицированных сферах языка, так и в достаточно свободных формах разговорной речи. При таком понимании можно утверждать, что аналитические конструкции состоят, по крайней мере, из двух компонентов (слов), один из которых, а, может быть, и оба, являются, как правило, неполнозначными, и только в сочетании друг с другом обладают законченным значением, реализуемым в языках синтетического строя одним словом.

Бесспорно, что главной областью проявления аналитизма является словообразование существительных, глаголов, многократно описанное в монографиях, учебниках и энциклопедиях-справочниках. Так, по словам В. Г. Гака [1, с. 31], лексические аналитические конструкции расчлененно выражают словообразовательные значения, например, *маленький дом* = *домик*, *женщина-летчик* = *летчица*, *принимать участие* = *участвовать*. Кроме того, нужно подчеркнуть, что в качестве служебного элемента аналитической конструкции используются особые служебные слова (предлоги, местоимения, союзы, частицы и др.) либо полнозначные слова, подвергающиеся десемантизации (глаголы *быть*, *иметь* и др.), а также новые предлоги, происшедшие из знаменательных слов (*посредством чего*, *путем чего*, *в связи с чем*, *согласно чему*). Синтетические и аналитические формы могут сосуществовать в пределах одной парадигмы (ср. рус. *никто* и *ни у кого* – так называемые аналитические слова).

Обратимся к более подробному рассмотрению проявления тенденции к аналитизму в русском языке в его наиболее наглядной сфере – сфере лексики, прежде всего, специальной лексики (терминов и смежных пластов).

Пусть это не покажется странным, пусть это противоречит «требованиям, предъявляемым к термину» (Д. С. Лотте), в частности, требованию «термин должен быть кратким» [3, с. 35], но в момент появления термина, иначе говоря, вербализации специального концепта, последний представляет собой протяженную, неоднословную, аналитическую единицу, в которой отражаются в отдельных словах или морфемах (терминоэлементах) реальные или предполагаемые признаки специального понятия. Лишь впоследствии в определенных случаях термин становится «краткой», нерасчлененной, синтетической лексической единицей (ЛЕ); в других случаях, когда необходимо выразить в мотивированном термине обозначения данных признаков, термин сохраняет аналитический характер: *бурильная машина ударно-поворотного действия* (в горном деле) наряду с термином *бурильная машина*. Неслучайно исследователи подчеркивают, что подавляющее большинство терминов представляет собой не слова, а словосочетания из двух-трех слов (до 90 % в ряде терминосистем); иначе говоря, расчлененность, аналитичность характерна для современной естественнонаучной, технической, экономической специальной лексики: *атомная энергия, термоядерная бомба* (двусловные термины).

Что же касается философской и общественно-политической лексики, то, по данным ряда исследователей, чаще всего термины здесь состоят из трех-четырех слов: *гражданские права и свободы, Единая Мировая Экономика* (термин В. В. Михеева). Лишь очень «старые» термины однословны, да и то в большинстве случаев они являются метафорами: *сердце, желудок, «кусачки», «странность»* (частиц в физике; ср. «*странные частицы*») или лексическими единицами, утратившими мотивацию (*надеж* в грамматической терминосистеме). Термины, представленные словом с аппозицией, также могут рассматриваться как аналитичные: *корабль-спутник*. Говоря кратко, аналитизм номинативных конструкций присущ современным языкам для специальных целей (ЯСЦ) так же точно, как и разговорной речи. Таким образом, наряду с синтаксически краткими и сокращенными ЛЕ (аббревиатуры, усечения, телескопические слова типа *фруктовый йогурт – фпугурт, transfer + resistor – transistor*), в ЯСЦ имеют место расчлененные, аналитические, неоднословные термины, среди которых есть и устойчивые обороты (*цепная реакция* – химический термин, используемый также в качестве общеупотребительного фразеологизма), и свободные словосочетания (*термоядерная энергия*) (ср. стремящаяся к краткости синонимичная единица научного жаргона *термояд*).

Конечно, существование таких единиц в специальной лексике (включая термины, профессионализмы, номенклатурные знаки, терминоиды, то есть специальные лексические единицы, еще не достигшие оптимальности формальной и содержательной структуры, и др.) далеко не всеми учеными считается проявлением тенденции к аналитизму, но современные взгляды на язык / речь допускают подобную точку зрения. Подтверждением справедливости такого подхода является, с одной стороны, семантическая неполнота каждого лексического элемента терминов-словосочетаний (*термоядерная – что? энергия – какая?*), с другой стороны, грамматическая оформленность, завершенность получаемых в результате словосочетаний и, с третьей стороны, единство функции расчлененного термина. Состав современных терминологий и терминосистем свидетельствует о том, что не существует ни одной совокупности терминов, содержащих исключительно однословные единицы; более того, анализ новейших совокупностей (в том числе отраслевых) показывает рост количества таких совокупностей, состоящих из аналитических, расчлененных обозначений (см., например, спе-

циальные словари, в словарные статьи которых входят двух- и многословные термины, а также терминологические стандарты, которые в ряде случаев состоят только из расчлененных единиц) (для сравнения напомним, что свободные словосочетания номинативного или глагольного типов включают полнозначные слова).

Еще одной разновидностью аналитических единиц в русском языке являются активные номинативные новообразования типа *бизнес-школа*, *бизнес-тур*. Они давно уже отмечены в исследованиях отечественных лингвистов, в частности, в «Грамматике-80», а также подробно описаны в кандидатской диссертации вьетнамской исследовательницы Чинь Тхи Фан Ань, которая работала под научным руководством В. Г. Костомарова [5]. В современном русском языке эти конструкции, хотя они и пишутся через дефис, как некоторые типы сложных слов, могут с полным основанием считаться словосочетаниями. Автор диссертации называет их биноминами, подчеркивает их промежуточный характер между словами и словосочетаниями – «на границе синтаксиса и словообразования» – и факт незавершенности складывания этого класса единиц, появившихся в русском языке не ранее XX века.

Исследованию биноминов, функционирующих в сфере специальной речи, посвящена монография украинских ученых Л. А. Ким и Т. С. Пристайко «Черты аналитизма в терминосистемах русского языка» [2]. Предметом системного лингвистического описания в монографии стали неизменяемые зависимые компоненты, входящие в состав терминологических единиц русского языка, а также самих терминов с НЗК. Материал исследования составили более 2700 терминов, извлеченных методом сплошной выборки из специальных словарей, репрезентирующих терминосистемы экономики, права, металлургии, материаловедения, математики и информатики.

Авторы отмечают, что аналитические термины рассматриваемого типа возникают при примыкании к опорному термину компонентов, выраженных:

1) неизменяемыми существительными нулевого склонения без предлогов и с предлогами: *сумма инкассо*, *агент по инкассо*, *доход от роялти* и т. д.;

2) аббревиатурами: *задача МОВ*, *анализ АБВ*, *соглашение «АБС»* и пр.;

3) нарицательными существительными в различных падежных формах без предлогов и с предлогами: *валюта аванса*, *государство назначения*, *подпись крестом*; *доверенность без уведомления*, *налог путем вычета*, *капитал в акциях*, *вексель к получению*, *прибыль на бумаге*, *инвестиции по формуле* и т. д.;

4) атрибутивно-именными группами, чаще всего неразложимого типа: *валюта «безопасной гавани»*, *депозит доброй воли*, *компания закрытого типа*, *кредитор последней инстанции*, *представительство юридического лица*, *режим наибольшего благоприятствования*;

5) предложно-именными группами наречного типа: *проект «под ключ»*, *торговля с самим собой*, *сделка «на ночь»*, *осадка «по отметку»* и пр.;

6) именами собственными: *модель Мак-Кинси*, *постулаты Савори*, *метод Симплекса*, *принцип Питера*, *равновесие Нэша*, *рейтинг Беста*, *система Бриша* и др.;

7) словами и словосочетаниями, в функционально-ономасиологическом аспекте представляющими собой: а) условные наименования: *контракт «амбрелла»*, *облигация «бульдог»*, *матрица «стадии рынка – конкретные позиции»*, *принцип аудита «профессиональная компетентность»* и др.; б) профессиональные клише: *приказ брокеру «стоп»*, *предложение «при условии»*, *индоссамент «без оборота на меня»*, *допущение «при прочих равных правах»* и др. [2, с. 26].

Авторы монографии приходят к выводу, что в эволютивном аспекте на продуцирование составных терминов с неизменяемыми зависимыми компонентами разных типов в большой степени оказывают влияние иноязычные терминосистемы, поставляющие эти компоненты в русскоязычные терминосистемы в виде вкраплений, вар-

варизмов или калек. Отдельные терминосферы русского языка и современный русский язык в целом под влиянием, прежде всего, английского языка активно усваивают новые грамматические модели, способствующие активному росту неизменяемых слов, употребляющихся как самостоятельно, так и в составных номинациях.

Обобщая результаты проведенных исследований Л.А. Ким и Т.С. Пристайко, также, как и Чинь Тхи Фан Ань, отмечают, что распространение биноминов свидетельствует о развивающихся в русском словообразовании чертах аналитизма [5, с. 19; 2, с. 128], с чем трудно не согласиться.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Аналитизм // Лингвистический энциклопедический словарь / В. Г. Гак / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990
2. Ким Л.А. Черты аналитизма в терминосистемах русского языка: монография / Л. А. Ким, Т. С. Пристайко. – Днепропетровск: Пороги, 2008. – 148 с.
3. Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии. – М., 1979.
4. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях / А. Мартине. [пер. с франц.]. – М., 1960.
5. Чинь Тхи Фан Ань. Об активных номинативных новообразованиях типа бизнес-школа, бизнес-тур: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01: спец. «Русский язык». – М., 2004.

Г. С. Любина (Краснодар, Россия)

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КАТЕГОРИЙ «НРАВСТВЕННОСТЬ» И «СОВЕСТЬ» В РУССКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Понятия «духовность», «нравственность» – не из категории модных. Однако, несмотря ни на что, они – из категории вечных. «Как свидетельствуют теоретические исследования (при любой формации и политической направленности) и как ярко доказывает жизнь, все беды людские от недостатка духовного, нравственного развития как отдельных личностей, так и общества в целом» [5, с. 6]. А. В. Королькова, исследовав русские афоризмы трех последних столетий, приходит к выводу о том, что в наши дни «появилось и преобладает трагическое мировосприятие действительности, однако следует заметить, что это не пессимизм. Сохраняется ощущение временности трудностей, остаётся надежда на позитивное изменение действительности, которое основывается на стремлении возродить извечные морально-нравственные ценности» [1, с. 21]. Поэтому исследования данных понятий в любом аспекте всегда будут оставаться актуальными и значимыми.

В известном словаре концептов Ю. С. Степанов выделяет статью «Совесть, нравственный закон, мораль», где говорит: русское слово *совесть* – это «знание, внутреннее убеждение в чем-то», но это «что-то» «извне задано человеку как закон» [3, с. 750]. Данную статью автор делит на две части: в первой совесть рассматривается как внутреннее чувство, вторая посвящена концепту «нравственный закон». Интересно отметить следующее: Ю. С. Степанов говорит о том, что «этот концепт представляет большие трудности для осознания и словесного изложения» [3, с. 751]. Это обусловлено рядом причин, в том числе и тем, что выражения «нравственный закон», «моральный кодекс» в современной русской жизни почти не употребляются [3, с. 751], и тем что имеет место «быстрое взаимное опорочивание общих моральных терминов» [3, с. 752] в зависимости от господствующей в обществе идеологии.

Однако законы, по которым должен жить человек, отражаются в культуре, посредником здесь служит слово. Крылатые слова, афоризмы призваны доносить до новых поколений мудрость предыдущих эпох. Именно поэтому «нравственная сфера

для афоризмов является одной из чрезвычайно актуальных. Эта сфера является и внутрличностной, т. к. каждый человек выбирает для себя сам систему нравственности, определенную шкалу моральных принципов; в то же время она является и социальной, поскольку нравственность для личности вне социума не представляет никакой ценности, она существует как система представлений, принятых в определенном обществе» [4, с. 219].

Наши наблюдения показывают, что афоризмы с лексемами «совесть», «нравственность» принадлежат в основном деятелям прошлого, а современные авторы стараются их избегать.

Обратимся к примерам (все они извлечены из [2]).

«Совесть – верный руководитель жизни людей» (Л. Н. Толстой).

«Убейте вашу совесть – это самый большой враг всякого, кто хочет быстро добиться успеха в жизни» (Ф. М. Достоевский).

«Главное, от чего зависит физическое здоровье, – здоровье нравственное» (Д. С. Лихачев).

«Литература – это совесть общества, его душа (Д. С. Лихачев).

«Литература, в которой не бьется тревога совести, – это уже ложь» (Д. С. Лихачев).

«Честь, порядочность, совесть – это качества, которыми дорожить нужно так же, как мы дорожим своим здоровьем, ибо без этих качеств и человек – не человек» (Д. С. Лихачев).

«Подчинение правде, независимо от личных интересов и желаний, – в этом вся честность, вся нравственность» (Н. П. Огарев).

«Нравственные-то законы для всех одинаковы» (А. Н. Островский).

«Кроме закона, существуют для человека нравственные обязанности» (А. Н. Островский).

«Человеческое знание состоит не из одной математики и технологии. Напротив, это только одна сторона знания, это еще только низшее знание; высшее объемлет собой мир нравственный, включает в области своего ведения все, чем высоко и свято бытие человеческое» (В. Г. Белинский).

Таким образом, совесть – это правдивость, это то, что делает человека человеком, определяет его высоту и святость, это источник физического здоровья, верный руководитель жизни и литературы, несовместимый с карьеризмом, быстрым успехом, наживой; нравственные законы обязательны для всех, они не знают исключений.

В заключение приведем следующие слова Ю. С. Степанова: «В современном русском обществе основной нравственный закон ближе всего... совпадает с этикой интеллигенции» [3, с. 761–762]. Следовательно, изучение законов и лингвокультурных аспектов современной нравственности должно проводиться в этом направлении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Королькова А. В. Русская афористика в контексте фразеологии: автореф. дис. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. В. Королькова. – Елец, 2006. – 44 с.
2. Королькова А. В. Словарь афоризмов русских писателей / А. В. Королькова. – М., 2005.
3. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М., 2001.
4. Тангир К. М. Русские антиномичные афоризмы: речезыковые аспекты конфликтности и парадоксальности / К. М. Тангир. – Краснодар, 2007.
5. Тхорик В. И. Язык – духовность – культура / В. И. Тхорик, Н. Ю. Фанян. – Краснодар, 2007.

АССОЦИАТИВНЫЙ ЭКСПЕРИМЕНТ КАК МЕТОД ВЫЯВЛЕНИЯ НОВОЙ ИНФОРМАЦИИ

Одной из традиционных проблем лингвистики является вопрос о механизме семантических изменений, проблема построения модели таких изменений, но теперь уже в рамках антропоцентрической парадигмы, в рамках когнитивного подхода. Сегодня общепризнанным, с точки зрения представителей когнитивной лингвистики, считается тот факт, что первоначально изменения происходят в концептуальной информации человека, а затем этот процесс отражается в лексике и семантике языка [5]. Каким образом это происходит? Каковы источники и составляющие этого процесса? Эти вопросы не получили пока однозначного ответа.

Наиболее разработанную методику концептуального исследования предлагают З. Д. Попова и И. А. Стернин [5]. Важной составляющей их методики является указание на объём лексико-семантических единиц, отражающих концепт. В номинативное поле концепта они включают:

- 1) ключевое слово;
- 2) группу слов и словосочетаний, отражающих синтагматические и парадигматические отношения ключевого слова;
- 3) единицы, отражающие психолингвистическое содержание концепта;
- 4) источники информации о смысловом содержании концепта;
- 5) публицистические и художественные тексты;
- 6) синтаксические концепты, извлечённые из текстов [5].

Включение в методику когнитивного анализа ассоциативного эксперимента помогает, на наш взгляд, осветить проблему семантических изменений слова, что и является целью нашего исследования, которое осуществляется на примере концепта ЖИВОТНОЕ. В задачи исследования входит: 1) построить номинативное поле концепта ЖИВОТНОЕ, выделить семы исследуемого концепта, построить когнитивную модель его полевой организации – выделить ядерные и периферийные семантические признаки, присущие ключевому слову; 2) разработать опросник для ассоциативного эксперимента, провести ассоциативный эксперимент со словом-стимулом *животное*, выделить семы концепта ЖИВОТНОЕ на материале эксперимента, построить его когнитивную полевую модель; 3) сравнить когнитивные модели концепта, построенные на материале анализа единиц номинативного поля и выявленные в результате ассоциативного эксперимента; 4) зафиксировать отличия, спрогнозировать изменения в содержании концепта ЖИВОТНОЕ.

Для проведения ассоциативного эксперимента мы использовали анкету, позволяющую выявить все разнообразие реакций испытуемых на слово-стимул *животное*:

1. Ответьте на слово *животное* любым первым пришедшим в голову словом или фразой.

2. Назовите не менее трёх животных.

3. *Животное* какое? Назовите три прилагательных.

4. *Животное* что делает? Назовите три глагола.

5. *Животное* – это Дайте ваше определение.

Переформулируя ассоциаты, полученные в результате ассоциативного эксперимента, мы определили семы ассоциативного поля концепта ЖИВОТНОЕ и объединили их моделью полевой организации концепта.

Сопоставление моделей полевой организации концепта, созданных в результате анализа единиц номинативного поля и полученных путём изучения ассоциаций, показывает разницу между традиционно-народным и современным (имеющимся в сознании городских жителей) содержанием концепта ЖИВОТНОЕ.

Ядро. Наиболее частотной традиционно-народной и современной чертой животного является то, что оно живёт инстинктами; ядерными современными семами исследуемого концепта являются прежде всего такие признаки: 'опасное' (33) и 'живое' (30).

Ближняя периферия. Традиционно-народными семами концепта ЖИВОТНОЕ, относящимися к ближней периферии, являются: 'жестокое', 'свиное' (9), 'бывает разных размеров' (9), 'живое существо' (8), 'составляет имущество человека, по которому о нём судят как о богатом или бедном' (7), 'домашнее' (5), 'имеет потребность в еде' (4); 'имеет черты, сходные с чертами человека' (4). К современным семам ближней периферии относятся: 'имеет мягкий шерстный покров' (20), 'имеет потребность в еде' (17), 'быстрое' (17), 'относится к человеку с любовью' (17), 'домашнее' (12).

Дальняя периферия. К традиционно-народным семам относятся: 'не является растением' (3), 'черты животного, воплощённые в человеке, делают последнего грубым, низким' (3), 'живёт в определённом месте' (3), 'дышит' (3), 'используется человеком' (3), 'разводится человеком' (3), 'родственно человеку по сотворённости Богом' (3), 'имеет сексуальные потребности' (2); 'неразумное' (2), 'сельскохозяйственное' (2), 'не является человеком' (2), 'объект добычи' (2), 'дикое' (2), 'подчинено воле человека, независимо от него' (2); 'работоспособное, сильное, энергичное' (2); 'приспосабливается, действует в своих интересах' (2). К современным – 'большое' (5); 'может спать' (5), 'красивое' (4), 'может прыгать' (4), 'четвероногое' (не ходит на двух ногах) (3), 'полезно для человека' (помогает, уничтожает, вредных насекомых, полезное) (3), 'может быть белым' (2), 'может сидеть' (2), 'размножается' (2), 'создание' (2), 'не умеет разговаривать' (2), 'относится к биологическому царству' (часть природы) (2), 'любимо человеком' (любимое, зверюшки) (2).

Наконец, традиционно-народная **крайняя периферия** концепта ЖИВОТНОЕ включает семы: 'появилось в воде 1,5 млрд. лет назад' (1), 'на земле – 0,8 млрд. лет назад' (1), 'движется' (1), 'чувствует' (1), 'может быть одно- и многоклеточным' (1), 'относится к органическому миру' (1), 'млекопитающее' (1), 'хищное' (1), 'требует жилища' (1), 'имеет живот' (1), 'им не стоит брезговать' (1), 'является чем-то неизвестным' (1), 'звуки животного напоминают завывание вьюги' (1), 'животные разнообразны' (1), 'встречаются с разной частотой' (1), 'играют определённую роль в царстве животных' (1), 'имеют какой-либо отличительный признак' (1), 'животное может есть ягоду' (1), 'имеет тягу к свободе' (1), 'поедается человеком' (1), 'требует призора человека' (1), 'ест простую пищу' (1), 'нуждается в лечении' (1), 'может быть шальным, пугливым' (1), 'зависит от человека' (1), 'может быть одно- и многоклеточным' (1), 'относится к органическому миру' (1). Ассоциативная **крайняя периферия** включает семы: 'может быть коричневым', 'может быть необычным', 'чёрным', 'гибким', 'зеленоглазым', 'благородным', 'рогатым', 'маленьким', 'хитрым', 'зубастым', 'смелым', 'сильным', 'может играть', 'мяукать', 'мурлыкать', 'гавкать', 'мычать', 'кукарекать', 'лизать', 'летать', 'обитать', 'наблюдать', 'иметь отличительный признак', 'не имеет чувств', 'сходно с человеком по способностям', 'не смеётся', 'может быть хордовым', 'млекопитающим', 'о нём снимают фильмы' (1).

Сопоставление сем, входящих в традиционно-народное и современное содержание концепта ЖИВОТНОЕ, показывает «сдвиг» его содержания либо в сторону представления о домашнем животном, либо об опасном, диком животном (в обоих случаях указанные представления выдвигают точку зрения городского жителя, или имею-

щого домашнєе животноє, или наблидающаго за поведєнем диких животних в СМІ. Это проявляється в «сдвиге» ядерних сем от *‘живєт инстинктами’* до *‘опасное’*, а также в «сдвиге» сем ближней периферии от *‘жестокое, свирепое, бывает разных размеров, живое существо’* до *‘имеет мягкий шерстный покров, потребность в еде; быстрое, относится к человеку с любовью, домашнее’* и сдвиге сем дальней периферии от *‘не является растением; черты животного, воплощённые в человеке, делают последнего грубым, низким’* до *‘большое, может спать, красивое’*. Один из возможных вариантов развития содержания концепта ЖИВОТНОЕ – это на-полнение его семами, связанными с домашними животными города и фильмами о животных, живущих в дикой природе, а также утрата актуальности сем, связанных с сельскохозяйственными животными.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кравченко А. В. Когнитивная лингвистика и новая эпистемология (к вопросу об идеальном проекте языкознания) / А. В. Кравченко // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – Том 60. – 2001. – № 5. – С. 3–13.
2. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики в сфере слово-образования / Е. С. Кубрякова // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – Том 61. – 2002. – № 1. – С. 13–24.
3. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – Том 63. – 2004. – № 3. – С. 3–12.
4. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) / Е. С. Кубрякова // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – Том 56. – 1997. – № 3. – С. 22–31.
5. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика: учеб. издание / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ: Восток–Запад, 2007. – 314 с.
6. Ченки Алан. Семантика в когнитивной лингвистике / А. Ченки // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. – [3-е изд., стереотип.]. – М.: Едиториал УРСС, 2006. – С 340–369.

І. Л. Мацєгора (Запоріжжє)

СПЕЦИФІКА ВИДО-ЧАСОВИХ ФОРМ РОСІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В АСПЕКТІ КОГНІТИВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Проблема співвідношення простору і часу давно і міцно займає розум учених у найрізноманітніших галузях знання. Численні спроби дати те чи інше (філософське, природничо-наукове, психологічне і т. ін.) обґрунтування базовим категоріям буття, які робилися впродовж усвідомленої історії людства, розширили і поглибили наше уявлення про те, як улаштований світ, яке місце в ньому займає і як з ним взаємодіє людина, проте ширина й глибина проблеми продовжують породжувати численні питання, і дискусію не можна вважати вичерпаною. Про активізацію дослідницького інтересу до даної проблематики можна судити по роботах А. В. Кравченко [5], В. М. Манакіна [8], проте матеріалом для аналізу у вказаних дослідженнях слугували переважно дієслова англійської мови, і як наслідок, мало дослідженими залишаються парадигматичні об'єднання різних російських лексико-граматичних класів з урахуванням їхньої етномовної та лінгвокультурної специфіки.

Вивчення системи видо-часових форм дієслова у різних мовах має значну традицію, проте природа і змістовна сутність одного з основних понять, якими оперує сучасна граматики (наприклад, поняття «теперішній час») вивчені явно недостатньо і питання, що ж саме позначає час у мові, послідовної відповіді, мабуть, і дотепер не має.

Можна вважати таким, що затвердився, підхід, при якому час розглядається як точка відліку «часової осі» [5, с. 81], а сама ця точка отожднюється з прагматичним чинником «момент мовлення», який є референтом слова *сейчас*. Відповідно, референтом граматичного часу майбутнього – час «після моменту мовлення» (після «*сейчас*»), наприклад: *иду – шел – буду идти*.

Така модель часових відносин у мові відображає, мабуть, інтуїтивне прагнення провести паралель між об'єктивним і граматичним часом, і як будь-яка суто інтуїтивна побудова, вона має істотні недоліки.

Час незворотний, він знаходиться в постійному русі, тому навіть уподібнення сьогодення точці відліку є суто умовним. Навпаки, референт граматичного теперішнього часу уявляється чимось аморфним, невизначеним, оскільки їм може бути і якийсь окремий момент часу, і будь-який тривалий період часу, наприклад: *Он наклоняет свои щеки для её поцелуев. Он живет в этом городе. Земля вращается вокруг солнца*.

У сучасній російській мові видова характеристика пов'язана не тільки (або необов'язково) з належністю або зняттям межі, але й з іншими чинниками. Наприклад, у російській мові видове протиставлення не торкається форм теперішнього часу, які не вживаються в доконаному виді, наприклад: лексема *открываю* не має протилежного видового корелята. Взагалі, зіставлення дієслівних категорій, характерних для різних мов, наводить на думку про те, що інваріантне значення категорії виду як мовної універсали слід, можливо, шукати не в належності або знятті межі дії, а в чомусь іншому, що має гносеологічну основу.

Очевидно, що, якщо в основі поняття «теперішній час» лежить момент мовлення, то значення форми теперішнього доконаного виявляється досить суперечливим. Тобто, або існуючі визначення невірні, або момент мовлення не є основою категоріального значення форм теперішнього часу.

Оскільки момент мовлення не є референтом слова *сейчас*, сам термін, що використовується у лінгвістичній літературі, викликає заперечення. Більш того, моментом мовлення не можна пояснити саму структуру часових відносин у мові, тому Х. Райсбах свого часу ввів іншу точку відліку, відмінну від моменту мовлення [14, с. 288]. Запропонована ним схема часових відносин набула широкого поширення.

Прикладів, які ілюструють смислову відмінність між дієсловами у видових парах можна наводити будь-скільки, наприклад: *Посмотри, что он бросил / бросал в урну; Каждые полчаса он бросил / бросал в камин новое полено; Человек, только что давший / дававший вам прикурить, – кто он?; Отчим, дававший / давший мне рубль в воскресенье, меня не любил*. Ця відмінність носить послідовний характер і відображає контраст між двома типами знання про подію: феноменологічним, заснованим на індивідуальному досвіді, і структуральним знанням, що засноване на абстракції. Вказівка на «поточне» спостереження, що є частиною значення дієслова недоконаного виду, характеризує позначену їм дію (процес) як таким, що є наявним в спостережуваній ситуації. Структура фрагмента дійсності, який спостерігається й описується у вислові з дієсловом недоконаного виду, є такою, що процес, до якого відсилає дієслово, є її невід'ємною складовою частиною. Наприклад, префікс *вы-* є мовною репрезентацією просторового концепту, що піддався когнітивній категоризації. *Вы-* має прототипічне значення «геть (назовні)», тобто «за межі сприйманого фрагмента дійсності»: ми знаємо, що щось знаходиться зовні, якщо його немає всередині.

Значенням дієслова недоконаного виду, за визначенням, є «наявність (всередині сприйманого фрагмента дійсності)». Якщо мовець вживає дієслово *выйти* є одночасно спостерігачем події – дієслівного референта, виникає логічна суперечність: саме по собі дієслово вказує, що процес є наявним у спостережуваній ситуації, тоді як префікс поміщає цей процес поза спостережувану ситуацію, за її межами, тобто процес ха-

рактизується як «відсутній». Ця суперечність може бути дозволена лише в тому випадку, якщо розмежовані обидва моменти спостереження (спостереження процесу і спостереження місця). Якщо я спостерігаю щось, що може бути описано висловом *Он идет*, ніщо в самій дії не вказує на те, що воно в якийсь момент перестане бути спостережуваним (що є наявним) в даній ситуації. Але виходячи з того, що я знаю про світ взагалі і про можливі відносини між предметами, місцями і процесами зокрема, я можу вважати, що в якомусь з моментів після того, як спостереження мало місце, дія, про яку йде мова, не буде наявною. У цьому випадку ми приходимо до тієї ж ідеї «минулості» [13, с. 54], яка пов'язана із значенням базових дієслів доконаного виду, і дієслово недоконаного виду з префіксом природним чином стає дієсловом доконаного виду, але оскільки момент спостереження, імплікований просторовим префіксом, проєктується на якийсь відрізок часу, наступний за справжнім (сприйманим і усвідомлюваним) моментом здійснення події, форма теперішнього часу з додаванням префікса набуває значення майбутнього.

Точкою відліку часової вказівки є фігура спостерігача. З цього положення витікають дуже важливі для часової теорії наслідки. Перший з них полягає в тому, що в основі поняття «теперішнє» лежить співвідношення тієї або іншої дії не із моментом мовлення, а із моментом спостереження, і вже через цей факт сьогодення слід розглядати не як абсолютну початкову точку визначення часового плану, який в цьому випадку звичайно характеризується як «абсолютний час» [7, с. 79], але як відносний центр координації, здійснюваної тимчасовою вказівкою, що володіє «шифтерним характером» [14, с. 98]. Цим пояснюється вживання форм майбутнього часу в прикладах типу *Он уже вчера знал, что в поход его не возьмут*, які в граматиках кваліфікуються як відносний час. З погляду мовлення, теперішнє є усвідомлюване спостерігачем сприйняття того або іншого фрагмента дійсності, воно орієнтоване на спостерігача, як джерело інформації, що повідомляється у висловлюванні, тому у наведеному прикладі, де таким спостерігачем є особа «он», форма *возьмут* відсилає до часу, орієнтованого відносно моменту спостереження (тобто теперішнього часу), вона виконує свою природну мовну функцію, і говорити про абсолютне (первинне) або відносне (вторинне) значення часової форми дієслова в даному випадку недоречно.

Таким чином, проаналізований нами матеріал дозволяє зробити наступні висновки:

Референціальні сфери минулого і майбутнього часу є відкритими просторами, тому кількість можливих референтів для відповідних граматичних форм практично не обмежена. Мовлення в даному випадку слід вести не про темпоральну локалізацію, а про темпоральну орієнтацію, оскільки референт граматичної форми не є, суворо кажучи, фіксованим (локалізованим).

Референтна сфера теперішнього часу є простором, а зовсім не точкою, причому простір цей за своєю природою подібний до розмитих множин, оскільки не має чітко фіксованих меж. Його конкретні розміри визначаються тим, яку сферу досвіду мовець / спостерігач включає в свій особистий простір.

Особистий простір як психологічний феномен є віддзеркаленням базової когнітивної структури, що лежить в основі породження всіх інших структур людського знання про світ, зокрема структури тимчасових і видових відносин.

Перспектива використання отриманих нами результатів уявляється можливою при дослідженні формотворчої специфіки дієслів, що мають неповний або варіантний набір парадигматичних елементів, а також при з'ясуванні чинників, що обумовлюють подібні мовні «аномалії».

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Принципы описания семантического описания единиц языка / Ю. Д. Апресян // Семантика и представление знаний. – Вып. 519. – Тарту, 1980. – С. 70–79.

2. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (к проблеме языковой картины мира) / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1997. – № 3. – С. 3–19.
3. Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / М. Я. Гловинская. – М.: Наука, 1982. – 208 с.
4. Зельдович Т. М. Семантика времени: к уточнению метаязыка / Т. М. Зельдович // Филологические науки. – 1995. – № 2. – С. 34–41.
5. Кравченко А. В. Индексальные конструкции с глаголами чувственного восприятия в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Кравченко. – Л.: ЛГУ, 1987. – 20 с.
6. Кравченко А. В. К когнитивной теории времени и вида (на материале английского языка) / А. В. Кравченко // Филологические науки. – 1999. – № 6. – С. 84–90.
7. Краткая русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой, В. В. Лопатина. – М.: Просвещение, 1989. – С. 451.
8. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Вища школа, 2004. – С. 44.
9. Эсперсен О. Философия грамматики / О. Эсперсен. – М.: Рус. яз., 1958. – 180 с.
10. Яцкевич В. А. Морфологическая парадигма как комплексная единица формообразования / В. А. Яцкевич // Вопросы языкознания. – 1994. – № 3. – С. 112–124.
11. Bull W.E. Time, tense, and the verb. – Berkley, 1960.
12. Camp H. Formal properties of grammar. – London, 1939.
13. Comri B. Aspect. – Cambridge, 1976.
14. Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge, 1983.
15. Reichenbach H. Elements of symbolic logic. – N.Y., 1951.

В. И. Мордань (Днепропетровск)

МЕТАЯЗЫКОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕРБАЛЬНО-ИКОНИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

Если взять все множество информации, к появлению которой человек прямо или косвенно причастен, то здесь можно выделить по крайней мере три основных подмножества: это информация уровня непосредственного общения, информация, каким-то образом и для каких-то целей фиксируемая (тексты письменные, аудио-, видео- и прочие, рисунки, чертежи, картины и т. п.), наконец, информация из нашего окружения (объекты архитектуры, скульптура, рукотворный ландшафт, предметы обихода и т. п.). В первом и во втором случае одним из способов представления информации является представление вербальное, т. е. словесное. При непосредственном общении доля вербального по разным данным составляет порядка 7 %, остальное же приходится на различные звуковые (интонация, темп, тембр и т. п.) и визуальные (жест, положение, мимика и т. п.) компоненты – все то, что принято называть невербальной составляющей коммуникации. Причем, визуальный компонент значительно преобладает – его доля где-то порядка 55 % [5]. В фиксируемой информации вербального ощутимо больше – в разное время и в разных ситуациях это от 20 до 80 %.

Визуально воспринимаемые тексты из одиночных или из комбинации графем содержат массу элементов, выраженных различными изобразительными средствами, которые текст организуют, делают его более выразительным и более воспринимаемым. Но есть и такие элементы, которые берут на себя часть выражаемого текстом, и иногда часть, значительно более весомую. Это самые разнообразные и разнообразнейшие элементы: рисунки, фотографии и украшательства с акцентирующей функцией вроде буквицы, колонтитулы с наполнением и без, шрифты разного начертания, размера, окраски и выделения, наконец, сама топология текста относительно поверхности носителя, его окраска, фон – также серьезный фактор в деле восприятия написанного. Особую роль указанные элементы играют в таких коммуникативных областях, как СМИ, реклама, дизайн-проектирование и им подобных. Это области,

где порой трудно установить, что содержательно важнее – вербальная или изобразительная составляющая.

Сразу же обратим внимание на то, что вербальная часть в этом случае может создаваться человеком, едва овладевшим грамотой, а вот исполнение изобразительных элементов доступно специалистам – когда-то писцам, летописцам, сегодня – оформителям, иллюстраторам, художникам и другим, специально подготовленным участникам издательского процесса. Аналогичная ситуация в царстве невербалики. Причем, умения специалистов и в том и в другом случае – это продукт определенного практического опыта, интуиции и природной одаренности, а не результат освоения каких-то систематизированных знаний. Словесную, вербальную составляющую коммуникации мы постигаем с самого раннего возраста. И все благодаря тому, что здесь имеется специальный описательный инструментарий – разноуровневый метаязык, приспособленный для использования всеми и для всех. Парадоксально, но до определенного времени с таким положением вещей мирились, и, судя по всему, это устраивало самих специалистов, поскольку поддерживало их определенный общественный статус.

Изменить ситуацию первыми попытались невербалики. Еще Аристотель со своим трудом «Физиогномика», затем его ученики и последователи, позже Чарльз Дарвин с работами по *body language* и многие другие ученые с разной результативностью пытаются создать метаязыковую основу невербальной коммуникации. Особо отметим работы К. Бердвистла (1960 г.), который разрабатывая методологические проблемы в области кинесики и, основываясь на опыте структурной лингвистики, предложил телодвижения разделить на отдельные единицы, а затем на их основе строить более сложные образования. Таким образом, совокупность единиц, которые он называл **кина**ми или **кинемами**, образовывала своеобразный алфавит телодвижений, а более сложные, производные от них, названные им **кинеморфами**, составляли своеобразный словарь телодвижений [1]. Сходные с представлениями Бердвистла понятия находят в монографии И. Соболевского [6]. Здесь также фигурируют «**кинесинтагма** (кинетическое предложение)», «**кинелексема** (кинемическое слово)» и «**кинемы** (простейший элемент кинетической речи)».

Но в последнее время соотношение вербальной, невербальной и изобразительной составляющих коммуникации качественно и количественно меняется. Меняется ощутимо и достаточно быстро. В условиях интенсивного развития социальной и языковой сфер и связанной с ними сферы технической, того, что мы называем областью взаимодействия триады **социалема – лингвема – технема** [3], происходят существенные изменения, как в характере самой информации, так и в ее структуре. В жизнь человека вошла технема в виде компьютера и связанных с ним технологий. В очередной раз вторжение артефактов происходит не только в сферу физической деятельности человека, но и в сферу интеллектуальных проявлений, конкретно в область знакового виртуального представления действительности. В обиход (в среду «широкой» социалемы) внедряются и закрепляются коммуникативные средства (лингвемы), из области специальных коммуникаций. Языковой инвентарь коммуникации наполнился и продолжает пополняться новыми элементами, более эффективными и продуктивными в отобразительном плане. Теперь то, что было доступно ранее лишь специалисту, уже под силу человеку, едва постигшему грамоту, скажем ребенку, овладевшему элементарными навыками общения с компьютером. В силу специфики устройств для связи человека с компьютером, то есть того, что называют «человеко-машинным интерфейсом», многократно выросла доля изобразительной (иконической) составляющей коммуникации [4]. И здесь возникает множество проблем.

Например, область приложений теории распознавания образов – привычных сегодня систем ввода и прочтения печатного, рукописного и звучащего текста, систем ориентации на местности и т. д. Для создания и доводки подобных приложений, в принципе, существуют различные математические и различные высокоинтеллектуальные методы, вполне под силу специалистам, а вот плоды творческих усилий этих специалистов должны выйти на непрофессионального, рядового, часто и недостаточно грамотного пользователя. Вот здесь уже проблемы.

Далее, проблема сопоставления изображений. «Язык изображений, – отмечают В. Карпович и А. Блинов, – характеризуется тем, что в нем отсутствуют критерии тождественности двух изображений: при различных уровнях анализа результат исследования двух изображений на тождественность может быть различным. Поэтому, в частности, вопросы различения оригинала и копии для аналоговых языков иногда неразрешимы» [2]. В особенности же эта проблема встанет тогда, когда речь пойдет об информационном поиске непосредственно в массивах изобразительных объектов. Если, скажем, формирование **понскового образа изображения** какими-либо средствами, к примеру, из арсенала теории распознавания образов, в принципе возможно – эта стадия информационного процесса в руках подготовленных для этого специалистов, то как быть с составлением **поискового предписания**? Его составлять скорее всего придется непрофессиональному пользователю.

В области дизайн-проектирования, где объединились вместе задачи инженерные, проектные и задачи изобразительного искусства, остро стоит проблема взаимодействия исполнителя и потребителя.

Наконец, такая проблема как воспитание. У современного ребенка, пристрастившегося к времяпровождению за компьютером, а сегодня это далеко не единичное явление, развитие и формирование психики, становление форм мышления протекает под воздействием и, если хотите, под контролем, придуманных кем-то, часто далеко не с лучшими намерениями, изобразительных аллегорий. Он мыслит образами тех героев, тех ситуаций, той обстановки, которые создает сам, но в рамках этих аллегорий. Иммунизация от дурного влияния и, соответственно, от дурных поступков, как и внедрение соответствующих нравственных категорий, понятий «хорошо»/«плохо» производится в вербальном поле. Происходит рассогласование «виртуального благополучия» с далеко не всегда такой прекрасной реальностью. В его сюжете его герои, а тем более он сам, имеют десяток жизней. Увы, в реальности – если жизнь прерывается, то навсегда... Мы имеем массу примеров результатов такого рассогласования.

Поэтому вопрос о создании средств описания изобразительных категорий, т. е. универсального разноразовного иконоического метаязыка, становится как никогда актуальным [4].

Исходной позицией при создании средств описания иконоических объектов может стать пограничье между вербальными и изобразительными коммуникативными сферами. Это прежде всего реклама и такое массовое направление, связанное с Интернетом, как WEB-дизайн. Близость и тесное взаимодействие «слова» и «образа» делают уместным лингвоцентристский подход, т. е. приспособление к описанию изобразительных категорий метаязыковых средств вербалики. Как К. Бердвистл, а позднее И. Соболевский, введем применительно к иконике понятия **иконемы** (наименьшей изобразительной единицы), **иконолексемы** (образование, наполненное определенным смыслом или являющееся указанием на конкретное обозначаемое), **иконосинтагма** (в смысловом отношении законченное графическое построение, аналог предложения) и т. п. с инвентаризацией изобразительных объектов, претендующих обозначаться этими понятиями. Предварительным этапом такой работы могли бы быть некие **синтетические коммуникативные инвентари** – аналоги словарей. В таком

інвентарі завдяки використанню комп'ютерних технологій вербальним об'єктам сопоставлялись би графічні, кольорові, композиційні та т. п. об'єкти, при необхідності анімовані. В наші часи на основі спрощеної моделі такого інвентарю ми прорабовують принципи створення комп'ютерної програми графічного та кольорового «оживлення» тексту на рівні окремих графем і слів. В основі такого «оживлення» лежать дослідження в області психологічних асоціацій, семантики та прагматики кольору, архетипів неосвідомого та т. п.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асмолов А. За порогом раціональності: лінгвоцентризм і парадокси невербальної комунікації / А. Асмолов, Е. Фейгенберг. – Режим доступу: <http://www.ashtray.ru/main/texts/asmolov.htm>
2. Карпович В. Н. Применении логики в филологии и языкознании / В. Н. Карпович, А. Л. Блинов // Известия Сибирского отделения Академии наук СССР. Серия общественных наук. – 1980. – Вып. 3. – № 11. – С. 109–115.
3. Мордань В. И. Артефактное общение в системах специальной коммуникации / В. И. Мордань // Системы специальной коммуникации в современном русском языке: сб. науч. тр. – Д.: ДГУ, 1990. – С. 43–47.
4. Мордань В. И. К вопросу об эволюции языковых средств коммуникации и некоторые следствия этого процесса / В. И. Мордань // Язык: модель, структура, функционирование: сб. науч. тр., посвященный 70-летию проф. И. И. Меньшикова / под общей ред. проф. Т. С. Пристайко. – Д.: Пороги, 2007. – С. 60–67.
5. Пиз А. Язык телодвижений. Как читать мысли окружающих по их жестам / А. Пиз. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 288 с.
6. Соболевский И. А. Кинетическая речь на производстве / И. А. Соболевский // Семиотика пространства и пространство семиотики: Труды по знаковым системам. – Тарту, 1986. – Т. XIX.

О. А. Москвичова (Херсон)

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТАМОРФОЗИ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі англомовних британських поезій XIX – XX століть)

Поняття «метаморфоза» набуває різноманітних трактувань у сучасній лінгвістиці залежно від того, яка з галузей займається її дослідженням. Так, метаморфоза є тропом, першоджерелом для виникнення інших тропів (метафори); літературним явищем; переїною; заміною однієї зовнішньої форми на іншу; видозмінням; [2, с. 125]; перетворенням, перевтіленням, стрибкоподібною чи еволюційною трансмутацією (наприклад, смерть або життя); переселенням душ, перевтіленням, воскресінням, відродженням, трансформацією [6, с. 93].

Згідно з останніми дослідженнями метаморфози у межах структурно-сеmiotичного аспекта, цей троп представляє собою *двобічну фігуру перетворення*, структура якого зумовлена наявністю певного *суб'єкта* (лівого боку фігури перетворення) та *об'єкта* (правого боку фігури перетворення, на який трансформується сам суб'єкт) [3, с. 4]. Так, структурно-сеmiotична модель метаморфози схематично може бути представлена наступним чином:

суб'єкт → об'єкт

Ми розуміємо *метаморфозу* як троп, який передбачає перетворення когось / щось на інше під впливом дії імпліцитної чи експліцитної *причини* з можливістю повернення у вихідний стан за наступною схемою: *X (a Subject) turns into / transforms into Y (an Object) under the influence of C (a Causer) (ХТОСЬ (СУБ'ЄКТ) перетворюється / трансформується на ЩОСЬ (ОБ'ЄКТ) під впливом дії певної ПРИЧИНИ (КАУЗАТОРА))*. Схема розробленої нами моделі метаморфози ґрунтується на структурно-сеmiotичній моделі, проте ми доповнюємо її наявністю імпліцитної / експліцитної причини (каузатора):

Підґрунтя моделі метаморфози складає *принцип інверсії*, який у символізмі розуміється як взаємодія протилежностей, коли певна сутність поступається своїй протилежності: смерть поступається життю, ніч – дню, любов – ненависті [3, с. 11–12; 5, с. 162–168; 8, с. 1–2]. Інверсія співвідноситься з концепцією взаємного перетворення дійсності, її взаємообертанням, протилежністю усіх її сторін та проявів, земних норм та законів (замість дня – ніч, замість сонця – місяць).

Таким чином, серед *основних вимог* до реалізації метаморфози в поетичному тексті можна вказати наступні: відповідність метаморфози її структурно-семіотичній моделі з обов'язковою експліцитністю / імпліцитністю причини трансформації (каузатора); та наявність інверсії, основи для перетворення.

Принцип *каузації*, що вказує на наявність *каузатора* у тексті (зокрема поетичному), реалізується завдяки наявності *лексичних одиниць*, семантика яких відображає певне перетворення, перевтілення, відродження, перехід на новий / вищий щабель екзистенції (смерть, народження, воскресіння, весілля, будь-яка фізіологічна / психологічна зміна особистості, тощо), відповідно до визначення поняття «метаморфоза». Так, у контекст художнього / поетичного тексту метаморфоза вводиться за допомогою наступних *предикатів*: *to become, to turn, to transform, to throw, to appear, to be done, to be changed, to acquire appearance, to be incarnated / to be embodied, to be considered, to seem, to return to life / to revive, to be resurrected, to rise / to tower, to blossom, to flow / to run, to merge, to melt, to fall to pieces / to come apart, to blaze up* (переклад наш – О. М.: *ставати, обертати, перетворювати, перекидати, перевертати, з'явитися, зробитися, змінитися, набувати вигляду, втілюватися, виникати, вважатися, здаватися, маритися, оживати, воскресати, возноситися, зацвітати, текти, зливатися, танути, розпадатися, спалахувати*) [6, с. 95].

У сучасній лінгвістиці існує дві моделі реалізації принципу *каузації* в художньому / поетичному тексті, залежно від виділення одного з елементів структурно-семіотичної схеми метаморфози. Так, *каузальна модель* залучає в певну мікроподію як агенса (суб'єкт), так і пацієнса (об'єкт), а іноді і сам інструмент перетворення (каузатор) [4, с. 21; 7, с. 131]. *Пропозитивна модель* розглядає ситуацію-каузацію як цілісну подію, центром якої є предикат-каузатор, оточений суб'єктами (агенсом, пацієнсом) у межах зони каузації [4, с. 21–22], перетворюючи вказану лінгвістичну ситуацію на таку, важливими елементами якої є всі структурні компоненти, при центральній ролі саме дієслова. Каузальна модель розкриває причину перетворення, але розриває зв'язок між суб'єктом та об'єктом, наголошуючи на основній ролі саме лівого боку фігури перетворення та каузатора-причини. Пропозитивна модель наголошує лише на основній ролі предиката перетворення [4, с. 21–22].

Підтвердженням реалізації основних вимог до функціонування метаморфози в поезії є один із поетичних текстів англійського поета ХХ століття Д. Томаса «Смерть втратить владу над Всесвітом» («And death shall have no dominion»). Трансформація являє собою зміну однієї сутності на іншу, вказуючи на наявність принципу інверсії в даному поетичному тексті, оскільки в ньому йдеться про воскресіння померлих людей. Суб'єктом метаморфози є «мертві люди» («deceased people»), а об'єктом (імпліцитним, зрозумілим за контекстом, втілюючим перетворення мертвих на землю / зорі) – «люди, які воскресли» («resurrected people»), реалізуючи метаморфозу абстрактного поняття на конкретні. Каузатор є не тільки імпліцитним, оскільки втілює каузальну модель («смерть» / «death» чи «реінкарнація» / «reincarnation»), а й пропозитивним, представленим предикатом «бути» у значенні «перетворитись / ставати» («to be» / «shall be») та предикатом «воскреснути» («shall rise»): *And death shall have*

*no dominion. / **Dead men** naked they shall be one / With the man in the wind and the west moon; / When their bones are picked clean and the clean bones gone, / **They shall have stars** at elbow and foot; / Though they go mad **they shall be sane**, / Though **they sink** through the sea they shall rise again; / Though lovers be lost love shall not; / And death shall have no dominion / .../ (Dylan Thomas [1, с. 424]).*

Структурно-семіотична модель метаморфози наведеного поетичного тексту може бути представлена наступним чином:

(death) / (reincarnation) / shall be / shall rise
deceased people ➔ resurrected people

Згідно з визначенням поняття «метаморфоза», трансформація властива не лише фізіологічному, а також і психологічному стану особистості, як доказ її перетворення або перехід на новий щабель екзистенції. У даному випадку у ролі суб'єкта та об'єкта виступає людина, яка проходить ряд змін з впливом часу або в результаті будь-яких інших каузальних подій. Так, приклад психологічної метаморфози особистості спостерігаємо у вірші британської поетеси XIX століття Х. Розетті «Травень» («May»):

I cannot tell you how it was; / But this I know: it came to pass / Upon a bright and breezy day / When May was young; ah pleasant May! / As yet the poppies were not born / Between the blades of tender corn; / The last eggs had not hatched as yet, / Nor any bird foregone its mate. / I cannot tell you what it was; / But this I know: it did but pass. / It passed away with sunny May, / With all sweet things it passed away, / And left me old, and cold, and grey. (Christina Rossetti [9, с. 1; 10, с. 1]).

Даний поетичний текст виділяється відсутністю суб'єкта метаморфози (лівого боку фігури перетворення), який є імпліцитним, про наявність якого можна стверджувати згідно з контекстом поетичного тексту, де поетесою розкрито внутрішній стан особистості, її настрій, порівняно з весною / розквітлою травневою природою, підтверджуючись рядками «Upon a bright and breezy day / When May was young; ah pleasant May! / As yet the poppies were not born / Between the blades of tender corn; / The last eggs had not hatched as yet, / Nor any bird foregone its mate». Психологічна зміна не є зрозумілою навіть для ліричної героїні вірша, є лише згадка про те, що метаморфоза відбулася із закінченням весни (травня) («I cannot tell you how it was; / But this I know: it came to pass / ... / I cannot tell you what it was; / But this I know: it did but pass. / It passed away with sunny May / With all sweet things it passed away, / And left me old, and cold, and grey»). Останній рядок вірша свідчить про наявність саме об'єкта метаморфози – «старої, холодної, похилої людини» або її «пригніченого психологічного стану» – надаючи нам можливість стверджувати про двояке перетворення в рамках єдиного контексту, кероване інверсією, а саме конкретного поняття на конкретне (молодої людини → стару людину) або абстрактного поняття на абстрактне (розквітлого, весняного душевного, психологічного настрою особистості → пригнічений, сірий, похмурий внутрішній стан). У контексті наведеного поетичного тексту каузатор є імпліцитним – час, а предикати «проходити» / «залишити» / «бути» («to pass away» / «to leave» / «to be») є пропозитивними сигналами перетворення в рамках зазначеної зони каузатії. Схема структурно-семіотичної моделі метаморфози проаналізованого поетичного тексту є наступною:

(time) / to pass away / to leave / to be
(a young personality) ➔ an old personality
(cheerful mood) ➔ depressed mood

Отже, в контексті британських поетичних текстів XIX – XX століть набуває своєї реалізації структурно-семіотична модель метаморфози з експліцитністю або імпліцитністю каузатора, причини перетворення певного суб'єкта на об'єкт, ґрунтуючись на

принципи інверсії. При цьому, не лише каузатор, а й лівий бік фігури перетворення, можуть бути імпліцитними. Якщо один з елементів структурно-семіотичної моделі метаморфози є імпліцитним, не можна стверджувати про його відсутність, оскільки саме згідно з контекстом поетичного тексту, можливо відновити відсутній елемент структури перетворення. Так, відповідно, можна стверджувати про властивість структурно-семіотичної схеми метаморфози трансформуватись, залежно від контексту поезії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аринштейн Л. М. Английская поэзия в русских переводах. XX век / Л. М. Аринштейн. — М.: Радуга, 1984. — 848 с.
2. Богацький П. Мала літературна енциклопедія / П. Богацький. — Sydney, Australia, 2002. — С. 125.
3. Дикарева Л. Ю. Міфопоетика метаморфози і способи її об'єктивації у художньому мовленні: лінгвосеміотичний аспект (на матеріалі прози М. В. Гоголя та М. О. Булгакова): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. Ю. Дикарева. — К., 2003. — 20 с.
4. Ким И. Е. Контролируемость действия: сущность и структура / И. Е. Ким. — Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1999. — 31 с.
5. Неклюдов С. Ю. О кривом оборотне (к исследованию мифологической семантики фольклорного мотива) / С. Ю. Неклюдов // Проблемы славянской этнографии. — Л.: Наука, 1979. — С. 162–168.
6. Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н. В. Слухай. — К.: КНУ, 2005. — 167 с.
7. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. — М.: Академ. проект, 2001. — С. 422.
8. <http://www.enc.mail.ru>
9. <http://www.celtic.Benderweb.net>
10. <http://www.etext.lib.virginia.edu>

И. Е. Намакштанская (Макеевка), Е. В. Романова (Москва)

АВТОРСКОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И СИТУАТИВНОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ПОЭЗИИ В. С. ВЫСОЦКОГО

Исследование поэзии В. С. Высоцкого дает богатый материал, свидетельствующий о том, что поэт не только пользовался «готовым» словарным запасом русского языка, но и, владея естественными законами словотворчества, применял их для создания новых лексических единиц и словосочетаний. Кроме того, зная, что «знак шире того, что он обозначает, если он вступает в связь с другими, но строго определенными знаками...», Высоцкий много работал над тем, чтобы «добыть» новые смыслы из уже устоявшихся и известных идиом, в связи с чем значения их необходимо рассматривать контекстуально. «Своеобразие стилового почерка художника, — отмечал Ю. Боров, — вытекает из природы самого народного языка. И в частности опирается на систему идиоматических оборотов, своеобразных выражений, не переводимых дословно [...]. Стиль не терпит идиом как случайного украшения» [1, с. 63]. На этом неоднократно настаивали многие исследователи (и не только творчества В. С. Высоцкого). «Наиболее частотные понятия у отдельных авторов, — пишет Т. А. Воронова, — могут обладать развитой полисемией, причем большинство подобных оттенков смысла возможно определить лишь за счет контекста» [2, с. 28].

Кроме того, каждый автор, используя в своих произведениях разнообразные идиоматические выражения, передает временной культурный фон общества, его ценностные ориентиры и свое собственное отношение к ним. В то же время, как отмечает К. И. Мизин, «изучение системы ценностей этноса — как глубинных, личностных, так и идеологизированных, общественных — позволяет выявить своеобразие его мироощущения и мировосприятия» [4, с. 75]. Особое внимание ученый обращает на то, что

«мировосприятие этноса генерируется в условиях общего прошлого – мифов, легенд, святынь, символов, эталонов, стереотипов. Последние, как таксоны культуры этноса, формируют семиотико-семантические хитросплетения, благодаря которым возникают образы-эталоны компаративных [оценочных] фразеологических единиц, поэтому компаративные фразеологические единицы являются идеальными манифестантами ценностных приоритетов любого народа» [4, с. 75].

Фразеологические единицы (как компаративные, так и остальные) в творчестве В. С. Высоцкого являются презентантами как культуры советского общества, так и его ценностей, культурного наследия и мировосприятия, а авторская трансформация отдельных фразеологизмов – не просто авторский почерк поэта, а свидетельство временного преломления ценностных и мировоззренческих ориентиров советского народа.

Переходя к описанию особенностей работы Владимира Высоцкого с идиоматическими единицами, надо отметить, что большинство его поэтических произведений написаны целыми фразеологическими соцветиями, создателем многих из которых он был сам. Поэтому мы попытаемся проследить не только виртуозное умение поэта пользоваться русской фразеологией, но и его искусство перестраивать идиомы и создавать новые устойчивые смысловые блоки.

Вот один из ярких примеров:

*Пылю посуху, топаю по жиже, –
Я иногда спускаюсь по ножу...
Мне говорят, что я качусь все ниже,
А я хоть и внизу, а все же уровень держу.
«Реальней сновидения и бреда...» [3]*

Пылю посуху – живу нормально; *топаю по жиже* – попадаю в неприятные ситуации; *спускаюсь по ножу* – бываю в опасности; *качусь все ниже* – «опускаюсь», теряю авторитет и самоуважение; *хоть и внизу, а все же уровень держу* – стараюсь жить в соответствии с общепринятыми моральными принципами.

По подобной модели построена и строка из первой строфы «Студенческой песни»:

*Кто старше нас на четверть века, тот
Уже постиг и близости и дали.
Им повезло – и кровь, и дым, и пот
Они понюхали, хлебнули, повидали, –
Прошли через бригаду или взвод,*

где глагол «понюхали» эксплицирует идиому «*понюхать пороха*», «хлебнуть» – «*хлебнуть горя*», «повидать» – «*повидать всякое на своем веку*».

Используя отдельные фразеологизмы или их комплексы, перестраивая их в зависимости от создаваемого контекста, поэт прибегает и к переводу метафорических значений в прямые, как это делается например с устойчивым сочетанием «*гол как сокол*» в песне «I. Ошибка вышла».

Идиома «*Гол как сокол*» используется, когда говорят об очень бедном, нищем человеке (в речь выражение вошло от сравнения человека с древним стенобитным оружием, которое называлось *сокол*, это была чугунная гладкая болванка, закрепленная на цепях). В песне В. С. Высоцкого авторский герой рассказывает:

*Лежу я голый как сокол,
А главный – шмыг да шмыг за стол, –
Все что-то пишет в протокол,
Хоть я не отвечаю.*

В данном случае поэт переводит метафорическое значение фразеологизма в сравнительный оборот с прямым значением (авторский герой лежит на больничной койке без одежды).

Подобным образом трансформирует поэт фразеологическое выражение «*после нас хоть потоп*» (приписывается французскому королю Людовику XV; по другой версии фраза принадлежит неизвестному греческому поэту, её часто цитировали Цицерон и Сенека: «После моей смерти пусть мир в огне погибнет»), переводя его значение в контекстуальное:

Вот кто-то решил: *после нас – хоть потоп*,
Как в пропасть шагнул из окопа.
А я для того свой покинул окоп,
Чтоб не было вовсе потопа.

«Сыновья уходят в бой»

Идиомы «*первый блин комом*» В. С. Высоким в песне «Сколько лет, сколько лет» трансформирована таким образом:

Только – водка на троих,
Только – пика с червой, –
Комом – все блины мои,
А не только первый.

Фразеологизм «*с волками жить – по-волчьи выть*» введен В. С. Высоким в «Песенку про Козла отпущения», но дополнен собственной строкой:

[...] *Он с волками жил – и по-волчьи взвыл, –*
И рычит теперь по-медвежьему.

Идиома «*как обухом по голове*» со значениями *оглушительно, очень громко* (без дополнительного значения «*неожиданно*», «*сковывая волю*», «*парализуя жизненные силы*») введена в песню «Натянутый канат»:

Труба надрывалась – как две.
Крики «Браво!» его оглушали,
А литавры, а литавры –
Как обухом по голове!

Идиома «*нет креста*» (на тебе, на нем, на вас и т. д.) с первичным значением «*неверующий*» (без последующих – «*не имеющий совести, чувства справедливости и других моральных качеств*») введена в песню «Товарищи ученые», подчеркивая атеизм ученых:

Так приезжайте, милые, – рядами и колоннами!
Хотя вы все там химики и *нет на вас креста* [...]

А в «Инструкции перед поездкой за рубеж, или Полчаса в местном» фигурирует идиома «*ходить по пятам*» со значениями «*часто встречаться*», «*преследовать*» и авторским «*искушать*»:

«Буржуазная зараза
Все же ходит по пятам, –
Опасайся пуще глаза
Ты внебрачных связей там [...]»

Используя известные русские фразеологические сочетания, поэт **вводит в них новые слова или перестраивает их по-своему**. Например:

- «На меня ж *парусами махнули*» (*махнуть рукой* – перестать обращать внимание) – «Баллада о брошенном корабле»;
- «*Сел по горло на мель*» (*дел по горло* – очень много, *сесть на мель* – попасть в очень трудное положение) – «Баллада о брошенном корабле»;
- «Она пришла, чтоб *пригласить* тебя на жизнь» (*пригласить на танец*) – «Белый вальс»;
- «Я при жизни не клал тем, кто хищный, *В пасти палец*» (*не класть палец в рот* – не уступать кому-либо, не подчиняться) – «Памятник»;

- «Все теперь ты – *темная лошадка*» (*темная лошадка* – человек, который непонятен для окружающих и имеет свои тайны от них) – «Баллада о короткой шее»;
- «Воля волей, если *сил невоворот*» (*сил невоворот* – сил мало) – «Песня о конькобежце на короткие дистанции, которого заставили бежать на длинную»;
- «*Узы мы свели на нуль*» (*узы дружбы*) – дружеские отношения; «*свести к нулю*» – прекратить, прервать отношения с кем-либо) – «Мистерия Хиппи»;
- «Зачем мне быть *душою общества* [...]!» («*душа общества*» – самый уважаемый всеми членами общества человек, присутствие которого радует окружающих) – «Я был душой дурного общества»;
- «*И лопнула во мне терпенья жила* – И я со смертью перешел на ты» («*терпенье лопнуло*» – перестал терпеть и перешел к действиям; «*со смертью перешел на ты*» – поступал рискованно, совершал рискованные, угрожающие смертью, поступки) – «Мой черный человек в костюме сером»;
- «А с меня *вода, как с гуся*» («*как с гуся вода*» – так говорят о человеке, который ни за что не отвечает, ни на что не реагирует, ничто не принимает близко к сердцу) – «Частушки»;
- «Но недавно мой товарищ, друг хороший, Он *беду мою искусством поборол* [...]» («*попасть в беду*», «*выстоять в беде*»; «*побороть страх*» – перестать бояться) – «Татуировка»;
- «Вам вечным холодом и льдом *сковало кровь От страха жить* и от предчувствия кончины» («*кровь стынет*» – от страха, «*жить в страхе*», «*предчувствие конца*», «*предчувствие смерти*») – «Романс»;
- «Доверчивую Смерть *вкруг пальца обернули*» (*обвести вокруг пальца* – обмануть, перехитрить) – «Пожары»;
- «*Смеюсь навзрыд* – как у кривых зеркал» (*плакать навзрыд* – громко и очень горько) – «Маски».

Таким образом, когнитивная основа многих текстов песен и стихотворений В. С. Высоцкого, образность различных языковых средств, в том числе и фразеологических, определяется как авторской работой поэта, так и расчетом его на ассоциативную работу подсознания слушателя или читателя. В таком случае, как пишет Н. М. Соколян, «на семантические элементы, которые воспринимаются читателем, наслаивается еще личностное отношение, формирующееся при наличии опыта и вкусов реципиента. Каждый подсознательно вкладывает какое-то коннотативное значение в уже существующее денотативное значение объекта. Фразеологические единицы принадлежат именно к тем образным средствам, которые определяют эмоциональное отношение автора к героям, которые изображаются в художественном тексте и являются потенциальными носителями коннотативного значения. В результате читатель составляет определенное впечатление о тексте, наслаивая на него определенные эмоциональные значения» [5, с. 284]. Работая в этом направлении, В. С. Высоцкий использовал не только собственную фразеоконцептосферу, но, вводя полностью или частично видоизменяя идиоматические единицы русской речи, активизировал в подсознании каждого из своих слушателей (и будущих читателей) подвижность их фразеоконцептосферы, благодаря чему происходило глубинное восприятие содержания песен и стихотворений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Боров Ю. Б. Комическое / Ю. Б. Боров. – М.: Искусство, 1970. – 270 с.
2. Воронова Т. А. К вопросу о лексикографическом описании контекстуальных значений / Т. А. Воронова // Научный вестник Воронежского государственного архитектурно-строительного университета. – № 1. – 2006. – С. 28–32.

3. Высоцкий В. С. Сочинения в двух томах. Т. 1. Песни. Т. 2. Стихотворения. Песни театров и кино. Поэма. Проза и драматургия / В. С. Высоцкий. – Екатеринбург: изд-во «Крок-Центр», 1995.
4. Мізін К. І. Психолінгвістичний моніторинг чи соціологічний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології (на матеріалі компаративної фразеології) / К. І. Мізін // Мовознавство. – № 1. – 2008. – С. 67–79.
5. Соколян Н. М. Метафора і метонімія як основа створення фразеологічної одиниці / Н. М. Соколян // Актуальні проблеми менталінгвістики: зб. наук. ст. за матеріалами V Міжнар. наук. конф. – Черкаси: АнТ, 2007. – С. 284–286.

С. И. Недбайло (Херсон)

МОВНА КУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ

Проблема мовної компетентності працівників державних органів набуває особливого значення у сучасних умовах широкої демократизації суспільних відносин, відчутних соціальних змін, активного реформування державної служби. Володіння державною мовою є однією з основних професійних вимог до державного службовця. На ній здійснюється діяльність в органах державної служби, в органах державної влади, а також в органах місцевого самоврядування.

Державна служба потребує підвищеної мовної відповідальності. Безграмотне і некоректне використання мовленнєвих засобів може привести до серйозних недоліків у роботі управлінської системи, нанести непоправної шкоди службовій діяльності чиновника, оскільки мовна культура чиновника – це його візитна картка, один із основних показників загальної культури, професійної компетентності, суттєва ознака ділової кваліфікації. Помилки у мовленні офіційних осіб, ігнорування ними етичних норм мовного спілкування стають предметом гласності, об'єктом критики оточуючих і засобів масової інформації, сприяють формуванню негативного ставлення до влади. Як справедливо зазначає М. М. Панова, дослідження мовної поведінки чиновників – це не тільки мовна, а й суспільно значуща проблема, особливо на фоні сучасного стану мовленнєвої культури нашого суспільства [1].

Нові умови функціонування української мови як державної, тенденції її розвитку, інтенсифікація мовних змін привели до значного зниження культури усного та писемного мовлення носіїв мови, у тому числі і чиновників, як у побутовому, так і у професійному спілкуванні.

Комплексний багатоаспектний аналіз мовної особистості державного службовця в умовах професійного середовища уперше було здійснено М. М. Пановою, яка охарактеризувала різні мовні рівні у структурі мовної особистості [1]. У роботі виділяються чотири основних типи чиновників: відмінник, борець з мовними труднощами, пасивний формаліст, агресивний антинормалізатор, нігіліст.

Спостереження за мовленнєвими особливостями сучасних чиновників показують, що найбільш типовими є ті мовленнєві помилки, які пов'язуються з відхиленнями від літературної норми на всіх рівнях мови – фонетичному, лексичному, граматичному.

Одним із найважливіших показників мовної культури людини вважається її словниковий запас. Якщо людина має широку базу мовленнєвої діяльності, вона може точно висловити свої думки, адекватно сприйняти зміст будь-якого повідомлення, ефективно впливати своїм мовленням на оточуючих. Але далеко не всі державні службовці розуміють значення деяких слів, які досить часто вживаються у системі соціально-адміністративного управління, таких як *безпрецедентний*, *брифінг*, *комюніке*, *конфесія*, *менталітет*, *моніторинг*, *прерогатива*, *спонтанний*, *мораторій*. Вживаються не зовсім вірні, а іноді й взагалі перекручені тлумачення цих слів: *безпрецедентний* –

безрезультатний, жакхливий; *брифінг* – з'їзд, засідання, колегія; *комюніке* – анкета, за-
ключення; *конфесія* – засідання, нарада, виконання місії; *менталітет* – віра, основні
поняття, соціальна культура; *моніторинг* – конкурс, аналіз, огляд; *прерогатива* – зо-
бов'язаність, вибір, головне; *спонтанний* – бездумний, несподіваний.

Мовознавці і суспільні діячі застерігають проти неправильного вживання іншомов-
них слів. Однак, як відомо, іншомовні слова не загрожують мові. Мова має особли-
вість засвоювати новий лексичний матеріал і, іноді модифікуючи його, включати до
своїєї системи. Але у сучасному мовленні спостерігається тенденція до зловживання
стилістично зниженої лексики, навіть освічені носії мови вживають іноді просторічні
слова, слова бандитського сленгу і нецензурну лексику.

Загальноновживаними в офіційному мовленні стали слова *наїзд*, *розборка*, *тусов-
ка*, *замочити*, *кинути*, *прокрутити*, *відмивати* і т. ін. Вживання зниженої, вульгарної
лексики в офіційному спілкуванні, безперечно, не можна допускати. Засмічення мови
подібними словами є не тільки відображенням криміналізації суспільства, але й свід-
чить про проникнення кримінальних елементів у суспільно-політичне життя країни.

Відомо, що між мовою і суспільством існує тісний зв'язок. Суспільні структури
свідомо впливають на мову та її функціонування. А мова чітко реагує на всі зміни, які
відбуваються в житті суспільства. Лексика, якою ми користуємося, створює наш сві-
тогляд, спрямовує наші почуття і вчинки. І тому цинічне використання мови приво-
дить до духовної деформації особистості, веде за собою аморальні дії, принижує люд-
ську гідність.

Адміністративний працівник повинен уміти передбачати можливі наслідки мов-
леннєвої поведінки і нести моральну і соціальну відповідальність за свої слова і рі-
шення, які він приймає. Однак не можна не відзначити, що мовленнєва практика чи-
новників сьогодні – це відображення соціальних і культурних процесів у житті украї-
нського суспільства в останні десятиріччя. Відбуваються істотні зміни у комунікатив-
ному існуванні, які навряд чи можна розуміти і сприймати. Відбувається загальне
зниження стилю, змінюється тональність спілкування, у текстах набуває перевагу
розмовність, з'являється так званий загальний сленг, який використовують всі верст-
ви населення.

В. Г. Костомаров справедливо зазначає, що «спрощення структури і системи під-
вищує ентропію у відповідності з техногенним образом нинішнього світу, схвалю-
ються інновації більше, ніж традиції, зручність більше, ніж духовність, цивілізований
прогрес більше, ніж національно-культурна стійкість» [2, с. 261].

У житті суспільства і у мові на даний час спостерігається два протилежних проце-
си: один руйнує традиції, норми, стандарти, другий – упорядковує явища, створює
нові структури, моделі, зразки. У цих умовах мовленнєва поведінка чиновника пови-
нна відрізнятися здоровим консерватизмом, не виходити за рамки культурного поля
мовного існування. А це потребує підвищення мовної компетентності державних і
муніципальних службовців.

Більше уваги треба приділяти вивченню української мови, роботі над підвищен-
ням культури мовлення у вищих навчальних закладах, де навчаються майбутні дер-
жавні і муніципальні службовці, працівники місцевого самоврядування, а також у
центрах підвищення кваліфікації кадрів управління. Державні службовці, спираючись
на існуюче законодавство і відповідні нормативно-правові акти, повинні показувати
зразки високої мовленнєвої культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панова М. Н. Языковая личность государственного служащего: опыт лингвометодического иссле-
дования: монографія / М. Н. Панова. – М., 2004.

И. В. Острецова (Днепропетровск)

СУБЪЕКТ ДЕЙСТВИЯ И СПОСОБЫ ЕГО ВЫРАЖЕНИЯ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ С ОПИСАТЕЛЬНЫМИ ПРЕДИКАТАМИ

С середины прошлого столетия внимание лингвистов-практиков, преподающих русский язык как неродной неоднократно обращалось к изучению глагольно-именных сочетаний, получивших в работах последнего времени название описательных предикатов (ОП). В нашем докладе мы остановимся на характеристике актантной структуры высказываний с ОП, функционирующих в учебных текстах по металлургии и медицине.

Одной из стилевых черт языка специальной литературы, как известно, является безличность, практическое отсутствие выражения субъекта действия. Проведенный нами анализ контекстов высказываний с описательными предикатами, функционирующими в сфере специальной коммуникации, вполне подтверждает эту закономерность.

Как правило, предикативным центром высказываний с выраженным агенсом выступают ОП с глагольными компонентами *осуществлять, выполнять, проводить, вести, производить*. В тех случаях, когда в высказываниях с ОП присутствует субъект, он может быть отнесен к категории агенса-активного деятеля, инициатора: *Контроль за соблюдением технологии производства в цехах предприятия осуществляется постоянно старшими рабочими, бригадирами и работниками ОТК цехов* [ХПМ, с. 230]; *Через 7–10 дней больные выполняют небольшие движения головой, верхними и нижними конечностями...* [СДХ, с. 310]. В ряде случаев позицию субъекта действия может занимать агенс-функтив: *... деформацию заготовки выполняет поршень-пуассон, метаемый взрывом* [ДМС, с. 330]; *...освободившиеся медиаторы выполняют защитную функцию...* [ТС, с. 425].

Ядерной формой выражения агенса является форма им. падежа имени существительного, чему соответствует синтаксическая позиция подлежащего: *Лоскутные операции врачи-пародонтологи выполняют в хирургическом кабинете совместно с хирургом...* [ТС, с. 359] *АСУ ОНК осуществляет расчетный автоматический контроль параметров, не поддающихся прямому инструментальному контролю* [ТКП, с. 274]; *Перемещение верхних валков вниз осуществляет нажимной механизм...* [ХПМ, с. 105]; *Веки осуществляют постоянную и надежную защиту глаза от внешних воздействий...* [Офт., с. 31].

Благодаря актантным трансформациям, агенс может получать иное грамматическое оформление – форму тв. падежа – и занимать позицию дополнения: *...обобщение опытных данных проведено авторами классическим способом...* [ТКП, с. 127]; *Обобщение критериев в условиях деформации образцов со сложным напряженным состоянием осуществлено в 1963 г. А. А. Ильюшиным* [ДМС, с. 34]; *Непосредственное регулирование основных технологических параметров осуществляется локальными аналоговыми системами* [ХПМ, с. 249]; *Текущая уборка производится санитаркой во время операции...* [СДХ, с. 50]; *Если источник сенсibilизации кроется в зубе, его выявление и устранение может быть проведено лишь стоматологом* [ТС, с. 366].

В ходе исследования было обнаружено, что частота присутствия в высказывании субъекта-агенса и способ его выражения в значительной степени коррелируют с тематической принадлежностью той или иной специальной сферы. Так, в подязыке металлургии отмечено всего 20 предложений с заполненной позицией субъекта-агенса, в то время как в специальных текстах медицинского профиля количество таких предложений в три раза больше (62 контекста). Показателен также и тот факт, что в подязыке металлургии количество высказываний с субъектом-функтивом незначительно превышает количество высказываний с субъектом-инициатором – 12 и 8 контекстов соответственно. Иная картина наблюдается в медицинском дискурсе. Здесь количество предложений с агенсом-инициатором более чем в три раза превышает число высказываний с агенсом-функтивом (40 и 12 соответственно). Все это свидетельствует о большей значимости агенса вообще, и агенса-инициатора в частности, в сфере медицины, непосредственно связанной с человеком (диагностикой его заболеваний, их лечением и т. д.). Очевидно, что врачебная деятельность закономерно повышает статус деятеля-профессионала, что находит соответствующее выражение и в специальном дискурсе. Важно не просто обозначить действие, но и указать, кто именно его должен выполнять: врач, медсестра, санитарка и т. д. Ср.: *Врачи-лимфологи проводят диспансеризацию больных, ... осуществляют динамическое диспансерное наблюдение и лечение больных, дают советы...* [ЛЭ, с. 241]; *Акушерка проводит измерение роста, массы тела...* [А., с. 23]; *Старшая операционная сестра ежедневно проводит выборочный контроль стерильности...* [ХР, с. 57] и др.

Общим для всех специальных дискурсов является выраженность агенса-инициатора в случаях, когда речь идет о каких-либо открытиях, праве первенства, исторических событиях и связанных с ними деятелях. Как правило, в контекстах такого рода ОП употребляется в форме прошедшего времени. Ср.: *...А. И. Целиков провел теоретические исследования контактных усилий и напряженного состояния металла при поперечной и винтовой прокатке...* [ДМС, с. 166]; *В 1667 г. Дени (Франция) провел первое в истории успешное переливание крови* [ХР, с. 178]; *В 1885 г. русский хирург М. С. Субботин оборудовал специальную операционную, в которой он производил стерилизацию перевязочного материала...* [СДХ, с. 21].

В текстах производственно-технического характера, описывающих деятельность человека по производству материальных объектов, агенс чаще всего не выражен в предложении. Однако устранение субъекта с центральных позиций, а также вообще из структуры высказывания не свидетельствует об изменении его качеств и обусловлено коммуникативной ситуацией: целями пишущего, потребностью вывести на первый план действие, а не его производителя, желанием представить его как действие, субъект которого обобщенное лицо и др.

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

- А – Акушерство: уч. для мед.вузов. – СПб.: СпецЛит, 2000. – 494 с.
- ДМС – Новые процессы деформации металлов и сплавов: учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. шк., 1986. – 351 с.
- ЛЭ – Буянов В. М. Лимфология эндотоксикоза / В. М. Буянов, А. А. Алексеев. – М.: Медицина, 1990. – 272 с.
- Офт – Ковалевский Е. И. Офтальмология: учебник / Е. И. Ковалевский. – М.: Медицина, 1995. – 480 с.
- СДХ – Кузнецова В. Н. Сестринское дело в хирургии / В. Н. Кузнецова. – Ростов н/Д: Феникс, 2000. – 416 с.
- ТКП – Немзер Г. Г. Теплотехнология кузнечно-прессового производства / Г. Г. Немзер. – Л.: Машиностроение, 1988. – 320 с.
- ТС – Терапевтическая стоматология. – М.: Медицина, 1988. – 560 с.
- ХПМ – Зотов В. Ф. Холодная прокатка металла: учеб. пособие / В. Ф. Зотов, В. И. Елин. – М.: Металлургия, 1988. – 288 с.
- ХР – Дмитриева З. В. Хирургия с основами реаниматологии. Общая хирургия: учеб. пособие / З. В. Дмитриева, А. А. Кошелев, А. И. Теплова. – СПб.: «Паритет», 2003. – 576 с.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ЖИВОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ: КОММУНИКАТИВНО-КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ

В языковой картине мира выделяют общие черты, характерные для любого языка, и специфические черты, которые являются отражением национальных особенностей отдельного языка. К последним можно отнести лексические инновации, которые отражают все перемены, происходящие в жизни общества, и являются «номинативными последствиями» социальных изменений. Сбор и систематизация новейшего языкового материала всегда актуальны, так как новообразования, как и закрепившиеся в языке слова, связаны со своеобразием национальной культуры народа, в каждом из созданных слов находят отражение многогранность и сложность мира человека, воплощающие особенности его мировидения и миропонимания.

Для исследования особенностей словопроизводственного процесса речевых новообразований особую важность, на наш взгляд, представляет коммуникативно-когнитивный подход, который позволяет провести эффективный анализ инновации в определенном речевом акте, а также определить структуры знаний, репрезентированных на языковом уровне новым словом [1, с. 7].

Новообразования – это слова производные, представляющие собой сложные структурно-семантические образования, поэтому они позволяют демонстрировать связи и отношения, существующие между концептуальными структурами сознания. Можно считать, что каждой части производного слова соответствует определенный концепт. Следовательно, словообразовательная структура новообразования позволяет установить отношения между базовыми концептами.

Исследование лексических инноваций, зафиксированных в живой разговорной речи, в коммуникативно-когнитивном аспекте привело нас к идее выделения интегративной речемыслительной модели словопроизводства (ИРМС), которая понимается в нашей работе как модель динамическая, выявляющая механизм образования нового слова. Она представляется как комплексная, объединяющая ряд частных моделей разных уровней.

Ономасиологическая модель (ОМ) составляет основу логического моделирования словопроизводственного процесса. ОМ – это определенная схема, которая отражает ход мыслительной деятельности, направленной на выбор необходимой категории в соответствии с развернутым описанием. Ее можно отнести к первому, ономасиологическому уровню, основными единицами которого являются понятийные категории, составляющие основу номинации. Например: *Сколько можно / Отчеты составляем на каждой неделе / Только что очередной закончил / Я становлюсь эдаким **отчетоненавистником!** Отчетоненавистник* – тот, кто ненавидит составлять отчеты. В данном развернутом описании, предшествующем созданию инновации, компонент *тот, кто...* соотносит понятие с субстантивом, обозначающим лицо (языковым средством его выражения в данном примере является суффикс *-ник*) + основы слов *ненавидит отчеты*, выражающих мотивировочный признак.

– *Я думаю / вы должны понять / как все это у меня происходит / Я все это остро чувствую / переживаю / а потом стараюсь воплотить...* – *Кто бы мог подумать / что ты такой **чувствователь / переживатель** и **воплощатель**...* *Чувствователь* – тот, кто по-особому чувствует, *переживатель* – тот, кто переживает, *воплощатель* – тот, кто воплощает. В данном примере компонент *тот, кто...* соотносит понятие с субстантивом, обозначающим лицо (языковым средством его выражения в данном

примере является суффикс *-тель*) + основы слов *чувствовать, переживать, воплощать*, выражающих мотивировочный признак.

Второй, глубинный, уровень представлен *когнитивной моделью* (КМ), предполагающей выявление концептуальной организации знания и представляющей развертывание ономасиологической модели за счет фоновых знаний и опыта говорящего. Поэтому основными единицами когнитивного уровня являются концепты как результаты освоения «кусочков» действительности. Основу когнитивной модели составляет концептуальный анализ, предполагающий выявление тех концептов, которые лежат в основе наименования. Эти базовые концепты, соответствующие аргументам пропозиции, объединяются в определенную концептуальную схему, которая объективируется в новом слове. Следовательно, *когнитивная модель* – это модель глубинного мыслительного уровня, которая представляет собой концептуальную схему (то есть состав и интеграцию базовых концептов), отражающую способ концептуальной организации знания. Например:

Соритель, убиратель: концептуальная схема включает базовые элементы субъекта и производимого им действия: *S-Rel.-V* (субъект характеризуется по выполняемому действию). Речевой контекст помогает «развернуть» ономасиологическую модель за счет фоновых знаний: *Так четко распределились наши роли / один постоянно сорит / а другой за ним убирает / Вот такие соритель и убиратель в нашей семье.*

На следующем уровне – словообразовательном – словопроизводственного процесса в работу активно включается *словообразовательная модель* (СМ). Это схема, отражающая вербализацию базовых концептов, представленных в КМ, с помощью различных словообразовательных правил и средств. Собранный языковой материал представлен инновациями различных частей речи, он демонстрирует разнообразие и многообразие словообразовательных моделей, в соответствии с которыми новообразования созданы, например: *Не слушайте вы ее! Это известная сплетнесобира-тельница и сплетнераздавательница; Неудачный сегодня день / Какие-то недоделки и недосеминары...; Ну-ка сбавай нам что-нибудь рэпподобное; Это какие-то невменяемые / крышесдвинутые молодые люди; Собрался / зарюкзачился и пошел себе потихоньку...; Подожди, допишу – расскажешь / Не могу я так полуслушать Слишком все это зафилологичено / залингвистичено...; Если бы можно было проникнуть туда сквозьстенно и др.*

Выделение перечисленных уровней *условно*, так как они неразрывно связаны и взаимообусловлены. Тем не менее специфика «работы» частных моделей, а также различие компонентов перечисленных уровней являются, на наш взгляд, достаточно убедительным основанием для их выделения.

Языковой материал, записанный из живой разговорной речи, был распределен нами по ономасиологическим группам, которые понимаются как объединения слов, относящихся к одной части речи и созданных в соответствии с одним типом ИРМС. Так, в ономасиологической группе *номинаций лица – производителя действия* новообразования созданы на основе развернутых описаний, соответствующих следующей схеме: «*тот, кто ... (производит определенное действие)*». Примеры слов этой ономасиологической группы: тот, кто уезжает (на постоянное место жительства за границу) – *уезжант*; тот, кто цепляется (ко всем мелочам) – *цеплятор*; тот, кто взвешивает (каждый поступок) – *взвешиватель* и др. Та информация, которая представлена нами в скобках, может свидетельствовать о том, каким образом происходит развертывание ономасиологической модели на когнитивном уровне.

Ономасиологическая группа пополняется довольно интенсивно, наибольшую продуктивность в создании новообразований проявляет суффикс *-тель*: *ахатель, бляатель, жужжатель, закрыватель, зиждитель, избиватель, изучатель, обеспечи-*

ватель, обтрясатель, олицетворитель, отвлекатель, отменитель, пересекаатель, повышатель, подсказыватель, потрошитель, празднователь, преуспеватель, произноситель, проталкиватель, сбиватель, соблюдаватель, убегатель, уважитель, щекотатель и др. Среди других суффиксов, активно участвующих в образовании инноваций, можно выделить: -щик (*восприимщик, махальщик, переживальщик, переименовщик, перестройщик, хотельщик*), -ист (*запугист, путанист*), -ец (*возвращенец, даянец*), -ёр (*нокаутер, провожер, финишер*).

В подобного рода словах объективируются базовые концепты лица и выполняемого им действия, причем концепт действия вербализован в основе слова, а репрезентантами лица являются суффиксы *-тель, -щик, -ист, -ец, -ант, -ёр, -ач*.

Способ концептуализации, выявляемый на основе отношений членов пропозиции (субъект, характеризующийся по выполняемому им действию), определяем как *процессуальный*.

Проведенное нами исследование речевых лексических инноваций в коммуникативно-когнитивном аспекте позволило выявить определенное соотношение между концептуальными, словообразовательными структурами, а также определенными способами концептуализации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кубрякова Е. С. В начале XXI века (размышления о судьбах когнитивной лингвистики) / Е. С. Кубрякова // Когнитивная семантика: матер. 2-й Междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000. – Ч. 1. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2000. – С. 6–7.
2. Плотникова Л. И. Словотворчество как феномен языковой личности / Л. И. Плотникова. – Белгород, 2003.

Л. В. Пономарева (Днепропетровск)

К ВОПРОСУ О ПРАГМАТИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ ТЕКСТА

Текстовая лингвистика не только расширила объект лингвистических исследований, перейдя от изучения фразы к изучению текста, но и качественно изменила его. От языка как замкнутой структуры она перешла к речевому дискурсу, открытому в мир человека (субъекта) и пронизанному субъективностью, к дискурсу, понять который лингвист может, только если он принимает во внимание цель коммуникации.

Анализ текста сегодня приобретает характер *прагматической интерпретации*, сфокусированной на выявлении связи между языковым знаком и пользователем языка в той мере, в которой эта связь оставляет в высказывании следы, доступные восприятию [1, с. 5].

Текст интерпретируется при этом как величина, соразмерная *пространству реализации субъекта*: реализации, которая начинается с создания *энонсиативных рамок*, продолжается установлением *иллокутивной специфики* и завершается *в контексте*, т. е. в дискурсе.

В соответствии с данной интерпретацией анализ высказывания / текста как прочтение в нем описания процесса высказывания представляет собой изучение: а) дейктических, синтаксических, модальных элементов (О. Дюкро), манифестирующих присутствие и организующую роль субъекта, б) иллокутивной специфики, выявляющей коммуникативное намерение субъекта.

В свете указанного подхода основной задачей прагматического анализа текста становится выявление «следов» субъективности и того, как она вписывается в текст как в «*дискурсивное пространство*», то есть в сложный комплекс факторов, влияю-

щих на речевое продуцирование высказываний [1, с. 36]. К этим факторам относятся: а) элементы коммуникативной ситуации (говорящий, адресат, окружающая среда) и б) лингвистические элементы, соответствующие дискурсивному жанру и его теме. Оба типа элементов, по замечанию А. Жобэр, накладываются друг на друга, выражая ту связь, которую человек своей речью пытается установить с реальной действительностью и, вместе с тем, отражают организующую роль субъекта высказывания в формировании когерентной структуры дискурсивного пространства [1, с. 237].

Присутствие говорящего проявляется, например, в соотносённости категорий лица, времени, в синтаксисе, словаре, в имплицитных значениях и пр. Различная степень выраженности субъективности проявляется в оппозициях дейктический/недейктический, эксплицитный/имплицитный, в типах «субъективем» – аффективных, оценочных, модальных, аксиологических.

Особый интерес в этом плане представляет попытка К. Кербрата-Орекиони заметить существующую риторическую классификацию жанров *типологией высказываний*, основанной на различных степенях проявления субъективности высказываний. В качестве основных критериев при этом выступают такие энонсиативные критерии, как количество и природа актантов высказывания, вовлечённых в речевой обмен, и лингвистический статус собеседника.

На основе указанных критериев автор противопоставляет три текстовых объекта: *секвенции, единицы и ансамбли* [2, с. 162–170], характеризующие тип структурирования дискурса, выбранный субъектом в соответствии с коммуникативным намерением, и определяющие макроструктуру текста. К. Кербрат-Орекиони характеризует их следующим образом:

1. *Текстовые секвенции* – противопоставляются одна другой параметрами энонсиативного жанра. Например, автор может «давать слово» другим субъектам, идентификация которых проводится благодаря кавычкам, операторам чужой речи («*X заявляет*», «*по мнению X*» и т. д.). Следовательно, чтобы проанализировать аппарат высказывания, следует ответить на вопросы, касающиеся ситуации высказывания (типа: Кто говорит в этом тексте, с кем, где и когда?).

2. *Текстовые единицы* (дискурс / история), в одних из которых (в дискурсе) проявляется присутствие субъекта, а в других (в истории, рассказе) это присутствие стирается. Данная оппозиция текстовых единиц формирует способ изложения высказывания, фундаментальными составляющими которого является актуализация лица и времени – основных показателей субъективности.

3. *Текстовые (жанровые) ансамбли* – выделяются внутри данного типа текста, поскольку не существует текстов, представляющих жанр (дидактический, научный, полемический, аргументирующий и пр.) в чистом виде: каждый текст характеризуется некоторой долей поэтичности, полемичности и т. д. Каждый жанр содержит специфические свойства, которые автор называет *типологемами* – синтаксическими, семантическими, риторическими, прагматическими, среди которых наибольший интерес представляют *энонсиативные модальности*, выражающие разный характер вписывания субъекта и его собеседника в высказывание, что имеет место, например, в дидактическом дискурсе и полемическом.

Разграничение трех объектов анализа реализует основной принцип прагматического исследования, в соответствии с которым «речевая субъективность есть повсюду, но модулируется по-разному в высказывании». Этот принцип, как замечает автор, применим и к текстовому ансамблю, и к текстовой единице: нет жанра, который избежал бы печати субъективности, но они не используют одни и те же субъективемы [2, с. 162–170].

ЛИТЕРАТУРА

1. Jaubert A. La lecture pragmatique. – Hachette, Paris. – 1990. – 239 P.
2. Kerbrat-Orecchioni C. L'énonciation. De la subjectivité dans le langage. – Armand Colin, Paris. – 1980. – 290 P.

Т. В. Радзівська (Київ)

КАТЕГОРІЯ МОДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА СУЧАСНА МОВНА ПРАКТИКА

Мова, як відомо, становить гнучкий механізм, який швидко реагує на імпульси, що надходять із зовнішнього світу. Найбільш наочно ці процеси спостерігаються при створенні нових номінацій – слів та словосполучень, котрі відбивають появу нових реалій – референтів нових номінативних засобів. Позамовні чинники найбільшою мірою впливають на лексику та фразеологію мови, менш відчутно – на синтаксис. Відповідно, і ступінь вивченості такого впливу в галузях лексикології та фразеології значно вищий, особливо у сфері функціонування мовних одиниць конкретної, предметної семантики, ніж у синтаксичній сфері, де залежність мовних змін від екстралінгвістичних чинників не дає підстав для прямолінійних висновків.

Процеси глобалізації привнесли з собою чимало змін якісно нового характеру і охоплюють глибинні ділянки мови, демонструють зрушення в мовній свідомості сучасного носія мови. Крім появи численних лексичних інновацій, які фіксувалися соціолінгвістами та дослідниками різних європейських мов, слід звернути увагу на дві обставини, які в сучасній комунікації стають дедалі вагомішими, здійснюючи вплив на всю систему функціонування мови в сучасному суспільстві. Це, насамперед, виникнення та розвиток у суспільній комунікації комп'ютерного дискурсу, розширення його меж та створення нового середовища для функціонування мовних засобів, їх модифікації та варіюванню. Його символом став Інтернет, щодо нього утвердився погляд як на особливе інформаційне та комунікативне середовище, яке характеризується ознаками віртуальності, інтерактивності, гіпертекстуальності, анонімності та ін. У цьому середовищі розпочався процес зближення усної та писемної мови, що відзначають майже всі дослідники, про це див. [3, с. 310–326], а його вплив на інші дискурси стає дедалі помітнішим, охоплює інші сфери функціонування мови [1]. Крім того, важливою ознакою сучасного функціонування мови стало широке використання маніпулятивних технологій, які також впроваджуються шляхом породження текстових творів, лексичні і синтаксичні засоби яких відповідають завданням їх замовників. Як зазначає акад. Ю. М. Пахомов, «значення фактора маніпулювання суспільною свідомістю концентровано виявляє себе в тому, що саме маніпулятивні інформаційні технології забезпечують на світовій арені найбільший прибуток» [2, с. 25]. Вживання при породженні речень-висловлень та цілих текстів лексико-синтаксичних одиниць з не властивими їм вторинними функціями в межах маніпулятивного контексту також сприяє пришвидшенню загальних мовних змін, які, очевидно, здатні набувати системного характеру.

Однією з ознак сучасного мовного узусу стали, за нашими спостереженнями, певні нові явища в розмовному мовленні, які сигналізують про процес деякого розкитивання категорії модальності, що знаходить вияв у звуженні використання засобів об'єктивної модальності. Це комплекс явищ усного і писемного мовлення, неоднорідних за своїм походженням, пов'язаний із феноменом віртуалізації повідомлення. Про віртуальний характер інформації, образів, віртуальність спілкування говорять і пи-

шуть чимало, маючи на увазі певні процеси, дії, предмети, локалізовані в сфері, відмінній від реальної (пор. словосполучення *віртуальне спілкування, віртуальне життя, віртуальна бібліотека, засуджений до віртуального спалення* тощо).

При всій розмитості значення слова *віртуальний* можна сказати, що в ньому вирізняються два семантичні блоки: перший пов'язується з ідеєю неналежності певної сутності, якій приписується ця ознака, до світу реальності; друга ознака, дещо менш відчутна і відрефлектована, пов'язана з ідеєю передавання інформації з використанням спеціальних приладів. Разом з тим, не можна сказати, що в сучасній мові семантика слів *віртуальний, віртуальність* належить семантичній зоні фантазій, вимислу, неправди, брехні, ірреального та вигаданого, вона стійко асоціюється з ідеєю «другої реальності» або «альтернативної реальності». В цьому укр. *віртуальний* подібне до його відповідників у європейських мовах. Так, сучасні словники англійської мови фіксують у другому значенні слова *virtual* семантику зв'язку з комп'ютерним творенням інформаційного продукту. Пор. «2 made, done, seen etc on the Internet or on a computer, rather than in the real world: *The website allows you to take a virtual tour of the art gallery. Constructing virtual worlds*» [5, с. 1841]; «2 made to appear to exist by the use of computer software, for example on the Internet: *New technology has enabled development of an online 'virtual library'*» [6, с. 1704]. У поданих тлумаченнях відбито ідею «видавання» або «удавання» (пор. англ. *to appear*; рос. *кажимость*) – відмінності продукту, якому приписується дана ознака, від реального, тобто ідею «майже-реальності». Проте і перше значення англ. *virtual*, як і фр. *virtuel*, виражає ідею недостатнього ступеня реальності, зниження ступеня ознаки, що предикується об'єкту, потенційності, можливості. Пор. «1 almost or very nearly the thing described, so that any slight difference is not important: *The country was sliding into a state of virtual civil war. ♦ The company has a virtual monopoly in this area of trade. ♦ He married a virtual stranger*» [6, с. 1704]. «...qui est à l'état de simple possibilité; qui a en soi toutes les conditions essentielles à sa réalisation» [4, с. 1356].

Отже, можна припустити, що, онтологізуючись, віртуальність стає реалією життя носіїв мови в епоху глобалізації і створює передумови для нейтралізації грані між реальною дійсністю та вигаданою дійсністю, впливає на втрату адекватного сприйняття реальності та навіть деформацію свідомості. Як зазначає І. П. Севбо-Білецька, «у світі глобалізації різниця між реальністю та ілюзією зникає, і мільйони людей перестають розуміти, де вони знаходяться: у справжньому світі чи у віртуальному, з того чи з цього боку екрана. Якщо раніше людина жила своїм досвідом, розумом, інстинктами та інтуїцією, то сьогодні їх місце заступає програмування сприйняття, маніпулювання емоціями та стандартизація мислення. Віртуалізація – це поява штучних світів поряд з природним світом. Причому світів, спеціально скомпонованих, організованих і впроваджених у колективну та індивідуальну свідомість» [4, с. 190]. Мова знаходить своєрідні засоби реагування на модифікацію когнітивних процедур, що їх здійснює сучасний суб'єкт пізнання та мовлення, які вбудовуються в синтаксичну структуру як певні вставлені компоненти. Найчастіше їх функція полягає у зниженні ступеня ознаки «об'єктивність». Одним з них є широко вживаний маркер *ніби* (*нібито*), який характеризується загалом двома типами використання – для вираження порівняння та вираження сумнівів чи недовіри. Сучасне функціонування цього слова в мас-медійному дискурсі демонструє розширення його семантики та функцій саме в напрямі відбиття ситуацій «другої реальності». Напр., *У Білорусі нібито у відповідь було засуджено американського громадянина Чарльза Перієлло на п'ять років ув'язнення ...* (День, 5.09.2001). *А крім того, підозрювали когось із генштабистів у причетності до нібито зникнення значної суми з передвиборної скарбниці* (Дзеркало тижня, 28.08–3.09.2004). *Мистецтвознавець може, навіть нібито мусить, писати й видавати книжки, при-*

св'ячені теорії та історії мистецтва (Дзеркало тижня, 16–22.02.2008). Однак нато-мість за значно більшою ставкою збираються оподатковувати модифіковану додану вартість, впроваджуючи «ПДВ у профіль» – що стягується **нібито** не на кожному етапі, а буде **нібито** зібраний у **нібито** кінцевого реалізатора (Дзеркало тижня, 01–7.04.2008).

ЛІТЕРАТУРА

1. Литневская Е. И. Психолингвистические особенности Интернета и некоторые языковые особенности чата как исконного сетевого жанра / Е. И. Литневская, А. П. Бакланова // Вестник Московского университета. – Сер. 9. – № 6. – 2005. – С. 46–61.
2. Пахомов Ю. Н. Введение / Ю. Н. Пахомов // Цивилизационная структура современного мира. – Т. 2. Макрохристианский мир в эпоху глобализации. – К.: Наук. думка, 2007.
3. Радзівська Т. В. Мовні зміни, час і соціум у контексті глобалізаційних процесів / Т. В. Радзівська // Мова і мовознавство в духовному житті суспільства. – К.: Видавн. Дім Дмитра Бурого, 2007. – С. 310–347.
4. Севбо-Белецкая И. П. У порога иного бытия / И. П. Севбо-Белецкая. – К.: Пролог, 2008.
5. Le Robert micro / Réd. A.Rey. – Paris: Dictionnaires Le Robert, 1988.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – Edinburg: Longman, Pearson Education Limited, 2005.
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford: Oxford University Press, 2006.

Л. В. Савченко (Сімферополь)

МАКРОЕТНОКОНЦЕПТ 'ТРАДИЦІЯ' У ФРАЗЕОСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна лінгвістика репрезентує різні підходи щодо опису концептів. Цей феномен вивчається з точки зору філософії, психології, культурології, літературознавства, лінгвістики і позначається термінами стереотип, гештальт, фрейм, лексичне значення, художня дефініція, пропозиція тощо. Проблема визначення змісту концепту досі ще не розв'язана. У сучасній науці погляди вчених на зміст концепту розділилися. Звертається увага або на когнітивний зміст, або на лінгвокультурологічний. Концепт має складну й розгалужену структуру. З точки зору когнітивної лінгвістики, концепт визначається як уявлення, знання, асоціації, переживання, що супроводжують слово, це «глобальна мисленнева одиниця, яка являє собою квант структурованого знання» [4, с. 4]; «інформаційна структура свідомості, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості й позасвідомого» [5, с. 256]. Із точки зору лінгвокультурології, концепт – це «ніби згусток культури в свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальну свідомість людини» [6, с. 43].

Засобом доступу до концептуальних знань є слово, отже, закономірним є те, що через фразеологічні одиниці (ФО), можна відтворити певну інформацію вербального та невербального плану, як лінгвістичного та екстралінгвістичного характеру про об'єкт пізнання. Відповідно, через концепт, «ядром якого є поняття» [5, с. 256], можна подати детальний лексико-семантичний, історико-етимологічний, лінгвокультурологічний і структурний аналіз фразеологізмів, визначити їхню внутрішню форму і значення. Фразеологічно репрезентовані концепти мають певну специфіку: тлумачаться вони не буквально, а в переносному значенні. Визначення їхньої лінгвістичної та екстралінгвістичної природи «відбувається не тільки за допомогою фразеологічних словників, але й завдяки концептуальному аналізу, результатом чого є розкодування внутрішньої форми фразеологізму» [3, с. 164]. Варто зазначити, що в лінгвокультурологічному аспекті в понятті концепту концентруються факти культури. Матеріальні і духовні концепти – національно-специфічні ситуації, характерні для матеріального

виробництва, реальні особливості побуту, природного ландшафту, флори, фауни, певні події, відносини, ситуації, тісно пов'язані з життям людини, її становищем у суспільстві, ціннісні орієнтації етносу, норми, знання, переконання, повір'я, паралінгвістичні знаки, невербальні ситуації – все це становить екстралінгвістичний контекст ФО (див. [1, с. 14]).

У лінгвокультурологічній площині уявлень про концепт одним із компонентів змістової структури концепту виділяємо етноконцепт як вербалізований концепт етнокультури. Науковці виділяють етнокомпонент змістової структури концепту, і тому «термінопоняття концепт культури усвідомлюється як таке, що вживається на позначення етнічно орієнтованого ментального утворення (концепту), що дає підстави кваліфікувати його як концепт етнокультури, або етноконцепт» [2, с. 28]. Концепт, у якому поєднується семантика слова з досвідом певного етносу, складається з багатьох мікроконцептів, що в комплексі дають можливість створити узагальнений образ, який вербалізується через відповідний звуковий набір і сприймається людиною на свідомому й підсвідомому рівнях через пам'ять, мислення, пізнання тощо. У системі культурних концептів виділяємо макроетноконцепти та мікроетноконцепти. Макроетноконцепти – це складні ментальні утворення, ядро етноконцептів, де концентрується різнопланова узагальнена інформація, що фіксує лінгвістичну, культурологічну, історико-етимологічну і психологічну характеристики. Мікроетноконцепти – це компоненти ФО з більш конкретною лінгвістичною та лінгвокультурологічною інформацією, об'єднані певним полем та групами, які в свою чергу поділяються на мікрополя та мікрогрупи.

У системі духовної картини світу українського народу базовим, на нашу думку, є макроетноконцепт 'традиція'. Він має розгалужену структуру і включає три основні поля мікроетноконцептів: 'громадські традиції', 'календарно-обрядові традиції' і 'родинні традиції'. У свою чергу вони складаються з багатьох мікрополів мікроетноконцептів, кожне з яких включає два і більше синонімічні ряди. На нашу думку структура макроетноконцепту 'традиція' має таку схему:

а) поле мікроетноконцептів '*громадські традиції*' з мікрополями мікроетноконцептів '*правила етикету*', '*морально-етичні норми поведінки*', '*форми дозвілля*', '*звичаї громади*', '*звичаєве право*';

б) поле мікроетноконцептів '*календарно-обрядові традиції*' з мікрополями мікроетноконцептів '*обряди зимового циклу*', '*обряди весняного циклу*', '*обряди літнього циклу*', '*обряди осіннього циклу*';

в) поле мікроетноконцептів '*родинні традиції*' з мікрополями мікроетноконцептів '*обряди народження*', '*обряди весілля*', '*обряди похорону*'.

Отже, одним із найважливіших завдань є аналіз культурно маркованих ФО, охоплених полем макроетноконцепту 'традиція' і поданих у словникових статтях лексикографічних і фольклорних праць XIX – поч. XX ст., виявлення мікроетноконцептів ФО, які функціонують у сучасному мовленні і фіксуються в словниках, визначення їхньої лінгвокультурологічної основи, тобто ситуації, обрядодії, звичаю чи вірування, що стали мотивуючою базою для виникнення низки українських ФО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белозерова Ф. М. Прототипы фразеологических единиц в языковой картине мира / Ф. М. Белозерова // Фразеологизм: семантика и формы: сб-к статей, посвященный юбилею В. А. Лебединской. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2001. – С. 14–15.
2. Іваненко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури / В. Іващенко // Українська мова. – № 4. – 2004. – С. 18–28.
3. Леснича Е. М. Лингвокультурологический аспект фразеологических единиц, вербализирующих концепт travelling / Е. М. Леснича // Материалы Междунар. науч. конф. «Славянские языки и культура». – Тула: «Петровская Гора», 2007. – С. 163–166.

4. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 1999.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.

Ю. Ю. Саплин (Запорожье)

СТИЛЯГИ КАК РУССКОЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ЯВЛЕНИЕ В АСПЕКТЕ РЕТРОСПЕКТИВНОЙ НЕОЛОГИИ

Предмет анализа находится на стыке социолингвистики, лингвокультурологии, когнитивизма и неологии, в частности, диахронической и когнитивной социолингвистики, ретроспективной неологии.

Задачи, поставленные когнитивной наукой, направлены на постижение сущности феномена человечности, а поскольку, с одной стороны, когнитивная способность человека наиболее ярко и полно проявляется в языке, а, с другой – процесс научного познания имеет семиотическую природу, центральное место в когнитивной науке по праву занимает когнитивная лингвистика. Когнитивная лингвистика – это современное направление, для которого характерны определенные познавательные установки, существенно отличающиеся от рационалистической традиции в изучении естественного языка. Разные варианты одного языка и подязыки разных языков могут сравниваться как модули когнитивной системы говорящих, как способы представления внеязыковой действительности.

Когнитивно-социолингвистический подход, помимо разграничения языкового концепта и самой денотативной ситуации, предполагает учет влияния когнитивных принципов как на значение слова, так и на обработку денотативной ситуации, предшествующей выбору языкового знака в определенной социальной сфере и коммуникативной ситуации. В фокусе внимания должны прежде всего оказаться процессы формирования языковых значений и процессы, связанные с их реализацией в речи, а не собственно описание готовых семантических концептов.

Процессуальность описания создает возможность совмещения социально-когнитивного анализа с диахроническим. Любые языковые изменения могут рассматриваться как диахроническая трансформация информационного кода. Диахроническая социолингвистика призвана построить процессуально ориентированную модель развития языка как системы его социальных вариантов (социолектов, жаргонов, подязыков и др.).

Появление ретроспективной неологии связывают «с парадоксом непрерывности появления новых слов в русском языке и относительно поздним становлением неологии и неографии», неизбежным «вопросом – как восполнить хотя бы ту «неографическую лакуну», с которой соприкасается по времени история неологии и неографии? Как изучать и, главное, как выявлять лексические новации 50-х, 40-х, 30-х годов XX века, в особенности если речь идет не о пополнении словарного запаса русского языка, а о «короткоживущих» неологизмах» [1].

Ретроспективная неология, как и диахроническая социолингвистика, помимо актуализации процессуально-динамического подхода, предполагает также возможность анализа в направлении от следствия к причине.

Предлагаемый в докладе подход способствует преодолению фрагментации знания, которая в настоящее время имеет явно негативные последствия для развития гуманитарной науки в целом и лингвистики как ее части.

«Стилягами» считаются представители советской молодёжной субкультуры второй половины 1940-х – начала 1960-х гг., имевшей в качестве эталона западный (преимущественно, американский) образ жизни. В этой связи характерным является пример редеривации – *чувак* – ‘человек, уважающий высокую американскую культуру’. Стиляг отличала нарочитая аполитичность, определённый цинизм в суждениях, отрицательное (или безразличное) отношение к некоторым нормам советской морали. Стиляг выделяла из толпы яркая, часто нелепая, одежда, определённая манера разговора (особый сленг). Поэтому с позиций сегодняшнего дня они явились носителями альтернативного дискурса. Исторически «стиляг» связывают со второй волной развития молодёжного жаргона [2]. В этой связи характерным является городской анекдот наших дней – *Все «диссиденты, досиденты, отсиденты, сиденты, пересиденты, ожиданты, послесиденты, вновьсиденты» стали «демшизой»: блейзеры от Кардена, евангелие от Гайдара: «Шестидесятники родили семидесяхнутых, семидесяхнутые родили восьмидекастов, восьмидекасты родили девинистов...»*. Стилягам был присущ повышенный интерес к западной музыке и танцам. Субкультура стиляг явилась своеобразным стихийным протестом против навязываемых стереотипов поведения, а также против единообразия в одежде, в музыке и в стиле жизни. Одежда и сам образ жизни стиляг не был слепо скопирован с американского образца. В первые годы существования данного феномена, облик стиляги был, скорее, карикатурен: широкие яркие штаны, мешковатый пиджак, шляпа с широкими полями, немислимых расцветок носки, пресловутый галстук *«пожар в джунглях»*. Впоследствии внешний вид стиляги претерпел значительные изменения: появились знаменитые брюки-дудочки, взбитый *«кок»* на голове, элегантный пиджак с широкими плечами, узкий галстук – *«селёdochка»*, завязывающийся на микроскопический узел, зонтик – тросточка. В субкультуре стиляг реализовалось традиционное для русских противопоставление социально маркированных типов одежды: «Откуда берется жаргон? Из тех мест человеческой жизни, где отторженность, камерность, маргинальность. И только когда они сознательно культивируются. Чего лукавить: и слово, и дело хиппизма пришли к нам из-за кордона. Тут их встретили традиционным «Штанов нет», и наша хипня мгновенно обрядилась в джинсы. Я помню – стоило мне только выйти в 72-м в «рэнглерах» на московский стрит, как меня мгновенно расстреляли в спину «хиппом». Лишнее свидетельство тому, что обыватель у нас грамотный и по одежке всегда встретит в цель» [4, с. 4]. Актуальными у стиляг считались свитера «с оленями», в подражание героям фильмов «Серенада Солнечной Долины» и «Девушка моей мечты». В качестве обуви в среде стиляг приветствовались полуботинки на толстой белой каучуковой подошве (так называемая «манная каша»). Летом пользовались популярностью яркие рубашки в «гавайском стиле» (*гавайки*). Для девушки, чтобы прослыть стилягой, было достаточно ярко краситься и носить причёску *венчик мира* (вокруг головы завивали волосы и укладывали в форме венца). В среде стиляг были популярны своеобразные предметы роскоши – трофейные зажигалки и портсигары, американские игральные карты с полуобнажёнными девушками (стиль *Pin-up*), редкие в то время авторучки. В 60-х годах стиляги отчасти переняли рок-н-рольный (*рокабилльный*) образ.

Подобно любому социальному диалекту молодёжный сленг развивается в современном обществе на грамматической и фонетической базе общенационального языка и представляет собой в первую очередь лексикон, то есть определённый перечень специфических слов и выражений, которые «сигнализируют групповую возрастную солидарность, в особенности по отношению к группам взрослых носителей языка, ин-

тегратацию языковых групп, объединяемых ироническим, критическим, оппозиционным отношением к некоторым ценностям мира старших, юношеским изоляционизмом и выдвиганием своих ценностных критериев» [3, с. 94]. Современный общий жаргон (сленг) пополнили такие единицы, как *чувак* – проверенный молодой человек, которого приглашали на «процесс» (узкую вечеринку) в «хату»; *чувиха* (*чува*) – девушка; *шузы* – ботинки стилига на высокой подошве (обычно их можно было приобрести исключительно у фарцовщиков; советский аналог «*шузов*» – так называемая «манная каша» – на советские ботинки наклеивался по форме толстый кусок пластмассы); *хата* – свободная квартира, предназначенная для проведения вечеринки; *процесс* – узкая вечеринка (для избранных), сексуальный контакт; *фазер* – отец стилига.

Ввиду своеобразного статуса «стилига» в их жаргоне нетрудно увидеть прообраз тенденций развития современной лексической системы русского языка – жаргонизации и вестернизации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бuryкин А. А. «Ретроспективная неология»: к изучению отражения языковых новаций в двуязычных словарях 1920-х – 1950-х годов / А. А. Бuryкин // Русская академическая неогграфия (к 40-летию научного направления): матер. Междунар. конф. / РАН; Институт лингвистических исследований. – СПб.: Ин-т лингв. исследований РАН, 2006. – С. 15–18.
2. Матюшенко Е. Е. Современный молодежный сленг: формирование и функционирование : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01: спец. «Русский язык» / Е. В. Матюшенко. – Волгоград – 2007. – 19 с.
3. Миловская Н. Д. О некоторых тенденциях развития молодежного сленга (на материале современного немецкого языка) / Н. Д. Миловская // Вестник Ивановского государственного университета. – Серия «Филология». – 2001. – Вып. 1. – С. 93–99.
4. Рожанский Ф. И. Сленг хиппи: Материалы к словарю / Ф. И. Рожанский. – СПб.–Париж: Изд-во Евр. роп. Дома, 1992. – 63 с.

Е. И. Семиколонова (Симферополь)

«КРАТНОСТЬ» КАК ТИП ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ ГЛАГОЛАМИ В ВИДОВОЙ ПАРЕ

В современной лингвистике значение кратности относится к сфере количественной аспектуальности и формирует функционально-семантическое поле. Кратность рассматривается как компонент семантики глагольного слова, отражающий природу того или иного внутренне расчлененного процесса: «Глаголы, которые сочетаются со значением признака кратности, обозначают квантифицируемые действия, которые по своей природе могут прерываться и возобновляться» [9, с. 127].

Наиболее ярко значение кратности передают глаголы *мигать*, *дергать*, *звякать*, *капать*, *клевать*, *махать*, *мелькать*, *стучать*, *толкать*, *целкаться*, *ципать* и т. п. В соответствии с принятой в современной русистике трактовкой все они обозначают «действия, расчлененные на неограниченно повторяющиеся отдельные акты или кванты» [1; 3; 4; 6; 10]. На эту особенность их семантики не раз обращал внимание А. В. Исаченко, когда подчеркивал, что «в глаголе *бодать* речь идет не о повторяемости действия, а о его внутренней разложимости, расчлененности на ряд мелких фазисов» [6, с. 253]. Это свойство отличает их от значения повторяемости у глаголов, называющих нерасчлененные действия.

С семантической точки зрения многоактные глаголы обозначают конкретные действия человека или животного. Это непосредственно воспринимаемые органами чувств человека физические действия или движения, многие из них можно характеризовать как звуко-свето-изобразительные: *шагать*, *толкать*, *булькать*, *гроыхать*,

звякать. Небольшую группу составляют глаголы, обозначающие различные оптические эффекты, которые воспринимаются как расчлененные: *сверкать*, *блестеть*, *мигать*.

Значение кратности характерно и для одноактных глаголов. Такие глаголы образуются от многоактных глаголов с помощью суффикса -НУ-: *блестеть* – *блеснуть*, *брызгать* – *брызнуть*, *влиять* – *витьнуть*, *глотать* – *глотнуть*, *кивать* – *кивнуть*, *мелькать* – *мелькнуть*, *кричать* – *крикнуть*, *свистеть* – *свистнуть*, *толкать* – *толкнуть*. К ним по своей семантике примыкают глаголы *бросить*, *вскочить*, *стунить*, *хватить*, *схватить*, *выхватить*. Иногда в эту группу включают и глаголы *взвизгнуть*, *вздохнуть*, *вздрогнуть*, *вскрикнуть*, *всхлипнуть* как соотносительные с *взвизгивать*, *вздохать*, *вздрагивать*, *вскрикивать*, *всхлипывать*.

Семантика одноактных глаголов трактуется по-разному. Если ее соотносят со значением мотиваторов – многоактных глаголов несовершенного вида, то одноактные глаголы «обозначают один «квант» деятельности, описываемой исходным глаголом» [5, с. 118]. Если ее рассматривают вне соотношения с мотиваторами, то одноактные глаголы «обозначают однократные, выполняемые в один прием действия»: *дернуть*, *звякнуть*, *капнуть*, *клюнуть*, *махнуть*, *мелькнуть*, *мигнуть*, *стукнуть*, *толкнуть*, *щелкнуть* [2; 6].

Значение кратности может быть рассмотрено и в другом аспекте – как тип отношений, которые возникают между глаголами, связанными мотивационно и противопоставленными по виду: *дергать* – *дернуть*, *мигать* – *мигнуть*, *навестить* – *навестить*, *повторить* – *повторять*, *посетить* – *посещать*, *толкать* – *толкнуть*, *целовать* – *поцеловать* и т. п. Здесь семантический признак кратности ситуаций реализуется как совокупность двух сопряженных значений: неоднократности и однократности [8].

Наиболее ярко отношения неоднократности/однократности выражены в оппозициях глаголов, в которых многоактное действие противопоставлено одноактному, т. е. регулярная повторяемость «крат» внутренне расчлененных процессов противопоставлена одному «крату» такого процесса: *мигать* – *мигнуть*, *дергать* – *дернуть*, *звякать* – *звякнуть*, *капать* – *каннуть*, *клевать* – *клюнуть*, *махать* – *махать*, *махнуть*, *мелькать* – *мелькнуть*, *стучать* – *стукнуть*, *толкать* – *толкнуть*, *щелкать* – *щелкнуть* и т. п. Здесь кратность выражена как бы дважды: и в семантике глаголов несовершенного вида, и в семантике глаголов совершенного вида, и в отношениях, которые складываются между ними.

Четкая расчлененность действия на «краты» далеко не всегда играет решающую роль в формировании отношений кратности. Так, значение кратности в оппозициях *сверкать* – *сверкнуть*, *звякать* – *звякнуть*, *блестеть* – *блеснуть*, *колоть* – *кольноть*, *трясти* – *тряхнуть*, *скрипеть* – *скрипнуть*, *хрустеть* – *хрустнуть* и т. п. выражено ярко, хотя расчлененность действия на отдельные акты у глаголов *колоть*, *трясти*, *скрипеть*, *хрустеть*, *сверкать*, *звякать*, *блестеть* и т. п. ослаблена, а границы «крат» размыты.

Значение кратности как тип отношений может быть вообще не связано с лексическим значением глаголов. При широком понимании одноактности как оппозиции кратности рассматриваются противопоставления *дуть* – *дунуть*, *ругать* – *ругнуть*, *пугать* – *пугнуть*, *спекулировать* – *спекульнуть*, *критиковать* – *критикнуть*, *кутить* – *кутнуть* и т. п., хотя глаголы несовершенного вида *дуть*, *ругать*, *пугать*, *спекулировать*, *критиковать*, *кутить* и т. п. обозначают длительные действия, не расчлененные на «кванты». [7, с. 114].

С другой стороны, в группу многоактных глаголов, ориентируясь на их лексическое значение, включают глаголы *грести*, *местить*, *сечь*, *скрестить*, *тереть* и т. п. Их

расчлененность на отдельные акты в реальной действительности не вызывает сомнений, но она не подчеркнута языковыми средствами: оппозиции по кратности у таких глаголов отсутствуют. Поэтому их естественная кратность остается «неактуализованной» [2, с. 25], она поглощается значением процессности. Такие действия, несмотря на их природную расчлененность, воспринимаются просто как длительные. Кратность глагольных действий «ощущается» лишь на фоне соответствующих однократных глаголов на -НУТЬ [6, с. 307].

Широкое понимание кратности предполагает ориентацию внимания исследователей именно на наличие в языке формально выраженной противопоставленности по кратности, а не на лексическое значение мотивирующего глагола несовершенного вида. И, если в оппозиции внутренне нерасчлененному действию (предельному или не-предельному) противопоставит действие однократное, таким противопоставлениям также приписываются отношения кратности. Для отношений кратности формально выраженная противопоставленность процессов, «видовая модель», оказывается важнее лексического значения мотиватора.

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Глаголы моментального действия и перформативы в русском языке // Апресян Ю. Д. Избранные труды, том II. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. – С. 219–241.
2. Бондарко А. В. Русский глагол / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин. – Л.: Просвещение, 1967. – 192 с.
3. Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / М. Я. Гловинская. – М.: Рус. яз., 1982. – 155 с.
4. Грекова О. К. Виды значений повторяемости и средства их выражения / О. К. Грекова // Вестник Моск. ун-та. Серия 9, Филология. – 1979. – № 2. – С. 37–48.
5. Зализняк А. А. Введение в русскую аспектологию / А. А. Зализняк, А. Д. Шмелев. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 226 с.
6. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким / А. В. Исаченко. – Ч. 2. – Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1960. – 577 с.
7. Ремчукова Е. Н. Морфология современного русского языка: Категория вида глагола: уч. пособие / Е. Н. Ремчукова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 144 с.
8. Соколов О. М. Категория фазовости как отражение объективной членимости процесса / О. М. Соколов // Методология лингвистики и аспекты изучения языка / О. М. Соколов. – М.: Изд-во УДН, 1988. – С. 100–112.
9. Храковский В. С. Кратность / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики: Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис. – Л.: Наука, 1987. – С. 124–152.
10. Mehlig U. R. Verbalispekt und Iteration im Russischen / U. R. Mehlig // Slavistische Beiträge. – 1982. – Bd. 160. – P. 113–154.

Т. В. Стасюк (Дніпропетровськ)

ТЕРМІНОЛОГІЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Термінологія сфери інноваційних технологій – це найновіша частина терміносистеми, яка стрімко формується, розвивається протягом періоду незалежності України й функціонує за внутрішніми законами мови.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою визначеністю процесів утворення та перекладу термінологічних одиниць у галузі інноваційних технологій. Матеріалом дослідження є слова та словосполучення української мови,

які з'явилися протягом останніх 10 років для позначення об'єктів та процесів у галузі інноваційних технологій.

Лінгвістичний внесок у формування інноваційного потенціалу України – це створення термінологічних баз даних для обслуговування всіх напрямків розвитку інноваційних технологій. Мова сфери високих технологій була предметом дослідження таких науковців, як А. М. Анісов, М. І. Басін, С. О. Борчилов, О. Р. Брагіна, О. В. Говорунов, О. О. Грицанов, С. А. Дацюк, В. О. Ковалевський, Д. А. Малановський, Н. А. Носов та інші. В європейській лінгвістичній практиці мову новітніх технологій досліджували М. Abonie, Р. Allen, F. Ashbey, C. G. Fidelman, J. Fraim, A. Harmon, A. Hubert та інші.

Мета дослідження – проаналізувати основні терміни й термінологічні новоутворення сфери інноваційних технологій, встановити закономірності їх вживання в сучасних умовах.

Вагомим початком на шляху дослідження інноваційного термінологічного поля став найосновніший документ, який послуговував базою для найшвидшого, безпосереднього ознайомлення із станом справ щодо інноваційного потенціалу України. Це Закон «Про інноваційну діяльність» № 40-IV 04.07.2002 (Верховна Рада України). У розділі «Загальні положення» закону вихідною статтею є «Визначення термінів», де зазначено, що в основному законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні: *інновації* – новостворені (застосовані) й (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Хоча в основному законі визначені базові поняття, як свідчить практика, питання термінології навіть у межах термінів *інновації*, *інноваційна діяльність*, *інноваційний продукт*, *інноваційна продукція*, *інноваційний проект*, *пріоритетний інноваційний проект*, *інноваційне підприємство*, *інноваційна інфраструктура*, *інноваційний потенціал* залишається відкритим, недостатньо дослідженим, що підтверджується неоднозначністю тлумачення сутності категорій вузькими інтерпретаціями, або підміною цих понять близькими, але зовсім не тотожними, відсутністю системності й методологічного забезпечення при їх розгляді.

Термін *інновація* почав застосовуватись у вітчизняній літературі пізніше, ніж за кордоном. Його зміст розкривають, зокрема, словники. У виданнях до 1990 р. терміна *інновація* ще немає. Цей термін, що був уперше введений І. Шумпетером і Г. Меншем, у буквальному перекладі означає «втління наукового відкриття, технічного винаходу в новій технології або в новому виді виробу» [2, с. 211]. Вчені по-різному трактують це поняття залежно від предмета та об'єкта дослідження. Найприйнятнішим для прикладного використання є вузький підхід до визначення інновацій, який враховує науково-технічний та економічний аспекти.

Класифікацію термінологічної лексики можна здійснювати за моделями утворення термінологічних інновацій. Дослідження показує, що поширеним способом утворення термінів для позначення понять у галузі інноваційних технологій є надання нового значення вже існуючим лексичним одиницям. Номі-

нативний процес проходить декількома шляхами: терміни утворюються засобами мови, виникають у результаті перекладу, або запозичуються з мови-оригіналу в незміненому вигляді. При утворенні термінів засобами власної мови діють закони словотворення. Основними вимогами до перекладу термінів є повне збереження семантичного наповнення одиниці перекладу. Переклад характеризується як процес вторинної номінації й терміни, що були перекладені, займають чинне місце в термінологічній структурі української мови й навіть отримують статус загальноживаної лексики.

Як вже раніше визначалось дослідниками, основними шляхами перекладу термінів є транслітерація/транскрипція, калькування, експлікація та переклад на основі аналогії [3, с. 74]. Транслітерація й транскрипція при перекладі термінів рідко бувають у чистому вигляді, частіше використовується транскрипція із збереженням елементів транслітерації: *hacker* (*хакер*), *interface* (*інтерфейс*). Серед прикладів чистої транскрипції можна навести терміни *cache* (*кеш*), *slash* (*слеш*). Приклади транслітерації більш чисельні: *adapter* (*адаптер*), *assembler* (*асемблер*), *cursor* (*курсор*).

Якщо транслітерація/транскрипція використовується в основному при перекладі окремих слів-термінів, то переклад термінологічних словосполучень здійснюється більше засобами калькування та експлікації. Калькування – це засіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем або слів) їх лексичними відповідностями в мові перекладу [3, с. 98]. Калькування використовувалось при перекладі таких термінологічних словосполучень, наприклад, як *process-handling procedure* (*процедура управління процесом*); *peer view instances* (*рівноправні екземпляри видимого елемента*); *current drive* (*поточний дисковод*).

Калькування є виправданим при перекладі термінологічних словосполучень тоді, коли складові елементи цих словосполучень вже посіли певне місце в термінологічній системі мови перекладу і є доступними для розуміння спеціалістів.

У випадку, коли словосполучення складається з термінів, які ще не ввійшли у вживання в певній галузі науки чи техніки на мові перекладу і потребують свого тлумачення, використовується експлікація. Експлікація (описовий переклад) – це лексико-граматична трансформація, при якій лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення даної одиниці [3, с. 185].

Експлікація є надзвичайно продуктивним засобом перекладу термінів, оскільки бурхливий розвиток сфери інноваційних технологій не дозволяє багатьом термінам своєчасно знайти свої еквіваленти й закріпитися у мові перекладу. За допомогою експлікації перекладаються багатокomпонентні термінологічні словосполучення, як, наприклад: *native mode* – *режим роботи у власній системі команд*; *processor-specific code* – *програма, прив'язана до певного процесора*; *business application* – *програма комерційних розрахунків*; *nucleus* – *ядро операційної системи*.

Продуктивність експлікації при перекладі на українську мову також пояснюється розбіжностями у засобах творення слів та словосполучень.

Таким чином, термінологічна система галузі інноваційних технологій має динамічний характер, про що свідчить виникнення нових лексичних утворень для позначення інноваційних розробок.

Інтенсифікація інноваційних процесів разом із глобалізаційними процесами у сучасному суспільстві приводять до збагачення термінологічної системи української мови словами й словосполученнями, пов'язаними зі сферою технологій. Часто номінативні процеси не встигають за появою нових науково-технічних розробок, тоді лакуни заповнюються шляхом перекладу інноваційних термінів засобами, що існують у мові перекладу. На жаль, процеси створення спеціальних лексикографічних джерел також мають повільний характер і сучасним перекладачам і професіоналам з інноваційних технологій бракує спеціальних словників. Номінативні процеси в галузі інформаційних технологій функціонують у мовах всіх технічно розвинених країн світу. Запозичення нових термінів є проявом інтегративних процесів, що відбуваються в межах науки, техніки та економіки різних країн, і основою світової глобалізації.

Отже, можна зробити висновок про актуальність і практичну значущість розглянутої теми. Викладені положення відкривають широкую перспективу досліджень у галузі термінологічної системи новітніх технологій: лексичний аналіз, семантичні особливості, проблеми походження, шляхи утворення або запозичення в українську мову, словотвірний аналіз, морфологічний тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисов А. М. Время и компьютер: негеометрический образ времени / А. М. Анисов. – М.: Просвещение, 1997. – 215 с.
2. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. – М.: Экзамен, 2001. – 575 с.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

И. Т. Тарасенко (Днепропетровск)

МЕТАФОРИЗАЦИЯ КОНЦЕПТА «ЛЮБОВЬ» В ТВОРЧЕСТВЕ А. АХМАТОВОЙ

Анализ любого концепта как единицы ментального плана, имеющей многомерную структуру, обязательно должен включать в себя несколько составляющих, одной из которых является исследование ассоциативных связей анализируемого концепта. Ассоциативные связи не только во многом отражают семантические признаки концепта, но и расширяют его полевую структуру.

Особое место, по мнению Л. Н. Чурилиной, в ассоциативном поле концепта «любовь» занимает метафора как способ представления концепта [1, с. 224], поскольку объект описания недоступен прямому наблюдению, из-за чего его достаточно сложно, а иногда и невозможно выразить словами.

При употреблении в определенном контексте у многозначной лексики актуализируется одно из ее значений, то же относится и к использованию лексики в составе метафоры. В поэзии же метафора может не только реализовывать один из лексико-семантических вариантов полисеманта, но и обогащать его семантическую структуру. Когда речь идет о вербализованном концепте, метафора в поэзии не только отражает его семантические признаки, но может и «наделять» его новыми.

Объектом изучения в данной работе является метафоризация концепта «любовь» в поэзии А. Ахматовой. В качестве предмета исследования выступает ядро концепта, совпадающее с его именем, – существительное **любовь**, количество употреблений которого в ее поэтических текстах равно шестидесяти двум.

Среди выделенных метафор наиболее значимыми в творчестве А. Ахматовой оказались метафоры, представляющие любовь как живое существо:

*...Припала я к земле сухой и душей,
Как к милому, когда **поет любовь*** [3, с. 150].

*Так, дикие песни, ликуя,
Моя **насылала любовь**...* [3, с. 168]

*...Пусты теперь Дионисовы чаши,
Заплаканы взоры любви* [3, с. 205].

*Вы, приказавший мне: довольно,
Поди, **убей свою любовь!*** [3, с. 50]

*Ты угадал: моя **любовь** такая,
Что даже ты **не смог ее убить!*** [3, с. 130]

Любовь в поэзии А. Ахматовой существует и действует как человек, о чем свидетельствует преобладание глагольных метафор: *любовь поет, насыляет песни, убить любовь, заплаканы взоры любви*. Поэтесса описывает любовь, которая приносит радость (*Как к милому, когда **поет любовь**...*), но в большей степени она оказывает на человека негативное воздействие:

*...И как **преступница** томилась
Любовь, исполненная зла* [3, с. 164].

***Любовь покоряет** обманно...* [3, с. 15]

К персонификации относится и единственное обнаруженное в текстах стихотворений обращение поэтессы к этому чувству:

*А ты, **любовь**, всегда была
Отчаяньем моим* [2, с. 4].

Персонификация любви является одной из основных интерпретаций данного чувства в ассоциативном тезаурусе носителей индивидуально-коллективного национального языкового сознания, однако наиболее устойчивым способом метафоризации оказывается уподобление любви различным стихиям, благодаря чему актуализируются такие свойства чувства, как сила, глубина и неконтролируемость [1, с. 224].

В поэзии А. Ахматовой также встречаются «стихийные» метафоры, где любовь представляется через образы огня и грозы. «Огненная» стихия, очевидно, более привычна для восприятия данного чувства как не поддающегося контролю. Метафора «жар любви» созвучна традиционной метафоре «огонь любви» в таком ироническом отрывке:

*Могла ли Биче словно Дант творить,
Или Лаура **жар любви** восславить?
Я научила женщин говорить...
Но, Боже, как их замолчать заставить!* [2, с. 39]

К стихии огня отсылает и метафора «зажглась любовь» в следующем отрывке:

*В тот давний год, когда **зажглась любовь**,
Как крест престольный, в сердце обреченном ...* [3, с. 147]

Негативные последствия любви очевидны для поэтессы, поэтому сердце ее лирической героини обречено на страдания. В этих строках сравнение «*как крест престольный*» дает основание полагать, что любовь для А. Ахматовой является священным таинством, любовь равна вере, целой религии (ср. «*Для того ль я, Господи, пела, / Для того ль **причастилась любви!***» [3, с. 77]).

Негативное воздействие любви приносит не просто переживания, страдания, но высшую степень своего проявления – смерть. Тема обреченности и смерти возникает в творчестве поэтессы не случайно. Поэзия А. Ахматовой, как и многих других авторов, отличается высокой степенью биографичности.

25 августа 1921 года не стало Н. С. Гумилева, и хотя они с А. Ахматовой давно уже были не вместе, весть о его смерти всколыхнула в памяти поэтессы самые разные воспоминания, связанные с ним. Наиболее ярким было воспоминание о долгом отсутствии Н. С. Гумилева сразу после их с А. Ахматовой свадьбы, за время которого была написана большая часть стихотворений, вошедших позже в сборник «Вечер». Отсутствие мужа тогда вылилось в ахматовской поэзии в образ брошенной в пустоту возлюбленной, а со смертью Н. С. Гумилева эта пустота превратилась в окровавленное небо. Образ этого неба не покидал ее до конца жизни и возникал в стихах самых разных периодов ее творчества (соответственно 1921, 1922, 1959 гг.): *«А когда, как после битвы, / Облака плывут в крови, / Слышит он мои молитвы / И слова моей любви»* [3, с. 56]; *«Веет ветер лебединый, / Небо синее в крови. / Наступают годовщины / Первых дней твоей любви»* [3, с. 56]; *«Все ушли, и никто не вернулся, / Только, верный обету любви, / Мой последний, лишь ты оглянулся, / Чтоб увидеть все небо в крови»* [3, с. 27].

А. Хейт указывает на то, что странная любовь между А. Ахматовой и Н. С. Гумилевым во время их совместной жизни больше была похожа на соперничество [4, с. 25], возможно, именно поэтому поэтесса считает, что со смертью ее первого мужа и возлюбленного наступила их настоящая любовь. В последнем отрывке (*«...Мой последний, лишь ты оглянулся...»*) первый возлюбленный поэтессы становится ее «последним», так как воспоминания о самых первых счастливых днях их совместной жизни и безвременной кончине Н. С. Гумилева преследовали А. Ахматову всю ее жизнь, что и отразилось даже в позднем периоде ее творчества.

*О, знала ль я, когда неслась, играя,
Моей любви последняя гроза,
Что лучшему из юношей, рыдая,
Закрою я орлиные глаза* [3, с. 173].

По мнению А. Хейт, в стихотворении «Многим» слова о «лучшем из сыновей» могли относиться только к Гумилеву [4, с. 53]. Тогда похожее словосочетание «лучший из юношей» в анализируемом стихе, скорее всего, также указывает на него. Данное стихотворение датировано 1925 годом, следовательно, Н. С. Гумилева уже нет в живых, и для А. Ахматовой любовь к нему вновь становится последней в ее жизни – *«Моей любви последняя гроза»*. Образ грозы, являясь менее привычным, традиционным, может быть соотнесен с таким свойством любви, как сила, безусловно, придавая чувству оттенок внезапности.

Любовь приводит к смерти намеренно, однако сама лирическая героиня, являясь субъектом такой любви, принося смерть любимым, осознает это и страдает, моля о прощении:

*Высокие своды костела
Синей, чем небесная твердь.
Прости меня, мальчик веселый,
Что я принесла тебе смерть...* [3, с. 56]

Здесь, видимо, речь идет о самоубийстве молодого поэта В. Князева, так и не познавшего ответного чувства любви от подруги А. Ахматовой Ольги Глебовой-Судейкиной, которая станет «двойником» поэтессы в «Поэме без героя» [4, с. 19].

Следующее стихотворение датировано 1921 годом и, очевидно, тоже связано с гибелью Н. С. Гумилева. Любя, героиня А. Ахматовой воспекает возлюбленного, тем самым предсказывая ему скорую смерть:

***Я гибель накликала милом,**
И гибли один за другим.
О, горе мне! Эти могилы
Предсказаны словом моим.
...Так дикие песни, ликуя,
Моя насылала любовь...
Да будет живым, невоспетым
Моей не узнавший любви [3, с. 168].*

За восемь лет до смерти Н. С. Гумилева, в 1913 году, А. Ахматова пишет стихотворение «Смятение», где предугадывает свой разрушительный «дар» – приносить смерть любимым людям:

*Пусть камнем надгробным ляжет
На жизни моей **любовь** [3, с. 45].*

Роковые последствия любви для возлюбленного лирической героини приводят к появлению в творчестве А. Ахматовой образа юной злой девчонки, которая вырастет в жестокую, искушенную преступницу, несущую смерть:

*Но это!.. по капельке вылило кровь,
Как в юности **злая девчонка – любовь**... [2, с. 37]
...И как **преступница** томилась
Любовь, исполненная зла [3, с. 164].
Он предал тебя тоске и удушью
Отравительницы любви [3, с. 50].*

Интересно, что эти «любовные» образы женские. Их феминизация поэтессой связана не только с принадлежностью существительного **любовь** к грамматической категории женского рода, сама персонифицированная, «очеловеченная» любовь ассоциируется у поэтессы именно с женщиной как субъектом этой любви, поражающей своей силой и фатальностью.

Однако помимо «живой» любви в поэтических метафорах А. Ахматовой представлена «опредмеченная» любовь, любовь-вещь. Такую любовь можно отнять («**Все отнято: и сила, и любовь...**» [3, с. 81]); ее можно надежно спрятать от чужих глаз («**Я не любви твоей прошу, / Она теперь в надежном месте...**» [3, с. 46]); если она наскучит, ее можно продать за определенную стоимость («**А я товаром редкостным торгую – / Твою любовь и нежность продаю** [3, с. 73]); у такой любви даже есть свой собственный запах («**...Водою пахнет резеда, / И яблоком – любовь...**» [3, с. 184]).

Результаты анализа поэтических метафор в творчестве А. Ахматовой свидетельствуют о том, что метафорическая интерпретация любви представляет данное чувство в основном как динамичное, действующее, доказательством чему могут служить строки, в которых антипод любви, нелюбовь, статична, противопоставлена «действующей» любви:

*Исцели мне душу, Царь Небесный,
Ледяным покоем нелюбви [3, с. 100].*

Исследовав ассоциативные связи концепта «любовь» в наивной картине мира, Л. Н. Чурилина приходит к выводу, что концепты «любовь», «жизнь», «смерть» и «борьба» предстают в национальном сознании как неразрывное единство [1, с. 226]. Анализ метафорических ассоциативных связей концепта «любовь» в творчестве А. Ахматовой дает основания утверждать, что ассоциативные связи данного концепта в ее поэтических текстах представляют собой в основном семантическую пару *любовь – смерть*, что является, с одной стороны, отражением упомянутого выше единства

концептов в национальном сознании, а с другой – своеобразным отражением авторской, вобравшей в себя концепты «любовь» – «смерть», интерпретации исследуемого концепта, в которой динамику любви можно отождествить с самой жизнью. Смерть как результат любви можно сравнить со смертью как итогом жизни: смертью заканчивается жизнь, ею же заканчивается и любовь.

Кроме того, результаты исследования способов метафоризации ядра концепта «любовь» в поэзии А. Ахматовой позволяют сделать следующие **выводы**: 1) наиболее многочисленными являются метафоры, в которых любовь представляется как живое существо, человек (любовь поет, убей любовь и т. д.); 2) любовь уподобляется вещи (ее можно спрятать, продать и т. д.); 3) в поэтических текстах А. Ахматовой присутствуют «стихийные» метафоры (любовь – огонь, любовь – гроза); 4) также любовь представлена как чувство высокое, духовное («причастилась любви»); 5) динамичной, «действующей» любви противопоставлена статичность, бездействие ее антипода – нелюбви.

ЛИТЕРАТУРА

1. Актуальные проблемы современной лингвистики: уч. пособие / [сост. Л. Н. Чурилина]. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 416 с.
2. Ахматова А. Бег времени. Стихотворения / А. Ахматова. – Л.: Сов. писатель, 1965. – 450 с.
3. Ахматова А. А. Сочинения в двух томах. Т. 1 / А. А. Ахматова. – М.: Правда, 1990. – 401 с.
4. Хейт А. Анна Ахматова. Поэтическое странствие: Дневники, воспоминания, письма А. Ахматовой / А. Хейт. – М., 1991.

И. И. Турута (Днепропетровск)

НОВООБРАЗОВАНИЯ В ЯЗЫКЕ СМИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ОМОНИМИИ

Обогащение языка, как известно, осуществляется разными путями, среди которых заимствования из различных языков, создание новых слов, призванных назвать новые явления, понятия, предметы, возникновение семантических неологизмов, получающих новое значение в новом, необычном контексте, а также развитие омонимии.

Общепринято считать, что явление лексической омонимии чаще всего возникает из-за формального совпадения заимствованного и исконного слова (*лук¹* и *лук²*), слов из разных языковых систем (*блок¹* и *блок²*), а также в результате расщепления полисеманта (*лавка¹* и *лавка²*). Кроме того, в языке возможны и другие случаи совпадения звучания и написания при различном значении, которые относят к явлениям, смежным с лексической омонимией и называют омоформами, омофонами и омографами. Большинство из лексических омонимов и часть омоформ и омографов зафиксированы в толковых словарях, но главным образом – в словарях омонимов, а также в специальной литературе по исследованию омонимии.

С развитием языка, естественно, происходит и развитие омонимии, приводящее к увеличению числа омонимов. На современном этапе образование новых омонимов чаще всего связано с созданием новых слов. И если «Словарь омонимов русского языка» О. С. Ахмановой [1] содержал свыше 2000 словарных статей, включающих пары или группы омонимов, то вышедший в 2007 г. «Толковый словарь омонимов русского языка» Т. Ф. Ефремовой [3] уже фиксирует свыше 20000 рядов омонимов, описанных в 80000 словарных статей, что представляет собой огромный массив как уже существовавших в языке омонимичных пар, так и зафиксированных в разных источниках новых омонимов. Но в него не вошли (и не могли войти, т. к. появляются буквально у нас на глазах в публицистических текстах) некоторые омонимы, возник-

шие в результате создания новых слов в языке СМИ, которые и стали предметом рассмотрения в данной работе.

В современных СМИ, отражающих, а отчасти и формирующих новые процессы в языке, действительно, создается огромное количество новых слов, выступающих одним из факторов формирования новых омонимичных пар и, следовательно, развития омонимии в целом и подтверждающих непрерывный процесс развития живого языка.

Чаще всего в омонимичные отношения с существующими в языке словами вступают окказиональные образования, созданные в масс-медийном тексте для наименования нового явления или образного именованного общеизвестного. Но иногда это сугубо публицистические новообразования, функционирующие только в текстах СМИ для решения ряда авторских задач, поэтому возникающие на их основе омонимы можно квалифицировать как речевые. Примером тому могут служить уже ставшее историзмом слово *октябренек* (мн. октябрюта – «В СССР: младшие школьники..., объединенные в группы при пионерской дружине школы...» [2, с. 711] и *«октябренок»* (ребенок, родившийся в октябре); прилагательное *квартильный*, восходящее к 1-му значению «квартила» («Четвертая часть года» [2, с. 424]), и *«квартильный»* (квартильная версия), где «квартильный» образовано от названия бывшей команды КВН, а теперь украинского сатирического театра «95 квартира».

Множество новообразований в языке печатных СМИ, различных по структурно-семантическим типам и способам образования, их способность вступать в омонимичные отношения, как с известными, так и с другими новыми словами, позволяет выделить определенные группы новых омонимов.

Так, омонимия возникает между общеупотребительным словом и новым, созданным в масс-медийном пространстве. Среди последних выделяются те, что уже зафиксированы в словаре с определенной стилистической характеристикой: *мыльный¹* и *мыльный²* («Разг. Насмешл. Относящийся к мыльной опере» [7, с. 620] и «Разг. 2. ...о телевизионных сериалах, «мыльных операх»» [3, с. 554]), и те, которые представлены единственным примером в конкретном публицистическом тексте: *мыловарня¹* и *мыловарня²* (место, где производят «мыльные оперы»), *мобилизация¹* и *мобилизация²* (от «мобильный» [телефон]).

Возможна омонимия и между общеизвестным разговорным словом и новым образованием, выполняющим в публицистическом тексте функцию неофициального наименования. Например, *бюджетники¹* («Разг. Работники бюджетной организации» [2, 108]) и *бюджетники²* (недорогие телефоны, соответствующие бюджету украинца со средним доходом [«Аргументы и факты», 2007, № 21]). Данная омонимичная пара наглядно демонстрирует языковую динамику, т. к. слово *бюджетник* (работник бюджетной организации) «Словарь русского языка» под редакцией А. П. Евгеньевой еще не фиксирует, а авторы монографии «Русский язык конца XX века (1985–1995)» [6, с. 104] относят к новообразованиям, получившим особую активность, что, скорее всего, и позволило включить его в «Толковый словарь русского языка начала XXI века» [7].

Нами зафиксированы случаи омонимии между двумя нелитературными образованиями-суффиксальными универбами, обладающими разной степенью новизны и употребительности: *генералка¹* («Проф. Генеральная репетиция» [2, 198]) и *генералка²* (генеральная уверенность). Первое из данных слов фиксируют новейшие толковые словари, но оно остается достоянием профессиональной лексики, а второе, широко бытующее не только в профессиональной юридической среде, но и как разговорное название данного документа, пока еще не отмечается в лексикографических источниках.

В ряде случаев в отношении омонимии вступают общеизвестное нарицательное слово и новое, возникшее в масс-медийном тексте на базе собственного имени, т. е. омонимия устанавливается между апеллятивом и отонимным дериватом (*триумфатор* и «*триумфатор*» – тот, кто получил премию «Триумф»).

Известны случаи омонимии между общелитературным апеллятивом и усеченным многокомпонентным собственным именем: *комсомольская* [свадьба] – сыгранная между комсомольцами и «*комсомольская*» [свадьба] – организованная в рамках акции газеты «Комсомольская правда» и сопровождающаяся награждением молодоженов призами.

К этой группе относятся и омонимы в форме мн. числа, возникающие между апеллятивом и неофициальным наименованием: а) политической партии (*регионы* и «*Регионы*» – «Партия регионов»); б) представителей какой-то организации, общества, группировки и т. д.: *фабриканты* (фабрикант) и «*фабриканты*» (фабрикант) – участники телевизионного песенного конкурса «Фабрика звезд».

Омонимичные пары возникают и в результате совпадения общеизвестных слов и новообразований, представляющих собой различные виды сокращений многокомпонентных конструкций. Например, *финики* и разговорное наименование сотрудников банка «Финансы и кредиты» «*финики*» (от аббревиатуры «ФинИК»), *культуризм* и *культуризм* (от названия Министерства культуры, туризма и спорта – *куль(туры) туризм(а)*).

Кроме того, омонимия создается и в результате образования в публицистических текстах прилагательных от названий компонентов составных онимов, выполняющих функцию кратких, но в тоже время очень ёмких наименований. Возникновение таких новообразований – достаточно частое явление в языке СМИ, оно демонстрирует, с одной стороны, постоянно действующий закон экономии языковых средств, а с другой – является реакцией на актуальную для СМИ проблему газетного пространства. Например, «*дозорные*» [звезды] (актеры, сыгравшие в фильмах «Дневной дозор» и «Ночной дозор» [«Теледом», 2007, № 30]) и *дозорный* (от «дозор» в 1 и 2 значениях [2, с. 268]).

В омонимичные отношения вступают и аббревиатуры, например, общепринятая и новая, масс-медийная: *ВВП* (внутренний валовой продукт) и *ВВП* (Владимир Владимирович Путин). Омонимия устанавливается также и между производными, возникшими на базе новых аббревиатур, т. е. между двумя новыми образованиями: *взвешники* – представители Внутренних войск (ВВ) и *взвешники* – члены музыкальной группы «Вопли Видоплясова» (ВВ). Данные примеры наглядно подтверждают мнение исследователей о том, что аббревиатуры в конце XX в. становятся мотивационной базой современных новообразований [5, с. 79] и что от новых аббревиатур активно образуются неологизмы [5, с. 80].

На основе омонимов в СМИ довольно часто строится языковая игра («*У Арнтгольца выявили брак*» [«Телескоп», 2008, № 53], в которую вовлекаются и новообразования. Например, глагол «*прохлопать*» в названии статьи о новогодней атрибутике «*Прохлопать праздник*» [«Телескоп», 2008, № 53], словообразовательно связанный со словом «хлопушка», может восприниматься до прочтения газетного текста как разговорное слово *прохлопать* («Прозевать, пропустить что-л.» [2, с. 1036]).

Интересны случаи омонимии, возникающей в результате создания производного слова, в котором графически выделяется аббревиатура, послужившая производящей основой для данного новообразования: *бабские* («*Разг.-сниж. Свойственный бабе...*» [2, 54]) и *БАБские* (относящиеся к БАБ – Борису Абрамовичу Березовскому) в названии статьи «*БАБские откровения*» [«Жизнь как она есть», 2007, № 105]; *неслучайное* и *неслуЧАЙное* в названии статьи о пользе чая «*НеслуЧАЙное здоровье*» [«Теле-

дом», 2008, № 13]. Подобное явление некоторые исследователи называют графическим словообразованием [4].

Рассмотренные примеры новых омонимов, возникающих в результате массмедийных новообразований, далеко не исчерпывают все существующие случаи созвучия и совпадения написания, но, думается, вполне наглядно демонстрируют роль новых слов в развитии омонимии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь омонимов русского языка / О. С. Ахманова. – [изд. 2-е, стереотип.]. – М.: Рус. яз., 1976. – 448 с.
2. Большой толковый словарь русского языка / глав. ред. С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 2003. – 1536 с.
3. Ефремова Т. Ф. Толковый словарь омонимов русского языка / Т. Ф. Ефремова. – М.: Мир энциклопедий Аванта+, 2007. – 1406 с.
4. Изотов В. П. Параметры описания системы способов словообразования (на материале окказиональной лексики русского языка): дис. ... д-ра филол. наук / В. П. Изотов. – Орел, 1998.
5. Попова Т. В. Неология и неогRAFия современного русского языка: учеб. пособие / Т. В. Попова, Л. В. Рацибурская, Д. В. Гугунова. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 168 с.
6. Русский язык конца XX века (1985–1995). – [2-е изд.]. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 480 с.
7. Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика / под ред. Г. Н. Склеяревой. – М.: Эксмо, 2006. – 1136 с.

*В. Ю. Тютюнник, Е. М. Тишкина,
С. И. Черная (Днепропетровск)*

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ АНТОНИМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ ТЕРМИНОСИСТЕМАХ

Мы живем в эпоху колоссальных глобальных цивилизационных преобразований. Сегодня, в начале XXI столетия, весь мир переживает развитие интеграционных процессов постиндустриального общества. Причем они охватывают все сферы человеческой деятельности: экономическую, торговую, научную, образовательную и социально-культурную. Украина – государство, геополитически располагающееся на перекрестке европейских дорог. Одним из условий вхождения Украины в единое мировое и европейское пространство является введение европейских норм в образовании, науке и технике, распространение национальных культурных и научно-технических достижений в ЕС и в мире. Процесс интеграции охватывает различные области науки и техники, в том числе и лингвистику. Сегодня инновационные процессы сильнее всего прослеживаются в языке массовой и научно-технической коммуникации. И это наглядно наблюдается в развитии такой области лингвистики, как терминология. Происходит взаимная интеграция понятийно-терминологического аппарата различных сфер знаний, расширяется международный лексикологический фонд, имеет место взаимодействие разноязычных терминологических систем.

Терминология в последние десятилетия представляет особый интерес для специалистов различных отраслей науки и лингвистов, одинаково заинтересованных в упорядочении и усовершенствовании терминологических систем языка. Термины, терминосистемы и терминологии всегда являлись предметом анализа многочисленных трудов лингвистического, логического и общенаучного содержания. Активные процессы развития современной науки и техники предопределяют пристальное внимание языковедов к теоретическим и прикладным вопросам терминологии. Исследование терминологии в отечественном и зарубежном языкознании осуществляется в широких масштабах, в самых различных направлениях. Ученых продолжают волновать вопро-

сы сущности термина, его свойств, проблемы формирования терминосистем и поиска путей их изучения. Для полноценного анализа проблем терминологии необходимо изучение не только теоретических вопросов. Следует обращаться также к проблемам терминологических систем отдельных наук и сфер деятельности человека. Это направление – прикладное, сегодня, в свете современных интеграционных процессов становится все более востребованным.

Исследование отраслевых терминологических систем с целью их усовершенствования, упорядочения, стандартизации и унификации является одним из ведущих направлений в современном терминоведении. В этом плане огромный интерес для лингвистов представляет разработка и создание отраслевых терминологических словарей, особенно тех отраслей науки, которые и по сей день переживают период бурного динамического развития. К ним принадлежит и «терминология градостроительной акустики».

Данная терминология представляет собой широко разветвленную, системно организованную совокупность терминов, функционирующих в составе пяти основных функционально тематических групп – наименования категории процессов, категории предметов, категории свойств, категории величин и категории единиц измерения. Системность анализируемой терминологии проявляется как в тематико-понятийной ее организации, так и в упорядоченности, зависящей от собственно-языковых факторов и выявляющей отношения (парадигматические и синтагматические) слова к другим словам. Системность проявляется в самих тематических группах, которые объединяются на основе семантической и функциональной общности и в пределах которых выявляются гиперо-гипонимические, синонимические и антонимические отношения. В данном случае рассмотрим системность, присущую терминологии градостроительной акустики на примере антонимических отношений.

Как известно, в науке неоднократно высказывалось положение о том, что антонимические отношения не свойственны терминам, имеет место просто деление, отграничение понятий, а не их противопоставление. По мнению других ученых, наоборот, лексике языка науки антонимия свойственна даже более, чем общелитературной. Вопрос лишь в том, какие ее разновидности свойственны научной терминологии. По мнению В. П. Даниленко, «в языке науки находит применение два структурных типа антонимии – лексической и словообразовательной» [1, с. 205]. Эти два типа антонимии и реализуются в терминологии градостроительной акустики.

Лексический тип антонимии представлен следующими примерами: **высокий – низкий** (*высокий тон – низкий тон*), **внешний – внутренний** (*внешний источник – внутренний источник*), **прямой – отраженный** (*прямой звук – отраженный звук*), **звукоотражающий – звукопоглощающий** (*звукопоглощающий экран – звукопоглощающий экран*), **наружный – внутренний** (*наружный шум – внутренний шум*), **линейный – точечный** (*линейный источник – точечный источник*) и т. д.

Словообразовательный тип антонимии выражается посредством регулярного использования префиксов. Чаще всего при этом наблюдается чередование префиксов с его отсутствием: **симметричный – несимметричный** (*симметричные волны – несимметричные волны*), **экранированный – неэкранированный** (*экранированные участки – неэкранированные участки*), **селитебный – внеселитебный** (*селитебная территория – внеселитебная территория*), **комфорт – дискомфорт** (*зона акустического комфорта – зона акустического дискомфорта*), **баланс – дисбаланс**, **резонанс – антирезонанс**. С разными приставками: **входной – выходной** (*входной глушитель – выходной глушитель*), **сходящиеся – расходящиеся** (*чисто сходящаяся волна – чисто расходящаяся волна*).

Подводя итоги анализа антонимических отношений данной терминологии, следует подчеркнуть, что антонимы не только противопоставлены друг другу и не просто отрицают друг друга, но и предполагают нечто общее, на основании чего их можно сравнивать. В поле этим общим должно быть родовое по отношению к ядру наименования, суперординанта, в чем, в свою очередь, проявляется системность терминологии.

Анализ антонимических отношений в терминологии градостроительной акустики подтверждает характерную для данной терминологии системность. Подобные исследования представляют интерес как с теоретической, так и с практической точки зрения. В настоящей статье антонимические отношения, характерные для данной терминологии, рассматриваются на примере русского языка. Но нужно отметить, что подобная же системность характерна для данной терминологии и в других языках, например в английском, что представляет собой достаточный исследовательский интерес. Анализ терминологии градостроительной акустики в русском, украинском и английском языках указывает на многие общие тенденции ее развития, при наличии, разумеется, и некоторых отличий. Следовательно, дальнейшее изучение данной терминосистемы на материале русского, украинского и английского языков, с дальнейшим созданием трехязычного словаря, будет представлять несомненный интерес как с теоретической, так и с практической точки зрения и для лингвистов, и для специалистов данной научной отрасли, как раз в свете интеграционных и глобализационных процессов современного общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
2. Деборин А. М. Заметки о происхождении и эволюции научных понятий и терминов / А. М. Деборин // Вопросы языкознания. – 1957. – № 4. – С. 36–45.
3. Капанадзе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М.: Наука. 1965. – С. 75–85.
4. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике) / Л. А. Новиков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1973. – 290 с.
5. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М.: Высш. шк., 1982. – 272 с.
6. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М.: УРСС, 2003.
7. Шеллов С. Д. Терминоведение: семь вопросов и семь ответов по семантике термина / С. Д. Шеллов // НТИ. Сер 2. Информ. процессы и системы. – 2001. – № 2. – С. 1–12.

Т. А. Хейлик (Запорожье)

ЯЗЫКОВАЯ СПЕЦИФИКА SMS КАК НОВОЙ ФОРМЫ КОММУНИКАЦИИ

– Спс за смс :-)

– Пжл!

(из реальной смс-переписки студентов)

Широко распространившаяся в начале XXI века мобильная связь привела к появлению нового вида коммуникации – sms-сообщений (sms – от Short Message Service – служба коротких сообщений). Для обозначения этого феномена в русском языке активно используется транслитерированная форма смс, варианты sms-ка, смс-ка, SMS-ка, реже SMS'-ка (отмечено у проф. В. М. Лейчика) [3, с. 9], Smsка, CMСка, даже SMS-ски [5, с. 69], эсэмэс. В форме эсэмэска слово фиксируется в «Новом словаре модных слов» Вл. Новикова: «Но русскому языку эта мудрейшая расшифровка невдомёк. Он без церемоний кладёт руку на плечо заморской аббревиатуре: «Эсэмэска ты моя! Давай выпьем на брудершafft!» И вот одним русским словом больше стало»

[4, с. 183]. Закон экономии речевых усилий привел к появлению усеченной формы «мэска» (в анкетах студентов ЗНУ).

В молодежной среде появились слова:

– «эсэмэснимся!», используется при завершении беседы и предложении дальнейшего общения через sms, продолжает ряд вежливых прощальных формул: «увидимся!» (возникло в русском языке, по мнению М. Кронгауза [2, с. 115], под влиянием английского языка – «see you!») и шутливой телефонной «услышимся!»

– «сэсэмэснимся!» по аналогии с «созвонимся!».

Sms-технология привела к появлению новой устно-письменной формы речи. Sms-общение получило широкое распространение, так, школьники Запорожья в среднем отправляют 8–10 посланий в обычный день. Складывается sms-этикет, представляющий смесь компонентов традиционного устного и письменного речевого общения. Видимо, можно говорить о начале формирования молодежной sms-культуры со своим этикетом, стилем общения, репертуаром языковых/речевых функций. В sms-коммуникации реализуются функции:

– информативная;

– контактоустанавливающая: «–Прив. Как дела? – Смс. Хорошо» (такие смс не несут информации, пишутся, потому что «скучно», это причина примерно 30 % смс-отправлений школьников);

– «эстетическая» (сборники – «эсэмэсок», смс-анекдоты, смс-афоризмы, сборники «эсэмэс-стихов, рассылку которых затеяла группа современных российских поэтов» [4, с. 183];

– даже магическая (антикризисные заговоры, «денежные ангелы», выполненные с использованием пиктографических символов, мобильные обереги, смс-гадания по типу советских «пишем счастья»: – *Начались святки. Погадаем? Из слов Любовь, Удача, Успех, Богатство, Машина, Квартира, Свадьба, – выбери слово и отошли мне. А это отправь Всем. Если вернется 3 одинаковых слова, то и произойдет в Новом году*).

SMS – яркая демонстрация тенденции к демократизации языка, упрощению дискурса в противоположность тенденции к интеллектуализации, усложнению дискурса.

В. К. Харченко выделяет 25 ключевых слов, характеризующих устный разговорный дискурс [5, с. 22]. На наш взгляд, некоторые из них непосредственно относятся к смс-общению, например такие. как 1) спонтанность – неподготовленность речи, что обуславливает речевую неряшливость, огрехи, опiski. Хотя «отложенный смс-ответ» предполагает продуманность, более тщательный отбор языковых средств; 2) непринужденность, естественность речи (особенно при общении статусно равных лиц); 3) приватность – непубличность, частный, не для чужих глаз характер сообщаемого.

Кроме того, для sms характерна диалоговость: инициируемая смс и ответная смс. Вне зоны диалога многие смс непонятны (–*Не забудь, плз*).

Компрессия – сжатие речевых форм – вызвана и необходимостью вложить информацию в 70 (объем одной смс) или 140 (2 смс) знаков, спонтанностью, сиоиминутностью общения.

«Ты сегодня ва скока зайдеш?», «Воскока ты говорила будеш дома?». Это обычные смс студенток филфака ЗНУ, но могут принадлежать «перу» любого студента и отнюдь не свидетельствовать о его безграмотности.

По мнению В. М. Лейчика, «отступления от норм могут быть зародышами новых явлений и даже тенденций в языке, как это имеет место в языке Интернета (в лексике, синтаксисе и морфологии SMS'ok), где развивается новая форма речи» [3, с. 9].

ЛИТЕРАТУРА

1. Балыхина Т. М. Я люблю тебя, русская речь (Современное речетворство) / Т. М. Балыхина // Сборник материалов Регионального форума преподавателей-русистов восточноевропейских стран СНГ. – К.: Изд-во «Журнал «Радуга», 2007. – 192 с.
2. Кронгауз М. Русский язык на грани нервного срыва / М. Кронгауз. – М.: Знак: Языки славянских культур, 2008. – 232 с.
3. Лейчик В. М. Преподавание основ культуры речи в свете новейших тенденций в развитии русского языка / В. М. Лейчик // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Русский и иностранные языки и методика их преподавания». – 2007. – №2. – С. 7–12.
4. Новиков Вл. Новый словарь модных слов / Вл. Новиков. – М.: АСТ: Зебра Е, 2008. – 192 с.
5. Харченко В. К. Современная речь: монография / В. К. Харченко. – М.: Изд-во Литературного института им. А. М. Горького, 2006. – 158 с.

Н. М. Шарманова (Кривий Різ)

КОНЦЕПТ ДОЛЯ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРІ

Ментальність кожного народу пов'язана з поступовим опануванням ним Всесвіту. Разом із плеканням духовної і матеріальної культури формується етнічний світогляд як фундамент людської свідомості. Усе це відбивається в мові, адже вона «не є лише відомою системою прийомів пізнання... Мова загалом є шляхом усвідомлення естетичних і моральних ідеалів» [6, с. 163].

На сьогодні ще не існує повного опису картини світу певного народу, оскільки опрацьовані лише її поодинокі фрагменти – концепти. Під *концептами* розуміють інформаційну структуру свідомості, різноsubstrатну, певним чином організовану одиницю пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії механізмів пізнання [7, с. 236]. Це поняття є фундаментальним для когнітивної лінгвістики, пріоритетним завданням якої є проблема ролі мови у здійсненні процесів пізнання й осмислення світу, у проведенні процесів його концептуалізації та категоризації, дослідження когнітивних механізмів і структури людської свідомості через мовні явища [1, с. 174]. У сучасній науці досліджено коло соціально-політичних, ідеологічних, філософських, культурних, ментальних, міфологічних концептів (*свобода, душа, істина, дух, серце, шлях, жінка, чоловік* тощо).

Концептуалізація світу ґрунтується не лише на універсалиях, а й на етнічному компоненті, власне, на етноконцептах як структурах свідомості, що мають «спільні для представників певного етносу складники» [7, с. 231]. Опис механізмів організації знань про світ у свідомості людини, механізмів формування і фіксації поняття про світ розкрито через ряд концептів здебільшого на матеріалі української мови: *мудрість* (Т. Крижановська), *покарання* (О. Левченко), *правда / неправда* (М. Мамич), *творчість* (Н. Мех), *усмішка й сміх* (В. Ганечко) тощо [4, с. 1]. Аналізуючи словосимвол як фразеологічну детермінанту, Д. Ужченко виділяє серед базових такі етнічні концепти: *хата, поріг, рушник, вогонь, дорога, чоботи, чумаки, калина, осина* [9, с. 289]. На матеріалі кількох мов виявляються відмінні концептуальні структури світу шляхом зіставлення концептів: *вчичку* (Т. Радзівська); *душа й серце* (І. Голубовська); *шлях* (О. Пальчевська); *дім і родина* (Т. Сорока) тощо.

Однією з найхарактерніших особливостей світогляду будь-якого етносу є антропоморфізація не лише сил природи, а й тих явищ соціального або міфологічного характеру, які часто збуджують у народі уяву своєю фантазмагонією [2, с. 190]. Доля як найвиразніша антропоморфізація, що набула образів надприродної істоти, має у національному мовному просторі багатогранний вияв.

Доля як знак української етнокультури розглядається в декількох аспектах: 1) у дохристиянських віруваннях – божество-неминучість, божество-фатум; 2) доля – це талант; 3) як народнопісенне звертання до коханої людини; 4) бажане, щасливе життя; 5) щастя-доля; 6) багаторічна рослина родини товстолистих, поширена на Поліссі в соснових лісах, яка цвіте в липні-серпні; молодило паросткове [3, с. 192–194]. У житті народу, як і окремої особистості, доля є одним із трьох важливіших чинників, разом зі ступенем талановитості і працею, докладеною для здійснення власних потенцій. Долю традиційно українці розглядали як збіг сприятливих або несприятливих обставин, що полегшує або ускладнює самореалізацію. Кожний народ є творцем і винуватцем власної долі, яка його спіткала. І тому як окрему людину, так і цілу націю оцінюють не на підставі того, чого вона досягла б, але не змогла, а виходять із реальних здобутків.

Уперше в україністиці концепт *доля* знайшов відображення у працях О. Потебні «Про Долю та споріднених з нею істот» і додатках до цієї розвідки. Долю мовознавець асоціює з поняттями «щастя», «притча», «лихо», «біда» тощо. Цінними в цьому аспекті є дослідження Г. Булашева, М. Васильєва А. Веселовського та ін. У національному світогляді розрізняється природжена доля як душа предків, доля-ангол і доля-душа людини, його двійник (П.І ванов). В. Богданов наголошував на довільності такого структурування, пов'язаного з народними переказами, оскільки доля є началом позитивним та істотою зовсім не ворожою, не має характеру божественності, а являє собою лише втілене *співіснування людини*. Г. Булашев, дослідивши народні легенди, погляди й вірування, наголошує на тому, що доля буває активна й пасивна, дбає про людину, допомагає їй у всьому, жаліє її, завжди захищає її інтереси [2, с. 191]. У фраземах *доля* як мікроконцепт і репрезентант міфологічного світогляду українця є складником макроконцепту *життя* [4, с. 8–9]. Так, асоціативно-образний комплекс концепту *доля* розкривається за допомогою кола фреймів – багатство, благо, благополуччя, благоустрій, добробут, життєве приречення, інтуїція та внутрішній голос, людина, народження, удача / невдача, невезіння, талант / неталан, персоніфікована істота, праця, характер занять, щастя / нещастя: *жити і Бога (долю, доленьку) хвалити; доля (фортуна) послужила; доля (фортуна) послужила; мати свою стежку (свій шлях)* тощо.

Етнокультурний простір *долі* інтерпретується через культурні тексти (міні- і макро-) як прецеденти, котрі загалом «є полем презентації концепту культури» [8, с. 30]. Результати осмислення дійсності, накопичених у вигляді приведеної в певну систему інформації, найкраще в українському мовному просторі розкриваються в пареміологізмах і афоризмах Ці одиниці становлять кліше, використовуються як мовні знаки і знаки культури, мають предикативну структуру на позначення узагальненої комунікативної ситуації та співвідносяться з прецедентними феноменами [5, с. 42], що спираються на фонові знання комунікантів, визначають світ норми, закономірностей, узагальнень і стратегію моральної поведінки кожної людини й соціуму в цілому.

Вербалізація етноконцепту *доля* здійснюється в чотири етапи: співвіднесення концепту з етимологією відповідного слова; формування внутрішньої форми – смислового центра концепту-образу; символізація значення; міфологізація концепту як дія символу в парадигмі культури (М. Алефіренко).

Одиниці пареміології розкривають вербалізацію концепту *доля* через такі семантичні групи, як невідкладність долі (29 %), доля – особа (24 %), доля – воля (13 %), доля – Бог / Божа воля (11 %), доля – життя (8 %), доля – щастя (6 %), доля – лихо / недоля (5 %), доля – родина (4 %), доля – праця (3 %), доля – любов (2 %). Найчисленнішу в українській пареміосистемі семантичну групу становлять одиниці,

що фіксують **непідвладність** людині її долі, неминучість долі як відображення світової віри: *Долі і найбиштриїшим конем не об'їдеш; Не так сталося, як гадалося; Ще ніхто не втік від своєї долі*. Серед пареміологізмів наявні такі, що репрезентують долю як **вияв Божої волі**: *Одному Бог дасть так, а другому інакше; Роди, Боже, на всякого долю; Доля луччя Божая, ніж матчиня*. Доля залежить від вищої духовної істоти, від волі Бога, у цьому постає сакральність цього поняття: *Гірка життя, гірка доля – що ж робити – Божа воля*, хоч національний дуалізм полягав у тому, що долю людини можна відтнути від неї чарами.

Вербалізовані судження акумулюють **зв'язок долі з життям**, власне його соціальними параметрами: *Живи вдова на подолі, та й плач у свій вік обо гіркій долі; Козак не без щастя, дівка не без долі*. Українці стверджують, що людина може успадкувати свою долю: *Видно так на роду написано; Не та сирота, що роду нема, а та сирота, що долі не має*. У багатьох пареміях доля часто постає синонімом **щастю** або **лиху** (**лихій долі**): *Кому щастя, тому й доля; Зі щастя та горя скувалася доля; Не родись багатий та вродливий, а родись при долі та щасливий; Вік звікувала – щастя-долі не знала; Одна доля, одне лихо людей до купи зводять*. Воля для українця є **умовою щасливої долі**. Реалізацію такої ідеї вбачаємо в сентенційних контекстах на кшталт *Де немає волі, там не буває долі; Не шукай долі, а шукай волі; Здобули волю – відшукали долю; Мужичька недоля гірші, ніж неволя*.

Українці вірили, що доля сама не шукає людини, а от особа має знайти й оволодіти нею. Хто відшукає свою долю, тому в усьому таланить. Тож досить продуктивною є група паремій, де доля **співвідноситься з особою**: *Ти свою долю в неділю проспідала, а в п'ятницю проспівала*; порівнюється доля різних людей, що зумовлено архетипними особливостями українського менталітету: *Одному сонце світить, а другому і місяць не зблисне; Одному і в пустині живеться, а другому і в людях не береться*.

Доля – це дієва міфологічна істота, те надлюдське, що постійно перебуває поряд і в праці, і в любові, наприклад: *Дитинка спить, а доля її росте; Жінка як любить, то і в долі, і в недолі*. Настає новий, узагальнювальний характер дуже часто виражається через типову мікроситуацію, зокрема: *Не збереж поля, коли лиха доля; Без долі й по гриби не ходять; Моя доля та рубає дрова; Бідному Савці нема долі ні на печі, ні на лавці: на печі печуть, а на лавці січуть*.

В українському мовному просторі не лише пареміологізми як прецедентні тексти фіксують споконвічні моральні цінності, абсолютні ідеали, що залишаються пріоритетними й на сьогодні. Концепт *доля* визначає специфіку вітчизняної афористичної площини.

Лінгвоментальні ознаками характеризуються мовні афоризми на позначення аналізованого поняття, зокрема яскравим свідченням цього є індивідуально-авторські вислови П. Загребельного: *Все, що тобі судилося, живе в тобі несвідомо; Як набулося, так і збулося* // Р. Іваничука: *Є воля долі, і опиратися їй безглуздо – вона байдужа до людських прагнень; Така воля – і нічого не вдієш; Той, хто вмів бачити Бога, мусять знати стежку до моєї долі, якої я не можу відшукати* // Л. Костенко: *Багато справ ще у моєї долі; Чорнілі вікна долями чужими; Ти їм диктуєш долю, а не вірши* // М. Матіос: *Часи – часами, а судьба – судьбою; Чужим сиротам також добра доля насує; Ще ніхто свою судьбу не перехитрив* // В. Стуса: *Дорога долі неперейдена; Скільки доль загублено! А скільки бережуть аби покласти в узголів'я смертне про чорний день; Сховатися од долі – не судилось*. У наведених афоризмах концепт **воля** мотивується як комплекс смислових значень, які ґрунтуються на окреслених вище світоглядних позиціях, що дозволяє розбудувати подані в пареміосистемі типи узагальнення, способи сприйняття і відтворення закодованої інформації.

Отже, лінгвокультурну специфіку відображає пареміологічний рівень мови. Своїм багатством і змістовим розмаїттям одиниці пареміології розкривають мовну свідомість і ментальність, створюючи національну концептосферу. Концепт *доля* є одним з основних сакральних сегментів мовного українського простору. Він належить до тих базових концептів, зміст і цінність яких у національній лінгвокультурі визначають сприйняття світу певним етносом, а відтак містить власне лінгвальну й лінгвокультурну фонову інформацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: [учеб. пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта, Наука, 2005. – 416 с.
2. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. О. Булашев. – К.: Довіра, 1993. – 415 с.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
4. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концепт *ЖИТТЯ* в українській фраземіці: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ж. В. Краснобаєва-Чорна. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.
5. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: [курс лекций] / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
6. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – 192 с.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): [монографія] / О. О. Селіванова. – К.: Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
8. Токарев Г. В. Семіотика: [учеб. пособие] / Г. В. Токарев – Тула: Изд-во Тульского гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2007. – 147 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови [навч. посіб.] / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Знання, 2007. – 494 с.

О. В. Юрченко (Мелітополь)

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЕМАНТИКИ КОНЦЕПТІВ «СТЕП» І «ДНІПРО» (на матеріалі творчості Віктора Чабаненка)

Сучасним лінгвістичним дослідженням притаманний неабиякий інтерес до проблем взаємозв'язку між мовою і мисленням (менталінгвістика), а отже, і до втілення у мові результатів обробки інформації про навколишній світ (концептологія). На сьогодні проблемі концептуального аналізу присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Виходячи з розмаїття трактувань цього поняття, ми схилиємося до думки А. Вежицької, що концепт є складовою культури людини [2]. Дослідження концептуального простору дає можливість виявлення універсальних і специфічних рис у формуванні зв'язків між суб'єктом, об'єктом (денотатом) і мовою.

Цікавою і маловивченою, на наш погляд, є проблема індивідуально-авторської інтерпретації світу у концептах: «з одного боку, письменник є представником певного етносу з характерною духовністю, а з іншого – яскраво виражений творчий потенціал талановитого автора виявляється у його специфічному світогляді, а отже, і у вербалізації концептів» [5, с. 70].

Національно-культурна специфіка значень різних типів слів зумовлена їхнім самотутнім статусом, національною своєрідністю, що йде від індивідуально-авторського сприйняття, особливостей самого денотата, який належить до етноунікальних явищ, а тому викликає високу почуттєву напругу, гаму позитивних емоцій. Етнокультурний концепт позначає ті явища, які мають національно-специфічний словниковий код. Наприклад, лексеми *степ*, *Дніпро* крім значень, зафіксованих у словниках (степ – «безлісий і звично безводний простір з рівною поверхнею, покритий

трав'янистою рослинністю»; Дніпро – «ріка, що протікає в межах Російської Федерації, Республіки Білорусії та України, довжиною 2201 км»), містить семи національного змісту, які ще не мають лексикографічної інтерпретації, напр.: степ – «рідна земля, край, воля, Батьківщина, Україна, українська душа, гордість, краса, героїчне минуле» тощо.

Вийшовши далеко за межі фольклорних образів, слово *степ* стало невід'ємною частиною всього етнокультурного простору, символом національної самобутності. До цієї категорії слід віднести слова-фольклоризми: *євиан-зілля, червона рута, рута-м'ята, любисток, барвінок, тополя, верба, явір, ясен, дуб; сокіл, орел, голуб (голубка), ластівка, соловей*, що також входять у концептосистему *степ*, і разом з іншими концептами (*Дніпро, пороги, Великий Луг, Хортиця*) відображають не лише окремі фрагменти реального світу, а явища, осмислені через призму національно-культурного досвіду. Ці концепти фіксують передусім національно-самобутній досвід сприйняття названих (як і багатьох інших) реалій, їх зв'язки через народнопоетичну семантику з лірично-пісненими мотивами. Пор. у В. Чабаненка: *Ой Україненько – Рабокраїненько! Ячить під хмарою / Журливиий клин. Над щирим золотом, – Добром розколотим, – Горить покорою Звізда Полин...*

Аналіз мовного матеріалу збірки В. Чабаненка «Січ духовна» засвідчує, що концепти *степ* і *Дніпро* можна кваліфікувати як поетичні, оскільки вони «промовляють», насамперед, до почуття та уяви і актуалізують конотації вричистого, героїчного, зворушливого, любовного (особливо для степовика-українця).

У нашому віднесенні названих концептів до поетичних багато що визначається фольклорною традицією, за якою «поетичними вважалися взагалі ті предмети, які частіше за інших вживалися попередніми художниками для своїх творів: *діви, воїни, пастухи, ангели, дияволи, сляйво, гроза, гори, море, прірва, квіти, голуби, соловей*» [1, с. 91].

Цей перелік можна продовжити іншими поетизмами, які виступають складовою концептів *Дніпро* і *степ* у художній мові В. Чабаненка, зберігаючи при цьому як індивідуальні ознаки, так і мовно-культурний потенціал письменників-класиків та українського фольклору. Напр.:

степ (воля, вогонь, козак, собор, світ, явір, Україна, музика, минуле тощо). Пор.: *Сурми степу засурмили, Засурмили, заніміли* [6, с. 26]; *Торкне вітрець тонесеньку стеблину – Полився спів бандури у поля, Торкне дроти – і скрипки сум полинув. Чарує степ натхнення скрипаля* («Степова симфонія»).

Дніпро (Славути, чайка, прудкий кінь, пороги, Великий Луг, Хортиця, батько, стихія, міць тощо). Пор. у контексті: *Ой часенько-нечасенько, Журбо білокрила, Та вже ж твоє пристанище / Хвилечка накрила* [6, с. 16]; *Розгін космічної доби – І велич тихо-собою! Ростуть на Хортиці дуби, Росте, нуртує міць Дніпрова* [6, с. 14].

Семантику концепту «Дніпро – прудкий кінь» автор пов'язує зі стародавньою легендою: «Дніпро – то прудкий кінь, що біжить із лісів до моря» [6, с. 12]. Звичайно, у контекстах, налаштованих на поетичність, образність, подібні асоціації є однією зі складових частин художньої мовотворчості, своєрідним «двигуном», який приводить в рух цілу низку образних уявлень, що синтезуються в індивідуально-неповторну тканину вірша «Нестримний лет». Напр.: *Кують громи на Хортиці підкову, В копита б'ють Славути-скакуна – Аж іскри в рань багряно-волошкову! Аж сивим степом котирає луна!* [6, с. 12].

Нами встановлено, що в ідіостилі поета концепти *степ*, *Дніпро* та інші мають ієрархічну багатопланову структуру. Наприклад, семантику лексеми *Хортиця*, яка є складовою концепту *Дніпро*, формують розгалужені синтагматичні відношення ряду номенів-експресивів або символів на зразок:

Хортиця (Мати, серце України, гаряча кров, дикий камінь, страждання, ідея справедливості тощо). Пор. у контексті: *У шрамах цих ще, може, уночі Колись розквітне папороть... Розквітне! Гострімо заіржавлені мечі, Гострім об серце матері гранітне!* [6, с. 13].

Слід відзначити також, що у цій строфі, як і у вірші в цілому (див. «Папороть розквітне») конотація урочистості, піднесеності створюється передусім на основі взаємодії теперішніх українських словникових елементів із застарілими, які сягають своїм корінням ідеалізованого автором минулого (*мечі, папороть, судьба, хула, вампіри, лицар, забрало, пекторалі*), що в цілому збагачує змістове наповнення концепту *Хортиця* додатковими значеннями «давнини». Напр.: *Вампіри кров гарячу попили, У холод жил пустили труті-гною, – І ти від мук, розпуки та хули Суцілью стала дикокам'яною*; Пор. також у вірші «Де степу рідного огром»: *Живий ще корінь-дивосил, Ще лицар волі при забралі, Ще сяють саяно із могил У Всесвіт наші пекторалі*.

Привертає увагу при цьому потужний стилістичний потенціал складних слів, що містять у собі народно-поетичну експресивну конотацію (*корінь-дивосил, дикокам'яний, граніт, золото-сині, високо-високо*) тощо. Вступаючи в опозиційні відношення з узуальними лексемами, в яких переважає розсудкове (раціональне), інтелектуальне, вони розширюють семантику концептів засобами антонімії контрастів. Пор. у контексті: концепт *Дніпро – Гудуть-двигать потужні Дніпрельстани, А кінь летить нестримно, наче птах!* («Нестримний лет»); концепт *Хортиця – Розгін космічної доби – І велич тихо-соборова* («Хортицькі дуби»).

У інших випадках «високо-поетичні» та «інтелектуальні» конотації асимілюються, як наприклад, при формуванні концепту *степ* контекст розширюється додатковою семантикою гармонії, філософським наповненням розвитку історії, спрямованих і невідворотних змін у природі і суспільстві: *Вирує степ наш яворовий – Вкраїні вічний космодром* [6, с. 10]; *Стоять у синім передгроззі / Немов ракети, явори* [6, с. 10].

Зауважимо також, що у формуванні концептів *Дніпро* і *степ* простежується тенденція до поєднання цих двох визначальних конструктів, створення конситуації «інтегрального входження», збагачення семантики одного концепту за рахунок іншого: *Горем степ переораний – Оратанія. Сум століть над Дніпром – Наддніпрянищина. Край україний нам – Українонька. Українонька-сиротинонька...* [6, с. 7]. Крім того, керуючись певними стилістичними настановами, автор актуалізує внутрішню форму слова: (переораний степ – Оратанія; край – Українонька).

Стилістична значущість концептів не вичерпується розмаїттям відчуттів у слухача, психічних реакцій «анатомією людських емоцій». Концепт приваблює письменника широкими можливостями його інтерпретації, різноманітністю традиційних і нових засобів семантичного наповнення. Виразні семантичні асоціації письменник формує засобами метафоричного вираження думки. На думку дослідників, метафора – це приховане порівняння, в якому слова «як», «ніби» опущені, але домислюються.

Проте таке трактування ми вважаємо занадто схематичним, адже у творенні справжньої поезії митець дорівнюється філософу, а думка – образу. Як слушно зауважує Ян Парандовський, образ – «найістотніший елемент поезії і мабуть, єдиний, якому ніщо не загрожує – ні час, ні поетична мода. Міняються течії і напрями, теми і сюжети, мотиви і настрої, але образ залишається завжди, чи в безпосередній формі, чи в метафорі, чи в порівнянні. Образ – кров поезії» [4, с. 205].

На нашу думку, метафори, які формують семантику названих вище концептів, майже завжди є одкровенням, вони виражені свіжими словами, виявляють те, чого інше око до цього часу не помічало, вони повні, багаті, містять максимальну кількість фарб і обрисів при порівняно невеликій кількості слів. Напр.: *Вечір-скіф з високої моголи Відпускає карого коня – І летить, розгнуданий, щосили, Золоту лошицю доганя*

(«Степове диво»). Автор залучає читача до співтворчості, відкриваючи несподівані смислові «ходи». Імовірно, *вечір-скіф* – істота, *висока могила* – небо, *відпускає карого коня* – вечоріє, *золоту лошицю доганя* – гаснуть останні промені сонця.

Удаючись принагідно до подібних пояснень, ми вважаємо недоцільним детальне, викинчене, нерідко однозначне тлумачення метафор, виявлених як факт існування в художньому тексті. На наш погляд, будь-яка інтерпретація, «скелетування» виражальних засобів, вилучення їх із контексту (особливо метафори), шкодить самій метафорі, нівелює її експресивні властивості, тобто «перекреслює» ті стилістичні настанови, якими керувався автор у пошуках додаткових засобів емоційно-експресивного впливу на читача (слухача).

Основані на фольклорній та літературній традиції концепти в ідіостилі В. Чабаненка збагачені неповторними образами і метафорами, вони розкривають безмежний асоціативний потенціал істотних для Нижньої Наддніпрянщини реалій; їх індивідуально-авторська репрезентація значно ширша, ніж фольклорних та лексикографічних джерел.

Авторське бачення світу та його інтерпретація – багатогранне і складне явище, тому воно є невичерпним і перспективним джерелом для подальших розвідок у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства / Л. А. Булаховський. – К.: Рад. школа, 1955. – 248 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая / пер. с англ. А. Д. Хмелева. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
3. Литературный энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.
4. Парандовский Я. Алхимия слова. Петрарка. Король жизни: пер. с польского / [сост. и вступ ст. С. Бэлз] / Я. Парандовский. – М.: Правда, 1990. – 656 с.
5. Сердюк А. М. Індивідуально-авторська репрезентація концептів та їх функціонування у художніх текстах / А. М. Сердюк // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. / [за заг. ред. проф. Л. А. Лисиченко]. – Харків, 2005. – Вип. 17. – С. 69–73.
6. Чабаненко В. А. Січ духовна / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2007. – 220 с.
7. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови: монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

Т. А. Ященко (Симферополь)

ИНДИВИДУАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ НЕОЛОГИЗМЫ В ЭПИСТОЛЯРНЫХ ТЕКСТАХ А. БЛОКА

Индивидуально-стилистические неологизмы рассматриваются нами как явления языкового новаторства автора текста. По особенностям функционирования они сближаются с окказионализмами (В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Р. Якобсон, В. Г. Гак, Т. И. Вендина и др.).

Материалом исследования являются тексты писем Александра Блока [1]. Новизна работы заключается в использовании метода дискурсивного анализа эпистолярных текстов и в лингвоконцептологическом аспекте исследования. Проведенный анализ позволяет сделать выводы об особенностях языковых и стилистических инноваций в текстах блоковских писем.

Если обратиться к отмеченным Г. О. Винокуром [2] трем основным процессам языкового новаторства авторов художественных текстов (создание абсолютно новых элементов, образование по существующим в языке моделям и оживление старых форм), то можно сказать, что для эпистолярных текстов А. Блока использование абсолютно новых

элементов не характерно. Основными способами создания неологизмов являются: деривация разных типов, актуализация устаревших слов, метафоризация, трансформация фразеологизмов. Во многих случаях отмечается контаминация различных способов неологизации.

Начнем анализ материала с фрагмента текста, где средствами создания неологизма *расколпачиваться* являются одновременно деривационные процессы и метафоризация: *Вот и пишу тебе опять, что грустно. Мы взаимно принимаем печали друг друга. Ты пишешь, чтобы тебя кто-нибудь обругал. Я не хочу ругать – и не надо; если что надо, – то выругать нас обоих: оба мы даем себя **околпачивать печалям**. А когда **расколпачиваемся**, – то по-разному* (Е. П. Иванову. 6 августа 1906. Шахматово, 159). От просторечного глагола *околпачивать* / *околпачить* ‘обмануть, одурачить, воспользовавшись чьим-либо простодушьем, доверчивостью’ [6, т. II, с. 609] автор образует префиксально-постфиксальную форму: *расколпачиваться*. Оба глагола использованы в пределах одного синтаксического целого и соотносятся с деривационной моделью типа *одеть – раздеть, обернуть – развернуть, окутать – раскутать*. В данном случае можно говорить о «пространственной идее», заключенной в основу значения большинства русских приставок [5, с. 311] и шире – о пространственной идее, лежащей в основе множества концептуальных метафор (Ю. С. Степанов, М. Джонсон, Дж. Лакофф и др.).

Дискурсивный анализ эпистолярных текстов предполагает обязательное обращение к полному тексту письма и необходимой «затекстовой» информации. В письме говорится о редкой радости оставаться «самим собой» в общении с другими людьми. Доминирующее эмоциональное настроение – тоска, наступившая после завершения первого варианта пьесы «Король на площади» (*стало тоскливо опять, буду опять скучать, грустно, печали*).

Анализ полного текста письма Е. П. Иванову позволяет заметить, что происходит некоторый сдвиг и в семантике глагола *околпачить*, а именно: появляется дополнительная сема ‘охватить полностью’, заключенная в словообразовательной модели слова.

Своеобразие употребления глагола *околпачить* в блоковском тексте проявляется и в его валентностных связях. Известно, что *околпачить* – каузативный глагол, при этом каузатором, как правило, является лицо. См. также *колпачить, заколпачить*: *Жены мужей колпачат*, подчиняют себе, делают их колпаками. *Жена его околпачила*, или *заколпачила*. *Его околпачили*, одурачили [4, т. II, с. 143].

Таким образом, в анализируемом фрагменте текста письма неологизация проявляется не только в авторском новообразовании *расколпачиваться*, но и в изменении актантной структуры выражения *даем себя околпачивать печалям*, связанном с метафоризацией эмоционального состояния.

К деривационным окказионализмам относится и глагол *изнигилиститься*: *... для меня всего милее то, что ты пишешь мне, потому что там нет цитат из Священного писания: **окончательно я изнигилистился**, спокойно говорю – и мало скорблю об этом, потому что чаще всего тоскую неизвестно о чем* (Е. П. Иванову, 25 июня. Шахматово, с. 156). Семантика исчерпанности, доведения «до крайней точки» психологического состояния, как правило, отрицательного для субъекта (*извериться, измучиться, истрадаться, изнервничаться*), или определенного действия (*избегаться, изолгаться, истаскаться*), также оцениваемого отрицательно самим субъектом действия или автором высказывания, подкрепляется в тексте письма наречием *окончательно*.

Авторская ремарка о спокойном восприятии данного состояния вступает в некоторое противоречие с последующим текстом: *Лучшая пора жизни – ночью перед сном, когда все тихо, – читать в постели – тогда иногда чувствуешь, что можно бы стать порядочным человеком* (там же, с. 157).

Для стиля Александра Блока характерно расширение круга безлично-предикативных слов, используемых, прежде всего, при описании обстановки в городе, в стране: (о Дорд-рехте) *Везде, как известно, каналы, большие пароходы, польдеры и мельницы (...)* В Голландии не так уж весело, в конце концов, — мило, опрятно и *водянисто*, не оскорбительно (Матери. 10 сентября 1911. Роттердам, с. 372–373); в театральной студии: *Хотя у них еще ничего не налажено и **богемно**, но духа пустоты нет* (Матери. 6 июня 1912, с. 391); в квартире: *Тетьа уедет 7-го, я почти не вижу с ней; но когда она уедет, **станет как-то беспочвеннее** в квартире* (Л. Д. Блок. 3 мая 1917. Петербург, с. 489). Показательно, что в этом же письме метафора *почва* повторяется, что актуализирует ее важность для индивидуальной концептосферы писателя: *Про дела свои как-то не хочу тебе писать сейчас; пока на плечах картон с галуном, **нет почвы настоящей**, каким-то подделком и пошляком себя чувствуешь* (там же).

В ряде случаев основной неологизации становится актуализация устаревших слов. Покажу это на примере анализа наречия *алаберно* в форме сравнительной степени: *Вы очень «мудро» сделали, что не идете в Варьете. Гораздо **«алабернее»** меня. А я чувствую себя отвратительно — даже сейчас* (В. А. Пясту. 27 ноября 1911, с. 379). *Алаберно* использовано как антоним наречия *безалаберно*, образованного от прилагательного *безалаберный*: 1. Беспорядочный в своем образе жизни, в своих поступках. 2. Лишенный упорядоченности, последовательности, системности [6, т. I, с. 69].

С точки зрения современного носителя русского языка, существительное *алаберность*, прилагательное *алаберный* и, соответственно, наречие *алаберно* воспринимаются как окказионализм или языковая игра. Между тем, В. И. Даль дает в своем Словаре существительное *алабор* с неустановленной точно этимологией (*не чудское ли или турецкое слово?*) как «старое», но в то же время отмечает и его современное употребление в говорах, в частности, в тверских. Имя *алабор* семантизируется как «устройство, распорядок, порядок».

От него производится глагол *алаборить* «ворочать делами, переворачивать, переделывать, приводить по-своему в порядок»: *Всякий начальник алаборит по-своему*. Любопытно, что далее следует имя *алаборщина*, в семантизации которого прослеживается энтантосемичность: «перевой, переворот, склока, **новые порядки или беспорядки**» [4, т. I, с. 9].

Имя *безалаберный* приводится с фонетическим вариантом: *безалабе(о)рный*: «бестолковый, беспорядочный, неурядливый, взбалмошный, сбрыховатый, неразумный, шальной» [4, т. I, с. 58].

М. Фасмер также дает варианты: *безалаберный*, также *безалаборный*. Прилагательное производится от существительного *алабор* «порядок», которое, по мнению М. Фасмера, «объяснялось неудовлетворительно»: от лат. *elaborāre*, нем. *alberb*, древневерхнемецкого *alwāri* и тюркского *ar lār* [7, т. I, с. 144]. По поводу тюркского источника М. Фасмер отсылает к статье **олберы** — «название тюркского племени ... Из древнетюркского *alyb āri* «могущественный, великий муж» [7, т. III, с. 133]. Есть у М. Фасмера и статья **Алабор**: «порядок», **алаборить** «приводить в порядок», тверское. Возможно, сюда *безалаберный*. Слово восходит, по мнению Желтова и Младенова к лат. *elaborāre*. Неубедительно, вопреки Преображенскому [7, т. I, с. 67–68].

Приведенный этимологический материал подтверждает возможность выявления в неологизме исторических форм языка. Интересное наблюдение по этому поводу находим у В. Г. Гака: «По аналогии с биологией здесь можно сказать, что онтогенез — развитие отдельной особи, есть краткое повторение филогенеза — развития вида в целом. Отдельный писатель, создавая слово или форму, повторяет тот же эволюционный путь, который в свое время был пройден языком — носителями языка — в целом» [3, с. 745–746].

В заключение приведу пример семантического переосмысления фразеологизма как способа авторской неологизации: *Флаги везде только красные, «подонки общества» присмирели, что радует меня даже слишком – до злорадства* (Матери. 2 апреля 1917. Петроград, с. 482). Вместо общезыкового выражения *сливки общества*. ‘Самая лучшая, отборная часть кого-, чего-л.’ [6, т. IV, с. 137], обычно использовавшегося в языке 19-го века как номинация высших слоев общества, поэт берет антонимичный фразеологизм *подонки общества* ‘деklasированные, разложившиеся, преступные элементы общества’ (заклучая выражение в кавычки) как номинацию высших слоев общества (или сторонников монархии) [6, т. III, с. 207]. Соответствующее примечание дается к этому письму в комментариях [1, с. 620].

Понимание данного семантического переосмысления возможно только в контексте революционной весны 1917 года в Петрограде и ее отражения в индивидуальной концептосфере поэта.

В основе замены фразеологизмов лежит, очевидно, не только социальная концепция автора, но древнейший архетип противопоставления ‘верха’ и ‘низа’, соответствующие мифологемы и метафорические выражения. Во времена революционных потрясений ‘верх’ и ‘низ’ меняются местами – в соответствии с законами «карнавализации».

Итак, проведенное исследование показало: 1) разнообразие процессов неологизации в эпистолярных текстах Александра Блока; 2) правомерность методики концептуального дискурсивного анализа.

ЛИТЕРАТУРА

1. Блок А. Собр. соч. в восьми томах / под. общ. ред. В. Н. Орлова и др. / А. Блок. – Т. 8. Письма. 1898–1921 гг. – М. – Л.: Гос. изд-во худ. лит-ры, 1963. – 771 с.
2. Винокур Г. О. О языке художественной литературы / Г. О. Винокур. – М.: Наука, 1991.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования / В. Г. Гак. – М.: Языки рус. культуры, 1998. – 768 с.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. И. Даль. – М.: Рус. яз., 1978–1980.
5. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления / А. А. Зализняк. – М.: Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
6. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1981–1984.
7. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – [2-е изд.]. – М. : Прогресс, 1986–1987.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В АСПЕКТЕ ОНОМАСИОЛОГИИ И ДЕРИВАТОЛОГИИ

Л. А. Баранова (Симферополь)

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ДЕРИВАЦИОННОГО СЛОВОПРОИЗВОДСТВА НА БАЗЕ АББРЕВИАТУР ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Одной из примет русского языка новейшего времени является употребление значительного количества аббревиатур иноязычного происхождения. Процессы их заимствования и освоения русским языком имеют целый ряд специфических особенностей и нуждаются в разностороннем, комплексном исследовании различных аспектов их употребления. В докладе рассматривается один из аспектов процесса освоения русским языком таких аббревиатур: возможности и специфику формирования дериватов на их основе.

Как известно, аббревиатуры иноязычного происхождения функционируют в современном русском языке в весьма разнообразном виде. В некоторых из них мы не всегда замечаем их иноязычное происхождение – это кальки, сокращения (преимущественно инициальные) переведённых на русский язык многочленных наименований (*ООН, США*). В других мы не всегда узнаём аббревиатуры – это иноязычные сокращения (чаще всего слоговые), лексикализовавшиеся ещё в языке оригинала и пришедшие в русский язык в виде самостоятельного слова, оформленного строчными буквами (*гестапо, лазер*). Есть также слоговые аббревиатуры, которые становятся таковыми только в русском языке, подвергшись в нём сокращению, в языке же оригинала они функционируют лишь в виде развёрнутого словосочетания (*Совбез ООН, Госдеп США*). Значительную группу составляют аббревиатуры, передающие исходное иноязычное сокращение в виде его транслитерации или транскрипции (*НАТО, диджей*). Ещё одну большую, быстро развивающуюся в русском языке последних десятилетий группу составляют аббревиатуры, не освоенные графически, сохраняющие их исходное написание латиницей (*DVD, SMS*). Каждая из этих групп обладает разным словообразовательным потенциалом, разной сочетаемостью и разными средствами формирования дериватов.

Наиболее продуктивной с точки зрения возможности словопроизводства является группа аббревиатур, лексикализовавшихся ещё в языке-источнике и заимствованных русским языком в виде транслитерированного цельнооформленного слова. Обладая всеми присущими русскому слову характеристиками, они легко соединяются с русскими словообразовательными формантами: *напалм – напалмовый; лазер – лазерный; гестапо – гестаповский, гестаповец; интернет – интернетовский, интернетизация, интернетчик*.

Не менее продуктивны (хотя и немногочисленны) заимствованные аббревиатуры, лексикализовавшиеся уже в русском языке. Отметим, что в этой группе лексикализируются и транслитерации иноязычных инициально-буквенных аббревиатур (*VIP – вип*), и русские транскрипции исходных названий составляющих их букв (*DJ – ди-джей – диджей, PR – пи-ар – пиар, HR – эйчар*), поэтому исходная аббревиатура и полученное русское образование могут отличаться количеством буквенных компонентов. На промежуточном этапе лексикализации к исходной графической форме аббревиатуры в некоторых случаях присоединяются только формообразующие аффиксы (при этом

наблюдаются колебания в способах их присоединения – с помощью дефиса, апострофа, либо прямое присоединение: «*дискуссии между HR-ами*», «*жизнь VIP'ов*», «*самолёт для VIPов*» – с очевидной тенденцией к слитному написанию аффиксов), и затем она лексикализуется без участия словообразовательных аффиксов (*HRы–эйчары, VIPы–ВИПы–ви́ты*). Наделённые всеми формальными признаками русского слова, такие образования свободно сочетаются с русскими аффиксами и могут иногда образовывать достаточно многочисленный словообразовательный ряд: *ди-джей / диджей – диджейский, диджеинг, диджейство, диджеить*; *пиар – самопиар, антипиар, лжепиар, пиари́к, пиари́ца, пиаровец, пиармен, пиарас, пиараст, пиаризация, пиари́цина, пиаровский, пиарный, пиарить, пропиарить, отпиарить, пиариться, попиарить, запиариться, перепиариться, пиарящийся, распиаренный*.

По той же схеме образуются производные и от калькированных или транслитерированных, но не лексикализовавшихся аббревиатур: основой здесь выступает звуковой комплекс аббревиатуры (для инициально-звуковых сокращений: *СПИД – спидофобия, спидоноситель*; *НАТО – натовец, натовский*) либо сочетание названий составляющих её букв (для инициально-буквенных сокращений: *ЦПУ – цэ́рэушник, цэ́рэушница, цэ́рэушный*; *СС – э́сэсовец, э́сэсовский*). Возможно и параллельное существование в русском языке одной и той же иноязычной аббревиатуры в виде кальки и в виде транскрипции или транслитерации и соответствующих дериватов от обеих форм: *НЛО* (калька < *UFO*, употребляемая и самостоятелно, и в составе производных: *НЛОнавт, энэлошник*) и *УФО* (транслитерация < *UFO*, употребляемая лишь в составе производных: *уфолог, уфология, уфологический*).

С помощью русских слово- и формообразовательных аффиксов дериваты могут быть образованы и от недавно заимствованных аббревиатур, графически не освоенных русским языком. По способу образования и написания в данной группе могут быть выделены две подгруппы:

- дериваты, основу которых составляют транскрипции названий буквенных компонентов исходной аббревиатуры, сочетаемые с русскими словообразовательными аффиксами: *SMS – э́смэска*; *CD – сиди́шка, сидю́к*; *DVD – дивиди́шка, дивиди́шный*; *Hi-fi – хай-фай́щик*; *MTV – э́мтивизация*;

- гибридные дериваты, в которых графически не освоенные аббревиатуры непосредственно соединяются с русскими словообразовательными формантами: *И́тшник, Лтд́шка, МР́зика, CD́шка, SMŚка, PŔщик, VIPовский, VIPовоз*. Как и в предыдущей подгруппе, аббревиатурные части гибридных образований произносятся в виде наименований их буквенных компонентов в языке-источнике и русского наименования цифровых компонентов, если таковые имеются: [*ай-тишник*], [*эл-тэ-дэ́шка*], [*эм-пэ-три́шка*] либо транслитерации буквенных составляющих: [*ви́повский*], [*ви́повоз*].

Наблюдения показывают, что в последнее время в языке прессы стали появляться дериваты от заимствованных (транслитерированных и нетранслитерированных) аббревиатур, образованные с помощью также заимствованных, но транслитерированных аффиксов (например, суффиксов со значением действия *-ing* или производителя действия *-er*), используемых для образования соответствующих по смыслу дериватов в языке-оригинале: *НЛПер* – [*эн-эл-пер*]; *ВМХ'ер* – [*бэ-эм-эксер*], *ВМХ-инг* – [*бэ-эм-эксинг*]. То есть, не только сами аббревиатуры, но и их дериваты вместе с исходными словообразовательными аффиксами заимствуются в разной графической форме, включая гибридную. Совершенно очевидно, что такой вид графодеривации (термин Т. В. Поповой) складывается по аналогии с соответствующими процессами в языке-источнике. Примеры такого рода образований в русском языке пока немногочисленны, однако позволяют предположить намечающуюся тенденцию деривационного словопроизводства.

Говоря о способах формирования производных от инициальных аббревиатур, нельзя обойти вниманием ещё одно явление, характерное скорее для языков с аналитическим строем, однако получившем в последнее время широкое распространение в русском языке. Речь идёт о новой категории слов на периферии синтаксиса и словообразования – особого рода составных существительных – *биноминов* (по терминологии В. Шаде и М. В. Костроминой), *изафетов* (по терминологии В. Г. Костомарова) или *юкстапозитов* (по терминологии А. Дармштеттера): *DVD-плеер*, *IP-адрес*, *PR-акция* / *Пи-Ар-акция* / *пиар-акция*, *VIP-зал* / *ВИП-гости* / *vip-апартаменты*. Аббревиатуры могут функционировать в их структуре в роли несогласованного определения как в кириллическом, так и в латинском написании, образуя гибридные формы. Заметим, что в ряде случаев именно в гибридных биноминах наблюдается явление тавтологии, выраженной средствами разных языков, когда второй компонент биномина уже присутствует в сокращённом виде в аббревиатуре, составляющей его первую часть: *VIP-персона*, *DVD-диск*, *IT-технология*, *LCD-дисплей*, *MMS-сообщение*, *SMS-сообщение*, *SPF-фактор*. Такого рода тавтологические образования весьма часто встречаются в СМИ и в рекламе.

Способность к образованию биноминов у разных аббревиатур весьма различна. Большинство аббревиатур иноязычного происхождения, как показывают наблюдения, не образуют такого рода сочетаний. Это, в частности, аббревиатуры, представляющие собой названия организаций, учреждений, компаний, торговых марок, единиц измерения и т. п. С другой стороны, ряд аббревиатур (особенно графически не освоенных русским языком) образует производные только в форме биноминов, а отдельные аббревиатуры вообще функционируют в русском языке только в структуре биноминов: *SIM-карта*, *PIN-код*, *VIN-код*, *POS-терминал*, *IP-адрес*, *UV-лучи*. Некоторые из таких биноминов (наиболее частотные в употреблении) могут образовывать дериваты – также на базе транслитерации (*SIM-карта* > *СИМ-карта* > *симка*) или транскрипции (*IP-адрес* > *айпишник*, *IT-специалист* > *айтишник*) аббревиатуры, составляющей первую часть биномина. В то же время некоторые биномины, представляющие собой устойчивое сочетание аббревиатурного и словесного компонентов могут образовывать новые аббревиатуры: *ГМ-организмы* > *ГМО*, *ГМ-продукты* > *ГМП*. Такие преобразования происходят только в сочетании с определёнными, часто употребляемыми словесными компонентами, с другими же словами эти аббревиатуры сочетаются лишь в составе биноминов либо используются самостоятельно. Способностью к образованию биноминов – наряду с самостоятельным употреблением – обладает довольно обширный ряд заимствованных аббревиатур (как в кириллической, так и в исходной графической форме): *DVD-фильм*, *GPS-навигация*, *HPV-инфекция*, *HR-служба*, *IQ-тесты*, *LCD-монитор*; *ВИЧ-инфекция*, *ДНК-диагностика*, *ЖК-дисплей*, *ПЭТ-упаковка*, *ТВ-шоу* и др. Аббревиатуры, составляющие первую часть таких биноминов, обычно представляют собой названия определённых видов деятельности, технологий, стандартов, систем, методов исследования или изготовления, материалов, техники и т. п. Количество же разновидностей их второго, словесного компонента может варьироваться от одного до бесконечности. Большой вариативностью сочетаемости со словесными компонентами отличаются, например, такие аббревиатуры, как *HR*, *IT*, *SMS*, *SPA*, но наибольшей продуктивностью в образовании биноминов (как и в образовании всех иных форм дериватов) обладают, несомненно, недавно вошедшие в русский язык аббревиатуры *VIP/vip*, *PR* / *Пи-Ар* / *пиар*, *Интернет*. Сочетаемость таких аббревиатур в структуре биноминов, ограниченная лишь семантической совместимостью со словесным компонентом, представляет собой открытый ряд, практически неисчислимый и постоянно пополняющийся.

Следует отметить и немногочисленные аббревиатуры, развившие в русском языке дополнительные значения. Деривационные процессы, происходящие на их основе, могут различаться для каждого из дифференцировавшихся значений. Так, слоговая аббревиатура *Интернет* употребляется в двух значениях: 1) как самостоятельное слово, обозначающее глобальное информационное пространство, обладающее всеми присущими слову характеристиками, образующее ряд производных: *интернетизация, интернетчик, интернетовский*; 2) в неизменяемой форме – в качестве несогласованного определения (в значении ‘принадлежащий, имеющий отношение к пространству Интернета’) в структуре биоминимов, где количество его сочетаний безгранично: *интернет-ресурсы, интернет-зависимость* и т. п.

Наблюдения показывают, что от одной и той же аббревиатуры производные могут образовываться разными способами, как и сами аббревиатуры (особенно на первом этапе освоения их русским языком) могут употребляться в разной графической форме, сосуществовать в виде ряда вариантов, пока со временем не складывается предпочтение в употреблении одной из форм: *SMSka* – *эсмэска*, *CDшка* – *сидишка*, *РКщик* – *пиарщик*, *IT-специалист* – *ИТшник* – *айтишник*, *НЛОнавт* – *энэлошник*. Такие варианты дифференцируются и по сферам их употребления: некоторые из них (главным образом, включающие графически не освоенные аббревиатуры) являются принадлежностью письменной речи, в то время как другие используются преимущественно в разговорной речи или жаргоне. Эволюция словообразовательных моделей, формируемых на основе аббревиатур (в том числе, иноязычного происхождения), принадлежит, несомненно, нашему времени. Экспансия их в различные сферы письменной и устной речи свидетельствует о продуктивности описываемых деривационных процессов.

Ш. Р. Басиров (Донецьк)

ДІЄСЛОВА З РЕФЛЕКСИВНИМ КОМПЛЕКСОМ В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ

1. Вивчення мовних свідчень народної культури є одним із важливих завдань сучасного мовознавства, передусім діалектології та етнолінгвістики. Актуальним і перспективним у цьому відношенні є введення в науковий обіг лексичних фактів, не відомих або маловідомих літературній мові, а також сполучених із народними обрядами [4, с. 3]. Мається на увазі лексика українських говірок, зокрема, східнослов'янських (Луганська область), а також гуцульських і бойківських говірок як одних із найдавніших говорів південно-західного наріччя української мови. Кожна літературна мова перебуває під безпосереднім впливом народних говорів, відчуває їх вплив на свій лексичний склад, фонемну систему, граматичну будову та стилістичні прийоми [2, с. 108]. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів яскраво виявляється у системі дієслівного словотвору сучасної української літературної мови, зокрема, у сфері префіксально-постфіксального, суфіксально-постфіксального і префіксально-суфіксально-постфіксального словотвору дієслів. Діалектні слова з численних говірок північного Прикарпатського регіону, частково також із південного Закарпатського регіону та зі східнослов'янських говірок утворюють багату в репертуарному плані структурно-організовану систему [5, с. 4], в межах якої, за нашими спостереженнями, широко представлені різноманітні структурні та семантичні типи дієслів із рефлексивним комплексом (ДРК), що утворюються шляхом одночасного

приєднання до мотивуючої основи частки *-ся/-сь* (або їх фонетичних варіантів: *ci, cu*) та афікса (префікса і/або суфікса) [1]. Отже, метою даної статті є виявлення структурних типів ДРК у названих українських говірках на тлі сучасної української літературної мови і територіально контактуючих з ними мов.

2. Матеріалом для дослідження ДРК слугувала суцільна вибірка даних одиниць із «Словника бойківських говірок» у 2-х частинах за ред. М. Й. Онишкевича [6], із словника «Гуцульські говірки. Короткий словник» (відповід. ред. Я. Закревська) [3] та «Словника весільної лексики українських східнословобожанських говірок» за ред. І. Магрицької [5]. Загальний обсяг ДРК із цих словників склав понад 100 од.

3. Для виявлення структурних типів ДРК у дослідженні використовуються такі ознаки: 1) частиномовна належність твірної основи (ДРК); 2) кількісний склад складного словотворчого форманта (або рефлексивного комплексу – РК); 3) якісний склад (набір) РК. З погляду частиномовної належності твірної основи в українських говірках виділяються три основні групи ДРК: віддієслівні ДРК (див. (1)), відіменникові ДРК (див. (2)) і відприкметникові ДРК (див. (3)). Пор.:

(1) *свальбити* ‘гуляти на пародійному весіллі’ → *насвальбитися* ‘нагулятися на весіллі доскочу’, *говіти* ‘довго хворіти’ → *вцговітиси* ‘перебороти хворобу’, ‘видужати’; (2) *про́цес* ‘судова справа’, ‘судовий процес’ → *про́цесуватися* ‘судитися’, ‘тягатися по судах’; (3) *дужий* ‘міцний’, ‘здоровий’ → *дужатися* (з ким) ‘змагатися’, ‘боротися’.

Поодинокі утворення можуть мотивуватися прислівниками і вигуками, пор.: (4) *гаразд* ‘добре’ → *гараздитися* ‘добре вестися’; (5) *цук-цу* ‘вигук, яким відганяють коней’ → *зацукатися* (у дискусії) ‘дати себе збити’, ‘шукати слів’, ‘не знати, що відповісти’; (6) *па́дку* ‘вигук уживається для вираження страху, горя, здивування’ → *па́дкагиси* ‘бідкатися, журитися, клопотатися’.

У комбінованому рефлексивному дієслівному утворенні встановлено наступні формальні типи (див. далі 3.1–3.5).

3.1. Структурний тип ДРК «Твірна дієслівна основа (V) + префікс (Prf) + рефлексивний елемент (RE)». Цей структурний тип ДРК є найбільш розповсюдженим формальним типом в українських говорах. Набір префіксів, які беруть участь у реалізації цього структурного типу ДРК, великий (10) і різноманітний. Характерно, що префікси в межах даного структурного типу ДРК в цілому виявляють в українській літературній мові [1, с. 72–85] і в українських говірках однакову ступінь продуктивності. В українських говірках найбільш продуктивними виступають префікси *роз-*, *в-*, *на-*, *за-*, *від-*, *до-*. Наприклад: (7) *здоровкати* (при чарці) ‘п’ючи говорити: дай боже здоров’я!’ → *зздоровкатися* ‘присягти на здоров’я’; (8) *кидати* → *розкидатися* ‘невдале завершення сватання’; (9) *голосити* ‘сповіщати’ → *вголоситися* ‘відгукнутися’.

Малу продуктивність у говірках виявляють префікси *про-* (2), *од-* (2), *ви-* (2), *з-/с-* (1), *о-* (1). Наведемо деякі приклади з цими префіксами в говірках: (10) *купити* → *прокупитися* ‘відкупитися’; (11) *ста́рити* → *вцста́ритися* ‘одряхліти’; (12) *дарувати* ‘обдаровувати молодих’ → *оддарюватись* ‘обдаровувати молодих’. Див. також приклад (1). Слід однак додати, що в сучасній українській літературній мові активність останніх двох префіксів при утворенні ДРК даного формального типу є помітно вищою: *о/об-* (14), *з/с-* (19) [1, с. 78]. Наприклад: (13) *грати* → *обігратися* ‘набувати навичок у грі’; *їсти* → *обїстися* ‘надмірно наїдатися, переповнюючи шлунок’; (14) *бігати* → *збігатися* ‘прибігати з різних місць в одне’, *їхати* → *зїхатися* ‘збиратися де-небудь разом, приїжджаючи з різних місць (про всіх або багатьох)’.

3.2. Структурний тип ДРК «Твірна іменникова основа (S) + Prf + суфікс (Suf) + RE». Відіменникові ДРК, утворені за допомогою одночасного приєднання до ТО префікса, суфікса і RE, майже у 1,5 рази кількісно поступаються віддієслівним

ДПК у п. 2.1. У реалізації цього структурного типу ДПК в українських говірках і в літературній мові бере участь майже однакова кількість префіксів і суфіксів (у говірках – 11 префіксів і 4 суфікси, а в літературній мові 9 префіксів і 4 суфікси). Характерно, що у них у цілому співпадає також і якісний склад афіксів (виключно префіксів *про-*, *по-*, що беруть участь у деривації ДПК лише у говірках): (15) *циган* → проциганитися ‘пошитися в дурні’; (16) *бог* → побожитися ‘присягнути на твердість’. Серед префіксів найбільш високу активність в українських говірках виявляють *ви-* (6), *за-* (3), а серед суфіксів – *-и-* (17). Наприклад: (17) *копито* → викопититися ‘зіпсувати копито’; (18) *осінь* → заосенитися ‘набрати осіннього вигляду’. В українській літературній мові найбільш високу продуктивність виявляє префікс *о-* (18 ДПК). Пор. наступні українські літературні ДПК із даним префіксом та аналогічні утворення в східнослов’янських мовах: (19) укр. *перо* → оперитися; рос. *перо* → оперяться; білор. *пярo* → аперыцца; (20) укр. *цєня* → оцєнитися; рос. *цєнок* → оцєнитъся, с.-хорв. *куче* → окучити се. У бойківських говорах замість літературного *о-* виступає префікс *у-* (уцєнитися), а також спостерігається певна спеціалізація значення у похідного ДПК (‘народити малят (про кроликів)’).

3.3. Структурний тип ДПК «S + (Suf + RE)». Дієслова, які утворюються шляхом приєднання до твірної іменникової основи ПК «Suf + RE», нараховують у нашому матеріалі 22 одиниці і наближаються за своєю чисельністю до відіменникових ДПК (25 одиниць), розглянутих у п. 2.2. В утворенні ДПК цього структурного типу в українських говорах і в українській літературній мові беруть участь однакові суфікси: *-и-*, *-а-*, *-ува-/-’ува-*, *-ова-*. Особливо високу продуктивність у літературній мові та говорах виявляє суфікс *-и-*. Наприклад: (21) *відданиця* → віддани́чтисѝ ‘вести себе як дівчина, що хоче вийти заміж’; (22) *кац’юба* ‘кочерга’ → кац’юбѝтисѝ ‘корчитися’. Пор. дублетні вживання ДПК із суфіксами *-ува-* та *-і-*: (23) *нужда* → нуждѝтисѝ/нуждѝватися ‘бідувати, жити в злиднях’, ‘бідкатися, мучатися’.

Слід підкреслити той факт, що в говорах активність суфіксів *-ува-/-’ува-*, *-ова-* дещо вища порівняно з літературною мовою. Наприклад: (24) *стол* → столѝватися ‘харчуватися’ (пор. рос. *стол* → столоваться); (25) *гандзя* → гандѝватися ‘гуляти на пародійному весіллі’; (26) *гашико* ‘гарно одягнений парубок’ (← польськ. *gaszek* ‘залицяльник’) → гашиковатисѝ ‘гарно одягатися’.

Експресивно зафарбленими виступають в українських говорах ДПК, що містять у своїй структурі між кореневою морфемою та суфіксом *-а-* інтерфікс *-к-*, пор.: (27) *пан* → панькѝтисѝ ‘церемонитися’; (28) *біда* ‘лихо’ → бідькѝтисѝ ‘нарікати на біду’.

3.4. Структурний тип ДПК «Твірна прикметникова основа (Adj m) + Suf + RE». ДПК, утворені шляхом одночасного приєднання до твірної прикметникової основи на одному дериваційному кроці суфікса і РЕ, відзначено майже у 10 одиниць. Деривати розглянутого структурного типу утворюються в українській літературній мові та у говорах переважно за допомогою суфікса *-и-*. Пор. наступні структурно однотипні ДПК: (29) укр. літ. *бундючний* ‘важливий’ → бундючѝтисѝ ‘величатися’, ‘надуватися’; (30) *л’ютий* ‘сердитий’ → л’ютѝтисѝ ‘сердитися’; (31) *звітрений* ‘скажений’ → звітрѝтисѝ ‘сказитися’.

Нечисленні ДПК утворюються в українських говорах за допомогою суфіксів *а-*, *-ува-*. Пор.: (32) *дужий* ‘міцний, здоровий’ → дужѝтисѝ (з кимсь) ‘змагатися’, ‘боротися’; (33) *контетний* ‘задоволений’ (пор.: фр. *content*) → контетува́тисѝ ‘задовольнятися’ (пор.: польськ. *kontetować się*).

3.5. Структурний тип ДПК «Adj m+ (Prf+ Suf + RE)». Відприкметникові ДПК, які утворені шляхом одночасного приєднання до твірної прикметникової основи префікса, суфікса і РЕ, репрезентовані в українській літературній мові префіксами *на-*, *о-*, *у-* (насмѝлитисѝ/насмѝлюватися/осмѝлюватися/усмѝлитисѝ ← *смілий/сміливий*), а в

бойківських говірках префіксами *за-, ви-, в-, з-*. Наприклад: (34) *теплий* → *зате́плі-тися* ‘зігрітися’; (35) *старий* → *в́іста́рі́тися* ‘одряхліти’.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басиров Ш. Р. Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження) / Ш. Р. Басиров. – Т. 1. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – 333 с.
2. Возний Т. М. Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів у дієслівному словотворі / Т. М. Возний // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 108–120.
3. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
4. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська. – К.: Наук. думка, 1976. – 161 с.
5. Магрицька І. Словник весільної лексики українських східнословобожанських говірок (Луганська область) / І. Магрицька. – Луганськ: Знання, 2003. – 172 с.
6. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок у двох частинах / М. Й. Онишкевич. – К.: Наук. думка, 1984. – Ч. 1 (А–Н). – 494 с., ч. 2 (О–Я). – 514 с.

О. В. Блюмина (Горловка)

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОМПОЗИТОВ – ОБОЗНАЧЕНИЙ ДЕЙСТВИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Целью нашего доклада является определение ономасиологических структур композитов-субстантивов, обозначающих действия. В своем описании таких единиц мы опираемся на номинативную трактовку композитопостроения, предложенную В. И. Теркуловым [3]. По мнению ученого на первом уровне следует различать синтаксические композиты, которые создаются на базе словосочетаний, и квазикомпозиты, которые не имеют в качестве источника никаких синтаксических образований. Синтаксические композиты подразделяются на универбализационные, которые являются моновербальными дублетами словосочетаний, например, *шпагоглотание*, имеющий абсолютно тождественное значение словосочетанию *глотание шпаги*, и деривационные, которые семантически связаны с исходными словосочетаниями без полного совпадения значения, например, *благотворительность*, образованный от глагольного словосочетания *творить благо*. Квазикомпозиты создаются в результате имитации процессов деривации и универбализации. Во всех случаях один из конструкторов квазикомпозита представляет производящее слово, а другой выполняет функцию форманта-аффиксоида, например *звездоплавание* является квазикомпозитом, образованным от слова *звезда* с помощью аффиксоида *–плавание* (по модели деривата *мореплавание* и квазикомпозитов *воздухоплавание*, *космоплавание* и под.). Для синтаксических композитов, следовательно, характерна «синтагматическая производность (на уровне словообразовательной пары)», а для квазикомпозитов – «парадигматическая производность (на уровне словообразовательной модели)» [1, с. 11].

Вопрос состоит в том, каким образом формируются ономасиологические модели указанных наименований.

Ономасиологическая модель для деривационных композитов «определяется на основании 1) общего смысла ономасиологического базиса (формантной структуры); 2) конкретного содержания двух или более ономасиологических признаков (отсылочной части); 3) их валентного потенциала и смысловой связи; 4) типа отношений между базисом и признаком» [2, с. 20]. Таким образом, модель, например, композита *звездопоклонство*, образованного от словосочетания *поклоняться звездам*, определяется нами следующим образом: состояние (словообразовательный формантный базис), базирующееся на (тип отношений между базисом и признаком) поклонении

(«действие») звездам («объект») (валентно-смысловая связь «действие» + «объект»: ономасиологический признак).

Чаще всего, однако, образование субстантивных композитов – обозначений действий имеет в своей основе процесс универбализации. В силу того, что исходное словосочетание ономасиологически тождественно образованному на его базе сложному слову, «у универбализационных композитов ономасиологическая модель, в сущности, показывает отношения между компонентами исходного словосочетания» [4, с. 229]. Данные отношения мотивированы не актом предикации, а актом актуализации. Зависимое слово в исходном словосочетании попросту аналитически актуализирует в данных коммуникативных условиях тот или иной компонент семантики главной лексемы. Следовательно, ономасиологическая модель для универбализационных композитов в качестве ономасиологического базиса имеет архисемную семантику главного слова исходного словосочетания, а в качестве ономасиологического признака – тот семантический множитель, который актуализируется зависимым словом.

Универбализационные композиты в нашей классификации представляют следующие ономасиологические модели:

«действие + субъект», например, *биение сердца / сердцебиение; таяние снега / снеготаяние;*

«действие + объект», например, *описание быта / бытописание, очистка воды / водоочистка;*

«действие + продукт», например, *варение самогона / самогонование; курение вина / винокурение.*

«действие + средство», например, *плетение бисером // бисероплетение; автомобильные перевозки / автоперевозки;*

«действие + направление», например, *взаимная заменяемость / взаимозаменяемость; взаимная помощь / взаимопомощь;*

«действие + цель», например, *организационная работа / оргработа; производство в чин / чинопроизводство;*

«действие + способ реализации», например, *организованный набор / оргнабор; квадрозапись – кवादрофоническая запись;*

«действие + статус», например, *всеобщее обучение / всеобуч; государственный надзор / госнадзор;*

«действие + отрасль», например, *химическая защита / химзащита; правовое нарушение / правонарушение.*

ЛИТЕРАТУРА

1. Гудилова С. В. Продуктивные типы образования сложных слов в современном русском языке : на материале неологизмов второй половины XX века : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Гудилова Светлана Валентиновна. – М., 2005. – 306 с.
2. Селиванова О. О. Субстантивні композити в українській та російській мовах / О. О. Селиванова // Мовознавство. – 1992. – № 6. – С. 19–22.
3. Теркулов В. И. Слово и номинатема : опыт комплексного описания основной номинативной единицы языка / В. И. Теркулов. – Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2007. – 240 с.
4. Теркулов В. И. Композиты русского языка в ономасиологическом аспекте : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.02 / Теркулов Вячеслав Исаевич. – Горловка, 2008. – 472 с.

МОТИВЫ НОМИНАЦИИ СЛАВЯНСКИХ ДЕГИДРОНИМИЧЕСКИХ ОЙКОНИМОВ

Номинация как лингвистическое явление, имеющее определенную ментальную основу, происходит непрерывно и в разных условиях.

Имена собственные, образованные в результате проприальной номинации, представляют собой особый класс слов языка, объект номинации которых мыслится как единственный в своем роде (хотя он относится к определенному классу реалий). Они имеют свою специфику формирования наименований, что обусловлено положением имен собственных в языке.

Имятворчество предполагает причину, повод и мотив номинации. Понятие мотива номинации не получило еще достаточно полного освещения в лингвистических исследованиях. Многие ученые определяют мотив, мотивацию, мотивировку имени как комплекс причинно-следственных связей, по-разному представленный у имен разных типов [3, с. 20; 1, с. 19]. Мотивация – это смысловая связь между материальной оболочкой и семантическим смыслом слова [4, с. 56].

Каждый оним возникает как результат познавательно-номинативной деятельности человека, что находит свое отражение в семантической структуре и во внешней оболочке наименования. Поэтому существует различие между первичной фазой существования номинативных единиц и современным состоянием их функционирования. Утрату мотивации наименования можно считать конечной стадией ономаσιологического процесса.

Рассматривая дегидронимические ойконимы с гносеологической точки зрения, следует учитывать их основной критерий обозначения – местоположение поселения, характерная черта отдельных объектов (гидронимов), возле которых возник населенный пункт.

Процесс возникновения дегидронимических ойконимов можно представить в виде схемы: **реалия → гидрообъект → населенный пункт** [1, с. 17].

Образование географического названия (ойконима) обусловлено двумя взаимосвязанными принципами: историко-географическим и лингвистическим. Историко-географический принцип более общий. Он обусловлен экстралингвистическими причинами (особенностью самого объекта, характером его расположения и реальными признаками самого денотата, а также политическими и культурными).

Лингвистический принцип более конкретный, зависящий от строения и развития того или иного языка. Этот принцип определяет, каким образом и какими языковыми средствами, по какому признаку географического объекта осуществляется номинация.

Расположение (место) одного объекта относительно другого – один из важнейших номинационных признаков в пределах ойконимии. Эта универсальная константа топонимической картины мира была унаследована с древних времен ойконимическими системами Восточной, Западной и Южной Славий.

Данный признак обуславливает специфику дегидронимических ойконимов, которая заключается в том, что: а) название одного объекта (ойконима) объясняется через название другого объекта (гидронима); б) линии топонимических номинаций, которые идут от географической и социальной среды, тесно переплетаются; в) переходя в иной ряд, имя приобретает лексическую и морфологическую специфику, типичную для своего окружения.

Онимы, производные от гидронимов, условно можно разделить на две группы: 1) ойконимы, образованные от географических терминов (река, озеро, ключ, родник, устье, плесо, лука, рукав); 2) ойконимы, производные от гидронимов (г. *Витебск* ← р. *Витьба*, г. *Хорол* ← р. *Хорол*, г. *Задонск* ← р. *Дон*, н. п. *Залуква* ← р. *Луква*, н. п. *Рокырско* ← р. *Кира* и т. д.). Такое выделение двух групп в пределах данной подсистемы онимической системы обусловлено разными средствами объективации номинационного признака. Если объектом, относительно которого осуществлялась номинация, выступала река, то обычно используется ее название, причем преобладают процессы деривации.

Способ наименования географического объекта определяется также характером самого объекта. Этим обуславливается наличие различных гносеологических мотивов и принципов номинации разных типов денотатов (населенных пунктов и гидрообъектов).

Гидронимы, являющиеся наименованиями природных объектов, мотивируются преимущественно по статическим признакам. Ойконимы, как названия реальных, созданных человеком, мотивируются по связи их с человеком, по связи с другими объектами, по связи с их характерными особенностями [2, с. 11–17].

Дегидронимические ойконимы как часть ойконимической системы имеют специфические особенности. Специфика номинаций данной подсистемы заключается в учете статических признаков, формирующих наименования гидрообъектов, и их взаимодействие со средствами и способами номинации ойконимической системы. Это обуславливает развитие определенных типов образования онимов, отличающихся наличием специфических топоформантов, формирующих модели, имеющие малое наполнение (в пределах конкретного языка).

Мотивы номинации дегидронимических ойконимов в значительной степени являются универсальными, не зависящими от национальных и социально-экономических факторов. Не случайно на территории всей Славии присутствуют модели наименований на *-ськь-*, *-ъб-* и др., с префиксами *за-*, *по-*, *под-*, названия с основами **ustь-*, **brod* и др.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Г. Кілька уваг про принципи номінації України / Д. Г. Бучко // Ономастика та етимологія. – К., 1997. – С. 13–23.
2. Ковалева Н. Принципы номинации топонимов бассейна р. Ини / Н. Ковалева // Вопросы русского языка и его говоров. – Томск, 1976. – Вып. 2. – С. 11–17.
3. Теория и методика ономастических исследований. – М., 1986. – 255 с.
4. Юрків М. М. Гідронімно-ойконімний паралелізм в українській ономастиці / М. М. Юрків. – Тернопіль. – 1999. – 200 с.

Г. М. Віняр (Кривий Різ)

СЛОВОВІРНА СТРУКТУРА НОВИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Дієслово характеризується найбагатшою серед інших частин мови словотвірною структурою. Йому властива префіксація, суфіксація, використання закінчення (флексії), утворення дієслівних форм втягується морфема *-ся* (постфікс), практикується словоскладання. Така структурна різноманітність дієслівного словотвору пов'язана з особливостями його семантики.

Нові дієслова створюються здебільшого від основ дієслів, іменників та прикметників за префіксальними, префіксально-суфіксальними словотвірними типами. Серед афік-

сальних способів активною є префіксація. Префікси надають твірним словам найрізноманітніших значень. Однак здебільшого їх можна звести до просторових, часових, об'єктних і розподільчих, хоча й існує безліч відтінків у кожному з них. Префікси *за-*, *від-*, *до-*, *про-* здебільшого виражають часові значення. Префікс *за-* здатний вказувати на початок дії і її завершеність (*заманіфестувати*, *засигналізувати*), *від-* вказує на припинення дуже інтенсивної дії: *відкигичити*. Напр.: **Відкигиче ця втома нічна**» (Сучасність, 2000, № 6, с. 16). Префікс *до-* вказує на досягнення результату дії за якийсь час. Напр.: *До всього доплюсували це й бізнес-проблеми* (Україна молода, 23.04.2003). Префікс *до-* має ще й інше значення – підкреслює додаткове проведення дії, названої твірним дієсловом (*довтілювати*). Префікс *про-* вказує на протікання дії протягом якогось часу (*проінтерв'ювати*, *промакітритися*). Префікс *ви-* окреслює дію з середини об'єкта назовні (*випорозрюватися*), а префікс *з-* має значення збірності, зосередження чогось в одному: *закумулювати*. Префікс *пере-* має об'єктно-часове значення – виконувати дію над об'єктом повторно (*пересотворити*, *переструктурувати*). Префікси *на-*, *пере-* підкреслюють поширення дії на багато об'єктів. Напр.: **Накомп'ютеризували тут усього, а протеза пунного зробити не ладні** (Березіль, 1999, № 11–12). Серед новотворів, що утворилися префіксальним способом від дієслівних основ, невелику кількість становлять слова з запозиченим префіксом *ре-*, що вказує на процес відновлення певних властивостей, стану, повторної дії (*ре інтегрувати*); префіксом *де-* зі значенням позбавлення (*дехристиянізувати*).

Більшість з нових дієслів утворилися від основ іменників та прикметників суфіксальним або префіксально-суфіксальним способом. Загалом надходження нових назв дії спостерігається лише до 4-х структурних дієслівних класів – I, III, IV, IX. До першого класу відноситься велика кількість нових дієслів, які утворилися від основ іменників за допомогою суфікса *-ува-* (*-юва-*): *терезувати*, *стагнувати*, *ремінісценціювати*, *суєстувати*, *компліментувати*, *лобіювати*, *кайфувати*, *антропоморфізувати* та ін. Серед них є дієслова, що називають професійні дії людей (*бізнесувати*), і такі, що визначають певну поведінку (*десантувати*, *пресингувати*). Однак для творення нових дієслів іноді не достатньо використовувати лише суфікси. Тому серед новотворів, які увійшли до цього класу, досить багато слів, утворених від основ іменників (*обготівкувати*), прикметників (*урезонанснювати*, *знерухомлювати*) за допомогою суфікса *-ува-* (*-юва-*) в поєднанні з префіксами, що надають словам різноманітних значень. Префікс *по-* означає тривалість дії (*покайфуюмо*); *за-* – початок або завершення дії (*заклямчувати*); *про-* вказує на те, що дія відбувається у певних часових межах (*проспонсоровати*, *просмакувати*); *з-(с-)* має часове значення: вказує на однократний вияв якоїсь дії (*спрезентувати*) або на те, що внаслідок тривалого вияву або частого повторення якоїсь дії в її об'єкті відбулися певні зміни (*спідлювати*); префікс *в-(у-)* має просторово-об'єктне значення, вказуючи на проникнення одного об'єкта в інший (*вкамєнувати*); *зне-* має значення позбавлення чогось, припинення дії (*знерухомлювати*); префікс *об-* означає вичерпаність дії (*обготівкувати*).

Дієслова зазначеної структури широко використовуються в мові засобів масової інформації. Напр.: *Може, залишимося? Покайфуюмо* (Вітчизна, 2000, № 7–8, с. 121); *Це повністю проспонсорував президент Бієнале* (Україна молода, 20.04.2002); *А тим часом передплата – для тих, хто не встиг, хто проспав, хто не зумів просмакувати у минулому році, – триває* (Україна молода, 03.01.2002). Нові дієслова надходять і до наукового стилю: *Ці подвоєння урезонанснюють головну думку: зло мусить зазнати дзеркального зла від себе самого* (Сучасність, 2004, № 2, с. 81). У художніх текстах нові префіксально-суфіксальні слова виступають засобом увиразнення: *Ще трохи – й вони вкамєнують мене* (Сучасність, 2000, № 6, с. 6). *Я до тебе прийду, не заклamчуй ворота* (Дніпро, 1999, № 9–10, с. 2).

Нові дієслова цього класу утворюються також префіксально-суфіксально-постфіксальним способом, коли при творенні слів використовуються не лише префікси та суфікс *-ува-(-юва-)*, а й постфікс *-ся*. Він завжди виступає в крайній позиції після інфінітивного суфікса *-ти*. Твірними виступають переважно прикметники (*розокремлюватися, випрозорюватися*), рідше – іменники (*декальцинуватися, оречевлюватися*) або прислівники (*увочевиднюватися*). Досить велика продуктивність цього способу творення пояснюється модифікацією дієслівної семантики, пов'язаної з інтенсивністю виявлення ознаки: вона або посилюється, або послаблюється. Напр.: *По-справжньому «безневинність січі», означена у першій строфі не прийнятним для кожного християнина глумлінням над тілом, цілком увочевиднюється вже другою строфою* (Сучасність, 2000, № 1, с. 90).

Твірними для нових дієслів здебільшого виступають слова іншомовного походження: *сусерувати* (з лат. «навіювати»), *сигніфікувати* (з лат. «позначати»), *здеміюргувати* (з гр. *деміург* – «творець»), *вєлімінувати* (лат. *єлімінація* – «видалення»), *ампліфікувати* (англ. *ампліфікація* – «розширення»), *респектуватися* (з лат. *респект* – «пошана»), *реферуватися* (з лат. *рефере* – «доповідати, повідомляти»), *валоризуватися* (англ. *валоризація* – *геройзм*).

Особливістю новотворення дієслів I структурного класу є активізація суфікса *-изува-(-ізува-)*, що утворився внаслідок взаємодії німецького дієслівного суфікса *-isieren* з українським *-ува-*. Формант *-изува-(-ізува-)* становить високу продуктивність. У суфіксальному оформленні нових дієслів (*легітимізувати, глобалізувати, апологетизувати, еволюціонізувати, комерціалізувати, універсалізувати та ін.*), суфіксально-постфіксальному (*словакізуватися, маргіналізуватися, криміналізуватися*) та префіксально-суфіксальному (*деміфологізувати, деперсоналізувати, деавстралізувати, дезактуалізувати, заєвропеїзувати*). Численні утворення з префіксом латинського походження *де-* (*дез-*) мають словотвірне значення «протилежна дія», «ліквідація того, що назване твірною основою». Напр.: *Автор **детронізує** всю владну еліту імперії* (Слово і час, 1999, № 7). Частина дієслів з суфіксом *-изува-(-ізува-)* утворюється префіксально-суфіксально-постфіксальним способом (*охристиянізуватися*), де префікс *о-* має значення «спрямовувати дію навколо об'єкта з метою впливу на нього». Напр.: *Але нікуди не дінешся, протягом тисячоліття наш народ таки **охристиянізувався*** (Берегиня, 1999, № 4, с. 3). Твірними основами для нових дієслів з суфіксом *-изува-(-ізува-)*, виступають переважно прикметники, рідше іменники.

До III дієслівного класу надходять новотвори із суфіксом *-а-*. Кількісно це невелика група. Ці дієслова утворилися від прикметників вищого ступеня порівняння (*одичнішати, східнішати, побахматішати*).

До IV класу належать дієслова з суфіксом *-і-*. Цей структурний тип виявляє у сучасному новотворенні помірну активність. Від основ прикметників префіксально-суфіксальним способом утворилися дієслова *зажорстокіти, забронзовіти*. Напр.: *З глибоким боєм він переносить зраду, відриваючи від власного серця буквально живі шматочки, тільки щоби воно не **зажорстокіло**, тільки щоб збереглась любов* (Кур'єр Кривбасу, 2002, № 157, с. 4); *А ще й тому, що зуміла зберегтися. Залишитися живою. Не **забронзовіти*** (Дзеркало тижня, 2004, № 25, с. 17). Значно більше лексичних надходжень має IX клас – дієслова з суфіксом *-и-*. Нові дієслова такої структури здебільшого утворюються від основ іменників (*фєстивалити, фолити, моніторити, вікендити, бюлетєнити, мухоморити*). Суфікс *-и-* має високу продуктивність у поєднанні з префіксами: *о-* (*-об-*) (*обмотузити, озахіднити, овизразнити*), що має значення «оточити, діяти навколо предмета»; *у-*, що має результативне значення (*урельєфити, устійнити*); *під-*, що позначає незначну інтенсивність дії (*підрожевити*); *с-*, що має значення впливу на об'єкт (*сприкрити*). Як бачимо, дієслова цього словотвірного ти-

пу утворюються від основ іменників і прикметників. Як і в інших, розглянутих нами дієслівних класах, серед новотворів IX класу є префіксально-суфіксально-постфіксальні утворення (*занеспокійливитися, запелюститися, возгенералитися, проп'яритися*), де префікс *за-* має значення початку дії, префікс *воз-* набуття ознаки, префікс *про-* інтенсивності виконуваної дії. Є також одиничні випадки префіксації (*просокорити*) та суфіксально-постфіксального способу творення (*курортитися*).

Р. И. Гафарова (Симферополь)

ТЕМАТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ СУФФИКСАЛЬНЫХ УНИВЕРБОВ РУССКОГО ЯЗЫКА

В конце XX – начале XXI в. возросла продуктивность процесса универбации – образования слов на базе словосочетаний или синтаксических конструкций. Универбация покрывает собой аббревиацию, субстантивацию, сложение. Мы исследуем универбацию в узком понимании как сжатие словосочетания с конденсацией семантики в исходном варианте, полученном в результате суффиксальной деривации. Таким образом, суффиксальный универб по форме соотносится с одним словом, а по смыслу – со всем мотивирующим словосочетанием: *галоженка* ← галогеновая лампа (В. Н. Виноградова, Е. А. Земская, Л. А. Кудрявцева, В. В. Лопатин, Л. И. Осипова, Т. Д. Соколовская, И. А. Устименко и др.).

Субстантивные производные, образованные на базе адъективной или субстантивной основы, представляют собой благодатный материал для систематизации, для построения тематических групп (ТГ). По утверждению В. В. Морковкина, «самыми "тематичными" являются имена существительные...» [2, с. 78]. Тематические группы построены на общности слов, «которая обусловлена внеязыковыми факторами – общностью обозначаемых словами понятий, предметов, явлений внешнего мира» [3, с. 28]. К этому интегральному признаку подключается словообразовательный фактор, поскольку ТГ суффиксальных универбов ограничиваются производным характером основы. Суффиксальные универбы не дают новой номинации с точки зрения означаемого, однако появление новых производных приводит к пополнению и образованию новых ТГ.

Ю. Н. Караулов, рассматривая единицы в семантическом поле, выделяет привативную оппозицию (отношение включения) и отмечает, что в привативные отношения вступают родовые и видовые наименования [1, с. 107]. Изучение способов включения позволяет решить проблему упорядочения лексики, в том числе и производной, описания ее тематических связей. На привативных оппозициях строятся и ТГ суффиксальных универбов. Каждая тематическая группа имеет имя группы – суперординату, гиперонимы и гипонимы (согипонимы).

В ТГ суффиксальных универбов гиперонимами являются включенные в лексическое значение производных субстантивные компоненты мотиваторов. Выделение гипонимов сопряжено со степенью словообразовательной деривации универба. Как правило, универбы, образованные на первой ступени, не имеют гипонимов, поскольку дериваты образуются на базе непроеизводных единиц. Гипонимы выделяются, начиная со второй ступени деривации: *терновка* ← терновая наливка ← терн, *малиновка* ← малиновая наливка ← малина. В приведенных словообразовательных цепочках гипонимами являются субстантивы *малина* и *терн*, которые по отношению друг к другу выступают как согипонимы, гиперонимом является языковая единица *наливка*.

Таким образом, универб второй и последующих ступеней деривации представляет собой в свернутом виде родо-видовые отношения. По отношению к суперординате, имени ТГ, гипероним суффиксального универба выступает как гипоним. Понятие гипоним и гипероним относительны, поскольку многие виды являются, в свою очередь, родами по отношению к тем классам предметов, объемы которых включаются в данный вид как его составляющие (Ю. Н. Караулов, М. В. Лысякова, Л. А. Новиков, Ж. П. Соколовская).

При построении тематических групп универбов мы учитываем принципы построения семантических полей, разработанные Ю. Н. Карауловым [1].

Впервые тематические группы универбов были исследованы в работе А. М. Хамидуллиной и Л. А. Самохиной [5]. Исследователи выделили предметные и непредметные ТГ универбов. В настоящее время были дополнены выделенные ими следующие предметные тематические группы: «наименование места» (*спортивка* ← спортивная школа, *изобразилка* ← изобразительный музей), «наименование приспособлений» (*лазерник* ← лазерный принтер, *трехгранка* ← трехгранный напильник), «наименование одежды/обуви» (*бермуды* ← бермудские шорты, *плетенки* ← плетеные сандалии), «наименование пищи/напитка» (*кровянка* ← кровавая колбаса, *мексиканка* ← мексиканский напиток), «наименование транспорта» (*муниципалка* ← муниципальный транспорт, *надувнушка* ← надувная лодка), «наименование документа» (*шенгенка* ← шенгенская виза, *дисконтка* ← дисконтная карточка), «наименование издания/книги/газеты» (*криминалка* ← криминальная газета, «*Всемирка*» ← «Всемирная литература», *ежегодник* ← ежегодное издание). Непредметные ТГ не подвергались детальному изучению.

Внутри предметных ТГ универбов мы выделили новые тематические группы: «наименование животных» (27 ед.) (*восточник* ← восточно-европейская овчарка, *пресняк* ← пресноводный крокодил); «наименование растительный» (16 ед.) (*дождевик* ← дождевой гриб, *мичуринка* ← мичуринская пшеница); «наименование тканей» (9 ед.) (*сарпинка* ← сарпинская ткань, *марлевка* ← марлевая ткань); «наименование музыкальных инструментов» (10 ед.) (*двухстволка* ← двухствольная гитара, *хромка* ← хроматическая гармонь); «наименование денежных знаков» (18 ед.) (*павловки* ← Павловские деньги, *немцовки* ← Немцовские деньги); «наименование оружия» (42 ед.) (*водородка* ← водородная бомба, *духовик* ← духовое ружье); «наименование средств массовой информации» (24 ед.) (*толстушка* ← толстая газета, *глянцевик* ← глянцевого журнал); «наименований предметов повседневного и домашнего обихода» (*сотовик* ← сотовый телефон, *плазма* ← плазменный телевизор). Обширной является ТГ «человек» (180 ед.), которая представлена следующими микрогруппами: «род занятий» (*линейник* ← линейный монтер, *естественник* ← специалист по естественным наукам); «болезненное состояние человека» (*гипертоник* ← гипертонический больной, *сердечник* ← сердечный больной); «возраст» (*малолетка* ← малолетний ребенок, *молодуха* ← молодая женщина); «физиологическое строение человека» (*сетчатка* ← сетчатая оболочка глаза, *голеностоп* ← голеностопный сустав) и др.

Непредметные универбы входят в следующие тематические группы: «наименование болезней» (12 ед.) (*мерцалка* ← мерцательная аритмия, *базедка* ← базедова болезнь); «наименование танцев» (8 ед.) (*латинка* ← латино-американский танец, *медляк* ← медленный танец); «наименование видов работ» (9 ед.) (*принудиловка* ← принудительные работы, *отделка* ← отделочные работы); «наименование видов обучения» (5 ед.) (*дистанционка* ← дистанционное обучение, *началка* ← начальное обучение); «название собраний» (4 ед.) (*коллективка* ← коллективное собрание, *оперативка* ← оперативное собрание); «наименование мероприятий» (6 ед.): развлекательные /

спортивные (*корпоративка* ← корпоративная вечеринка, *многодневка* ← многодневные велогонки) и др.

Отдельную ТГ составили «наименование наград»; группа состоит из предметных (*золото*, *бронза*, *серебро*) и непредметных универбов, называющих премии, стипендии (*соросовка*, *ленинка*).

Структурирование ТГ универбов основывается на различных параметрах: по назначению (*спальник* ← спальный мешок, *туберкулезка* ← туберкулезная больница); по функции (*роба* ← рабочая одежда, *балетки* ← балетные тапочки); по отношению к материалу (*парусинки* ← парусиновые туфли, *глинянка* ← глиняное изделие); по форме (*дутка* ← дутая куртка, *толстушка* ← толстая газета); по внешнему виду (*сыпняк* ← сыпной тиф, *коротелька* ← короткая куртка); по отношению к фамилии, имени лица, носившего его (*Вернадка* ← библиотека им. В. И. Вернадского, *гогеновка* ← Гогеновская рубаша); по отношению к местности (*афганец* ← афганская борзая, *магаданка* ← магаданская шапка); по национальной принадлежности (*эскимоска* ← эскимосская шапка, *молдаванка* ← молдавский танец); по вместимости (*порционка* ← порционная емкость, *большегруз* ← большегрузная машина); по объему (*малолитражка* ← малолитражная машина) и др.

Выявлены наиболее частотные параметры, которые встречаются во многих тематических группах универбов: назначение, функция, отношение к местности, к имени собственному. Отмечены также единичные параметры, которые специфичны для отдельных групп суффиксальных универбов: «количество комнат» в ТГ «наименование места», «цвет» в ТГ «наименование животных», «качество» в ТГ «наименование еды», «грузоподъемность» в ТГ «наименование транспорта» и др.

ТГ и подгруппы выделяются на основании включенного значения имени существительного. Дальнейшая детализация построена с учетом иерархии внутри ТГ. Проиллюстрируем это на примере ТГ суффиксальных универбов «наименование обуви». Ю. Н. Караулов включает лексическую единицу *туфли* в ТГ «одежда», при этом приводится только один гипоним и не выделен гипероним *обувь*. На наш взгляд, ТГ «обувь» следует вычленить в отдельную группу, учитывая лексическое значение имени «изделие из кожи или других материалов, обычно с твердой подошвой, носимое на ногах».

ТГ «наименование обуви» включает лексические единицы: сапоги, туфли, тапочки, ботинки, сандалии и валенки. Гипонимы выделяются на основании противопоставления повседневная – специальная (*обувь*), в свою очередь, повседневная (*обувь*) детализируется на основании параметров: по отношению к материалу, из которого она изготовлена (*хромка* ← хромовые сапоги); по способу изготовления (*валенки* ← валенные сапоги, *катанки* ← катаные сапоги, *плетенки* ← плетенные сандалии); по топониму (*румынки* ← румынские ботинки, *чешки* ← чешские тапочки); специальная (*обувь*) подразделяется на основании параметра предназначенности: для работы (*полярки* ← сапоги для работы в Заполярье); для спорта (*баскетки* ← баскетбольные туфли, *марафонки* ← туфли для марафонского бега); для танцев (*латины* ← туфли для латино-американского танца, *джазовки* ← джазовые туфли).

Универбы *вояжерки* ← вояжерная обувь, *стандарт* ← стандартная обувь (предназначена для всех видов танцев) приближены к суперординате.

Таким образом, ТГ суффиксальных универбов «наименование обуви» имеет ступенчатую структуру, что дает возможность детализировать классы и подклассы производных лексических единиц.

Суффиксальные производные могут стать основой для идеографического словаря, актуальность которого отмечал еще Л. В. Щерба. В настоящее время известны два

словаря універбів, которые построены по алфавитному принципу систематизации лексических единиц [3; 4].

ЛИТЕРАТУРА

1. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1976.
2. Морковкин В. В. К вопросу об учебном тематическом словаре / В. В. Морковкин // Русский язык в национальной школе. – 1970. – № 2. – С. 78–83.
3. Осипова Л. И. Новые слова в русском языке (суффиксальные универбы женского рода с суффиксом -к(а)). Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-90-х годов / Л. И. Осипова. – М., 2000. – 230 с.
4. Устименко И. А. Словарь семантических конденсатов русского языка / И. А. Устименко. – Воронеж – Белгород, 2004. – 272 с.
5. Хамидуллина А. М. Лексико-семантическая характеристика аффиксальных дериватов с включением / А. М. Хамидуллина, Л. А. Самохина // Исследование по семантике. Лексическая и фразеологическая семантика. – Уфа, 1982. – С. 23–31.

О. В. Гурко (Дніпропетровськ)

КОМПОЗИЦІЯ ТА ЮКСТАПОЗИЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ

Терміни-композиції в українській термінології графічного дизайну посідають до-
сить важливе місце і є продуктивним способом творення після афіксації.

Під композицією, або основоскладанням, у сучасній лінгвістиці розуміють
поєднання кількох основ слів (основи й цілого слова) за допомогою інтерфіксів **-о-**,
-е- або без них [7, с. 31].

У термінолексичі графічного дизайну, як і в сучасній українській літературній
мові, основоскладання відбувається як за допомогою сполучних морфем **-о-**, **-е-**
(іконографія), так і без них (блікфанг). Наприклад, *артефакт*, *архетип*, *касетон*
(сполучна морфема **-е-**); *формоутворення*, *іконопис*, *іконографія*, *ергодизайн*,
ліногравюра, *кольорогама*, *кольорознавство*, *кровотеча*, *логотип*, *рекламоносій* (спо-
лучна морфема **-о-**); *артдеко*, *блікфанг*, *брандмауер*, *брендбук* (без сполучної морфе-
ми).

За структурно-морфологічними ознаками та способом і характером сполучення
основ іменникові композиції представлені в багатьох різновидах: по-перше, це
складні терміни, першою частиною яких виступає прикметникова основа, а другою –
іменникова безсуфіксна або ускладнена суфіксом: *світлотінь*, *кольографіка*; по-
друге, складні терміни, перша основа яких числівникова, а друга – іменникова, на-
приклад: *двоколірний*, *однобарвний*, *однотонний*; по-третє, складні терміни з першою
прислівниковою і другою іменниковою основами, наприклад: *багатокольоровий*, *ба-
гатотиражний*, *багатофігурний*.

Результати аналізу засвідчують, що іменникові терміни-композиції утворюються
за моделями, які історично склалися відповідно до внутрішніх закономірностей
української мови. Кожний складний термін виражає одне поняття, яке «відрізняється
від кожного з понять, виражених окремими словами» [9, с. 53].

Загальна тенденція у способі словоскладання полягає у виробленні і використанні
цілого кола стандартних терміноелементів. Спосіб складання їх різний, але більшість
із них належать до самостійних слів. Структурно вони являють собою або усічену ос-
нову іменників чи прикметників (чи то слів деяких інших самостійних частин мови),
що виступають у функції першого компонента утворення, або зв'язані компоненти,
які використовуються як перший і другий (опорний) компонент складання. Серед
стандартних частин словоскладання в термінолексичі графічного дизайну (усічених

основ і зв'язаних компонентів) значне місце належить іншомовним за походженням лексемам, які вже достатньо усталилися в українському терміноутворенні.

Поняття терміноелемент уперше визначив Д. С. Лотте: «Під терміноелементом розумімо слово чи його частину, що мають самостійне значення і входять до складу простого чи складного терміна» [3, с. 15]. В. П. Даниленко вважає, що мінімальною структурною одиницею в термінології треба вважати терміноелемент, розуміючи під ним широке поняття, яке включає в себе на рівних умовах твірну основу, словотворчу морфему (афікс), слово у складі складних слів і словосполучень, символи у складі різного типу символослів [1, с. 37]. Це трактування дещо розширене: на її думку, з терміноелементів можуть складатися не лише слова, а й словосполучення, крім того, символи теж варто відносити до терміноелементів. Ми розумімо терміноелемент як морфему з фіксованою семантикою, що використовується регулярно для творення термінів у певній терміносистемі.

У термінолексичі графічного дизайну терміноелементи вживаються лише у препозиції та постпозиції. У ролі першого компонента (препозиції) використовуються такі мовні одиниці: *авто-, аеро-, кіно-, мікро-, моно-, супер-, фото-*: *автогравюра, автографічний, автолітографія, автопортрет, аерограф, кіноафіша, мікрогравіювання, монограма, монохромія, суперграфічний, суперобкладинка, моносерія, фотоксилографія, фотолітографія*.

У функції другого компонента (постпозиції) в термінолексичі графічного дизайну вживаються такі одиниці: *-граф, -графія, -типія*: *автограф кольорографія, ксилографія, олеографія, ризографія, акватипія, гігантотипія, фототипія*.

Міжнародні терміноелементи вносять певну спеціалізацію. Препозитивні мають загальнішу орієнтацію: *авто* – «само»: *автограф* – власноручний підпис, напис на книзі, фотографії, *автопортрет* – портрет художника, скульптора, виконаний ним самим [5, с. 21]; *моно* – «один, єдиний»: *монограма* – умовний знак, ініціали замість підпису на творах художників, *монохромія* – одноколірність мистецького твору [6, с. 681], а постпозитивні – виконують систематизуючу функцію: блок *граф* – утворює різновид графічного мистецтва: *ксилографія* – різновидність графічного мистецтва гравюри на дереві, гравірування по дереву і відтиск на папері з дерев'яної друкарської форми [4, с. 91], *літографія* – специфічний вид тиражної графіки, спосіб плоского друку, за якого утворюються відбитки перенесенням фарби під тиском із плоскої нерельєфної (друкованої) форми безпосередньо на папір [6, с. 506].

В українській термінології графічного дизайну постпозитивний іншомовний елемент *-типія* вказує на техніку виготовлення, наприклад: *автотипія* – цинкографський спосіб виготовлення кліше за допомогою аерографа [5, с. 56], *гігантотипія* – друкарська техніка виготовлення великоформатних відбитків (включаючи і багатолістові плакати, афіші, стенди) [8, с. 34], *фототипія* – різновид плоского друку, спосіб відтворення найскладніших тонових оригіналів, малюнків олівцем [8, с. 188].

Поряд з основоскладанням для творення термінолексичі графічного дизайну використовується словоскладання. Юкстапозиція, або словоскладання, – це поєднання двох слів або слівформ в одному складному слові [7, 3 с. 1]. Незалежно від того, із кількох слів складаються юкстапозити, за змістом вони мають одне значення і становлять одну лексему.

Н. Ф. Клименко визначає юкстапозицію як «... основоскладання кількох оформлених слів, для яких характерне поєднання двох чи більше компонентів без сполучних голосних» [2, с. 3]. Порівняно з композитами юкстапозити є менш активними при творенні термінолексичі графічного дизайну. Розглянемо це на прикладах.

Більшість термінів графічного дизайну, що являє собою складні слова, – це іменники, які позначають назви спеціальностей, наприклад: *дизайнер-графік, штаф-*

дизайнер, стріт-артер, художник-гравер, художники-графіки. Слід відзначити, що особливої інтенсивності набуло малопродуктивне раніше для української мови словоскладання (утворене поєднанням запозичених слів або комбінуванням запозичених та національних слів) на зразок: *альбом-каталог, антиква-гротеск, блок-знак, дизайн-книги, дизайн-концепція, дизайн-пакування, дизайн-проекування, дизайнер-графік, ескіз-малюнок, знак-монограма, знаки-екслібриси, знак-символ, книга-ілюстратор, креатив-дизайн, майстер-графік, оригінал-макет, оп-арт, поп-арт, стріт-арт, флаєр-стікер*. Незначну частину серед термінів графічного дизайну становлять складні прикметники, наприклад: *візуально-графічна комунікація, візуально-графічна мова, візуально-графічний текст, газетно-журнальна графіка*.

Отже, композиція та юстапозиція є одним із засобів формування термінології графічного дизайну. Утворення нових термінів графічного дизайну шляхом основоскладання та словоскладання набуває все більшої впорядкованості. Це також призводить до значного кількісного зростання продуктивних терміноелементів у досліджуваній термінології – як власне українських, так і запозичених.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
2. Клименко Н. Ф. Основы морфеміки сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. – К.: ІЗМН, 1998. – 180 с.
3. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
4. Ничкало С. А. Мистецтвознавство: Короткий тлумачний словник / С. А. Ничкало. – К.: Либідь, 1999. – 208 с.
5. Новый тлумачний словник української мови / [уклад. і гол. ред. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К.: Аконті, 2000. – Т. 1. – 910 с.
6. Новый тлумачний словник української мови / [уклад. і гол. ред. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. – К.: Аконті, 2000. – Т. 2. – 911 с.
7. Плющ М. Я. Грамматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: У 2 ч. Ч. 1. / М. Я. Плющ. – К.: Вища шк. – 2005. – 286 с.
8. Реклама. Словник-термінів / ред. Н. В. Іванченко. – К., 1998. – 202 с.
9. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 280 с.

О. И. Дашенко (Черновцы)

ОБРАЗОВАНИЕ СЛЕНГОВЫХ СЛОВ

Выделившись из состава национального языка, литературная форма не порывает связей с другими формами существования национального языка – диалектами, просторечием, жаргонами. Регулятором таких взаимосвязей является норма. Но, как известно, и сама норма подвержена изменениям во времени. Кроме того, и социальные оценки нормативных установок также колеблются в зависимости и от времени, и от характера тех процессов, которые происходят в обществе. В конце XX века в литературный русский язык, особенно в своей устно-разговорной форме, испытывает сильнейшее влияние сленга. Не углубляясь в анализ многочисленной литературы относительно объема самого понятия «сленг», остановимся на его рабочей дефиниции (используя работы Л. Т. Лошмановой, А. И. Мазуровой, Л. А. Кудрявцевой, И. Г. Приходько): *сленг* – это основной компонент экспрессивного просторечия; ненормированная стилистически сниженная, функционально ограниченная разновидность разговорной речи, которая используется при повседневном общении в неприужденной обстановке, достаточно большим слоем населения, принадлежащим к од-

ной социально-возрастной среде. Чаще всего сленг использует молодежь для эмоционально-экспрессивной окраски своей речи.

Тема молодежного сленга активно разрабатывается как на материале русского языка, так и на материале других языков (см. работы Э. М. Береговской [1], Н. А. Волковой [2], Л. А. Кудрявцевой [4], Г. Й. Врублевской [3] и др.).

Цель нашей работы – выявление и анализ номинативно-словообразовательных особенностей русского молодежного сленга западного региона страны (г. Черновцы).

Наши наблюдения свидетельствуют о том, что наиболее развито в молодежном сленге словообразование имен существительных суффиксальным и лексико-семантическим способами.

Наименование лиц

Производные с подобным значением чаще всего создаются при помощи следующих суффиксов: *-ник, -ист, -ик, -иц, -щик, -щиц, -их, -к, -ик, -ух, -ун*.

Лицо, характеризующее пристрастием к тому, что названо производящей основой: *приколист* – «мастер по приколам, шуткам»; *пофигист* – «человек, равнодушно относящийся к любым жизненным ситуациям; тот, кому все пофиг»;

– лицо по роду его деятельности: *макрушник, медвежатник, крысятник*;

– наименования лиц женского пола, образованные от соотносительных существительных, обозначающих лиц мужского пола: *лох* – *лошица*, *чувак* – *чувиха*, *тусовщик* – *тусовщица*;

– наименования лиц по национальности: *чернуха* – «представители африканских национальностей»;

– наименование лиц по действию: *качать* – *качок*, *торчать* – «испытывать воздействие наркотика» – *торчок*, кидать – *кидала* – «тот, кто обманным путем завладевает деньгами других лиц», *тусоваться* – *тусовщик*, *динамить* – «обманывать» – *динамищик*, *токтать* – «поглощать много пищи» – *токтун*.

Наименования предметов

Эта группа производных активно пополняется дериватами, образованными при помощи суффиксов: *-ан, -ян, -арь, -ичк, -он, -иц, -ик, -к, -ал, -л, -няк* и др.

– образования от нейтральных слов: *картофель* – *картофан*, *дух* – *духан*, *мания* – *маничка*, *вид* – *видон*, *видос*, *выпивака* – *выпивон*, *закуска* – *закусон*, *сушить* – *сушняк*, *отходить* – *отходняк*, *расслабиться* – *расслабуха*, *рваный* – *рванки*, *шампанское* – *шампусик*;

– дериваты от сленговых слов: *мусор* – *мусарня*, *мент* – *ментура*, *бухло* – «выпивка» – *бухлятина*, *бухлище*, *трава* – «конопля» – *травка*, *фенька* – «браслет из бисера» – *фенечка*, *хавка* – *хавало*, *нашлепка* – *нашлепник* – «карман», *ныкать* – *нычка*, *вылупиться* – *вылупки*, *ломать* – *ломка*, *мулять* – *мулька*.

Лексико-семантический способ образования сленгизмов

Образования, созданные таким способом, активно пополняют лексический состав молодежного сленга: *челнок* – «человек, совершающий челночные рейсы за границу с целью приобретения товара»; *тормоз* – «человек с замедленной реакцией»; *звонарь* – «донощик»; *парус* – «нос»; *грабли* – «руки»; *якорь* – «глупый человек»; *бык*, *олень*, *плуг*, *роза*ч – «сельские парни, мужчины»; *папик* – «старый богатый любовник»; *вася* – «глупый человек», *мурка* – «девушка легкого поведения»; *норка* – «красивая девушка»; *скачки* – «дискоотека»; *узокпленочные*, *виштые* – «китайцы»; *бегунок* – «ведомость для пересдачи экзаменов».

Исследование показало, что производство имен существительных в русском молодежном сленге г. Черновцы осуществляется как на базе литературных основ, так и на базе сленгизмов с помощью тех же словообразовательных средств, что и в системе литературного языка. Основной лексический массив русского молодежного сленга

западного регіона страны (г. Черновцы) практически не имеет каких-либо территориальных отличий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Береговская Э. М. Молодежный сленг: формирование и функционирование / Э. М. Береговская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 3. – С. 32–41.
2. Волкова Н. А. Лексико-семантическая группа «наименование лица» в современном молодежном жаргоне / Н. А. Волкова // Русский язык: Вопросы функционирования и преподавания. – Львов, 1992. – С. 30–40.
3. Врублевська Г. Й. Лінгвокреативні процеси формування молодіжного жаргону / Г. Й. Врублевська // Вісник Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2004. – № 14. – С. 186–187.
4. Кудрявцева Л. А. Формирование общего сленга в русском языке и отражение этого процесса в СМИ / Л. А. Кудрявцева // В пространстве филологии. – Донецк, 2002. – С. 111–117.

І. М. Демешко (Кіровоград)

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ МЕХАНІЗМ І МОРФОНОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІДДІЄСЛІВНИХ НОВОТВОРІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Українська дериваційна система має потужний потенціал для творення інновацій, зокрема субстантивної зони. Девербативи на позначення предметної дії, процесів, станів мають специфічну ономасіологічну структуру.

Функціональне навантаження морфологічних явищ в актах номінативної деривації свідчить про те, що фонологічна структура дериватів представляє дію морфологічних правил, а варіативність структури слова пов'язана з мотиваційними відношеннями, що впливають на реалізацію морфологічних моделей.

Словотвірні-інноваційним проблемам протягом останніх років були присвячені праці Є. А. Карпіловської, О. А. Стишова, В. П. Олексенка, А. М. Нелюби, Ж. В. Колоїз, О. А. Земської, Н. О. Янко-Триницької, С. В. Оленева, Є. З. Рудник-Карват, Л. І. Плотнікової, Е. С. Денисової та інших учених.

Метою наукової розвідки є синхронний опис морфологічних закономірностей словотворення віддієслівних новотворів з аналізом морфологічно релевантних ознак словотворчих морфем. Мета зумовлює розв'язання таких завдань: 1) виявити ономасіологічний механізм okazіonalіzmів; 2) дослідити морфологічні особливості віддієслівних новотворів субстантивної і ад'єктивної зон у сучасній українській мові; 3) визначити морфологічні трансформації і продуктивні морфологічні моделі, характерні для віддієслівних новотворів.

Виникнення нового слова дозволяє визначити його генетичні особливості в номінативній системі мови / мовлення. Аналізуючи дериваційну структуру okazіonalіzmів, дискусійними залишаються питання щодо процесу номінації: чим викликана з'ява нового слова, які інтенції автора, який механізм виникнення нових слів.

У похідних іменниках на позначення осіб словотвірчі суфікси виконували функцію репрезентантів ономасіологічних ознак, конкретизуючи їхню ономасіологічну базу, а у віддієслівних іменниках із значенням предметної дії та предметного стану вони не мають ономасіологічного навантаження [5, с. 208]. При творенні девербативів-інновацій субстантивної зони формант формує його ономасіологічну ознаку.

Способи словотвірної номінації – це завжди способи модельні, оскільки вони обов'язково передбачають зміни у формальній структурі вихідної бази. Поділяємо думку А. М. Нелюби, що у контексті словотвірної номінації поняття потенційного втрачає сенс, оскільки словотвірчі засоби, моделі запрограмовані в мові, задані нею, і саме мова «нав'язує» творцеві свої правила [4, с. 128]. Процес номінації суфіксальної

дери́вації можна визначити через співвідношення між семантичною і морфотактичною структурою слова.

Семантичне навантаження і когнітивний потенціал суфікса пояснює продуктивність організації асоціативних лексем в групі девербативів за аналогією: *учити* – *учитилеса*; *балотуватися* – *балотеса*; *критик*, *критикувати* – *критикеса*, *політик*, *політикувати* – *політикеса*.

Інноваційні утворення поповнюються за рахунок дери́ваційних засобів, властивих українській словотвірній системі, і при цьому активізуються наявні в українській мові дери́ваційні типи і морфологічні моделі.

Віддієслівні новотвори вживаються на позначення: 1) назв осіб: *відроджувальник*, *впроваджувач*, *апелювач*, *зцілювач*, *пожертвувач*, *пильнувач*, *мітингувальник*, *паркувальник*, *перегінник*; *балотеса*, *учитилеса*; 2) опредметнених дій (станів): *лобювання*, *космополітизація*. Девербативи субстантивної зони мають більші словотвірні можливості порівняно з відсубстантивними, бо віддієслівні мають ширше, узагальнююче значення. З. О. Валюх зазначає, що «семантичний обсяг дієслова порівняно з іменником набагато більший, а коло його значень рухливіше» [1, с. 100].

У лінгвістичній літературі визначають два різновиди неологізмів: загальномовні і стилістичні (оказіоналізми). Ю. А. Зацний вважає, що, крім цих двох основних різновидів інновацій, для вираження нових понять, досить типовими є випадки, коли та сама нова річ, те саме нове явище має не одну назву, а декілька [2, с. 13]. Пор. *дुльцифікація* – *підсолоджування*; *перегоатива* – *перевага*; *рекетир* – *вимагач*, *стрипти* – *стрижений жарг.* (субстантивоване); *сорбент* – *вби́рач*, *поглинач*. У даному випадку синонімія виступає також джерелом творення інновацій.

В українській мові словотвірну парадигму віддієслівних іменників-інновацій на позначення діяча формують питомі суфікси **-ник**, **-ець**, **-ач**, **-тель**, **-ун** та форманти іншомовного походження **-ант**, **-атор**: *відкрі́пник*, *державобуді́вник*, *пікетува́льник*, *заклика́льник*, *тусі́вник*, *програве́ць*, *утриму́вач*, *зарплаточека́ч*, *довіри́тель*, *дерун* (особа, яка дере щось (у цьому разі – рекламні чи агіткові листівки на стовпах)) [3, с. 33], *демократиза́тор*, *приватиза́тор*, *радяніза́тор*; на позначення опредметненої дії (стану) формують питомі форманти **-ни-**, **-енн-**, **Ø**, а також суфікси іншомовного походження **-ізацій/-изацій-**: *візува́ння*, *зомбува́ння*, *пролонгува́ння*, *роздержавле́ння*, *напря́г*, *індекса́ція*, *легітими́зація*. Активне творення і функціонування іменників – назв абстрактної дії є характерною ознакою інтелектуалізації української мови, впливу на лінгвальну практику сучасної публіцистики, наукового стилю [6, с. 133].

Серед дериватів на **-ізацій/-изацій-** вживаються новотвори, для яких характерне черезступінчатє творення від іменників, без опори на системні дієслівні основи: *філологіза́ція*, *долариза́ція*, *валютиза́ція*, *комп'ютери́зація*.

Композити на позначення опредметнених дій (станів), абстрактних понять становлять продуктивні дери́ваційні типи із суфіксами **-ни-**, **-енн-** і нульовим суфіксом: *україновихова́ння*, *етнодержавотворе́ння*, *нафторозли́в*.

Прості і складні віддієслівні деривати в сучасній українській мові творяться за певними словотвірними моделями, при цьому необхідно враховувати морфологічні особливості при творенні девербативів (усічення, вокалічні і консонантні альтернації, інтерференцію, нарощення, модифікацію наголосу). Для віддієслівних новотворів субстантивної і ад'єктивної зон характерними є консонантні альтернації: {в-вл}: *роздержави́ти* – *роздержавле́ння*, *роздержавле́ний*; *примоскови́ти* – *примосковле́ний*.

Усічення має свої закономірності: усічення зазнають морфемні і фонемні структури, які не впливають на семантичне навантаження похідного і формують передумови для сполучуваності мотиватора із формантом. У віддієслівних інноваціях субстантивної зони на зразок *державознаве́ць*, *огієнкознаве́ць*, *товарознаве́ць*, *енелознаве́ць*, *ма-*

доннознавець, некрополезнавець формант **-вець** виник внаслідок нарощення лівої частини суфікса **-ець**. У девербативів із компонентом **-знавець** аломорф **-в/ець** з'явився за аналогією до віддієслівних іменників, які утворені від дієслів недоконаного виду, оскільки ця дієслівна форма знаходиться у сильній морфонологічній позиції по відношенню до форманта **-ець** (податкодавець).

Таким чином, в українській мові морфонологічні альтернації характеризуються систематичними закономірностями: кожний приголосний чергується з певними приголосними або з декількома приголосними (зубний + л). Консонантні альтернації розширюють валентні властивості словотворчих морфем, роблять можливим утворення похідних будь-якої дериваційної структури.

Дослідження морфонологічних моделей віддієслівних дериватів субстантивної і ад'єктивної зон дають можливість зробити висновок, що найбільш регулярні морфонологічні моделі (ММ «Ут + Ас»), для якої характерне усичення тематичного форматива і наголошений суфікс.

Морфонологічні моделі мають різні набори морфонологічних перетворень і характеризуються регулярністю і продуктивністю. Оскільки український дієслівний корінь має відкриту структуру, тому при творенні похідних іменників у всіх випадках відбувається усичення дієслівної фіналі, також на межі морфем можуть відбуватися й інші морфонологічні трансформації: консонантні альтернації, (вокалічні – у кореневій морфемі), модифікація наголосу, інтерфіксація (учити – *учитилеса*).

Врахування акцентних позицій дає можливість зробити висновок, що переважна більшість іменних і дієслівних суфіксів не індиферентна щодо наголосу. Так, іменникові суфікси **-ник, -ій, -ач, -ар, -ун, -атор, -ізацій-** / **-изацій-** тематичні формативи **-ува-, -і-** мають високу акцентну потужність.

Форманти іншомовного походження **-ант, -атор, -ер, -ізацій-** / **-изацій-** поєднуються з усиченими дієслівними основами (при цьому усичення зазнає тематичний форматив **-ува-**). Девербативи іншомовного походження на позначення діяча утворюються від основ дієслів недоконаного і доконаного виду. Для похідних зазначеного типу продуктивною є четверта акцентна позиція (наголос переходить з тематичного форматива **-ува-** на словотворчий формант): *підписáти – підписáнт, адаптува́ти – ада́птер, політизува́ти – політиза́ція, варваризува́ти – варвариза́ція* та ін.

Невичерпним джерелом з'яви мовних інновацій стають okazіоналізми, в яких також простежуються морфонологічні трансформації: усичення дієслівної фіналі, консонантні альтернації, модифікація наголосу: *пружити – пружо́* (зворотне чергування) {ж~г}:

«<...> Де під орлами Риму виростили
Священним **пругом** дотиків струнких
Навік опанцеровані народи» (Є. Маланюк);

*натрудити – **натрудження** {д~дж}: «<...> А вже несуть тобі прийдешність люди, –
Нових **натруджень** родиться хорал» (П. Мах).*

Структурно-семантичну організацію нових одиниць доцільно розглядати з позицій ономазіолого-семантичного підходу, враховуючи при цьому і морфонологічні трансформації.

Унаочнення морфонологічного фактора у процесі словопородження дає можливість вивчити валентні особливості формантів сучасної української мови. Для сполучуваності основи-мотиватора та словотворчого форманта визначальними є дериваційна спроможність твірної основи, а також потенції, що відображені в кількісних і семантично відмінних зонах похідних.

Аналіз морфонологічних особливостей віддіслівних новотворів дає можливість зробити такі висновки:

1. Дослідження етапів номінації, потенціалу розвитку семантичної структури похідного, дозволяє виявити його дериваційну структуру і морфонологічні трансформації.

2. При творенні девербативів-новотворів субстантивної та ад'єктивної зон використовуються такі механізми: вокалічні і консонантні альтернації, усичення дієслівної фінали, наросування суфіксальної морфеми, модифікація наголосу.

3. Морфонологічні зміни, що супроводжують творення девербативів-інновацій, крім усичення, виявляють меншу регулярність.

4. Віддіслівні новотвори субстантивної та ад'єктивної зон утворюються за типовими морфонологічними моделями і роблять можливим творення похідних будь-якої дериваційної структури, збагачивши інноваційні ресурси сучасного лексикону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валух З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові / З. О. Валух. – К.; Полтава: АСМІ, 2005. – 350 с.
2. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті-90-ті роки XX століття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Ю. А. Зацний. – К., 1999. – 32 с.
3. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації (1983-2003): словник / А. Нелюба. – Х.: ХНУ, 2004. – 136 с.
4. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. М. Нелюба; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Карабіна, Харк. іст.-філол. т-во. – Х.: ХНУ, 2007. – 300 с.
5. Олексенко В. П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників / В. П. Олексенко. – [2-е вид.]. – Херсон: Айлант, 2005. – 336 с.
6. Стишов О. А. Основні тенденції словотвору в мові українських засобів масової інформації // Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття: (на матеріалі мови засобів мас. інформації) / О. А. Стишов. – [2-е вид., переробл.]. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.

Н. В. Дьячок (Горловка)

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ЯВЛЕНИЯ ОМОНИМИИ В РАМКАХ НОМИНАТЕМ ТИПА «СЛОВСОЧЕТАНИЕ + УНИВЕРБ»

Целью данной работы является решение вопроса об особенностях образования и функционирования омонимов в рамках номинатем типа «словосочетание + универб». Явление омонимии ортодоксально и достаточно подробно описано как с точки зрения синхронии, так и с точки зрения диахронии. Поле разработки подобных описаний служили простые слова, образованные в результате традиционных деривационных процессов. Анализ универбов исследуемого типа открывает актуальный аспект исследования явления омонимии.

Традиционная наука относит ряд образований типа *генералка* (*генеральная репетиция*), *прогрессивка* (*прогрессивная зарплата*), *зачетка* (*зачетная книжка*), *генеральша* (*жена генерала*) к компрессивному словообразованию (Е. А. Земская, Е. С. Кубрякова, В. В. Лопатин, Н. Я. Янко-Триницкая), считают результатом вторичной номинации (А. А. Брагина), либо рассматривают их как проявление «общего закона утраты формальной и семантической расчлененности наименования» [5, с. 42], либо называют суффиксальными универбами (Л. И. Осипова), либо определяют их как один из случаев «лексической конденсации» [1, с. 121]. И. Г. Милославский, например, видит в данной ситуации процесс синтеза словосочетания в производное слово: «... в ряде случаев семантические структуры словообразовательного и синтаксиче-

ского наименований при различии собственно языковых значений совпадают» [3, с. 53].

Так или иначе, все ученые, когда-либо занимавшиеся этой проблемой, едины в одном: перед нами явление деривационного характера, хотя тождественность семантики словосочетания и соответствующего ему слова дает нам право предположить, что между словосочетанием и словом реализуются отношения отнюдь не словообразовательные, например: *зачетная книжка* и *зачетка*, *бытовое помещение* и *бытовка*, *место для ожидания* – *ожидалка*, *жилища*, *подселенная в одной квартире к кому-то, жившему здесь раньше* – *подселенка* и т. п.

В связи с этим естественно желание дать единый терминологический эквивалент приведенным словообразовательным процессам и тем единицам, которые в результате этих процессов возникли. В. И. Теркулов, например, рассматривает такие дериваты как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, «то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значение и синтаксическую функцию» [6, с. 134], а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу эллиптической универбации. В целом же каждая конкретная исследуемая нами единица носит название номинатема типа «словосочетание + универб», входит в разряд структурных разновидностей номинатемы с доминантой-словосочетанием, то есть является семантически тождественной единицей, которая отождествляется на уровне словосочетания. Номинатема вообще – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах (глоссах, вариантах), причем в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, стилистически отличающееся от эквивалентного словосочетания чертами разговорности, сленговости, например *капитальный ремонт* и *капиталка*, *настойка валерианы* и *валерьянка*, *заметка информационного характера* и *информашка*. Предложенная В. И. Теркуловым концепция «не определяет того, какая из реально отмечаемых в речи структурных единиц является основной для языка. Она снимает противоречия в атрибуции разных структурных единиц путем выведения родовой, языковой единицы, системная значимость которой предполагает возможность любой структурной речевой реализации выразителя моделируемого тождественного значения. Такая единица и является основой номинативности – номинатемой» [6, с. 135].

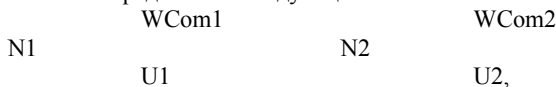
Вариантам конкретных номинатем – универбам – не чуждо явление омонимии, однако до сих пор оно рассматривалось в контексте определенных лексических или деривационных процессов.

Поскольку омонимия – это «звуковое совпадение различных языковых единиц (ключевое слово здесь – «различных» – *Н. Д.*), значения которых не связаны друг с другом» [ЛЭС 1990, с. 344], можно говорить о том, что исследуемое явление изначально охватывает различные номинатемы, а именно – универбализованные их варианты.

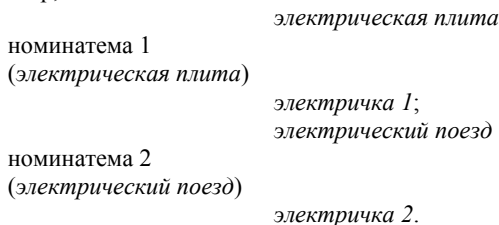
Среди универбализованных единиц традиционно выделяют два типа омонимов. «Суффиксальные универбы могут вступать в омонимичные отношения со словами других словообразовательных типов, но при этом, как правило, возникает не лексическая, а словообразовательная омонимия» [4, с. 17].

Поскольку мы говорим о суффиксальных универбах как о продукте формообразования, а не деривации, считаем, что подобные единицы, охватываемые омонимией, можно квалифицировать как реляционные по аналогии с традиционными деривационными. Реляционными омонимами являются одинаково звучащие суффиксальные

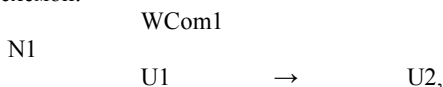
универбы, которые суть варианты абсолютно различных номинатем. Механизм их формирования можно представить следующими схемами.



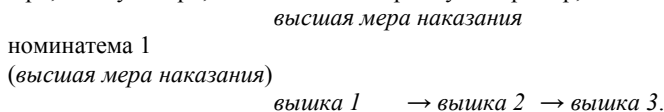
где N1 и N2 – разные номинатемы, WCom1 и WCom2 – варианты-словосочетания соответствующих номинатем, U1 и U2 – варианты-универбы соответствующих номинатем. Например,



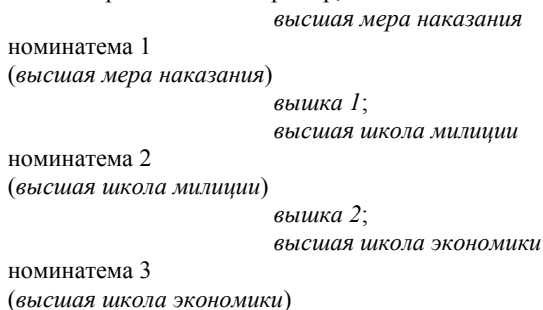
Далее, Л. И. Осипова отмечает, что «применительно к некоторым универбам можно говорить об отраженной полисемии, так как каждое значение производного (т. е. универба) опирается на свое значение производящего (ср. *вышка* – 1. Высшая мера наказания; 2. Высшая школа милиции; 3. Высшая школа экономики)» [4, с. 17]. Иными словами, второй тип исследуемых омонимов представляет собой результат распада полисемии конкретного суффиксального универба; может быть представлен следующей схемой.



где N1 – конкретная номинатема, WCom1 – ее вариант-словосочетание, U1 – ее вариант-универб, U2 – универб, омонимичный первому. Например,



Однако, согласно принципу ахронии, который среди прочего демонстрирует факт единопричинности, представляется возможным предположить, что каждый омоним исследуемого типа имеет своим источником конкретную номинатему, не связанную с номинатами-источниками омонимичных ему суффиксальных универбов. В связи с этим мы считаем, что предъявленный выше второй тип процесса возникновения омонимов представляет собой явление реомонимизации, а образование омонимов должно протекать по схеме первого типа. Например,



Таким образом, можно сделать следующие выводы: 1) каждый конкретный суффиксальный универб целесообразно рассматривать как универбализованный (вербальный) эквивалент словосочетания, то есть слово, которое возникло в результате словесной интерпретации словосочетания, имеет абсолютно тождественные словосочетанию лексическое и грамматическое значения и синтаксическую функцию, а данная словесная интерпретация возникла благодаря процессу эллиптической универбации; 2) номинатема – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в вербальных формах, причем в данном конкретном случае вариантами одной номинатемы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, стилистически отличающееся от словосочетания чертами разговорности; 3) реляционными омонимами являются одинаково звучащие суффиксальные универбы; 4) каждый омоним исследуемого типа имеет своим источником конкретную номинатему, не связанную с номинатами-источниками омонимичных ему суффиксальных универбов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. – К.: Киев. университет, 2004. – 208 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
3. Милославский И. Г. Синтез словосочетания и производного слова / И. Г. Милославский // Вопросы языкознания. – 1977. – № 5. – С. 53–61.
4. Осипова Л. И. Суффиксальная универбация как продуктивный способ образования новых слов в русской разговорной речи / Л. И. Осипова // Русский язык: исторические судьбы и современность: тезисы II Междунар. конгресса исследователей русского языка. – М., 2004. – С. 17–18.
5. Сидоренко О. М. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві / О. М. Сидоренко // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 42–47.
6. Теркулов В. И. Еще раз об основной единице языка / В. И. Теркулов // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 11 (106). – С. 127–136.

С. Ю. Жарко, І. М. Шпілько (Дніпропетровськ)

НАЙМЕНУВАННЯ ЖІНОК ЗА ПРОФЕСІЄЮ ТА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ І СЛОВАЦЬКІЙ МОВАХ

Одним з найбільш значущих параметрів, що характеризують людину в її відношеннях до реального світу, є професійна діяльність. У зв'язку з різноманітністю та мінливістю відносин, у які вступає людина в процесі своєї соціальної та виробничої діяльності, інвентар мови поповнюється надто інтенсивно. Зміни у сфері праці стали соціальним імпульсом для виникнення великої кількості нових найменувань осіб за професією, родом діяльності, які виступають індикаторами науково-технічного та економічного розвитку.

У слов'янських мовах найменування осіб за їхньою професійною діяльністю репрезентовані іменниками не лише чоловічого, а й жіночого роду, що слугує розрізненню їхніх статевих ознак. Поява цих номінацій спричинена змінами в соціальному та суспільному статусі жінок, їх утвердженням у різних сферах професійної та громадсько-політичної діяльності. Утім, незважаючи на наявність сприятливих позалінгвальних чинників, продукування фемінітивів у споріднених слов'янських мовах не однакове.

Структурно-семантичні особливості, способи творення, а також історію формування фемінітивів в українській і словацькій мовах досліджено такими вченими, як

І. Фекета, С. Семенюк, М. Брус, А. Загнітко, Я. Горецький, В. Бланар, Л. Двонч. Однак актуальним сьогодні залишається питання зіставного аналізу фемінітивів у споріднених мовах, екзистенції назв осіб жіночого роду, утворених від агентивів чоловічого роду. Тому мета нашого дослідження – виявити особливості функціонування інноваційних фемінітивів в українській і словацькій мовах, чинники, що цьому сприяють чи, навпаки, перешкоджають.

Фемінні найменування в обох мовах – українській і словацькій – утворюються здебільшого від маскуліnnих імен суфіксальним способом.

Основними фемінізуючими суфіксами в українській мові слугують форманти **-ка** та **-ниця**, які тривалий час конкурували між собою, а також утворювали морфологічні варіанти.

Суфікс **-к-а**, як правило, сполучається з основами твірних іменників на **-ар/-пр** (*аптекарка – аптекар, лялькарка – лялькар*), **-ор** (*акторка – актор, дикторка – диктор, редакторка – редактор*), **-пр** (*касирка – касир*), **-ач** (*викладачка – викладач, завідувачка – завідувач*), **-тель** (*учителька – учитель*), **-ист/-іст** (*журналістка – журналіст, масажистка – масажист, рекламістка – рекламіст*), **-ант** (*консультантка – консультант, лаборантка – лаборант, офіціантка – офіціант*).

У словацькій літературній мові, за твердженням Я. Грецького, для творення жіночих назв за професією або родом діяльності найпродуктивнішими є дві морфеми **-k-a** та **-kyň-a**, але більшою продуктивністю відзначається формант **-ka** [9, с. 74].

Суфікс **-k-a** сполучається з непохідними і похідними основами назв осіб чоловічого роду: *autor – autorka, misionár – misionárka, manifestant – manifestantka*. Твірними виступають похідні основи з такими суфіксами: **-ár/-iar** (*sochárka – sochár* «скульптор»), **-áč** (*predavačka – predavač* «продавець»), **-ník/-ík** (*tlmočníčka – tlmočník* «усний перекладач»), *knihovnička – knihovník* «бібліотекар»), **-tel'** (*riadiateľka – riadiateľ* «директор»), *spisovateľka – spisovateľ* «письменник»), *skladateľka – skladateľ* «композитор»), **-ák** (*cirkusáčka – cirkusák* «циркач»), *speváčka – spevák*) та інші.

Наведені приклади зайвий раз переконують у спорідненості української та словацької мов, зокрема в наявності подібних словотвірних моделей, за якими формуються фемінітиви. Проте, на відміну від словацької мови, в українській мові номінації жіночих осіб утворюються не від усіх іменників на позначення чоловічих агентивів.

У сучасній українській мові, за даними «Великого тлумачного словника сучасної української мови», «Сучасного українського орфографічного словника», не зафіксовано, зокрема, корелятивних пар до таких агентивних іменників, як-от: *адвокат, академік, архітектор, банкір, бізнесмен, брокер, ветеринар, декан, декоратор, демонстратор, дилер, дистриб'ютор, дизайнер, ілюстратор, коментатор, кондуктор, конструктор, контролер, косметолог, кур'єр, лектор, менеджер, мер, режисер, ректор, стоматолог, терапевт, юрист* тощо.

Словники сучасної словацької мови відповідні пари фіксують, напр.: *advokát – advokátka, akademik – akademička, architekt – architektka, dekan – dekanka, dekoratér – dekorateľka, demonstrátor – demonstrátorka, diler – dilerka, distributér – distributérka, dizajnér – dizajnérka, manažér – manažérka, reštaurátor – reštaurátorka* [10; 11] та інші. Словацькі засоби масової інформації активно використовують фемінітиви з формантом **-ka**, адже вони є нормою словацької літературної мови: «... *doplňa advokátka Ježová*» [Sme, 10.02.09], «*riadiateľka odboru personally a vzťahovy vo VÚB banke Soňa Machatová hovorí...*» [Sme, 27.01.09], «*prorektorka pre stratégiu a rozvoj Kristína Zgodovová...*» [Sme, 26.02.09], «... *povedala analytička Poštovej banky Eva Sárázová*» [Sme, 24.02.09].

У сучасній словацькій літературній мові за допомогою суфікса **-k-a** та його розширеного варіанта **-ičk-a** агентивні назви жінок і від запозичених чоловічих назв із

суфіксами: **-ist-a** (*regionalistka – regionalista* «краєзнавець», *scenáristka – scénárista* «сценарист»), **-ent** (*agentka – agent, konkurentka – konkurent, prezidentka – prezident*), **-ér** (*amatérka – amatér* «аматор», *inžinierka – inžinier*), **-ik** (*genetička – genetik, kritička – kritik, politička – politik*), **-or** (*operátorka – operátor, prokurátorka – prokurátor* «прокуратор», *rektorka – rektor, senátorka – senátor*), **-ál** (*profesionálka – profesionál*), **-át** (*deputátka – deputát, kandidátka – kandidát*).

Отже, в сучасній українській мові менше жіночих паралелей від чоловічих назв осіб, оскільки жінку за професією та родом діяльності часто називають іменником чоловічого роду: «...**секретар** РНБО Раїса Богатирьова...» [Політика, 27.02.09], «На покази 23-го Тижня прет-а-порте завітали **директор** модельного агентства Linea 12 Марія Манюк, ...» [<http://www.svitske.tv>], «**шеф-редактор** проекту «Світське життя» Наталія Васюра тлумачить...» [<http://www.svitske.tv>].

Відсутність в українській мові корелятивних пар до цілої низки новітніх агентивних іменників чоловічого роду зумовлена різними чинниками.

По-перше, як нам здається, наявністю професій, посад, роду діяльності, що були, а то й залишилися або суто чоловічими, або переважно чоловічими, напр.: *міністр, банкір, архітектор, кінокритик, водій* тощо.

По-друге, більшість новітніх найменувань осіб за професією та родом діяльності належить до запозичених із західноєвропейських мов і, не маючи в мові-джерелі форм статевої ознаки, проникають у східнослов'янські мови саме у формі чоловічого роду.

По-третє, в українську мову новітні агентиви потрапляють через посередництво російської мови, в якій здебільшого переважають найменування осіб за професією та родом діяльності чоловічого роду на позначення жіночої статі, тому в такій формі вживаються і в українській мові.

По-четверте, функціонування російської мови майже в усіх галузях людської діяльності впродовж багатьох десятиліть обмежило вжиток української мови, уповільнило її розвиток. Російська мова була мовою науки, освіти, професійної діяльності, тому омовлення «світу» на Україні відбувалося в руслі русифікації. Це не могло не позначитися на розвитку української мови, зокрема її лексичної системи. Надання українській мові статусу державної сприяло розширенню сфер впливу рідної мови, дало можливість активізувати процеси словотворення на власне мовному ґрунті. Зрушення, що відбуваються в словниковому складі мови, стосуються, зокрема, й агентивних номінацій. У засобах масової інформації нині мають місце фемінітиви на зразок *прем'єрка, професорка, ресторатора* й под.: «**прем'єрка** Юлія Тимошенко» [канали СТБ, УТ-1, новини], «найуспішніша київська **рестораторка** Маргарита Січкара влаштовувала кульбаб-свято» [Комсомольська правда в Україні, 19.05.08], «У лінії прет-а-порте українська **дизайнерка** Оксана Караванська зробила акцент...» [<http://www.fashion.com.ua>]. Однак паралельно з такими новітніми формами високу частоту вживання мають найменування осіб жіночої статі, виражені іменниками чоловічого роду, що свідчить, з одного боку про непослідовне використання найменування осіб жіночого роду від новітніх агентивів, з іншого боку, про перспективи їх регулярного творення й функціонування: «*Влада Литовченко – президент модельного агентства Karin MMG, «Міс-Україна», засновниця благодійного фонду «Обдаровані діти – майбутнє України», радник Міністра з питань сім'ї, молоді та спорту, слухачка Дипломатичної Академії при МЗС України*» [<http://blogs.pravda.com.ua/authors/lytovchenko>].

Отже, як свідчить порівняльне дослідження фемінітивів у сучасних слов'янських мовах, у словацькій мові найменування жінок за професією та родом діяльності утворюються послідовно від усіх співвідносних назв осіб чоловічого роду за існуючими в

мові моделями, відповідають словотвірним нормам і функціонують в усіх стилях мови. В українській мові новітні номінації на позначення осіб жіночої статі за професією та родом діяльності поки що залишаються елементами розмовного стилю та почасти публіцистичного. Ті лексеми, які зафіксовано сучасними словниками української мови, подано з ремаркою «розм.», напр., *бухгалтерка* [2, с. 69], *директорка* [2, с. 222]. Однак українська мова має словотвірний потенціал для творення фемінітивів від маскулінних назв. Дери́ваційні ресурси української мови є досить гнучкими, питомі словотворчі афікси вільно поєднуються як з власними, так і з запозиченими твірними основами, не порушуючи морфонологічних законів і словотвірних норм. Тому є всі підстави припускати, що в сучасній українській літературній мові фемінітиви від щойно запозичених лексем активно утворюватимуться за словотвірною моделлю «назва особи чоловічого роду за професією та родом діяльності + суфікс **-к(а)**» і використовуватимуться в різних функціональних стилях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI–XVII століть: словотвір і семантика: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. П. Брус. – Івано-Франківськ. – 2001. – 20 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
3. Загнітко А. О. Корелятивність іменників – назв осіб чоловічого і жіночого роду / А. О. Загнітко // Українське мовознавство. – К.: Вища шк. – 1987. – № 14. – С. 67–74.
4. Жовтобрюх В. Ф. Сучасний український орфографічний словник / В. Ф. Жовтобрюх. – Харків: Ранок, 2007. – 800 с.
5. Семенюк С. П. Формування словотвірної системи іменників з модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. П. Семенюк. – Запоріжжя, 2000. – 187 с.
6. Фекета І. І. Особливості творення назв осіб жіночої статі / І. І. Фекета // Укр. мова та літ. в шк.. – 1974. – № 4. – С. 77–79.
7. Blanár, V. Minister – ministerka / V. Blanár // Slovo a tvar II. – 1948, č. 2. – S. 52–54.
8. Dvonč, L. Odvođenje názvy osôb ženského rodu v spisovnej slovenčine / L. Dvonč // Slovenská reč. – 1972, roč. 37, č. 1. – S. 39–48.
9. Horecký, J. Ženské mená zamestnaní / J. Horecký // Slovo a tvar. III. – 1949, č. 2. – S. 73–75.
10. Morfematický slovník slovenčiny. – Prešov: Náuka, 1999. – 530 s.
11. Slovensko-ukrajinský slovník. – Bratislava: Slov. ped. nakl., 1985. – 674 s.

Г. М. Зюзькіна (Кіровоград)

МОРФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРИВАТИВ НІМЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Дане дослідження присвячене одній із найактуальніших проблем взаємодії та взаємозбагачення мов. У роботі досліджуються морфонологічні особливості словотвірної структури суфіксальних дериватів від німецьких запозичень у сучасній українській мові.

Запозичення німецької лексики українською мовою розуміємо як складний та багатограний процес, що виник внаслідок контактів української та німецької мовних систем. Адаптація німецьких слів на ґрунті української мови – це об'єктивний та закономірний процес фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного перетворення за внутрішніми законами розвитку української мови.

Питання адаптації запозичень у мові-реципієнті досліджували Л. Крисін, Л. Гальді, В. Секирін, З. Семирокова, В. Комлев та інші. Мовознавці розглядали різні аспекти процесу освоєння запозичень на фонетичному, морфологічному, графічному та лексико-семантичному рівнях.

З точки зору граматики, запозичені форми підкорюються системі мови, що запозичує, як у відношенні синтаксису, так і у відношенні словозмінних форм, а також найбільш продуктивних конструкцій словоскладання та словотворення [1, с. 10]. Словотворення безпосередньо залежить від існуючої системи мови та зумовлене нею.

На сучасному етапі спостерігається значна активність афіксальної словотвірної деривації від основ іншомовного походження. Фіксуються такі структурні явища, як словотвірне / морфологічне переоформлення одиниць. Результатом зазначених процесів є значний ступінь словотвірної інтеграції іншомовних елементів – формування розгалужених словотвірних парадигм, ланцюжків та гнізд.

Важливою складовою цього процесу є аналіз морфологічних особливостей, що супроводжують дериваційний процес. З розвитком дериватології як науки про закономірності творення нових лексичних одиниць зростає інтерес до словотвірної морфології, адже в багатьох сучасних мовах різних мовних сімей функціонують словотвірні моделі, які продукують похідні шляхом формальної видозміни своїх словотворчих морфем [2, с. 1].

Морфологічні факти та закономірності словотворення розглядалися в працях М. Трубецького, Г. Улашина, Р. Аванесова, С. Бернштейна, Я. Босака, С. Бромлей, Т. Булигіної, Д. Ворта, В. Дресслера, О. Земської, Н. Ільїної, В. Лопатіна, В. Касевича, К. Ковалик, О. Кубрякової, Ю. Панкраца, Р. Ляковського, Т. Попової, С. Толстої, І. Уланова, В. Чурганової та ін.

Метою дослідження є розгляд морфологічних особливостей словотвірної структури дериватів від основ німецького походження.

Відповідно до мети наукової розвідки необхідно розв'язати такі завдання: 1) проаналізувати морфологічні ознаки словотвірних морфем; 2) з'ясувати морфологічні зміни при словотворенні дериватів від основ німецького походження.

Дослідження похідних, утворених від основ німецького походження на українському ґрунті, виконується в синхронічному аспекті, з точки зору їх будови та функціонування на сучасному етапі розвитку української мови. Конкретний аналіз морфологічних особливостей словотвірної структури дериватів від основ німецького походження має системний характер та виконується за лексико-граматичними ознаками дериватів.

У даному дослідженні виділені наступні структурно-семантичні різновиди дієслів, запозичених з німецької мови з суфіксами: *-ува-*, *-ізува-* / *-изува-*, *-и-*: *брак – бракувати*, *капітал – капіталізувати*, *зумер – зумерити*. Залежно від того, яких саме змін зазнає фонемна структура морфем (чи основ) при словотворенні дієслівних дериватів, виявлено три типи морфологічних явищ: чергування, усичення та модифікація наголосу. Зафіксовано 72 (91%) дієслівних похідних німецького походження, в деривації яких беруть участь морфологічні явища.

Морфологічні модифікації відбуваються при творенні відсубстантивних дериватів за допомогою суфіксів: *-ува-*, *-ізува-* / *-изува-*. При творенні дієслів німецького походження, утворених за допомогою суфікса *-и-*, не виявлено зазначених морфологічних модифікацій.

При творенні ад'єктивних похідних від німецьких основ використовуються суфікси *-н-*, *-ивн-*, *-озн-*, *-ов-* / *-ев-*, *-ичн-* / *-ічн-*, *-альн-*, *-ськ-*: *парламент – парламентарний*, *реферат – реферативний*, *тенденція – тенденціозний*, *анчоус – анчоусовий*, *рахіт – рахітичний*, *руна – рунічний*, *квартирант – квартирантський*. Характерно, що при цьому використовуються чотири види морфологічних явищ: усичення, чергування, нарощення та модифікація наголосу (59, 17%).

Творення іменників, що позначають назви осіб чоловічого роду, відбувається при взаємодії основ німецького походження з іншомовними суфіксами *-ист (-іст)*, *-ер*, *-*

ант, *-атор* та питомими українськими суфіксами *-ник* (*-льник*), *-ик* (*-овик*), *-ар*: *арфа* – *арфіст*, *брак* – *бракер*, *пасквіль* – *пасквілянт*, *паціфікувати* – *паціфікатор*, *верстат* – *верстатник*, *фальцювати* – *фальцювальник*, *цех* – *цеховик*, *пошта* – *поштар*.

Співвідносні агентивні іменники жіночого роду утворюються від відповідних іменників чоловічого роду за допомогою наступних суфіксів: *-к*, *-иц(я)*, *-ин(я)*: *рекрут* – *рекрутка*, *марочник* – *марочниця*, *герцог* – *герцогиня*.

Деривація абстрактних назв дії та збірних назв від основ німецького походження виконується в межах словотвірних типів на *-ни*, *-аціј*, *-изаціј*, *-ств*, *-ість*, *-изм* (*-ізм*): *буксувати* – *буксування*, *спекулювати* – *спекуляція*, *маклер* – *маклерство*, *масштабний* – *масштабність*, *гільдія* – *гільдейзм*.

На позначення здрібнілості іменникові основи німецького походження мають суфікси: *-ик*, *-чик*, *-к*, *-очк*, *-ець*: *страз* – *стразик*, *камін* – *камінчик*, *капітал* – *капіталець*, *шпора* – *шпорка*, *бухта* – *бухточка*.

Творення іменників від основ німецького походження за допомогою суфіксів *-ни*, *-ість*, *-ств*, *-чик*, *-ар* відбувається без значних структурних обмежень. Мотивуючі основи субстантивів приєднують словотворчі суфікси іменників досить легко та вільно: *коксувати* – *коксування*, *ренегат* – *ренегатство*. Дериваційний процес субстантивів, утворених за допомогою інших суфіксів, супроводжується такими морфологічними явищами, як чергування, усічення, нарощення, модифікація наголосу або комплексом зазначених трансформацій (103, 28 %): *фляга* – *фляжка*, *концесія* – *концесіонер*, *індосо* – *індосатор*, *компліювати* – *компліюція*.

Таким чином, проведене дослідження дало можливість встановити, що включення німецьких запозичень до словотвірної системи української мови має свої характерні риси та особливості. Дослідження морфологічних особливостей словотворення дериватів від основ французького походження дає можливість вивчити процес взаємоприсотування мотиватора та дериваційного суфікса, для яких характерні такі види морфологічних явищ, як усічення, нарощення, чергування, акцентуація. Слід зазначити, що кожне окреме чергування відзначається неоднаковою регулярністю. Пояснюється це характером кінцевої фонемної структури мотивуючих основ, а також залежить від певного дериваційного форманта, з яким поєднується основа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке / Л. П. Крысин. – М.: Наука, 1968. – 207 с.
2. Федурко М. Ю. Морфологія відіменникового словотворення в сучасній українській мові: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01: спец. «Українська мова» / М. Ю. Федурко. – К., 2005. – 36 с.

І. І. Ільченко (Запоріжжя)

ВІДОНІМНІ ЕРГОНІМИ М. ЗАПОРІЖЖЯ

У сучасному українському мовознавстві постала проблема дослідження одного з підрозділів ономастики – ергоніміки. З набуттям незалежності відбулося чимало змін, вони торкнулися усіх галузей суспільства. Не стала винятком і економіка. Почала відроджуватися приватна власність, і наслідком цього стала поява та активне збільшення кількості установ, закладів, фірм та інших ділових об'єднань людей, що знаходяться не під державним контролем. Паралельно з цим було відкинуто ідеологію соціалістичного устрою у всіх сферах життя, тому зазнала змін номінація вказаних закладів. Саме тут з'являються не бачені раніше простори для фантазії, ерудованості, інтелекту

та уподобань засновників підприємств. Не треба вже було обов'язково називати магазини «Піонер», «Серп і молот».

Але велика кількість новостворених ділових об'єднань і численне розмаїття їхніх назв зовсім не означає, що останні підбрано грамотно, доцільно і з урахуванням особливостей української мови. В результаті цього Україна в цілому і наше місто зокрема потопає в мовчазних або неправильно підібраних назвах на кшталт «Ікар» (садовгородний інвентар), агенція нерухомості «Карат», кафе-бар «Тантал» та ін. Треба зазначити, що питання ергонімії конкретних регіонів піднімалися у роботах О. Белея [1], Н. Кутузи [2], М. Романюк [4] та ін.

Ергоніми м. Запоріжжя умовно можна поділити на дві великі групи: відонімні та відапелятивні. Ми розглянемо першу групу, а саме ергоніми, утворені від онімів.

Відонімні ерг оніми, в свою чергу, поділяються на ті, що утворені від антропонімів, топонімів та інших онімів.

У номінації приватних закладів, установ, підприємств та інших ділових об'єднань людей м. Запоріжжя досить широко використовується антропонімний принцип. Умовно досліджувані власні назви цієї групи можна розподілити на три підгрупи: ергоніми, виражені іменами жіночими, чоловічими та прізвищами.

Підгрупа жіночих імен досить численна і містить як слов'янські, так і неслов'янські антропоніми: кафе «Олеся», салон «Любава», перукарня «Людмила», агенція «Світлана»; салон меблів «Віола», «Вікторія-таксі», одяг «Лаура», послуги охорони «Ніколь», салон взуття «Софі», салон меблів «ANNABEL» та ін.

Підгрупа чоловічих імен також містить слов'янські і неслов'янські антропоніми: салон «Володимир», чоловічий одяг «Даниель», агенція нерухомості «Олександр» та ін. (на жаль, чоловічих імен у назвах ергонімів у м. Запоріжжі дуже мало).

Ергоніми, утворені від прізвищ (але може бути ім'я + прізвище; псевдонім): туристична фірма «Байда», магазин-салон «Санд», кафе «Дали», фірмова крамниця «Михайл Воронін».

Другу групу складають ергоніми, утворені від топонімів (макротопоніми, полісоніми та гідроніми). Макротопонімичний принцип номінації спостерігаємо у таких назвах: універмаг «УКРАЇНА», «Буковина. Кафе. Бар. Магазин», міжнародний промислово-торговельний холдінг «Нова Хортиця», «НЕВАДА. Гральні автомати», кафе-бар «Баварія» та ін. Полісоніми представлені в таких назвах, як-от: бар «Ялта», «Milano» (одяг), продовольча крамниця «Варна», інтернет-кафе «ПАРИЖ», агенція нерухомості «Олександрівськ», діловий центр «Запоріжжя», торговельний будинок «Амстердам», ресторан «Marseille» та ін. Одна з найменших підгруп – це ергоніми, утворені від гідронімів: ломбард «Славутич», кафе «Дніпро», готель «Дніпро», послуги охорони «Аракс», кафе «Тиса».

Ергонімичні назви представлені й іншими онімними групами, а саме: міфонімами, хремотонімами та фітонімами. Група міфонімів складається з назв богів різних народів світу, героїв і суто міфічних істот: кафе-бар «Тантал», салон взуття «Гермес», магазин автозапчастин «Ікар», «Деметра. Продукти», продовольча крамниця «Діоніс», арт-кафе «Аполлон», ювелірна крамниця «Мидас», салон сантехніки «Добриня». Ергоніми-фітоніми репрезентовано такими назвами: «Камелія. КВІТИ», все для дому «Лілія», парфуми «Лаванда», кабінет дерматолога «Чистотіл», косметика «МАЛЬВА», товари для жінок «Орхідея», косметика, побутова хімія «ЛОТОС», торговий будинок «РУТА», міні-маркет «ЧЕРЕШИНА», продукти «СЕЗАМ» та ін. Наступна група – назви, які пов'язані з предметами матеріальної культури (назви художніх творів, витворів мистецтва та оніми-мінерали): ювелірні крамниці «Агат», «Алмаз», «Діамант», «Корал», «Рубін», «Топаз», магазин-кафе «ЗОЛОТИЙ КЛЮЧИК», парфуми, косметика «ЗОЛУШКА», крамниця одягу «Мона Ліза».

Отже, відомісний принцип номінації в утворенні ергонімічних назв є продуктивним. Найбільша група представлена антропонімами (іменами жіночими, чоловічими та прізвищами). Переважна більшість імен звичні для даного регіону. Багато топонімів представлено ергонімами-екзотизмами, зокрема більша частина підгрупи власне топонімів, макротопонімів, полісонімів та гідронімів, що створює відповідний асоціативний фон і служить засобом привернення уваги покупці/клієнтів. Найбільше серед інших онімів налічуємо міфонімів та фітонімів. Модна останнім часом тенденція звертатися до античності не завжди себе виправдовує, оскільки незнання того, що уособлює міфічний персонаж, нерідко призводить до негативних чи безглузвих асоціацій.

Література

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. О. Белей. – Ужгород, 1999. – 21 с.
2. Кутуза Н. В. Структурно-семантичні моделі ергонімів (на матеріалі ергонімікону м. Одеси): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кутуза. – Одеса, 2003. – 18 с.
3. Кутуза Н. В. Ергонімна номінація як елемент реклами / Н. В. Кутуза // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 32. – С. 301–303.
4. Романюк М. Вестернізуємося? (Про ономастичну моду) / М. Романюк // Урок української. – 2003. – № 11–12. – С. 15–16.

О. Б. Каневская (Кривой Рог)

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ КОМПОНЕНТОВ ТЕМАТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «СПОРТ» В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Одной из актуальных проблем лексикологии является выявление системных отношений в лексике. Как известно, на лексическом уровне системность находит свое выражение в тех сложных и многообразных связях, в которые вступают элементы словарного состава отдельного языка. Один из возможных путей изучения системных связей лексических единиц заключается в выявлении семантических и тематических полей, микрополей, групп, лексико-семантических групп, подгрупп и определении их смысловой структуры, а так же образующих их лексических элементов. Анализ вычлененных методом сплошной выборки из толковых словарей русского языка [2; 4] и словарей иностранных слов [1; 3] лексических единиц, относящихся к тематическому полю «Спорт» (более 900), позволил выделить следующие подгруппы:

«Зимние виды спорта»: *бенди (хоккей с мячом, русский хоккей), биатлон, бобслей, буерный спорт, двоеборье, кёрлинг, конькобежный спорт, лыжный спорт, лыжные гонки, лякросс, могул, натурбан, прыжки с трамплина, санный спорт, скелетон, ски-боб, слалом, фигурное катание, фристайл, шорт-трек, хоккей.*

«Летние виды спорта»: *акробатика, бадминтон, баскетбол, ватерполо (водное поло), волейбол, гандбол, гимнастика, гребля, десятиборье, конный спорт, легкая атлетика, парусный спорт, пинг-понг (настольный теннис), плавание, прыжки на батуте, прыжки в воду, пятиборье, синхронное плавание, скейтбординг, спортивная гимнастика, стрельба, стендовая стрельба, стрельба из лука, теннис, триатлон, тяжёлая атлетика, футбол, хоккей на траве, художественная гимнастика.*

«Атлетика»: *легкая атлетика, тяжёлая атлетика.*

ЛС подгруппа «Легкая атлетика»: *бег, бег с барьерами (стиль-чез), десятиборье, марафонский бег, метание диска, метание копья, метание молота, прыжки в высо-*

ту, прыжки в длину, прыжки с шестом, пятиборье, спортивная ходьба, толкание ядра, тройной прыжок.

ЛС подгруппа «Тяжелая атлетика» (вид спорта, связанный с поднятием тяжестей): *гантели, гири, штанга (жим, рывок, толчок).*

«Автомотоспорт»: *автомобилизм, авторалли, картинг (1) [1], ралли.*

ЛС подгруппа «Мотоциклетный спорт»: *мотоспорт: шоссейные гонки, спидвей по гравийным дорожкам стадиона, спидвей по ледяным дорожкам стадиона, ипподромные гонки по земляной дорожке, кроссы, фигурное вождение; спидвей (1) [1], мотобол, мотогонки.*

«Велосипедный спорт»: *велоспорт: гонки на треке, гонки на шоссе, гонки по пересеченной местности, фигурная езда, велобол, велополо, маунтинбайк (2) [4].*

«Конный спорт»: *бега (3) [4], гандикап (2) [4], дерби, конкур, конный пушбол, поло (1) [1], родео, стиль-чез (1) [1].*

«Радиоспорт»: *радиоспорт, «охота на лис».*

«Игровые виды спорта»: *бадминтон (волан), бейсбол, бенди (хоккей с мячом), баскетбол, боулинг, ватерполо (водное поло), велобол, велополо, волейбол, гандбол (ручной мяч), гольф, дартс, крикет, крокет, мини-футбол, мотобол, пинг-понг (настольный теннис), пляжный волейбол, поло, пушбол, регби, ринк-хоккей, теннис, сквош, софтбол, футбол, хоккей, хоккей на траве.*

«Единоборства»: *армрестлинг, бокс, вольная борьба, греко-римская (классическая) борьба, кетч, кикбоксинг, самбо, фехтование.*

ЛС подгруппа «Восточные единоборства»: *айкидо, джиу-джитсу, дзюдо, карате, кунг-фу, тайбокс (тайский бокс), тейквондо, сумо, ушу.*

«Спортивное конструирование»: *авиамоделлизм (авиамоделльный спорт), автомоделлизм (автомодельный спорт), моделлизм.*

«Спортивно-логические игры»: *бридж, рэндзю, шахматы, шашки.*

«Бильярд»: *карамболь, пирамида, русский бильярд, снукер.*

«Водные виды спорта»: *водный слалом, гребля, дайвинг, парусный спорт, плавание, прыжки в воду, сёрфинг, синхронное плавание.*

ЛС подгруппа «Парусный спорт»: *виндсёрфинг, парусный спорт, регата.*

«Воздушный спорт»: *дельтапланеризм, парашютный спорт, планеризм.*

«Туризм»: *автотуризм, альпинизм, ориентирование, туризм, скалолазание.*

«Физическая культура»: *атлетизм, аэробика, бодибилдинг, калланетик, культуризм, ритмика, фитнес, физкультура, шейпинг.*

В тематических подгруппах выделяются лексико-семантические группы и микрополя, которые имеют иерархическую структуру с ядерными семемами – наименованиями видов спорта. Границы подгрупп подвижны и пересекаются, лексические единицы могут быть компонентами сразу нескольких подгрупп.

Собственно терминологическая лексика современного языка спорта представляет собой довольно пёстрое и разнородное сочетание наименований из слов: исконно русских (*борьба, плавание, бег, прыжки, ходьба*) и заимствованных (*карате, кунг-фу, хоккей*); слов старых (*сани, молот, ядро, копье*) и новых (*калланетик, сумо, фри-стайл*); общеобиходных по происхождению (*корзина, сетка, ворота*) и узкоспециальных (*жим, багги, дриблинг*); слов, созданных по моделям общелитературного словообразования (*лыжник, конькобежец, многоборье*) и по специализированным моделям, характерным для спортивного терминообразования (*баскетбол, велобол, волейбол, мотобол, пушбол, футбол, ватерполо, велополо*).

Для спортивной терминологии характерны: 1) слова общелитературного языка, ставшие терминами в результате семантического преобразования (*корзина, восьмёрка, шаги, нырок*); 2) слова, заимствованные из других национальных языков (напри-

мер, заимствованные из французского языка термины, относящиеся к конному спорту: *манеж, галоп, барьер*); 3) термины-дериваты, слова, образованные средствами собственной словообразовательной системы или на основе международного терминологического фонда (*десятиборье, пятиборье или пентатлон, биатлон; фигура, позиция; автоспорт, авиамоделизм*).

Проведённый анализ вычлененных лексических единиц свидетельствует о том, что терминологическое словообразование языка спорта основано на системе словообразования русского литературного языка. К числу наиболее типичных способов для спортивного терминообразования относятся:

1. Семантический способ терминообразования. Так, слово *корзина*, означающее в современном устно-бытовом языке предмет, в который что-либо можно складывать, стало восприниматься еще и как *кольцо* в баскетболе. В составе спортивной терминологии такие слова многочисленны: *кольцо, рывок, прыжок, ворота, дубль, булава, лента, конь, дорожка, бросок, борт, мостик, свеча, тур, фланг, барьер* и т. д.

2. Синтаксическим способом, обладающим высокой степенью продуктивности, в спортивной терминологии создаются многочисленные термины-словосочетания: *прыжки с шестом, прыжки в высоту, хоккей на траве, спортивная ходьба, парное катание, спортивные танцы, тройной прыжок, синхронное плавание, водное поло, парашютный спорт, летняя олимпиада, жёлтая майка* и др.

3. Продуктивен морфологический способ: *баскетбол – баскетбольный – баскетболист, футбол – футбольный – футболист, гандбол – гандбольный – гандболист, бег на коньках – конькобежный – конькобежец* и т. д.

Известно, что аффиксальное словообразование применительно к терминологическим сферам отличается более строгой семантической специализацией словообразующих морфем и моделей. Так, в наименовании лиц по профессии прослеживается тенденция к закреплению за спортивными профессиями словообразующего аффикса *-ист*, присоединяемого к наименованию вида спорта (*футболист, хоккеист, волейболист, дзюдоист, теннисист, каратист, гандболист, тейквондист, сумоист* и т. д.). Для спортивного терминообразования свойственны аффиксы, активно применяемые в сфере общелитературного и специального словообразования: *нулевой суффикс, -ние, -ок, -ец, -ник, -щик* и др. (*бег, забег, плавание, вбрасывание, прыжок, бросок, борец, олимпиец, защитник, лучник, лыжник, саночник, разрядник, фехтовальщик* и т. д.), а также заимствованные аффиксы: *супер-, контр-, -изм* и др. (*суперфинал, суперсерия, контратака, авиамоделизм, альпинизм, туризм, моделизм, планеризм* и т. д.). Характерно для образования спортивных терминов и сложение как собственно русских корней (*двоеборье, троеборье, десятиборье*), так и интернациональных корней *-дром, -атлон, авто-, мото-, вело-* (*кордодром, велодром, мотодром, биатлон, триатлон, пентатлон; автоспорт, автоспорт, мотобол, велоспорт, велобол*).

Активнее всего спортивная терминология пополняется за счёт заимствований из разных языков: *айкидо, армрестлинг, багги, бодибилдинг, боулинг, джиу-джитсу, драйвер, карате, кёрлинг, клэб, кунг-фу, ринк-хоккей, роллер, рэндзю, скибоб, софтбол, стипль-чез, сумо, ушу, тейквондо, фитнес, фристайл, шейпинг, шорт-трек* и т. д.

Для спортивной терминологии характерны основные лексико-семантические процессы: полисемия, омонимия, синонимия, антонимия.

Так, спортивные термины могут быть образованы на основе метафорического переноса значения общепонятного слова (*бомбардир, корзина, атака, сетля*). А также терминологическая многозначность является результатом переноса значения на основе метонимии (*шахматы*: 1. Игра на доске. Соответствующий вид спорта. 2. Набор фигур для такой игры [4, с. 933]).

Явление омонимии в сфере спортивной терминологии представлено достаточно широко. Например: *бокс* (1) – кулачный бой между двумя спортсменами в защитных перчатках; вид спорта; *бокс* (2) – мужская причёска; *бокс* (3) – 1) изолированное помещение в больницах; 2) выгороженное место для автомобиля в гараже; 3) приспособление в виде коробки [4, с. 50]. *Спорт* (1) – 1) составная часть физической культуры; 2) система организации и проведения соревнований и учебно-тренировочных занятий по этим комплексам; *спорт* (2) – биол. почковая мутация [3, с. 480].

В спортивной терминологии синонимы соотносятся с одним и тем же понятием и объектом, они не характеризуют разные его свойства. Причинами их возникновения чаще всего являются разные источники формирования терминов: *водное поле* – *ватерполо*, *культуризм* – *атлетизм* – *бодибилдинг*, *пятиборье* – *пентатлон*, *настольный теннис* – *пинг-понг*, *теннис* – *лаун-теннис*, *хоккей с мячом* – *русский хоккей* – *бенди*, *хоккей* – *хоккей с шайбой*, *тайский бокс* – *тайбокс*, *футбол* – *сокер* (США), *бадминтон* – *волан* (устар.).

Явление антонимии в языке спорта существенно не отличается от соответствующего явления в общелитературном языке. Например: *победа* и *поражение*, *выигрыш* и *проигрыш*, *старт* и *финиш*, *гол* – *промах*, *контактная* – *бесконтактная* (*защита*), *блокирование* – *деблокирование* (*защитника*).

Тематическое поле «Спорт», в отличие от спортивной терминосистемы, пополняется различными профессионализмами, жаргонизмами, просторечиями: *финт* – обман; *технарь* – технический фол; *галик* – голеностопный сустав; *мансы* – неигровые приёмы; *старый* – капитан команды *курить* – отдыхать; *наказать* – обыграть, выиграть; *дёрни его* – обмани; *баню греть* – сидеть на скамье запасных и др.

Таким образом, состав тематического поля «Спорт» в русском языке постоянно пополняется за счёт собственно лингвистических (неологизмов, заимствований) и экстралингвистических (появление новых и внедрение экзотических видов спорта) факторов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Новейший словарь иностранных слов и выражений / [отв. за вып. В. В. Адамчик]. – Минск : Современный литератор, 2003. – 976 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М. : Рус. яз., 1983. – 816 с.
3. Словарь иностранных слов. – 16-е изд., испр. – М. : Рус.яз., 1988. – 624 с.
4. Современный толковый словарь русского языка / [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – СПб. : «Норинт», 2004. – 960 с.

И. О. Клепацкая, И. И. Турута (Днепропетровск)

СЕМАНТИКО-ГРАММАТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ НОВООБРАЗОВАНИЙ В МАСС-МЕДИЙНЫХ ТЕКСТАХ

Конец XX – начало XXI в. ознаменовались выдвижением средств массовой информации на первое место в формировании важнейших тенденций развития современного русского литературного языка.

Традиционные СМИ (печать, радио, телевидение) и различные виды новых (билборды, рекламные ролики, интернет, SMS-сообщения и т. д.) способствовали созданию единого информационного пространства, без которого человек уже не представляет свое существование в современном глобализованном мире.

Тексты массовой информации, как отмечает Т. Г. Добросклонская, являются одной из самых распространенных форм современного бытования языка, а их совокуп-

ная протяженность намного превышает общий объем речи в прочих сферах человеческой деятельности [2, с. 38].

Язык газет рубежа веков поистине является зеркалом современной жизни. Он отражает самые разнообразные стороны окружающей нас действительности, смену политических и культурных приоритетов, формирование новых национальных традиций, новых культурно значимых концептов, выступая показателем «языкового вкуса эпохи» (В. Г. Костомаров).

Последние два десятилетия характеризуются активизацией деривационных процессов, появлением огромного множества новообразований, и именно газета является самым «чутким регистратором новых слов, значений, словосочетаний» [6, с. 69].

Количество новообразований на страницах периодики растет день ото дня, наглядно подтверждая утверждения многих исследователей, что создание новых слов – один из самых активных современных языковых процессов.

Специфика жизни современного общества проявляется во многом, но к наиболее значимым ее чертам можно отнести «свободу от ограничений разного рода..., раскованность, раскрепощенность» [3, с. 91], что проявляется в публицистике наших дней отказом от стереотипов и штампов и, напротив, широким привлечением эмоционально-оценочных речевых средств [1, с. 45]. Важное место в их системе, по утверждению В. Н. Вакурова, занимают средства индивидуализации языка публицистов, в частности такой важный компонент речевого воздействия, как окказиональные слова. Именно средства индивидуально-авторской речи характеризуют мастерство публициста, неповторимость, самобытность его творчества [1, с. 45] и в то же время широкие словообразовательные возможности русского языка.

Анализ текстов современных русскоязычных печатных СМИ, таких как еженедельник «2000», «Аргументы и факты», «Комсомольская правда в Украине», «Сегодня», «Теледом», «Телескоп», «Бульвар Гордона» и др., позволяет с полной уверенностью утверждать, что нашу печать захлестнула волна не просто новых слов, называющих новые понятия, явления, процессы, а окказионализмов, созданных в определенном контексте для решения конкретных авторских целеустановок, характеризующихся словообразовательной производностью, функциональной однородностью, экспрессивностью, номинативной факультативностью [5, с. 11].

Масс-медийные новообразования в указанных печатных изданиях разнообразны по значению, принадлежности к определенным тематическим группам и грамматическим классам, использованию словообразовательных средств, стилистическим характеристикам, выполняемым функциям. Всех их можно объединить в понятийное поле «Человек и его жизнедеятельность», которое включает в себя разветвленную систему микрополей и тематических групп.

При систематизации исследуемых окказионализмов была использована классификация, предложенная Ж. В. Колоиз в монографии «Українська окказіональна деривація» [4], т. к. процессы, связанные с созданием окказиональных образований в русском языке, во многом совпадают с формированием аналогичных образований в украинском. Однако данная классификация основана в большей степени на изучении художественных текстов и только частично может накладываться на публицистические новообразования, тем самым подчеркивая их специфику по сравнению с окказионализмами в других стилях речи. Расхождение в выделенных группах связано еще с тем, что в текстах СМИ через окказиональные образования репрезентируется в основном человек, а не вся окружающая нас действительность, поэтому такие группы, как наименование растительного и животного мира, практически не встречаются.

Ж. В. Колоиз предлагает все разнообразие окказиональных результатов лексических деривационных процессов представить в виде следующих трех основных групп:

- 1) окказиональные репрезентанты предметности;
- 2) окказиональные репрезентанты процессуального признака;
- 3) окказиональные репрезентанты непроцессуального признака [4, 121].

Все они имеются и в масс-медийных текстах («*анишлаговость*», *исламофобия*, *американофильство*, *форумчанин*, *ценопад*; «*забикивать*», *кусочничать*, *перекредитоваться*, *пофестивалить*; *белосердечные*, «*жирогенный*», *краснофонарные*), но преобладают новообразования-субстантивы.

I. Окказиональные репрезентанты предметности.

Данные репрезентанты предметности можно дифференцировать как номены, обозначающие конкретные: «*бронзовик*» (спортсмен – обладатель бронзовой медали), «*наблюдашка*» (курсовая работа студента театрального института), *телемыло* (телесериал) или абстрактные понятия: *зверолобовость* (любовь к животным), *оранжизм* (отстаивание идей «оранжевой» революции), *триполизм* (пропаганда трипольской культуры). Номены, называющие конкретные понятия, в свою очередь подразделяются на обозначения живых: «*самооборонец*» (член партии «Народная самооборона»), «*квартильщики*» (участники театра-студии «95 квартал») / неживых предметов: «*Вездепльика*» (название семечек), «*Голодоморня*» (заведение фаст-фуда), «*Колумбийка*» (Колумбийский университет в Нью-Йорке), лиц: *политесса* (женщина-политик), *бютовец*, *списочник* (избранный в органы самоуправления по списку партии) / не лиц (нет примеров).

В нашем материале самым многочисленным является деривационное поле «лицо как носитель непроцессуального признака», и среди его деривационных рядов можно выделить в частности такие:

1) персонимы, которые называют лиц по профессии или роду деятельности: *граффер* (автор граффити – настенных рисунков), «*порнограф*» (компьютерщик, создатель порносайтов), *душеведы* (образное название психологов);

2) персонимы, называющие лиц по общественной и профессиональной деятельности: «*вадовцы*» (члены всемирного антидопингового агентства «ВАДА»), *черносолнцевцы* (члены общественной организации «Черное солнце»), *росукрэнергоцы* (представители компании «РосУкрэнерго»), *Дог-шоуист* (ведущий телевизионной программы «Дог-шоу»), *прожекторщики* (ведущие телевизионной программы «Прожекторперисхилтон»), *клофелинницы* (женщины, зарабатывающие себе на жизнь кражами, для осуществления которых подсыпают клофелин своим жертвам);

3) персонимы, которые называют лиц по политической деятельности, принадлежности к партиям, группам, объединениям, как в Украине, так и за ее пределами: *кинаховцы*, *нашеукраинцы*, *нунсовцы*, *ющенковцы*, *ликудовцы* (члены израильской партии «Ликуд»);

4) персонимы, которые называют лиц: а) по политическим взглядам: *антисаркозист* (противник политики Н. Саркози), «*антиющенковец*», *оранжист* (сторонник идей, отстаиваемых во времена «оранжевой» революции); б) жизненными убеждениями, привязанностями: *бракофобист* (человек, боящийся вступать в брак), *бескошатник* (человек, у которого нет кошки), *земфироман* (фанат творчества Земфиры).

Что касается деривационного поля «лицо как носитель процессуального признака», что его наполняют единицы, называющие лиц по выполняемому действию, которое определяет их общественно-политическую деятельность, социальный статус, взгляды, поведение и др.

В использованной нами классификации Ж. В. Колоиз в данном поле выделены две подгруппы [4, с. 130–131], хотя наш материал позволяет отнести окказионализмы только к первой. Это персонимы, называющие лиц по выполняемому действию, прямо / непрямо направленному на объект: *голодоморовед* (лицо, которое занимается вопросами голодомора), *ёлковед* (специалист по организации новогодних праздников), *евроинтегратор* (лицо, которое занимается евроинтеграцией), *рубист* (тот, кто профессионально быстро умеет собирать кубик Рубика), *стенкопроходец* (участник телевизионной программы «Стенка на стенку»).

Номены для обозначения абстрактных понятий, репрезентируя предметность, называют не собственно предметы, а абстрагированные обобщенные и представленные в виде предметов признаки, свойства, действия, процессы, непосредственно связанные с существованием конкретных материальных объектов. Среди них можно выделить:

1) идеонимы, которые называют физическое и психическое состояние человека, его качества, умение: *журналистскость* (качество, присущее современному журналисту и позволяющее ему собирать так называемые «жареные» факты), *остаткомания* (стремление совершать покупки на распродажах в дорогих магазинах), *пианомания* (увлечение игрой на пианино); *пророссийскость* (поддержка интересов России), *СВЧ-фобия* (боязнь вредных излучений микроволновой плиты);

2) идеонимы, которые называют общественно-политические формации: *дурократия* (система управления, противоречащая здравому смыслу), *кучмизм* (период в истории Украины, когда главой государства был Л. Д. Кучма), *оранжизм* (время, когда в политике руководства Украины преобладали идеи «оранжевой» революции), *коалициада*, *спикериада* (затянувшийся период формирования коалиции, избрания спикера).

Деривационное поле «абстрактное понятие как носитель процессуального признака» связано с глагольными мотиваторами и представлено одной группой – «идеонимы, которые называют понятие как результат опосредованного объектом действия». Например: *суржизация* (засилие суржика), *оранжизация* (распространение идей «оранжевой» революции), *коалиционирование* (создание коалиции), *охвоение* (предоставление всем желающим возможности приобрести елку).

В украинских СМИ также есть подобные образования: *вечерківці*, *дебілізація*, *коаліціанти*, *неосвразійство* и др.

II. Окказиональные репрезентанты процессуального признака.

К ним относятся публицистические окказиональные глаголы, среди которых в соответствии с классификацией Ж. В. Колоиз [3, 142–151] можно выделить следующие:

1) вербонимы, которые называют действие через их отношение к атефактономам: *не лыжиться* (о нежелании эстрадных звезд Украины кататься на лыжах на украинских горнолыжных курортах), *пластилинит* (становится мягким от жары, как пластилин);

2) вербонимы, которые называют действие через его отношение к идеонимам (их большинство): *перестереотипиться* (изменить стереотипы), *перереферендить* (изменить результаты референдума), *сволшебничать* (совершить нечто волшебное), *столбенеть* (заражаться столбняком), *цензурировать* (подвергать цензуре), *не забудниться* (не утратить праздничного новогоднего настроения);

3) вербонимы, называющие действие через его отношение к другому процессуальному признаку: *телеобратиться* (обратиться по телевидению), *главнокомандовать* (руководить на высшем уровне, как главнокомандующий).

Можно выделить и единичные примеры окказиональных вербоидов (причастий), которые в основном называют признак по действию через их отношение к антропо-

нимам или персонимам: «*богаличаненный*», «*украинствующие*», *юльнувший*, *диссидентствующий* и др.

В целом группа глаголов-окказионализмов в нашем материале является самой малочисленной.

Аналогичные новообразования представлены и в украинских масс-медийных текстах: *відтермінувати*, *сплагатив*, *суржикують*, *футболісмо*.

III. Окказиональные репрезентанты непроцессуального признака.

Эта группа новообразований, занимающая второе место после окказиональных субстантивов, в основном относится к деривационному полю «адъективный номен как носитель непроцессуального признака» и включает:

1) адъективы, которые называют признак через его отношение к антропонимам и персонимам (последних большинство): *БИЛАНОкаменная* (о Москве, как о месте проведения в 2009 году конкурса «Евровидение» благодаря победе в 2008 году Д. Билана), *антиющенковский* (направленный против политики В. Ющенко), *луценковский* (присущий Ю. Луценко);

2) адъектонимы, называющие признак через его отношение к соматизмам: *евролицый* (человек с европейским типом лица), *косоголовая* (с косой на голове – о Ю. В. Тимошенко);

3) адъективы, которые называют признак через его отношение к артефактонимам: *барбиподобная* (похожая на куклу Барби);

4) адъективы, называющие признак через отношение к идеонимам: *голодоморный* (относящийся к голодомору), *холодновоенный* (присущий «холодной войне»), «*чертоводюжинные*» (13 %, на которые Днепропетровский горводоканал повысил платежи для населения).

Классификацию Ж. В. Колоиз можно дополнить и адъективами, называющими признак по действию через их отношение к другим группам собственных имен: *постмайданный* (произошедший после событий на Майдане осенью 2004 г.), *майданутый* («пропитанный» идеями Майдана), *самооборонный* (организованный членами партии «Народная самооборона»), *послефабричный* (после участия в телепроекте «Фабрика звезд»), «*оскароносный*» (награжденный американской кинопремией «Оскар») и т. д.

В заключение отметим, что представленная семантико-грамматическая классификация публицистических окказиональных новообразований – это только один из многочисленных аспектов их изучения, поэтому не затронутые в данной работе словообразовательный, стилевой, стилистический, функциональный подходы к их анализу могут стать предметом самостоятельного рассмотрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вакуров В. Н. Словотворчество журналиста / В. Н. Вакуров // Вестник МГУ. – Серия 10. – 1991. – № 4. – С. 44–55.
2. Добросклонская Т. Г. Роль СМИ в динамике языковых процессов / Т. Г. Добросклонская // Вестник МГУ. – Серия 19. – 2005. – № 3. – С. 38–54.
3. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 90–141.
4. Колоїз Ж. В. Українська окказіональна деривація / Ж. В. Колоїз. – К.: Акцент, 2007. – 310 с.
5. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лыков. – М.: Высш. шк., 1976. – 119 с.
6. Попова Т. В. Неология и неография современного русского языка: учеб. пособие / Т. В. Попова, Л. В. Рацибурская, Д. В. Гугунава. – М.: Флинта: Наука, 2005. – 168 с.

ЕЩЁ РАЗ О ПРИНЦИПАХ ОРГАНИЗАЦИИ ЛЕКСИЧЕСКИХ ДЕРИВАТОВ

Целью предложенных тезисов является описание и частичная демонстрация синхронной, диахронной и ахронической моделей гнезда слов с праиндоевропейской вершиной *uēlk̑tī в русском языке.

Наиболее распространенными типами гнезд являются словообразовательный и этимологический. При объединении слов в гнезда первого типа принимаются во внимание отношения производности родственных с точки зрения синхронии слов; об историческом родстве в данном случае речь не идет (А. Н. Тихонов, В. Н. Немченко). При объединении слов в гнезда второго типа учитывается историческое родство (родство дестимологизированных единиц), но не принимаются во внимание отношения производности слов, составляющих данные гнезда (Ж. Ж. Варбот). Именно поэтому продолжают быть актуальными постановка и разрешение вопроса о группировках исторически родственных слов, связанных отношениями производности (Н. В. Дьячок). Ценность реконструкции гнезд нового типа заключается в том, что такие гнезда способны отражать не только связи однокоренных слов в одном языке, но и межъязыковые связи, в частности в пределах восточно- и южнославянских языков.

Существует несколько точек зрения относительно принципов объединения слов в гнездо. Наиболее общая формулировка звучит так: «Гнездо (англ. family of words) – группа слов, происходящих от одного корня и объединяемых **современными** (выделено нами – В. К.) морфологическими или семантическими связями» [1, с. 109].

Под словообразовательным гнездом понимается «упорядоченная отношениями производности совокупность слов, характеризующихся общностью корня» [4, с. 260]. Общность однокоренных слов проявляется не только в плане выражения (в наличии у них одного и того же корня), но в плане содержания (корень выражает общий элемент значения для всех родственных слов). Иначе говоря, слова, объединяющиеся в словообразовательное гнездо, имеют и смысловую, и материальную общность.

Границы гнезда подобного типа подвижны. Гнезда могут пополняться новыми словами, и, наоборот, многие слова в гнезде перемещаются из центра на периферию или совсем выходят из него.

А. Н. Тихонов считает, что, поскольку словообразовательные гнезда находятся в постоянном движении, в любом синхронном состоянии в них могут быть и малоупотребительные лексемы, и слова, выходящие из употребления, устаревающие, то есть слова, слабо связанные с системой, но еще не выпавшие из нее. А. Н. Тихонов утверждает, что «выпадение тех или иных слов из гнезда, обособление от однокоренных слов чаще всего происходит в результате семантической декорреляции их, утраты смысловой связи между ними» [5, I, с. 37]. Э. А. Балалыкина дает наиболее полную характеристику словообразовательного гнезда, считая, что словообразовательное гнездо – это широкое объединение производных образований в языке, включающее как словообразовательные парадигмы, так и словообразовательные цепи, которые системно упорядочивают эти производные. Она определяет словообразовательное гнездо как «совокупность однокоренных слов, связанных отношениями производности» [2, с. 147].

В основании гнезда (вершине гнезда) лежит непроемное с точки зрения современных отношений слово, которое является производящим для лексем, входящих в его словообразовательную парадигму. Каждый член этой парадигмы, в свою очередь, может иметь свою словообразовательную парадигму или развернутую на его основа-

нии словообразовательную цепь. Все элементы словообразовательного гнезда, кроме начального, являются производными словами, а гнездо строится на основе живых словообразовательных отношений, которые, на самом деле, являются не живыми словообразовательными, а актуальными мотивационными отношениями. Н. В. Дьячок считает, что представляется возможным «на основании данных слов словообразовательного гнезда только определить, что слово **Х** мотивирует слово **У**, то есть признак номинации слова **Х**, его внутреннюю форму можно определить через семантику основы слова **У** и семантику того компонента, который условно называется словообразовательным формантом» [3, с. 21]. Однако у нас нет никаких оснований утверждать, что слово **Х** образовано от слова **У**, поскольку всегда есть шанс утраты в процессе эволюции словообразовательного гнезда каких-либо промежуточных звеньев (сейчас *поволока* – *поволоч-ник* вместо реального *поволока* – *поволоч-н-ый* – *поволочн-ик*). Эти отношения называют еще иерархически упорядоченными отношениями между производящими и производными словами, обнаруживаемые при анализе их синхронической деривационной истории, они являются неременным условием объединения однокоренных слов в гнездо.

В словообразовательное гнездо, по мнению Э.А. Балалыкиной, «не входят дезтимологизированные слова, утратившие связи с теми членами гнезда, на базе которых они были образованы» [2, с. 148]. В словообразовательном гнезде необходимо учитывать также явление неединственной мотивации (мотивированности), которое может быть отражено в одном или нескольких звеньях этого гнезда. Например:

волочь
волоченный
волоченно
разволоченно
разволочь
разволоченный
разволоченно.

В данном случае наречие мотивировано *разволоченно* наречием *волоченно* и прилагательным *разволоченный*.

Историческое развитие языка обуславливает образование этимологических гнезд: нарушение словообразовательных связей внутри словообразовательного гнезда приводит к образованию на его базе нескольких новых словообразовательных гнезд. Связи между ними могут быть определены как этимологически устанавливаемые, а следовательно, объединение их возможно уже только в пределах этимологического гнезда.

Этимологическое гнездо представляет собой группу слов, имеющих общий исторический корень, образованных от непроемной основы – этимона. Анализ этимологического гнезда в целом, во всем многообразии образующих его словообразовательных связей очень существен также с точки зрения изучения типологии разрывов словообразовательных связей, превращающих словообразовательное гнездо в этимологическое.

К распаду словообразовательных связей внутри гнезда и к превращению словообразовательного гнезда в гнездо этимологическое ведут морфонологические процессы, а также лексико-морфологический процесс опрошения.

Для этимологического гнезда характерен переход от принципа синхронии, присутствующего словообразовательному гнезду, к принципу диахронии. Этот переход обусловлен разрушением словообразовательных связей внутри гнезда.

«Но наибольший интерес, – по мнению Н. В. Дьячок, – представляет такой тип гнезда, который составляют родственные (исторически однокоренные) слова, имею-

щие общую основу; в пределах данного гнезда словообразовательные связи не разрушаются, а являются продуктивными с точки зрения истории языка» [3, с. 22]. Здесь имеет место своеобразный синтез принципов построения словообразовательного гнезда и гнезда этимологического. Реконструкция данного типа гнезда базируется на принципе ахронии.

Этимолого-словообразовательное гнездо – это «совокупность этимологически однокоренных слов, связанных отношениями производности» [3, с. 22]. Вершиной гнезда является непроизводное с точки зрения ахронии слово, основа которого – производящая для всех слов, составляющих гнездо данного типа. Все слова, входящие в него, образуют этимолого-словообразовательную парадигму. Каждый компонент этой парадигмы, в свою очередь, может иметь свою этимолого-словообразовательную парадигму или, по крайней мере, развернутую на его основании этимолого-словообразовательную цепочку. Таким образом, все элементы гнезда, кроме вершины, являются производными (с точки зрения ахронии) словами, а гнездо строится на базе иерархически упорядоченных словообразовательных отношений между производящими и производными словами, обусловленных исторической подвижностью системы.

Принцип ахронии, на котором базируется реконструкция этимолого-словообразовательного гнезда, позволяет определить не только частные характеристики гнезда (типы мотивации, структуру цепочек и парадигм), но и более общую категорию – объем гнезда. Также принцип ахронии ограничивает количество способов словообразования, при помощи которых могут возникать слова, принадлежащие конкретному этимолого-словообразовательному гнезду. В этот перечень входят все виды деривации (префиксация, суффиксация и т.п., но ни в коем случае не комплексные её разновидности), а также морфонологическое словообразование. Согласно принципу ахронии, слова, словообразовательной базой которых является словосочетание, образуют самостоятельные гнезда, и их наличие в гнездах, вершинами которых являются простые (одноосновные) слова, невозможно. В данном случае также нужно учитывать исходный способ словообразования наречий: принцип ахронии позволяет включать подобные образования в состав гнезда, разумеется, лишь при условии всестороннего освещения их истории.

Таким образом, можно сделать следующие выводы: 1) лексические дериваты объединяются в определённые группировки согласно соответствующим принципам; 2) на базе принципа синхронии строится словообразовательное гнездо; 3) в результате разрушения деривационных связей внутри словообразовательного гнезда возникает этимологическое гнездо, которое строится на базе принципа диахронии; 4) тип гнезда, базирующийся на принципе ахронии, можно назвать этимолого-словообразовательным гнездом; 5) этимолого-словообразовательное гнездо включает ограниченное количество способов словообразования (деривацию, морфонологическое – аблаутарное – словообразование, а также требует дополнительной информации об образовании наречий).

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Балалыкина Э. А. Русское словообразование / Э. А. Балалыкина, Г. А. Николаев. – Казань: КГУ, 1985. – 184 с.
3. Дьячок Н. В. Этимолого-словообразовательное гнездо с вершиной-глаголом «речи». Принципы описания: дис. ...канд. филол. наук: 10.02.02 / Дьячок Наталья Васильевна. – Днепропетровск, 2004. – 205 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
5. Тихонов А. Н. Словообразовательный словарь русского языка: в 2 т. / А. Н. Тихонов – М.: Рус. яз., 1985.

TO THE PROBLEM OF LEXICAL INNOVATIONS IN UKRAINIAN COMING FROM FOREIGN BORROWINGS

Linguistic changes have always been a direct reflection of socio-political and economic changes in life of a society. An important place in this process belongs to language borrowings, which are quite natural as a result of the variety of interlanguage contacts. In the course of historical development of the Ukrainian language in linguistics there have always existed different viewpoints as for the role of other language borrowings in Ukrainian. At present the questions of their expediency are estimated differently. Some linguists are apt to think that borrowings result in language obstruction and deterioration. This opinion is supported in the works by L. Masenko, O. Styshov, S. Karavansky and some others. But in all the investigations it is acknowledged that borrowings are authorized and expedient in case if inner language resources are insufficient.

Nowadays the rapid progress, which is being made in scientific knowledge, the extension of sciences and technologies to many new spheres of life create an increasing demand for the formation of new words to express new ideas, new objects and notions. And any language, directly reflecting these needs, enriches and perfects its vocabulary. Ukrainian is also not an exception in this process. The reconstruction of Ukraine's economy, its ever increasing integration into the West European economy, the changes in socio-political sphere – all these processes find reflection in the language system. In particular, they require to increase its vocabulary not only by making neologisms of the native origin, but mostly by adopting words from foreign languages, and in this respect English occupies a leading position as the language of international communication.

A linguistic analysis of Ukrainian mass media made it possible to come to the conclusion that one of the reasons of English borrowings in Ukrainian is the demand for nomination of the new phenomena and occupations, such as *маркетинг* (marketing), *менеджер* (manager), *офіс-менеджер* (office-manager), *дистриб'ютор* (distributor), *інаугурація* (inauguration), *спікер* (speaker), *імпичмент* (impeachment), *брокер* (broker), *ділер* (dealer), *інтерв'юер* (interviewer), *рокер* (rocker), *бренд* (brand), *бізборд* (bigboard), *решет* (racket), *креатив* (creative), *диско клуб* (disco club), *ді-джеї* (d.j.: from disc-jockey), *шоу-мен* (show-man), *ток-шоу* (talk-show), *джек-пот* (jack-pot), *шоп-тур* (shop-tour, where the second component is of French origin), *хот дог* (hot dog), etc. Most of these borrowings are the direct adoption of English words and word-combinations.

Owing to the reconstruction of Ukrainian economy, the following foreign borrowings are marked by high frequency of usage: *приватизація* (privatization), *реструктуризація* (restructurization), *інфляція* (inflation), *стагнація* (stagnation), *комерціалізація* (commercialization), *бартер* (barter), *трастова компанія* (trust company), *концерн* (concern), *холдинг* (holding), *моніторинг* (monitoring), *консалтинг* (consulting), *кліринг* (clearing), *лізинг* (leasing), *демпінг* (damping), *інвестиція* (investment), *дистриб'ютор* (distributor), *промоутер* (promoter), *брокер* (broker), *колектор* (collector), *аудитор* (auditor).

The word 'business' has become one of the constituent parts of compounds with the meaning 'concerning commercial enterprising'. For instance, *бізнес-центр* (business-center), *бізнес-клас* (business-class), *бізнес-вумен* (business-woman), *бізнес-леді* (business-lady), *бізнес-план* (business-plan), *бізнес-клуб* (business-club), *бізнес-програма* (business-programme), *бізнес-партнер* (business-partner), *бізнес-круз* (business-cruise), *шоу-бізнес* (show-business).

The terms in the field of informatics are mostly adopted from English, for instance: *інтерфейс* (interface), *прінтер* (printer), *пейджер* (pager), *сервер* (server), *сканер* (scanner), *файл* (file), *факс* (fax), *стрімер* (streamer), while *програмування* (programming) and *програміст* (programmer) originate from Greek ‘programma’.

Today, if a native word or a word-combination has a foreign equivalent, in mass media the foreign loan-word is more preferably used. Compare: *управління* – *менеджмент* (management), *засоби масової інформації* – *мас-медіа* (mass-media), *нарада на найвищому рівні* – *саміт* (summit), *посилання* – *месадж* (message), *обслуговування* – *сервіс* (service), *громадські зв'язки* – *паблік рилейшнз* (public relations), *зустріч* – *брифінг* (briefing), *перелік цін* – *прайслист* (price list), *представлення* – *презентація* (presentation), *прибуток* – *дивіденд* (dividend), *переробка, перерахунок* – *конверсія* (conversion), *масові збори, зліт* – *ралі* (rally), *образ людини* – *імідж* (image), *вкладник* – *інвестор* (investor), *міський голова* – *мер* (mayor), *заступник міського голови* – *віце-мер* (vice-mayor), *виборці* – *електорат* (electorate), *досвід* – *ноу хау* (know how), *бойовик* – *трилер* (thriller), *покоління* – *генерація* (generation), *доброволець* – *волонтер* (volunteer), *торговець* – *мерчендайзер* (merchandiser), *велосипедист* – *байкер* (biker), *пориальник* – *дайвер* (diver).

Some of the above-mentioned loan-words are often used for creating the expressive meaning, for instance: *імідж*, *ноу хау*, *мер*, *віце-мер*, *електорат*, *паблік рилейшнз*, *генерація*, *трилер*, *волонтер*, *дайвер*, *байкер*.

In recent years the social factors of aesthetic plan have caused the appearance of lexical innovations connected with the spiritual sphere of social development. Among them are following: *пон-арт* (pop-art), *арт-директор* (art-director), *рок-фестиваль* (rock-festival), *хіт-парад* (hit-parade), *рок-театр* (rock-theatre), *рок-вокал* (rock-vocal), *відео-фестиваль* (video-festival), *скайф* (skife) – a style in music.

Lexical innovations in Ukrainian and, in particular, those which come from foreign borrowings are an open system requiring further study and evaluation in terms of their expediency for enrichment and development of the vocabulary and the language system as a whole.

Ю. Р. Олещенко, Н. С. Сонник (Днепропетровск)

ТИПЫ ТЕРМИНОВ-АББРЕВИАТУР В НОМИНАТИВНОЙ СИСТЕМЕ МАТЕРИАЛОВЕДЕНИЯ

Создание терминов путем аббревиации – сложения сокращенных элементов слов, объединенных в одно сочетание, – относится к одному из самых молодых, но чрезвычайно продуктивных, способов терминообразования. Возникновение аббревиатур и распространение их в терминологиях ученые объясняют тенденцией к экономии языковых средств для выражения специальных понятий. Сокращенные термины-аббревиатуры, возникшие на базе словосочетаний, призваны передавать ту же информацию, что и соответствующие им развернутые варианты терминов. Однако переход от мотивированного наименования к демотивированному отражает все же определенный семантический сдвиг. Ведь развернутое несколькословное наименование, как отмечает Е. С. Кубрякова [2, с. 70–71], дает точное представление о деталях и характеристиках обозначаемого, аббревиатура же может восприниматься как условный знак – заместитель этого наименования. Поэтому аббревиатуры часто функционируют в речи профессионалов и их употребление носит специальный характер. Кроме то-

го, говорить о полном соответствии форм в исследуемой терминологии можно не всегда, особенно в тех случаях, когда аббревиатура служит обозначением сплава: *альнико*, *альниси*, *альфер*, *кунифе* и т. д. Дело в том, что сегментами аббревиатурного наименования в таких случаях являются начальные слоги русских или латинских названий основных химических элементов, входящих в состав сплава: *альнико* – алюминий, никель, кобальт; *альниси* – алюминий, никель, кремний (Si – силиций); *альфер* – алюминий, железо (Fe – феррум), *кунифе* – купрум (медь), никель, феррум (железо). В последнем случае аббревиатура могла быть составлена и из названий латинских букв, обозначающих данные элементы: *Cu*, *Ni*, *Fe*. Особенностью образования таких аббревиатур является то, что аналога-словосочетания как такового в данном случае не существует.

Помимо способа слоговой аббревиации, рассмотренного выше, для образования терминов-аббревиатур в сфере материаловедения применяются и такие разновидности, как: а) сочетание начальной части слова с целым словом: *нихром* (ни(кель) + хром), *сильхром* (силиций (кремний) + хром); б) телескопическая аббревиация (объединение начала одного слова и конца второго): *алюмель* (алюм(иний) + (ник)ель).

Аббревиатурные компоненты участвуют и в образовании терминов по модели «аббревиатура + существительное»: *СВС-порошок*, *ГЦК кристаллы*. Аббревиатуры в составе терминов материаловедения чаще всего являются инициальным сокращением атрибутивных компонентов словосочетания, при этом сокращаемый сложный атрибут представляется начальными буквами всех входящих в него компонентов: *УЗ-активация* (ультразвуковая), *ВЧ-испарение* (ВЧ – высокочастотный), *УФ-микроскоп*, *УФ-облучение* (УФ – ультрафиолетовый). Препозитивный аббревиатурный компонент может восходить и к терминосочетанию: *СВС-газостатирование*, *СВС-порошок* (СВС – самораспространяющийся высокотемпературный синтез), *ГПУ-решетка* (ГПУ – гексагональная плотноупакованная), *ГЦК-решетка* (ГЦК – гранцентрированная кубическая).

Следует отметить, что научное осмысление наименований с предшествующим аббревиатурным компонентом еще только начинается. Так, Л. А. Ким и Т. С. Пристайко отмечают, что в научной литературе почти ничего не говорится о номинативных единицах типа *ТБМ-процесс*, которые фиксируются толковыми и переводными специальными словарями со второй половины XX века. Если подобные образования и упоминаются в некоторых работах, то, как правило, в связи с вопросом о символических средствах терминообразования и детально не рассматриваются [1, с. 73]. В монографии В. М. Лейчика и Л. Бесекирской обращается внимание на особый способ образования терминологических единиц: «Характерным случаем является соединение буквенной аббревиатуры со «словом»: *МГД-генератор* (*магнитогидродинамический генератор*), *МГД-насос*, *МГД-энергоблок* (и ряд других терминов с элементом *МГД*)». Авторы высказывают предположение о развитии этого способа под влиянием английского языка с его атрибутивными комплексами и основанными на них аналогичными лексическими единицами (*PB-function* – *pseudo-boolean function*) и отмечают активизацию подобных образований в настоящее время: «...использовавшиеся прежде словосочетания типа *приемник УКВ*, *прибор СВЧ* сменяются в научных текстах сложносокращенными словами типа *УКВ-приемник*, *СВЧ-прибор*» [3, с. 38]. В другом месте своей работы авторы говорят о модульном принципе терминообразования, отмечая, что в качестве модулей могут использоваться абборморфемы (*МГД-генератор*) [там же, с. 41–42].

Очевидно, что данный способ образования нуждается в квалификационном осмыслении и более детальном описании, что может стать задачей отдельного самостоятельного исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ким Л. А. Черты аналитизма в терминосистемах русского языка / Л. А. Ким, Т. С. Пристайко. – Д.: Пороги, 2008. – 148 с.
2. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1981. – 200 с.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик, Л. Бесекирска. – Белосток: Изд-во Белостокского ун-та, 1998. – 180 с.

О. И. Станкевич (Днепропетровск)

ТЕКСТ ФИНАНСОВОГО ОТЧЕТА И ЕГО РАЗНОВИДНОСТИ

Традиционное определение финансового отчета выглядит следующим образом: обязательная форма отчетности, составляемая (в соответствии с требованиями закона) субъектами хозяйствования; отчет о деятельности организации в истекшем финансовом году, показанной в конкретных цифрах (Web zakony.com.ua). Тем не менее, финансовый отчет представляет собой не только цифры, но и определенный вид текста. В последние годы получило распространение представление финансовых отчетов в качестве Интернет-ресурса. По нашим наблюдениям, можно выделить три вида финансовых отчетов в зависимости от их текстовой формы: традиционный табличный отчет, текстовый рекламный отчет, финансовый отчет – гипертекст или компонент гипертекста.

Примером первого может служить фрагмент финансового отчета о поступлении и расходовании средств избирательного фонда М. М. Касьянова:

Строка финансового отчета		Шифр строки	Сумма, руб.	Примечание
1	Поступило средств в избирательный фонд, всего	10	7450000	
в том числе				
1.1	Поступило средств в установленном порядке для формирования избирательного фонда	20	7450000	
из них				
1.1.1	Собственные средства кандидата	30	0	

Данный тип текста имеет своеобразные средства компрессии, которые связаны с его расположением, что позволяет не повторять те или иные элементы.

Второй тип отчета становится особенно актуальным во время финансового кризиса, когда компания или предприятие, которые отчитываются, в большинстве случаев пытаются создать положительное впечатление о своей деятельности. С этой точки зрения показательным можно считать следующий пример:

Итальянская Ducati представила финансовый отчет за первые 9 месяцев 2008 года. Согласно обнародованным данным, глобальный финансовый кризис Ducati не затронул. По крайней мере, пока.

«Объем продаж новых байков Ducati (в штуках) вырос на 19,1 % – с 31 036 мотоциклов в прошлом году до 36 979 единиц в этом. Позитивный тренд, который мы наблюдаем с начала года. И по сравнению с прошлым годом мы добились значительных улучшений, несмотря на сложную макроэкономическую ситуацию», – заявил исполнительный директор Ducati Габриеле дель Торкио (Gabriele Del Torchio).

Однако экстралингвистические обстоятельства в настоящее время вынуждают прибегать к негативной коннотации текста, в нашем случае – финансового отчета. Так, в отчете авиакомпания отмечает:

Соответственно, в первом квартале прибыли группы SAS снизились до размера 973 млн. шв. крон, что являет собой существенный спад по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. Традиционно первый квартал является «мертвым сезоном», а в этом году ситуацию усугубил тот факт, что пасха пришлось на март. Преобладающая тенденция к спаду приведет к снижению прибыли еще примерно на 600 млн. шв. крон. Мы продолжали нести все большие убытки вследствие проблем с самолетами Q400, но размер компенсации, полученной от фирмы Bombardier, в основном покрывает их в этом квартале. По мнению экспертов, следует готовиться к олительному экономическому спаду.

Третий тип отчета представляет собой гипертекст. В «Словаре культуры XX века» Вадим Руднев определяет гипертекст как «текст, устроенный таким образом, что он превращается в систему, иерархию текстов, одновременно составляя единство и множество текстов» [1, с. 69]. В 1965 году Тед Нельсон из Гарвардского университета ввел в обращение термин «гипертекст», определив его как комбинацию «текста на естественном языке со способностью компьютера осуществлять интерактивное ветвление или динамичное воспроизведение... нелинейного текста... который не может быть напечатан обычным образом на листе бумаги» (цит. по: [2, с. 6]). В **компьютерной** терминологии, гипертекст – **размеченный** текст, содержащий в себе **ссылки** на внешние ресурсы. Примером гипертекста могут служить документы на **HTML** (гипертекстовом языке разметки), размещённые в **Интернете**. Так, финансовый отчет компании Лукойл имеет более 300 линков, которые в сумме могут дать макси-гипертекст, как, например, отчет за 2006, 2007, 2008 годы, общая информация о Компании, история Компании, акционеры, корпоративное управление, дочерние компании и др.

Таким образом, текст финансового отчета является развивающимся видом текста, который на данном этапе приобретает новые формы, заслуживающие лингвистического изучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Руднев В. Словарь культуры XX века / В. Руднев. – М.: Аграф, 1999.
2. Широков В. А. Інформаційна теорія лексикографічних систем / В. А. Широков. – К.: Довіра, 1998.

В. И. Теркулов (Горловка)

МОДЕЛИ УНИВЕРБАЛИЗАЦИИ

Моделям образования композитов-дериватов посвящено огромное множество работ. Композиты же универбализационного типа, то есть композиты, являющиеся моновербальными дублетами словосочетаний в пределах тождества номинатемы, в силу того, что они никогда еще не выделялись в самостоятельную группу, не получили описания. В предлагаемом докладе и будут рассмотрены базовые параметры моделей их образования.

Модель механизма сочленения компонентов словосочетания в конструкторы композита без нарушения их семантического тождества, то есть, собственно, модель универбализации, строится на базе определения взаимосвязи и взаимозависимости двух моделей – модели исходного словосочетания и модели структуры композита.

Модель исходного словосочетания (исходная конструкция) учитывает те параметры данной единицы, которые релевантны характеристикам универбализационного композита, возникшего на её базе. В ней указывается на тип связи между компонентами исходного словосочетания и их грамматические характеристики.

Параметр «тип связи между компонентами исходного словосочетания» определяет, какую синтаксическую структуру представляет словосочетание, подвергшееся универбализации в сложное слово. Как известно, «типы синтаксических отношений, реализующихся в сложном слове, являются гетерогенными и зависят от многих причин. Вследствие этого единство подхода к решению данной проблемы не может не вызывать необходимости дифференцированного анализа материала. Так сложные слова могут создаваться как на базе сочинительных (то есть равноправных), так и на базе подчинительных отношений. Следует уточнить, что сочинительные и подчинительные отношения характеризуют не композит, а словосочетание, на базе которого он возник. Точнее, отношения между конструктами композита опосредованы и определены сочинительными и подчинительными отношениями между компонентами исходного словосочетания. К композитам, созданным на базе сочинительных отношений относятся, например, **ФИО**, для которого регулярно отмечаются параллельные употребления в одних и тех же текстах сочинительного сочетания *фамилия, имя, отчество, глухонемой*, для которого регулярно отмечаются параллельные употребления в одних и тех же текстах сочинительного сочетания *глухой и немой* и под. Однако большая часть универбализационных композитов создана на базе чистых подчинительных конструкций. Отмечаются следующие типы связи их компонентов в исходном словосочетании: чистое согласование, например, *драгоценные металлы / драгметаллы*; чистое управление, например, *курение вина / винокурение*; чистое примыкание, например, *артист кино / киноартист*; аппозитивная связь, например, *автомобиль-водовоз / автоводовоз*; различного рода комбинации согласования и управления в сложных конструкциях, например, *боевая машина пехоты / БМП*; различного рода комбинации согласования и примыкания в сложных конструкциях, например, *предельно допустимая нагрузка / ПДН*. Среди универбализационных композитов отмечаются и гибридные образования – единицы, возникшие на базе сложных словосочетаний, реализующих одновременно как подчинительную, так и сочинительную связь между компонентами, например *отдел виз и регистраций / ОВИР*, где сочинительные отношения отмечаются между компонентами *виз и регистраций*.

Если говорить о **грамматических характеристиках** компонентов исходного словосочетания, то для процесса универбализации актуальны частеречная принадлежность компонента конструкции; его падежная форма (для изменяемых слов); парадигматическая активность.

В рассмотренных исходных конструкциях нами отмечаются существительные (символ **Сущ**), например, глоссы *производство* и *чин* в конструкции *производство в чин (чинопроизводство)*; прилагательные (символ **Прил**), например, глоссы *механизированное* и *лесное* в конструкции *механизированное лесное хозяйство (мехлесхоз)*; числительные (символ **Числ**), например, глосса *восемью* в конструкции *восемью лет (восемилетний)*; наречия (символ **Нар**), например, глосса *предельно* в конструкции *предельно допустимая норма (ПДН)*; причастия (символ **Прич**), например, глосса *сосущий* в конструкции *сосущий кровь (кровососущий)*; предлоги (символ **предл**), например, *для* в конструкции *держатель для бомб (бомбодержатель)*; союзы (символ **союз**), например, *как* в конструкции *русский язык как иностранный (РКИ)*. Рядом с частеречным символом для изменяемых имен в схеме конструкции указывается падежный номер глоссы (1 – именительный, 2 – родительный и т.д.). Например, формула **Сущ4** указывает на то, что в конструкции употреблено существительное в форме

винительного падежа – *печатающий билеты* (Сущ4) (комполит *билетопечатающий*).

На парадигматическую активность указывает комбинация падежного номера и символа числа (**ед** – единственное, **мн** – множественное). Номер именительного падежа вместе с показателем числа отражает парадигматическую изменчивость слова в пределах исходной конструкции. При этом показатель единственного числа указывает на то, что структурно релевантным для универбализации является изменяемость слова по всем падежам единственного (и там, где это возможно, множественного) числа. Например, словосочетание *аграрный бизнес* (схема **Прил1ед+Сущ1ед**) во всех своих формах единственного числа (во множественном – не изменяется) имеет соответствие в универбализационном композите *агробизнес: аграрного бизнеса – агробизнеса, аграрному бизнесу – агробизнесу* и т.д. В словосочетании *поглотитель шума* (схема **Сущ1ед+Сущ2ед**) способность к изменяемости отмечается только для слова *поглотитель* (**Сущ1ед**), которое и находит свое эквивалентное воплощение в композите *шумопоглотитель: поглотителя шума – шумопоглотителя, поглотителю шума – шумопоглотителю, поглотители шума – шумопоглотители* и т.д.

Показатель множественного числа рядом с символом именительного падежа указывает на то, что при образовании композита используется парадигма только множественного числа. Например, словосочетание *авиационно-химические работы* (схема **Прил2мн+Сущ1мн**) только в формах множественного числа имеет соответственно изменяемый эквивалентный композит *авиахимработы: авиационно-химические работы – авиахимработы; авиационно-химических работ – авиахимработ; авиационно-химическим работам – авиахимработам* и т.д.

Номер косвенного падежа с показателем числа указывает на то, что для процесса универбализации релевантна только данная словоформа. Например, в словосочетании *сбрасыватель бомб* при образовании композита *бомбосбрасыватель* используется только глосса *бомб* (**Сущ2мн**) номинатемы *бомба*.

Итак, общая схема исходной конструкции включает описание релевантных для процесса универбализации признаков всех ее компонентов. Например, *командир батальона* (комполит *комбат*) реализует конструкцию **Сущ1ед+Сущ2ед**.

Модель структуры композита указывает на порядок следования и способ представленности эквивалентов компонентов исходного словосочетания (конструкции) в универбализационном композите и его словесное оформление.

Порядок следования и количественное соответствие конструкторов композита по отношению к порядку следования и количеству компонентов исходной конструкции констатирует следующие типы универбализации: **прямая универбализация** с полной количественной и структурной эквивалентностью компонентов конструкции и конструкторов композита, например, *Юный корреспондент / юнкор*; **универбализация компонентного типа**, когда при сохранении порядка следования эквивалентов компонентов исходной конструкции в композите не отмечается их количественного соответствия конструкторам последнего, например, *Аграрный комплекс / агрокомплекс*, где помимо конструкторов *агр-* и *комплекс*, соответствующих компонентам *аграрный* и *комплекс*, в структуре композита отмечается еще и интерфикс *-о-*; **универбализация метатезного типа**, когда при сохранении количественного соответствия компонентов исходной конструкции и конструкторов композита не отмечается изоморфизма в порядке их следования, например, *Новинка кино / киноновинка*, где конструкторы *новинка* и *кино* при образовании композита меняются местами; **универбализация метатезно-компонентного типа**, когда между компонентами исходного словосочетания и конструкторами композита нет ни количественной, ни структурной эквивалентности, на-

пример, *Плетение корзин / корзиноплетение*, где отмечается и изменение порядка следования конструкторов и появление дополнительно интерфикса *-о-*.

Если говорить о **типах конструкторов композита**, то при универбализации следует различать *базовые конструкторы*, реализующие в композите однозначные элементы исходных словосочетаний, и *вспомогательные конструкторы*, привносимые извне и выполняющие функцию вербальных «оформителей» композита.

Базовые конструкторы могут по-разному представлять соответствующие им компоненты исходного словосочетания в структуре сложного слова. Очень часто универбализационный композит использует в качестве конструктора **словоформу** (**набор словоформ**) компонента исходного словосочетания целиком, например, конструкторы *завод*, *курение* в композитах *автозавод* (<*автомобильный завод*), *дестекурение* (<*курение дегтя*) и т.д. В большом количестве случаев конструктором композита является **основа слова**, которая обычно представляет зависимый компонент словосочетания. Таковы, например, конструкторы *зерн-*, *воздух-*, *жизн-* в композитах *зернохранилище* (<*хранилище зерна*), *воздухонепроницаемый* (<*непроницаемый для воздуха*), *жизнеоопасный* (<*опасный для жизни*) и т.п. Так же часто конструктор композита представляет собой усеченную основу компонента исходного словосочетания, которая может иметь вид части основы (в схемах **Ч^{осн}**), например, часть *вибр-* (**Ч^{осн}Суш2ед**) в композите *виброустойчивый* (<*устойчивый к вибрации*); первой буквы основы (в схемах **Б¹**), например, буква *С* (**Б¹Суш1ед**) в акрониме *ЕС* (<*Европейский союз*); первого звука основы (в схемах **З¹**), например, звук [б] (**З¹Нар**) в акрониме *БАД* (<*биологически активная добавка*).

Помимо базовых конструкторов в оформлении универбализационного композита принимают участие и **вспомогательные конструкторы**, то есть единицы, не отмечаемые в исходных конструкциях и выполняющие не семантическую, а формальную структуроорганизующую функцию. В первую очередь, это интерфикс, например, интерфикс *о* в композите *водопользование* (<*пользование водой*). Другим вспомогательным конструктором являются суффиксы, семантика которых при универбализации приобретает новую значимость – структурного оформления синтаксической отнесенности номинатемы к тому или иному грамматическому классу. Например, в бахуврихи *грубошерстный* суффикс *-н-* (в схемах – **суф**) выполняет только функцию оформления синтаксического значения коллокации *из грубой шерсти* в атрибутивном композите-бахуврихи.

На основе установления типов конструкторов композитов и их соответствия моделям исходного словосочетания осуществляется создание моделей формального преобразования словосочетаний в композиты, то есть моделей композитной универбализации, например, *Заводской комитет профсоюзной организации* (**Прил1ед+Суш1ед+Прил2ед+Суш2ед**) > *завком* (**Ч^{осн}Прил1ед заводской + Ч^{осн}Суш1ед комитет** /-**Прил2ед+Суш2ед профсоюзной организации**/). Задача последующих исследований состоит в том, чтобы установить полный реестр моделей универбализации для русского языка.

РОЛЬ И МЕСТО СЛОВ НА -ЕМ(А) В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Существительные на **-ем(а)** давно и прочно вошли в состав русской и украинской лингвистической терминологии. Основанные на латинских и греческих корнях, они нередко имеют параллели в английском и других европейских языках. О. С. Ахманова приводит в «Словаре лингвистических терминов» термины *фонема*, *морфема*, *хронема* и многие другие. Эти слова нередко имеют в русском языке однокоренные производные, например гиперфонема, архифонема, морфонема. Вследствие усложнения в этих существительных начал выделяться суффикс **-ем(а)** с основным значением «наименование единиц лингвистического уровня».

Продуктивность этой морфемы подтверждает тот факт, что в области языкознания возникают новые термины на **-ем(а)**, мотивированные полной субстантивной основой (*текстема*); усеченной (*денотема*); адъективной (*номинатема*); сложные образования (*лингвомифологема*); составные термины (*сильная экспрессема*).

Существительные на **-ем(а)** в русском языке образуются от названий лингвистических дисциплин (синтаксис – *синтаксема*), новых направлений современного языкознания (прагматика – *прагматема*); лингвистических единиц (текст – *текстема*); процессов (мотивация – *мотивема*); свойств (экспрессия – *экспрессема*).

Чаще всего термины на **-ем(а)** образуются с усечением производящей основы существительного (*эвристика* – *эвристема*, *денотат* – *денотема*); иногда с чередованием твёрдой и мягкой фонем (аналог – *аналогема*). Гораздо реже в роли производящей выступает адъективная основа (коммуникативный – *коммуникатема*).

Вновь возникающие термины на **-ем(а)** помогают дополнить и уточнить классификацию единиц лингвистических уровней. Так, М. Я. Блох отмечает, что функция фонемы – строить и различать морфемы. Морфема имеет двустороннюю природу – формальную и семантическую. На синтаксическом уровне учёным выделяются *денотема* (*номема*), соответствующая члену предложения, *пропозема*, равная предложению, и *диктема*, состоящая из одного или нескольких предложений, равная высказыванию. Вычленение *денотемы*, *пропоземы* и *диктемы* позволяет автору работы более четко охарактеризовать подуровни синтаксической системы русского языка [3, с. 61–62].

С развитием семантического синтаксиса связан термин *синтаксема*. И. Р. Выхованец характеризует её как минимальную единицу, которая не членится на единицы более низкого ранга, компонент семантической структуры предложения, например субъективная синтагма (*Ученик рисует*) [15, с. 592].

С характеристикой произношения связан термин *артикулема*, обозначающий «процесс произнесения звуков; структуру активности органов речи» [13, с. 56].

Разработку проблем когнитивной семантики характеризует современный термин *когнема*. Он обозначает словарь плана выражения, языковую форму концепта. Подобно слову *когнема* выступает единицей плана выражения лексического значения. Как подчёркивает В. И. Болотов, идеальный термин в специальном научном подязыке должен включать в себя всю совокупность существующих *когнем*, которые свидетельствуют о развитии науки в данном конкретном подязыке [4, с. 93–94].

Новообразование *прагматема* связано с развитием отечественной лингвопрагматики и теории дискурса. Это понятие включает в себя интенцию говорящего и интерпретанту слушающего [11, с. 132].

К ономасиологии и мотивологии относится термин *номинатема*, под которым В. И. Теркулов понимает комплексную лингвистическую единицу, включающую в свой состав как исходное словосочетание, так и его словесный эквивалент (*укладывать асфальт – асфальтировать*) [14, с. 49].

Развитие авторской лексикографии в начале XXI в. отражается в новом термине *текстема*. Как смысловое текстовое поле на вербальном уровне *текстема* – это «слово или сочетание слов, встречающиеся в произведении писателя в совокупности своих значений, в общеупотребительном прямом и переносном значениях и в собственном «авторском текстовом смысле» [16, с. 119].

Термин *экспрессема* в прагмалингвистике обозначает эмоционально окрашенный коннотативный оном с негативной оценкой объекта речи, например, ирод [2, с. 19].

Логичным явилось и выделение *коммуникатемы* – единицы коммуникативного синтаксиса [9, с. 92]. Относящийся к области ономасиологии и словообразования составной термин *производная номема* функционирует как синоним узуальных окказиональных образований при характеристике формально-семантической мотивации номинативных дериватов [8, с. 207].

Термины *мифологема*, *лингвомифологема* получили довольно широкое распространение, употребляясь в современных социолингвистике, журналистике, литературоведении.

В социолингвистике композита *лингвомифологема* характеризует особенности взаимодействия языка и общества, описания степени заимствования лексической моды от доминант общественного сознания и сдвигов в нём [12, с. 152].

В литературоведении *мифологема* – это пространственный художественный образ, через который в художественном тексте осмысливаются судьбы героев и закономерности общечеловеческих реалий бытия [17, с. 213]. Для обозначения мифопоэтического образа этот термин употребляется в современном журналистском дискурсе [5, с. 31].

В переводоведении нами был отмечен составной термин *межъязыковая аналогема*, обозначающий фальшивую эквивалентность между родственными славянскими языками [7, с. 76].

Неологизм *логоэпистема* обозначает языковые метки, выступающие на сайте Интернета как особое средство выражения принадлежности к определенной группе – новые слова, выражения, цитаты из текстов, известных всем членам группы [10, с. 52].

Продуктивность словообразовательной модели существительных на *-ем(а)* подтверждается появлением этих терминов в других областях знаний. Например, лексема *философема* употребляется в значении «аксиома»: «И уже в нём можно наблюдать некоторые парадоксальные явления, в частности – нарушение древней *философемы* «Целое больше части» [6, с. 124].

Таким образом, неологический бум, возникший в языкознании на стыке веков, породил возникновение целого ряда новообразований с суффиксом *-ем(а)*. Этот формант присоединяется к субстантивной, реже к адъективной основе. Большая часть этих новых терминов соотносительна с наименованиями новых лингвистических наук или областей знаний. К единицам, характеризующим различные уровни, относятся *текстема*, *синтаксема*, *денотема*, *пропозема*, *диктема*, *когнема*, *номинатема* и др.

Термины на *-ем(а)* оказались удобны, так как их употребление основывается на структурной, семантической, функциональной системности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 605 с.
2. Білецька Є. М. Особливості формування семантичного контексту конотативних онімів / Є. М. Білецька // Східнослов'янська філологія. – Вип. 4. – Горлівка. – 2004. – С. 17–21.
3. Блох М. Я. Диктема в урівневої структурі мови / М. Я. Блох // Вопросы языкознания. – 2000. – № 4. – С. 56–67.
4. Болотов В. И. А.А. Потєбня и когнитивная лингвистика / В. И. Болотов // Вопросы языкознания. – 2008. – № 2. – С. 82–97.
5. Бугай Л. С. Міфологічний дискурс сучасної газетної публіцистики / Л. С. Бугай // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2007. – № 1. – С. 28–33.
6. Владимир Успенский. Апология математики / Владимир Успенский // Новый мир. – 2007. – № 12. – С. 124.
7. Зволінський В. С. Фальшива міжмовна еквівалентність в українській та чеській мовах / В. С. Зволінський // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – 2005. – № 1. – С. 75–81.
8. Колоїд Ж. В. Формально-семантична мотивація номінативних дериватів / Ж. В. Колоїд // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках : матер. II Междунар. науч. конф. – Д.: Пороги. – 2005. – С. 205–208.
9. Меликян В. Ю. К проблеме статуса коммуникемы / В. Ю. Меликян // Русский язык в школе. – 2000. – № 5. – С. 91–94.
10. Морозов В. Э. Ради красного слова / В. Э. Морозов // Русская речь. – 2006. – № 6. – С. 51–52.
11. Олена Селіванова. Актуальні напрями сучасної лінгвістики. Аналітичний огляд / Олена Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
12. Саплин Ю. Ю. Актуальные социально-языковые процессы в русской культуре рубежа XX-XXI вв. / Ю. Ю. Саплин // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – 2002. – № 4. – С. 150–154.
13. Словник іншомовних слів / укладачі С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 662 с.
14. Теркулов В. И. О понятии «номинатема» / В. И. Теркулов // Східнослов'янська філологія. Вип. 4. – Горлівка. – 2004. – С. 45–52.
15. Українська енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М. М. Бажана, 2004. – 820 с.
16. Шестакова Л. Л. Авторская лексикография на рубеже веков / Л. Л. Шестакова // Вопросы языкознания. – 2007. – № 6. – С. 116–129.
17. Шпаковская Е. А. Мифологема реки в «Чародейках» И.В. Шпажинского (Топос как структурирующая основа произведения) / Е. А. Шпаковская // Вісник Запорізького державного університету. Філологічні науки. – 2004. – № 2. – С. 211–214.

О. В. Халіман (Харків)

ГРАМАТИЧНА МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ТВОРЕННЯ ОЦІННИХ ЗНАЧЕНЬ (на матеріалі числових форм множини)

Дослідження механізму функціонування мовних одиниць з урахуванням їх структурно-семантичних та комунікативно-прагматичних особливостей – провідна тенденція розвитку сучасної лінгвістики. Відображення подій навколишньої дійсності у мовленні здійснюється мовцем крізь призму категорії оцінки. «Світ, що пізнається, завжди оцінюється, оцінка – свідчення ступеня пізнаності світу» [6, с. 92]. Систематизація засобів вираження оцінних значень (ОЗ) в українській мові дала змогу надати оцінці статус лінгвістичної категорії, яка виражається одиницями всіх мовних рівнів, для кожного з яких завдяки безперервному розвитку мови характерна поява нових ОЗ.

Поняття метафори традиційно пов'язують з лексикою. Проте, як і лексичні, граматичні елементи здатні метафоризуватися, оскільки поряд з лексичною існує граматична семантика, і саме наявність і перенесення граматичних сем забезпечують можливість граматичної метафоризації.

Граматична метафора виникає внаслідок перенесення граматичної форми з одного виду відношень на інший. Її можливості значно бідніші, ніж метафори лексичної, то-

му що словоформи обмежені у своїй рухливості і сполучуваності, граматична образність менш яскрава, ніж образність слів, оскільки граматичні значення (ГЗ) відрізняються своїм узагальненням, абстрактним характером [9]. Досліджуючи природу граматичної метафори, Є. Шендельс доводить, що її основою може стати будь-яка граматична категорія, від особливостей якої і залежить шлях метафоризації. Словозмінні категорії, що реалізуються в опозиціях форм одного і того ж слова, не базуються на його лексичному значенні (ЛЗ), хоча помилково було б стверджувати їх повну незалежність. Вони не витікають із лексичної природи слова, а мають свою самостійну граматичну семантику, що розкладається на семи, які і лежать в основі опозиції [8, с. 50]. Класифікаційні категорії реалізуються не всередині парадигм одного слова, а всередині цілого класу слів (частин мови). Вони значно тісніше пов'язані з лексичною семантикою, ніж словозмінні, частково базуються на ній, їх граматичні семи зумовлені лексичними семами даного слова. Наприклад, граматичний рід кожного іменника частково передбачається його лексичним змістом і словотворчою формою [9, с. 50–51].

Аналізуючи виокремлені приклади граматичної метафоризації, використовуємо дослідження Є. Шендельс, яка виділяє три шляхи появи метафори в граматиці з огляду на різні види граматичних відношень з їх різною здатністю до метафоризації:

1) транспозиція граматичної форми в нове синтаксичне оточення, у сферу вживання іншої форми тієї ж системи опозицій;

2) подолання несумісності ГЗ форми і ЛЗ слова;

3) подолання ситуативної несумісності форм (типова для класифікаційних опозицій, зокрема граматичного роду) [9, с. 52–54].

Прикладом транспозиції граматичної форми у нове синтаксичне оточення є використання числової форми у контекстах, типових для опозиційної форми цієї ж граматичної категорії. Як зауважує М. Шелякін, «граматичні форми набувають метафоричних значень під час функціонування у «чужих» для них контекстах і ситуаціях, протиставлених їм за значенням, що призводить до граматичної двоплановості (образності) мовленнєвих висловлювань і семантичного ускладнення граматичної форми» [8, с. 257]. Наприклад, зображення одиничних предметів чи явищ як множинності за рахунок використання форми множини замість однини, може слугувати основою для вираження різних відтінків осуду певного явища, докору, догани: – *Що це ти по **церквах** до полудня товчешся?* (про одну церкву) [2, с. 207].

Відбувається навмисне заміщення форм для створення прагматичного ефекту: форми числа формують прагматичний центр висловлювань з оцінною семантикою. Отже, контекстуальне оточення, у якому вживається знак, активує його приховані, невиражені властивості, саме контекст «виявляє прагматичний потенціал мовних одиниць» [5, с. 224].

Як уже було зазначено, серед шляхів виникнення метафори в граматиці науковці виділяють такий, що виникає як наслідок подолання несумісності ГЗ форми і ЛЗ слова, що трансформується у цій формі [9, с. 52–54]. Хоча здатність до одночасної реалізації ЛЗ і ГЗ є необхідною передумовою функціонування слова, часто виникають ситуації, коли лексична та граматична семантика «конфліктують» і граматику змушена «проривати» лексичні перешкоди, як наслідок, утворюються форми, недопустимі за чинними нормами мови. При функціонуванні лексеми у невластивій для неї словоформі породжується ефект граматичної образності. Суперечність між лексичними і граматичними семами яскраво демонструється у морфології при утворенні словоформ, наприклад, форм множини іменників, ЛЗ яких несумісне з поняттям множинності (сингулятиви, власні назви). Цього разу простежуємо «контраст не зовнішній між контекстом і формою, а швидше внутрішній – між формою та її напов-

ненням» [9, с. 53]. Граматична метафора може злитися з лексичною [10, с. 81] чи поєднатися з іншими тропами на лексичному рівні, наприклад, при описаному вище функціонуванні власних назв спостерігаємо явище лексичної метонімізації: перенесення форми мовної одиниці або оформлення мовної категорії з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності (просторового, часового, атрибутивного, каузального та іншого характеру) при відображенні в свідомості мовця [7, с. 339], наприклад, ознака та її носій ніколи не можуть бути виразно відокремлені одне від одного, що й призводить до метонімічного вживання. Імена у формі множини можуть називати сукупність осіб, які ідентифікують якоюсь мірою ознаку або набір ознак, що належать власникові імені (персонажеві чи історичному героєві). Зміна числової ознаки, як наголошують дослідники, наприклад, О. Безпояско, зумовлює перехід власних імен до класу загальних: – *Отих гітлерів, антонесок, отих міністрів, яким не сидиться без воєн... Я закував би їх у ланцюги і виводив би...* (О. Гончар) [Цит. за: 1, с. 156–157]. Д. Дергач аналізує вживання слів, що є найбільш нестійкими й такими, що піддаються метонімічному переосмисленню: а) імена політиків, громадських, релігійних, військових діячів: *Сплять і мріють «товаріці» симоненки повернути історію назад, а тому знову вигадують всілякі нісенітниці*; б) назви міст та провідних державних установ: *Як мені набридли усі ці америки і ласвегаси*; в) імена та прізвища митців – співаків, літераторів: *Вберегти від зневаги подвижницьку працю Яновських і Рильських – наш святий обов'язок*. Саме завдяки тому, що вони відомі, відкриваються можливості для їх переходу в імена-узагальнення [4, с. 115], зазвичай з негативною конотацією.

Подолання несумісності ГЗ і ЛЗ призводить зазвичай до перемоги граматики над лексикою, що і зумовлює виникнення граматичної чи граматико-лексичної метафори у морфології [10, с. 81]. З огляду на мовні норми, подібні okazіональні утворення є звичайними їх порушеннями, але водночас вони не є випадковими з позицій лінгвопрагматики і передусім тому, що слугують засобом забезпечення комунікативного ефекту. Okazіоналізми, що в умовах конкретних комунікативно-прагматичних ситуацій сприймаються як «невипадкові випадковості», певним чином активують силу впливу на співрозмовника. «Результативність прагматичного ефекту okazіональних утворень незаперечна: адресат реагує на них завжди» [5, с. 229]. Здатність адресанта впливати на адресата, фокусуючи його увагу на актуальній прагматичній інформації, визначають як силу впливу – перлюкутивну силу [5, с. 232], що є однією із функцій мовленнєвого акту. Мовні засоби впливу утворюють у сукупності прагматичний аспект висловлювання [3, с. 31].

Істотна різниця, на думку Є. Шендельс, між лексикою і граматикою при метафоризації полягає в тому, що перенесення значення в лексичній відбувається між різними парадигмами, а у граматиці перенесення може бути обмежене рамками однієї парадигми [9, с. 53]. При лексичній метафорі існує проблема «образної дистанції» (Bildspanne) [11]: чим далі одне від одного поля, які метафорично зіставляються, тим метафора яскравіша. «Сміливих метафор в граматиці немає, оскільки перенесення можливе лише всередині парадигми» [12]. Проте, як уже зазначалося, метафоризація класифікаційних категорій, зокрема категорії роду, відбувається не у межах парадигми одного слова, а всередині класу слів. Метафорична сила класифікаційних категорій, як наголошує Є. Шендельс, найбільша і найяскравіша завдяки їх тісному зв'язку з ЛЗ, тобто у створенні метафори бере участь і ЛЗ, і ГЗ [9]. Все ж, як показують проаналізовані приклади, при метафоризації словозмінних категорій граматичну метафору можуть доповнювати семантичні процеси на лексичному рівні (зокрема, метафора, метонімія), що сприяє підсиленню образності.

Отже, незважаючи на те, що граматичній структурі властива стійкість і сталість системи зв'язків, і вона менше піддається дії екстралінгвістичних чинників, елементам граматичних категорій властива метафоризація. У процесі модифікації ЛЗ чи ГЗ як наслідку метафоризації виникають вторинні значення, зокрема оцінні. Граматична метафора порушує граматичну узуальність. Такі процеси характеризують мову не лише як статичну систему, а сприяють виявленню її потенційної креативної спроможності, що зумовлюється потребами певних комунікативних ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / О. К. Безпояско. — К.: Наук. думка, 1991. — 172 с.
2. Вишня Остап. Мисливські усмішки / Остап Вишня. — Харків: Фоліо, 2006. — 255 с.
3. Горовая В. Н. О возможности разграничения содержательно-смыслового и прагматического аспектов текста / В. Н. Горовая // Прагматические условия функционирования языка: сб. науч. тр. — Кемерово: КемГУ, 1987. — С. 31–36.
4. Дергач Д. В. Особливості функціонування онімів у текстах стилю масової інформації / Д. В. Дергач // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: зб. наук. праць. — Вип. 15. — К.: «Київський університет», 2007. — С. 109–119.
5. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація: монографія / Ж. В. Колоїз. — К.: Акцент, 2007. — 311 с.
6. Космеда Т. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія / Т. Космеда. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2000. — 349 с.
7. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін.] — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К.: Укр. енцикл., 2004. — 824 с.
8. Шелякин М. А. Язык и человек: К проблеме мотивированности языковой системы: учебн. пособие / М. А. Шелякин. — М.: Флинта: Наука, 2005. — 296 с.
9. Шендельс Е. И. Грамматическая метафора / Е. И. Шендельс // Научные доклады высшей школы. Филологические науки. — 1972. — № 3. — С. 48–57.
10. Шендельс Е. И. Совместимость/несовместимость грамматических и лексических значений / Е. И. Шендельс // Вопросы языкознания. — 1982. — № 4. — С. 78–82.
11. Kerkhoff E. Kleine deutsche Stilistik / E. Kerkhoff. — Bern; München: Francke, 1962.
12. Weinrich H. Semantik der kühner Metapher, in: Vierteljahrsschrift, 1963, H.3.

Т. Е. Щеглова (Днепропетровск)

СЛОЖНЫЙ АДЪЕКТИВ—ЧИСТОЕ СЛОЖЕНИЕ КАК ТЕРМИНОКОМПОНЕНТ В СОСТАВЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВСОЧЕТАНИЯ

Одной из особенностей развития системы номинативных средств, используемых в различных терминсистемах, а в частности в терминопле строительства, является наличие в ней значительного числа терминокомпонентов, выраженных сложным прилагательным или адъективированным причастием в составе терминов. По нашим подсчетам, из общего количества составных терминов подязыка строительства, извлеченных методом сплошной выборки из специальных словарей и литературы, около 13% представляют собой терминологические словосочетания со сложным адъективом (СА) [6, с. 218]. Мотивированные, обладающие внутренней формой, они обеспечивают потребности языка науки в новых терминах.

В соответствии с классификацией сложных прилагательных, представленной в «Русской грамматике» [4, с. 318–327], в подязыке строительства были выделены следующие типы адъективов со сложной основой: СА-чистое сложение и суффиксально-сложные адъективы, а также СА-сращения и СА с нулевым суффиксом [7, с. 79].

В ходе исследования было установлено, что в строительной терминологии сложные адъективы, образованные способом чистого сложения, характеризуется сочини-

тельным или подчинительным отношением основ и входят в состав 41,7 % анализируемых терминологических словосочетаний. Основанием для отнесения их к чистому сложению является, прежде всего, наличие в языке суффиксального прилагательного, равного опорному компоненту.

Адъективы с сочинительным отношением двух или более равноправных основ обозначают признак, являющийся суммой признаков, названных составляющими основами. В качестве предшествующего опорному компоненту выступают основы прилагательных и основы существительных.

В анализируемом нами материале было обнаружено значительное количество терминологических словосочетаний со сложным адъективом, образованных путем чистого сложения с сочинительным отношением производящих основ. В ходе исследования было выявлено около 33 % таких терминологических единиц: *аварийно-ремонтные работы, арочно-консольный мост, балочно-консольное строение, битумно-дегтевая смесь, воздушно-газовая смесь, гипсово-клеевой раствор, дробильно-сортировочная установка, панельно-каркасная конструкция* [1; 2; 3; 5].

Адъективы с подчинительным отношением основ в подязыке строительства встречаются намного чаще и составляют более 67 % от общего количества адъективов, образованных способом чистого сложения. Было установлено, что в адъективах этого типа компоненты, предшествующие опорному (чаще один, редко более), уточняют значение опорного компонента и несут конкретизирующий характер: *А-образная рама, веерообразный свод, водонаполненный резервуар, ветрозащитный дом, двухконсольная система, полноповоротный экскаватор, полукислый огнеупор* [1; 2; 3; 5].

Рассматривая СА-чистые сложения с подчинительным отношением основ, необходимо, на наш взгляд, дать грамматическую характеристику первых компонентов данных единиц. В качестве предшествующих компонентов в подобных адъективах авторитетные источники выделяют основы существительных, основы прилагательных, усеченные основы существительных или суффиксальных прилагательных (*авиа-, авто-, вибро-, механо-, радио-, сейсмо-, турбо-, электро-, энерго-* и др.) и основы числительных [4, с. 319–321].

Исследование СА-чистых сложений с подчинительным отношением основ в подязыке строительства показало, что и здесь в качестве предшествующего опорному компоненту аналогично выступают основы существительных, основы прилагательных, основы числительных. Кроме этого, в терминопле строительства в отдельную группу выделяются СА-чистые сложения с первым компонентом – символом. Отметим, что самым многочисленным подтипом являются сложные адъективы, в качестве первого компонента которых выступают основы существительных. Второе место по распространенности занимают основы прилагательных. Основы же числительных незначительны по своему количеству. Наименьшую группу составляют ряды сложений с символическими компонентами. Приведем примеры:

1. СА с первым компонентом – основой существительного: *анионообменная смола, битумоплавильный агрегат, бортоформирующая чаша, деревострогальный станок, дымозадерживающий клапан, токопроводящая резина.*

2. СА с первым компонентом – основой прилагательного: *верхнеподвесная фрамуга, верхнеребристый настил, гнутосварной профиль, древесноволокнистая изоляционная плита, гнутоклееная фанера, овальнопустотная панель.*

3. СА с первым компонентом – основой числительного: *двухсветевая траверса, двухколенчатая труба, четырехмаршевая лестница, однопроходной сварной шов, трехлучевая секция.*

4. СА с первым компонентом – символом, представленным буквенным обозначением латинского алфавита и кириллицы, который в составе адъектива указывают на форму, внешний вид предмета: ***Г-образный** столб, лопата с **Д-образной** ручкой, **З-образная** шпунтовая свая, ферма с двойной **Н-образной** решеткой, **Х-образный** стандартный шов.*

Что же касается опорных компонентов в СА-чистых сложениях с подчинительным отношением основ, то в качестве таковых выступают: немотивированные прилагательные: *малое **водо-твердое** отношение, водоемкое здание, механизация **трудо-емких** работ, вязко-упругая жидкость, капельно-жидкое состояние, лимонно-желтый накал;* мотивированные существительными прилагательные с суффиксами *-н₁-, -еск-, -ск, -онн-, -ов-, -чат-, -ист-* и др.: *улиткообразное сверло, флюсомедная подкладка, многосекционный канал, термометрическая скважина, тонколистовой прокат, высокопористая структура;* мотивированные глаголами прилагательные с суффиксами *-н₁-, -ен-/н₂-, -к-, -льн-, -тельн-, -чив-, -ем-/им-,* а также причастия: *фанерообрезной станок, теплозащитный слой, утильно-обожженный черепок, кислотостойкая мастика, густотертая краска, нож фанерострогального станка, звукопоглощающий материал, теплоотдающий эффект, токопроводящая резина, топливоподающая система, углеродосодержащий цемент, эластичные газонаполненные пластмассы, дождезащитный светильник* [1; 2; 3; 5]. Подчеркнем, что сложные адъективы, представляющие собой соединения основы существительного и причастия настоящего времени действительного залога во второй части, чрезвычайно продуктивны в подъязыке строительства. Это, несомненно, связано с тем, что данные причастия склонны к окачеству, глагольность в них ослаблена.

Проведенное исследование показывает, что сложные адъективы составляют многочисленный класс слов в русском языке и занимают особое место в системе средств терминологической номинации. Значительное количество сложных адъективов в подъязыке строительства образованы способом чистого сложения – 41,7 % от общего количества изучаемых адъективов [7, с. 79]. СА, образованные способом чистого сложения с опорным компонентом, равным самостоятельному прилагательному или причастию, характеризуются сочинительным (33 %) или подчинительным отношением основ (67 %). Мы считаем, что появление сложных терминокомпонентов в составе термина – сложных адъективов – обуславливается, с одной стороны, стремлением к точной передаче специального понятия, а с другой – проявлением закона языковой экономии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Амбургер П. Г. Англо-русский строительный словарь / П. Г. Амбургер. – М., 1961. – 599 с.
2. Англо-русский словарь строительных терминов: справ. изд. / Бурлак А. И., Бурлак Д. Г., Мазуренко Л. В. – К.: Вища шк., 1992. – 230 с.
3. Волошин В. Ф. Словарь архитектурно-строительных терминов / В. Ф. Волошин, Н. А. Зельтен. – Минск, 1990. – 188 с.
4. Русская грамматика. В 2 т. / гл. ред. Н. Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980. – Т. I. – 783 с.
5. Русско-украинский строительный словарь / состав.: Гордеев В. Н., Зельцер Р. Я., Кожан И. Е., Полторацкая Э. А., Рязниченко И. Е. – К.: Изд-во «Укрархстройинформ», 1994. – 512 с.
6. Щеглова Т. Е. Составные термины со сложным атрибутом в когнитивно-онимасиологическом аспекте / Т. Е. Щеглова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2006. – Вип. 12. – С. 214–221.
7. Щеглова Т. Е. Терминологические словосочетания со сложным адъективом: Структурно-семантический и когнитивный аспекты (на материале подъязыка строительства): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Щеглова Татьяна Евгеньевна. – Д., 2008. – 257 с.

ЛОГИНОНИМЫ КАК ОСОБЫЙ КЛАСС ИМЕН СОБСТВЕННЫХ (РЕЗУЛЬТАТЫ ТРАНСОНИМИЗАЦИИ)

В настоящее время ни у кого не вызывает сомнения факт существования и массового (если не повсеместного) распространения особого рода языка, функционирующего в виртуальном киберпространстве и имеющего специфические особенности. Это явление в лингвистический литературе получило разные наименования: *язык Интернета, язык виртуального (компьютерного) общения, сетевой язык, компьютерный (виртуальный) дискурс, электронная коммуникация, Интернет-коммуникация, письменная разговорная речь, интернет-речь, киберязык, нетспик* и др. Своеобразие данной сферы реализации языка проявляется на разных уровнях: лексическом, грамматическом, стилистическом, жанровом, орфографическом и др. При этом специфика языка Интернета как языка виртуального пространства во многом определяется существованием особой виртуальной языковой личности и антропоцентричностью данной сферы коммуникации.

Отличительными особенностями характеризуются также способы наименования участников Интернет-коммуникации, что в свою очередь порождает специфику функционирования имен собственных в виртуальном дискурсе. Так, в работах В. М. Капацкого, Т. Б. Карповой, А. В. Ходоренко [1; 2; 3] рассмотрены разные аспекты самовыражения русскоговорящей личности в Интернете на уровне имен собственных, функционирующих на различных форумах, в чатах и блогах. При этом названные исследователи основное внимание уделяют так называемым никам, или никонимам (термин А. В. Ходоренко) – вымышленным именам, именам-прозвищам, которые выбираются (создаются) каждым из пользователей Интернета и при этом, по словам Т. Б. Карповой, поддерживают режим «инкогнито» [2, с. 384]. А. В. Ходоренко, анализируя ники (никонимы), также подчеркивает их вымышленный характер и отмечает в связи с этим разграничение ника и логина по шкале «вымышленное имя – реальное имя» [3, с. 1] (наш материал позволяет утверждать, что признак реальности имени для логина не является универсальной чертой). Различаются ники и логины и в структурном плане.

Представляется, что ники (никонимы) и логины (логинимы – по аналогии с никонимами) можно рассматривать как видовые разновидности наименований (имен) пользователей Интернета. Для обозначения данной родовой группы имен пользователей можно употребить предложенный проф. Е.С. Отиным в ходе личной беседы термин *юзероним* (от англ. *user* ‘пользователь’).

Если сфера функционирования никонимов – это чаты, блоги, форумы, гостевые книги, интернет-конференции, то создание и использование логинимов прежде всего определяется такой приметой современного человека (и, соответственно, современной языковой личности) как наличие адреса своей электронной почты, своего e-mail (*Емели, мыла* на сленге) или же электронного адреса компании, фирмы (помимо адреса сайта).

Анализ фактического материала позволяет дать такое рабочее определение логина (логинимы): *Логиним* – часть электронного адреса, представляющая собой имя собственное юзера (пользователя) и служащее для его индивидуальной номинации, идентификации. Поскольку английское слово *login* обозначает ‘начало сеанса (работы с терминалом)’, ‘вход в систему’, ‘регистрационное имя (сообщаемое пользователем при входе в систему)’, то логин как имя собственное можно определить и более ши-

роко. *Логин (логиноним)* – собственное имя пользователя, используемое для его идентификации при входе в систему Интернета на том или ином уровне, т. е. для авторизации пользователя на сервере (доступ к электронному ящику, доступ к пользованию данными определенного сайта и т. п.).

Объектом нашего анализа являются логинонимы в узком понимании этого термина, т. е. логин как часть электронного адреса, имя пользователя электронным почтовым ящиком, та часть, которая оделена знаком @ от доменного адреса почтового сервера.

Отметим, что, как свидетельствует анализ фактического материала, характер домена, т. е. охват пользовательской аудитории сервера, на котором открыт ящик электронной почты, во многом определяет выбор логинонима. Другими словами, у пользователя, который открывает ящик электронной почты и, соответственно, создает для него логин на частном почтовом сервере своей компании, больше возможностей выбрать логин, который, например, будет отражать его имя, фамилию, избегая при этом числовых или каких-либо других дополнительных идентификаторов в составе своего логина, чем, к примеру, у пользователя, который открывает почтовый ящик на таких популярных серверах, как mail.ru, yandex.ru, rambler.ru и др. Во втором случае во много раз возрастает вероятность того, что тот или иной логин уже, так сказать, занят другим пользователем. При этом система сама предложит воспользоваться соответствующим порядковым номером для того, чтобы завершить процесс идентификации конкретного пользователя.

Особенностью логинонимов как класса имен собственных является то, что, как и для эргонимов, хрематонимов, главным способом их образования является трансонимизация, т. е. переход имени собственного из одного класса в другой. В случае логинонимов этот процесс представлен двумя разновидностями: трансонимизация, осложненная деривацией, и чистая, или абсолютная трансонимизация. Установлено, что по преимуществу логинонимы образуются по таким моделям: «антропоним → логиноним», «эргоним → логиноним» и «никоним → логиноним».

ЛИТЕРАТУРА

1. Капацкий В. М. Функции имен в русских дискуссиях в Интернете / В. М. Капацкий // Труды и материалы II Междунар. конгресса исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность», Москва, 18 – 21 марта 2004 г. – М.: Изд-во Москов. гос. ун-та, 2004. – С. 394.
2. Карпова Т. Б. Самовыражение личности в Интернете: лингвистический аспект / Т. Б. Карпова // Труды и материалы III Междунар. конгресса исследователей русского языка «Русский язык: исторические судьбы и современность», Москва, 20 – 23 марта 2007 г. – М.: Изд-во Москов. гос. ун-та, 2007. – С. 384–385.
3. Ходоренко Г. В. Найменування осіб у російськомовній інтернет-комунікації: структурний і семантичний аспекти : автореф. дис. ... к. філол. н.: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г. В. Ходоренко. – Дніпропетровськ, 2006. – 18 с.
4. Яковенко М. В. Абсолютная межвидовая трансонимизация / М. В. Яковенко // Восточноукраинский лингвистический сборник : сб. науч. тр. ; отв. ред. Е. С. Отин. – Вып. 2. – Донецк : ДонГУ, 1996. – С. 74–83.

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И АДАПТАЦИЯ ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ТЕКСТАХ И ДИСКУРСАХ РАЗЛИЧНЫХ СФЕР КОММУНИКАЦИИ

Л. А. Авраменко (Киев)

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПЕРИФРАЗЫ, СВЯЗАННЫЕ СО СФЕРОЙ КИНОИНДУСТРИИ, В СОВРЕМЕННОЙ РУССКОЯЗЫЧНОЙ ПРЕССЕ УКРАИНЫ

Достаточно объемна тематическая группа фразеологических перифраз личного характера, посвященных сфере киноиндустрии. В этой тематической группе мы выделяем две подгруппы. Первая – актеры кино: *«Лучшая Баба-яга всех времен и народов Георгий Милляр мог и не получить эту роль»* («Сегодня», 08.07.08). Вторая подгруппа – режиссеры кино: *«Вчера 75 лет исполнилось легендарному создателю первого в СССР фильма-катастрофы «Экипаж» – Александру Митте. Его по чести называют первооткрывателем, ведь Митта открыл многих актеров: Елену Проклову, Леонида Филатова, Ренату Литвинову, он представил в новом амплу Олега Табакова, Владимира Высоцкого и Андрея Миронова... коллеги называют его **драматургом души**»* («Сегодня», 29.03.08).

Исследуя фразеологические перифразы данной тематической группы, следует отметить, что более многочисленна подгруппа устойчивых переименований актеров. Обращает на себя внимание и тот факт, что часто отечественных актеров сравнивают с иностранными исполнителями, более известными миру. В таких фразеологических выражениях, как правило, первый компонент указывает на национальность актера, второй же является личными именами (иногда – и фамилией) того, с кем сравнивается актер, или в данном случае, актриса: *«Ольга Кабо. Актрису в 90-х называли **«русской Шарон Стоун»** за любовь к рискованным сценам в кино»* («Комсомольская правда в Украине» (далее «КПУ» – А. А.), 21–27.03.08). Но бывают случаи, когда одна и та же фразеологическая перифраза относится к нескольким киноактрисам. Выше – указанная фразеологическая перифраза употребляется в той же статье, но по отношению к другой актрисе отечественного кино, пик славы которой приходит на более поздний период: *«Виктория Толстоганова. В новом веке титул **«русской Шарон Стоун»** перешел уже к новой актрисе. Если присмотреться, они и правда похожи»* (Там же). Несмотря на использование одной фразеологической перифразы по отношению к двум личностям, причины образования данного явления все же несколько отличаются. Анализируя первую фразеологическую перифразу, мы приходим к выводу, что она образована по аналогии с характерами двух актрис и уровню их профессионализма. Фразеологическая перифраза, относящаяся к Виктории Толстогановой, образована не только по аналогии с профессиональными качествами, но и на основании внешнего сходства.

Более редки случаи употребления фразеологических перифраз, образованных по аналогии с иностранными актерами без указания на национальную принадлежность. В названии рубрики читаем: *«**Брюс Уиллис**» Павел Майков против властной «госпожи» Елены Сафоновой»*. Далее в статье журналист дает объяснение использования данной фразеологической перифразы: *«Герой Майкова чем-то похож на Брюса Уиллиса в «Пятом элементе». Он банально и сильно пьет – и при этом всю спасает мир»* («Сегодня», 19.04.07).

Исследуя фразеологические перифразы рассматриваемой группы, обращаем внимание на то, что нередко случаи их образования по аналогии с исполняемой актерами ролью. Так, знаменитого актера Шона Коннери, исполнившего роль «агента 007», часто в прессе называют Джеймсом Бондом. В газете «Сегодня» (08.07.08) читаем заглавие: *«Джеймсу Бонду налили в борщ... кефира. Первый клиент-звезда – исполнитель роли Джеймса Бонда – Шон Коннери»*. Пример аналогичного перифрастического переноса относится к русскому актеру Виктору Борцову. В заглавии статьи читаем: *«Умер Савва Игнатьевич из «Покровских ворот»*. Далее в статье сообщается о смерти народного артиста РФ Виктора Борцова: *«Вчера утром в Москве после тяжелой продолжительной болезни скончался 73-летний ведущий артист РФ Виктор Борцов, более известный нам по роли неповторимого Саввы Игнатьевича в легендарном фильме «Покровские ворота»*» («Сегодня», 21.05.08). Еще пример: *«Нелли Уварова. Актриса, известная как «Катя Пушкарева»*» («Сегодня», 18.04.07).

Как видим, приведенные примеры фразеологических перифраз являются двухкомпонентными. Это, как правило, имя и фамилия героя фильма или имя и отчество. Однако более распространены фразеологические перифразы, включающие в себя эпитеты, характеризующие героя фильма («легендарный», «железный», «великий») и т. д.: *«Знаменитому актеру Игорю Старыгину («Д'Артаньян и три мушкетера», «Доживем до понедельника», «Государственная граница» и др.) стало плохо ночью. Легендарного Арамиса мучил сильный кашель, и супруга срочно вызвала ему «Скорую помощь»*» («КпУ», 06.02.08). Следующий пример также относится к рассматриваемой тематической группе и характеризует советского актера Георгия Вицына. Фразеологическая перифраза с распространенным эпитетом «великий» употреблена только в заглавии: *«23 апреля родился йог, собачник и великий Трус»* («Сегодня», 19.04.07). Трус – прозвище героя в популярных советских комедиях «Операция «Ы» и другие приключения Шурика» и «Кавказская пленница».

Отдельной группой в рассматриваемой нами тематической группе «киноиндустрия» выделяются фразеологические перифразы, образованные по аналогии с названием фильма. Журналисты часто называют американского актера Брюса Уиллиса в прессе **Крепким Орешком** по аналогии не только с исполняемой им главной ролью, но и с самим названием фильма: *«Один из самых популярных американских актеров Брюс Уиллис стал суперзвездой благодаря фильму «Крепкий орешек», который вышел на экраны в 1988 году. Непотопляемый, несгораемый, неубиваемый офицер полиции Джон Маклейн стал его визитной карточкой, а название фильма превратилось в прозвище Уиллиса... В июльском номере этого издания вышло откровенное интервью Крепкого Орешка»* («Факты», 27.07.07). В данном случае журналист акцентирует внимание читателя на то, что название фильма стало основной для возникновения фразеологической перифразы, характеризующей актера. Аналогичный пример касается известного шведского актера и режиссера: *«Знаменитый шведский актер Дольф Лундгрен хочет снимать фильм в Москве. «Универсальный солдат» выступит режиссером триллера Command Performance студии Millenium / Nu Images, съемки которого пройдут в Белокаменной и в Болгарии летом этого года»* («Сегодня», 29.03.08).

Подобные фразеологические перифразы возникают и в отношении отечественных исполнителей. Ярким примером является популярная актриса комедийного жанра Анастасия Заворотнюк. Практически ни одна из статей, посвященных актрисе, не обходится без использования фразеологической перифразы **«Прекрасная няня»**. Данное фразеологическое выражение постоянно употребляется как в заголовках газетных текстов: *«Прекрасная няня нашла нового мужчину»* («Сегодня», 23.03.07), *«Хабенский отказал Заворотнюк. Константин наотрез отказался сниматься с «Прекрас-*

ной няней) («Жизнь как она есть», 11.08.07), так и в самих статьях: «Новый мужчина в жизни **«прекрасной няни»** появился неспроста. По некоторым сведениям, Андрей Соколов хочет пригласить Заворотнюк в свою очередную постановку» («Сегодня», 23.03.07).

Чем скандальней репутация актера, тем больше фразеологических переименований по отношению к нему употребляется в прессе. К тому же фразеологические перифразы такого рода используются с различными эмоционально-экспрессивными оттенками, как ироническими, так и саркастическими. Рассмотрим фразеологические переименования, относящиеся к вышеупомянутой актрисе Анастасии Заворотнюк: «Практика продавать дорогие сердцу вещи на благо обездоленных постепенно приходит к нам. Например, **«прекрасная няня» Анастасия Заворотнюк** выставила на благотворительный аукцион пурпурное платье, в котором снималась в сериале» («КпУ», 08.05.07). Данная фразеологическая перифраза является стилистически нейтральной. Она образована по аналогии с названием одноименного сериала. Другой пример: «Как выяснила *«Z»*, причиной отказа стало то, что женскую роль в этой картине отдали Анастасии Заворотнюк, что категорически не устроило Хабенского. Говорят, что в эмоциональном порыве Константин назвал ее **«Петросяном в юбке»**» («Жизнь как она есть», 11.08.07). В этой фразеологической перифразе присутствует личное отношение актера к своей коллеге. Рассматриваемое устойчивое сочетание образовано по аналогии с творчеством комедийного актера российской сцены Е. Петросяна и употреблено с явно саркастическими коннотациями. Вторая часть приведенного примера указывает на женский пол актрисы, по отношению к которой употребляется фразеологическая перифраза.

Рассмотренные фразеологические перифразы являются легко узнаваемыми и не требуют дополнительного упоминания о личности, к которой относится фразеологическое переименование, так как в большинстве из них присутствует легко узнаваемый компонент – имя главного героя или название популярной картины. Но существуют также фразеологические перифразы, требующие упоминания в тексте статьи имени актера или актрисы, по отношению к которым употребляется то или иное устойчивое выражение: «Актриса тяжело переносит компроми́сы. Ее подруга, писательница Виктория Токарева, назвала Лию **«тридцать три несчастья»**, так как Ахеджакова вечно ищет правду в ущерб себе» («Сегодня», 03.07.08). В приведенном примере фразеологической перифразы присутствует личное мнение подруги актрисы, то есть характеризуются личные качества Лии Ахеджаковой. Сюда же отнесем следующий пример: «В конце концов, после долгих кастингов на роль ведущих я позвонил Фроловой и Доманскому. И когда они согласились, мне сразу стало спокойно за проект. Даже несмотря на то, что никогда не знаешь, что эпатажная Фролова и **«сексуальный маньяк» Доманский** могут выкинуть в прямом эфире», – Алексей Семенов» («Факты», 27.07.07). Толковый словарь дает следующее объяснение субстантиву **«маньяк»**: 1. Психически больной человек, одержимый манией. 2. Разг. О человеке, одержимом страстным влечением к чему-л.» [3, с. 334]. Как видим, в вышеприведенном примере используется второе, разговорное, значение данного существительного. Первый компонент – адъектив указывает на предмет влечения.

Проанализировав фразеологические перифразы, относящиеся к тематической группе **«киноиндустрия»**, мы обратили наше внимание на то, что чем больше популярность актера, тем больше существует фразеологических перифраз, которые его характеризуют. Фразеологические перифразы, относящиеся к тому или иному актеру, могут быть как позитивными, так и негативными по отношению к данной личности. Как видим, причины, по которым возникают фразеологические перифразы, разнообразны. Данные выражения возникают по аналогиям с ролью в картине, с названием

фільма, с другим актером или героем фільма (как правило, сравниваются актеры разных стран), на основании личных качеств актера или режиссера, внешнего вида, значимости в киноиндустрии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Григораш А. М. Имя собственное в современной русскоязычной публицистике Украины / А. М. Григораш // Ономастическое пространство и национальная культура: матер. междунар. научно-практ. конф. (14 – 16 сентября 2006). – Улан-Удэ: Изд-во Бурят. ун-та, 2006. – С. 241–244.
2. Новиков А. Б. Словарь перифраз русского языка (на материале газетной публицистики) / А. Б. Новиков. – М.: Рус.яз., 2004. – 352с.
3. Современный толковый словарь русского языка / гл. ред. С. А. Кузнецов. – СПб.: Норинт, 2007. – 960 с.

О. І. Андрейченко (Сімферополь)

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ЯК ОДНЕ З ДЖЕРЕЛ ПОПОВНЕННЯ ЗАГАЛЬНОМОВНОГО СЛОВНИКА (на матеріалі мови сучасних ЗМІ)

Мова сучасних ЗМІ інтенсивно й динамічно відбиває всі сфери життя українського суспільства. Як зауважують дослідники, у сучасному публіцистичному дискурсі більшість нових похідних значень слів утворилися внаслідок метафоризації первинних, оскільки кожна доба розвитку мови пов'язана з пошуками й конструюваннями нових метафор [6, с. 219]. Метафора – це не тільки прийом зображення, але й спосіб мислення, світобачення. Дедалі більше стаючи соціальною, метафора репрезентує, як картина світу відображається у свідомості соціуму. Це підтверджує поява в пресі значної кількості метафор, зокрема й політичних, серед яких чільне місце посідає метафора війни.

Згідно з уявленням сучасної когнітивної семантики метафоричне моделювання – це засіб пізнання й оцінки певного фрагмента об'єктивної дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів, слотів, які належать до іншої поняттєвої сфери. Щоразу, інтерпретуючи, сприймаючи метафору, адресат звертається до певного перетину поняттєвих сфер, з якими пов'язані усталені асоціації. Тобто метафорична модель характеризується прагматичною потенцією, закріпленою в національній свідомості оцінкою. Зокрема, усвідомлення політичної дійсності як безперервної війни, постійної боротьби, оцінюється негативно, а відповідні метафори «характеризуються, як правило, пейоративною аксіологічною маркованістю» [3, с. 65].

Найзагальніша когнітивна модель мілітарної метафори репрезентована конструкцією «**Політика – це війна**». Цю модель ілюструють такі фрейми:

Фрейм 1. «Війна»

Концептуальні метафори, що репрезентують цей тип, вживаються на означення будь-якої політичної дії, яка здійснюється цілеспрямовано, інтенсивно й при цьому відзначається вектором агресивності, тривожності, невпевненості у завтрашньому дні. На думку дослідників політичної метафори А. Баранова та Ю. Караулова, «тиск розгорнутого метафоричного поля війни на суспільну свідомість призводить до її мілітаризування, готуючи соціум до дій, які ведуть до матеріалізування метафори – винищити, розбити, ліквідувати, придушити опір» [1, с. 63]. Показово, що при творенні метафор війни використовуються концепти **бій, битва, рукопашна, баталія**, пор.: «Складалося враження, що парламентарії *готуються до рукопашної*. Заклики спікера сісти не мали ефекту, аж доки *«рульовий» не гаркнув на колег*» [ПіК, 04, 04].

У політичному дискурсі останніх років спостерігаємо тенденцію – метафора може ставати засобом створення іронії, коли «зовні позитивне або нейтральне ставлення мовця до особи, предмета чи явища насправді виражає негативну оцінку» [4, с. 158], пор.: *«Політичні баталії на владному кийському Олімпі розгортаються все активніше»* [УМ, 06, 98]. Іноді для експлікації іронії використовують факультативні лапки, пор.: *«Битва за місце «під куполом» (мається на увазі купол сесійного залу засідань ВР)... ще довго набиратиме спотворених форм»* [УК, 01, 02]. На нашу думку, вислів *«під куполом»* є метафорою театру, чи точніше цирковою метафорою. Прагматичний потенціал цієї метафоричної моделі пов'язаний з висловленням нещирості, штучності, імітації реальності, коли події розгортаються за написаним сценарієм, де на політичній арені з'являються досить смішні блазні, фокусники, проте настрої у публіки залишаються тривожним.

Слот 1.1. Боротьба. Як засвідчує матеріал, у полемічному дискурсі активно побутують концепти *війна та боротьба: внутрішні війни, мовні війни, громадянські, інформаційні, холодні війни; боротьба може бути компромотною, інтелектуальною, вербальною, вестися не на життя, а на смерть* тощо, пор.: *«Мовна війна» потрібна тим, кому не потрібна Україна* [УМ, 11, 01]; *«Про те, як «їжаківі рукавиці» вихолостили саму ідею дебатів як інтелектуальну й вербальну боротьбу в ефірі яскравих постатей, ітиметься нижче»* [УМ, 03, 02]. Часто політичні опоненти вступають у словесний двобій, який у контекстах репрезентує метафора *дуель*, пор.: *«А позаминулого тижня він був геть похований під акомпанемент словесної дуелі між головою парламентського комітету Катериною Вацук та двома десятками її опонентів»* [ПіК, 06, 01].

Слот 1.2. Фронт. Іноді війну доводиться вести на декілька фронтів, пор.: *«Не те, щоб комітети нічого не значили – в такому випадку ніхто за них би не чубився, – але після тріумфального виступу «єдино-об'єднаних» пропрезидентських сил у «спікеріаді» навіть перемога опозиції на «портфельному» фронті (тобто оволодіння всіма керівними посадами в комітетах) виглядала б значно тьмяніше»* [УМ, 06, 02].

Слот 1.3. Бастіон. Лексеми на позначення воєнних реалій вводяться у багаточленну метафоричну структуру, пор.: *«Не вівию, власне, а Україну – залишились ріжки та ніжки. І хоч ясно, що ловив вовк, ловив, а колись і вовка зловлять, сьогодні він панічно хоче порятуватися. А для цього і виставляє на публічне побиття опозицію. Вовча хіть змушує режим на всі жили брати останній свій бастіон оборони»* [СВ, 01, 03]. Військова метафора *бастіон* набуває негативного значення завдяки метафоричному емотивному переосмисленню зооніма *вовк*, який «символізує жорстокість, безжалість і жадібність, ... а людина, яка має такі риси, ...викликає негативні асоціації» [2, с. 63]. Негація даної метафори розгортається також у вислові *вовча хіть*.

Фрейм 2. Військові дії

Слот 2.1. Підготовка та початок військових дій

Важливі політичні ситуації метафорично інтерпретуються як підготовка та початок політичних дій. З цією метою автори політичних дискусій використовують мілітарні вислови *озброїтися до зубів, будувати стратегію, оголосити війну, бути мішенню атак, поливати мінометним вогнем, завдати удару, лівий фланг, вийти з окопів, знаходитися між двох вогнів, по інший бік барикад, десантуватись* тощо, пор.: *«А ось Іван Плюц поливає «харчовиків» мінометним вогнем критики і вголос мріє, що правильна демократична партія утвориться на базі блоку «Наша Україна»* [УМ, 06, 02]; *«Тому опозиції слід вийти з окопів оборони та зайнятися двома речами...»* [УМ, 05, 03]; *«31 жовтня Вітчизна штурмом брала висоту під назвою президентські вибори»* [КС, 11, 04].

Слот 2.2. Завершення військових дій. Перемога

Як засвідчує матеріал, одні учасники політичних дискусій здобувають перемогу, інші ж, навпаки, зазнають поразки, результатом якої є **полон, капітуляція, окупація** тощо, пор.: «Наступним «каменем» стали парламентські та президентські вибори. Саме у Верховному Суді **здобули остаточну перемогу** декілька кандидатів у народні депутати, не вельми лояльно налаштованих до нинішньої влади» [ПіК, 05, 01]. Іноді політичні опоненти підписують пакт про ненапад, наприклад: «Якщо **пакт**, який Ви нещодавно підписали з Вашим колишнім супротивником, передбачає імунітет від переслідувань, – як Ви виконаєте Ваші обіцянки?» [КС, 10, 05]; «Укладений же шістьма фракціями **«пакт»** не приніс лаврового вінка нікому» [УМ, 06, 02]. Здобувши перемогу, учасники політичних війн, беруть участь у параді переможців, пор.: «У виданнях... з'явилася інформація про суперництво Литвина та Медведчука. Останній, схоже, вирішив **«покомандувати парадом»**. Але поки що це йому важко дається» [УМ, 09, 02].

Фрейм 3. Військові підрозділи

Досліджуваний матеріал показує, що на означення політичних партій, об'єднань, блоків тощо у політичних дискусіях використовуються метафори **армія, дивізія, десант, п'ята колона, бригада, розвідка, полк, рать** тощо, пор.: «...Потрапив до числа «обраних» – Віктор Медведчук. Хоча спиратися на братнє російське плече йому й так не звикати – у виборчій кампанії на зростання рейтингу СДПУ(о) працює солідний **«десант»** політтехнологів із «братньої» держави» [УМ, 03, 02]; «Замішано того, аби надійно збудувати **фортецю**, що залишиться після 2004-го – по декаді його президентства. І як працюватиме ця «коаліційна» **«бригада»** (справді, модне слово) – неважливо, головне – результат і в строк» [УМ, 12, 02]; «До цієї **атаки** підключені і «дальнобійні» **ворожі розвідки**, і їхня **«п'ята колона»** в Україні, і всяка продажна твань, «свої» тупорилі, які підривають фундамент рідної хати» [КС, 01, 04]; «Уся кандидатська **рать** – 2» [УМ, 06, 03], де **рать** – ‘назва війська, збройного загону’ [СУМ, 8, с. 455]. Зазначимо, що здебільшого назви військових підрозділів актуалізують негативні конотації метафор цієї групи. Так, негативну оцінку має метафора **п'ята колона**, яка у загальноновій практиці набула фразеологічного значення ‘люди, які займаються підривною, антидержавною діяльністю в країні’ [ФСУМ, 1, с. 387]. Негацію викликає й метафора **бригада**, у якій, на нашу думку, перехреснюються два значення – ‘частина сухопутної армії, що складається з кількох полків, батальйонів або батарей та інших військових частин та підрозділів’ [СУМ, 1, с. 234] та незафіксоване в СУМі – ‘бандитське угруповання’, яке активно увійшло в мову на початку 90-х років «для позначення нових речей та явищ, для вираження нових понять» [6, с. 45] і яке популяризувалось в останні роки через однойменний телесеріал.

Фрейм 4. Зброя

Під час ведення політичних баталій опоненти використовують різноманітну зброю. Домінують концепти **зброя, автомат, артилерія, танк, міномет, кийок, міни** тощо, пор.: «Замість аргументів їх звичайною **зброєю** проти мене були і є наклепи та бруд» [ШП, 09, 99]; «Виборчий бюлетень –це наша спільна **зброя**, якої найбільше жахається діючий режим» [УС, 03, 98] або «Це свідчить про те, що режим усвідомлює неспроможність виграти вибори чесно і готується утримувати владу **кийками та автоматами**» [КС, 10, 03]; «Але безліч небезпечних **мін** це таяться на економічному полі Китаю» [УК, 02, 04]. Побутує у політичному дискурсі й застаріла зброя, наприклад, **списи**: «Справді, в Основному Законі немає положення, яке б визначало, що новий парламент мав би формувати Кабмін. Це якраз той момент, довкола якого зараз **ламаються списи** у дискусіях про зміну системи влади» [УМ, 07, 02].

Отже, проаналізувавши метафору війни в політичному дискурсі, доходимо висновку, що метафоричні моделі використовуються як засіб маніпулювання свідомістю

адресата політичного дискурсу. Прагматичний зміст мілітарних метафор націлює реципієнта на оцінку важливості політичної реальії. Загальною ознакою виявлених метафоричних моделей є негачія та агресивність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Метафоры общественного диалога: война или согласие? / А. Баранов, Ю. Караулов // Знание – сила. – 1991. – № 10. – С. 60–63.
2. Голубовська І. О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин» (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 61–68.
3. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція / [Кудрявцева Л. О., Дядечко Л. П., Дорофєєва О. М. та інш.] // Мовознавство. – 2005. – № 1. – С. 58–66;
4. Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько – К.: Вища шк., 2003. – 311 с.
5. Словник української мови: в 11 т. – К.: Наук. думка, 1971–1981.
6. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації): монографія / О. А. Стишов. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
7. Фразеологічний словник української мови. – К.: Наук.думка, 1993. – Кн. 1–2.

Умовні скорочення

КС	– газета «Кримська світлиця»
ПіК	– тижневик «Політика і культура»
СВ	– газета «Сільські вісті»
СУМ	– Словник української мови
УК	– газета «Урядовий кур'єр»
УМ	– газета «Україна молода»
УС	– газета «Українське слово»
ФСУМ	– Фразеологічний словник української мови;
ШП	– газета «Шлях перемоги»

Н. С. Андрианова (Луганск)

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМОПРЕЗЕНТАЦИИ ЛИЧНОСТИ В ЧАТ-КОММУНИКАЦИИ

Самопрезентация личности в Интернет-общении – это проявление процесса сознательного и неосознанного предъявления личностью себя при помощи вербальных и невербальных средств коммуникации. Иллокутивные установки Интернет-коммуникации направлены на поиск друзей, поиск любимого человека, поиск информации, обычный «треп», участие в спорах и флеймах разного рода, обсуждение различных тем в форумах.

Более того, самопрезентация в Интернет-общении обладает некоторыми свойствами и особенностями, которые не были актуализированы в других видах общения и не были столь доступны эмпирическому изучению. Одной из таких особенностей является вариативность самопрезентации, которая выражается в разнообразии, множественности стратегий и тактик представления личности.

Интернет-общение привлекает внимание ученых разных наук: психологов, лингвистов, философов, социологов, историков, культурологов, педагогов, «коммуникативистов» (имеются в виду специалисты в области communication science), политологов и других специалистов. Так, мы можем заметить ряд изданий, посвященных исследованиям самопрезентации личности в Интернет-общении. Интернет-коммуникация представляет новую интегрированную сферу лингвистического интереса. Славянское и зарубежное языкознание в большей степени изучают коммуникативно-прагматические и функциональные особенности Сети (см. работы А. Е. Войкунского [2], Е. Н. Галичкиной [3], Е. И. Горошко [4], Е. П. Белинской [1], а также D. Brenda [10], S. Herring [11] и др.).

Цель статьи: исследование факторов, детерминирующих вариативность самопрезентации в чат-коммуникации.

Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие *задачи*: определить лингвистически особенности самопрезентации личности в чат-коммуникации, определить лингво-коммуникативный компонент самопрезентации в Сети.

Интернет-коммуникация, и в частности чат-коммуникация, сопоставима с представлением в театре. В данной театральной игре пользователю чата необходимо самовыражение сквозь словесную игру, творчество. Потребность в самовыражении через творчество является базовой потребностью человека. Интернет, задуманный исключительно как средство получения информации, в итоге стал средой, открытой для творчества любого пользователя.

Под самопрезентацией (или самопредставлением) понимается сознательная управляемая передача собеседнику некой имиджево значимой информации о себе. В Интернет-общении особое значение в процессе самопрезентации уделяется речевому поступку – значимой коммуникативно-прагматической характеристике посетителя Сети. В чат-коммуникации речевое поведение формируется на основе различных стратегий и тактик, нацеленных прежде всего на формирование определенного имиджа участников коммуникации, в связи с чем особую значимость в организации коммуникации приобретает лингво-прагматический компонент. Под самопрезентацией в Сети Интернет мы понимаем лингво-когнитивно-прагматическую самопрезентацию личности с целью создания необходимого виртуального образа. Коммуникативный процесс в Интернет-среде поддерживается текстовым обменом. Шерил Текл в работе по изучению виртуальной идентичности отмечает: «Вы можете стать всем, кем Вы хотите. Вы можете, если хотите, полностью «переобозначить» себя. Вы можете стать лицом противоположного пола. Вы можете быть менее разговорчивым. Вы можете быть просто тем, кем Вы хотите быть. И Вам не нужно переживать по поводу того, как Вас воспримут другие. Очень легко повлиять на это восприятие, т. к. все их представления о Вас основаны на том, что Вы им показываете. Они не видят Ваше тело и не делают по нему никаких предположений. Они не слышат Ваш акцент и тоже не делают по нему никаких выводов. Всё, что они видят, это Ваши слова» [12]. А Бренда Дане добавляет, что текст в Интернете играет роль «маски», одеваемой на виртуальное «Я» [10, с. 135].

Наиболее доступным, демократичным и представляющим максимальные возможности для самовыражения ресурсом Интернета является чат. Чат предоставляет человеку уникальные возможности для самовыражения, которые отсутствуют в реальном мире. «Чат представляет собой разговорную стихию, в которой наличествуют все особенности разговорной речи» [7]. Некоторые из следующих возможностей универсальны для любых социальных коммуникаций в Сети, другие присущи только чатам:

Свобода творения образа. Человек в Сети изначально анонимен, а в чатах же эта анонимность культивируется – подавляющее большинство посетителей используют «ники» и, зайдя в чат под реальным именем и фамилией, человек будет выглядеть белой вороной. «Сменив имя на ник, человек уже дистанцируется от своего реального «Я». При полном отсутствии телесности и негласно обязательном освобождении от своей реальной личности человек вынужден творить *образ*. По сути, нельзя говорить о том, что в чатах общаются реальные люди, в чатах живут созданные ими образы, персонажи. Именно создание образов, персонажей и делает чат похожим на драму.

Примером этого может послужить диалог, найденный на сайте <http://chat.uaportal.com/voc.php>:

14:20:08**МИЛАШЕЧКА!!!: Точка> дякую.Точечко)**

14:20:13**простоЯ: red_dress>** 

14:20:13**ЧеРтОфКа: ВСЕМ> все улетело на шабаи**

14:20:16**Точка: простоЯ> ы)) ну так дождалась же) ня кофе))**

14:20:22**ЧеРтОфКа: red_dress> см. 14:19:42 конечно зай звони)**

14:20:23**Точка: мИрЗаФКа>**  **туц туц)**

14:20:24**IZA: Nicke> ти є ???**

14:20:28**!!Phobia!!!: простоЯ> см. 14:19:48 - хорошо там. а мы отдыхаем тока 7 :))**

Получить информацию об участнике чата мы можем только на основе лингвистической представленности. Семантика ников виртуальных пользователей определяется семантикой личности. Так под ником **МИЛАШЕЧКА!!!** мы можем предположить либо ироническую самопрезентацию, либо недалекость, самолюбие, либо опереться на определение, взятое из толкового словаря С. И. Ожегова: *Милашка* – милый, симпатичный человек; суффикс **-ечк** показывает ласкательную форму собственного «Я». В слове В. Даля слово *милашка* приравнивается к слову *милый*, что обозначает «любезный, любый, любимый, любви достойный, дорогой, желанный, привлекательный, заставляющий себя любить, приятный на вид, хорошенький, нежный, кроткий, грациозный, баженный, обаятельный в обращении». Прозвище **простоЯ** выражает актуализацию личности. В слове С. И. Ожегова слово *чертовка* (**ЧеРтОфКа**) характеризуется как «бранное слово (о женщине)». В слове В. Даля слово **черт** означает «олицетворение зла, враг рода человеческого, нечистый, некошный, черная сила, сатана, дьявол, лукавый, шайтан, шиш, шишга, лтяпа, хохлик». Суффикс **-овк-** в слове *чертовка* служит показателем женскости. Используемый в нике **ЧеРтОфКа** вариант **-офк-** указывает на то, что пользователь владеет так называемым «албанским языком». **Жаргон падонкафф**, он же «**Олбанский язык**» – широко распространившийся в Рунете в начале XXI века стиль употребления русского языка с фонетически почти верным, но нарочно неправильным написанием слов (так называемым эрративом), частым употреблением мата и определённых штампов, характерных для сленгов.

Коммуникация в чатах не содержит значительного тематического изобилия, очень часто чат представляет собой обычный «треп», поэтому самопрезентация личности представлена в никах и в тех репликах, которые можно лингвистически проанализировать.

Свобода творения пространства. В большинстве Интернет-ресурсов коммуникация протекает в «Великом Нигде» [8]. Исключением являются чаты. Практически с самого возникновения чаты не ограничивались одной лишь прямой речью. Впоследствии это обернулось принятой только в чатах возможностью работать не только в функции «Сказать», но и функции «Сделать», что позволило включить в действо не только персонажей, но и пространство действия, ср.: «*Розовый слон влетает через окно и робко замирает неподалеку от беседующих*» (<http://2.chat.mail.ru/cgi-xml/chat>). Ремарки автора, которые активно используются пользователями чата, также сближают чат с таким жанром, как драма.

Приведем еще один пример данного способа самовыражения, обнаруженный нами на сайте <http://2.chat.mail.ru/cgi-xml/chat>:

**Тиль: Goede middag!*

**Тиль делает серь+зное лицо и улыбается глазами*

**Теххи заворачивается в плед в гордом одиночестве и что-то бубня себе под нос, снова собирается засыпать...*

Тиль заслоняет креслом плакат «Все на выборы!»

Свобода творения предмета коммуникации. Подавляющая часть коммуникаций в Сети задает тематику общения. В гостевых книгах высказываются о конкретном сайте. Форумы и конференции обязательно тематические, причем заданность тематики культивируется – отступление от темы считается нарушением правил общения и зачастую наказывается. И только в чатах пользователям предоставлена полная свобода [8], ср.:

*Тиль выпускает на волю специально обученную лечилку и натравливает е± на Теххи
Теххи прикрывает от Или гордое одиночество ладошками - нечего, смысла, так не под-
лядывай :)*

Тиль: Теххи, отнюдь :-) Просто я сч±л, что призыв к выборам здесь будет неуместен :-)
*Или вешает на шею лечилке горшочек с м±дом.. теперь она похожа на .маленькую Сару
Бернар.*

Или: Пли на сенбернара⁹ :-)

**Теххи визжит, от ужаса взлетает на люстру, и оттуда спокойным
истерическим голосом шепотом просит: "ТИЛЬУБЕРИЯБОЮСЫ!!!!!!":)*

Тиль отзывает лечилку – вс + равно та не умеет по люстрам лазать...

Теххи показывает лечилке сверху язык :)

*Или скатывается с колес Тили и обживает опустевший бесхозный плед и опустевшее
бесхозное кресло.*

Или: (авторитетно, из складок пледа) Или - или!

Тиль с трудом удерживает лечилку, возбудившуюся от вида воспал+нного языка

Как видно из приведенного примера (<http://2.chat.mail.ru/cgi-xml/chat>), чат – это рождающаяся на наших глазах новая форма самовыражения через творчество, которое берет истоки в литературе и в театре. Родство с литературой мы можем увидеть в том, что люди в чате не могут быть представлены друг другу иначе, чем через текст, следовательно, в пределе чата текст и человек становятся тождественными.

Каждая реплика чата – это отдельный коммуникативный ход, который воспринимается, во-первых, «как синтагматически определенный элемент речевого акта» [6], и, во-вторых, «как функциональная единица последовательности действий, которая способствует решению локальной или глобальной задачи под контролем стратегии» [5, с. 274].

Вышеперечисленные особенности Интернет-общения создают условия и возможности для разнообразия самопрезентаций, «многоликости» пользователей в сети. В реальном социальном взаимодействии человек более ограничен в возможностях управления информацией о себе рамками реально воспринимаемого собеседником пола, внешности, признаков социального статуса, профессии, национальности, возраста. В Интернете же, по словам самих пользователей, «все зависит от твоего умения быть разным, и от желания быть таковым».

ЛИТЕРАТУРА

1. Белинская Е. П. Личность и новая информационная среда / Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая // Социальная психология личности. – М.: Аспект-Пресс, 2001. – 215 с.
2. Войсунский А. Е. Развитие речевого общения как результат применения Интернета / А. Е. Войсунский // Library.By: Белорус. цифровая библиотека. – Режим доступа: <http://library.by/portalus/readme.php/>
3. Галичкина Е. Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках: дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Галичкина Е. Н. – Астрахань, 2001. – 208 с.
4. Горошко Е. И. Особенности мужской и женской ассоциативной картины мира в русском языке / Е. И. Горошко // Wiener Slawistischer Almanach. Munhen. – 1997, Band 40. – S. 203–246.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк / [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
6. Карасик В. И. Статус лица в значении слова / В. И. Карасик. – Волгоград: Изд-во ВГПИ, 1989. – 112 с.
7. Компанцева Л. Ф. Интернет-лингвистика когнитивно-прагматический и лингвокультурологический подходы: монография / Л. Ф. Компанцева. – Луганск: Знание, 2008. – 247 с.

8. Нестеров В. Карнавальная составляющая как один из факторов коммуникативного феномена чатов / В. Нестеров, Е. Нестерова. – Режим доступа: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/nesterov2/>
9. Факторы динамичности самопрезентаций в Интернет-общении. – Режим доступа: http://student.km.ru/ref_show_frame.asp?id=62F5CEE8F5454AFC8D95FC34A442CF15.
10. Danet B. Text as Mask: Gender, Play and Performance on the Internet // Cyberspace 2.0: Revisiting Computer-Mediated Communication and Community. – London, New Delhi: Sage Publications, 2004. – P. 129–158.
11. Herring S. Computer-Mediated Communication: Linguistic, Social and Cross-Cultural Perspectives. Pragmatics and Beyond Series. – Amsterdam: John Benjamins, 1996. – 324 p.
12. Turkle, Sh. Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet. – London, Simon & Schuster, 1995.

И. Н. Апоненко (Днепропетровск)

РУССКИЙ И УКРАИНСКИЙ ФОЛЬКЛОР В СКАЗОЧНОМ ТВОРЧЕСТВЕ ОРЕСТА СОМОВА (на материале собственных имен)

У истоков создания сказки в прозе лежит творчество Ореста Сомова. Писатель родился на Украине, а затем, когда работал в Петербурге, был близок с собирателем и исследователем украинского фольклора Н. Цертелевым, поэтому тематике украинского фольклора в его сказках уделяется большое внимание. В основу таких сказок О. Сомов брал украинские (или как тогда называли малороссийские) легенды, предания, сказки. Его привлекала, по мнению В. Б. Мусия, проза таинственного содержания, отображающая кошмар, пророческое видение [8; 9]. Все это, конечно, отразилось и на употреблении собственных имен (СИ) в сказках писателя.

В сказках-повестях «Русалка» (сам автор назвал ее «Малороссийским преданием») и «Киевские ведьмы» автор, соединив украинскую мифологию и фантастику, представил следующие наименования персонажей:

1) личное имя в национальном украинском варианте: *Горпинка*¹, *Фенна*² («Русалка»), *Докийка*³ («Киевские ведьмы»);

2) прозвище: сосед *Панчоха*, *Ланцюжиха* («Киевские ведьмы»): «Старая *Ланцюжиха* осталась в своей хате одна и отказалась от приглашенья своего зятя перейти к нему на житьё» [6, с. 59]. В основе данных прозвищ – слова украинского языка (панчоха – «чулок», ланцюг – «цепь»). Оним *Ланцюжиха* является прозвищем жены по имени или прозвищу мужа, т.е. андрономом, образованным с помощью суффикса –*иха*–. Это наиболее распространенный тип наименования женщины в XIV – XVIII вв. в Украине (например, *Іваніха*, *Хведчиха*, *Кропивчиха*) [5, с. 165];

3) имя семейства: *Юрчевские* («...у *Юрчевских* отравила собак...») [6, 58]) как вид группового антропонима, образованного от фамилии, отчества или прозвища главы семейства в форме мн.ч., обозначающее всю семью или нескольких ее членов [12, 61];

4) имя и прозвищная фамилия: *Одарка Швойда*, *Нечипор Проталлий*, *Артюх Холозий*, *Тарас Трясила*⁴ («Киевские ведьмы»). Как известно, в украинской антропони-мической системе очень широко представлены фамилии прозвищного характера, что и отражает автор в своих сказках. К такому типу именований в своих произведениях обращался Н. В. Гоголь. Сравните: *Солопий Черевик*, *Данило Бурульбаш* («Вечера на

© Апоненко И. Н., 2009

¹ *Горпинка* – уменьшительное от имени *Горпина* (*Агрипина*). Это имя, как пишет Орест Сомов, в малороссийском наречии ближе к римскому своему корню, нежели Аграфена или Груша [6, с. 36]. По данным словаря «Власні імена людей», Горпина, Агрипина – лат., рим. родовое имя *Agrippa* [15, с. 116].

² *Фенна* – Феона – по малороссийскому выговору, так пишет автор сказки в примечаниях [6, с. 37].

³ *Докийка* – Докія, Євдокія (Явдоха, Вівдя) [15, с. 37].

⁴ *Тарас Трясила* (Трясило, наст. фамилия Федорович) – запорожский гетман, вождь казацкого крестьянского восстания 1630 года против польского ига [6, с. 721].

хуторе близ Диканьки»), *Мосий Шило*, *Степан Гуска* («Тарас Бульба»), *Тиберий Горбещь*, *Хома Брут* («Вий») и тому подобное [3];

5) имя и прозвище: «Невдалеке от себя он увидел ... и нищую калеку *Мотрю*, побиравшуюся по улицам киевским, где люди добрые принимали ее за юродивую и *прозвали Дзыгой*» («Киевские ведьмы») [6, с. 65]; «Те, которые знали *Федора Блискавку* как *лихого казака*, догадывались, что он пришел домой не с пустыми руками» («Киевские ведьмы») [6, с. 59]. Скорее всего, прозвище дано герою по его воинским заслугам и физическим возможностям. Здесь также использованы украинские слова в качестве основ прозвищ.

«... в Киеве, наполненном в тогдашнее время *ляхами*, был из них один, по имени *Казимир*⁵ *Чепка*» («Русалка») [6, с. 30]. Прозвище *Чепка* происходит от польского «*czepka*» – чепец и выражения «*urodzić się w czepku*» – родиться в рубашке [10, с. 52], которое, возможно, дано герою по его происхождению (поляк);

6) имя и фамилия: *Петр Дзюбенко* («Киевские ведьмы»). Среди фамилий, которые образованы морфологическим способом, в украинском языке на первом месте стоят суффиксальные формы. Для создания украинских фамилий служили суффиксы -енко, -ук (-юк), -чук, -евич и др. Однако некоторые фамилии могли иметь параллельно и краткие формы, например: *Глух* – *Глухий* [15, с. 89], поэтому вполне вероятно фамилия *Дзюбенко* имеет и краткую форму *Дзюба*, которая дана «за индивидуальными знаками» [14, с. 103] и зафиксирована «Довідником українських прізвищ» Ю. К. Редько [13, с. 103];

7) имя и наименование женщины по прозвищу отца: «Нашлись, однако же, добрые люди, которые хотели предостеречь Федора Блискавку от женитьбы на *Катрусе Ланцюговне...*» [6, с. 59]. По словам М. Л. Худаша, «модель цього іменування, – це специфічно антропонімічне, екстралінгвістичне явище впливає із самої специфіки, природи мови, що витворилася в глибокій давнині і збереглася до наших часів у всіх слов'янських мовах» [16, с. 117].

Орест Сомов ориентировался не только на украинский фольклор, но и обращался к источникам русского народного творчества. В духе русского фольклора написана сказка «В поле съезжаются, родом не считаются». В ней представлен оним *Калга Татарской*, которым автор наделяет иноверца, басурманина, что настраивает читателя на определенную эпоху – войну с татарами: «Вот навстречу ему скачет и пылит, инда небо коптит басурман *Калга Татарской...* И крикнул-гаркнул Елеса молодецким накриком на всю рать-силу басурманскую: «*Гой-еси вы, татаре ордынские!*»⁶ Я ваш воевода *Калга-богатырь!*»» [6, с. 54–55]. Возможно, имя *Калга* – это депроприатив из *Калгана*, антропонима легендарного героя в тунгусо-маньчжурской мифологии [7, с. 612].

Используя в качестве сюжета фольклорные источники, Орест Сомов обращается и к соответствующим СИ. Сравните, у Сомова: «Бабка, бабка, черная лодыжка, служила ты басурманскому колдуну *Челубею Змиулановичу* ровно тридцать три года, теперь послужи мне, доброму молодцу...» [6, с. 77]; в народной сказке: «Лисонька опять побежала вперед, прибегает в царство царя *Змиулана* и прямо в белокаменные палаты» («Козьма Скоробогатый») [1, с. 319].

В «Сказке о Никите Вдовиниче» автор вводит СИ в присказку: «Начинается сказка от сивки, от бурки, от вещей каурки; рассказывается не сзади, а спереди, не как дя-

⁵ *Казимир* – польск. *Kazimierz*, образовано от основ со значением предсказывать, проповедывать + мир [10, с. 476].

⁶ Сравните форму обращения в народных былинах: «Ох ты *гой еси*, злой *татарчонок*, / Что ты меня бьешь сонного, аки мертвого, / А сидящего, аки дряхлого?» («Илья Муромец и татарчонок») [2, с. 174].

дя *Селиван* тулуп надевал» [6, с. 69]. В этой же сказке Орест Сомов использует также и обыгрывание внутренней формы СИ *Куроцан Калинич*, в котором авторский оним *Куроцан* ассоциируется с нарицательным – «цапать» (спешно хватать или вырывать силой, ударять, треснуть [4, с. 570]) кур, а отчество *Калинич* происходит от разговорного имени *Калина* (полное *Калинник*). Писатель создает необычные сказочные онимы за счет возведения в ранг СИ диалектных слов, дающих отрицательную характеристику человека: *Аника Шибайлович*, где *Шибайлович* образовано от сущ. «шибай, шибайла» – обозначает буян, драчун [4, с. 632], и *Шелапай Селифонтьевич*, где «шелапай» – это повеса, пустой, бестолковый человек, беспутный, а еще может быть образовано от франц. *cheperap* – рослый нескладный человек [4, с. 619].

Таким образом, можно говорить о том, что в творчестве Ореста Сомова соединились две славянские культуры, каждой из которой было отведено определенное место. Из русского фольклора автор заимствует сказочные СИ (*Змиулан*), сказочные зачины и присказки, былинные сюжетные линии и тому подобное. В украинизированных сказочных текстах О. Сомов обращается к именованию героев в народно-разговорной форме, используя многочисленные варианты СИ (*Фенна*, *Ланцюжжха*, *Одарка Швойда*), обращается к историческим (*Тарас Трясила*) и «говорящим» СИ (*Федор Блискавка*). Помимо этого писатель в свои сказки вводит и авторские онимы (*Куроцан*), обыгрывает СИ, возводит в ранг имен диалектизмы (*Аника Шибайлович*). Все это создает неповторимый колорит сказочного творчества Ореста Сомова, в котором переплелись русские и украинские фольклорные корни в их авторском, литературном прочтении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки: В 3 т. / А. Н. Афанасьев – М.: Наука, 1985. – Т. 1. – 512 с.
2. Былины / Сост., автор предисловия и вв. текста В. И. Калугин. – М.: Современник, 1986. – 559 с.
3. Гоголь Н. В. Собрание сочинений: в 6 т. / Н. В. Гоголь – М.: Гослитиздат, 1953. – Т. 6. – 456 с.
4. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль – М.: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1955. – Т. 4. – 684 с.
5. З історії української лексикології / [Д. Г. Гринчишин, І. М. Керпицький, Р. Й. Керста та інші]. – К.: Наук. думка, 1980. – 264 с.
6. Литературные сказки народов СССР / [сост., вступ. ст. и прим. В. И. Калугина]. – М.: Правда, 1989. – 752 с.
7. Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2 т. / [гл. ред. С. А. Токарев]. – М.: Сов. энцикл., 1980 – 1982. – Т. 1. (А–К) – 672 с.
8. Мусий В. Б. Мифологические персонажи в повестях О. Сомова и украинский фольклор / В. Б. Мусий // Вопросы литературы народов СССР. – Киев-Одесса: Вища шк., 1982. – Вып. 15. – С. 101–110.
9. Мусий В. Б. Отображение мифологии украинского и русского народов в произведениях О. М. Сомова / В. Б. Мусий // Питання літературознавства. – 1997. – Вип. 4 (61). – С. 27–36.
10. Новый польско-русский словарь / Р. Сыпула, Г. В. Ковалева. – М.: Рус. яз., Медиа, 2004. – XII. – 724 с.
11. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2004. – 412 с.
12. Подольская Н. В. Словарь ономастических терминов / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 187 с.
13. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К.: Рад. шк., 1968. – 355 с.
14. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. – Київ: Наукова думка, 1966. – 216 с.
15. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: [словник-довідник] / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська. – К.: Наук. думка, 1996. – 336 с.
16. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Худаш. – К.: Наук. думка, 1997. – 236 с.

⁷ СИ *Аника* в данном контексте является узуальным коннотативным антропонимом с интерлингвальной коннотацией, возможно, со значением «хвастун, неудачник в делах, переоценивающий свои скромные возможности» [11, с. 49]. Как пишет Е. С. Отин, в коннотативную онимию русского языка это имя проникло из языка фольклора. «*Аника*, *Аника-воин* или *воин Аника* – популярный персонаж героико-романтической народной драмы «Царь Максимилиан»» [11, с. 49].

ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФОЛОГЕМ-ОБРАЗІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ У ПОЕТИЧНОМУ ІДІОСТИЛІ ВОЛОДИМИРА СВДІЗІНСЬКОГО І МИХАЙЛА ДРАЙ-ХМАРИ

У сучасних гуманітарних науках міф належить до одного з найуживаніших понять і сприймається як феномен, як первісний код символів, смислів, світоглядних уявлень чи, за узвичаєним у науці терміном, архетипів. З огляду на це актуальними видаються дослідження мови художнього тексту, що допомагають зрозуміти особливості культурного складу того чи іншого етносу.

Талановитими представниками українського письменства першої третини ХХ ст. є Володимир Свідзінський і Михайло Драй-Хмара, що вже з перших публікацій репрезентували високе мистецтво слова. Більшість дослідників вважає В. Свідзінського символістом, однак підкреслює своєрідність цього символізму, оскільки поет пильною шліфованістю мови наближався до київських неокласиків. Сучасні вчені (В. Моренець, Е. Соловей, І. Андрусак) наголошують на міфософському характері поезій лірика, його майстерності в метафоричній новизні. Поезії М. Драй-Хмари, як зауважують дослідники (О. Ашер, І. Дзюба, М. Жулинський, О. Томчук, Ю. Шерех та ін.), вирізнялися з-поміж творів інших неокласиків індивідуальним міфомисленням і поліваріантністю стильової системи. Історіографія питання змушує констатувати, що у вітчизняній лінгвостилістиці, лінгвокультурології недостатньо з'ясовано залишається проблема ідіостильових ознак поетичної творчості В. Свідзінського та М. Драй-Хмари. Найменше вивчена семантика мовних одиниць, які експлікують у ліриці названих поетів міфологічний шар свідомості, що відіграє першочергову роль у структурно-семантичній організації поетичної моделі світу. Зокрема, малодослідженими залишаються міфологеми-образи засобів пересування, що відтворюють міфологему-ідею життя-смерті-безсмертя.

Як засвідчує матеріал, у поетичному ідіостилі Володимира Свідзінського міфологізованим засобом пересування є човен. Поет здебільшого оновлює традиційне семантичне перенесення «водний транспортний засіб – посередник між світами». Одна з можливих інтерпретацій уживання міфологеми човна така: човен – нічне небесне світило (місяць) – стан ліричного героя. Так, у висловлюванні *Настала ніч. Небес блискучий човен / Підняв вверх дві щогли золоті. / І вийшов я , і знов, кохання повен, / Задумався, забувся в самоті* [2, с. 31] спостерігаємо, як зорові асоціації, зокрема подібність за формою (місяць ріжками догори) і кольором (епітети *блискучий, золотий* водночас є сакральними характеристиками горішнього світу) сприяють актуалізації семи «вверх». Дистанційне оточення (із залученням макроконтексту) аналізованого артефакту (сад – архетип локусу поетичної творчості, зима – символ помирання, кохання – символ відродження, оновлення) дозволяє простежити такий ланцюжок семантичних перенесень: місяць – човен небес – перевізник угору – спонук до відродження.

Цікавим видається розмивання, а то й усунення поетом меж між світом земним і світом небесним, між світом реальних людей і світом небожителів. При цьому автор поєднує в одній семантичній площині конкретне й абстрактне: *Тут день – неначе сон прозорий. / Як тихий корабель, / Пливають кудись ліси, і гори, / І дикий безлад скель. ...І звідусіль сяє в очі небес ясний розлив. // Стою вгорі один над гаєм... / У далеч казкову / З усім зелено-тихим краєм / Я теж пливу* [2, с. 39]. Звернімо увагу, що характеристика корабля є емоційно-експресивною (використання епітета *тихий*).

Таку характеристику можуть передавати і дієслова. Наприклад, у висловлюванні *Падає місто в імлісте море, / Коливаючись, як корабель. / Зловтішино дивиться по-повзень-морок / З-поза пустельних скель* [2, с. 227] корабель, який коливається, – хиткий, неміцний. Сема «хиткість» актуалізується в численних міфологемах-образах рухомого плавзасобу. У наведеному контексті хиткість, коливання зумовлені не рухом горизонтальним чи догори. На відміну від човна, що зіставний із внутрішнім світом ліричного героя-поета і відтворює перенесення човен – вершина – загибель – воскресіння, міфологема міста-корабля в поетичній моделі світу Володимира Свідзінського позбавлена семи воскресіння і стосується радше міфологеми кінця світу.

У мовно-художньому просторі лірики Михайла Драй-Хмари для позначення транспортних засобів ужито слова: *гринджоли, віз, гарба, трамвай, човен*. Вони можуть бути носіями прямого значення, виконувати функцію відображення реального життя міста: *Гринджолами / мовчазно / кожух проїхав* [1, с. 5], *Загруз трамвай. На вікнах більма, і сліпнуть ліхтарі...* [1, с. 80]. Щоправда, залучення макроконтексту до аналізу другої з наведених цитат дозволяє стверджувати, що образ застряглого в завірюху, осліплого персоніфікованого трамвая – це елемент загальної характеристики тяжкої для України історичної доби (вірш «Завірюха» датовано 1926 р.). Якщо для Свідзінського міфологема міста-корабля – це міфологема невідвортної загибелі, то для Драй-Хмари міфологема-образ трамвая (чи його частини) може передавати низку таких семантичних зрушень: трамвай – перевізник у майбутнє, трамвай – перевізник душі ліричного героя (померлої і воскреслої). Так, у вірші «Я побачив тебе з трамваєм...» ліричний герой переживає зустріч у *вербляницю* (сакральний час за тиждень до Великодня), після якої *Ожило у душі незабутнє...// І співає в далеке майбутнє трамвайний дзвінок* [1, с. 55].

Міфологему-образ човна М.Драй-Хмара вживає лише в циклі «Море», де автор оновлює традиційне семантично-образне зрушення човен – перевізник в інший світ, світ сакральний (*човен у блакитнім крузі*), світ майбутній (*далеко однесло*), світ щастя й полегкості (*і легко-легко дишуть груди*): *Мій човен у блакитнім крузі: / Далеко в море однесло. / Прозорі плавають медузи, / Зітхає золоте весло. / І легко-легко дишуть груди, / А очі сонце п'ють і п'ють...* [1, с. 99].

ЛІТЕРАТУРА

1. Драй-Хмара М. П. Вибране / М. П. Драй-Хмара / [упоряд. Д. Паламарчука, Г. Кочура]. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с.
2. Свідзінський В. Твори: у 2 томах: Т. 1 / Володимир Свідзінський / [упоряд., підгот. текстів та коментарі Е. Соловей]. – К.: Критика, 2004. – 584 с.

О. І. Бичок (Дніпропетровськ)

ПОРЯДОК СЛІВ У МОВІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Порядок слів відіграє надзвичайно важливу роль у побудові цілісного, логічно досконалого текстового масиву і, безперечно, у забезпеченні однозначного його тлумачення. Тому особливого значення набуває з'ясування особливостей порядку слів у мові українського законодавства, що є однією з синтаксичних домінант аналізованого текстового масиву. На сьогодні актуальність дослідження даної проблеми не викликає жодних сумнівів.

Специфіка розміщення слів у реченні ставала предметом дослідження вчених-мовознавців, зокрема таких авторів, як К. Ф. Шульжук, І. І. Ковтунова,

О. С. Мельничук, О. Л. Пумпянский, О. Т. Волох, О. А. Крилова, С. А. Хавроніна, В. Н. Абашина та ін.

Спробу дослідження особливостей реалізації синтаксичних засобів мови, зокрема порядку слів, знаходимо в працях таких авторів, як Г. Й. Волкотруб, А. С. Токарська, І. М. Кочан, З. О. Мацюк, Н. І. Станкевич. Проте ці дослідження не є безпосереднім аналізом порядку розміщення слів на матеріалі окремого текстового масиву, а більшою мірою містять вказівку на те, яким повинен бути порядок слів, яким він може бути за тих чи тих умов. Характеристика особливостей реалізації порядку слів на конкретному фактичному матеріалі подається в статтях Н. Н. Івакіної [1] та В. Г. Рогожі [3]. Перше дослідження є аналізом російських правових документів, друге – присвячене українському законодавству і є чи не єдиним спеціальним дослідженням у галузі сучасної української законодавчої мови, тому становить особливий інтерес у даному контексті.

Складність досліджуваного явища полягає в тому, що «порядок слів функціонує одночасно на двох рівнях структури речення – на рівні його синтаксичної структури та на рівні його актуального членування» [2, с. 12].

На рівні актуального членування слова розміщуються в реченні залежно від того, у який компонент актуального членування вони входять – тему чи рему. **Тема** виступає предметом повідомлення, вихідною точкою висловлення; **рема** є комунікативно метою висловлення, найбільш інформативно навантажена. На рівні синтаксичної структури речення йдеться про правила розміщення синтаксичних компонентів речення, послідовного членування речення на синтаксичні групи (групу підмета та групу присудка), а в середині групи – на компоненти словосполучень, що входять до складу цих груп. Таким чином, за словами І. І. Ковтунової «якщо група підмета збігається з темою, а група присудка – з ремою, можна говорити про відповідність актуального членування та синтаксичного» [2, с. 14]. Якщо актуальне членування відрізняється від синтаксичного, принцип словорозміщення дещо змінюється, проте при **прямому порядку слів** обов'язковою умовою є препозиція теми по відношенню до реми.

Перш ніж безпосередньо перейти до аналізу порядку слів у законодавчих текстах, слід зазначити, що в українській мові прямий порядок слів вважається мовною нормою, сприймається як стилістично нейтральний, позбавлений експресії. Традиційно вважається, що відхилення від прямого порядку слів у реченні характерне для розмовної мови та мови художньої літератури, де воно використовується з певною стилістичною настановою.

Аналіз мови законодавства, зокрема текстів Конституції України та кодексів нашої держави, щодо порядку розміщення слів свідчить, що більш типовим є прямий порядок слів. Проте головне, щоб порядок слів, як прямий, так і зворотній, сприяв логічності вираження думок у законодавчих текстах.

Специфіка мови законодавства зумовлює різні варіанти порядку словорозміщення в межах речення. По-перше, проаналізуємо особливості реалізації порядку розміщення головних членів речення у структурі мови законодавчих актів. Як відомо, порядок слів залежить від реалізації теми та реми, до складу яких можуть входити як головні, так і другорядні члени речення, їх розподіл між темою та ремою регулюється комунікативним завданням речення. При цьому слід пам'ятати, що порядок розміщення **підмета** та **присудка** в структурі досліджуваних текстів визначається тим, у який компонент вони входять: тему чи рему. Якщо підмет є темою, він перебуває в препозиції до присудка, якщо підмет є ремою, розміщується в постпозиції до нього. Ці позиції головних членів речення характеризують прямий порядок слів.

Для мови законодавчих документів, і особливо для Конституції України, характерним є широке вживання простих речень, що мають елементарну синтаксичну організацію, побудовані за зразком прямого порядку слів, де група підмета є темою, група присудка – ремою (рема виділяється нами жирним курсивом), напр.: *«Професійні спілки / утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів»* (Конст. України, ст. 36); *«Суверенітет України / поширюється на всю її територію»* (Конст. України, ст. 2).

Порядок розміщення компонентів у безособовому реченні також відповідає особливостям прямого порядку слів: рема, що знаходиться в постпозиції до теми, містить безособово-пасивну форму дієслова: *«Про арешт або затримання людини / має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого»* (Конст. України, ст. 29).

Досить часто в мові законодавства назва статті майже точно дублюється в темі речення, що йде одразу за назвою, тому врахування контекстуальних особливостей відіграє важливу роль у характеристиці порядку слів. Присудок може належати до теми, розміщуватися в препозиції до підмета, напр.: *«Житловий будинок як об'єкт права власності. Житловим будинком є / будівля капітального типу, споруджена з дотриманням вимог, встановлених законом, іншими нормативно-правовими актами, і призначена для постійного у ній проживання»* (ЦивК України, ст. 380).

Як відомо, для підсилення смислової значущості певних компонентів використовується відповідний порядок слів, що виникає, коли порушуються логічна послідовність у висловленні. При інверсії основний зміст речення зберігається, але зміна порядку слів дозволяє внести додаткові змістові відтінки, підсилити виразність слів. В. Г. Рогожа справедливо акцентує увагу на тому, що «інверсія та стилістична маркованість речень виникають унаслідок зміни послідовності слів як компонентів актуального членування, а не як членів речення» [3, с. 421].

Специфіку досліджуваних текстів становлять речення, у яких рема переміщена в препозицію. Додатковим засобом підсилення модального значення конкретизації ситуації є слова типу *тільки, виключно*, які, розміщуючись на початку речень, увиразнюють рему висловлення, надають останньому відтінок категоричності, напр.: *«Тільки у виняткових випадках за ухвалою суду / свідки не допитуються і викликаються знову»* (ЦПК України, ст. 191); *«Виключно Верховна Рада Автономної Республіки Крим та міські ради / мають право здійснювати внутрішні запозичення»* (БК України, ст. 16).

У текстах українського законодавства спостерігається й інший випадок інверсії, при якому дієслово-присудок займає позицію на абсолютному початку речення, є ремою, перебуває в препозиції до теми, виділяється підсиленням логічним наголосом, а тема навпаки – майже без наголошування, напр.: *«Забораються / відмова у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини»* (ГПК України, ст. 4); *«Не допускається / збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди...»* (Конст. України, ст. 32). Такий інверсований порядок слів разом із незвичним інтонаційним оформленням застосовується, коли необхідно підкреслити особливу значущість дії, її семантики, надає висловленню експресивного забарвлення.

Специфічною рисою мови законодавства є те, що в текстах кодексів України та Конституції інверсований порядок слів може виникнути й тоді, коли рема й тема не міняються місцями, але при цьому порушується послідовність розміщення членів речення в складі теми або реми. У мові законодавства, зокрема, продуктивно вживаються речення, у яких рема, розміщена в постпозиції до теми, містить одночасно підмет та препозитивний до нього присудок, напр.: *«До вимоги про визнання мате-*

ринства / встановлюється позовна давність в один рік...» (СК України, ст. 139), «У договірі про управління майном / встановлюються права та обов'язки управителя» (ЦивК України, ст. 54.). Такий порядок слів сприймається як традиційний, нейтральний, оскільки логічність викладу не порушується, а, отже, порядок слів не можна мислити лише з погляду місця підмета та присудка в реченні.

Для мови сучасного українського законодавства характерним є також **дистантний** порядок слів, при якому частина окремого компонента актуального членування (частини теми чи частини реми) відокремлені одна від одної іншим компонентом актуального членування (*тема-рема-тема* або *рема-тема-рема*), напр.: «Кабінет Міністрів України, розглянувши ці пропозиції, / подає до Верховної Ради України розроблений на їх основі проект закону» (БК України, ст. 54.); «Право / вибирати підсудність між кількома судами, яким підсудна справа / має позивач» (ЦПК України, ст. 128). У тому разі, коли частини реми розміщені дистантно, більш сильний логічний наголос припадає на першу частину реми, менш сильний – на кінець речення, при цьому сильна позиція початку реми увиразнює модальність процесуальної ознаки та її суб'єкта.

Проте інверсія – це не лише нетипове розміщення теми та реми. Вона може спостерігатися всередині цих компонентів. Така інверсія пов'язана зі структурою словосполучень, що входять до складу речення. Словосполучення має суворо закріплений порядок розміщення компонентів, але, функціонуючи в реченні, цей порядок може змінитися, пристосовуючи до особливостей речення, його акцентних властивостей, інверсовані словоформи набувають логічного наголошування. У межах пропонованого дослідження ми змушені обмежитися характеристикою особливостей розміщення лише головних членів речення в структурі мови сучасного українського законодавства.

Отже, здійснений аналіз порядку розміщення компонентів у мові законодавства України, зокрема, Конституції та кодексах, дозволяє стверджувати, що аналізовані тексти мають свою специфіку порядку слів. Прямий порядок слів як стилістично нейтральний варіант мови переважає в досліджуваних текстових масивах, передає загальний зміст речення без спеціального наголошення окремих його компонентів. Водночас інверсійний порядок слів, що також є досить продуктивним у мові законодавства, як правило, сприяє логічному наголошенню на тому чи тому компонентові реченнєвої структури, зберігаючи при цьому однозначність сприйняття норм, викладених у законодавчих текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ивакина Н. Н. Порядок слов в правовых документах / Н. Н. Ивакина // Советская юстиция. – 1991. – № 2. – С. 29–30.
2. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по специальности «Русский язык и литература» / И. И. Ковтунова. – М.: Просвещение, 1976. – 238 с.
3. Рогожа В. Г. Порядок слів у висловленнях з експресивно-вольовою модальністю в текстах кодексів України / В. Г. Рогожа // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 418–422.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

БК України	–	Бюджетний кодекс України
ГПК України	–	Господарський процесуальний кодекс України
Конст.	–	Конституція України
СК України	–	Сімейний кодекс України
ЦивК України	–	Цивільний кодекс України
ЦПК України	–	Цивільно-процесуальний кодекс України
ст.	–	стаття кодексу чи Конституції

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖАНРА *СОВЕТ* В СОВРЕМЕННЫХ СМИ

Язык – социальное явление, которое выполняет различные функции, связанные с той или иной сферой человеческой деятельности. Важнейшие общественные функции языка следующие: общение, сообщение и воздействие [2]. Для реализации этих функций исторически сложились и сформировались отдельные разновидности языка, характеризующиеся наличием особых лексико-фразеологических, частично и синтаксических средств, используемых исключительно или преимущественно в данной разновидности языка. Эти разновидности называются функциональными стилями. В соответствии с названными выше функциями языка выделяются следующие стили: разговорный (функция общения), научный и официально-деловой (функция сообщения), литературно-художественный (функция воздействия), газетно-публицистический стиль выполняет функции воздействия и сообщения (информирования).

Проведенный анализ функциональных стилей, представленных в жанре *совет*, показывает, что внутри жанра *совет* можно выделить разные по стилю типы текстов. Мы можем констатировать факт наличия в исследуемом нами жанре газетно-публицистического, научного, официально-делового, разговорного и литературно-художественного функциональных стилей.

При наличии одного и того же предмета отображения создаются разные тексты, поскольку в одном случае автор сообщает только объективную информацию, а в другом случае происходит наложение субъективной информации, когда адресант даёт свою оценку, высказывает своё мнение, выражает свою точку зрения по данному вопросу.

Поскольку многие стилисты на современном этапе развития лингвистики говорят о размытости границ между функциональными стилями, отмечая, что нет ни одного функционального стиля или функциональной разновидности русского языка, где не использовались бы элементы других стилей, так как они проницаемы, мы можем констатировать факт сочетаемости и взаимодействия различных функциональных стилей и в исследуемом нами жанре периодической печати *совет*. Наконец, тексты *советов* одного стиля могут включать целые фрагменты текстов другого стиля. Причиной такого взаимодействия (ассимиляции) нескольких стилей в рамках одного жанра, на наш взгляд, является необыкновенная широта тематики советов, которые могут касаться любой темы, ставшей в центре общественного внимания. Это, несомненно, сказывается на языковых особенностях данного стиля: возникает необходимость включать специальную лексику, требующую пояснений, а иногда и развёрнутых комментариев.

Проведённый анализ позволяет нам говорить о том, что все функциональные стили представлены в исследуемом нами жанре в большей или меньшей степени. Выбор стиля общения во многом зависит:

1) от лидера коммуникации:

- его индивидуально-типологических возможностей и интеллекта;
- пересечения его коммуникативных интересов с читательскими, явных и скрытых целей высказывания;
- социально-этикетной формы речевого общения (речевой тактики), которую выбирает автор (дружеский диалог с читателем, информационно-деловая беседа, творчески-продуктивная рекомендация и т.д.)

– профессиональной сферы деятельности говорящего, которая влияет на моделирование стилевой типичности (типичным для *совета* юриста будет официально-деловой стиль общения, а рубрика *разъясняет, советует учёный* предопределяет научный стиль общения. Если обратимся к *советам бывалого*, то типичным для этой ситуации общения будет разговорный стиль);

2) от читательской аудитории, вступающей с инициатором общения во взаимодействие:

- её информационных ожиданий;
- социальных, этических, возрастных и профессиональных интересов.

В зависимости от стиля, *совет*, как и все публицистические тексты, предполагает и выполняет совокупность функций, которые реализуются в рамках текстового единства. Такими функциями являются: информационно-эстетическая функция и функция воздействия, т. е. влияние на принятие решений, эффективное психологическое давление на индивидуальное и массовое сознание. Сложная стилевая картина этого жанра обусловлена двойственностью его функциональной природы. Этим двуединством предопределен основной стилистический принцип публицистики, который В. Г. Костомаров [1] называет единством, или сопряжением экспрессии и стандарта. Первая, информирующая, функция проявляется в *совете* в таких особенностях стиля, как документальность, фактологичность, официальность изложения, объективность, сдержанность.

Другой, воздействующей, функцией детерминируется открытая, социальная оценочность, полемичность, простота и доступность изложения.

Если информационным жанрам периодики в большей степени присуща функция сообщения, тогда как рассматриваемому нами жанру в равной степени присуща и аналитическая функция воздействия. Любой функциональный стиль реально может существовать в *совете* как в виде одного стиля, так и в совокупности и соединении элементов разных стилей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе / В. Г. Костомаров. – М., 1971.
2. Стили речи. – Режим доступа: www.ref.uz/download.php?id=13510.

Е. В. Валявская (Днепропетровск)

СОЗДАНИЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ АТТРАКЦИИ В РОМАХ ДЖ. РОЛИНГ

Предлагаемая работа основывается на ряде теоретических положений, высказывавшихся автором уже неоднократно, в связи с чем мы постараемся обозначить данные положения тезисно.

1. Имя Гарри Поттера – главного героя книг английской писательницы Джоан Ролинг – знакомо практически каждому. Эпопея приключений мальчика из школы волшебников заворожала сердца маленьких и взрослых читателей, книги о нем разошлись по всему свету огромным тиражом – более 30 миллионов экземпляров. По замыслу Ролинг, в цикл романов о Гарри Поттере входят семь книг: «Гарри Поттер и философский камень», «Гарри Поттер и Тайная комната», «Гарри Поттер и узник Азкабана», «Гарри Поттер и кубок огня», «Гарри Поттер и Орден Феникса», «Гарри Поттер и Принц Полукровка» и «Гарри Поттер и Дары Смерти».

2. Объяснения критиками феноменального успеха сказочного персонажа, которому удалось потрясти рациональный, технократический мир сегодняшних детей, подростков и даже взрослых изначально содержат прямолинейную заданность. Необ-

ходимость прямой постановки вопроса о причинах возникновения столь широкой популярности Гарри Поттера у читателей становится очевидной и актуальной, так как он не нашёл своего полного изучения как в лингвистическом, так и литературоведческом аспектах.

3. В лингвистике достаточно широко используется термин *языковая аттракция*. Исследователи выделяют главным образом разные виды аттракции (синтаксическую, лексическую, паронимическую). «Синтаксическая аттракция» выступает при согласовании зависимого элемента словосочетания, когда тот принимает такие грамматические формы, какие свойственны подчиняющей синтаксеме [2, с. 118–119]. Понятие «лексической аттракции» определяется как «функционально-динамические процессы, благодаря которым отдельные элементы микроструктур в той или иной мере связываются друг с другом, взаимообуславливаются и на определенном отрезке времени образуют дискретные лексико-семантические наборы» [3, с. 250]. «Паронимическая аттракция» (по французской традиции, представленной Марузо) выступает синонимом термина «народная этимология» и толкуется как «стремление искать в словах внутреннюю форму в качестве рационального объяснения значения слов без учета реальных фактов их происхождения» [1, с. 529].

4. Отдельные аспекты проблемы языковой аттракции (её структурных видов) исследуются в работах Б. М. Гаспарова, В. П. Григорьева, М. М. Маковского, С. Ю. Преображенского, Л. П. Ткаченко и др. Современная культурная, философская парадигма и разные научные системы и знания, связанные с природой и функционированием явления языковой аттракции поданы в работах Ж. Дерриды, Д. В. Затонского, И. Ильина, В. Прокопенка, Д. Руденка, И. Скоропановой и др.

5. Учёные, выделяя синтетическую, лексическую и паронимическую аттракцию, не рассматривают данную категорию как средство исследования ментальности, культуры, истории, психологии, философии носителей языка, а также как средство, продуцирующее эту ментальность.

6. В рамках данной работы представляется существенным ввести следующий термин – «лингвистическая аттракция». За основу в определении лингвистической аттракции мы берём такое значение: *лингвистическая аттракция* (от лат. *attrahere*) – тянуть к себе, притягивать; привлекать с известной целью; притяжение, тяготение, влечение; привлекательность, притягательность; установка на другого человека [6, с. 176]) – установка лингвистического произведения на его читателя (слушателя). Обуславливает интерес читателя к тексту или людей друг к другу в процессе общения. В соответствии с ней у индивида повышается (или при ее отсутствии снижается) интерес к тому или иному лингвистическому произведению.

7. Исследуя причины возникновения положительной читательской реакции на роман «Гарри Поттер», мы считаем, что его феномен заключается в языке, которым написано произведение и концептах, так как в каждом литературном тексте опредмечено мировоззрение народа и его миропонимание, осуществляемое в контексте культурных традиций [4, с. 60].

8. В тексте мы находим множество примеров аттракции, например, говорящие имена: *Сириус Блэк* [Sirius Black] – колдун, который обладает способностью превращаться в собаку. Сириус – самая яркая звезда земного небосвода, альфа Большого Пса, иногда её называют «Собачьей звездой»; отсюда распространённое американское выражение «dog days (of summer)» – самые жаркие дни лета, которые случаются тогда, когда Сириус в небе восходит и заходит вместе с солнцем, как бы прибавляя свой жар (по римским поверьям, столь яркая звезда не могла не быть горячей) к солнечному. *Вольдеморт* [Voldemort], также *Лорд Вольдеморт* – колдун, выпускник

Слизерина. По-французски «vol de mort» означает «полёт смерти (или мёртвых)»: «vol» – летать; «mort» – смерть.

9. Каламбуры: *Смелтинг* [Smelting] – вымышленная частная школа, которую окончил дядя Вернон и в которую приняли Дадли в то же время, когда Гарри пошёл в Хогвартс. Ученикам выдаётся официальная палка [Smelting stick], которой они должны тыкать друг дружку «для воспитания характера». Слово означает процесс очистки металла путём нагревания руды в присутствии флюса (к примеру, выплавка чугуна в домне), то есть, в применении к учебному процессу, практически дословно «как закалялась сталь». *Напоминатель* [Remembrall] – магическое устройство, которое меняет цвет, если владелец забыл сделать что-либо: «remembrance» – воспоминание; «all» – всё.

Таким образом, мы считаем, что изучение поведения слов и их практической реализации в художественном тексте особенно актуально при исследовании лингвистической аттракции: «Разум неистощим в соображении понятий, как язык неистощим в соединении слов. Все слова находятся в лексиконе, но книги, поминутно появляющиеся, не суть повторения лексикона» [5, с. 472].

Такова тактика Джоан Ролинг по привлечению и удержанию внимания читателей к роману «Гарри Поттер и философский камень», а также общая картина средств её реализации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикографии / О. С. Ахманова. – М.: Гос.уч.-педагог. изд-во, 1962. – 279 с.
2. Лысков И. Аттракция / И. Лысков // Литературная энциклопедия: словарь литерат. терминов: в 2-х т. – М.; Л., 1925. – Т. 1. А–П. – Стб. 118–119.
3. Маковский М. М. Теория лексической аттракции (Опыт функциональной типологии лексико-семантических систем) / М. М. Маковский. – М.: Наука, 1971. – 250 с.
4. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2002. – 60 с.
5. Пушкин А. С. Полн. собр. соч. в 10-ти т. / А. С. Пушкин. – Т. 7. – М.; Л.: АН СССР, 1948. – С. 472.
6. Социальная психология: словарь / [под. ред. М. Ю. Кондратьева] // Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / [ред.-сост. Л. А. Карпенко / под общ. ред. А. В. Петровского]. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – С. 176.
7. Ролинг Д. К. Гарри Поттер и философский камень / Д. К. Ролинг. – М.: Росмэн, 2001. – 399 с.
8. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком (психология манипулирования) / В. П. Шейнов. – М.: ООО «Издательство АСТ», Мн.: Харвест, 2001. – 848 с.
9. Rowling J. K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone – London: Bloomsbery, 1997. – 498 с.

М. С. Выхрыстюк (Тобольск, Россия)

ВОПРОСЫ СИНТАКСИСА ДЕЛОВЫХ ТЕКСТОВ В ДИАХРОНИЧЕСКОМ ИЗУЧЕНИИ (по материалам гос. архива г. Тобольска конца XVIII в.)

Скорописные деловые тексты г. Тобольска конца XVIII в., хранящиеся в государственном архиве, архива ГУТО «Государственный архив в г. Тобольске» содержат богатые сведения о многоплановой жизни жителей главного города Сибири и являются широким полем для исследования разных сторон формирующегося русского литературного языка на отдалённой от центра территории. Особенно интересен их синтаксис, а именно словорасположение.

Порядок слов – это один из интересных вопросов русской литературной речи XVIII в. Исследования языка деловой письменности, в основном, относятся к советскому периоду. А.А. Шахматов одним из первых оценил значимость делового языка при изучении новгородских и двинских грамот. В конце XVIII в. можно говорить о

сложении современной синтаксической системы в области простого предложения. Становится более четким порядок слов, связь между членами предложения, осложнение простого предложения, типы неполных и односоставных предложений. Большую ценность для изучения деловой письменности конца XVIII в. приобретают материалы местных архивов.

В составе фондов архива г. Тобольска – тексты разных жанров судебного делопроизводства города конца XVIII в. Они содержат информацию о жизнедеятельности крупных правоохранительных заведений: Тобольского верхнего надворного суда (И-363), Тобольской палаты гражданского суда (И-361), Тобольской верховной расправы (И-365), Тобольской нижней расправы (И-368), Тобольского уездного суда (И-373). Документы представляют собой тексты двух разновидностей: 1) официальные, достаточно строго нормированные из центральных канцелярий, но принятые в г. Тобольске и записанные местными писцами (указы, законы, распорядительные документы, репорты, судебные акты и др.); 2) документы текущего местного делопроизводства (прошения, доношения, объяснения, жалобы, требования, оправдания и др.). Разница между первой и второй разновидностями заключается в неодинаковой текстологической значимости отдельных синтаксических конструкций.

В основном, это судебные дела о взимании штрафа с крестьян и казаков, о краже денег, лошадей, имущества; о продаже хуторов земельных участков, лавок; о недоимках, уплате оброчных денег, долгов; об убийствах, оскорблениях; о бежавших крестьянах и казаках; о противозаконных действиях разных должностных лиц и др. Каждая из деловых бумаг обладает своеобразным содержанием и известной стандартностью оформления (одинаковые зачины и концовки – в зависимости от жанра, определенный набор устойчивых словосочетаний и оборотов). Внешне строго стандартизированная форма большинства документов не препятствовала проникновению в них живой разговорной речи. Протоколы допросов, судебные дела и документы крестьян, казаков и мещан (жалобы, прошения, доношения, допросы) почти полностью лишены канцелярских штампов за исключением начала и конца, которые в основном сохранялись неизменными, представляют огромную ценность, т. к. отражают живую разговорную речь последней трети XVIII века.

В XVIII в. были две причины, затруднявшие словорасположение: развитая грамматическая омонимия и практика расположения слов безотносительно к актуальному членению. Если в современном языке предложение начинается с существительного в винительном падеже, обозначающего объект (темы), в тексте же XVIII в. оно могло быть и темой и ремой, и частью глагольного словосочетания, в составе темы и ремы, т. е. в языке XVIII в. одна и та же синтаксическая конструкция использовалась для выражения разного содержания.

Итак, представляется сложная картина – отсутствие определенных норм словорасположения, с одной стороны, и власть шаблонов, сковывающая свободу словорасположения, не позволявшая сознательно приспособлять во всех случаях порядок слов к динамике речи, с другой стороны.

Перед пишущим открывались две возможности расположения слов: следование громоздким, книжным, лишенным гибкости синтаксическим шаблонам и непосредственное отражение порядка слов устной речи. Чаще всего в одном тексте осуществлялись обе возможности, контраст стилистически разнородных и основанных на разных структурных принципах особенностей словорасположения был отличительной чертой текстов начала XVIII в. Эта особенность сохранилась и в судебных документах г. Тобольска второй половины XVIII в.: *Бьет челом тоболского уездного казначейства губернской регистраторъ Григорий Васильевъ сынъ Выюотинъ тоболской второй нижней расправы на*

губернского жь регистратора Якова Петрова сына Иконникова (И-361-87-56); Прошло-го 1784-ГО года в осеннее время шоль я по деревне...(И-363-87-121).

Контактное расположение подлежащего и сказуемого достаточно частотно в исследуемом материале: Сие дело началось сперва го рапорту посланному а тобольской нижней земской судь Каннской слободы крестьянского старосты Луиникова (И-361-87-121); Означенная же бывшая на омете ево Рязанова соль хранилась в трех анбарах за общими того господина Юрлова и ево Рязанова печатыга (И-363-53-22); К сему рапорту вмѣсто крестьянского старосты Тимофея Евдокимова по ево приказу руку приложил пищикъ Иванъ Новохрешиный (И-368-87-121).

Дискантное расположение подлежащего и сказуемого не менее частотно. Оно отмечено и при препозиции подлежащего, и при препозиции сказуемого: К оной девке Анне Шеманцевой по многу расъ похаживаль здешняго питейного дому сиделець Василей Давыдовъ (И-373-53-22); С 1 по 8-е число сего кода выехало для торго товарами на здешний меновой дворъ бухарцевъ 19, таиценцевъ 2 и пр. (И-365-87-121); А дѣти ихъ обратно в челябинский нижний земской судъ для увольнения ихъ в свои дома пошлются (И-363-5-22); Крестьянская жена Настасья Савельева дѣтей своихъ не до пускала и ниподкакимъ видомъ и предлогомъ в домъ свои (И-365-8-121).

В 70 предложениях из 100 наблюдается препозиция подлежащего, то есть 65% исследуемых предложений – предложения с прямым порядком следования главных членов (П–С): Той слободы крестьяне Александръ Панкратовъ и Мамонтъ Звонаревъ представили к нему пойманных помянутого села в питейном доме неведомо какихъ двухъ человекъ (И-368-38-327); Лекарский ученикъ Фома Вороновъ прошлаго года в октябре месяце в квартиру дьячка Капустина неоднократно ходил не по съвоему изволу (И-361-62-11). Можно заметить, что всегда в препозиции за небольшим исключением стоит подлежащее, выраженное местоимением 1-го и 3-го лица, реже 2-го лица. Чаще стоят в постпозиции подлежащие, выраженные указательным местоимением, или имевшие при себе определение, которое выражено указательным местоимением. Предложения, в которых подлежащее, выраженное личным местоимением, стоит в постпозиции по отношению к сказуемому, отражают разговорную речь: Он ее топталъ ногами смертельно и едва не умертвилъ (И-365-22-12); На 4-е число сего месяца въ ночи онъ услышавъ шумъ у двора Марьи Малышевой изъ дому своего пришеть (И-363-53-27); Онц на меня показали напрасно (И-368-38-23).

Отметим предложения, в которых указательные местоимения являются подлежащим или определением. Здесь имеет место препозиция подлежащего: Се подписана... (И-363-53-22); Сеи крестьяне имѣють перочинные ножи (И-368-22-63); Тотъ де крикъ услышанъ былъ казахомъ (И-361-87-121). Предложения с постпозицией подлежащего, выраженного личным местоимением, составляют 26 % и носят явно разговорный характер: Поехали мы все обратно домой (И-3681-38-23); Объявил я об оном своему старшине (И-373-89-121). Поскольку прямой порядок слов можно считать нормой для делового языка XVIII в., обратимся к примерам с обратным порядком слов (30% от всех предложений) и осмыслим их с точки зрения причин, обуславливавших данный порядок слов.

Предложения, с обратным порядком слов четко разбиваются на две группы: 1) сказуемое на первом месте и 2) подлежащее в абсолютном конце.

Среди предложений со сказуемым на первом месте отметим большую группу, имеющую начальные клише деловой речи. Глагол в абсолютном начале таких предложений позволяет сразу же выразить суть вопроса, характер деловой бумаги: приказ, указ, купчая, поношение, жалоба, рапорт, прошение и др.: Доносить уфимскаго наместничества Тюменской округи Картабынской волости команды старшина Ялытьер Тархановъ

Таймасоовъ (И-368-38-27); Получено предложение заседателево от Коловского заседателя (И-368-22-63); Приносил жалобу батшикрец, акымбет рыеаев (И-373-11-39); Бьет челом таболского уездного казначейства губернской регистраторъ Григорий Васильевъ сынъ Высотинъ (И-368-38-27).

Следующая группа бумаг – это документы, оканчиваются подписью. Часто в качестве сказуемого, стоящего в препозиции по отношению к подлежащему, используются канцелярские штампы типа «руку приложил», «бумагу свою приложил». Имя, должность человека, постелившего под документом свою подпись, оказывается в абсолютном конце, на эти слова падает логическое ударение. Тем самым предложение выполняет свою информативную функцию – указывает имя подписавшегося, его должность. Слова, обозначающие должность и имя подписавшегося, являются ремой, которая следует за темой: *К сему выбору вмѣсто посадских людей руку приложилъ Гуляев Иван Петровъ снъ* (И-363-53-27); *Вместо старости его прозбой подписаль отставной сержантъ Степанъ Громовъ* (И-361-89-121); *Допросы проводилъ заседатель* (И-368-23-67); *Посему клятвенному обещанию присягади казаки...* (И-363-53-22).

Среди предложений со сказуемым на первом месте особую группу составляют предложения, отражающие живую разговорную речь: *Убегъ онъ въ домъ ево в деревню Кипельскую...* (И-365-87-126); *Видели его здорового люди...* (И-368-87-121); *Хвораль онъ тяжко.*» (И-368-22-12); *Приехал к нам в деревню Оренбургского 4-го полевого батальона поручикъ...* (И-363-53-22); *И побегли все по улицѢ...* (И-365-87-121). Во многих юридических формулировках на первый план выдвинуты обстоятельства (чаще времени и места) или дополнения: *В сундуке лежит шапка круглая казачья* (И-368-38-27); *А лошадь сию видель нашъ татарский часовой за валом крепостнымъ* (И-369-38-27); *Того года въ ноябре жилъ онъ Ларионъ Шелкуновъ въ Озерномъ редуте* (И-363-53-22); *Напередъ сего два дня полезъ оной Каревъ въ подыгребокъ къ себе в онбаре* (И-368-22-63-12); *Из роту и носу течет крофъ* (И-368-38-7).

Подлежащее в абсолютном конце увеличивает его смысловую нагрузку: *Была дана оная ставка...* (И-368-22-63); *В воскресную мирскую кантору помимо от него объявление* (И-373-38-327).

Изучение рукописных документов деловой письменности XVIII в. показывает, что численно преобладают предложения с прямым порядком слов. Обратный порядок не является нарушением построения предложений. Он всегда мотивирован (начальное клише, канцелярские штампы «отражение разговорной речи, юридические формулировки и пр.). Постановка подлежащего в абсолютном конце предложений не является чем-то инородным, привнесенным извне и не может считаться признаком европеизации нашего языка. Такое расположение главных членов предложения свойственно русскому языку и вызвано особыми причинами (увеличение смысловой нагрузки подлежащего).

ИСТОЧНИКИ

- I. Фонд № И 363 Тобольский верхний надворный суд (1765–1796 гг.);
- II. Фонд № И 361 Тобольская палата гражданского суда (1789–1797 гг.);
- III. Фонд № И № 365 Тобольская верховная расправа (1786–1797 гг.);
- IV. Фонд № И 368 Тобольская нижняя расправа (1790–1792 гг.);
- V. Фонд № И 373 Тобольский уездный суд (1797–1821 гг.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Основные вопросы синтаксиса предложения // В. В. Виноградов. Избр. труды. – М., 1975. – 320 с.
2. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М.: Наука, 1982. – 366 с.

ЭЛЕМЕНТЫ СЛЕНГА В НАУЧНОЙ РЕЧИ (на материале лекций о литературе М. Веллера)

Перестройка общественных отношений, смена идеологий и последовавшая за ней «эпоха экспрессивности» (М. В. Панов) [4] в литературном языке (добавим – и в литературе, и в публицистике) спровоцировали снятие привычных табу, дестабилизацию норм на всех уровнях языковой структуры, активизацию лексики и фразеологии, ранее считавшейся абсолютно неприемлемой в любой форме и в любом стиле литературного языка, обращение к «запретным» и «закрытым» темам, активную цитацию кинофильмов, травестирование устойчивых выражений и т. д., рассматривающиеся как формы «выброса избытка энергии» [2, с. 10].

Появление ненормативных средств в художественном стиле в принципе не противоречит присущему ему свойству проницаемости, открытости и лишь расширяет репертуар этих средств в соответствии с веяниями времени. По замечанию В. Ерофеева, в русской литературе развивается эстетика эпатажа и шока, давно известная Западу. В связи с этим усиливается интерес к «грязному» слову, которое становится едва ли не главным средством провоцирования читателя (Ю. Алешковский, Э. Лимонов, В. Пелевин, В. Сорокин и др.), что вполне соответствует широко известному тезису о лингвоцентризме русской культуры.

Публицистический стиль в свою очередь, выдвинувшись на позицию наиболее востребованного, актуального, принимает на себя роль языковой экспериментальной лаборатории, в которой проходят апробацию разнообразные лингвистические изыски. В выражениях не стесняются, а нередко и не выбирают их не только самые отчаянные и дерзкие журналисты, но и ведущие политики. Описание политического дискурса стало одной из наиболее модных тем современной лингвистики. Многочисленные корпоративные жаргоны трансформировались в «общий сленг» (Л. А. Кудрявцева) [3], вышедший за рамки отдельных групп и наполнивший собой разговорную речь практически всех слоев носителей языка. О его актуальности свидетельствуют многочисленные лексикографические описания этого языкового феномена (В. С. Елистратов, А. Д. Курилова и др.). Творцами сленга, арго вольно или невольно становятся весьма известные, яркие, одаренные личности [2, с. 10].

Казалось бы, в языке должны были остаться своего рода заповедные зоны, недоступные для подобных вкраплений, в частности язык науки. Тем не менее, и здесь можно встретить факты обращения к словесной игре, восходящей к разговорной речи. Заметим, однако, что чаще такие приемы используются в учебно-научных текстах. Достаточно вспомнить известные всем филологам пассажи из учебников и научно-популярных книг М. В. Панова или разнообразные «Задачники» Г. Остера, которые, впрочем, учебной литературой не являются, а представляют лишь попытку преодоления клишированности, банальности традиционных школьных учебников.

Но поскольку писателю и литературоведу достаточно просто объединиться в одном лице, именно литературоведение оказывается «слабым звеном» в языке науки. Ярким образцом проникновения разговорных инноваций в сферу, балансирующую на грани науки и публицистики, но все-таки претендующую на определенный академизм, представляются тексты лекций о литературе М. Веллера, прочитанных в постперестроечные годы в студенческой аудитории разных стран и лишь после воспроизведенных для российских читателей со всеми оговорками, шероховатостями, словечками-паразитами и т. д. Видимо, в этом видится обаяние текста. То, что адресатом из-

начально выступает преимущественно иностранная, а значит, иноязычная аудитория, думается, обуславливает некоторые специфические черты этих лекций. Во-первых, они носят преимущественно популяризаторский, ознакомительный, а не собственно учебный характер; во-вторых, при широте охватываемого материала не претендуют на научную строгость и глубину; в-третьих, перед лектором стоит задача не столько научить, сколько заинтересовать и при этом произвести приятное впечатление; в-четвертых, иноязычные студенты, даже владея лексикой и грамматикой русского языка, скорее всего не до конца разбираются в этических и стилистических его особенностях, что предоставляет лектору определенную свободу в выборе языковых средств. (Не случайно среди современных эпатажных русских писателей так много эмигрантов – теряется ощущение контроля, оценки со стороны окружающих). С другой стороны, раскованность поведения, в том числе речевого, призвана убедить слушателей (а позже и читателей) во внутренней психологической и идеологической раскрепощенности лектора.

Безусловно, филологическая и культурная эрудиция М. Веллера высока, широкий круг затрагиваемых вопросов, список упоминаемых имен писателей, художников, политиков вряд ли уместился бы на одной странице: от русских и европейских классиков до пролетарских поэтов, братьев Стругацких и Андрея Куркова, от Талейрана до Сталина и Хрущева. Речь о каждом ведется в стиле, напоминающем о посиделках на дворовой скамье, с многочисленными эпитетами-ярлыками, с бытовыми подробностями, с анекдотами разного качества, что, по мнению автора, помогает по настоящему разобраться в литературе [1, с. 13]. Все это щедро пересыпано сленгом. «Арготический смех всех варит в одном котле и не делает исключений ни для кого» [2, с. 15]: *Это просто фигня какая-то получается* [1, с. 45] (о дуэли Толстого и Тургенева); *Рейбят, ша, мы нахватались того, что вы делаете* [1, с. 63]; *искусства между собой повязаны* [1, с. 63]; *подавитесь вашей живописью* [1, с. 64] (о т. н. контркультуре); *не надо выпендриваться* (в контексте рассуждений о специфике стиля Джойса и Кафки) [1, с. 72]; [Печорин] ... *вообще подлая скотина, ... неизвестно зачем устроил такую подлянку своему другу Грушицкому* [1, с. 94] и т. д.

Что перед нами? Развенчание мифов во имя истины или кошунственная пляска на костях великих, необходимая трансформация стиля в духе времени или варварское вторжение в святая святых? В данный момент очевидно, что явление нуждается в иззучении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веллер М. Перпендикуляр / М. Веллер. – М.: Изд-во «АСТ МОСКВА», 2008. – 350 с.
2. Елистратов В. С. Толковый словарь русского сленга / В. С. Елистратов. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2007. – 672 с.
3. Кудрявцева Л. А. Новое русское просторечие / Л. А. Кудрявцева // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: II Междуна. науч. конф. 14–15 апреля 2005 г.: матер. докл. – Д.: Пороги, 2005. – С. 224–227.
4. Панов М. В. О балансе внутренних и внешних зависимостей в развитии языка / М. В. Панов // Res philologica: сб. науч. ст. памяти академика Г. В. Степанова. – М.; Л.: Наука, 1990. – С. 200–207.

И. А. Герасименко (Донецк)

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СЕМАНТИКА ЦВЕТООБОЗНАЧЕНИЯ СИЗЫЙ В ЯЗЫКЕ РУССКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Известно, что непроеизводные цветообозначения (далее – ЦО) являются в русском языке полифункциональными и амбивалентными лексическими единицами, реали-

зующими помимо закрепленных за ними конкретных цветовых значений общие смыслы 'светлый' и 'темный'. Вспомним в этой связи функциональную семантику ЦО *белый, красный, синий, зеленый, желтый*. Однако среди производных колоративов встречаются слова, которые не обладают широкими функционально-семантическими характеристиками. В их числе прилагательное *сизый*. Данный адъектив репрезентирует в авторской речи значение 'черный с просинью' [1, с. 183] и общий смысл 'темный'. Рассмотрим случаи использования ЦО *сизый* в закрепленных за ним значениях и разберем сочетаемостные способности данного слова в языке русской художественной литературы.

Как свидетельствует иллюстративный материал, в авторской речи ЦО *сизый* как 'черный с просинью' и 'темный' используется для описания (а) цвета оперения птиц, (б) пасмурной погоды, (в) дыма, (г) внешности, (д) крови, (е) умершего человека. Значение 'черный с просинью' разбираемый колоратив репрезентирует при передаче (а) цвета оперения птиц. При этом лексема *сизый* сочетается, как правило, с существительным *голубь*. Например: *И яблони – что ангелы – белы, / И голуби на них – что ладан – сизы* (М. Цветаева).

Анализируя участие адъектива *сизый* в описании (б) пасмурной и туманной погоды, (в) дыма, (г) внешности, (д) крови, (е) умершего человека, мы склонны считать, что данный колоратив актуализирует не значение определенного смешанного цвета (черного с просинью), а общий смысл 'темный'. Так, характеризуя (б) и (в), лексема *сизый* передает цвет всего непрозрачного в природе. Например: (а) *Наступали туманные, сизые сумерки* (И. Бунин); *Перестал холодный дождь, / Сизый пар по небу вьется, / Но на пятна нив и роц / Точно блеск молочный льется* (И. Анненский); (б) *И малиновое солнце / Над лохматым сизым дымом... / Как хозяин молчаливый / Ясно смотрит на меня!* (А. Ахматова). Хотя и есть мнение, что в этих и подобных случаях колоратив *сизый* «выражает оттенки разной степени светлости» (перевод наш. – И. Г.) [2, с. 12], мы придерживаемся иного мнения, полагая, что описанное с помощью ЦО *сизый* все непрозрачное, тусклое относится к области «темного», но не «светлого».

Обобщенный смысл 'темный' реализован в колоративе *сизый* и при актуализации (г) внешности. Например: *Она вырвалась <...> и, слыша, что по дому бегут на крик и выстрел, стала кричать с пеной на сизых губах еще театральнее <...>* (И. Бунин); *Подходили сизые цыгане, рыжие польские евреи в парусиновых балахонах и сбитых сапогах и картузах <...>* (И. Бунин). Это же значение реализовано и при характеристике замерзшего тела: *Вокруг прорубей <...> стояли, согнувшись и подоткнув юбки выше сизых голых колен, в мокрых лаптях, с большими, закутанными головами, бабы* (И. Бунин). Вполне возможно, что в разбираемых контекстах слово *сизый* описывает сложный (не столько черный с просинью, сколько, возможно, «излишне красный с синевою, багровый» [4, с. 62]) цвет, который находится в области «темного».

В значении 'темный' адъектив *сизый* выступает и при репрезентации (д) цвета крови. Например: *Толстые щеки налились сизой кровью, белки выпучились* (И. Бунин). Вспомним, что кровь в языке русской художественной литературы описывается разными словами. В их числе – лексемы *красный, черный, темный*. Ср.: *Я взглянул на студента: лицо его было окрашено в тот же красный призрачный цвет крови, превратившейся в воздух и свет* (Л. Андреев); *Несите, вести, звездные мечи, / Туда, туда, где шевелится мга, / Где кровью черной облиты снега, / Несите вести, острые тучи, / На край земли, на самый край <...>* (З. Гиппиус); *Большая, мужского вида кисть правой руки лежала на столе, вторая рука болталась – и наливалась темной кровью* (Л. Улицкая). Вхождение в этот ряд слова *сизый* иллюстрирует функциональную взаимозаменяемость данных прилагательных, которая обусловлена

общностью их исходного смыслового наполнения, изначальной реализацией ими смысла 'темный'.

Характеризуя (е) умершего человека, адъектив *сизый* также передает общее значение 'темный'. Ср.: *Сизое, уже мертвое лицо постепенно стыло, хриплое клокотанье, вырывавшееся из открытого рта, освещенного отблеском золота, слабело* (И. Бунин). Понятно, что данный колоратив в «описаниях бескровного, синего цвета мертвого человека» [4, с. 64] находится в области обозначения не столько смысла 'черный с просинью', сколько обобщенного 'темный'. Не случайно в языке русской художественной литературы при описании мертвого лица используются функциональные синонимы ЦО *сизый* – слова *синий, желтый, белый*. Ср.: *Лицо ее было синим, один глаз закатился, мы с минуты на минуту ожидали ее смерти* (Л. Улицкая); *И никто не заметил, когда прекратился дождь; помню только, что с убитого фейерверкера, с его толстого обрюзгшего желтого лица скатывалась вода <...>* (Л. Андреев); *Третий же присел на корточки возле убитого и заглянул ему в лицо. В тени оно представилось смотрящему белым, как мел, и каким-то одухотворенно красивым* (М. Булгаков). Альтернации данных колоративов в рамках обозначенных контекстов связаны с механизмом номинации цветолексем. Речь идет об описанном в работах В. У. Тэрнера [5], Б. Берлина и П. Кея [6] предположении, согласно которому первыми ЦО во всех языках были термины, различающие свет и тьму. С учетом этого напрашивается предположение, что на ранних этапах развития языка первичные темные цвета не имели для их номинации отдельных лексем, а с появлением таковых, слова, обозначающие смысл 'темный', отождествлялись и взаимозаменялись.

Наличие смысла 'темный' у прилагательного *сизый* имеет и этимологическое объяснение. Как считают современные лингвисты, этот адъектив образован от примитива *су*, который исходно актуализировал смысл 'темный' (ср. его предикативную внутрисловную соотносительность с *мрак* в лексеме *су-мрак*, которая образована сложением изосемантических частей). От данного примитива ввиду рефлексии *и* > *ha* произошло слово *сизый*: *су* → *сга* [ср. *зга*] → *сза* → *сиза* // *сизый* [3, с. 9]. Соответственно, ЦО *сизый* изначально воплощал в себе идею тьмы, был ориентирован на темный цвет.

Итак, в языке русской художественной литературы колоратив *сизый* реализует значение 'черный с просинью' и общий смысл 'темный', наличие которого обусловлено происхождением данного слова. В ряде случаев указанное ЦО синонимизируется с адъективами *красный, темный, черный, синий, желтый, белый*, что вызвано их общностью с исходным 'тьма'.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4-х томах / В. Даль. – М.: Рус. яз. – Т. 4. – 1982. – 683 с.
2. Григорук С. І. Колористична лексика в поезії Г. Р. Державіна (у контексті поетичного мовлення епохи): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / С. І. Григорук. – Київ, 1998. – 18 с.
3. Луценко Н. А. Из записок по диахронической семантике: 'синий' / Н. А. Луценко // Нова філологія. – Запоріжжя, 2004. – № 1 (20). – С. 5–13.
4. Наумова И. Л. Из семантических проблем цветописи. Специфика сложных смешанных цветов. Сизый / И. Л. Наумова // Актуальные вопросы риторики и коммуникативной лингвистики. – М., 1996. – С. 57–66.
5. Тэрнер В. У. Проблема цветовой классификации в примитивных культурах (на материале ритуала ндембу) / В. У. Тэрнер // Семиотика и искусствометрия: сб. переводов / сост. и ред. Ю. М. Лотмана и В. М. Петрова. – М.: Мир, 1972. – С. 50–81.
6. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms: their Universality and Evolution. – Berkeley; Los Angeles: Un-ty of California Press, 1969. – 178 p.

ФУНКЦІЇ ОНІМІВ У ОПОВІДАННІ «ПАЛІЙКА» ПАНАСА МИРНОГО

На сучасному етапі лінгвістика характеризується різноманітними зв'язками із різними сферами суспільства. У свою чергу, сучасний етап дослідження і сприйняття художнього тексту нерозривно пов'язаний з вивченням специфіки мови художніх творів, стилістичного почерку митця, які в цілому складають неповторну творчу індивідуальність.

«Ім'я і образ, що паралельно виникають у творчості письменника, доповнюючи й уточнюючи одне одного» [4, с. 31], створюють художній образ в усій його неповторності й довершеності, суб'єктивно відбиваючи об'єктивне, «гру», яку здійснює автор загальнономовними ономастичними нормами [2, с. 34–35].

Останні десятиріччя об'єктом мовознавчих досліджень стали окремі аспекти ономастики, зростає інтерес до проблеми ролі й функціонування ономастичної лексики у творах художньої літератури. З'явилися ґрунтовні дослідження про антропонімію української літератури кінця XVIII – XX ст. Л. Белея, про проблеми літературної ономастики В. М. Капінкіна, Ю. О. Карпенка, В. А. Кухаренко, І. В. Маруніч, С. І. Зініна, Г. П. Лукаш, Е. В. Боевої, О. Ф. Немировської, Т. І. Крупеньової. Фундаментально досліджено ономастикон творчості таких письменників, як Т. Шевченка, М. Гоголя, Лесі Українки, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Л. Костенко, О. Гончара. Проте антропонімія художнього твору в україністиці є майже недослідженою і має багато «білих плям». Так, ще не була об'єктом ономастичного дослідження літературна спадщина видатного українського письменника – Панаса Мирного.

Мета представленої розвідки – дослідження лексики й, зокрема, власних імен. Аналіз та встановлення закономірностей функціонування онімів, як текстоорганізуючих образотвірних засобів у прозових творах Панаса Мирного.

Відповідно до мети визначаються такі основні завдання:

- визначити норми застосування та вмотивування вживання оцінно-образних номінацій у різних ситуаціях та умовах спілкування, а також у мові автора, в яких виявляється зв'язок між віковою, соціальною характеристикою персонажа і формою його імені;
- з'ясувати відповідність мовленнєвого антропонімічного етикету, який відображено у творі, часу, який відтворює письменник;
- проаналізувати варіювання форм іменувань, які використовуються для передачі емоційних і стилістичних відтінків, які відповідають ситуаціям, що змальовані в оповіданні.

Для аналізу ми обрали оповідання «Палійка (З бувальщини)» Панаса Мирного, що увійшло до академічного семитомного видання творів Панаса Мирного. Роботу над цим твором письменник розпочав наприкінці 70-х років XIX ст., це ранні творчі спроби, де характерною рисою є «густий натуралізм» – як зазначав М. Є. Сиваченко [3, с. 184]. Залучивши як матеріал дослідження прозовий твір, ми розуміємо, що антропонімічний етикет, який використовується, тільки приблизно – більш або менш правильно – відображає антропонімічний етикет дійсності. Але, щодо оповідання «Палійка» Панаса Мирного можна стверджувати, що тут відображення є достатньо точним і досить повним.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що до нашого часу зовсім не вивчався ономастичний творів Панаса Мирного, антропонімічний етикет й використання у творах письменника різноманітних антропомоделей.

Умотивованість і мовленнєва обумовленість уживання тих або інших формул ВН вимагає їх детального вивчення. Відповідно, вибір того або іншого варіанта моделі ВН є важливим моментом у роботі письменника над твором, оскільки викликає певне уявлення про особу, яку називають, при цьому надаючи певну оцінку даному персонажу. Стилїстичні скарги реальної ономастики природно відображаються й у різноманітності форм ВН у художній літературі. Працюючи над твором, письменник безпосередньо спостерігає та відображає життя в усіх його проявах. А правда життя має і свій ономастичний аспект: письменник просто не може не дати персонажу ім'я, яке не відповідає його суспільному становищу, тобто в цьому є розумна необхідність та ситуативна доцільність.

Соціальне використання імен створює певну загальномовну ономастичну ситуацію, сукупність ономастичних норм, які змінюються у часі та просторі, які розрізняються для різних соціальних класів та прошарків, але завжди сприймаються носіями мови як реальний мовний факт. Цю загальномовну ономастичну ситуацію письменник відображає у своїх художніх творах.

Прикладом цього може бути оповідання «Палійка», де в ролі головної героїні постає пририта горем і нуждою напівсліпа *дівчина-сирота Солошка*, що терпляче, мученицьки зносить кривди, наруги недобрих людей. В'їдливе глузування *горластої міщанки* над сліпотою Солошки було останньою краплиною, яка переповнила чашу терпіння беззахисної *дівчини-каліки*. Скривджена *наймичка*, відстоюючи власну гідність, помстилася над *міщанкою*, спаливши її *хлівець*.

У своєму оповіданні «Палійка» Панас Мирний не тільки концентрує увагу навколо образу Солошки, а й за допомогою апелятивів відповідає, чому ця людина вдалася до помсти, стала за кваліфікацією царського суду, «*поджигательницей*», розкриває причини народного безталання. Письменник образно доводить, що сучасне суспільство розділене на два протилежні табори: визискувачів – *щасливих* і визискуваних – *безталанних, безщасних, недотеп*. Увесь свій сатиричний талант письменник спрямовує проти царського суду, який у вчинку *дуренької, підсліпуватої* каліки побачив прояви *бунту*.

В оповіданні постає досить багато оцінно-образних номінацій: *господарі тихі, добрі, працюючі, безталанні, безщасні, недотепи*. Є окрема група стилістично нейтральних номінацій: *земля, праця, людина, сирота, солдат, село, хата, рука*. Так слово *праця*, вживане часто з епітетами оцінного характеру: *гірка, тяжка, нелюдська, кривава* тощо. Номінативні лексеми *душа, серце* (часто в парі) вплітаються у складне онімне поле, у складну систему художнього мислення, зображення переживань тощо.

Психологічне виправдання соціальної боротьби Солошки було явищем новим в українській прозі. Соціальна помста, як і особисте щастя, спроможна була вселяти «*веселіші гадки*». Застосування цього прийому має свій вираз у використанні оцінно-образних номінацій (виражених у функції загальноновживаних слів, які переходять у розряд онімів).

Слово *земля* у оповіданні згадується близько 20 разів. На час написання оповідання в українській літературній мові воно мало такі основні значення: 1) верхній шар суші, ґрунт; об'єкт обробітку; поверхня; 2) країна; 3) всесвіт. У другому і третьому значеннях ця номінація не зустрічається. Серед лексичних компонентів фраз, в яких виступає це слово, наявні слова з підкресленим оцінним звучанням: *кривава, чорна, панська*. Цей прийом поєднання загальноновживаного слова зі словами суспільно-політичного розряду автор постійно застосовує, розширюючи коло оцінних номінацій

за рахунок абстрактних іменників із соціальною домінантою типу: *воля, доля, правда, сирота*.

Майже послідовно і в авторських мовних партіях, і в мовних партіях персонажів апелятив *люди (людина)* вживається стосовно лише експлуатованої частини суспільства і стає окремою номінацією. Відіменниковий прикметник *людський, -а, -е*, як правило, вживається із семантичним значенням, властивим іменникові, від якого утворився (порівняємо: *людські клопоти, людські сльози, людська совість*). Бінарною опозицією виступає прикметник *панський* кількісно більш вживаний: *панське подвір'я, панський хлівок, панський хліб, панські ланцюги*. Тобто, ми спостерігаємо полюсне вживання оцінно-образних номінацій у оповіданні «Палійка» Панаса Мирного. Інші загальноновживані слова втрачають стилістичну нейтральність і набувають виразного емоційного звучання, перетворюються на апелятиви, в певних лексичних позиціях та інколи пов'язані з жіночою статтю: *жінка, наймичка, каліка, сирота, дівка, палійка*. Вирішальне значення у всіх випадках творення онімних одиниць в оповіданні «Палійка» відіграють соціальний та психологічний аспекти, властиві творчості Панаса Мирного.

Оповідання «Палійка» залишилося незавершеним. Ранні творчі спроби Панаса Мирного тим і цікаві, що можуть розглядатися, як первісне накопичення онімного матеріалу. У творі є чимало номінацій, які знаходять подальший розвиток і застосування у зрілих творах письменника («Палій»), стають більш збагаченими, глибше продуманими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мирний П. Зібрання творів: у 7-ми т. / П. Мирний. – К.: Наук. думка, 1968–1971.
2. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // Филологические науки, 1986. – № 4. – С. 34–35.
3. Сиваченко М. Є. Корифей української прози / М. Є. Сиваченко. – Київ, 1967.
4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – С. 31.

А. Г. Голодов (Черкасы)

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В НЕМЕЦКОМ РАЗГОВОРНО-ОБИХОДНОМ ЯЗЫКЕ

Каждый язык развивается (обновляется) в течение времени. Процесс обновления литературного языка проходит часто через разговорно-обиходный. Последний, начиная с конца 19-го столетия, стал оказывать решающее влияние на языковое развитие, с тех пор, как Теодор Фонтане и Герхард Гауптманн добились для него всеобщего признания [1, с. 264]. Это делает актуальным изучение тенденций развития немецкого разговорного языка, которые находят своё выражение также и в инновациях.

Лексические инновации

Нередко лексические инновации возникают как следствие тенденции к завуалированному описанию «жёстких» понятий, т. е. для избежания категоричного и жёсткого высказывания. В результате в жертву приносится конкретность выражения понятия. Известно, что язык отражает существенные изменения в общественном развитии. В данном случае немецкий язык реагирует на движение западного общества (и немецкого в частности) в направлении к либерализации в различных областях общественной жизни, что вызывает эвфемизацию определённых понятий и логически приводит к их описательному выражению. Всё это способствует регулярному появлению инноваций.

В Германии уже было время, когда завуалированные описания понятий создавались и распространялись государственной пропагандой, например, во времена нацистской диктатуры. Наибольшую известность получила «нацистская инновация» *Endlösung* (окончательное решение), которая была призвана заменить прямое обозначение массового уничтожения еврейского населения как в самой Германии, так и на оккупированных территориях. Описательными словами – инновациями, типа *Endlösung* и *Sonderbehandlung* (дословный перевод: спец. обращение с кем-либо; на самом деле так обозначали уничтожение узников концлагерей газом («Циклон Б»)) была переполнена лексика языка третьего рейха (des Dritten Reiches), что нашло своё отражение в книге узника фашизма Виктора Клемперера «LTI (Lingua Tertii Imperii)».

Но описание понятий получает развитие также и в демократическом обществе. При этом речь не обязательно идёт о смягчении «жёстких» понятий, которые призваны завуалировать преступные действия, а часто о «неприятных» явлениях в политической и общественной жизни. Известный немецкий журналист Ф. Вагнер пишет о языке политиков следующее: «Их язык звучит как немецкий. Я даже понимаю отдельные слова. Но то, что они говорят, это немецкий салат (Deutschsalat)... Я не понимаю слово «bedürftigkeitsabhängig» (дословный перевод: *зависимый от нужды, бедности*), которым обозначают безработного.... После каждого выпуска новостей, слушая это, я кажусь себе всё более глупым...» [Bild 16.10.2002, S. 2].

Завуалированные описания можно подразделить на две основные группы:

1. Дезориентирующие описания

К ним относятся политические и военно-политические выражения, которые служат для дезинформации и маскировки конкретных политических и военных действий и целей. В 1991 году в ФРГ впервые была проведена акция «негативное слово года» (Unwort des Jahres). Цель акции – показать случаи употребления языка для дезориентации населения. Характерно, что негативным словом 1999 года в Германии было признано часто цитируемое типичное дезориентирующее описание – политическая инновация *Kollateralschaden* (также *kollateraler Schaden*) – полукалька американского collateral damage (= «побочный ущерб» или «сопутствующий урон»), изобретённое стратегами НАТО во время бомбардировок Югославии. Это сложное существительное было призвано скрыть сущность незаконной военной акции. Что обозначает это слово на самом деле, показывает авторитетный иллюстрированный журнал «Der Spiegel»: «НАТО пускает ракеты и бросает бомбы... Они попадают в нефтяные склады, передающие станции, оружейные фабрики, редко в танки, чаще в невинных людей. «*Сопутствующий урон*» (*Kollateralschaden*) называется это на новоязе военных (in der Newspeak der Militärs). Возможно уже есть сотни погибших» [Der Spiegel 17.1999, S. 33].

2. Завуалированное описание жёстких повседневных понятий

Здесь речь идёт об инновациях, возникших как описательные выражения повседневных, социально жёстких понятий, которые не служат целенаправленной политико-идеологической пропаганде:

– **die Verschlinkung eines Unternehmens**: «*Es wird die Verschlinkung des Unternehmens...*» (Die ARD-Nachrichten 21.10.2002), можно услышать в новостях первой программы немецкого телевидения (ARD-Nachrichten), когда речь идёт о сокращении рабочих мест и как следствии увольнении сотрудников (часто массовом). В данном случае используется популярность прилагательного *schlank* в современном немецком обществе, где каждый мечтает быть (или стать) стройным и молодым. Речь идёт об описательном выражении понятия, которое воспринимается исключительно негативно – *Reduzierung der Arbeitsplätze*, которое и заменяет смягчение *Verschlinkung*, образованное от имеющего сильную позитивную коннотацию прилагательного *schlank*.

За счёт включения в логический ряд – *eine schlanke Frau, ein schlanker Mann, ...ein schlankes Unternehmen* – смягчающая инновация *Verschlankung* призвана приукрасить (или по крайней мере нейтрализовать) крайне неприятное социальное явление.

Грамматические инновации

1. Возникновение грамматических инноваций как следствие тенденции к смягчённому выражению понятий

Тенденция к описательному, смягчающему выражению затронула и современную немецкую грамматику. Как уже отмечалось выше, это можно рассматривать как реакцию немецкого языка на движение западного общества в направлении либерализации общественной жизни, которая находит и своё вербальное отражение, что порождает возникновение грамматических инноваций.

1.1. Смягчение при употреблении модальных глаголов

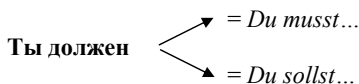
Немецкий язык богат модальными глаголами. Но особенно интересны в данном случае две пары: **sollen** – **müssen** (быть должным) и **können** – **dürfen** (мочь). Как известно, в составе этих пар каждый из глаголов имеет своё функциональное поле:

а) **sollen** выражает закон, заповедь, обязанность, приказ, указание, поручение, например: *Du sollst nicht lügen* (заповедь).

б) **müssen** выражает необходимость, принуждение извне, например: *Deine Mutter ist krank, deswegen musst du sie heute besuchen*.

Следовательно, глагол **sollen** выражает более субъективное и жёсткое (агрессивное?) принуждение: *Deine Mutter ist krank, deswegen **musst** du sie heute besuchen*.

Граница между их функциональными полями в последние годы значительно поблекла.



То же самое относится и к паре **können** – **dürfen**.

Сдвиг в пользу более «мягких» («не принуждающих») глаголов **müssen** и **können** является следствием грамматической тенденции к либерализации высказывания, которая особенно набрала силу в последние годы и его можно отнести к грамматическим инновациям.

1.2. Смягчение за счёт замены императивных предложений на императивно-вопросительные

«Нормальный» императив стал для среднестатистического немца (Otto-Normal-«Sprachverbraucher») сегодня излишне категоричным и жёстким. Это вызвало к жизни такую грамматическую инновацию, как **вопросительный императив**.

«*Reich mir Salz, bitte!*» (подай соль!) звучит категорично. Это распоряжение, почти приказ и поэтому не пользуется популярностью в современном либеральном обществе.

В отличие от «чистого» императива, вопросительный императив выглядит как вопрос и только интонация (и ситуация) позволяют понять, что это настоятельная просьба: «*Reichst du mir Salz, bitte!*» (Ты мне подашь соль, пожалуйста!?).

Ещё мягче звучит предложение с «либеральным» модальным глаголом **können**: «*Kannst du mir Salz reichen, bitte!*» (Ты можешь подать мне соль, пожалуйста!?). В этом варианте отмечаем уже два смягчающих фактора:

1) сама форма императивно-вопросительного предложения;

2) модальный глагол **können** предусматривает альтернативу – можно выполнять просьбу или нет.

2. Грамматические инновации как результат гипертрофированной тенденции к феминизации

В ряде стран существует двуязычие, в Германии в последние годы получило развитие двуполое обращение. Это можно считать признаком нового времени, возможно эпохи – **феминизации общества**.

С конца 70-х годов исследования подтвердили, что женщины говорят вежливее и не так прямолинейно [Fokus 44/1996, S. 196]. Это позволяет рассматривать феминизацию как определённой степени либерализацию общества, получающую и своё вербальное выражение.

Немецкая феминистка Алиса Шварц была первой немецкой поборницей феминистского употребления языка. Она потребовала, чтобы всегда дополнительно называлась форма женского рода, хотя абсолютное большинство немцев находит это обременительным и чрезмерным.

Немцы как никакой другой народ подразделяются в каждой ситуации на *гражданок* и *граждан* (*ein Volk der Bürgerinnen und Bürger*).

Современные немецкие женщины требуют равенства шансов во всех областях. Вследствие этого «двуполое обращение» получает всё большее распространение. При этом все вынуждены в этом участвовать, чтобы не получить ярлык «враждебный по отношению к женщинам» (*frauenfeindlich*). Политики боятся, что их посчитают противниками эмансипации и реакционерами. Поэтому они обращаются к «избирательницам» (*Wählerinnen*) и «избирателям» (*Wähler*). Если бы Маркс и Энгельс всё это могли предвидеть, то они адресовали бы свой знаменитый манифест «*Vereinigt euch!*» «*пролетаркам и пролетариям всех стран*» (*Proletarierinnen und Proletarier...*).

Однако феминизация немецкого языка породила одновременно и «позитивную дискриминацию». Она получила своё выражение в том, что нет инноваций – обращений женского рода для многих негативных явлений жизни. Так ещё нигде не встретилось обращение женского рода, которое функционировало бы параллельно с такими обращениями мужского как: *Steuerhinterzieher* (укрыватель налогов), *Sozialschmarotzer* (социальный бездельник – халевщик) und *Schwarzfahrer* (безбилетный пассажир – заяц).

3. «Невидимое» англо-американское влияние как причина возникновения грамматических инноваций

Известно, что английская грамматика не так сложна, как немецкая. Возможно это одна из причин возникновения тенденции заимствования некоторых английских структур в немецкий язык. При этом слова остаются немецкие, но сама структура чужеродна, что позволяет говорить о грамматической инновации, например:

1. В различных ток-шоу с участием известных политиков нередко можно услышать: «*Können Sie das noch erinnern?*». Это трансформированная калька английской структуры – «*I can remember that*». Правильный немецкий вариант в этом случае – «*Können Sie sich daran erinnern?*».

2. Немецкое словосочетание «*im Jahre + Zahlwort (im Jahre 1945)*» часто вытесняется заимствованной из английского более простой структурой «*In + Zahlwort (in 1945)*».

ЛИТЕРАТУРА

1. Die Deutsche Sprache. Kleine Enzyklopädie in zwei Bänden. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 1174 p.
2. Golodov A. Die Tendenz zum differenzierteren Ausdruck der grammatischen Sachverhalte in der deutschen Sprache im Vergleich zum Russischen als eine Interferenzursache // *Moderne Sprachen* – Salzburg (Österreich), 2002. – H. 46/1. – P. 81–86.
3. Limbach J. Hat Deutsch eine Zukunft / – München: Verlag C.H. Beck, 2008. – 107 p.
4. Schneider W. *Speak German*. Reinbek bei Hamburg, 2008. – 191 p.
5. Sick B. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod. Folge 1. – Hamburg: Kiepenheuer @ Witsch, 2006. – 230 p.
6. Schlosser H.D. *Lexikon der Unwörter*. – Bertelsmann Lexikon Verlag. – 2000. – 125 p.

1. Bildzeitung (Deutschland) – [BZ].
2. Bild am Sonntag (Deutschland) – [BamS].
3. Der Spiegel.

Г. М. Горбань (Киев)

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ПОЛИСЕМИИ

На процесс развития значений слов большое влияние оказывают внеязыковые факторы: социальные, общественно-политические, культурно-исторические, научно-технические. Иногда новое значение возникает в результате метафорического и метонимического переноса названия.

Семантические изменения, происходящие в слове, играют существенную роль в развитии всей лексической системы русского языка. Это явление нашло отражение в трудах В. В. Виноградова, Д. Н. Шмелёва, Н. Н. Амосовой, Р. А. Будагова, А. В. Калинина, А. А. Реформатского, В. И. Абаева, Я. И. Рецкера, Л. А. Новикова и др.

В развитии и утверждении разных значений слова существенна та речевая ситуация, в которую попадает слово. Роль контекста в данном случае не является основной: он лишь определяет, обуславливает реализацию значения слова, которое «вне зависимости от его данного употребления... присутствует в сознании со всеми своими значениями, со скрытыми и возможными, готовыми по первому поводу всплыть на поверхность» [2, с. 21].

На примере контекста паблик рилейшнз рассмотрим особенности развития значений слов и их функционирование в тексте. Сравните: в словосочетании **мозговой центр** переносное значение слова **мозг** – «основное ядро, руководящий центр чего-то» – соотнесено с прямым – **мозг** – «центральный отдел нервной системы человека и животных; вещество, заполняющее череп и канал позвоночника; орган мышления у человека» [9, с. 307] по качеству и значимости. Например: «...отдел паблик рилейшнз – **мозговой центр**, который разрабатывает мероприятия и дирижирует его выполнением» [9, с. 143].

Метафорическое значение служит не только средством оценки, но и выполняет номинативную функцию: определяет и называет новое понятие старым знакомым словом, вовлекает новые явления жизни в уже известный, достаточно устоявшийся круг понятий.

Метафорические, а также их разновидность – функциональные переносы возникают в лексической системе постоянно, однако не все слова одинаково подвержены их влиянию. Метафоризация и функциональная ориентация особенно заметны в тех слоях лексики, которые связаны с наименованием актуальных для общества проблем. Например: *давление общественного мнения, давление военной силы, носители информации (книги, газеты), звезда первой величины, социальный взрыв, человек «отключается», водоворот противоречивых процессов* и др. Ср.: **звезда** – «деятель искусства, науки, знаменитость» [9, с. 197] активно функционирует в речи.

Как отмечают учёные, важную роль в развитии и организации современной лексической системы играют метонимические переносы наименований по смежности.

Метонимические сдвиги в семантической структуре слов более регулярны и продуктивны в отличие от метафорических переносов. Очевидно, это связано с всевозрастающей ролью профессиональной лексики в развитии лексико-семантической системы русского языка. Метонимические переносы подобного типа некоторые исследо-

ватели называют синекдохой (гр. – synekdoche – соподразумевание) и нередко отделяют их от собственно метонимических как самостоятельный тип переноса названий [3, с. 33; 7, с. 83].

Метонимическими являются и такие значения, которые возникают в результате использования имени собственного для названия конкретных понятий, предметов. В этом случае слово теряет лексико-семантические черты имени собственного и становится нарицательным. Ср.: *меценат* – в Древнем Риме приближенный императора Августа, покровитель поэтов и *меценат* – «богатый покровитель наук и искусств» (Меценат – итал. Mecenate < Maecenas Maecenatis) [9, с. 301]; *Пан* – «имя бога лесов в древнегреческой мифологии, внешний вид которого приводил в ужас», и производное от него *паника* – «ужас, который неожиданно охватывает человека или множество людей» [8, с. 514].

Расширился объем значения у слова *оружие* – в древнерусском языке – «палка, кол как одно из средств боя». Постепенно этим словом стали называть все появляющиеся виды оружия, вплоть до современных. Например: *ядерное оружие, биологическое оружие, химическое оружие, психологическое оружие, сила оружия слова* и др.

Слово *гвардия* (итал. – guardia) – «отборная привилегированная часть войск. Появилась во Франции (нач. XV в.), затем в Англии, Швеции, России, Пруссии (XVII в.)». В настоящее время употребляется в переносном значении – «преданные своему делу борцы, испытанные в какой-нибудь сфере» [1, с. 225]. Например: «...старая гвардия оказывает сопротивление новым идеям» [4, с. 132].

Слово *жертва* – «в древних религиях: приносимый в дар божеству предмет или живое существо (убиваемое при этом), также приношение этого дара». В переносном значении – «тот, кто испытывает, терпит различные неприятности от кого-, чего-нибудь» [1, с. 366]. Например: «Другими словами нужно знать, как различные индивиды видят себя причастными к ситуации, или считают себя её *жертвами*» [4, с. 223].

По мнению учёных, подобное расширение значения способствует появлению вторичных метонимичных номинаций. Возникнув на синтагматическом уровне (в условиях того или иного конкретного лексического окружения), они становятся фактом системы как определенные составные части лексико-семантической структуры слова.

Известно, что на использовании переносных значений слов строятся так называемые тропы (гр. tropos – поворот; оборот, образ). Кроме метафор, метонимий, синекдох, к ним относятся: симфора (гр. simphora – соотнесение, совмещение), в которой опускается посредствующее звено и дается общий характерный для предмета, явления, признак. Например: «*В ходе пропагандистских кампаний конкурентов-монополий на поверхность всплывала вся «грязь» монополизированного капитала*» [4, с. 75]. «*В этот специальный аппарат начала вмонтироваться система паблик рилейшнз*» [4, с. 75]. «*Развитие свободного предпринимательства, свободного рынка явилось именно той почвой, на которой начали прорастать потребности в специальной системе паблик рилейшнз*» [4, с. 73].

В контексте паблик рилейшнз активны в употреблении перифразы (гр. peri – вокруг, phraso – говорю). Например: «*Работник паблик рилейшнз – творец политики, а не публицист*»; «*Менеджеры-«пограничники» поддерживают своих коллег, помогая им общаться внутри и за пределами организации*» [4, с. 210].

Эпитеты: *холодная война, холодный расчет, романтическая аура, великая депрессия, красное словцо, жестокий король, добрый дедушка* и многие другие придают речи эмоциональную выразительность, указывают на экспрессивный характер наименований.

Ирония звучит в словосочетании *мальчик на побегушках*. Например: «*Лояльность пиэрмена может обернуться его эксплуатацией; доступность – привести к*

превращению его в мальчика на побегушках» [4, с. 116]. Подобные языковые средства употребляются в разговорной речи, в разных жанрах газетно-публицистического стиля, но чаще всего в языке художественной литературы.

Отмеченные типы переноса наименований характеризуются относительной регулярностью возникновения, общепринятостью, обычностью (иначе они называются узуальными, лат. *usus* – обычный) и находят отражение в словарях.

В контексте паблик рилейшнз мы встречаем индивидуальные, контекстуально обусловленные употребления переноса названий как по метафорической, так и по метонимической модели. Такие переносы не зафиксированы в словарных толкованиях слов. Их возникновение обусловлено разными причинами, основная из которых – нерегулярность их образования и контекстуально-стилистическая зависимость. К таким значениям учёные относят несколько случаев:

- употребление единственного числа вместо множественного: *«Теория Фестингера далее доказывает, что люди, на установки которых легко повлиять, – это те, кто еще не определился. На языке политиков эта группа называется «колеблющийся голос» (swing vote) [4, с. 166];*

- название совокупности людей словом, которым обозначается место, где эти люди живут, работают, отдыхают: *«Каждая группа должна работать в отдельном помещении» [4, с. 179];*

- употребление сокращений (эллипсисов, гр. *elleipsis* – опущение, пропуск) метонимического характера, опирающихся на общеизвестную модель: *«По советам «кухонного кабинета» готовились разнообразные акции влияния на общественное мнение» [4, с. 56].*

Во всех указанных выше случаях употребление слов в том или ином переносном значении не стало фактом словарной системы языка, не зафиксировано словарями. Иногда оно отличается авторской индивидуализацией. Такие слова или их значения называются окказиональными (от лат. *occasionalis* – случайный).

А. Г. Лыков указывает на следующие признаки окказионального слова: «принадлежность к речи; творимость (непроизводимость); словообразовательная производность; ненормативность; функциональная однородность; экспрессивность; номинативная факультативность; синхронно-диахронная диффузность (т. е. воплощение связи между синхронией – современным состоянием языка и диахронией – его историческими связями); индивидуальная принадлежность» [5, с. 11]. Например: *«Найти тот «стержень», на который можно нанизать материал» [4, с. 466].* Этот вид метафорического переноса окказионален, однако он создан на базе существующих в языке типов производно-переносных наименований по сходству.

Таким образом, многозначность слова, богатство его семантической структуры во многом определяют характер всей лексической системы русского языка и являются неисчерпаемым источником создания выразительности речи. Однако полисемия может стать причиной смысловой неточности и прямых ошибок. Нередко бывают ошибки в использовании многозначных слов в практике устного и письменного перевода.

Анализ лексики паблик рилейшнз показал, что научный стиль речи перенасыщен единицами окказионального характера, а также языковыми средствами, характерными для разговорной речи, газетно-публицистического стиля, что, в свою очередь, затрудняет их восприятие и понимание в иноязычной аудитории.

Несмотря на все типы и виды изменений, сдвигов, трансформаций в лексико-семантической структуре узуальных и окказиональных значений слов, их употребление не даёт оснований каждый раз говорить о возникновении нового слова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.: Ірпін, 2005. – 1917 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М., 1986. – 639 с.
3. Калинин А. В. Лексика русского языка / А. В. Калинин. – М., 1978.
4. Королько В. Г. Основы паблик рилейшнз / В. Г. Королько. – К.: «Рефл-бук» «Ваклер», 2001. – 526 с.
5. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лыков. – М., 1976. – С. 11.
6. Новиков Л. А. Семантика русского языка / Л. А. Новиков. – М.: Высш. шк., 1982. – 272 с.
7. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
8. Скопненко О. І. Сучасний словник іншомовних слів / О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – Харків: Довіра, 2006. – 788 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Рус. яз., 1984. – 796 с.

В. В. Горлачева (Запорожье)

«РЕКЛАМНЫЕ СЛОВА» В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННЫХ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ЦВЕТОНАИМЕНОВАНИЙ

Рекламное цветоименование – это семантически сложная лексическая единица. Ее эклектическая сущность чаще всего далека от узусальных цветоименований в языке. Традиционное цветоименование определяет цветовой признак предмета или явления, а для рекламного цветообозначения характеристика цвета может носить вторичный, факультативный характер. Современная рекламная цветолексика содержит лексические единицы, в семантике которых нет когнитивных сем цвета. Такие слова А. П. Василевич предлагает называть рекламными словами [1, с. 55]. Данный семантический тип рекламных цветоименований активно реализуется в рамках русскоязычных маркетинговых сообщений различных сфер. Описание семантики рекламных цветообозначений заявленного типа позволяет получить системное представление о роли рекламных слов в структуре русскоязычной рекламной цветолексики, о семантических процессах, оказывающих влияние на формирование цветообозначений на базе слов, лишенных цветосемантики, дает возможность определить семантический потенциал лексем различных лексико-грамматических классов в структуре категории «рекламный цвет». К рекламным словам мы относим лексические единицы, в денотативно-сигнификативном макрокомпоненте которых нет фиксации одного цветового признака.

На современном этапе развития рекламной цветолексики наукоцентричность стала одной из наиболее продуктивных тенденций. Лексема, принадлежащая к классу имен существительных, может выступать как отдельное цветоименование («*Мираж*» – коричнево-розовый, «*Очарование*» – бежевый) [4, с. 26; 6, с. 9]) или в комплексе с другими лексемами, образуя составное рекламное цветоименование (словосочетание с атрибутивными, редко объектными отношениями), например, «*Бархатная роза*» – неяркий красно-розовый, «*Крылья Ангела*» – белый, светло-голубой и синий, тени для век, «*Праздничное сияние*» – оранжевый, «*Пылкий восторг*» – ярко-красный, «*Нежные чувства*» – красно-коричневый [5, с. 22; 4, с. 37; 6, с. 84]. Главным словом в атрибутивных словосочетаниях выступает имя существительное, а зависимым – имя прилагательное. Причем имена прилагательные в русских вариантах составных рекламных цветообозначений называют, как правило, чувственные признаки («*Нежное прикосновение*» – светло-коричневый, тон для лица; «*Мягкий бар-*

хат» – зеленый, «*Пылкий восторг*» – красный) [4, с. 44; 6, с. 9]. Немаловажной тенденцией в системе современной русскоязычной рекламной цветолексики следует признать наличие своеобразных парадигматических образований. Меняя лишь имя прилагательное в структуре словосочетательного цветоименования, маркетолог получает ряд цветообозначений, сфокусированный на одной общей теме: «*Невинный/ Нежный/ Страстный/ Горячий/ Сладкий/ Долгий поцелуй*» [3, с. 56]. Проанализировав широкий массив рекламной русскоязычной цветолексики, мы обнаружили неоднократные факты привлечения абстрактных имен существительных, при образовании так называемых ‘бесцветных’ рекламных цветообозначений. Тематически абстрактные имена существительные, выступающие как рекламные цветоименования без когнитивных сем цвета, часто объединены семами ‘чувственная сфера индивида», они оценочны по своей природе и всегда используются в контексте определенных эмоциональных посылов («*Эйфория*» – темно-розовый, лак для ногтей, «*Любовь*» – красный, перламутровый, «*Романтика*» – розово-фиолетовый, перламутровый) [4, с. 41].

‘Эмоциональность’ рекламных цветообозначений может реализовываться также с помощью конкретных имен существительных и словосочетаний с ними. Словосочетания типа «*Первое свидание*» – розовый, «*Танец страсти*» – ярко-красный, «*Знакомство с родителями*» – белый, «*Карнавал*» – красный моделируют в сознании реципиента жизненные ситуации, сопряженные с проявлением определенного эмоционального фона, наводя необходимые маркетологу ассоциации [6, с. 85; 3, с. 24; 5, с. 27]. Достоинством цветообозначения становится наличие в его семантике определенных сем. При выборе рекламного цветоименования анализируемого типа существенным преимуществом пользуется лексика, которая соответствует символике цвета рекламируемого товара. Семы ‘чистота’, ‘божественность’ эксплицируются в названиях белых оттенков: «*Крылья Ангела*», «*Невинность*» – белый, перламутровый [5, с. 22; 4, с. 56]. Названия земных чувств, в том числе и проявления любви, соотносят с гаммой красных, красно-фиолетовых оттенков («*Долгий поцелуй*» – красно-коричневый, «*Влюбленность*» – красно-бежевый) [3, с. 56; 6, с. 85]. Причем номинации чувств, характеризующих состояния аффекта, маркетологи реализуют в качестве цветообозначений ярких, насыщенных тонов («*Пылкий восторг*» – красный, «*Страсть*» – красный, матовый; «*Эйфория*» – темно-розовый, лак для ногтей) [4, с. 37; 4, с. 41]. В массиве лексем, называющих ‘спокойные’ или возвышенные чувства и состояния человека, рекламисты черпают материал для цветоименований товаров неярких, красновато-коричневых, светло-коричневых и светло-розовых оттенков («*Вдохновение*», «*Согласие*», «*Гармония*», «*Романтика*», «*Нежность*») [4, с. 41]. Языковые репрезентации негативно оцениваемых обществом качеств человеческого характера представляют, как правило, цвета темно-красные, почти черные («*Зависть*», «*Тицеславие*», «*Жадность*») [2, с. 1].

В качестве цветоименований рассматриваемого типа могут выступать не только названия мыслительных и эмоциональных явлений. Активно проявляют себя в этой позиции названия предметов и явлений окружающего мира, имена собственные. Непостоянство цветовой характеристики проявляется при использовании рекламных цветообозначений, мотивированных названиями цветков растений («*Дивная \ Тропическая \ Дикая Орхидея*» – ярко-розовый, фиолетовый, красновато-розовый, «*Шепот пиона*» – светло-розовый, «*Нежная роза*» – розовый, «*Трепетная роза*» – розово-фиолетовый и т. д.) [5, с. 22; 5, с. 32; 4, с. 26].

Некоторые цветообозначения представляют собой или содержат имена собственные «звездной» тематики: «*Венера*» – красный, «*Полярная Звезда*» – светло-розовый, губная помада; «*Кассиопея*» – розовый с блестками, «*Андромеда*» – голубой, блестя-

щий, *«Центавра»* – серебристый (тени для век) [7, с. 35; 4, с. 28]. Данные цветонаименования репрезентируют цвета, которые варьируются от оттенков серого до красного. В данном случае важен не столько сам цвет, сколько романтическая «этикетка» его подачи.

Анализируя рекламную цветолексику в ономастическом аспекте, мы выделили еще несколько групп цветонаименований: топонимическую (цветонаименования – урбанонимы, гидронимы и др.) и цветонаименования-антропонимы. Как правило, все они заимствованы из других языков. Имена голливудских актеров и их персонажей, героев сказок и иностранных мультиков часто выступают цветонаименованиями, например, *«Луис и Кларк»* – фиолетовый и серый, *«Камерон»* – светло-бежевый, *«Пэريس»* – бежевый, тон для лица; *«Бриджит»*, *«Бритни»*, *«Брэд Пит»* и т. д. [7, с. 66; 7, с. 43]. Лишь женские имена ассоциативно могут быть связаны с определенным колерным образом, мужские имена семантически пусты в цветовом аспекте, например, *«Бриджит»* – цвет красной губной помады, *«Бритни»* – цвет розового лака для ногтей, *«Брэд Пит»* – цвет темно-красной помады.

Названия географических объектов тоже пополняют запас рекламной цветолексики *«Ниагара»* (голубой, серый и синий), *«Сахара»* (желтый), *«Davos»* (белый), *«Manhattan»* (черный) [6, с. 84; 4, с. 22].

Эклектичность семантического поля русскоязычных рекламных цветообозначений позволяет связывать цветовой признак с такими качествами, как мягкость, гладкость, создает иллюзию ‘тактильности’ цвета. Возможны номинации полностью исключающие цветовую характеристику. Например, *«Мягкий бархат»* – зеленый, *«Нежный шелк»* – розовый, тени для век [4, с. 44; 6, с. 85]. Таким образом, цветовая характеристика отходит на второй план, важна лишь популяризация цвета, ведь объектом сравнения выступают дорогие и красивые ткани.

Характерной чертой рекламной цветолексики, лишенной когнитивных сем цвета, является привлечение лексем-названий предметов и явлений культуры в современном обществе: *«Бикини»* – ярко-оранжевый, *«Декаданс»* – темно-красный, *«Динамо»*, *«Диско»* – яркие красно-розовые оттенки, *«Огни Диско»* – яркий красный, *«Барби»* и др. [4, с. 34; 5, с. 31]. Так, цветонаименование *«Бикини»* было выбрано из-за эпатажного символического наполнения (символ женской красоты, раскрепощенности), ведь собственно цветовой признак не закреплен за данной лексемой. Лексема *Декаданс* имеет темный красный оттенок средства декоративной косметики. Цветонаименования *«Диско»* и *«Поп-арт»* репрезентируют яркие розовые оттенки. Идеи философии данных направлений в искусстве связаны с выбором колерных образцов. Не случайным является цветообозначение Барби. Традиционным в рамках рекламного пространства является отождествление его с розовым цветом (*«Барби»*) – цветонаименование лака для ногтей яркого розового цвета, *«Барби и Кен»* [6, с. 56] – цветонаименования двухцветных теней для век – розовых и белых). Для русскоговорящего человека Барби – не только «заморская» кукла, во многих случаях она выступает атрибутом и символом гламурной, модной и беспечной жизни. Проведя опрос среди 40 респондентов, мы установили, что 34 опрошенных считают цвет Барби – розовым (*розовый, розовый яркий/ неестественный, розовый и белый*).

Немногочисленные группы рекламных слов формируют ресурсы причастий со значением ‘издающий / отражающий свет’, а также ‘бесцветных’ имен прилагательных и междометий: *«Натуральный грациозный»* – яркий красно-розовый, губная помада, *«Натуральный»* – светлый бежевый, тон для лица, *«Лучистый цветок»* – зеленый, *«Светлый сияющий»* – бежевый, пудра, *«Просто блеск!»* – [5, с. 17; 3, с. 89; 3, с. 42; 3, с. 56].

Таким образом, рекламными цветообозначениями, не имеющими сем цвета в своем денотативно-сигнификативном макрокомпоненте, выступают лексемы различных частей речи. Основной массив рекламной цветолексики представлен именами существительными и словосочетаниями с ними. Причем, как абстрактные, так и конкретные существительные становятся цветообозначениями. Маркетологи часто эксплуатируют ресурсы ономастической лексики. Есть немногочисленные примеры цветоименований-междометий и имен прилагательных. Русскоязычные рекламные цветоименования, в денотативно-сигнификативном макрокомпоненте которых отсутствует сема «конкретный цвет», должны соответствовать таким стандартам: необходима ассоциативная связь рекламного слова с определенной цветовой гаммой, наличие сем из сферы «чувства человека», сем положительной оценки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Василевич А. П. Цвет и названия цвета в русском языке / А. П. Василевич, С. Н. Кузнецова, С. С. Мищенко; под. общ. ред. А. П. Василевича. – М.: КомКнига, 2005. – 216 с.
2. Ногтевая эстетика. – 2008. – № 3 (29). – 117 с.
3. Faberlic. Каталог. – 1 декабря 2008 – 13 января 2009. – 131 с.
4. Faberlic. Каталог. – 2008, март. – 131 с.
5. Infinum. – 2008 (Август–сентябрь). – 69 с.
6. Oriflame. Каталог № 3. – 2008 (18.02–8.03). – 107 с.
7. Oriflame. Каталог № 4. – 2008 (10.03–29.03). – 107 с.

А. М. Григораши (Киев)

ЧТО НАША ЖИЗНЬ? СИНДРОМ!

Среди фразеологических инноваций общественно-политического характера особое место занимают устойчивые сочетания с базовым компонентом *синдром*. Как правило, связаны эти фразеологические единицы с различными военными локальными конфликтами: *«Едва ли не в каждом украинском селе, не говоря уже о городах, есть могилы ребят, погибших в Афганистане и привезенных в цинковых гробах. Есть могилы ребят, умерших после войны от ран или добровольно ушедших из жизни из-за так называемого вьетнамского синдрома. В конечном итоге призрак афганской войны до сих пор блуждает по Украине»* (Дмитрий Дроздовский. «Олег Сыч: «Геноцид, Чернобыль и Афганистан – это знаки». Рубрика «Человек». – «Зеркало недели», № 31 (710), 23-29.08.08, с. 12).

По аналогии с рассматриваемым фразеологизмом возникло устойчивое сочетание **афганский синдром**, отмеченный в словаре В. М. Мокиенко «Новая русская фразеология» как фразеологическая инновация: **«Афганский синдром. Нов. полит. и публ. Совокупность социально-политических факторов, приведших к неприязни окружающей действительности частью участников войны в Афганистане в связи с переоценкой ее роли в общественном сознании»** [2, с. 102]. Ср. в современной русскоязычной прессе Украины: *«В Украине тоже немало случаев самоубийств среди “афганцев”, не нашедших себя в мирной жизни. Некоторые, оставшись инвалидами, влачат жалкое существование. Кто-то до сих пор по ночам просыпается от взрывов и криков. Только об этом не говорят, считая афганский синдром не украинским. А это совсем не так»* (Александр Панченко, Сергей Панащук. «Афганцы вспоминают о “шурави” с любовью». Рубрика «История дня». – «Сегодня», № 35 (2871), 14.02.08, с. 12).

Возникновение фразеологических единиц рассматриваемого типа возможно и в связи с потенциальными военными действиями (речь в данном случае идет о России):

«Потом выяснилось бы, что неразумное мое отечество, оказывается, постоянно раздражало и нагло провоцировало своих благородных соседей, точило на них зубы, просто вынудив их однажды в очень удобный и хорошо выбранный момент спонтанно поддаться на провокацию. Используя для этого свои прекрасно обученные и превосходно экипированные части, полностью изжившие **синдром поражения** в предыдущей войне, рядом с которыми одетые в х/б красноармейцы и разный ополченский сброд не выдерживает никакого сравнения» (Анатолий Макаров. «Поздравления японскому микадо». Рубрика «Мнения & комментарии». – «Известия в Украине. Украинский выпуск», № 149/633/27674, 14.08.08, с. 7).

Новые локальные военные конфликты порождают новые устойчивые сочетания с тем же базовым компонентом: «Я знаю, что такое **синдром боевых потерь**. Я только день пробыл в Косово, привез “груз-200” и видел глаза наших ребят. Бойцы просили вернуть им статус, чтобы их родные знали, зачем они тут. Они борются за мир и безопасность Европы. И это особенная гордость для их семей» (Ирина Янковая. «Юрий Луценко: “Есть информация, что ООН хочет сделать виновными наших ребят”»). Рубрика «Картина дня». – «Комсомольская правда в Украине. Киевский выпуск», № 64 (2881/24276), 24.03.08, с. 2). В отличие от предыдущих двухкомпонентных («имя прилагательное + базовый компонент-имя существительное **синдром**» либо «базовый компонент-имя существительное **синдром** + имя существительное») структурных моделей образования рассматриваемых фразеологических инноваций, последняя модель является трехкомпонентной («базовый компонент-имя существительное **синдром** + имя прилагательное + имя существительное»).

Возвращаясь к стандартным двухкомпонентным фразеологическим конструкциям, следует отметить, что наиболее часто встречающимся устойчивым сочетанием с базовым компонентом **синдром** на страницах русскоязычной прессы Украины, безусловно, является **Чернобыльский синдром**: «Что такое **Чернобыльский синдром**? Это непроходящее ощущение горя ни в чем не повинных людей, которые подверглись первому ядерному удару и радиационному переоблучению. Постоянный страх за свое здоровье, детей и внуков. Чувство потери смысла жизни, когда осознаешь себя подопытным животным. Это жители, которые попали под радиационное заражение во время взрыва ядерного реактора на четвертом блоке Чернобыльской АЭС в 1986 году в ночь на 26 апреля. Их эвакуировали, но они продолжают жить с этим **синдромом**, и называют их в Украине “эвакуированные”» (Раиса Киселева. «**Чернобыльский синдром**». Рубрика «Актуально». – «Коммунист», № 34(1073), 25.04.08, с. 4).

В данном случае обращает на себя внимание реализация одного из контекстных приемов индивидуально-авторского преобразования фразеологических единиц, а именно – повтора [1, с. 126–139]. Во-первых, рассматриваемое устойчивое сочетание актуализируется во фразеологически связанном значении в заголовке газетной статьи, во-вторых, в вышеприведенном контексте повторяется базовый компонент фразеологизма **синдром**, что, безусловно, способствует эмоционально-экспрессивной насыщенности текста.

Помимо фразеологических единиц общественно-политического характера, значительное место среди устойчивых сочетаний с базовым компонентом **синдром** занимают медицинские наименования тех или иных состояний человека. Прежде всего выделяются устойчивые выражения, образованные по модели «базовый компонент-имя существительное **синдром** + имя собственное того или иного литературного героя». Это может быть герой классического литературного произведения «для взрослых»: «Судить о внутреннем мире Русланы по газетным публикациям очень сложно. С виду она была вполне успешной моделью. Но в суицидологии существует такое понятие – самоубийство на вершине успеха – так называемый **синдром Мартина**

Идена. Человек задает себе вопрос: что делать дальше? И не находит ответа... Большой успех в юном возрасте мог стать причиной ее трагической гибели. Стало непонятно, как дальше реализовывать себя» (Сергей Еникополов. «Ранний успех в юности может привести к суициду». Рубрика «Спецрепортаж». – «Известия в Украине. Украинский выпуск», № 121/605/27642, 7.07.08, с. 9; ср.: Джек Лондон, «Мартин Иден»). Не обойдены вниманием и любимые герои литературы для детей: «У тех, кто не может сосредоточиться на работе, тоже проблемы – **«синдром Незнайки»**: человек физически не может сконцентрировать внимание на важном деле, откладывает задание до самого последнего момента, пока петух не клюнет. Но это тоже лечится – путем тренировки мозга: начиная с аутотренинга и заканчивая методом биологической обратной связи (вас обвешивают датчиками, сажают перед монитором и включают видеофильм: чем внимательнее вы смотрите, тем лучше и четче изображение, отвлекитесь – увидите на экране лишь мутное пятно» (Анатолий Герман. «Не можете сосредоточиться? Это **«синдром Незнайки»**». Рубрика «Консультация». – «Комсомольская правда в Украине», № 200/37 (3017/24412), 12–18.09.08, с. 35; ср.: В. Носов, «Приключения Незнайки»). В рассматриваемом случае устойчивое сочетание **«синдром Незнайки»** актуализируется дважды: в тексте статьи и в ее заголовке. Еще пример: «В нашей жизни нет места чуду. То есть поймите правильно: не об отсутствии чудес как таковых идет речь, а о том, что буде чудеса и явятся, мы не найдем им достойного применения. Для современных людей чудо – великая нахлобучка. Если желаете научного определения, я бы назвала этот эффект **«синдромом Владимира Костылькова»**. Лазинский Хоттабыч желал исключительно блага, однако доставлял Вольке ибн Алеше кучу мелких и крупных неприятностей, ибо не вписался в общественный контекст» (Елена Ямпольская. «Кто не знаком со стариком, который все умеет?» Рубрика «Мнения & комментарии». – «Известия в Украине. Украинский выпуск», № 89/573/27614, 20.05.08, с. 8; ср.: Б. Лагин, «Старик Хоттабыч»). Компонентом-именем собственным может быть и наименование мифологического существа: «Большинство храпящих людей склонны к ночному апноэ – кратковременной остановке дыхания во сне. Самое тяжелое проявление апноэ – **«синдром проклятия Ундины»**. При нем человек вообще не может самостоятельно дышать во время сна. Пациента (днем вполне здорового человека) подключают на ночь к аппарату искусственной вентиляции легких» (Елена Ионова, Михаил Виноградов. «Храпите? Проверьте сердце». Рубрика «Скажите, доктор...» – «Комсомольская правда в Украине. Киевский выпуск», № 181 (2998/24393), 19.08.08, с. 22). Следует отметить, что фразеологические инновации общественно-политического характера, образованные по модели «базовый компонент-имя существительное **синдром** + имя собственное (известного политика)» встречаются значительно реже и, как правило, несут в себе ярко выраженный отрицательный эмоциональный заряд: «А у наших ведущих политиков вообще присутствует **«синдром Мазепы»**: поддерживать лидера до тех пор, пока тот обладает реальной властью. Стоит нашей элите почувствовать, что власть уходит от этого человека, они его непременно бросают и переходят к новому хозяину» («Н. Исакова. «У наших политиков – **«синдром Мазепы»**». Рубрика «Нам пишут и звонят». – «2000: Свобода слова», № 6 (448), 6-12.02.09, с. 4). Двойная актуализация устойчивого сочетания – в тексте газетного материала и в заголовке – является, очевидно, традиционным приемом для русскоязычных газет Украины.

От рассмотренных выше устойчивых сочетаний с компонентом-именем собственным следует отличать собственно медицинские термины, в которых имя собственное репрезентирует ученого, открывшего то или иное медицинское явление: «Годовалого Колю выходец из Новосибирска Федор Емельянов и его американская жена Кимберли

усыновили в феврале 2008 года. Усыновили несмотря на то, что мальчик страдал **синдромом Дауна** и у него периодически случались припадки» (Антон Заритовский. «Американка, убившая сына Колло, может получить всего год тюрьмы». Рубрика «Беда». – «Известия в Украине. Украинский выпуск», № 192/676/27717, 14.10.08, с. 4); «Профессор Владимир Эфроимзон выявил пять стимулирующих работу мозга болезней: подагра (повышенный уровень мочевой кислоты в крови), **синдром Морфана** (частые большие выбросы адреналина), **синдром Морриса** (повышенное содержание половых гормонов – андрогенов), маниакально-депрессивный психоз и гигантолобию. Как правило, гении страдали какой-нибудь из них. Или несколькими сразу» (Светлана Кузина. «Эликсир гениальности для советских вождей». Рубрика «Клуб любознательных». – «Комсомольская правда в Украине», № 2/2 (3112/24507), 9-15.01.09, с. 13).

Наконец, в современной русскоязычной прессе Украины активно используется группа фразеологических инноваций, тесно связанная одновременно с обоими направлениями – общественно-политическим и медицинским: «Сербскому обществу вполне можно поставить врачебный диагноз – «**косовский синдром**». Однако методики его лечения диаметрально противоположны. Одни считают, что кровную обиду (а Косово по-любому – это историческое сердце Сербии!) нужно глушить, безоглядно бросившись в объятия Брюсселя. Другие же убеждены: не следует торопиться звать в друзья тех, кто способствовал фактическому отделению края» (Виктор Зозуля. «Вскрытие показало: Сербия неизлечимо больна». Рубрика «Выборы». – «Известия в Украине. Украинский выпуск», № 83/567/27609, 3.05.08, с. 5).

Таким образом, поскольку рассмотренные устойчивые сочетания касаются наиболее важных аспектов бытия любого гражданина Украины – политики и здоровья, следует признать, что жизнь нашего общества является **синдромом**. Каким именно – решать обществу и каждому отдельному члену этого общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванчикова Е. А. Лексический повтор как экспрессивный прием синтаксического распространения / Е. А. Иванчикова // Мысли о современном русском языке / [под ред. акад. В. В. Виноградова; сост. А. Н. Кожин]. – М., 1969. – С. 126–139.
2. Мокиенко В. М. Новая русская фразеология / В. М. Мокиенко. – Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2003. – 168 с.

О. С. Дьолог (Харків)

НОВІТНІ АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Лексичний склад завжди перебуває під значним впливом позамовної дійсності й найвиразніше відбиває динаміку розвитку мови, який є процесом об'єктивним, зумовленим загальним поступом людства. Когнітивна діяльність, з якою пов'язане лінгвальне освоєння дійсності, формування глобального інформаційного простору, тенденція до світової інтеграції суспільних та економічних процесів постійно збагачує словниковий склад мов, зокрема сучасної української мови. Одну з її динамічних лексичних підсистем становлять запозичення.

Кількісне зростання запозиченої лексики, особливо англіцизмів, що надзвичайно посилюлося в останнє десятиріччя ХХ ст. та на початку ХХІ ст. зумовлено такими позамовними чинниками, як суспільно-політичні, економічні перетворення в Україні, відкритість та інтеграція в міжнародні культурні та інформаційні сфери.

Українські мовознавці (С. Семчинський, Ю. Жлуктенко, О. Муромцева, В. Акуленко, О. Пономарів, Б. Ажнюк тощо) досліджували запозичення чужомовної

лексики взагалі або ж стосовно різних періодів розвитку української мови. В останні десятиріччя активізувалося вивчення англіцизмів в українському мовознавстві. Проте переважно дослідження стосуються термінологічної лексики.

На сучасному етапі розвитку української літературної мови, коли її лексична система перебуває під інтенсивним чужомовним впливом, актуальною є потреба в комплексних дослідженнях численних новітніх англо-американських запозичень в українську мову.

Процес об'єктивного поповнення лексичного складу української мови запозиченнями в сучасний період відбувається надзвичайно швидко й інтенсивно, так що нові реалії приходять до нашої дійсності вже з існуючими англо-американськими назвами, закріпленими за ними в англійській мові, не встигаючи отримати найменування на національній українській основі. Таким чином, українська мова за умови нагальної номінативної потреби й відсутності адекватного часу запропонувати власну назву для новітніх явищ, процесів, предметів вимушена запозичувати, засвоювати та вводити у свою лексичну систему чужомовні назви з англійської мови.

Як відомо, слова іншомовного походження, як правило, засвоюються, насамперед, фонетично й граматично, тобто підпорядковуються законам фонетики, граматики і словотвору мови-реципієнта.

Асиміляція новітніх лексичних англіцизмів відбувається різною мірою та в різному ступені. Певні назви отримують граматичні значення, властиві українській мові, наприклад, в повному чи неповному обсязі граматичні значення роду й числа: *піар* – чол. рід, *бізнесвумен* – жін. рід, *євро* – сер. рід, *мас-медіа* – множина, *стен-аеробіка* – жін. рід, *імідж-мейкер* – чол. рід тощо.

Традиційно вважається, що характерною рисою для недавніх запозичень є збереження ними невідмінюваності або незвичайного для української мови сполучення звуків. Саме до таких запозичень можемо віднести *євро*, *грин-кард*, *мультимедіа*, *караоке*, *прайвесі*, *сек'юриті*, *техно*, *прес-реліз* тощо.

Утім можна згадати запозичені англіцизми, які включаються в дериваційні процеси й за допомогою українських словотвірних засобів формують деривати. Наприклад, *піар* – *піарити*, *самопіаритися*, *піарник*; *зомбі* – *зомбований*; *ріелтор* – *ріелторський*; *дисконт* – *дисконтний*; *лізинг* – *лізинговий* тощо.

У деяких випадках спостерігається паралельне вживання українських відповідників-кальок (наприклад, *грин-кард* – *зелена карта*, *мас-медіа* – *засоби масової інформації*).

Про ступінь засвоєності мовою-одержувачем чужомовної лексики свідчить її поширеність серед мовців-реципієнтів. Запозичення проходять три послідовних етапи на шляху до його повного лексичного засвоєння в мові-одержувачі: 1) інновація; 2) віртуалізм; 3) неологізм.

Запозичення англійських слів українською мовою є складним і багатограним процесом, який відбувається в результаті контактів української та англійської мовних систем, що спричиняє їх взаємодію.

Процес запозичення є невід'ємною частиною об'єктивного процесу розвитку мови, зумовленого суспільним поступом. Когнітивна спрямованість мовного освоєння дійсності сприяє постійним змінам у мові, зокрема й насамперед у її лексичному складі.

Запозичення англіцизмів включає неоднократне застосування англійських слів на рівні мовлення, входження їх у лексико-семантичну систему української мови та подальше засвоєння згідно із законами мови-рецептора.

Асиміляція англійських слів на українському ґрунті є об'єктивним закономірним процесом фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного перетворення за внутрішніми законами розвитку української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Мовна єдність нації: діаспора й Україна / Б. М. Ажнюк. – К., 1999.
2. Акуленко В. В. Українська мова в європейському контексті (проблеми розвитку мовленнєвої комунікації) / В. В. Акуленко // Мовознавство. – 1998. – № 2–3. – С. 91–97.
3. Кислюк Л. П. Нові англійські запозичення і термінологія / Л. П. Кислюк // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць – Вип. IV. – К., 2001. – С. 51–53.
4. Мазурик Д. В. Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови / Д. В. Мазурик // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2000. – Вип. 29. – С. 177–182.

В. В. Задунай (Днепропетровск)

ОСОБЕННОСТИ ПРАГМАТИКИ ИНОЯЗЫЧНЫХ ЕДИНИЦ

На важность и перспективность изучения слова в аспекте лингвопрагматики неоднократно указывали исследователи. «В процессе человеческого общения, – пишет Э. С. Азнаурова, – именно слово становится ведущим проводником интенции творящего речь человека и основой для правильного понимания текста» [1, с. 44]. По мнению М. В. Малащенко, главная функция словесных знаков состоит в том, чтобы служить репрезентантами окружающего человека мира, поэтому важнейшая роль должна быть отведена прагматике слова. «Сосредоточив своё внимание на слове, – подчёркивает исследовательница, – лингвопрагматика сможет пролить свет на природу слова как языкового явления» [4, с. 250].

В свете сказанного абсолютно справедлива мысль Ю. В. Горшунова о том, что «изучение прагматики слова, его бытования и поведения во всех видах окружения, в контекстах характерных для него речевых ситуаций представляется не требующим каких-либо доказательств» [2, с. 38]. Стремление выяснить, каким образом языковая система связана с процессами употребления языковых единиц в различных коммуникативных контекстах, привело лингвистов к рассмотрению проблемы соотношения семантического и прагматического в содержании слова.

На тесную взаимосвязь и взаимную комплиментарность семантики и прагматики указывается в работах Э. С. Азнауровой, Ю. Д. Апресяна, Е. Г. Белявской, Н. Д. Арутюновой, Ю. С. Степанова и других авторов.

В лингвистике сложилось два основных подхода к интерпретации прагматики слова: «редукционистский», или «суженный» и «расширительный» (термины заимствованы из работы Ю. В. Горшунова [2]).

Редукционистский подход представлен в исследованиях Ю. Д. Апресяна, М. А. Никитина, Л. А. Новикова, Л. А. Киселёвой, А. А. Уфимцевой и других авторов. Его сторонников объединяет рассмотрение прагматического компонента как совокупности эмоциональных, стилистических, оценочных, этнических и национально-культурных составляющих значения, то есть прагматика слова фактически отождествляется с коннотацией в ставшей классической для отечественной традиции трактовке В. Н. Телии, которая считает коннотативный компонент «средоточием прагматической информации в языковой сущности». В рамках данного подхода расхождения во мнениях вызывает, во-первых, соотношение семантики и прагматики; во-вторых, языковая / речевая природа прагматического компонента.

Расширительный подход к прагматике слова, разработанный Э. С. Азнауровой, Е. Г. Белявской и В. И. Заботкиной, принят за основу и в большинстве известных

нам сравнительно новых работ по данной проблеме (Ю. В. Горшунов, А. Э. Рыцарева, Д. Е. Цегельник).

Основополагающей для данного подхода является концепция Э. С. Азнауровой [1]. Рассматривая прагматический компонент в трёх аспектах (семантическом, стилистическом и синтагматическом), исследовательница относит его к сильному импликационалу значения и считает, что он имеет «свой собственный» объект обозначения – коммуникативно-прагматическую ситуацию, которая представляет собой комплекс внешних условий общения и включает информацию о времени и месте коммуникативного акта, предмете и цели коммуникации, социальных, этнических, индивидуальных, ролевых и личностных отношениях между коммуникантами. Каждая из названных составляющих соотносится с определённым аспектом прагматического содержания слова как в языковой системе, так и в речи. Э. С. Азнаурова подчеркивает, что прагматическое содержание слова может быть интерпретировано в одних случаях как составляющее его семантической структуры, в других – как окказиональный прагматический смысл. Исследовательница также отмечает, что множественное, повторяющееся употребление слова в типизированной ситуации речевого общения может привести к узальному закреплению в слове прагматической информации.

Развивая идеи Э. С. Азнауровой, В. И. Заботкина высказывает мысль о том, что прагматика слова соотносится с факторами двух порядков: внешнего и внутреннего, которые последовательно различаются. В аспекте внешней прагматики рассматриваются внешние условия функционирования слова, связанные с параметрами личности в актах коммуникации, учитывающими статус, возраст, пол, этническую принадлежность коммуникантов. В аспекте внутренней – прагматические компоненты, кодирующие основные параметры контекстов его употребления. Данные компоненты, как считает В. И. Заботкина, являются своего рода отражённой, или вторичной прагматикой, составляющей долю (часть) системного значения слова [4, с. 10–11].

Любое новое слово, по мнению В. И. Заботкиной, всегда является прагматически отмеченным в отличие от канонического, прагматической маркированность которого может быть равна нулю. «Новое слово является **четырежды прагматичным** (выделено нами – В. З): в комплексе причин, вызывающих к жизни инновацию, помимо когнитивных факторов, значительную роль играют прагматические стимулы; в акте порождения нового слова его семантика отражает прагматические параметры личности, творящей новое слово, а также прагматику родительского контекста. Сущность прагматики нового слова заключается в её **динамичном характере** (выделено нами – В. З). По мере конвенционализации нового слова могут произойти и беспрестанно происходят изменения в составе его прагматических компонентов [4, с. 12].

Концепция В. И. Заботкиной нам представляется наиболее последовательной, объективной и оптимально применимой и близкой к нашему исследованию. Она была разработана цитируемым автором в приложении к английским неологизмам, тогда как заимствования, являющиеся объектом нашего исследования, во многом сродни неологизмам. Эти языковые единицы являются в большей или меньшей степени новыми для языка-реципиента и в процессе адаптации к принимающей языковой системе испытывают на себе влияние комплекса факторов, которые В. И. Заботкина, развивая идеи Э. С. Азнауровой и Е. Г. Беляевской, подразделила на внешние и внутренние.

А priori отметим, что именно составляющие внешней прагматики оказались важны для нашей работы: в соответствии с результатами проведённого эксперимента, положительный или отрицательный прагматический эффект использования иноязычных единиц в газетном заголовке во многом определяется именно внешними факто-

рами: одно и то же высказывание (в нашей работе заголовок, включающий в свой состав заимствованные элементы) каждым конкретным адресатом воспринимается по-разному в зависимости от таких экстралингвистических факторов, как возраст, уровень образование, специфика профессиональной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент: Фан, 1988. – 121 с.
2. Горшунов Ю. В. Прагматика аббревиатуры: дис. ... докт. филол. наук: 10. 02. 04 / Горшунов Ю. В. – М., 2003. – 399 с.
3. Заботкина В. И. Семантика и прагматика нового слова (на материале английского языка): дис. ... докт. филол. наук: 10. 02. 04 / Заботкина В. И. – М., 1991. – 377 с.
4. Малащенко М. В. Имя в парадигмах лингвопрагматики: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Малащенко М. В. – Ростов-на-Дону, 2003. – 294 с.

Г. В. Зимовець (Київ)

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕРГОНІМІВ УКРАЇНИ

Предметом нашого розгляду є ергоніми, до яких традиційно відносять назви суб'єктів господарської діяльності [1, с. 151]. В ономастиці ці одиниці становлять окрему групу, котра протягом останніх десятиліть привертає до себе дедалі більшу увагу. Причину такого зацікавлення, на нашу думку, слід шукати передусім в екстралінгвістичній площині, а саме в стрімкому збільшенні даного класу пропріальної лексики в ХХ столітті, що є наслідком прискореного розвитку економіки. Специфіка функціонування ергонімів як мовних одиниць особливого типу визначається декількома чинниками. По-перше, більшою є, порівняно до інших класів власних і загальних назв, ступінь свідомої участі людини в їх творенні. Навіть у разі таких індивідуальних власних назв, як антропоніми, вибір відбувається із загалом закритого списку варіантів, ергоніми, натомість, становлять відкриту систему, оскільки потенційно для формування нової назви може бути використаний будь-який мовний ресурс. Звичайно, у цій сфері також існують деякі обмеження, а саме законодавчі вимоги до назв суб'єктів підприємницької діяльності та певні конвенційні моделі їх побудови, котрі мають історично та культурно змінний характер. По-друге, ергоніми в семіотичному плані є одночасно як мовними знаками, вступаючи в увесь спектр парадигматичних відношень різних рівнів, так і знаками, які належать до інших семіотичних систем, зокрема графічних, що уможливило заміну ергоніма у таких типах тексту, як реклама, логотипом. По-третє, номінація в цій сфері відзначається динамічнішим характером порівняно до інших розрядів лексики, і тому більшою мірою відображає суспільно-політичні зміни соціуму. І останнє, ступінь інтернаціоналізації розгляданих лексем є високим, що зумовлене глобальним характером ринкової економіки, а, отже, і проникненням значної кількості іноземних назв та намаганням створювати такі ергоніми, які були б зрозумілими носіям інших культур.

У структурному плані ергоніми поділяються на декілька типів: 1) вже наявні в мові слова (апелятиви та пропріальна лексика), які змінили своє значення (*Салют, Гермес*); 2) нові слова (*Гротеск, Укрсиббанк*); 3) словосполучення (*Правничий центр, Стоматологічна допомога*); 4) речення (*Здоровенькі були*). Основним чинником, який визначає наявність значної кількості моделей творення ергонімів, слід визнати виконання останніми цілої низки функцій, зокрема, інформативної, експресивної, емотивної, меморіальної, естетичної, апелятивної (у крайньому своєму прояві – маніпулятивної) тощо, причому нова власна назва може виконувати одну з них або декілька.

У першій групі ергонімів слід розрізняти два випадки: по-перше, трансонімізацію, тобто перенесення власної назви з одного класу до іншого; по-друге, онімізацію – використання апелятива в функції ергоніма. Загалом трансонімізація є поширеним способом утворення пропріальної лексики. Зокрема, нові ергоніми виникають шляхом трансонімізації основних ономастичних розрядів, зокрема, а) топонімів; б) антропонімів; в) міфонімів; г) космонімів. Топоніми різних підвидів (гідроніми, ороніми, хороніми, ойконіми, урбаноніми) виступають як активне джерело поповнення ергономікону з огляду на те, що вони містять істотну інформацію про місце діяльності компанії: *Волинь, Дніпро, Дністер, Карпати, Київ, Одеса*. Однак їхній ідентифікаційний потенціал є мінімальний через значну омонімію. Крім дейктичної та інформативної функції, топоніми також виступають у символічному значенні. Зокрема, назва *Еверест* вказує не на розташування компанії і не на місце її діяльності, вона швидше апелює до конотацій топоніма *Еверест*, який є метафорою найвищих досягнень у певній галузі.

Антропоніми, подібно топонімам, при перенесенні до ергономікону можуть виконувати як інформативну, так і експресивну функції. В одних випадках їхньою роллю є виключно ідентифікація суб'єкта діяльності, що має місце здебільшого у назвах підприємств малого та середнього бізнесу. Поряд з цим спостерігаємо також використання власних імен, які мають чітко виражені культурні конотації: *Ева, Леся Українка, Болівар*.

Трансонімізація міфонімів часто відбувається на підставі метонімії, а саме опосередкованої вказівки на сферу діяльності компанії. Наприклад, назву *Деметра* отримує сільськогосподарська компанія, тобто віднесення до галузі діяльності відбувається через асоціацію з функціями відповідної римської богині. Такий самий механізм номінації спостерігаємо в разі назви медичного приватного підприємства *Ескулап*. Однак здебільшого зв'язок між ергонімом та міфонімом або астронімом, які лежать в його основі, має загальний характер: *Астарта, Зевс, Оріон*. У цьому разі на передній план виступає естетична функція власної назви.

Як вже зазначалося, ще одним способом утворення ергонімів є онімізація апелятивів. У функції ергонімів можуть використовуватися лексеми, які належать до різних тематичних груп, що в першу чергу визначається сферою діяльності відповідної компанії. Всі випадки онімізації ми поділяємо на метонімію, метафору та символізацію. При цьому можна виділити декілька типових метонімічних переходів, характерних для номінації ергонімів. Зокрема як власні назви підприємств використовуються апелятиви на позначення: 1) місця діяльності (*Кузня, Земля, Аквасторія*); 2) предмета діяльності (*Абразив, Агат, Ензим, Коровай, Норка*); 3) професії (*Верстатник, Котельщик*); 4) адресата діяльності (*Ветеран, клініка лазерної медицини Естет, Школярник*); 5) організаційної форми суб'єкта господарської діяльності (*Альянс, Ліга*). Отже, метонімічні назви в першу чергу виконують інформативну функцію, до якої можуть додаватися також експресивна або естетична у разі наявності подібних конотацій в апелятивів.

Метафора загалом не є типовим способом утворення ергонімів. Як правило, метафоризація відбувається на рівні не окремого слова, а словосполучення: *Дари сонця*, дитяча громадська організація *Квіти майбутнього*, авіаційна компанія *П'ятий океан*. Метафори виконують насамперед експресивну та емотивну функцію, що призводить до збільшення ілюкативного впливу на адресата. Саме експресивна, емоційна та маніпулятивна функції лежать в основі виникнення відапелятивних ергонімів символічного характеру. Типовими випадками є використання таких семантичних класів зі стійкими позитивними конотаціями: 1) фітоніми (*Астра, Едельвейс*); 2) назви каменів

(Кристал, Алмаз-М); 3) зооніми (Чайка, Філін); 4) оцінна лексика (Абсолют, Елегант, Лоск).

Продуктивним способом утворення ергонімів є словоскладання. Воно є характерним для назв банків (Укресімбанк, Промбанк, Укрпромбанк, ПриватБанк), туристичних агентств (Паллада-авіатур, Алекс-тур, Арт-тур), а також компаній, що працюють в інших галузях (Спецекспорт, Рудпром, Украївапостач) тощо. У структурному аспекті утворені таким чином ергоніми слід поділяти на складноскорочені ергоніми та юстапозити. Останні проявляють варіативність у графічному оформленні, тобто в написанні разом, через дефіс або окремо (Медіашторм, Сталь профіль, Металхолдинг, Бучач-цукор, Стандарт парк, Bravo маркетинг). Ідентична назва в разі двох відмінних суб'єктів може отримувати різні варіанти графічного оформлення: *Асторія Люкс* vs *Асторія-люкс*. Слід зазначити, що така неусталеність написання не є специфікою ергономікону, подібні тенденції, а також інтенсифікацію способу словоскладання зустрічаємо в сучасній українській мові серед лексики іноземного походження.

Складноскорочені ергоніми є гетерогенними в структурному плані, оскільки скорочення можуть зазнавати як обидва елементи, так і лише один з них (*Агротехресурс*, *Дніпроважмаш*, *Коломиясільмаш*). Загалом такий тип утворення назв підприємств був характерним для радянської епохи, що пояснюється виконання ергонімами виключно інформативної функції.

Мотивація складних назв має здебільшого прозорий характер, причому наявність двох або трьох коренів дозволяє значно посилити їхню інформативну наповненість, оскільки останні відсилають одразу до декількох тематичних полів. Частою моделлю є поєднання географічного компонента та вказівки на сферу діяльності: *Дніпробуд*, *Кримтрансгаз* тощо. Крім того, складні ергоніми також можуть виконувати експресивну функцію в разі використання коренів або слів з оцінним значенням: *Престиж-тур*, *Мрія-інвест*, *Авто люкс*. Зустрічаються також випадки телескопії, які однак не є частими: *Акварена плюс*, *Комп'ютерра*. Поряд з інформативною функцією ці лексеми виконують також експресивну та естетичну.

Однак не всі ергоніми, які належать до типу нових слів, піддаються членуванню з точки зору морфології сучасної української мови. Частина з них містить елементи, що повторюються в ергономіконі, однак відсутні в загальних назвах. Виходячи із системного характеру будь-якої мовної підсистеми, ми пропонуємо називати їх ергонімними формантами, семантичне навантаження яких полягає саме у віднесенні лексеми до класу ергонімів: *Термікс*, *Будімекс*, *Авіатекс*. Подібні елементи, які розглядаються під назвою «константи», характерні не лише для ергонімів, але й для деяких видів прагматонімів, зокрема товарних знаків [2].

Формальну класифікацію ергонімів-словосполучень можливо проводити за декількома критеріями. По-перше, вони поділяються на сурядні та підрядні. Перші становлять незначну в кількісному аспекті групу: *Авто та житло*, *Будівельні технології та системи*, *Допомога та захист*. Компоненти таких словосполучень, як правило, називають предмет діяльності відповідного суб'єкта. Підрядні словосполучення передають в основній своїй масі атрибутивні значення, граматичні форми вираження при цьому варіюються. Найпоширенішими моделями є, зокрема, такі: 1) двочленні прикметниково-іменникові (*Агроторговий дім*, *Вентиляційні системи*); 2) іменниково-іменникові (*Світ сувенірів*, *Глини Донбасу*); 3) багаточленні (*Аграрний союз Донбасу*, *Бердянський завод сільськогосподарської техніки*, *Виноградівський завод залізобетонних виробів*); 4) іменниково-прийменникові (*Агентство з питань банкрутства*, *Регіональний торговець цінними паперами*, *Канцтовари на Подолі*, 5) нумеральні (*Дар сонця*, *Шість континентів*). Як видно із наведених прикладів, бі-

лишість ергонімів-словосполучень виконують інформативну функцію, однак притаманною їм є також експресивна функція: *Крок у майбутнє, Зоря Приазов'я*.

Речення-ергоніми є новим явищем у номінації суб'єктів діяльності, яке поки перебуває на периферії підсистеми. Звертає на себе увагу факт використання різних типів як двоскладних, так і односкладних речень. Двоскладні речення, як правило, передають певну інформацію про діяльність суб'єкта (*Святиорія – дітям*) або містять позитивну оцінку (*Ви – особистість*). Серед односкладних значне місце займають імперативні речення (*Давай відпочивай, Зроби сам, Сделай паузу*). Використання наказового способу в цих мовних одиницях, на нашу думку, слід витлумачувати націленістю сфери економічних та соціальних відносин на діалогічність, підтримання контакту з адресатом повідомлення.

Одним із чинників, які визначають формальний тип ергоніма, є позалінгвістичний, а саме належність суб'єкта діяльності до тієї або іншої сфери діяльності. Зокрема, описовий характер мають назви державних установ та організацій (*Держкомстат, Міністерство палива та енергетики*); назви банків та інших фінансових установ (*Укрпромбанк, Аваль, Надра*); назви промислових підприємств (*Дніпрогідромаши, Укртехмаши, Термінал-Ойл*). В інших сферах діяльності посилюється роль експресивності назв, їх спрямованості на адресата (ресторан *«Да Вінчі»*, магазин *«Арбат-Пасаж»*, перукарня *«Акваріум»* тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 192 с.
2. Соболева Т. А. Товарные знаки / Т. А. Соболева, А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 173 с.

Ю. В. Инякина (Днепропетровск)

ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ ОМОНИМИИ И ПОЛИСЕМИИ ОБЩЕУПОТРЕБИТЕЛЬНОЙ И ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В СОВРЕМЕННОЙ РУСИСТИКЕ

В русском языкознании процесс разработки теории омонимии имеет давние традиции и связан с именами таких ученых, как В. В. Виноградов [4], О. С. Ахманова [2], Л. В. Малаховский [7] и многих других.

Явление омонимии издавна привлекало внимание исследователей, как лингвистов, так и философов. Изучение проблемы омонимии, начатое еще в эпоху позднего средневековья (XVI–XVII вв.), велось с лексико-семантической, структурно-грамматической и словообразовательной точек зрения [4, с. 293], однако вопросам омонимии перестали предавать серьезное значение уже с конца третьей четверти XIX века. Такое же отношение русского языкознания к рассматриваемой проблеме было характерно и для первой половины XX столетия. Вот что по этому поводу писала Е. М. Галкина-Федорук: «Вопрос об омонимах мало разработан в русской лингвистике. Если о синонимах имелись работы в самом начале XIX века, то об омонимах, кроме грамматики Н. Греча, мы имели небольшие статьи в сборнике «Русская речь» ... и статью В. В. Виноградова «О грамматической омонимии в современном русском языке» [5, с. 14].

Существенно возрос интерес исследователей к данной проблеме после ленинградской дискуссии по вопросам омонимии (1957), где это явление рассматривалось с точки зрения лексикологии, увеличилось число публикаций, в которых освещались

разные аспекты омонимии: разграничение омонимии и полисемии, пути образования омонимов, их классификация, виды омонимии и другие.

Общеизвестно, что омонимы, во всяком случае, многие из них, появляются в языке в силу разного рода случайных причин. Но, с другой стороны, факт широкого распространения омонимии в языках мира ставит под сомнение взгляд на омонимию как на явление случайное и наводит на мысль о ее закономерности в языке [7, с. 9].

Проблема омонимии в настоящее время является объектом исследования в самых разнообразных направлениях современной лингвистики. Интерес к проблеме омонимии не случаен. Он обусловлен, в первую очередь, общим поворотом лингвистики к содержательной стороне языка.

Успехи семасиологии, являющиеся, прежде всего, результатом выхода ее за рамки лексики, способствуют более глубокому проникновению в суть многих явлений, в том числе омонимии. Признаются не только лексические, но и словообразовательные, морфемные, морфологические, синтаксические, функциональные, внутриуровневые, межуровневые и т. п. омонимы. Проблемы омонимии приобретают все большую значимость и все детальнее разрабатываются на материале самых различных языков.

Понимание омонимии как важного явления в языке получает все большее признание на страницах лингвистической литературы, однако многие вопросы омонимии в общем и русском языкознании нельзя считать решенными, некоторые из них продолжают оставаться дискуссионными.

Общей и терминологической омонимии русского языка посвящено большое количество работ, и все-таки эта проблема продолжает оставаться интересной и актуальной и в наше время. Наиболее острым вопросом в кругу проблем омонимии по-прежнему остается вопрос о дифференциации явлений полисемии и омонимии.

Ситуация, при которой одному и тому же звучанию (написанию) соответствует несколько различных лексических значений, встречается в языке очень часто, но в одних случаях эти разные значения рассматриваются как относящиеся к разным словам (омонимия), а в других – как принадлежащие одному и тому же слову (полисемия). Вопрос о разграничении омонимии и полисемии обсуждается в лингвистике уже давно, в частности, освещается в работах таких ученых, как О. С. Ахманова [2], М. И. Задорожный [6], Л. В. Малаховский [7], Ю. Д. Апресян [1, с. 183–186] и многих др.

Трудность разграничения полисемии и омонимии, как в терминологической, так и в общеупотребительной лексике, связана с отсутствием достаточно строгих определений этих понятий, теоретической неразработанностью вопроса о критериях дифференциации лексических омонимов и отдельных значений полисемантического слова, неопределенностью понятия близости и отдаленности значений. В современной лингвистической литературе предлагается ряд способов различения этих смежных лексико-семантических явлений: подбор синонимов к каждому из значений [5]; учет словообразовательных возможностей слов [11]; выявление различий в наборе морфологических категорий для двух из значений и др. [1]. Однако ни один из них в отдельности, ни их совокупность не являются достаточно надежными и приемлемыми, на что неоднократно обращали внимание многие лингвисты [1; 2 и др.].

В основе большинства общепринятых определений полисемии и омонимии лежит апелляция только к языковому чутью, на основании которого лингвист может рассматривать тот или иной звуковой / графический/ комплекс, либо как полисемантический, либо как омонимичный, в зависимости от того, какими представляются ему значения, закрепленные за этим комплексом: связанными или не связанными, близкими или далекими, основными или переносными.

Для того чтобы преодолеть субъективизм в характеристике данных понятий, М. И. Задорожный для разграничения омонимии и полисемии предлагает три подхо-

да, ориентирующиеся на собственно лингвистические критерии: 1) **этимологический**, исходящий из генетических связей слов; 2) **формальный**, основанный на учете формо- и словообразовательных моделей и лексико-синтаксических связей означающих, и 3) **семантический**, учитывающий соотношения означаемых [6, с. 13].

При постановке вопроса о разграничении полисемии и омонимии могут выдвигаться разнообразные подходы и критерии, но ведущее место среди них неизменно должно отводиться **семантике**. Во время ленинградской дискуссии по вопросам омонимии многими ее участниками отмечалось, что «единственным критерием в определении омонимов ... является критерий семантический» [8, с. 60–71], что при разграничении полисемии с омонимией необходимо учитывать семантические связи между отдельными значениями слов и отдельными словами. Разрыв семантических связей ведет к образованию омонимов (например: *ГЛАВА, ДВОР, КУЛАК, ВЕШАТЬ, КРАСНЫЙ* и др.), и, наоборот, появление семантических связей у значений совершенно разных слов ведет к образованию разных значений одного – полисемантического – слова (например, слово *САЛЬНЫЙ* со значениями ‘засалившийся’ и ‘непристойный’).

Для того чтобы как-то материализовать этот семантический критерий, при этом опереться не на ассоциативные связи, а на связи, зафиксированные в самом языке, учеными выдвигаются различные семантические методы.

Семантический подход, как отмечает М. И. Задорожный, включает в себя ряд семантических методов для разграничения явлений омонимии и полисемии: 1) синонимический; 2) антонимический; 3) совмещенности значений; 4) каламбурного употребления слова; 5) предельности лексико-семантического варьирования слов; 6) тематический, а также 7) компонентный метод (критерий). Последнему автор отдает предпочтение, потому что, по его мнению, он является наиболее действенным и перспективным, так как «при этом исследователь имеет дело не с туманными представлениями о близости или отдаленности значений, а с материализованными объектами, представляющими эти значения» [6, с. 28].

Как и на лексическом уровне, омонимия морфем граничит с их полисемией, и довольно трудно определить границы между ними ввиду отсутствия строгих критериев разграничения данных явлений.

В качестве омонимов, как уже отмечалось, выступают часто формально тождественные служебные морфемы, используемые для образования производных слов или грамматических форм слов, которые относятся к разным частям речи, например, АРТИСТ-К-А и ЛОМ-К-ИЙ, ГОРОШ-ИН-А и МЫШ-ИН-ЫЙ. Однако некоторые морфемы, образующие слова разных частей речи, сохраняют при этом семантическую связь, выступая как полисемичные, ср. НЕ-ВЕСЕЛЫЙ и НЕ-ДРУГ.

В ряде случаев омонимичными являются тождественные по звуковому составу морфемы, образующие слова одной и той же части речи, если их производящие относятся к разным частям речи (РУЧКА, ЧИТКА, ДЕСЯТКА), при этом морфемы могут сохранять семантическую связь, не превращаясь в омонимы (ср. префикс *не-* в словах НЕ-ПРАВДА и НЕ-ЗНАЙ-КА) [9, с. 54].

По мнению И. С. Улуханова, «критерии омонимии аффиксов аналогичны критериям омонимии слов: омонимичными следует считать все те формально тождественные аффиксальные морфы, значения которых не имеют тождественных компонентов, если же такие компоненты имеются, то аффикс следует считать полисемантическим» [10, с. 113]. Аффиксы могут иметь разные значения или быть омонимичными в сочетании со словами одной и той же части речи (ДОМИНА, ГОРОШИНА, ОСЕТРИНА) и даже с одним и тем же словом (ср. ПСИНА – увеличит. от пес и «мясо пса» и т. п.) и тождественные значения в сочетании со словами разных частей речи.

Таким образом, исходя из всего вышесказанного и, несмотря на то, что большинство исследователей при разграничении омонимии и полисемии отдают предпочтение семантике, все же в настоящее время нет достаточно четких, проверенных и надежных критериев разграничения полисемии и омонимии, о чем свидетельствует разноточной подачи омонимов в различных словарях. И нельзя не согласиться с замечанием О. В. Благовещенского о том, что «все эти семантические и несемантические критерии чреваты одним и тем же недостатком: авторы иллюстрируют их несколькими удачно подобранными примерами, а лексикограф, пытающийся применить их в своей работе, сталкивается с большим количеством исключений, ставящих под вопрос сам критерий» [3, с. 121].

ЛИТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. – Т. 1. Лексическая семантика: [2-е изд., испр. и доп.] / Ю. Д. Апресян – М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. – 472 с.
2. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М.: Учпедгиз, 1957. – 244 с.
3. Благовещенский О. В. Заметки об омонимах и их подаче в словаре / О. В. Благовещенский // Вопросы языкознания. – 1973. – № 6. – С. 120–126.
4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М.: Высш. шк., 1986. – 639 с.
5. Галкина-Федорук Е. М. К вопросу об омонимах в русском языке / Е. М. Галкина-Федорук // Русский язык в школе. – М.: УЧПЕДГИЗ. – 1954. – № 3. – С. 14–19.
6. Задорожный М. И. О границах полисемии и омонимии / М. И. Задорожный. – М.: Изд-во МГУ, 1971. – 71 с.
7. Малаховский Л. В. Теория лексической и грамматической омонимии / Л. В. Малаховский / [отв. ред. Р. Г. Пиотровский]. – Л.: Наука, Ленинград. отделение, 1990. – 238 с.
8. Материалы дискуссии по вопросам омонимии // Лексикографический сборник. – Вып. 4. – М.: Гизин и нац. словарей, 1960. – С. 35–92.
9. Немченко В. Н. Современный русский язык. Словообразование: уч. пособие для филолог. спец. ун-тов / В. Н. Немченко. – М.: Высш. шк., 1984. – 255 с.
10. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. – М.: Наука. – 1977. – 256 с.
11. Фалькович М. М. К вопросу об омонимии и полисемии / М. М. Фалькович // Вопросы языкознания. – 1960. – № 5. – С. 85–88.

С. А. Качанов (Дніпропетровськ)

ЄДИНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА СИСТЕМА В ОСНОВІ ПОБУДОВИ НОРМАТИВНОГО ДОКУМЕНТА ДІЯЛЬНОСТІ З ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ І КОНТРОЛЮ

Державний нагляд і контроль є однією з важливих управлінських функцій держави. Аналіз робіт, із дослідження роботи органів державного нагляду і контролю (далі ДНІК) показав, що ефективність цієї діяльності залежить від якості її нормативного забезпечення [1]. В сучасних умовах реалізацію ДНІК необхідно розглядати з принципово нових позицій, базуючись на сучасних методологічних основах, результативність та ефективність яких підтверджені застосуванням їх на практиці в інших видах діяльності.

Саме з цих позицій повинна формуватись нормативна документація (далі НД) діяльності з ДНІК, основою якого має бути єдина термінологічна система.

Рішення проблем, пов'язаних із розробкою методологічних інструментів управління діяльністю, зазвичай знаходиться на межі різних наук, які займаються питаннями управління. Сучасні інструменти управління розробляються у рамках системного, процесного, проектного підходів, методології керування діяльністю як виконанням

шести головних функцій (інформаційної, планової, технологічної, персоналу, організації, управління) на робочому місці [5, с. 15–49].

На наш погляд, саме ці підходи доцільно обрати для вирішення складної проблеми реалізації ДНІК у динамічному оточуючому середовищі в межах системно-діяльнісно-процесно-проектного підходу (далі СДПП підхід).

СДПП підхід визначимо як підхід, який передбачає представлення будь-якої діяльності у вигляді проектів її реалізації як системи, елементи якої процесно взаємодіють між собою шляхом виконання головних функцій діяльності [7]. Модель СДПП підходу є методологічною основою для розробки механізму системної побудови НД діяльності з ДНІК.

Загально прийняті та офіційно зафіксовані параметри якості НД для сфери діяльності: універсальність, спрямованість на досягнення раціонального ступеня впорядкованості, вміст правил або характеристик цілком відповідають СДПП підходу до формування якості НД. Так, сутність методологій системного, процесного підходів, та керування діяльністю спрямовані саме на забезпечення універсальності та раціонального ступеня впорядкованості діяльності. Методологія проектного підходу – на опис правил або основних характеристик діяльності.

Питанню формалізації параметрів та показників якості документа присвячено численні роботи дослідників у різних галузях діяльності. Система параметрів якості документа як засобу комунікації, наведена у роботі [4, с.11-12], складається з параметрів, розподілених за аспектами:

- функціональності (структурно-логічна схема, інформаційна ємність, інформативність, інформативна компактність, прагматичність);
- зручності створення та сприйняття (загальний вигляд, повнота, точність, модальність);
- емоційності (гармонійність, достовірність).

Така система параметрів найбільш повно відображає інформаційно-емоційні потреби учасників комунікації в проекті та максимально гарантує забезпечення якості документа. Тому вона є найбільш доцільною для умов проектного середовища.

Сучасна інформаційна перенасиченість суспільного життя вимагає від комунікантів пошуку шляхів стислого викладу подій та опису явищ, у тому числі і через створення нових номінативних одиниць – інформоемних за змістом та «спрощених» за формою мовних знаків. Відбувається процес формування нових словотворчих елементів.

Зміни у мовних системах, пов'язані з інноваційними процесами, які вивчають мовознавці, потребують також осмислення спеціалістів прикладних наук. Відповідні зміни необхідно брати під контроль там, де це можливо й де це буде сприяти національним інтересам, зокрема при розробці нормативної документації діяльності.

Для досягнення необхідного та достатнього рівня якості НД діяльності доцільно зосередитись на параметрах, що забезпечують його функціональність. Системне формування якості НД діяльності на основі використання СДПП підходу вимагає уточнення сутності виділених параметрів та необхідності дотримання принципів поетапного розгляду діяльності з позицій методологічного, методичного та інструментального рівнів (впливає з моделі піраміди «ЗМ» як методологічного інструмента діяльності [8] та визначає статус НД як методовизначного). Цей фактор визначає:

- інформаційну мету документа;
- структуру документа;
- змістовний зв'язок НД з принципами діяльності;
- ступінь деталізації опису діяльності.

Інформаційна мета документа – модель дії, яка зафіксована в документі і повинна бути виконана його користувачем. Методологічний документ має за мету окреслити межі можливої діяльності у вигляді шляхів реалізації принципів, методовизначний – межі приписаної діяльності у вигляді технології здійснення шляхів реалізації принципів.

Для характеристики змістовного аспекту якості НД суттєвим є параметр інформаційної ємності. Під ним будемо розуміти реальну кількість інформації, яку вкладено в документ. Цей показник вимірюється (для текстового документа) шляхом термінологічного аналізу при урахуванні інформаційної цінності термінів.

Один із принципів системної реалізації ДНіК, а саме, принцип єдиної основи, встановлює, що взаємодія учасників заходу реалізується на єдиній основі – сукупності понять та визначень, які мають однакове трактування для всіх учасників та їх робочих місць.

Необхідною умовою реалізації даного принципу є наявність конфігуратора – набору різних мов описування досліджуваної системи, достатнього для проведення системного аналізу даної проблеми [5, с. 342–345], та формалізація закономірностей їх взаємодії в межах єдиного тезаурусу.

Застосування СДПП підходу до побудови НД, що регламентує діяльність із ДНіК, дозволяє однозначно виявити мови як складові конфігуратора її описування. Такими є мови: системного, процесного підходів, методології керування діяльністю, управління проектами, державного нагляду і контролю.

Для більш чіткого визначення закономірностей їхньої взаємодії в межах конфігуратора цієї діяльності, необхідно поєднати їх у систему. З цією метою запропоновано його системну модель [3], розроблену на основі використання системних моделей методології та методів, моделей механізму системної реалізації ДНіК. Мета конфігуратора визначається метою діяльності з ДНіК.

Мова характеризується такими основними параметрами, як тезаурус (його якісний склад та зв'язки між термінами), граматичні та синтаксичні закономірності побудови одиниць мовлення [2]. Граматика та синтаксис мов конфігуратора діяльності з ДНіК з позицій СДПП підходу співпадають між собою і повністю відповідають граматиці, синтаксису та лексичним інноваціям української мови.

Для формування якісного складу тезаурусів у межах конфігуратора діяльності з ДНіК скористаємось методом структурно-лінгвістичного аналізу документальних інформаційних потоків [2]. Цей метод побудовано на аналізі рангових розподілів і його параметрів. Аналіз дає можливість виявити інформаційну цінність терміна як джерела підвищення інформаційного потенціалу реципієнта [9] та віднести його до індикативних або інформативних маркерів. Як показано в роботі [9], перші – це терміни з великою когнітивною значимістю, які несуть порівняно незначне словове навантаження, не стільки передають нову інформацію, скільки прив'язують її до певних базових термінів відповідної предметної галузі, виконують роль індикативних маркерів. Другі – терміни з великою інформаційною ємністю, виражають складні спеціальні поняття, які вживаються доволі рідко, виконують роль інформативних маркерів.

Системне формування документально-інформаційного потоку діяльності ДНіК передбачає залучення до його складу раціонального набору документально-інформаційних джерел, що описують методології системного підходу, керування діяльністю, процесного підходу, управління проектами, предметну галузь ДНіК на основі визначення тематичного зв'язку.

Формалізованим обмеженням для розподілу термінів за рівнями розгляду діяльності є семантичний зв'язок між ключовими термінами цих рівнів та термінами з мно-

жин інформативних маркерів системного, діяльнісного, процесного, проектного підходів, діяльності з ДНіК.

Базуючись на визначення понять «методологія», «метод», «методика» [8], виявлено, що:

- ключовими термінами рівня методології є: принципи, положення, передумови, концепція;
- ключовими термінами рівня методу є: шлях, спосіб, напрям, план, характер дій;
- ключовими термінами рівня методики є: інструмент, засіб, алгоритм, технологія, методика.

Результати семантичного аналізу дозволяють провести розподіл термінів тезаурусу системної діяльності з ДНіК за рівнями розгляду діяльності.

Горизонтальний аналіз тезаурусу діяльності з ДНіК на рівні методу виявив наявність семантичного зв'язку між окремими термінами системного, процесного, проектного підходів та діяльності з ДНіК.

Для вживання в нормативній документації, з виявлених семантично пов'язаних термінів, необхідно обирати ті, які відносяться до тезаурусу ДНіК.

На основі застосування моделі процесу та графічного відображення загальних, часткових та асоціативних зв'язків між поняттями побудовано модель представлення термінів та логічно-змістовних зв'язків між ними, що стосуються заходу системної реалізації ДНіК як процесу. Врахування семантичних зв'язків між термінами мов конфігуратора дозволило сформулювати визначення взаємопов'язаних понять діяльності з ДНіК із позицій запропонованого підходу.

Використання одержаної єдиної термінологічної системи, яка враховує лексичні інновації національної мови, дозволить уникати довільного трактування змісту нормативної документації діяльності з державного нагляду і контролю, тим самим підвищити її якість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: автореф. докт. юрид. наук: 12.00.07 / В. М. Гаращук. – Харків, 2003. – С. 1–9.
2. Горькова В. И. Итоги науки и техники. Серия «Информатика». Т. II. Реферат в системе научной коммуникации. Направления совершенствования лингвистических и структурных характеристик / В. И. Горькова, Э. А. Борохов. – М.: ВИНТИ, 1987. – 232 с.
3. Качанов С. О. Формування єдиної термінологічної системи діяльності з державного нагляду і контролю / С. О. Качанов // Інженерна академія. – 2008. – № 2–3.
4. Медведева О. М. Інтеграційний механізм ефективної комунікації в проектах: автореф. канд. техн. наук: 05.13.22 / О. М. Медведева. – К., 2006. – 19 с.
5. Павлов К. ABC букварь предпринимателя, руководителя и всякого лица, действующего в направлении реализации любой цели / К. Павлов. – М.: PMFS Systems of Management Co. – 2000. – 142 с.
6. Перегудов Ф. И. Введение в системный анализ: учеб. пособие для вузов / Ф. И. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. – М.: Высш. шк., 1989. – 367 с.
7. Рач В. А. Системно-процессно-функциональная компонента в проектной деятельности: III междунар. Конф. «Управление проектами в развитии общества» / В. А. Рач. – К., 2006.
8. Рач В. А. Управление рисками в проектах, реализуемых в условиях переходной экономики: Финансові продукти для реального сектора в Україні: матер. міжнар. конф. 14–16 червня 2000 року. Семінар «Управління проектами при кредитуванні реального сектора» / В. А. Рач, Д. В. Рач. – К., 2000. – С. 25–26.
9. Скороходько Э. Ф. Информационная ценность термина в научном тексте (индикативные и информативные маркеры) / Э. Ф. Скороходько // НТИ. Сер. 2. Информационные процессы и системы. – 1998. – № 9. – С. 13–22.

НОВЫЕ НОМЕНКЛАТУРНЫЕ ЕДИНИЦЫ ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОЙ СФЕРЫ КОММУНИКАЦИИ

Вопрос о номенклатуре как лексико-номинативном пласте, отличном от терминологического, до сих пор представляет собой предмет дискуссий [4, с. 47; 11, с. 50]. Перед исследователями встает прежде всего проблема целесообразности разграничения терминологии и номенклатуры, предложенного Г. О. Винокуром [3]. Одни ученые считают, что разграничение этих двух категорий возможно только в теоретическом плане, а в исследованиях практического, прикладного характера таких разграничений, как правило, нет. Другие полагают, что нет никакой потребности резко размежевывать термин и номенклатурный знак, обосновывая это фактом отсутствия названий, которые не были бы в прошлом связаны с конкретными понятиями. Третьи считают такое разграничение не только возможным, но и нужным и оправданным.

Мы исходим из целесообразности выделения номенклатурных наименований и вслед за многими исследователями понимаем под номенклатурой символические, условные названия определенной структуры, специально создаваемые на базе терминов денотативного типа для обозначения классов конкретных однородных предметов специальной сферы.

Анализ различных критериев разграничения терминов и номенклатурных знаков (см. об этом: [3, с. 42–47; 11, с. 50–52 и др.]), показывает, что наиболее надежным при разграничении термина и номена является подход, который можно определить как функциональный. Согласно ему, различие между термином и номенклатурным знаком обусловлено различием между функциями отражения понятия и этикирования отдельного предмета. Термин отражает специальное понятие, в то время как номенклатурный знак является не выражением, а названием, ярлычком, этикеткой какого-то конкретного предмета [3; 4; 12 и др.].

В то же время мы разделяем мнение о том, что номены основываются на терминах, что номенклатура является низшим звеном терминологической лексики в том смысле, что ее понимание невозможно без понимания других, собственно терминологических обозначений данной области знания. Номенклатурные наименования непосредственно связаны с терминами, являются как бы их сателлитами [4; 7]. Следует согласиться со справедливым замечанием Е. Д. Коноваловой о том, что «номенклатурные единицы функционируют в языке лишь в силу существования термина» [8, с. 68]. Смысловая производность, вторичность номенклатуры по отношению к семантике собственно терминов является, таким образом, точкой пересечения различных подходов к пониманию номенклатуры в сфере специальной коммуникации.

Исследуя номенклатурные единицы различных специальных областей, ученые установили, что номены, функционирующие в языке техники и производственно-технических подязыках, и номены, относящиеся к подязыкам естественно-научного и гуманитарного профиля, зачастую различаются структурным оформлением. Если технические и производственно-технические номены чаще всего состоят из двух частей: графемной (буквенной) и цифровой, за каждой из которых закреплены вполне определенные функции [4, с. 46; 11, с. 50; 14, с. 256 и др.], то номены, функционирующие в других сферах специальной коммуникации, могут по внешнему виду ничем не отличаться от общеупотребительных слов и словосочетаний или же представлять собой искусственно созданные словесные знаки.

В частности, номенклатурные единицы экономико-правовой сферы коммуникации в первую очередь включают в себя ряды наименований-согипонимов, состоящих из родового термина и словесного компонента условного характера или собственного имени, примыкающего к родовому термину в форме им. падежа. В единичных случаях номенклатурный знак представляет собой словесно-буквенное или словесно-цифровое образование. К наиболее распространенным разновидностям экономико-правовых номенов относятся наименования: а) разновидностей облигаций, ценных бумаг: облигация «*бык*», облигация «*матадор*», облигация «*янки*»; ценные бумаги «*кальфа*», ценная бумага «*лидер*», ценная бумага «*выпускник*»; б) различных показателей: показатель «*гамма*», показатель «*дельта*», индекс *NIKKEI*, индекс *NYSE*, индекс *ДАХ-30*; в) биржевых сделок: спрэд «*аллигатор*», спрэд «*бабочка*», своп «*коктейль*», своп «*харакири*»; г) разновидностей счетов: счет *типа «К»*, счет *типа «Н»*, счет *типа «С»* и др. Как правило, условное обозначение или собственное имя в составе экономического номена берется в кавычки.

Отмеченные экономико-правовые номены зафиксированы специальными словарями с соответствующими дефинициями, например: *ценная бумага «выпускник»* – акция, получившая котировку на более престижной бирже [13]; *облигация «бульдоз»* – разновидность облигаций с фиксированной процентной ставкой в фунтах стерлингов, выпущенных на лондонском рынке нерезидентов [2] и т. д.

В терминосфере информатики к номенклатурным единицам со всей очевидностью следует отнести наименования клавиш и кнопок, гарнитур, программ, например: клавиша *Shift*, клавиша «*пробел*», кнопка «*turbo*», кнопка «*OK*», кнопка «*Пуск*», гарнитура «*Серуф*» [9] и т. д.

Характеризуя номены, исследователи отмечают, что это наиболее искусственная и потому наиболее подверженная изменениям часть специальной лексики. В номенклатуре наиболее вероятны различного рода замены, изменения статуса названий или выход названий из употребления.

Нельзя не согласиться с мнением Р. Е. Березниковой о том, что «жизнь номенов вследствие их особо тесной связи с объектами особенно отчетливо зависит от существования этих объектов. Выход из употребления объекта в подавляющем большинстве случаев влечет за собой почти одновременное устранение из употребления номена» [1, с. 84].

К номенам примыкает особая разновидность терминов, включающих в свой состав имя собственное: закон *Парето*, постулат *Пизани*, равенство *Рикардо*, система *Хэлси*, теория благосостояния *Пигу* и др. Подобные номинации, представленные в терминологиях многих специальных областей, в том числе и экономической, получили в научной литературе название фамильных терминов [5, с. 38] или эпонимов (эпонимических терминов) [6, с. 178–187; 10 и др.]. Существует и мнение о том, что подобные номинации относятся к номенам [14, с. 257–258]. Словари экономических терминов фиксируют значительное количество эпонимов (более 200 ед.), что свидетельствует о популярности эпонимического способа номинации в терминосфере экономики.

В целом же проанализированная подгруппа вместе с терминами служит целям специальной коммуникации, являясь неотъемлемой составляющей современных специальных подязыков различных сфер (экономики, юриспруденции, информатики и т. д.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Березникова Р. Е. Подача номенов в словарях разных типов / Р. Е. Березникова // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – С. 83–91.

2. Большой экономический словарь / под ред. А. И. Азрилияна. – [5-е изд., испр. и доп.]. – М.: Ин-т новой экономики, 2002. – 1280 с.
3. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Моск. ин-та истории, философии и литературы. – Т. V. – М., 1939. – С. 3–54.
4. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М.: Московский лицей, 1993. – 309 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
6. Казарина С. Г. Типологические характеристики отраслевой терминологии / С. Г. Казарина. – Краснодар, 1998. – 271 с.
7. Канделаки Т. Л. К вопросу о номенклатурных наименованиях / Т. Л. Канделаки // Вопросы разра-ботки научно-технической терминологии. – Рига: Зинатне, 1973. – С. 60–72.
8. Коновалова Е. Д. Сопоставительный анализ термина и обиходного слова с применением контек-стологического анализа (на материале английской металлургической терминологии) / Е. Д. Коновалова // Актуальные вопросы терминологии. – Новосибирск, 1971. – С. 34–36.
9. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики. Основні терміни / [уклад.: М. Д. Гінзбург, Л. І. Білоусова, І. М. Корніловська та ін.] / за ред. М. Д. Гінзбурга. – Харків: «Корвін», 2002. – 656 с.
10. Новинская Н. В. Эпонимические названия в составе современной русской терминологии: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. В. Новинская. – М., 1989. – 20 с.
11. Пристайко Т. С. Лексико-номинативная организация специального текста: монографія / Т. С. Пристайко. – Д.: Вид-во УкО ІМА-прес, 1996. – 200 с.
12. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский // Вопросы термино-логии: матер. Всесоюз. терминологического совещания. – М., 1961. – С. 46–54.
13. Словарь современных экономических и правовых терминов / [под ред. В. Н. Шимова и В. С. Каменкова]. – Мн.: Амалфея, 2002. – 816 с.
14. Татаринов В. А. Теория терминоведения: В 3 т. – Т. 1. Теория термина: история и современное состояние / В. А. Татаринов. – М.: Московский лицей, 1996. – 311 с.

И. Н. Кошман (Киев)

О ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЯХ (на материале украинских русскоязычных газет и журналов)

1. В качестве исходного положения рассуждений принимается представление о том, что современный русский национальный язык можно представить в качестве не-которой совокупности форм существования языка, функционирующей не только на территории первоначального распространения, но и за ее пределами. Ю. Н. Караулов выделяет в числе языковых реализаций, составляющих «русский язык современно-сти», неисконную русскую речь – русскую речь в сопредельных с метрополией стра-нах [2, с. 9]. Разнообразное национальное окружение и специфическая языковая си-туация в каждой из стран обуславливают разнообразие неметропольных вариантов русского языка. Признание вариативности русского языка принципиально важно не только для выявления лексико-семантических, грамматических и функционально-стилистических особенностей каждого из вариантов – на фоне, прежде всего, русско-го литературного языка, но и для описания концептосфер разных – исконного и неис-конных – вариантов.

2. Современная русская речь Украины может рассматриваться в качестве одного из неметропольных вариантов русского языка. Одной из самых ярких черт этого ва-рианта является использование в текстах украинских единиц разных типов. Интен-сивность этого процесса обусловлена, прежде всего, престижным – государственным – статусом украинского языка и существенным расширением сферы его функционирования: в последнее десятилетие он используется в официально-деловой сфере, изучается как обязательный предмет в учебных заведениях разных типов и активизируется в средствах массовой информации – наиболее заметно в элек-тронных. Однако наряду с этим, важными факторами, актуализирующими данную

тенденцию, являются существующие общественно-культурные особенности бытия социума, сложившиеся «взаимоотношения языков» и наличие некоторой традиции в использовании украинских вкраплений.

3. Тематические группы украинских конструкций, вводимые в русские массмедийные тексты, разнообразны. Это номинации собственных исторических реалий (*гетьман, злука, Руїна*), актуальные номинации – ключевые слова (*громада, помаранчевий, західняк*), лексические единицы, обозначающие аутентичные национальные реалии (*витинанка, гугля, лижник*), «осколки» бюрократического языка (*гілка влади, дозвіл, указівка*) и прецедентные единицы разных типов (*Кайдаш; і чужого научайтесь, і свого не цурайтесь; хіба ревуть воли, як ясла повні*).

4. Вместе с тем, важной особенностью современных публицистических текстов в Украине является использование украинских элементов не только для заполнения лакун или создания некоторого национального колорита, т. е. в функциях, традиционно описываемых в работах, посвященных лексическим заимствованиям или языковому взаимодействию разных типов. Иногда в русские тексты включаются частотные украинские единицы – единицы, именующие явления, оказавшиеся в данный момент в фокусе общественного внимания. «Попадание» в русский контекст, активное функционирование в нем сопровождается лексико-семантическими трансформациями и иногда означает начало нового этапа в истории слова.

5. Украинская лексема *мова* и русская лексема *язык* являются многозначными. ВТССУМ выделяет у словоформы *мова* шесть значений [1: 534], такое же количество значений фиксирует у единицы *язык* словарь С. И. Ожегова [3: 794]. Однако, как известно, эти лексемы соотносимы лишь в части значений: украинская лексема не имеет переносного значения «пленный, от которого можно получить нужные сведения», а у русской лексемы отсутствуют значения «разговор, беседа» и «публичное выступление, речь». Это свидетельствует, в частности, и о том, что семантические отношения между лексемами *язык – речь* и *мова – мовлення* отличаются своеобразием в каждом из языков. Соотносительными же у рассматриваемых лексем являются первое у *язык* и второе у *мова* значения – «система словесного выражения мыслей, обладающая определенным звуковым и грамматическим строем и служащая средством общения людей».

6. Интересно, что именно в этом – имеющем нейтральное соответствие в русском языке – значении лексема *мова* включается в публицистические тексты. Основной причиной, объясняющей появление данной словоформы в русских контекстах, видимо, является экстралингвистическая: постоянное присутствие в общественно-политическом пространстве языковой темы и, следовательно, непрерывное обсуждение разных ее аспектов в текстах массмедиа способствовали ее включению.

Выделяется несколько типов функционирования украинского вкрапления *мова* в русских текстах. Первый тип, цитатный, связан с именованьем путем воспроизведения нейтральных устойчивых украинских наименований, расхожих, на слуху, выражений, цитат, клише разного типа: *Но надо ли опять об украинском мелосе и уникальности исторических артефактов, о тысячелетних традициях и славном прошлом. И сколько нам еще осталось гордиться соловьиной украинской мовой?* (БЦ 2006, № 34); *Виктор Янукович обращался к вам за помощью в изучении «рідної мови»?* (Д 2007, 27.06); *И, конечно же, большой национальный праздник не обходится в столице без этноса – люди в вышиванках встречаются на улицах и площадях очень часто, українська мова слышна практически везде, а если зайдешь на Андреевский спуск, то обязательно почувствуешь весь колорит полностью* (ХИ 2007, 30.08); *Напоминали о том, что половина населения страны и три четверти населения столицы упорно говорит на «клятий москальській мові»* (Г 24 2007, 06.09); *Как профессио-*

нальный филолог, окончивший Киевский университет, заявляю: президент Украины плохо говорит на «державній мові» (С 2007, 10.09).

Этот тип связан с частотным в условиях межъязыкового взаимодействия приемом смыслового и эмоционального насыщения публицистического текста – его диалогизацией, воспроизведением разноязыких «голосов», передразниванием, апелляцией к оценкам и ассоциациям, хорошо известным украинскому социуму и входящим в его когнитивную базу.

Однако на основе такого широкого цитатного употребления лексемы *мова* в русских текстах возникает новый тип. Он представлен в контекстах: *Не успели наши зрители насладиться переводом мировых киношедевров на «мову», как на тебе: апелляционный суд Киева отменил конфликтное постановление Кабмина об обязательном дубляже зарубежных фильмов* (Ф 2006, № 5); *В случае необходимости и заинтересованности Виктор Федорович не только сам заговорит на «мове» (у него это и сейчас получается), но заставит говорить Донбасс, Крым, Харьков, Одессу и Севастополь. Только бы «мова» позволила отнимать и делить* (Ю 2006, №32); *Подход «Нашей Украины» к проблеме равноправия граждан, не говорящих на «мові», получил ясное выражение в речи Леся Танюка* (ВЖ 2007, №8); *Кроме того, миллионы людей на Украине имеют право слушать телевидение на родном языке, а не навязываемой им насильно мове* (Г 2007, № 20); *Тем же, кто этого не сделал, они предлагают воспользоваться психологическим пособием, где приведены 4 варианта поведения при переходе на «мову»* (УЦ 2007, № 22); *Я свои деньги тратить на это не буду, Ющенко со своей «мовой» уже достал* (ВЛ 2008, №7).

В данном случае контексты свидетельствуют о формировании нового значения у лексемы *мова* – специфического, такого, которое может быть реализовано только в русском тексте. *Мова* используется как однословная номинация для понятия «украинский язык», т. е. наблюдается процесс сужения значения. Общее представление о «системе систем» трансформируется в конкретную номинацию, называющую один определенный язык.

Как свидетельствуют контексты, становление нового значения сопровождается грамматическим освоением: введение в конструкцию с русским управлением *говорить + на + П. п.* в отличие от нормативной украинской *говорити + О.в.*; употребление русских флексий *–ой* в Т. п. и *–е* в П. п. на месте украинских *–ою* и *–і*, «говорящее» об изменении по русскому субстантивному типу.

7. Таким образом, включение в русские публицистические тексты украинских вкраплений не только свидетельствует об изменении языковой ситуации, но и отражает процесс «вхождения» новых лексем в русскую речь Украины. Эти единицы отличаются от иных вариантов русского национального языка и, прежде всего, от кодифицированного языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред.. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпін': ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Караулов Ю. Н. О состоянии русского языка современности. Доклад на конференции «Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики» / Ю. Н. Караулов. – М., 1991. – 66 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / [под ред. Н. Ю. Шведовой]. – М.: Рус. яз., 1987. – 797 с.

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА РЕАЛИЗАЦИИ ОППОЗИЦИОННОЙ РИТОРИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Публицистический дискурс, оперативно реагирующий на все изменения в экономической, политической, культурной сферах жизни общества, является той средой, где возникают и проходят своего рода апробацию инновационные явления в языке, затрагивающие не только инвентарь его единиц, но также их функционирование. Тексты массмедиа представляют собой один из способов реализации политического дискурса [1, с. 397]. Информационное пространство современной Украины отражает поляризацию противопоставления различных политических сил, эксплуатирующих и разные риторические стратегии. Провластный и оппозиционный политический дискурсы реализуют два типа речевого поведения, описанные А. К. Михальской: власть стремится успокоить сообщество, создать впечатление стабильности; цель оппозиционных политиков – «активизировать массы, создать впечатление наличной катастрофы или кризиса, требующих активных действий» [2, с. 92]. Языковые средства, реализующие соответствующую речевую стратегию, рассматриваются нами на материале публикаций конца 2008 – начала 2009 г. в еженедельнике «2000».

Уже заголовки статей, посвященных современной экономической и политической ситуации в Украине, являются концентрированным выражением охарактеризованной выше интенции: «Украину готовят на съедение», «Хахакири как способ антикризисной защиты Украины», «Катастрофа», «Кризис: сравниваем с 90-ми», «Банки – враги экономики?», «И неминуемый дефолт – не выход» и т. п. Для характеристики финансово-экономического положения используется лексика с семами «снижение, спад», «глубина»: *падение ВВП, снижение ВВП, спад, лавинообразный обвал, падение в пропасть, обвалились практически все отрасли, крутизна падения, на какой глубине мы достигнем «дна», обвальный спад, катастрофическое снижение платежеспособности населения, спад в экономике, погружение в кризис, выползть из экономической пропасти, обвал экономики*. В пределах лишь одной аналитической статьи негативные тенденции в экономике и некомпетентные действия правительства по их преодолению описываются с помощью следующих словосочетаний: *сокращение производства, увеличение безработицы, сокращение бюджетных поступлений, дефицит госбюджета, бесперспективность попыток спасения национальной валюты, популистские и некомпетентные решения, достижение сиюминутного эффекта, безумное увеличение социальных выплат, рост налогового бремени, рост внешнеторгового дефицита, предпосылки для дефолта, рост отрицательного внешнеторгового сальдо, обвал национальной денежной единицы, крах украинской экономики, а возможно – и всей украинской государственности, «мышинная возня», взаимные интриги, перманентная политическая нестабильность, финансовый кризис и др.* Автор дает прямую оценку сложившегося положения дел: *«Причем выглядит происходящее, пожалуй, еще ужаснее, чем в 1993 – 1994 гг.»*, *«Еще более ужасающими выглядят итоги ноября в сфере промышленного производства...»*

Критикуя действия правительства, автор текста стремится убедить читателя в собственной компетентности в соответствующих вопросах, приводя статистические данные, цитируя различные источники информации, широко употребляя терминологию финансово-экономической сферы: *валюта, инфляция, дефляция, девальвация, ревальвация, дефолт, кредит, дефолтные риски, депозит, свободная ликвидность, резидент, активы, транши кредита, валютный рынок, внешнеторговое сальдо, волатиль-*

ность курса гривни, инсайдерская информация, форвардные контракты, секвестр бюджета, рекапитализация банков и др. Однако массовый характер адресата, ориентированность на широкую аудиторию, значительная часть которой не имеет профессиональной экономической подготовки, нацеленность медиадискурса на воздействие через эмоциональную сферу человека побуждает автора дополнять рациональную аргументацию образно-эмоциональными средствами. Важным компонентом риторической стратегии в оппозиционном политическом дискурсе является использование метафор, например: *падающая гривня, экономический шторм, исход финансов, бегство капиталов, ловушка ликвидности, долларова петля, валютная паника, азиатское дежавю, денежное голодание, финансовые дыры, экономическое самоубийство страны, финансовый голод, сценарий финансово-экономической катастрофы, очередной раунд уже привычной нам «борьбы гетманов»* (о противостоянии украинских политиков), *западные конкистадоры* (о представителях мировой финансовой олигархии, приобретающих украинские предприятия за бесценок).

Метафора становится средством конструирования текстовой реальности. Развернутая метафора, в основе которой лежит сравнение экономической системы с человеческим организмом, который может болеть, умирать, нуждаться в лечении, создает когнитивное пространство, объединяющее тексты, созданные в разное время разными авторами, в единый гипертекст. Так, в статье В. Людаева «Банки – враги экономики?» читаем: *«То есть банки выступают финансовыми посредниками и фактически являются кровеносными артериями экономики (экономического организма страны). Всем понятно, что здоровье любого организма напрямую зависит от качества крови, которая его питает. Если рассмотреть, что за «кровь» течет в экономическом организме нашей страны, то окажется, что она очень нездоровая»* («2000», № 47 (439) 21–27 ноября 2008 г.). Тот же образ реализуется серией метафорических высказываний в статье В. Ингульского «Харакири как способ антикризисной защиты Украины»: *«В качестве лекаря, приглашенного к тяжелобольной отечественной экономике, был выбран МВФ. Правда, репутация у этого «доктора» весьма неоднозначная...»* («2000», № 49 (441) 5–11 декабря 2008 г.). В этот же когнитивный сценарий встраиваются следующие метафоры: *«целитель» МВФ, «черный доктор» — рядящийся в тогу врача убийца (МВФ), хвора экономика, смертельная инъекция (кредит), финансовая лихорадка, паралич промышленности, рецепты МВФ, к одру смертельно больной экономики, пациентка (экономика страны-жертвы), финансовое и фискальное удушение отечественных предприятий, экономическое самоубийство страны.*

Кроме метафор с отрицательным оценочным компонентом, воздействие на читателя осуществляется с помощью таких изобразительно-выразительных средств, как перифраза: *заокеанский повелитель (США), отечественные компрадоры (политики);* паронимическая аттракция: *вместо лузы в лузеры, остался на бобах при бабе в премьерерах;* трансформация фразеологизмов: *в семье не без провокатора, живет и работает по заветам Сороса.*

В анализируемых текстах широко используется аналогическая аргументация. Сопоставления с подобными ситуациями, которые развивались по негативному сценарию, должны убедить в высокой вероятности, а то и неизбежности столь же неблагоприятного исхода: *«Сегодняшняя Украина оказалась в положении Аргентины семилетней давности... Стоит лишь сравнить приведенные выше основные этапы создания и развития «долларовой петли» с сегодняшней украинской ситуацией, чтобы понять: мы уже оказались в классической ловушке ликвидности с минимальными шансами на спасение»* («2000», № 47 (439) 21–27 ноября 2008 г.).

Поскольку оппозиция ведет постоянную явную или скрытую полемику со своими оппонентами во власти, публицистический дискурс характеризуется выраженной

диалогичностью. Она реализуется цитированием текстов политических противников, которое сопровождается ироническим комментарием: *«Не могли не удивить и ее слова на брифинге о том, что ее ноябрьская встреча с Соросом не была тайной: «Я не делаю никаких тайн из своих встреч. Просто не на каждую встречу приглашаю прессу. Просто не хочется так часто вас перегружать работой»... Журналистов, вишь, пожалела. Как мило с ее стороны. Имеющие совесть в таких случаях краснеют. Но информагентства ничего не сообщали о густом румянце на щеках Юлии Владимировны»* («2000», № 51 (443) 19–25 декабря 2008 г.). Формальное приглашение к дискуссии осуществляется также серией вопросов риторического характера, которые бросают вызов оппоненту: *«Однако кто уполномочил Юлию Владимировну на привлечение этого, с позволения сказать, консультанта? Чем регламентированы отношения украинского правительства и Сороса? Насколько известно, ничем»* (Там же).

Эти и другие языковые средства формируют риторическую «стратегию мобилизации» общественного мнения [2, с. 151], направленную на то, чтобы изменить status quo, убедить читателя в драматизме сложившейся ситуации, необходимости и неизбежности общественных изменений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кошман И. Н. Східняк как элемент политического языка (в русскоязычных СМИ Украины) / И. Н. Кошман // Культура народов Причерноморья. – № 142. – Т. 1. – 2008. – С. 397–399.
2. Михальская А. К. Русский Сократ: Лекции по сравнительно-исторической риторике / А. К. Михальская. – М.: Издательский центр «Academia», 1996. – 192 с.

О. В. Лавриненко (Днепропетровск)

СИСТЕМА ФУТБОЛЬНЫХ РЕЧЕВЫХ ЖАНРОВ

Спортивную лексику (и футбольную как её отраслевую часть) обычно соотносят с другими специальными терминосистемами. Общепринятым является положение о том, что профессиональная область знаний реализуется в двух основных для неё языковых состояниях – научный стиль литературного языка (официальная кодифицированная терминология) и профессиональный жаргон (устная неофициальная профессиональная коммуникация). Однако футбольная система жанров затрагивает и другие языковые состояния, например, публицистический стиль литературного языка и социальные жаргоны. При этом если публицистические жанры специальной коммуникации в принципе существуют, хотя и сильно редуцированы, то возникновение социального жаргона в специальной отрасли (причём с сохранением профессиональных лексических связей, которые отсутствуют, например, в аргументах, жаргоне нумизматов и др.) практически исключено.

В свою очередь речевая реализация посредством научного стиля (для специальной коммуникации – важная и основная) в футбольной коммуникации является маргинальной и поздно сформировавшейся: «академичная» лингвистическая терминология «нисходила» к демократичным жанрам школьных учебников и научно-популярных статей, к текстам радиопередач о русском языке и культуре речи; футбольные термины, напротив, «восходили» от разговорной речи, от газетно-публицистических текстов к текстам научно (научно-педагогического) стиля» [6, с. 18]. Поэтому есть основания рассматривать футбольную коммуникацию как комплексное системное образование, жанровый состав которого можно подразделить на три сферы – профессиональную, публицистическую и болельщицкую.

В нижеследующей таблице сделана попытка представить в обобщенном виде систему речевых жанров футбольной коммуникации:

Письменные жанры	Устные жанры
Профессиональная сфера	
1. Научная литература (теоретические работы по футбольной тактике, организации тренировочного процесса и т. п.). 2. Учебно-методическая литература (пособия, учебники и т. п.). 3. Справочная литература (энциклопедии, словари, официальные документы, своды правил, статистические справочники и т. п.)	1. Речь футболистов и тренеров (коммуникативные ситуации: на тренировке, во время матча, в раздевалке). 2. Пресс-конференции: а) предматчевые; б) послематчевые; в) плановые
Публицистическая сфера	
1. Газетно-журнальные статьи (отчёт о матче, анализ матча, редакционная (аналитическая) статья, футбольные новости, история футбола и т. п.). 2. Мемуарно-биографическая литература (воспоминания и биографии футболистов, тренеров, арбитров, комментаторов, футбольных журналистов)	Телевизионные и радиопередачи: 1. Новости. 2. Диалог (интервью, беседа). 3. Дискуссия (аналитические передачи с большим количеством участников). 4. Прямой футбольный комментарий (или репортаж)
Болельщицкая сфера	
1. Тексты в сфере электронной коммуникации (SMS-сообщения, футбольные форумы). 2. Уличные графические надписи	1. Коммуникация на стадионе. 2. Коммуникация во время просмотра матча по телевизору. 3. Обсуждение футбольных событий и т. п.

На сегодняшний день большинство футбольных жанров не изучено (сама постановка вопроса о системе спортивных жанров предпринимается русистами только в последние годы, в основном, молодыми исследователями [2]). Однако определённое представление о некоторых футбольных жанрах дают исследования, выполненные в системно-структурном и историко-этимологическом духе. Наиболее хорошо исследован лексический состав газетно-журнальных жанров публицистической сферы (с привлечением материала письменных жанров профессиональной сферы). Это монография И. М. Юрковского [9], словарь-справочник «Футбольная терминология» [7] и кандидатская диссертация «Терминологическая система "Футбол" в русском языке» [6] А. С. Рылова.

Второе место по изученности занимают футбольные жаргонизмы, которые, зарождаясь в устных жанрах всех трёх сфер, частично проникают потом в письменные жанры публицистической и болельщицкой сфер.

Аналитических работ по футбольному жаргону нет. Статья А. В. Савченко [8] носит собирательный характер и содержит интересный материал слов и фразеологизмов футбольного жаргона. Словарик-приложение «Сленг футбольных фанатов» [4] хоть почти не содержит футбольных жаргонизмов, но даёт представление о быте современного футбольного болельщика. Наиболее полным на сегодняшний день (более 2000 слов) собранием футбольных жаргонизмов является «Футбольный словарь сленга» Т. Г. Никитиной и Е. И. Роголёвой [5], который, помимо собственно жаргонизмов, даёт богатый материал прозвищ футболистов и тренеров, неофициальных названий команд и некоторых турниров и др.

Некоторые футбольные жанры всё же попали в поле зрения лингвистов. Это – прямой футбольный комментарий (на материале украинского языка) [1] и коммуни-

кація на стадіоне: футбольні кричалки (на матеріалі російського, українського і польського мов) [3]. Решта футбольні жанри (крім письмових жанрів професійної і публіцистичної сфер, які вивчалися косвенно) абсолютно не досліджені і навіть не згадуються в лінгвістичній літературі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Прямий спортивний телерепортаж як мовленнєвий жанр теледискурсу // Ф. С. Бацевич. Вступ до лінгвістичної генології. – К.: Академія, 2006. – С. 167–213.
2. Дубчак І. Е. Болельщик как субъект спортивного дискурса (поэтическое творчество в интернет-коммуникации) / И. Е. Дубчак // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия «Филология». – Т. 20 (59). – №1. – Симферополь, 2007. – С. 134–139.
3. Краевски Лех. Оппозиция *свой – чужой* в текстах кричалок болельщиков футбола (на материале польской, русской и украинской субкультурной лексики) / Лех Краевски, Н. Н. Ващенко // Проблемы семантики языковых единиц в контексте культуры (лингвистический и лингвометодический аспекты). – М.: ЭЛПИС, 2006. – С. 444–453.
4. Кудрявцева Л. А. Словарь молодёжного сленга города Киева / Л. А. Кудрявцева, И. Г. Приходько. – К.: Аванпост-Прим, 2006. – 198 с.
5. Никитина Т. Г. Футбольный словарь сленга / Т. Г. Никитина, Е. И. Роголёва. – М.: АСТ: Астрель, 2006. – 317 с.
6. Рылов А. С. Терминологическая система «Футбол» в русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. С. Рылов. – Н.Новгород, 1998. – 20 с.
7. Рылов А. С. Футбольная терминология: словарь-справочник / А. С. Рылов. – Н.Новгород, 1997. – 126 с.
8. Савченко А. В. Футбольные жаргонизмы и фразеологизмы-жаргонизмы и их употребление в средствах массовой информации / А. В. Савченко // Слово в словаре и дискурсе. – М.: ЭЛПИС, 2006. – С. 365–369.
9. Юрковский И. М. Активные процессы в русской спортивно-игровой лексике / И. М. Юрковский. – Кишинёв: Штиинца, 1988. – 119 с.

І. П. Левчук (Луцьк)

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МОДЕЛІ МІКРОТЕМИ «АДРЕСАТ» У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ РЕЦЕНЗІЯХ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Серед проблем сучасної лінгвістики вагоме місце належить дослідженню жанрової специфіки наукового стилю. Щоправда, об'єктом більшості праць слугують тексти «ядрових» жанрів (статті та монографії) [1; 2], у той час як «периферійні» жанри (анотації, реферат, повідомлення, тези, патент та ін.) [4–8] розглядаються лише принагідно. Тому вивчення особливостей структурної організації саме «периферійних» жанрів наукового стилю, зокрема рецензій, є актуальним. Об'єктом нашого дослідження є літературознавчі рецензії кінця ХІХ–початку ХХІ століття, вміщені на сторінках журналів «Дивослово» (Д.), «Слово і час» (СіЧ), «Сучасність» (С.), «Критика» (К.) та в «Записках Наукового товариства ім. Т. Шевченка» (Записки НТШ).

Оскільки одним із головних функціональних завдань рецензії, крім оцінки, є привернути увагу читача, зацікавити рецензованою книгою, то, звичайно, важливим її структурним компонентом є міні-тема «Адресат». Ця мікротема, як засвідчує дослідження, є факультативною в літературознавчих рецензіях ХІХ ст., однак у сучасних текстах зазначення адресата – обов'язковий складник. Рецензент робить спробу окреслити коло потенційних читачів. Варто зауважити неоднорідність самого поняття «адресат»: адресат може вирізнятися за: а) спеціальністю, б) родом заняття, в) ступенем знайомства з предметом обговорення, тобто за підготовленістю до прочитання. Найчастіше акцентується увага на фахівцях із певної наукової галузі, але з огляду на те, що рецензія передбачає ще й рекламу, дослідник намагається розширити

коло потенційних адресатів. Цілком доцільно вирізнити такі основні категорії адресата: «вчений», «фахівець», «студент», «неспеціаліст», «любітель», «широке коло читачів», «усі, хто цікавиться темою».

Отож, окреслення особи адресата в текстах рецензій XIX ст. відбувається за допомогою найрізноманітніших лексичних засобів. З погляду семантики домінувальною є описова номінація адресата з вказівкою на фаховий рівень знань чи сферу наукових інтересів. На синтаксичному рівні мікротема «Адресат» у рецензіях XIX ст. реалізується двома видами конструкцій: 1) безприйменниковою конструкцією в давальному відмінку з підрядною займенниково-співвідносною частиною: *«Книжку треба просто самому читати кожному, хто интересує ся справою билин, або хто хоче бодай пізнати добрий примір найновішого научного методу...»* [Записки НТШ. – Т. 19. – С. 8]; 2) семантично однорідною конструкцією «прийменник + вказівний займенник (у родовому відмінку) + підрядна займенниково-співвідносна частина»: *«В сучаснім стані науки, вона [праця] становить неминуче потрібну книжку для кожного, хто цікавить ся антропологією й початковою історією Словян»* [Записки НТШ. – Т. 20. – С. 3]. Зауважимо, семантика вказівного займенника може ускладнюватися прикметниково-іменниковим словосполученням, як-от: *«...видана Просвітою книжечка стає дуже корисним оглядом початкових часів козацьких, придатних для кожного інтелігентного читача, що хотів би, не заглиблюючись в літературу, про них довідатись»* [Записки НТШ. – Т. 18. – С. 16].

Сучасні рецензії вирізняються більшою різноманітністю лексико-синтаксичних моделей оформлення мікротеми «Адресат». Опорною лексемою цієї міні-теми є іменник *читач*, який нерідко супроводжується епітетами *допитливий, зацікавлений, вдумливий, вдячний* та ін. Наприклад: *«Сподіваюсь, у неї [книги. – І. Л.] буде гідний читач, уважний, вдумливий, шанобливий»* [Кодак М. // С. – 2001. – № 6. – С. 158]. Проте все частіше в сучасних літературознавчих рецензіях фіксуємо номінативні лексеми, що використовуються на противагу стандартній стрижневій лексемі *читач*, як-от: *симпатики, шанувальники, прихильники, сучасники, гурмани* та ін.

Варто зазначити, що активні конструкції XIX ст. вживаються і в текстах XX – поч. XXI ст., однак структурний компонент *«кождей, хто»* модифікується в сучасних рецензіях в *«усі, хто»*. Наприклад: *«Книжка видатного ученого стане у пригоді науковцям, студентам, усім, хто цікавиться історією рідної землі»* [Циганок О. // СіЧ. – 1998. – № 4–5. – С. 98].

Часто рецензент наголошує на тій обставині, що аналізована книга особливо необхідна саме для тієї чи іншої категорії читачів. При цьому дослідник активно послуговується градаційно-еднальними конструкціями з парними сполучниками: *не тільки..., а й; не лише..., а й*. Наприклад: *«...посібник В. Кузьменко дуже корисний і потрібний, він стане в пригоді не лише філологам, а й широкому колу читачів, які зацікавляються проблемами літературознавства»* [Литвин В. // СіЧ. – 1998. – № 4–5. – С. 104].

Зауважимо, переважно в сучасних рецензіях вказується кілька адресатів, наприклад: *«Необхідність такої книжки важко переоцінити: вона стане в нагоді і словесникам-початківцям, і студентам філологічних факультетів, і учителям, які мають чималий досвід роботи і творчо підходять до неї»* [Левченко В. // Д. – 1998. – № 9. – С. 62].

Характерною рисою мікротеми «Адресат» є те, що в ній майже завжди міститься позитивна оцінка книги. Це зрозуміло, адже рецензент не лише вказує, кому адресована певна книга, а й рекомендує її читачеві, що передбачає оцінку праці. А отже, при деталізованій позитивній оцінці книги в міні-темі «Адресат» спостерігається взаємопроникнення різноманітних мотивів: інформативності, цінності, корисності,

актуальності й т. ін. Однак визначальними для цієї мікротеми є лексико-синтаксичні конструкції зі стрижневими предикатами «**потрібний**», «**розрахований**», «**адресований**», «**корисний**», «**необхідний**», а також «**стане в нагоді (пригоді)**», «**знадобиться**». Наприклад: «*Праця Степанишина **розрахована** на творчого вчителя...*» [Пасічник Є. // Д. – 1998. – № 1. – С. 61]; «*Безсумнівно, **посібник буде корисним** для старшокласників і студентів у їхній літературній освіті й **необхідним** для вчителя...*» [Горик Н. // Д. – 2000. – № 3. – С. 62]. Зазначимо, домінувальним у проаналізованих текстах є мотив «отримання користі від книги».

Позитивну оцінку конотацію містить також мотив «отримання задоволення від прочитання книги», який спорадично фіксуємо в сучасних рецензіях, як-от: «*І ось знову зустріч, яка обіцяє читачам та дослідникам літератури чимало **духовної насолоди***» [Кузьменко В. // СіЧ. – 1999. – № 7. – С. 90].

Принагідно зауважимо, що в сучасних рецензіях мікротема «Адресат» усе частіше вирізняється оригінальністю та нетрадиційністю оформлення. Зокрема, привертає увагу лексико-семантична організація цієї міні-теми в рецензії на «Енциклопедію нашого українознавства» Олександра Кривенка та Володимира Павліва. Наприклад: «*Хто ніколи не чув прізвищ Кривенка та Павліва і жодного разу не тримав у руках бодай одного числа тижневика «Post-Поступ», а віднедавна журналу (теж тижневика) «ПІК», нехай віддасть цю книгу ближньому своєму — для профілактики мікроінфаркту чи мінісоціального вибуху. Решті, в тому числі розумним дітям до 16 років і народним депутатам, ознайомитися з «Енциклопедією нашого українознавства» буде корисно, хоч місцями, можливо, й важко та не безболісно*» [Лесів Н. // С. – 1999. – № 11.—С. 158]. Рецензент не послуговується усталеними лексико-синтаксичними конструкціями. Окреслюючи коло адресатів, дослідник спершу узагальнює їх, а потім уже конкретизує (хоча традиційно відбувається навпаки). Крім того, текст насичений висловлюваннями з іронічною конотацією (як-от, ототожнення інтелектуальних здібностей 16-річної дитини і народного депутата), що, на думку Н. Ф. Непійводи [3, с. 15], засвідчує неабияке вміння автора підлаштовуватися під стиль епохи (нагадаємо, іронічність і легкий гумор є ознакою кінця ХХ ст.), тобто є доказом комунікативної чутливості рецензента.

Новим в оформленні міні-теми «Адресат» є також використання прийомів мовної гри читача – рецензента. Зокрема, створюється нова норма, нетиповий для цього жанру варіант мовленнєвої поведінки, який називають «авторською іронією – авторське кепкування та суб'єктивна оцінка». Відбувається актуалізація попереднього асоціативного та апперцепційного досвіду читача, рецензент натякає на щось широко відоме. Наприклад: «*Тон і мова нового видання (приправлена матюками російська та українська) змушують звернутися до вислову, що його колись ужила Оксана Забужко щодо іншого, хоч і не квадратного, але теж доволі прямокутного інтелектуального проекту: «Верка Сердючка з томоком Локана»; а також **дають нагоду порадіти появи на українському ринку демократичного умовного продукту, розрахованого рівною мірою на вуличну шпану і президента України (а пам'ятаєте, як це було у мельниченка?!)***» [К. – 2003. – Ч. 4. – С. 27]. Щоправда, така структурно-семантична організація мікротеми зумовлюється специфікою предмета рецензування (журнал «Нервометрт» (Одеса)). Однак чітко простежується взаємопроникнення компонентів: адресат – мова видання – достоїнства та недоліки.

Цікаво, що в сучасних рецензіях почасти фіксуємо новий для лексико-семантичної організації цієї міні-теми прийом «звуження» кола потенційних читачів, наприклад: «*Зрештою, це не боронить текстові знайти свого читача, щоправда, **навряд чи буде читачька аудиторія аж надто масовою. Текст усе-таки на любителя***» [Матіяш Б. // К. – 2004. – Ч. 5. – С. 16].

Таким чином, у сучасних літературознавчих рецензіях відбулося урізноманітнення лексико-синтаксичних моделей оформлення мікротем «Адресат», але домінувальними залишаються конструкції з підрядною займенниково-співвідносною частиною на зразок: *«книга знадобиться кожному / для кожного, хто...»*. Зафіксовано також використання, на протигагу стандартній стрижневій лексемі *читач*, нових для цієї міні-теми номінативних лексем, як-от: *симпатики, шанувальники, прихильники, сучасники, гурмани* та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української мови: Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К.: Вища шк., 1970. – 306 с.
2. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода. – К.: ТОВ «МФА», 1997. – 303 с.
3. Непийвода Н. Ф. Автор наукового твору: спроба психологічного портрета / Н. Ф. Непийвода // Мовознавство. – 2001. – № 3. – С. 11–23.
4. Леонов В. П. Реферирование и аннотирование научно-технической литературы / В. П. Леонов. – Новосибирск: Наука, 1986. – 176 с.
5. Мальчевская Т. Н. Специфика научных текстов и принципы их классификации (на материале английских биологических текстов) / Т. Н. Мальчевская // Особенности стиля научного изложения. – М.: Наука, 1976. – С. 104–116.
6. Синдеева Т. И. Некоторые особенности композиционно-речевой организации жанра «научная рецензия» / Т. И. Синдеева // Функциональные стили и преподавание иностранных языков. – М.: Наука, 1982. – С. 27–42.
7. Троянская Е. С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей / Е. С. Троянская // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М.: Наука, 1986. – С. 16–23.
8. Федоровская О. А. О жанровой классификации научно-технических документов и их лингвистических особенностях (на материале русского языка) / О. А. Федоровская // Разновидности и жанры научной прозы: Лингвистические особенности. – М.: Наука, 1989. – С. 37–48.

С. Я. Литвак (Запоріжжя)

ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ХХ СТОЛІТТЯ

Змінність – це невід’ємна характеристика мови, притаманна їй як найважливішому засобу людського спілкування і пізнання. Мова не може залишатися незмінною. Саме змінність забезпечує її відповідність зростаючим потребам комунікативної та пізнавальної діяльності людей. Тому вивчення мовних інновацій має велике теоретичне і практичне значення.

Англійська мова, як і будь-яка інша, хоча і повільно, але постійно змінюється. Це стосується всіх її складових частин, у тому числі і найбільш тривкої щодо змін – граматичної будови. Упродовж останніх десятиліть з’явилася низка робіт, в яких відтворені ті чи інші нові явища в граматичній будові англійської мови другої половини ХХ століття. Проте деякі з них у вказаних роботах не знайшли достатнього відображення або не викладені в систематизованому вигляді.

Мета нашої роботи – висвітлити головні інновації, характерні для ядра англійської морфології – іменникової та дієслівної систем – і для англійського синтаксису.

У практичних і теоретичних граматиках звичайно говориться, що в англійській мові форму родового відмінка можуть утворювати не всі іменники, а лише іменники декількох семантичних груп, а саме: назви істот; іменники, що позначають відрізки часу і простору; деякі окремі іменники. Однак, як підкреслює Л. С. Бархударов, ці обмеження мають не абсолютний, а ймовірнісний характер – у тому розумінні, що вказані типи іменників уживаються у формі родового відмінка частіше, ніж інші, але аж ніяк не виключно [1, с. 87].

Мовленнєва практика носіїв англійської мови свідчить про те, що в родовому відмінку можуть вживатися іменники різноманітної семантики. Наприклад, у романі Роберта Вардемана «The Keys to Paradise» (1986) у родовому відмінку вживаються такі назви неістот і абстрактних понять: *the inn's guests*, *a ship's sail*, *wheel's arc*, *the Temple's faith*, *the Gate's existence*, *the hillside's edge*, *the cave's mouth*, *a greedy heart's desire*, *discretion's voice*, *death's grip*.

Як свідчать наші спостереження, в американському варіанті (АВ) англійської мови відбувається процес адвербіалізації форм однини іменників, які позначають дні тижня. Поряд із звичайними іменниковими утвореннями *on Monday*, *on Tuesday* тощо трапляється безприйменникове вживання цих іменників у функції обставини часу:

Federal Reserve Board officials are widely expected to leave short-term interest rates unchanged when they meet Tuesday and Wednesday... (International Herald Tribune, June 24–25, 2000); *The Turkish Parliament voted overwhelmingly Friday to give preliminary approval to ending the death penalty...* (International Herald Tribune, August, 3–4, 2002).

У сучасній англійській мові існує тенденція до недотримання правил узгодження часів, яка виявляється в діалогічній мові та мові газет.

Більшість авторів теоретичних та практичних граматик указують лише на один виняток з цих правил: коли в підрядному додатковому реченні виражена загальновідома істина. Однак деякі англісти згадують і про інші випадки і підкреслюють, що ці правила не є абсолютними [4, с. 330].

Зарубіжні дослідники називають чотири чинники, що викликають порушення узгодження часів:

- 1) дія підрядного речення відбувається в момент мовлення;
- 2) додаткове підрядне речення відноситься до дієслова мовлення;
- 3) у підрядному реченні виражена звичайна, повторювана дія;
- 4) інформація, що міститься у підрядному реченні, зберігає свою актуальність для моменту мовлення.

Недотримання правил узгодження часів особливо характерне для АВ англійської мови. Ось приклади з газети International Herald Tribune: *The justices said they will review a Massachusetts law...* (November 30, 1999); *An Israeli Army spokesman said soldiers doing building-to-building searches in the Old City of Jerusalem found two explosive laboratories and destroyed them* (August 3–4, 2002).

Описуючи випадки вживання форми Present Perfect, автори практичних граматик звичайно зазначають, що вона може виражати дію, завершену в період часу, який ще не минув: він позначається такими обставинами, як *today*, *this week*, *this month*, *this year* тощо: *Have you seen him today? She has not received any letters this week*.

При цьому в ряді посібників відзначається, що з обставинами такого типу може вживатися і Past Indefinite. Отже, речення типу *I saw him today* є граматично правильними [2, с. 31].

Однак деякі автори не роблять цієї примітки, внаслідок чого у студентів створюється помилкова думка, що в таких реченнях форма Past Indefinite неприпустима. Це тим більше невинувато, бо за даними оригінальних довідників, Past Indefinite виявляється тут більш уживаним, ніж Present Perfect. Зіставляючи дієслівні форми в реченнях *I've spoken to the boss about my holiday* та *I spoke to the boss today about my holiday*, М. Сьон підкреслює, що в другому випадку необхідно вжити саме Past Indefinite, а не Present Perfect [7, с. 493].

Новітні британські довідники вказують, що в коротких повідомленнях газет, радіо й телебачення може вживатися форма Present Perfect з обставинами означеного часу, характерними для Simple Past: *The horse's trainer has had a winner here yesterday*; *A man has been arrested last night and will appear in court tomorrow* [8, с. 443; с. 618].

Щодо нових явищ у синтаксисі, то, насамперед, слід указати на розповсюдження в розмовній мові загальних питань із прямим порядком слів. Сама можливість їхнього існування зумовлена тим, що «в усному мовленні вирішальна роль у вираженні питальності належить не порядку слів, а інтонації» [6, с. 322].

Прямий порядок слів притаманний декільком функціонально-семантичним різновидам загального питання. Серед них можна виділити передбачувані (підтверджувальні), засвідчувані, емоційні й спонукальні питання [5, с. 115–117].

Необхідно підкреслити, що прямий порядок слів у вказаних різновидах загального питання є нормою сучасної англійської мови. Ось що пишуть про це автори однієї з авторитетних теоретичних граматики: «Хоча навчальні граматики продовжують наполягати на інверсивності загальнопитального речення як на його характерній рисі, інверсія підмета і присудка в реченнях цього типу, якщо ґрунтуватися на даних реальної мовленнєвої практики, є далеко не єдиною нормою. Питальні речення, єдиним маркером питальності в котрих є інтонація, – «*You were fond of her?*» (A. Christie), – сьогодні такі ж нормативні, як і речення з інверсією» [3, с. 178].

За нашими даними, загальні питання з прямим порядком слів у діалогічному мовленні складають 20–25 відсотків усіх загальних питань. Як показують наші спостереження, уживаність прямого порядку слів у загальних питаннях залежить не тільки від психолінгвістичного чинника – інтенції мовця, але й від деяких внутрішньосистемних чинників.

Одним з них є часова форма дієслова-присудка. У більшості загальних питань із прямим порядком слів воно стоїть у теперішньому часі. Наприклад: ***You want me to laugh*** (E. Davie); ***You hear me?*** (B. Malamud).

Другим чинником є групова семантика дієслова-присудка. У загальних питаннях із дієсловами розумової діяльності прямий порядок слів уживається частіше, ніж у питаннях із дієсловами інших семантичних класів. Ось характерні приклади: ***You realize what the risks are?*** (E. Davie); ***You know who I mean?*** (B. Malamud).

Третім чинником є індивідуальна семантика дієслова-присудка. Наприклад, частотність прямого порядку слів у загальних питаннях із дієсловом *think* нижча, а з дієсловом *mean* значно вища, ніж у цілому в питаннях з дієсловами розумової діяльності.

Згідно з рекомендаціями навчальних граматики, обставини означеного часу типу *yesterday, tomorrow, last week, this year* ставляться або в кінці, або на початку речення. Однак вивчення мови сучасної преси свідчить про те, що обставини означеного часу можуть займати різноманітні позиції в англійському реченні. Приклади: *Tony Blair came under an all-party attack **last night** for failing to make a short car journey to receive the first British victims of the war in Iraq* (The Mail on Sunday, March 30, 2003); *Russia was rewarded **this week** with a long-sought May 9 visit by President Clinton* (USA Today, March 24-26, 1995).

Робота по вивченню граматичних інновацій в англійській мові може бути продовжена на матеріалі текстів різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М.: Высш. Шк., 1975. – 156 с.
2. Верба Г. В. Довідник з граматики англійської мови / Г. В. Верба, Л. Г. Верба. – К.: Рад. шк., 1983. – 288 с.
3. Иванова И. П. Теоретическая грамматика английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М.: Высш. шк., 1981. – 286 с.
4. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка / Б. А. Ильиш. – Л.: Просвещение, 1971. – 366 с.

5. Пономарчук В. А. Явление неместоименных вопросов с прямым порядком слов как норма современного английского языка / В. А. Пономарчук, Т. А. Палей // *Языковая норма и вариативность*. – Д.: ДГУ, 1981. – С. 115–117.
6. Шевякова В. Е. Современный английский язык / В. Е. Шевякова. – М.: Наука, 1980. – 381 с.
7. Swan M. *Practical English Usage*. – Oxford–Moscow: Vyssaja Škola, 1984. – 552 p.
8. Swan M. *Practical English Usage*. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 658 p.

У. Ю. Медведева (Белгород, Россия)

СПЕЦИФИКА НОВЫХ СОЧЕТАНИЙ ОККАЗИОНАЛЬНОГО УПОТРЕБЛЕНИЯ

Одной из актуальных проблем современного русского языкознания продолжает оставаться проблема развития языка, предполагающая, наряду с другими, способность обогащения словарного состава новыми словами. «Высокая активность процесса пополнения номинативного фонда за счёт новых слов... – это ещё одно яркое свидетельство, подтверждающее динамический характер языка» [8, с. 5]. Причём наиболее интенсивно и ярко процесс неологизации проявляет себя в лексике и фразеологии, что свидетельствует о переменах в социокультурной жизни страны. Тем более «языковой продукт деривации», как отмечает Г. М. Шипицына, «аккумулирует наиболее значимые для данного языкового коллектива смыслы, фиксирует особенности креативной деятельности народа, специфику его национального мировосприятия и культурно-исторического опыта» [9, с. 114].

Новые языковые единицы чаще всего появляются в языке периодической печати и художественных произведений. Так, Т. Малински справедливо замечает, что «газеты и журналы оказываются наиболее чуткими регистраторами новых тенденций в языке, в том числе и появления новых ФЕ (фразеологических единиц – У. М.). Кроме того, они являются как бы полигоном для апробации, обкатки, проверки на жизнеспособность новых ФЕ» [4, с. 68]. Эти устойчивые сочетания разных типов отражают национальную специфику языка, его самобытность, в них запечатлены представления, связанные с трудовой деятельностью, бытом и культурой людей. Такие новые фраземы дают возможность лингвистам изучить особенности процесса неологизации фразеологической системы. Помимо того, являясь, по мнению Е. С. Кубряковой, «меняющейся или уже изменённой интерпретацией данного нам фрагмента наличного бытия», они способствуют раскрытию механизма обновления соответствующей картины мира [3, с. 9].

Для филолога особый интерес представляют материалы серии словарей «Новое в русской лексике. Словарные материалы» (далее НРЛ. СМ) под редакцией Н. З. Котеловой, составленные сотрудниками ИЛИ РАН. В данных выпусках собраны лексико-семантические новообразования, а также новые выражения за определённый период времени. Нами были изучены сочетания, различные по степени устойчивости, воспроизводимости и признаку новизны, зафиксированные в указанных материалах за 90-е годы XX века. Наибольший интерес, на наш взгляд, представляют сочетания окказионального, индивидуально-авторского употребления, поскольку, как замечает И. М. Абрамович, «в кругу вопросов, связанных с изучением фразеологической системы русского литературного языка, одним из наиболее интересных и наименее разработанных является вопрос об индивидуально-авторском преобразовании и переосмыслении устойчивых сочетаний» [1, с. 213]. Составители серии, стремясь показать на ограниченном временном отрезке все новообразования, включают в неё окказиональные и индивидуально-авторские слова и выражения.

На вопрос о том, считать ли новое сочетание окказионального употребления фразеологической единицей, до сих пор нет однозначного ответа. Мы считаем, что подобного рода сочетания можно включать в состав устойчивых сочетаний, поскольку, по словам С. Г. Гаврина, в последних работах по фразеологии наиболее активно используются термины *индивидуально-авторский фразеологизм* и *авторский фразеологизм* [2, с. 147].

Методом сплошной выборки из указанных лексикографических источников нами был извлечён ряд новых сочетаний неоднородного состава. Учитывая особенности их структуры, мы берём за основу классификацию, представленную в серии «НРЛ. СМ»:

1. **Сочетания, включающие новообразования.** Статистическая обработка собранного языкового материала показала, что данных сочетаний не так много, их всего 5 %. В качестве примера можно привести устойчивое сочетание *Большой Хапок* со словом *хапок*, образованным от глагола *хапать*: «*Держите вора! Захапуют наши поля, обездолят, сделают батраками!*» – *рупоры оси Стародубцев – Полозков гремят и в Верховном Совете, и в рептильной прессе. Что спорить – время Большого Хапка наступило, но кто в первых рядах хватугаев?*». – ЛГ, 40, с. 4 [5, с. 571]. Данное сочетание имеет иронический оттенок и связано с особенностями перестроечного времени.

Новое слово иноязычного происхождения *брэд* (калька с английского *bread* «хлеб») входит в устойчивое сочетание *перебиваться с брэда на воду*, подчёркивая тем самым западный колорит: «*Певец из ресторана «Одесса».. перенёс педалированную блатную интонацию на образ бывшего советского еврея, ошарашенного Нью-Йорком и перебивающегося в Бруклине с брэда на воду*». – Аврора, 9, с. 45 [5, с. 64]. Данное сочетание образовано на основе известного фразеологизма «*перебиваться с хлеба на квас*», который употребляется в значении «жить плохо, бедно».

Как новообразование в «НРЛ. СМ–94» даётся глагол *вскучерявить* в составе сочетания *против шерсти вскучерявить* (чубчик): «*Село всё, полгорода знают хапузу, а надо год, чтобы дело открыть, да ещё годик, чтобы доказать, ну и потом легионно так ручкой против шерсти чубчик непутёвый вскучерявить*». – Сельск. жизнь, 12.1, с. 3 [7, с. 68]. Оно построено на обыгрывании фразеологизма «*глядеть против шерсти*» со значением «говорить или делать неприятное, не так, как хочется кому-нибудь».

2. **Сочетания с единицей разового использования, окказионализмом, индивидуально-авторским образованием.** Это вторая по количеству группа устойчивых сочетаний окказионального употребления (более 30 %). Так, на основе идиомы «*семи пядей во лбу кто*» (об очень умном, мудром человеке) строится сочетание *семипядевый во лбу (кто)*: «*Длительность и процедурные тонкости процесса открытия не сможет, наверное, просчитать и предсказать самый семипядевый во лбу футурно-экономополитолог*». – КП, 8.11 [5, с. 483]. Сложное новообразование *семипядевый* придаёт сочетанию большую значимость, акцентирует внимание на необычном при знаке.

Окказионализм *мафиозно-свободный* в сочетании с существительным *цена* создают яркий образ в контексте: «*Львиная доля всех товаров и услуг будет распределяться по карточкам, а остальная часть уйдёт «в тень», которая и станет формировать свои мафиозно-свободные цены*». – Огонёк, 44, с. 7 [5, с. 266].

Очевидно, что на основе устойчивого сочетания «*райские кущи*» (о каком-либо месте как воплощении обилия и благополучия) образован окказиональный фразеологизм с новым словом *кущизм*: «*Что касается Земли, то столько, сколько она намерена вертеться, будь там хоть трижды расцвет наук и социализм, хоть в сто сорок солнц сияющий коммунизм, или – уж не знаю, как назвать, – райский кущизм, что*

ли, мы, грешные, как болели, так и будем болеть». – Крокодил, 31, с. 6 [5, с. 241]. Благодаря новообразованию всё сочетание имеет иронический оттенок.

3. **Сочетания, в основе которых слова с новым значением (семантические дериваты).** Данная группа по объёму самая большая и составляет более 50 %. Например: *«Кто-то назвал тоталитарную культуру, а точнее, её идеологическую доктрину – социализм – **ампиром во время чумы**»*. – ЛГ, 50, с. 4 [5, с. 27]. Образцом для образования такого сочетания послужила ФЕ *«пир во время чумы»* (веселье во время бедствия). Составляющее основу нового сочетания слово *ампир* со значением «художественный стиль, воплощавший в империи Наполеона I идею государственного могущества и воинской силы» переосмысливается под воздействием способа контаминации.

Слово *партийный* в окказиональном сочетании *вылить три ушата партийной воды на кого* воспринимается не в прямом, а в переносном значении: *«Как-то, когда я в очередной раз повёл себя не очень послушно, один высокий партийный руководитель сказал мне: «Твоё, Дудинцев, счастье, что ты не член партии, а то мы **вылили бы на тебя три ушата партийной воды**»*. – ЛГ, 41, с. 6 [5, с. 357].

В «НРЛ. СМ–92» представлено сочетание *интеллектуалы моря* (о дельфинах), в котором расширено значение слова *интеллектуал*: *«Развернув... программу изучения рассудка и языка **интеллектуалов моря**, нейрофизиолог... стал получать результаты»*. – Аврора, 1 [6, с. 69].

4. **Сочетания, включающие слова с новым окказиональным значением.** Сочетания этого типа, так же как и сочетания первой группы, немногочисленны (5 %), например: *«**Хозяйственник-диссидент** времён застоя директор ярославского совхоза Дмитрий Стародубцев... в ответ на решение райкома партии ликвидировать в хозяйстве платную должность секретаря партийной организации вызвался финансировать её из средств совхоза»*. – Огонёк, 46, с. 28 [5, с. 135]. В анализируемом ироничном сочетании *хозяйственник-диссидент* существительное *диссидент* представлено в широком значении «тот, кто не согласен с чем-либо».

Сочетание *шишки претыкания*, впервые зафиксированное в сборнике «НРЛ. СМ – 90», возникло на основе устаревшего фразеологизма *«камень претыкания»* в значении «соблазн, опасная приманка», но в новом сочетании слово *претыкание* понимается как что-либо неудачное: *«Роман Пушкина был бы, вероятно, не так оригинален, не так субъективен, не так обременён и даже не так содержателен, пожалуй, как «Война и мир»; но зато ненужных мух на лицах и **шишек «претыкания»** в языке не было бы вовсе»*. – ЛГ, 43, с. 6 [5, с. 409].

Существительное *самокрутка* в просторечии имеет значение «папироса, свёрнутая из бумаги самим курильщиком», в новом, окказиональном значении оно представлено в сочетании *самокрутка-очередь*: *«С утра до половины шестого вечера огромная **самокрутка-очередь** перекрыла движение транспорта в центре Минска.. Правда, миролюбивый характер минчан, их привычка к порядку и умелая работа ГАИ помогли немного разрядить ситуацию – кольца очереди переместились на тротуар»*. – Труд, 10.8 [5, с. 464].

Таким образом, мы можем сделать вывод, что в состав нового сочетания окказионального, индивидуально-авторского употребления входят как новообразования, так слова с новым значением (семантические дериваты) и слова с окказиональным значением. Анализ собранного языкового материала показал, что наиболее часто употребляются сочетания, в основе которых семантические дериваты. Каждое из них демонстрирует динамику фразеологической системы и отражает актуальные явления определённого этапа развития российского общества, своеобразие национальной культуры народа и специфику его менталитета.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамович И. М. Об индивидуально-авторских преобразованиях фразеологизмов и отношении к ним фразеологического словаря / И. М. Абрамович // Проблемы фразеологии. Исследования и материалы / [под ред. А. М. Бабкина]. – М. – Л., 1964. – 378 с.
2. Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка: учеб. пособие по спецкурсу для филологов / С. Г. Гаврин. – Пермь, 1974. – 256 с.
3. Кубрякова Е. С. Новые единицы номинации в перекраивании картины мира как транснациональные проблемы / Е. С. Кубрякова // Языки и транснациональные проблемы. – Москва – Тамбов, 2004. – Т. 1. – С. 9–16.
4. Малински Т. Возникновение новых фразеологических единиц / Т. Малински // Русистика. – Берлин, 1992. – № 2. – С. 67–76.
5. Новое в русской лексике. Словарные материалы 1990 / [под ред. Т. Н. Буцевой]. – СПб., 2004. – 676 с.
6. Новое в русской лексике. Словарные материалы 1992 / [под ред. Е. А. Левашова]. – СПб., 2004. – 216 с.
7. Новое в русской лексике. Словарные материалы 1994 / [под ред. Ю. Ф. Денисенко]. – СПб., 2006. – 400 с.
8. Плотникова Л. И. Новое слово: порождение, функционирование, узуализация: монография / Л. И. Плотникова. – Белгород, 200. – 208 с.
9. Шипицына Г. М. Сопряжение языка и культуры в деривации устойчивых сочетаний слов / Г. М. Шипицына // Фразеология и когнитивистика: матер. 1-й Междунар. науч. конф.: в 2 т. / [отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко]. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2008. – Т. 1. Идиоматика и познание. – С. 114–118.

Л. А. Мисишина (Днепропетровск)

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА ВО ФРАНЦУЗСКОЙ ФИЛОЛОГИИ

Проблема интерпретации литературных текстов в романской филологии остается на сегодняшний день очень актуальной. Советская методика анализа художественного произведения, учитывающая диалектическое единство формы и содержания оказалась потесненной западными теориями.

Особенно плодотворными в этом плане оказались представители французской филологии. Анализируя тенденции и ориентиры французской филологической мысли в плане анализа художественного текста прежде всего привлекают внимание чисто эмпирические анализы, представленные традиционной методикой толкования художественного текста. Этот тип интерпретации художественного текста, популярный в 80-е годы прошлого столетия во Франции, представляет собой углубленный анализ, который должен был обнаружить эрудицию исследователя. Ярким представителем этого направления, которое во французской филологии называлось «генетическим анализом неструктурного типа», являлся Ив Лё Ир. Анализируя фрагмент из комедии Мольера «L'Ecole des femmes», Ив Лё Ир уходит от целостного анализа содержательно-художественной системы комментируемого отрывка: особенностей поэтического монолога, организации стихотворной строки, рифмы, тональности, своеобразия образной системы.

Ив Лё Ир становится комментатором отдельных лингвистических явлений, привлекающих его внимание. Так, например, стилист отмечает частое употребление в комедии «L'Ecole des femmes» выражения **au sortir de...**, так же уточняет употребление предлога **sur** в конструкции **sur le balcon**, ссылаясь при этом на постановление Французской Академии 1694 года. Хотя конструкция **dans le balcon**, согласно его точке зрения, была широко употребляема в этот период. Увлекаясь анализом отдельных лексических явлений, Ив Лё Ир не создает целостного представления о содержательно-художественном своеобразии анализируемого отрывка.

Данный подход в интерпретации текста критиковался в свое время П.-Ж. Кастексом. С его точки зрения такая интерпретация текста является слишком узкой и фрагментарной.

Следующим популярным направлением в интерпретации художественного текста во французской филологии является повествовательная семиотика.

Отцом повествовательной семиотики считают И. Тодорова. С его точки зрения повествовательная семиотика – это та дисциплина, цель которой построить грамматику текста и прежде всего его синтаксиса. Повествование литературного произведения подлежит здесь анализу не как неотъемлемая часть той или иной индивидуальной художественной структуры, а в типологическом плане, с точки зрения создания общей теории повествовательных структур.

Повествовательная семиотика изучает литературный дискурс как абстрактную категорию, как структурный инвариант, к которому все реальные тексты выступают в виде вариантов.

Данное направление в интерпретации текста характеризуется общим стремлением перенести категории морфологии и синтаксиса языка на всю структуру повествования.

Помимо категорий художественного времени и художественного пространства, которые, вне всякого сомнения, являются плодотворными при анализе литературного произведения, поскольку они отражают его реальные свойства, возникают и внедряются в исследовательскую практику такие понятия, как повествовательное предложение, повествовательные части речи, повествовательные подлежащее и сказуемое, повествовательная синтагма.

Повествовательная семиотика уделяет основное внимание синтаксическому аспекту текста, вводя понятия когерентности и анафоры как условий его существования, темы и довода (*propos*), лежащих в основе тематической прогрессии и линейного развития текста, реализация которого происходит за счет разного вида коннекторов. Все эти показатели являются существенными в организации текста как такового, однако художественная сторона, составляющая его природу, уходит. В этом подходе к интерпретации текста просматривается идея его «закрытости», где действуют правила замкнутого специфического кода, и структура текста сводится к структуре языка.

Закljučая свой обзор, хочется подчеркнуть, что сущность литературно-художественного произведения может быть раскрыта при учете всей системы связей, в которую включается данное произведение (действительность → писатель → произведение → читатель), что возможно лишь при комплексном подходе к его исследованию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хованская З. И. Анализ литературного произведения в современной французской филологии / З. И. Хованская. – М.: Высш. шк., 1980.
2. Jacqueline de Romilly Dans le jarolin des mots. – P.: Edition de Fallois, 2007.
3. Ives Le Hiz Analyse stylistique. – P.: Zibairie Armand Colin, 1965.

И. Н. Мозовая (Днепропетровск)

НОМИНАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА РЕКЛАМЫ В АСПЕКТЕ ИХ СОЦИАЛЬНОЙ ОБУСЛОВЛЕННОСТИ

Как известно, одним из самых наглядных уровней языка современной рекламы является лексический, аккумулирующий наряду с собственными элементами, образо-

ванными, как правило, с помощью различных способов словообразования, и заимствуемые извне элементы.

В произведениях коммерческой рекламы фигурируют многие тысячи наименований видов продукции и услуг. Эти наименования заимствуются, прежде всего, из лексики технических и экономических языков для специальных целей. Кроме официальных названий и услуг, в языке рекламы широко используются лексические единицы из сферы профессионализмов и жаргонизмов.

Исследователи отмечают, что в русском языке рекламы используется очень много заимствованных из иностранных языков слов и отдельных словообразовательных морфем. В частности, В. М. Лейчик пишет: «В большинстве случаев, это полностью освоенные, ассимилированные слова типа *Кока-кола*, *Фанта*. В других случаях это не менее привычные слова, которые пишутся, правда, с использованием латиницы: *Blend-a-med*, *Vitek*, *Jacobs*, в третьих случаях применяются новые слова (наименования), которые переводятся (калькируются), правильно или неправильно, в зависимости от культурного уровня копирайтера» [3, с. 464].

Обилие заимствованной лексики в языке рекламы в первую очередь обусловлено известными экстралингвистическими причинами. В силу своей функциональной направленности, коммерческая реклама, и особенно реклама начала 90-х гг., прежде всего, обращается к общественным слоям, обладающим необходимой покупательной способностью – бизнесменам нового образца: «новым русскими», «новым украинцам» и т. д., и обнаруживает явную «прозападную ориентацию». Не случайно многими исследователями рекламы этого периода подчеркивается такое ее качество, как «нерусскость». Ученые единодушно говорят о том, что «иноязычное влияние в рекламе очень велико ... Все названия ассоциируются с эталоном культуры массового потребления» [4, с. 31]. В. Г. Костомаров, отмечая, что «рекорды англо-русских текстов ставит, конечно, реклама», приводит следующие примеры, иллюстрирующие рекламный дискурс последнего десятилетия XX века: «*Код-призрак, антисканер, антиграббер, антихайджек, 8 рубежей защиты производство Opel – срочная установка* (Экстра-М, 1994, с. 88). *Купальники с вырезом Sweet Heart, настоящая американская Barbie... В салоне представлены как новые, так и second-hand автомобили, машины handmade класса, т. е. ручной сборки* (Коммерсант, 1992, с. 10)» [2, с. 129]. Последний рекламный текст, перенасыщенный иноязычными вкраплениями, ученый сопровождает комментарием: «здесь особенно очевидны посягательства на русскую грамматику». Следует отметить, что в сфере рекламы компьютерной техники, косметики и т. д. положение дел за истекшие более чем десять лет мало изменилось, ср., например, рекламу наших дней: «**Видеокарта X1800 GTO** канадской компании ATI занимает один слот, а кулер охлаждает как GPU, так и чипы памяти, **Gecube Radeon X1800 GTO** оснащена двумя выходами **DVI**, в комплект поставки входят 2 переходника **DVI/VGA**, а также выходом **HDTV/S-Video**. На **CD** присутствует версия эталонного драйвера **ATi8.233**. Он специально адаптирован для чипа **GTO...**» (Технологии третьего тысячелетия. 2006, август, с. 39); «**SAMSUNG. Знай каждый номер в лицо. SGH-E300 с фотоопределителем номера. Встроенная VGA-камера. Два TFT-дисплея с поддержкой 65636 цветов. 40-тоновая полифония. Фотоопределитель номера. MMS (Мультимедийные сообщения). JAVA приложения**» (Cosmo. 2004, август, с. 335); «**Танец со звездой. Мило Левел – инструктор, с которым занимаются звезды. И ты сможешь попасть к нему на урок, если 22-23 сентября посетишь семинар dance factory на фитнес-конвенции сайта <http://intersport.ru/>**» (MINI. 2006, август, с. 14).

Исследователи отмечают, что масштабное заимствование в русскоязычной рекламе на территории всего постсоветского пространства как в начале 90-х гг. XX ст., так и в наши дни, охватывает не только перенимание композиционных приемов создания

материалов, рекламных образов, лексических средств и характерных синтаксических конструкций, но и некритическое заимствование образа западного потребителя, а также – западного рекламодателя (именно эти образы легли в основу предлагаемых русскоязычной аудитории имиджей «нового бизнесмена» и «потребителя нового типа». Как подчеркивал Е. С. Кара-Мурза, «новая ... реклама выполняет комплексное экономическое и социально-психологическое задание. Задача–минимум – продать конкретный рекламируемый товар: изделие, услугу, доброе имя биржи или банка, информацию о конкретном культурном событии и проч. Задача–максимум – дuedина: создать в восприятии аудитории положительный образ нового ... бизнесмена и приемлемый для аудитории ее собственный образ – имидж «потребителя нового типа» [1, с. 17].

Начальный этап становления коммерческой русскоязычной рекламы характеризуется определенными негативными последствиями диспропорции между ценностными установками реальной и желательной для рекламистов аудитории, которые серьезно углублялись в середине 90-х годов из-за отсутствия **сословной специализации** периодических рекламных материалов. Так, Е. С. Кара-Мурза, например, полагает, что «неумение рекламистов рассчитать точный выход на «свою» аудиторию становится одной из основных причин, способных вызвать незапланированную отрицательную реакцию аудитории и посеять негативное отношение и к рекламе как таковой, и к стоящим за нею новым социальным слоям. Плохую роль здесь играет недифференцированность изданий и каналов соответствий с аудиториями» [1, с. 175]. Без особой оглядки на реакцию собственной аудитории, популяризацией ценностей евроамериканского образа существования активно занимаются массовые российские издания, относящие себя к «демократической прессе», например, «Аргументы и факты», «Вечерняя Москва», «Коммерсант» и др., украинские издания «Днепровская неделя», «Днепр вечерний», «Сегодня» и др. В них публикуются многочисленные рекламные заметки, «мини-словари» актуальных коммерческих терминов и другие статьи словарно-пояснительного типа, с готовностью предоставляются страницы для рекламных интервью с предпринимателями самого различного профиля.

Наряду с ними в изучаемый период появляются многочисленные издания, с самого начала заявившие себя выразителями «сословных» интересов русскоязычных предпринимателей, например «Недвижимость за рубежом», «Forbes Style» и др., известные в российском социуме, и, например, журнал «Деловой», издающийся в Киеве, и др.

Еще большая «дифференцированность» в соответствии с аудиторией характерна для журналов типа «Домовой», «Большой город», глянцевого журнала «COSMOPOLITAN», «ELLE», «L'OFFICIEL» и др., предназначенных для предпринимательской элиты, в которых сосредоточивается реклама наиболее масштабных финансовых проектов и «эксклюзивно» дорогих товаров. К таковым относится и журнал «Тз [Технологии третьего тысячелетия]», знакомящий с самыми новыми hi-tech устройствами, «Компьютер и мы», созданный специально для опытных пользователей ПК, где вполне корректно выглядит реклама любой степени терминологичности, и др. «глянцевые» издания.

Таким образом, вслед за В. М. Лейчиком, подчеркнем еще раз, что «элементы языка рекламы очень тесно связаны с потребностями общества, отдельных социальных, профессиональных, возрастных групп – и поэтому весьма динамичны: легко меняются, быстро устаревают вместе с рекламируемыми объектами» [3, с. 469]. Безусловной приметой языка русскоязычной коммерческой рекламы как на начальном этапе ее становления (начало 90-х гг. XX в.), так и в наши дни (начало XXI в.), является засилье в нем иноязычных элементов, вызванных разными причинами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кара-Мурза Е. С. Массовая реклама в постсоветском обществе / Е. С. Кара-Мурза // Мировая экономика и международные отношения. – 1994. – № 7. – С. 7–192.
2. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – Изд. 3-е, испр. и доп. – СПб.: Златоуст, 1999. – 320 с.
3. Лейчик В. М. Язык рекламы в контексте глобализации и этнизации / В. М. Лейчик // Глобализация – этнизация: Этнокультурные и этноязыковые процессы : в 2-х кн. / отв. ред. Г. П. Нешименко. – М.: Наука, 2006. – Кн. 1. – С. 447–475.
4. Шипановская Л. М. Средства массовой информации и языковая личность в процессе освоения иноязычной лексики / Л. М. Шипановская, Н. Г. Архипова // Журналистика в 1995 году. – Ч. IV. – 1996. – С. 29–38.

Т. Л. Музычук (Иркутск, Россия)

ЯЗЫКОВОЕ ПРОСТРАНСТВО НЕВЕРБАЛЬНОГО ДИСКУРСА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ДИАЛОГА

Невербальный речевой дискурс – это знаковая система невербального языка (организованного вертикально в отличие от вербального языка, организованного как линейный текст), представляющая собой фрагмент диалогического художественного текста, декодирующего языковыми средствами невербальное эмоционально-речевое поведение персонажа и его истинные намерения в каждый конкретный момент общения, и состоящая более чем из одного предложения или равноправной части диалогической реплики. Это может быть *комментирующая часть диалогической реплики*, представляющая собой невербальную речь персонажа, как равнозначную, равноценную часть вербального диалогического общения, или *авторское описание невербального поведения коммуниканта* до и после диалогического общения, представляющее относительно независимую часть невербального дискурса как текстового фрагмента [4, с. 14]. Авторское описание невербального поведения коммуниканта до или после диалогического общения несколько отстранено от некоторого опорного концепта, как центр и эпицентр диалогического дискурса. Отсюда совершенно понятно, что невербальный речевой дискурс концентрируется, как правило, вокруг и около диалогической вербальной речи персонажа, как стержня коммуникации. Невербальный дискурс создает общий контекст, описывающий невербальное коммуникативное действие участников диалога, объекты и пространства, обстоятельства и поступки во времени, качественные и количественные наращения эмоциональных интенций, вплетающиеся в невербальную ткань диалога и движущие ее. Невербальный дискурс характеризуется общим «невербальным образом мира», который «строится» и «считывается» по ходу развертывания невербального дискурса речевыми партнерами.

Реальное речевое поведение и речевое поведение, зафиксированное языковыми средствами в художественных диалогах, – объекты предельно сложные для описания, потому что в коммуникации, человек, преследуя свои цели, «использует разные знаковые системы: вербальный текст (лингвистика), голос и тон (паралингвистика), жесты и пластику (кинесика), язык глаз (окулесика), язык касаний (гаптика), язык запахов (ольфакция), язык пищи (частика), язык времени (хронемика), символику аудиального поведения (аускультация), символику предметов (системология), язык поступков (актонику), коммуникативное пространство (проксемика) и энергетический импульс (сенсорика). Каждую из них следует анализировать в отдельном коммуникативном акте» [3, с. 128].

Наблюдая и анализируя речевое поведение литературных героев, зафиксированное в литературно-препарированной (термин В. Л. Скалкина) диалогической речи с

точки зрения языкового выражения, мы убедились в том, что мастера художественного слова, глубоко понимающие психологическую и социальную природу поступков литературных героев, очень точно фиксируют не только вербальную речь персонажа, но и его параязык.

См.: – *Конечно, обманывает, – вскричал Макар, размахивая руками...* (Шол.). Композиционный маркер интонация *вскричать* в форме собственно речевого глагола звукового действия синтезирует в себе информацию о тоне, тембре, темпе речевого акта; *вскричать* – говорить громко (тон), возбужденно (тембр), неожиданно (темп); В маркере интонации содержится указание на слуховое восприятие коммуниканта (Макара) речевым партнёром, что будет влиять на выстраивание ответного вербального и невербального дискурса. Это значение мы назвали активатором слухового восприятия (АСВ). Кинесический соматив (жест) *размахивая руками* манифестирует пространство и время, эмоциональный импульс. *Размахивать* – махать то в ту (параметр пространства и времени), то в другую сторону (параметр пространства и времени); Кинесический соматив, выраженный деепричастной словоформой, обозначает активный процесс, стремящийся к завершению и результату.

См.: – *Пошел вон!!! – гаркнул вдруг посиневший и затрясшийся генерал* (Ч.). Композиционный маркер интонация *гаркнул* в форме контекстуального заместителя собственно-речевого глагола звукового действия синтезирует в себе информацию о тоне, темпе и времени речевого вербального акта: *гаркнуть* – громко (тон) и отрывисто (темп, параметр времени) кричать (тон, параметр времени); Маркер интонации содержит конкретизатор темпа *вдруг*, который выражен наречием способа и образа действия. Он не только усиливает тональный рисунок стенической эмоции диалога, но и подчёркивает внезапное изменение эмоционального состояния коммуниканта, т. е. берет на себя дополнительную смысловую нагрузку временного параметра, указывающего на существование определённых событий, которые имели место быть до этого *вдруг* и спровоцировали это *вдруг*; Vegetативы *посиневший и затрясшийся* в структуре организации невербальной речи персонажа художественной прозы представлены языковыми единицами в форме действительных причастий прошедшего времени, образованных от глаголов сов. вида и манифестируют с достаточной степенью очевидности эмоциональное состояние коммуниканта, которое было «считано» речевым партнёром ещё до интонационного и вербального оформления энергетического импульса говорящего. Кроме этого, в значении вегетативов содержится указание на зрительное восприятие коммуниканта (генерала) речевым партнёром, что повлияет на выстраивание ответного вербального и невербального дискурса. Наличие этого значения в знаковых компонентах невербального дискурса мы назвали активатором зрительного восприятия (АЗВ). Vegetативы манифестируют значение времени: речевой партнёр на свою реплику прежде получает «вегетативный ответ», наблюдая некоторое время (краткое) вегетативную реакцию партнёра, прогнозирует возможный выплеск эмоции и речевой продукт.

См. ещё: – *Прошу вас выйти отсюда! – прохрипел он, выпучивая свои страшные глаза и шевеля нафабранными усами* (Ч.). Композиционный маркер интонация *прохрипел* выражен контекстуальным заместителем собственно речевого глагола звукового действия и синтезирует в себе значение тона, слухового восприятия речи говорящего (АСВ): *прохрипеть* – издавать горлом сипящие, глуховатые звуки (тон, дикция); кинесические сомативы *выпучивая глаза и шевеля усами*, выраженные деепричастными словоформами несовершенного вида, обозначают действия, совпадающие во времени с действием глагола-маркера интонации на всем своём протяжении. Деепричастная словоформа манифестирует динамику эмоционального состояния коммуниканта с достаточной степенью очевидности. Кроме того, сомативы содержат в себе зна-

чение зрительного восприятия говорящего речевым партнёром (АЗВ): *выпучивая свои страшные глаза*: пучить – тарашить, широко раскрывать (глаза); *вы-* – глагольная приставка. Означает исчерпанность действия, достижение чего-н.; *страшный* – вызывающий чувство страха, очень сильный по степени проявления чего-н., весьма значительный (разг.). Кинесический соматив *выпучивая свои страшные глаза* выражен словоформой с семантикой психологического воздействия, с семантикой «угрозы» (настойчивый и пристальный взгляд, взгляд в упор воспринимается как признак враждебности, вмешательства в личные дела). Кинесический соматив *шевеля нафабрёнными усами* выражен словоформой зрительного восприятия и жестики: *шевелить* – чем. Слегка двигать; *фабрить (устар.)* – красить особой косметической краской усы, бороду. В контексте диалогического взаимодействия данные кинесические сомативы манифестирует эмоциональное состояние говорящего, готовое взорваться речевой агрессией. Речеповеденческий потенциал адресата будет развиваться под воздействием «фактора говорящего» [1, с. 648].

Лексические единицы, манифестирующие речевое невербальное поведение персонажей, показывают, что временной и пространственный локализаторы, количественные и качественные квантификаторы эмоциогенности художественного невербального дискурса, а также активаторы зрительного и слухового восприятия содержатся в той или иной степени в языковых единицах дискурса, имеют определённое языковое выражение. Переход структурных компонентов (локализаторов времени и пространства, активаторов слухового и зрительного восприятия или воздействия, количественных и качественных квантов) в разряд параметров, манифестирующих дополнительные смыслы в маркерах и конкретизаторах интонации и эмоционального состояния, есть главный показатель существования и бытования невербального дискурса. Время, пространство, движение, эмоциогенность (энергетический импульс) определяют речевое поведение как дискурс, непрерывный поток речевого движения во времени и пространстве. Именно эти компоненты реализуют процесс «переливания, наращивания и движения смыслов» невербального дискурса.

Наблюдение за лексическим выражением знаковых компонентов невербального диалогического дискурса выявило, что за конкретными компонентами этого дискурса закреплена стройная система языкового выражения. Выявлено языковое выражение ядерных компонентов невербальной речи (маркеров интонации и эмоционального состояния), центральных (конкретизаторов маркеров интонации и эмоционального состояния) и периферийных (локализаторов времени и пространства, пространственных и количественных квантов, активаторов слухового и зрительного восприятия) в стадиях диалогического аффекта (кульминации эмоционального напряжения) и резистентности (относительного покоя или приспособления к речевой ситуации). В таблице представлено языковое выражение композиционных маркеров невербальной речи, представляющих собой ядро невербального дискурса.

1. Маркер интонации (МИ) выражен	
<i>в стадии аффекта</i>	<i>в стадии резистентности</i>
1. Собственно-речевым глаголом звукового действия: <i>кричать, вопить, гаркать</i> и т. д.	1. Собственно-речевым глаголом говорения: <i>обратиться, сказать, вымучить</i> и т. д.
2. Контекстуальными заменителями собственно-речевого глагола звукового действия: <i>а) звукоподражательным глаголом звукового действия: визжать, рычать, гремять;</i>	2. Контекстуальными заменителями собственно-речевого глагола говорения: <i>а) звукоподражательным глаголом говорения: огрызаться, мычать</i>

<i>б) междометным глаголом звукового действия: цыкать, фыркать.</i>	<i>б) звукоподражательным глаголом говорения: шипеть, шикать</i>
3. Существительным звукового действия: <i>воплъ (крик) + вырваться (двусоставный маркер);</i> <i>и их разговорными эквивалентами: визг, рев, вой, рык.</i>	3. Дискурсными глаголами говорения: <i>а) стартовыми: начать, вступить, ввязаться и т. д.;</i> <i>б) финишными: заключить, завершить, подытожить и т. д.;</i> <i>в) процессными в значении «говорить в диалоге»: продолжить, заметить, впечатать.</i>
4. Существительным звучания: <i>голос + психологическое прилагательное + собственно-речевой глагол звукового действия или его контекстуальный заменитель:</i> <i>проревел дикий голос</i>	4. Иллокутивными глаголами: <i>настаивать, возразить, осадить, дразнить</i>
2. Маркер эмоционального состояния (МЭС) выражен в стадии аффекта	
1. Собственно-эмоциональным глаголом: <i>рассердиться, остервениться, бесноваться и др.</i>	1. Глаголами эмоционального реагирования: <i>пугаться, обидеться, досадовать и т. д.</i>
2. Контекстуальными заменителями собственно-эмоционального глагола: <i>вспыхивать, бушевать, кипеть и др.</i>	
3. Фразеологизированными глагольными словоформами состояния: <i>прийти в негодование, впасть в истерику. приходить в иступление.</i>	3. Словоформами состояния, зависимыми от маркера интонации: <i>проговорил выходя из себя, не владея собой.</i>
4. Адъективными словоформами состояния, зависимыми от имени собственного или местоимения: <i>Вскрикивала Донцова, сильно рассерженная.</i>	4. Словоформами состояния: <i>проговорил он, мрачный; ответил Раскольников, неожиданно рассердившийся</i>
5. Эмоциональными глаголами внутренней речи и состояния: <i>на душе так и горело; так и вертелось на языке</i>	5. Глаголами внутренней речи и состояния: <i>подумал про себя; терялся про себя</i>

Фразеологизированные единицы, сравнения, эмотивные комплементарные фразы и предложения, безличные конструкции со значением физического и эмоционального состояния лица — индикаторы отражения в диалогическом невербальном дискурсе эмоционального состояния и эмоционального отношения говорящего в динамике. В структурно-семантическом невербальном поле речевого общения маркеры интонации и эмоционального состояния являются организующим ядром невербальной речи, а конкретизаторы маркера интонации (тон, тембр, темп) и конкретизаторы эмоционального состояния (вегетатив, проксемический соматив, кинеситический соматив) являются организующим центром невербальной речи. Временной и пространственной локализаторы, качественные и количественные квантификаторы, активаторы слухового и зрительного восприятия речевого поведения коммуниканта являются периферией невербального поля речевого общения, где представлено непрерывно перестраивающееся выразительно-визуальное, пространственно-временное психологическое невербальное взаимодействие коммуникантов в диалогической форме общения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Владимирова Т. Е. Призванные в общение: Русский дискурс в межкультурной коммуникации / Т. Е. Владимирова. – М.: КомКнига, 2007. – 304 с.
3. Зарецкая Е. Н. Деловое общение / Е. Н. Зарецкая. – Т. 2. – М.: Дело, 2002. – 720 с.
4. Музычук Т. Л. Невербальный дискурс в преподавании русского языка и литературы / Т. Л. Музычук // Вестник РУДН. Серия русский и иностранные языки и методика их преподавания. – 2007. – № 3. – С. 13–19.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – [18-е изд., стереотип.]. – М.: Рус. яз., 1987. – 797 с.

М. М. Мухина (Луганск)

ДЕСПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В СОВРЕМЕННОМ ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Известно, что одной из двух важнейших функций публицистики (в частности, ее газетно-журнальной разновидности) является *информационная*: стремление в кратчайший срок сообщить о свежих новостях отразилось в характере коммуникативных задач и в речевом их воплощении. Однако эта – исторически изначальная – функция газеты постепенно (со снятием рамок, ограничивающих свободу высказывания мыслей) отгеснялась другой – *агитационно-пропагандистской*, или, как все чаще ее определяют, *воздействующей*. «Чистая» информативность преобладает в настоящий момент лишь в некоторых жанрах, хотя и в этом случае, благодаря отбору фактов и характеру их подачи, чаще всего оказывается подчиненной главной, т.е. агитационно-пропагандистской функции. В силу этого публицистике свойственна ярко и непосредственно выраженная функция воздействия. Эти *две основные функции*, как и лингвостилистические особенности, реализующие их, и сегодня *не расчленены* в газетной речи.

Материалом для создания оценочной газетно-публицистической лексики служит весь словарь русского языка, хотя некоторые его разряды особенно продуктивны в публицистике. Так, с успехом публицистами используется арсенал стилистически маркированных языковых единиц (как со сниженным, так и возвышенным стилистическим значением). Кроме прочего в арсенал журналиста входят единицы со стилистической пометой *книжн.* Среди них термины – языковые единицы, употребление которых ограничивается одной или несколькими отраслями науки и техники, сферами общественной жизни (более подробно о специфике терминологической лексики в аспекте нашего исследования см. в одной из наших работ [4, с. 183–185]). *Термин* имеет отличительную особенность, о которой говорят исследователи: значение слова ограничивается одним понятием – четким, очерченным, стабильным. Однозначность термина в науке – необходимость, продиктованная особенностями стиля (требования лаконичности и емкости высказывания). Однако использование терминов в публицистическом дискурсе открывает новые семантические компоненты значения этого пласта лексики. При функционировании в нетипичной для него среде – публицистическом контексте – термин может трансформировать закрепленные за ним в языке семантические характеристики (однозначность, стилистическое значение книжности) и приобретает новые коннотации, способствующие большему воздействию дискурса на читателя. В результате мы можем фиксировать случаи *деспециализации терминов*, продиктованные особенностями публицистического стиля.

Один из наиболее авторитетных теоретиков языка средств массовой коммуникации В. Г. Костомаров определяет основной стилистический принцип публицистики, как *единство, сопряжение экспрессии и стандарта*, составляющий, в частности, специфику газетной речи. Конечно, в известном смысле сопряжение экспрессии и стандарта (в тех или иных «дозах») свойственно всякой речи вообще. Однако именно в газетной публицистике, в отличие от других коммуникативно-речевых разновидностей, это единство становится ведущим стилистическим принципом организации высказывания [3]. Опираясь на приведенное положение, отметим особое положение слов-терминов в публицистике: слово-термин в данном случае представляет собой слияние стандарта (имеет четкое значение, закрепленное в языковой системе) и экспрессии (воздействует на эмоциональную сферу реципиента).

Научная, терминологическая лексика в публицистическом дискурсе особенно активно взаимодействует с экспрессивно окрашенной разговорной, что, однако, не нарушает стилистических норм публицистической речи, а наоборот способствует усилению ее действенности. Безусловно, нельзя утверждать, что включение терминов в публицистический дискурс направлено только на то, чтоб создать определенный баланс между использованием экспрессивных (лексика со стилистическим значением разговорности) и стандартных языковых единиц. По нашему мнению, оперирование специальной лексикой в журналистском материале преследует еще и возможное приращение смыслов слов-терминов.

Таким образом, есть основания говорить о масс-медиаальном дискурсе как об особой сфере словообращения, в которой функционируют особые законы, в которой общеупотребительные лексемы приобретают множество дополнительных оттенков смыслов. Рассматривая функционирование в журналистском материале экономической терминологии, словесного арсенала экономической сферы, необходимо говорить о взаимодействии журналистской и экономической сфер. Об этой проблеме говорит А. В. Олянич, исследователь, трактующий масс-медиаальный дискурс как некий набор материалов разной тематики. Он использует для определения сферы деятельности, которая освещена в материале, понятие концептосферы. Одной из концептосфер выступает экономическая. Поскольку средства массовой информации эмоционализируют (выполняют экспрессивную функцию публицистики – *М. М.*) концептосферу действительности, они производят рекомбинацию ее смыслового содержания для оказания воздействия на общество, т.е. приращивают коннотативные значения концептам (терминам). Концептосфера в свою очередь оказывает влияние на масс-медиаальный дискурс, делая его прагматически ориентированным (т. е. экономическая сфера оказывает влияние на публицистику – *М. М.*) [5, с. 130].

Проанализированный нами материал подтверждает положение исследователей о том, что в публицистике термины существенно увеличивают потенциал к приращению смысла. В данной работе рассмотрено использование метафорической модели «болезнь – лечение» как один из путей приобретения ими коннотативных значений. Этот прием является эффективным, поскольку позволяет реципиенту представить экономическое явление как процесс, хорошо знакомый ему по обычной повседневной жизни.

Кроме очевидной причины – установления контакта с читателем, (как правило, у каждого из адресатов есть собственный «медицинский опыт») по нашему мнению, который имеет жизненный опыт по перенесению болезней и хорошо понимает коннотации, скрытые в словосочетаниях с медицинским термином, по нашему мнению имеются и ряд других причин актуализации именно этой метафорической модели. Известно, что тяжелое для экономики страны и мира время, когда ситуация упадка сил и хаоса, нестабильной ситуации и балансирования на грани банкротства стано-

вится одной из наиболее часто обсуждаемых проблем, диктует публицисту стилистическую модель построения повествования. В этом положении именно *метафора болезни* становится наиболее востребованной. Вместе с тем, можно предположить, что с выведением экономики страны из ситуации застоя, в которой она оказалась, публицистами могут быть использованы метафоры со значением другого рода – стабильность, развитие, перспективность.

Таким образом, наш анализ свидетельствует о том, что исследования характера включенности терминов в публицистический дискурс невозможно без учета специфических особенностей публицистического стиля. В целом эти особенности можно свести к следующему. Во-первых, публицистический стиль диктует условие соответствия слова-термина выполнению обеих функций публицистики (информирования и воздействия). Во-вторых, термин, как и многие другие лексические элементы, приобретает в публицистике способность активно формировать коннотативное значение. В-третьих, следует учитывать, что под влиянием воздействующей функции публицистика трансформирует семантику терминов экономической сферы, придавая им значение оценочности. При этом термин используется в переносном значении, происходит его метафоризация, придание понятию многозначности.

В заключение отметим, что, судя по результатам проведенного анализа, использование узкоспециальных слов в переносном значении в рамках публицистического дискурса открывает для автора широкий спектр возможности воздействия на сознание реципиента.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вакуров В. Н. Практическая стилистика русского языка / В. Н. Вакуров, Н. Н. Кохтев. – М. : Высш. шк., 1982.
2. Голуб И. Б. Стилистика современного русского языка : учеб. пособ. для вузов по спец. «Журналистика» / И. Б. Голуб. – [2-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 336 с.
3. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В. Г. Костомаров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 267 с.
4. Мухина М. М. Терминологическая лексика в современном публицистическом дискурсе / М. М. Мухина // Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія «Філол. науки». – 2008. – № 13 (152). – Ч. II. – С. 181–185.
5. Олянич А. В. Концептосфера средств массовой информации (концепты, драматургия информационного процесса, дискурс) / А. В. Олянич // Изв. ТулГУ. Серия «Филол. науки». – Вып. 3. – Тула : Изд-во ТулГУ, 2003. – С. 130.
6. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка : учеб. для вузов по спец. «Журналистика» / Д. Э. Розенталь. – [5-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1987. – 399 с.
7. Современный русский язык : Социальная и функциональная дифференциация / Рос. Академия наук; Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 568 с.

И. А. Нагорный (Белгород, Россия)

СЕМАНТИЧЕСКИ ОПУСТОШЕННАЯ МОДАЛЬНАЯ ЧАСТИЦА КАК БЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Предположение, сомнение – универсальные мыслительные операции, которые базируются на комплексе логико-семиотических, коммуникационных, семантических, и прагматических аспектов характеристики предложения как языковой формы выражения мысли. Данные операции оказываются, с одной стороны, характерными для субъекта вообще, вне зависимости от принадлежности последнего к тому или иному культурному или историческому этносу. С другой стороны, универсальность указанных операций интегрируется со специфичностью средств их выражения в национальных языках. Национальный менталитет вырабатывает оригинальные языковые и внеязы-

ковые формы, средства и способы выражения предположения и сомнения. Данные языковые и внеязыковые факторы систематизируются в национальных языковых картинах мира и представляют собой упорядоченную сферу с четко проявленной ядерно-периферийной организацией.

Предположение и сомнение оформляются на языково-речевом уровне как «точка зрения», мнение говорящего: предполагая о чем-либо, сомневаясь в чем-либо, говорящий лично, субъективно квалифицирует событие. Данная квалификация осуществляется «здесь» и «сейчас» как констатация недостоверности сообщаемого, вводит в предложение или речевое высказывание оценочную характеристику, накладывая ее на пропозитивное содержание языковой конструкции. Предположительно-сомнительная квалификация осуществляется, таким образом, субъектом относительно объекта квалификации, и в операционном ключе имеет собственный план содержания и план выражения.

План содержания предположения и сомнения как квалификативных смыслов в своей основе универсален для национальных языковых картин мира. Частные отличия базируются на коннотативных факторах, обусловленных разного рода социальными, историческими и культурологическими условиями.

План выражения указанных ментальных операций в различных языках, как правило, оригинален. Проблема адекватности передачи, восприятия и сохранения информации в процессе межнациональной коммуникации заставляет учитывать это. В русском языке наряду с лексически полными словами (*предположение, предполагать, предположительный, сомнение, сомневаться, сомнительный* и т.п.), модальными словами (*может быть, наверное, кажется* и др.), типом конструкции (вопросительное предложение), интонационными факторами, средствами выражения предположения являются модальные частицы *как бы, чай, авось, небось, никак, поди, что ли, едва ли, вряд ли, будто, точно, словно, вроде, ровно, едва ли не, вряд ли не, чуть ли не, разве, неужели, неужто, мол, дескать, якобы*. Последние включаются в группу языковых средств, предназначенных для выражения комплекса речевых смыслов, которые прагматически обусловлены, несут важную для говорящего и адресата коммуникативную информацию.

Модальная частица *как бы* представляет собой интересный образец семантически опустошенного элемента, элемента, с которым в последние два десятилетия произошли серьезные смысловые и функциональные трансформации. Трансформация значения, а соответственно, и утрата смыслового активного лексико-грамматического потенциала получили свое развитие в том, что к настоящему времени мы имеем фактически два омонимичных языково-речевых эквивалента – модально «полновесную» частицу *как бы* с присущей ей предположительной семантикой и семантически опустошенный звуковой эквивалент *как бы* с нивелированным значением. Если первый – стабильный, устоявшийся служебный элемент русского языка с четко выраженной лексико-грамматической и коммуникативно-прагматической статусной составляющей, то второй – совершенно новый, по историческим меркам, речевой элемент, в разных речевых контекстах градуируемый как полностью или частично семантически опустошенный.

Интерес к подобного рода служебным элементам обусловлен ярким диссонансом между структурно-модельным и семантико-прагматическим статусом русской частицы. Необходимость рассмотрения этого сложного вопроса подтверждает тот факт, что служебные слова в русском языке – общность функциональная, грамматическая. Структурная факультативность, обусловленная морфологическим статусом служебного слова, грамматикализованность значения отнюдь не мешает частице быть син-

тактически и прагматически емкой, выполнять в предложении-высказывании целый комплекс разноаспектных функций.

Частицы вообще, и предположительные частицы – в частности, это востребованный в коммуникационном процессе класс слов. Будучи грамматически служебными, частицы по частотности употребления уверенно держат одно из первых мест в обычном языке общения. Русская разговорная речь насыщена частицами, на что неоднократно указывали отечественные лингвисты. Отмечалась и прагматическая составляющая в значении частиц, позволяющая служебному элементу выполнять в речевом высказывании доминирующую смысловую функцию – донесение до адресата прагматически важных смыслов.

В плане вышесказанного у частицы *как бы* нивелирована значительная часть функционально-прагматического потенциала: снижена степень воздействия на адресата, фактически сведен к нулю аспект донесения автором до адресата коммуникативно облигаторных смыслов («я хочу, чтобы ты знал о том, что я предполагаю, сомневаюсь, колеблюсь, снимаю с себя ответственность за истинность своего высказывания»). В противовес этому частица-омоним приобретает возможность выполнять функции скрепа.

Выступая в функции скрепа, частица *как бы* теряет предположительную и сравнительную составляющие своего значения: *Да ведь я как бы в магазин собралась; Мы же как бы в гости идем; Это как бы очень важный договор*. Явление семантической опустошенности в сфере частиц, изначально проявившее себя как показатель «избранности» молодежи, распространилось к настоящему времени фактически по всей территории России. Данное явление, несомненно, должно стать предметом самостоятельных исследований в русистике.

Частица *как бы* уже не включается в группу знаков, основная функция которых заключается в обозначении особого, модального типа отношений. С другой стороны, семантически опустошенная частица остается, как и полновесный эквивалент, фиксатором точки зрения квалифицирующего субъекта. Таким образом, семантическая опустошенность частицы не является препятствием ее функционирования в том числе и как знака коммуникативно ориентированного. Частица в этом случае может быть охарактеризована как знак, при помощи которого говорящий осуществляет «привязку» своего высказывания к коммуникативной ситуации в координатах «я – здесь – сейчас».

Крайняя степень семантической опустошенности представлена тогда, когда *как бы* выполняет речевую функцию заполнения пауз. В том случае, если данная функция превалирует над всеми остальными, частица уподобляется слоговым паузам, разного рода словам-паразитам.

Актуализированные проблемы являются интересными для пристального изучения лингвистами, поскольку проявляют человеческий фактор в языке в аспекте степеней семантической опустошенности языкового элемента в разговорной речи.

О. В. Нашиванько (Днепропетровск)

НОВЫЕ ЗАИМСТВОВАНИЯ В ТЕРМИНОЛОГИИ КОСМЕТОЛОГИИ

Косметология как самостоятельная наука начала развиваться одновременно с первыми институтами красоты в начале XX века. До этого более 5 тысяч лет термин *косметика* означал «искусство украшать себя».

В конце XX столетия косметология, впитавшая достижения химии, физики, биологии, медицины, философии, психологии, эстетики и изобразительного искусства, превратилась в науку о методах и средствах изменения внешности человека. В отличие от дерматологии – области медицины, изучающей кожные болезни и методы их лечения и профилактики, – косметология развивалась во всём мире как сфера сервиса, направленная на оказание услуг по уходу за внешностью здоровых людей.

Единой классификации дисциплин и направлений в косметологии пока не существует. Условно можно выделить три наиболее крупных направления: косметическая химия, косметика и космецевтика, эстетическая косметология и медицинская косметология [2, с. 11].

В 90-х годах прошлого века эстетическая и медицинская косметология занимает лидирующее положение среди прикладных медицинских наук, что объясняется, прежде всего, возрастающим интересом людей к своей внешности.

Со временем изменился рынок косметических услуг и подходы к обслуживанию клиентов. Появились новые аппараты, косметические средства, методы и процедуры, такие как *пилинги, микрошлифовка, миостимуляция, лимфодренаж, ридолиз* и др. [1, с. 3].

Увеличение объёма научной информации, появление новых услуг и методик, косметологических аппаратов, генерирующих и преобразовывающих природные и синтетические физические факторы технологий изменения внешности человека не могло не сказаться на словаре косметологии, который постоянно пополняется новыми номинациями и терминами.

Состояние информационного вакуума раннего постперестроечного периода сменилось широким информационным и торговым взаимодействием с мировыми лидерами в области косметологии. В связи с этим появилось много заимствований-неологизмов из английского языка, часто имеющих нетрадиционную для русского языка форму.

Таким образом, актуальность исследования специальной лексики, составляющей номинативную систему косметологии, обусловлена как экстралингвистическими, так и лингвистическими факторами. К экстралингвистическим факторам можно отнести повышение тенденции к популяризации здорового образа жизни, бурное распространение косметологических знаний, вызванное в свою очередь развитием косметологии и эстетической медицины, которые все чаще начинают восприниматься как полноценные и все более востребованные компоненты здорового образа жизни человека XXI века (см. об этом: [4]), появление современных научных и научно-популярных изданий по косметологии, интернационализация научных исследований в этой области.

К лингвистическим факторам относится терминологический «взрыв» как результат познавательной и терминотворческой деятельности в новых областях медицины, в том числе и косметологии, что требует глубокого и всестороннего изучения механизмов номинации косметологических концептов, нового понимания роли языка в процессах категоризации и концептуализации мира косметологической медицины.

Сферой функционирования новых терминов косметологии является не только специальная литература (монографии, учебники, справочники), но и многочисленные так называемые «глянцевые» журналы, в которых содержится разнообразная информация о новом в косметологии, косметике, о методах устранения разного рода дефектов лица и фигуры, о новых косметических и медицинских препаратах, о новых видах фитнес-тренировок, – обо всем, что интересует практически каждую женщину. Статьи в этих изданиях носят рекламно-информационный характер и изобилуют новыми терминами (*нутрифлавоны, доплер, кромоны, миостимуляция, термолиз, виниры,*

солнечный фильтр, тонус-клуб, бифидопрепарат, фитнес-скамья, аромаобертывание, пилинг-крем, йоготерапия).

С открытием в конце XX – начале XXI вв. частных медицинских фирм, косметологических и косметических кабинетов словарный запас русскоязычного потребителя активно пополняется новыми терминами, обозначающими:

а) новые отрасли косметологической медицины: *дерматокосметология, имплантология, фитокосметология, эстетическая флебология, фотокосметология, фототерапия;*

б) косметологические операции и процедуры: *абдоминопластика, блефаропластика, липоаспирация, липосакция, лифтинг, липофиллинг, биолифтинг, SMAS-лифтинг, экспресс-лифтинг, липолифтинг, мезолифтинг, фейс-лифтинг, биоскрининг, маммопластика, микродермабразия, отопластика, ринопластика, биоармирование, криодинамика, липоскульптура, электролиполиз и др.*

в) виды оздоровительных практик и процедур, способствующих улучшению внешности человека: *мезотерапия, озонотерапия, миостимуляция, прессотерапия, гидроклоноотерапия, гидротерапия, кинезотерапия, коэнзимотерапия, оксимезотерапия, парафанготерапия, стоун-терапия, фасциотерапия, стресс-контроль, стоун-терапия, талассотерапия, лимфодренаж и др.;*

г) виды оздоровительных массажей: *релакс-массаж, хиромассаж, аюрведа-массаж, Юмейхо массаж, стоун-массаж, аэрокриомассаж, флакон-массаж, эзелен-массаж и др.* Реклама активно популяризирует многие виды экзотических массажей, таких как *ломи-ломи* (гавайский массаж), *амма* (китайский массаж), *ишацу* (японский массаж), индийские массажные методики: *ничижил* (массаж струей теплого масла), *удвартанам* (глубокий массаж с применением трав), *кати васти* (массаж маслом и травами области позвоночника), *нетра тарпанам* (травяной массаж области век), *ши-родхара* (расслабляющий массаж всего тела), *ци-нэйцзан* (китайский массаж органов брюшной полости для удаления негативной энергии) и т. д.;

д) устройства для оказания косметологических и медицинских услуг: *супертурбосолярий, лазер, эрбийевый лазер, орби-треки, райдер, эпилятор, эллиптик* (разновидность кардиотренажера), *степпер* (вид кардиотренажера), *тренажер, кардиотренажер* и др.;

е) специалистов в области косметологической медицины: *дермакосметолог, косметолог* и пр.

Рекламные тексты предстают активными проводниками новой иноязычной лексики, называющей:

а) косметические процедуры: *макияж / take-up, визаж, татуаж* (бровей, век, губ), *body-art/боди-арт, пилинг, микропилинг, криопилинг, мультипилинг, фотоэпиляция, электроэпиляция (флеш), евроэпиляция, скан-эпиляция, пирсинг; бालаяж* и др.;

б) косметические средства для лица и тела и входящие в них компоненты: *косметика в стиле будуар, косметика anti-age; тоник, скраб, стик, консилер, лайнер, хайлайтер, кайал, лифтинг-маска, тестер кремов, спрей, акваспрей,; олиго-элементы, энзимы, коэнзимы, коллаген, аминексил* и т. д.;

в) приспособления для нанесения косметики: *турбо-щеточка, спонж* (и *спонжик*), *лайнр, тестер;*

г) косметику для ухода за волосами: *гель-формула, ингибитор роста волос, стайлинг-мусс, стайлинг-гель, стайлинг-крем, спрей-кондиционер, кондиционер* и т. д.

Последняя тематическая группа заимствований интенсивно пополняется рядами сложносоставных слов, таких как: *гель-флюид, желе-румяна, вита-крем, крем-автозагар, лосьон-спрей, маска-жажeda, маска-лифтинг, молочко-экран, помада-лифтинг, экспресс-маска, эмульсия-гель;* среди последних наиболее многочислен ряд

с общим опорным компонентом **крем**: *колд-крем, крем-депилятор, крем-иммуномодулятор, крем-флюид, лифтинг-крем (и крем-лифтинг), крем-сорбент, крем-суфле, крем-гель, крем-уход, стайлинг-крем* и др.

В составе лексики косметологии широко представлены наименования с иноязычной составляющей, что является отражением ярко наметившейся в современном русском письменном языке последних лет тенденции к образованию слов-сложений с первым иностранным компонентом, который воспроизводится на языке, из которого был заимствован. Продуктивны, например, образования с начальным *art-, IP-, IT-, PR-, USB-, VIP-, WAP-, web-* и др. Например: *detox-обёртывание, nail-дизайн, wellness-клуб, SPA-бассейн, SPA-капсула, SPA-отель, SPA-уход, UVA-лучи, UVB-лучи, UV-защита, UV-фильтр* – сложные слова; *anti-age медицина, зона beauty, foam-form склеротерапия, anti-age крем, age-perfect программа* – словосочетания; *SPA, SPF* – аббревиатуры.

Особой приметой, можно сказать, ключевым словом современной рекламы косметологических салонов, салонов красоты и т. д. является аббревиатура *SPA/СПА*, аналогом которой выступает словосочетание *Sanus ProAqua* – «здоровье через воду». За сравнительно короткое время на ее основе возникли номинативные ряды, обозначающие заведения: *SPA/СПА-центр, SPA/спа-курорт, Спа-отель, Спа-салон*; процедуры: *SPA-процедура, Спа-массаж, SPA-маникюр, SPA-педикюр, SPA-массаж, SPA-программа, Спа-пакет, Спа-курс*; мероприятия и направления: *SPA-форум, SPA-индустрия*; средства: *Спа-серия по уходу за телом, Спа-сыворотка* и др.

К числу иноязычных заимствований следует отнести не только отдельные слова, но и некоторые словообразовательные элементы: греческие приставки: **а-, анти-** (*антивозрастная косметика, авитаминоз, антицеллюлитный, антиоксиданты, антистрессовый*); латинские приставки: **де-, ультра-, транс-** (*десквамация, десорбция, трансплантация, транскраниальный, трансэпидермальный, ультразвуковой, ультратонотерапия, ультратерапия*); латинский суффикс **-тор** (*биостимулятор, эластостимулятор*).

Говоря о терминах, образованных способом суффиксации, необходимо, прежде всего, отметить появление новых аффиксов, восходящих к греческому или латинскому языкам и получивших в сфере медицины специализированное значение. Например, термины с суффиксом **-оз** (от лат. *-osis*) имеют общее значение: «патологический процесс, дегенеративное заболевание, хроническое болезненное состояние». Мотивирующие основы в этом случае указывают на ткань, орган, часть тела, систему организма, поражённые болезнью, например: *амилоидоз, ксероз, кератоз, фотодерматоз, эритематоз* и др. Русский суффикс **-ит** восходит к латинскому *-itis*, который с 18-го века в сфере медицины стал использоваться исключительно для образования названия заболеваний воспалительного характера [3, с. 166]: *дерматит, фотофитодерматит, целлюлит* и др. Следует отметить, что такие приставки и суффиксы закрепились не только в русском языке, они получили международное распространение.

Приведенный нами краткий обзор позволяет лишь приблизительно оценить объем лексико-семантических инноваций в номинативном пространстве косметологии. В нашем исследовании не учтена заимствованная лексика из тематических разделов «Методы диагностики», «Специальные учреждения», «Курорты», «Лекарственные средства (виды, классы)», «Свойства организма», «Состояния организма», «Устройства, приспособления» и др., которые могут стать предметом дальнейшего изучения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дрибноход Ю. Ю. Косметика и косметология: сл.-справочник / Ю. Ю. Дрибноход. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 540 с.
2. Сикорская С. В. Косметология в салоне красоты / С. В. Сикорская. – М.: Ринол, 2006. – 173 с.

3. Чернявский М. Н. Латинский язык и основы медицинской терминологии / М. Н. Чернявский, Е. П. Твердовкина. – М.: Высш. шк., 1989.
4. Эстетическая медицина как предмет академической науки. – Режим доступа: http://www.russia-today.ru/2007/no_08/08_business.htm

К. В. Нестеренко (Харьков)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ НОВЫХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ И РЕЧИ

Как известно, одним из наиболее продуктивных способов появления нового слова в языке является заимствование. Заимствование и последующая адаптация слова в принимающем языке – процесс неединообразный, зависящий от множества факторов, как лингвистических (фонетических, грамматических, семантических), так и нелингвистических.

К существенным факторам относятся изменения социально-экономических, политических условий, культурных стандартов, развитие технологического прогресса, и, как следствие, появление новых понятий, требующих своего обозначения.

В связи с обретением статуса языка международного общения, языка передовой науки и технологий, в связи с условиями глобализации и американизации, английский язык стал основным источником наполнения словарного состава русского языка.

В большинстве случаев вновь появившееся заимствованное слово обозначает новое понятие: технологическую новинку (*адаптер, коллаيدر*), явление жизни (*франчайзинг, боулинг*). Зачастую англицизм заменяет уже существовавшее в русском языке слово или сочетание с определенным значением, делая его более универсальным: *off-sайд* (*off side* [2, с. 512]), вместо «положение вне игры» в футболе.

Новое заимствованное из английского языка слово становится фактом русского языка, если оно приходит в его систему вместе с появлением соответствующего изобретения. При этом подобные слова становятся менее распространенными в активной речи вследствие того, что некоторые изобретения, ставшие на сегодняшний день устаревшими, выходят из обихода, например, *транзистор, пейджер*. Однако слова, обозначающие важную для человека функцию, называющие реально ощущаемые им виды деятельности, активно функционируют в речи и языке, независимо от времени появления данных понятий и соответствующих слов – *миксер, таймер, тостер* и др. Подобные лексические элементы достаточно уверенно адаптируются в русском языке, включаются в его грамматическую систему (в систему склонения, в синтаксические отношения). Следует заметить при этом, что их лексическая сочетаемость может быть ограниченной вследствие их функциональной ограниченности (*включить таймер, (миксер и пр.) купить..., хороший..., есть... и т.д.*). К приведенным примерам можно также добавить еще несколько других, где есть новые заимствованные слова с ограниченной лексической сочетаемостью: *сидеть в чате, отправить СМСку, читать в блоге* и др. Суффикс *-к-* в некоторых словах (*СМС-к-а, флеш-к-а, мобил-к-а, кредит-к-а*), употребляемых в настоящее время в речи, свидетельствует не только о грамматической ассимиляции подобных заимствований, но также и о выполнении ими стилистической функции.

Наряду со словами, называющими технологические новшества, широко распространенными в последнее время стали заимствованные слова из сферы политики, экономики, бизнеса (*электорат, импичмент, саммит, мерчандайзинг, менеджмент*). В этой тематической группе слов наблюдаются практически те же процессы вхожде-

ния и адаптации их в русском языке, что и в группе слов, называющих технологические новинки. При этом необходимо сделать несколько комментариев. Во-первых, подобные слова воспроизводятся в неизменном в результате заимствования грамматическом виде и не допускают дополнительных стилистических преобразований типа суффикса -к-, поскольку сохраняют свое терминологическое значение и лексическую сочетаемость. Во-вторых, при вхождении в русский язык некоторые из подобных заимствований заменили ранее существовавшие в нем слова, как, например, *менеджмент* – *управление*, *электорат* – *избиратели*, возможно, в связи с изменением некоторых функций в данном виде деятельности, а возможно, в связи с общей тенденцией к американизации и глобализации. Еще несколько примеров замены уже существовавших, кстати, также заимствованных слов, на более «англицизированные», полностью воспроизводящие форму слов в языке оригинала, можно привести, из так называемого «языка гламура» – *бренд* (ср. *brand* - клеймо, печать, фабричная, торговая марка [2, с. 95]); *тренд* (*trend* - направление, тенденция) и др.

Адаптация некоторых английских заимствований в русской речи наблюдается и в процессе упрощения некоторых слов и соответствующих понятий к русской бытовой действительности. Так, появление аппарата для изготовления фотокопий документов фирмы Хегох привело к появлению в разговорной речи глаголов *ксерить*, *отксерить*, хотя в английском языке нет подобных глаголов (ср. *make copies*). Не воспроизводит-ся также и их звучание [4, с. 1914].

Сохраняя терминологическое значение и лексическую сочетаемость языка оригинала, отдельные новые заимствования иногда используются в речи со стилистической функцией. Так, например, название марок машин, перенесенное на название самой машины (*БМВ*, *Мерседес*), в разговорной речи могут упрощаться (*Бумер*, *Бешка*, *Мерс*), подчеркивая фамильярно-пренебрежительное отношение к ним, то есть, приобретая оценочную роль.

С функцией оценки, а, возможно, и символа, используются в речи и некоторые географические наименования, употребление которых стало частотным в последнее время. И хотя подобные слова не являются заимствованиями как таковыми, их распространенность свидетельствует об обновлении некоторых жизненных представлений и стереотипов. Если раньше символами достатка считались воды Баден-Бадена, символом праздничной жизни – Париж, то в настоящее время символами роскошной, беззаботной жизни считаются Багамы, Канары, Куршавель.

Как было отмечено, появление новых заимствований в языке и речи связано с потребностями общества на данном этапе его развития. «Так как язык никогда не имеет и не может иметь столько слов, сколько требуется для названия бесконечной, вечно изменчивой и вечно увеличивающейся массы понятий, то он всегда вынужден прибегать как к производству, так и к ... расширению значения некоторых слов», – писал Н. В. Крушевский (1883) [5]. В случае заимствований можно добавить не столько расширение значений оригинальных слов в принимающем языке, сколько актуализацию их значений. Так, например, термин из сферы экономики *тендер* в русском и других славянских языках используется сейчас в значении «предложение, заявка, торги, средство платежа», тогда как в эпоху индустриализации он обозначал [1, с. 278] «заднюю часть паровоза или особой конструкции вагон...» [3, с. 682]. В современных социально-политических условиях становятся актуальными известные ранее русско-му и английскому языкам отдельные слова и связанные с ними понятия, например, *олигарх* (заимствованное из греческого языка слово, обозначающее «власть немногих» [3, с. 493], что объясняет их широкое использование в речи.

Другими сферами, внутри которых функционирование новых заимствований наблюдается весьма отчетливо, являются сферы массовой информации (*масс-медиа!*),

шоу-бизнеса, молодежных субкультур (*шоу-бизнес* (разг. *шоу-биз*), *релиз*, *драйв*, *пиар* (PR) и др.). Употребление подобных слов бывает как мотивированным, то есть связанным с наименованием соответствующих понятий, так и немотивированным, связанным с желанием отдельных людей выглядеть современно и продвинуто. Отметим, что некоторые новые заимствованные слова из данных сфер обрели статус качественных прилагательных с функцией оценки (*культовый*, *харизматичный*, *гламурный* (разговорные варианты слова – *гламурно*, *гламурненько*)).

Насколько мотивированным является использование нового заимствования в речи выявляет ситуация общения, ее участники, их социальный статус и пр. Трудно предсказать, насколько продолжительным будет функционирование подобных слов в речи. Возможно, следуя разным социальным и лексико-семантическим процессам, некоторые из них станут фактами языка, некоторые актуализируют свое определенное значение, или приобретут новое, некоторые выйдут из активного употребления, ведь процесс пополнения и обновления языка является естественным в развитии его системы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Англо-русский коммерческий словарь / [сост. И. Г. Анохина]. – М.: Моби, 1992. – 432 с.
2. Мюллер В. К. Англо-русский словарь / В. К. Мюллер. – М.: Рус.яз., 1981. – 888 с.
3. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина и Ф. Н. Петрова. – М.: Гос. изд-во иностр. и спец. словарей, 1955. – 857 с.
4. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman, 2003.
5. <http://oomnik.inling.spb.ru/neologia>.

А. О. Никитина (Днепропетровск)

СТИЛИСТИЧЕСКИ СНИЖЕННАЯ ЛЕКСИКА В «ТОЛКОВОМ СЛОВАРЕ СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЯЗЫКА КОНЦА XX В.»

Как известно, лексическая система является наиболее динамично развивающейся частью любого языка. Особенно стремительно она изменяется в эпохи исторической и социальной нестабильности. К таким периодам можно отнести, в частности, рубеж XX–XXI вв. Одним из процессов подобных периодов является интенсивная демократизация языка, проявлением которой можно считать увеличение количества стилистически сниженных слов.

Целью нашей работы было исследование лексики, которая в последние годы XX в. изменила стилевую принадлежность, а именно: перешла из разряда нейтральной в категорию стилистически сниженной. Это слова, у которых появились новые переносные значения в связи с употреблением их в новых контекстах. Слова с такими значениями в словаре сопровождаются пометами *разг.* (разговорное), *жарг.* (жаргонное), *сниж.* (сниженное). Нами выявлено около 160 таких слов.

Наиболее многочисленной является группа слов с пометой *разговорное* (их около 100). К этой группе относятся, например, такие слова: *абзац* – ‘конец, гибель, крах’ [1, с. 41]; *бич* – ‘об опустившемся человеке, не имеющем постоянного места жительства и определённых занятий’ [1, с. 72]; *бык* – ‘человек, родившийся в год, включающий в своё обозначение этот знак’ [1, с. 98]; *грязный* – ‘нечестный, незаконный, мошеннический’ [1, с. 190]; *забить* (в словосочетании *забить косяк*) – ‘выкурить сигарету с наркотиком, затянуться ею’ [1, с. 256]; *забрать* – ‘арестовать’ [1, с. 256].

Слов с пометой *жаргонное* в нашей выборке около 50. Среди них, например, такие: *закосить* – ‘уклониться от чего-либо’ [1, с. 272]; *замочить* – ‘убить’ [1, с. 276]; *запасть* – ‘испытать сильное влечение к кому-либо, чему-либо’ [1, с. 277]; *капуста* –

‘деньги (обычно об американских долларах)’ [1, с. 329]; *качалка* – ‘тренажёр для занятий бодибилдингом; зал с такими тренажёрами’ [1, с. 335]; *кинуть* – ‘обмануть, совершив мошенничество; провести кого-либо, причинив материальный ущерб’ [1, с. 339]; *колёса* – ‘лекарственные средства в форме таблеток, используемые как наркотики’ [1, с. 351].

Помета *сниженное* обычно используется вместе с пометой *разговорное*. Слов с такими пометами около десяти: *достать* (2) – ‘довести до крайнего раздражения, приставая, надоедая’ [1, с. 234]; *заколотить* – ‘заработать’ [1, с. 268]; *заложить* – ‘выдать, предать кого-либо; донести на кого-либо’ [1, с. 274]; *отмазать* – ‘освободить от ответственности, оправдать, защитить от нападок’ [1, с. 542]; *свалить* – ‘уйти, уехать; покинуть какое-либо место, заведение и т. п.’ [1, с. 700] и др.

Многие стилистически сниженные слова имеют, кроме стилистической, оценочную характеристику: *презрительное, шутовое, неодобрительное, насмешливое*. Например: *бартер, разг., шутол.* (2) – ‘сделка; обмен вещами, предметами между людьми по взаимному соглашению’ [1, с. 51]; *бурый, жарг., неодобр.* – ‘1) об офицере, фанатично, ревностно исполняющем свои обязанности; 2) о своевольном молодом солдате, не подчиняющемся старослужащим’ [1, с. 97]; *мыло, разг., насмешл.* – ‘мыльная опера’ [1, с. 482].

С точки зрения частеречной принадлежности лидирующее место по численности занимают имена существительные (около 90 единиц). К этой группе относятся такие слова: *лимон, жарг.* – ‘миллион рублей’ [1, с. 419]; *машина, разг.* – ‘персональный компьютер’ [1, с. 442]; *напёрсток, жарг.* – ‘азартная игра, в которой выигрывает тот, кто угадал, под каким из нескольких напёрстков (стаканчиков и т.п.) находится спрятанный мелкий предмет (горошина, шарик)’ [1, с. 490]; *органы* (1), *разг.* – ‘об органах государственной безопасности’ [1, с. 538]; *памятник, разг.* – ‘о члене общества «Память»’ [1, с. 551].

Среди имён существительных небольшую группу составляют отглагольные образования (около 10 слов), например: *вздувание, разг.* – ‘сущ. к вздывать (чрезмерно резко поднять, повысить (цены, тарифы и т. п.), обычно искусственно и неправомерно’ [1, с. 122–123]; *разбор, жарг.* – ‘наказание (обычно с побоями)’ [1, с. 654]; *завязка, жарг.* – ‘отказ от вредных привычек, пагубных пристрастий (обычно об алкогольной зависимости)’ [1, с. 260]; *наезд, разг.* – ‘шантаж, угрозы, запугивание с целью вымогательства’ [1, с. 486]. Лексико-семантические варианты глаголов, от которых образованы данные имена существительные, также являются стилистически сниженными.

Вторую по численности группу с точки зрения частеречной принадлежности составляют глаголы (чуть более 40 единиц). К данной группе слов относятся следующие слова: *висеть, жарг.* – ‘не реагировать на запросы извне, не выдавать результаты (о компьютере)’ [1, с. 136]; *накрутить, разг.* – ‘чрезмерно и необоснованно увеличить (сумму), повысить (цену) за счёт каких-либо махинаций, посреднических услуг и т. п.’ [1, с. 487].

Имена прилагательные представлены в нашей выборке приблизительно 20 единицами. Например: *капустный, жарг.* – ‘обладающий деньгами; служащий источником дохода, прибыли’ [3, с. 329]; *крутой, разг.* – ‘1) отличающийся особой физической силой, властью, жестокостью и т. п.; отражающий такие качества; 2) превосходящий других в какой-либо сфере деятельности, благосостоянии и т. п.; особо влиятельный, властный; 3) производящий сильное впечатление, неординарный; особо престижный’ [1, с. 398]; *мыльный, разг.* – ‘относящийся к мыльной опере, содержащий мыльную оперу’ [1, с. 482]; *шестая, разг.* = шестёрка (2) – ‘модель ВАЗ-2106 марки «Жигули»; автомобиль этой модели’ [1, с. 855]. Производные имена прилагательные

тельные обычно образованы от существительных в соответствующих переносных значениях (*капуста, мыло*), которые также являются стилистически сниженными.

Анализ новообразований, относящихся к стилистически сниженной лексике, позволяет сделать вывод о том, что одним из источников активного пополнения данного пласта слов является нейтральная лексика, которая употребляется в переносном значении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Толковый словарь современного русского языка. Языковые изменения конца XX столетия / под ред. Г. Н. Складневской. – М., 2005.

Е. О. Павлюк (Запорожье)

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОСТАВЕ АГЕНТИВНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ЛАТИНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ И ИХ ПРОИЗВОДНЫХ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

С давних времен латинский язык был известен в европейских странах как язык науки, религии, юриспруденции, медицины. До XIX века латынь применялась и в университетском образовании. Значительный след латинизмы оставили в русской лексике, в частности в наименованиях лиц и их производных. Именно диахронический подход к их анализу позволяет установить связи между старым и новым в лексическом составе. Новизна выражается в появлении, с одной стороны, новых лексических единиц, с другой, – новых значений, расширяющих семантический объем уже известных в языке латинизмов или их производных.

В области политики давно известно заимствование *президент*. Латинское *praesidens, praesidentis* – причастие настоящего времени действительного залога от глагола *praesideo, sēdi, sessum, ēre* 1) сидеть впереди, председательствовать, руководить, управлять [4, с. 802]. Вследствие субстантивации причастие стало называть главу буржуазной республики: *президент Франции*. После распада Советского Союза и введения президентского правления это наименование начало обозначать главу правительства в странах СНГ, например, *президент Украины*.

Существительное *губернатор*, начальник губернии, восходит к латинскому слову *gubernator, oris* кормчий, правитель, производному от глагола *gubernare, āvi, ātum, āre* 1) править, 2) руководить, управлять [4, с. 463]. Латинский глагол вначале означал «управлять кораблем с суши», т.е. поучать вместо того, чтобы помогать. Второе значение – руководить, управлять, направлять – образовалось в результате расширения семантического объема лексемы. Подобный процесс отмечается и в отглагольном существительном – *gubernātor, ōris* 1) рулевой, кормчий; 2) управляющий, руководитель, правитель [4, с. 463]. Существительное *губернатор* обозначало высшее должностное лицо в губернской администрации дореволюционной России, начальника колонии капиталистического государства, высшее административное выборное лицо в штатах США. Латинизм *губернатор* известен в России с XVIII в. После распада СССР этот политический термин возрождается в значении «начальник области», хотя существительное *губерния*, с которым он первоначально соотносился перешел в пассивный запас русской лексики [8, с. 464–466].

Заимствование *депутат* по происхождению связано с древнегреческой эпохой, когда в Дельфы и на Олимп посылались священные депутаты. Существительное *депутат* мотивировано новолатинским глаголом *deputāre* указывать, назначать для чего [3, с. 188–189]. Форма *deputātus* – причастие прошедшего времени страдательного за-

лога, означающее в латинском языке «посланный». Это субстантивированное причастие в языке современного политического дискурса называет лицо, избранное в законодательном порядке в определенный представительный орган. Как политический термин *депутат* обозначает члена законодательного собрания выборного представителя. После революции 1917 г. возникли составные наименования *Депутат Верховного Совета*, *депутат районного Совета*. Связь между мотивирующими глаголом, причастием и латинизмом *депутат* нарушена и восстанавливается лишь при использовании этимологического анализа. Уже в начале XX в. в русском языке появляется производное существительное *депутатка*, отражающее равноправное с мужчинами участие женщин в общественной жизни [8, с. 708].

Существительное *электор* «избиратель, выборщик» было мотивировано глаголом *electāre*. В середине XIX в. оно обозначало «курфирст, избиратель» [3, с. 592]. Однако форма единственного числа не получила в русском языке широкого распространения. В современном политическом словаре наряду с исконной формой множественного числа *избиратели* сравнительно недавно появился синоним *электорат* собирательной семантики. Название было образовано от *электор* с помощью суффикса *-ат* (сравн.: *пролетариат*). Не исключена также возможность заимствования слова из французского языка, где *électorat n.m* обозначает совокупность избирателей страны, партии, региона [11, с. 340]. Появление в современном политическом дискурсе заимствования *электорат*, в определенной мере избыточного в русской лексике, связано с интенсивно развивающимися в современной политике стран СНГ избирательными технологиями [2, с. 65].

Некоторые латинские наименования лиц связаны с религиозными верованиями древних римлян. Одно из таких слов – *авгур*. Авгуры образовывали в Древнем Риме старейшую коллегию жрецов. Они предсказывали волю богов на основе ауспий, так римляне называли гадания, основанные на наблюдениях за полетом, криком, внутренностями птиц. Существительное *авгур* образовано от латинского *avis, is* «птица» и кельтского *gur* «муж» [3, с. 7]. Роль авгуров в древнеримском обществе была необыкновенно велика. Перед любым важным государственным актом проводились гадания. Заклечения, которые делали авгуры, играли важную политическую роль в жизни Древнего Рима. Лат. *augur, ūris* авгур, жрец–птицегадатель, предсказатель, вещун, истолкователь. Само прорицание, предсказание называлось *auguratio, ōnis*. Глагол *auguro* означал «делать авгурские наблюдения, наблюдать приметы, гадать» [4, с. 110–117]. От него с приставкой *in-*: *in-auguro* в значении «быть избранным на торжественном пире» было образовано отвлеченное существительное *инаугурация*. В наше время этот латинизм возродился в политической сфере в значении «торжественная церемония вступления в должность президента». Особую известность это заимствование получило после введения в странах СНГ института президентства. В результате деэтимологизации семантическая связь латинизма *инаугурация* с производящим существительным *авгур* полностью утратилась.

За календарем у древних римлян следил *Pontifex maximus*, т.е. верховный жрец. После принятия христианства роль коллегии понтификов в древнеримском обществе резко упала. С середины V в. н.э. наименование *pontifex maximus* «верховный жрец» превратилось в титул папы римского (в настоящее время он именуется *понтификом*).

Немалый след латыни оставила и в области науки. Существительное *кандидат* связано с цветообозначением. Первоисточником заимствования явилось латинское причастие *candidātus* «одетый в белое» (лат. *candidāre* «делать белым»). Существительное *кандидат* представляет собой результат переносного употребления субстантивированного причастия и буквально означало «добивающийся». Промежуточное звено в семантическом развитии этого заимствования представляет древнеримский

обычай, когда соискатель государственной должности, например, консула, надевал на себя блестяще-белую тогу, называющуюся *toga candida*. Существительное *кандидат* получило широкое распространение: *кандидат в депутаты*, *кандидат на должность*. В Советском Союзе, а затем и в странах СНГ *кандидат* обозначает младшую ученую степень, присваиваемую лицам, защитившим кандидатскую диссертацию, а также лиц, имеющих эту степень [9, с. 749–750]. Латинизм кандидат был заимствован через французское посредничество в первой половине XVIII в.; он фиксируется в первом издании Словаря Академии российской 1789–1794 гг. [5, с. 224].

Из латинского языка было заимствовано и существительное *магистр* – *magister*, *tri* 1) начальник, председатель, правитель; 2) учитель, наставник, руководитель [4, с. 611]. В современном вузовском образовании *магистр* – это звание, которое присваивается выпускнику, защитившему научную работу и сдавшему экзамены на звание магистра. Производное существительное *магистратура* обозначает форму повышения квалификации специалистов, заключающуюся в прослушивании цикла лекций по профилирующим дисциплинам и сдаче экзаменов по ним.

Латинизм *бакалавр* обозначает более низкую степень квалификации. По происхождению композита *бакалавр* соотносилась с корнями *baca* «ягода» *laurus* «лавр» и означала «увенчанный лаврами» [5, с. 76]. В современном вузовском образовании в связи с его реформированием *бакалавр* обозначает низшую ступень образования, после которой выпускнику вуза вручается диплом бакалавра и присваивается звание бакалавра. По данным словаря иностранных слов, существительное *бакалавр* (из *baccalaureus*) обозначает первую ученую степень [10, с. 57].

В сфере медицины к середине XX в. относится появление названия *реаниматолог*. Так называется врач, работающий в реанимации, спасающий больных, находящихся между жизнью и смертью. В 70-е годы появляются его однокоренные: *реанимация*, *реанимировать*, *реанимироваться*, *реанимобиль* [6, с. 626]. Тогда же появляются заимствования *планетолог* – специалист по планетологии, разделу астрофизики, изучающему физику планет Солнечной системы [6, 506]; *футуролог* – специалист по *футурологии*, науке, предсказывающей состояние и развитие нашей планеты и человечества в будущем [6, с. 760]; *виктимолог* – специалист, изучающий поведение жертвы преступления в связи с уголовным расследованием (*виктимология* – соответствующее учение) [6, с. 127]; *онковирусолог* – врач, работающий в области *онковирусологии* [6, с. 460]; *одоролог* – специалист в сфере *одорологии* – науки о запахах [6, с. 452], *этолог* – ученый, работающий в области *этологии*, отрасли зоологии, изучающей поведение животных в естественных условиях [6, с. 800]. Образованные от латинских корней эти названия включают греческий компонент *лог* «ученый», выступающий в роли суффиксоида.

Среди наименований профессий отметим слово *реализатор*. Тот, кто реализует, воплощает что-л., занимается сбытом, эксплуатацией чего-л. Это существительное, образованное при помощи латинского суффикса *-атор*, получило в торговой сфере употребление «лицо, продающее товар, т.е. занимающееся сбытом продукции».

В 70-е годы XX в. появляется смешанная аббревиатура *госавтоинспектор*, обозначающая работника или должность в государственной автомобильной инспекции [6, с. 176]. От латинского *concursum*, *us n m* «сход, столкновение» в этот период было образовано производное *конкурсант* – участник конкурса [6, с. 291–292].

Таким образом, среди рассмотренных наименований лиц латинского происхождения представлены слова с живыми этимологическими связями (*электрат*, *реализатор*), ослабленными (*понтифик*, *бакалавр*), нарушенными (*губернатор*, *депутат*) и совершенно утраченными (*инаугурация*, *кандидат*). Старое и новое в латинских названиях лиц причудливо переплетаются. Возникают новые слова производного харак-

тера (*электорат*); наблюдается возрождение устаревших слов в новом значении или употреблении (*кандидат, магистр, бакалавр*). Особое место в этой семантической группе занимают слова на *-лог* с латинским корнем и греческим суффиксоидом (*футуролог, планетолог*). Собственно лексические заимствования относительно немногочисленны (*конкурсант*). Многие слова этой группы являются интернационализмами (*депутат, магистр, бакалавр, президент* и др.).

ЛИТЕРАТУРА

1. Азимов А. Римская республика / А. Азимов. – М.: Центрполиграф. – 299 с.
2. Бобровская Г. В. Об особенностях современного политического языка / Г. В. Бобровская // Русская речь. – 2006. – № 4. – С. 63–67.
3. Бурдон И. Ф. Словотолкователь 32000 иностранных слов / И. Ф. Бурдон, А. Д. Михельсон. – [4-е изд.]. – М. – 1875. – 605 с.
4. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М., 1976. – 1096 с.
5. Ковалевская Е. Г. История русского литературного языка / Е. Г. Ковалевская. – М.: 1978. – 383 с.
6. Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов / под ред. Н. З. Котеловой. – М.: Рус. яз., 1984. – 804 с.
7. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – Т. 3. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1954. – 1339 с.
8. Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. – Т. 5. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1956. – 1918 с.
9. Универсальный словарь иностранных слов русского языка / под ред. Т. Восковой. – М.: Вече, 2000. – 683 с.
10. Dictionnaire de la langue française. – Paris: Larousse, 1995. – 1705 p.

Е. И. Панченко (Днепропетровск)

СОФТВЕРИЗАЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОЛОГИИ

В последние десятилетия началось интенсивное проникновение новых технологий в нашу жизнь. Расширение области применения новых информационных технологий в обществе вызывает необходимость их включения в парадигму исследований практически всех отраслей науки, при этом необходимо следовать критериям разумности.

Признаком перехода к информационному обществу может служить изменение организации научной деятельности, основанное на электронной передаче информации, снижение стоимости передачи информации с помощью новых информационных технологий, формирование общения сетевого типа, предполагающего широкий доступ к информации. Инновации сильнее всего и резче всего проявляются в языке массовой и научно-технической коммуникации. Одним из инновационных терминов является слово *софтверизация* (от англ. слова *software* – программное обеспечение, в широком смысле – все, что связано с компьютерной деятельностью).

«Софтверизация» предполагает развитие интеллектуальных средств экономического общества, которые включают в себя научные знания, информацию, дизайн, маркетинг, общественные отношения, программное обеспечение ЭВМ и т. д.

По теории «информационного общества» Тофлера, на современном этапе развития общества происходит «микроэлектронная революция». Как отмечал еще Альберт Эйнштейн, компьютеры невероятно быстры, точны и тупы; люди медлительны, неточны и умны; вместе они невероятно могущественны.

Существует шуточное высказывание компьютерщиков о том, как узнать что такое «софтвер»: «*The easiest way to tell the difference between hardware and software is to kick it, if it hurts your toe, it's hardware*» (Самый легкий способ отличить хардвear от софтвер – пнуть его ногой. Если больно – это хардвear (т. е. материальная часть компьютера)).

Специфической социолингвистической характеристикой компьютерного подъязыка является его широкая распространённость по сравнению с другими профессиональными подъязиками. Компьютером пользуются практически все, и, следовательно, нужно находить общий язык в данной предметной сфере. Компьютерному подъязыку это, с одной стороны, даёт более широкий круг носителей, т. е. возможность развиваться более по законам общеупотребительной речи, чем профессиональной, но, с другой стороны, обязывает его соответствовать общеупотребительным нормам и характеристикам.

Основной чертой компьютерного подъязыка, в отличие от других подъязиков, является то, что он не только выделяет своих носителей в особую группу, задавая некую узкую коммуникативную общность, но и объединяет их, в первую очередь, со всем миром, организованных в некую единую систему преимущественно компьютерными средствами, и только во вторую очередь – с «себе подобными» пользователями, любителем или профессионалами информационных технологий.

Развитие современных средств и видов коммуникации на грани XX и XXI ст. повлекло за собой появление новых текстовых объектов, которые подлежат лингвистическому исследованию. Это касается в первую очередь электронных текстов, которые функционируют в сети Интернет. Лавинообразное увеличение количества таких текстов в известной мере связано с увеличением количества научных, в том числе и лингвистических трудов, посвященных их рассмотрению. Все чаще появляются труды, в которых исследуется Интернет-дискурс (Н. Г. Асмус, Н. В. Коломиец, Н. Г. Лукашенко, В. М. Шевелев, В. А. Чередниченко) и электронные гипертексты (Е. Брейдо, Ю. Хартунг, Т. М. Dobson, Т. Koltay, D. S. Miall, J. Tremblay), с помощью которых осуществляются хранение и передача информации в современных средствах массовой коммуникации, в частности, во Всемирной сети Интернет.

Электронный текст (ЭТ) – это письменное текстовое образование, предназначенное для восприятия с экрана монитора компьютера и для этого преобразованное в соответствующий цифровой код, которое размещено на электронном носителе и может быть представлено в компьютерной сети. К особенностям построения текстов, которые передаются через электронный канал, принадлежит возможность сочетания в таких текстах литерной графики с мультимедийными средствами (аудио- и видеoinформацией), что кардинально изменяет представление о тексте вообще. Как следствие, адресат может не только прочесть электронный текст, но и прослушать звуковые файлы или пересмотреть видеофайлы, присоединенные к такому тексту.

По нашим наблюдениям, к основным направлениям софтверизации в филологии можно отнести следующие.

1. Появление новой лексики, связанной с теми или иными разновидностями компьютерного дискурса.
2. Появление новых языков или вариантов языка.
3. Использование обучающих компьютерных программ при изучении филологических предметов.
4. Применение электронных словарей.
5. Использование электронных переводчиков.
6. Организация особого типа общения (вербального и невербального) с помощью сети Интернет.

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ НА ОБКЛАДИНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ДІЛОВИХ ТИЖНЕВИКІВ

Тексти обкладинок, як і будь-який мовний вираз, виконують одночасно інформативну, експресивну та евокативну функції. Інформативна функція заголовків на обкладинках послугує анонсуванню матеріалів номера, а експресивна та евокативна функції – рекламі номеру. При чому, привернення уваги стоїть на першому місці. Для того, щоб зацікавити читача, використовують широкий арсенал мовних засобів.

Заголовки, які потрапляють на обкладинки, завжди є експресивними та емоційно забарвленими. Їхні виразність та зміст підкріплюють зображення і разом створюють обличчя і настрої всього номера.

Лексична система мови засобів масової комунікації – найбільш динамічна система сучасної літературної мови. Загальновідомо, що у сфері мас-медіа найрізноманітніше та найсильніше виявляються процеси, які характеризують саме життя мовного організму, тут найбільше зосереджені інновації.

Слова на обкладинках не бувають випадковими, їх ретельно добирають розраховуючи на розуміння і відповідну реакцію реципієнта, тому, виходячи з присутності неологізму, на обкладинці можна свідчити про його розповсюдженість. Такі розповсюджені новотвори як *автоцивілка*, *трудоголік* та подібні, запозичення *імідж*, *бізнес*, *дебати* та інші давно стали звичними і тому не викликають труднощів при сприйманні.

Набагато цікавішими є приклади використання okazіоналізмів та мовної гри, наприклад заголовком *«Ударники мозгопрома»* на обкладинці анонсовано рейтинг вищих навчальних закладів, а для статті про Кабінет Міністрів використано *«Кабмінне поле»*.

Активно використовують реетимологізацію, підкріплену виділеннями: *«Десерт НАТОщак»*, *«ПідСУДНА система»*. Такі заголовки не завжди швидко сприймаються, тому їх майже завжди супроводжує відповідна ілюстрація.

Помітним є вплив комп'ютерної культури, через її розповсюдженість не виглядають дивними такі приклади, як *УПА.doc*.

Важливою рисою мови обкладинок ділових тижневиків є використання бізнес-сленгу. Вхідження в мову нових «економічних» слів відображає зміни, які відбуваються в суспільстві. Використання одиниць бізнес-сленгу, як правило, відбувається з метою певного впливу на читача. В контексті економічної інформації вони сприяють демонстрації професійності, викликають довіру людей, які ним послуговуються.

Бізнес-сленг також виконує експресивну функцію, але не рідко має негативне забарвлення, так він певним чином відображає моральні цінності суспільства. Комерційну соціальну групу вважають носієм зниженої форми мови, але її активність і поширеність виводить бізнес-сленг у широкий вжиток.

Знижена негативно забарвлена лексика на обкладинках є своєрідною печальною прикметою часу. На жаль, часто можна побачити на обкладинках такі слова як: *кидали*, *наїзд*, *замочити*, *залетіти*. Помічено, що вживання таких слів і, загалом, негативних інтонацій пов'язано з економічною ситуацією та суспільними настроями. В періоди економічного зростання та суспільного піднесення їхня кількість зменшується.

Суспільна діяльність людини, зміни у світі явищ, речей, робота людського розуму, результати пізнавального процесу людини, її соціальна свідомість – соціальні фактори розвитку мови. Саме соціальні фактори спричиняють появу нових слів, за допомо-

ги яких може здійснюватися інформаційний, психічно-емоційний, світоглядний вплив. Слів, які можуть вплинути на інтелектуальне сприйняття, змінити ставлення до певних осіб, фактів, подій суспільного життя.

Серед факторів можна виділити і психологічні, оскільки здатність усвідомлювати та оцінювати позитивні та негативні якості є одним із глибоких соціально-психологічних мотивів поведінки особистості. Розмежування мовних засобів на позитивнооцінні й негативнооцінні, закріплення їх саме у цій функції є характерною ознакою публіцистичного стилю. Психологічні фактори можна назвати логіко-психологічними, тому що поділ на позитивне та негативне завжди містить у собі логічне обґрунтування.

В передвиборчі та кризові часи зростає як кількість так і експресія негативно-забарвлених заголовків. Яскравим прикладом такого заголовку може бути *«Кризец»*, оказіоналізм яскраво негативного забарвлення.

Присутність вищерозглянутого на обкладинках тижневиків є відображенням активних мовних процесів і тенденцій, вона обумовлена значною демократизацією суспільного життя, демократизацією мови. Помітна відсутність стримуючого фактора цензури та значний стимулюючий вплив прагматичного фактора реклами.

И. В. Пожидаева (Киев)

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ГИПЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ (на материалах блогов)

Для эффективного функционирования больших массивов информации и облегчения ее восприятия в пространстве Интернета используется гипертекстовая технология, активно осмысливаемая в духе философии постмодерна. Фрагментарность (формирование текстовой палитры перескоками), креолизованность, мультимедийность (реализация принципа монтажа) и интертекстуальность (размывание границ текста, в результате которого он лишается законченности и закрытости, становится внутренне неоднородным и множественным) – вот те признаки гипертекста, которые являются значимыми для закрепления лексико-грамматических инноваций в общем употреблении пользователей Сети.

Цель нашей статьи: исследовать лексико-грамматические инновации электронного гипертекста на примере блогов. **Задачи статьи:** выявить основные тенденции развития лексико-грамматических инноваций и их специфику в гипертекстовом пространстве.

Сутью гипертекстовой технологии является фрагментарность, и именно это делает правомерным сопоставление явлений гипертекстуальности и интертекстуальности, поскольку «...любой текст строится как мозаика цитаций» [2, с. 99].

Блоги предлагают богатый лингвистический материал, позволяющий сделать выводы о тенденциях развития лексико-грамматических инноваций и их специфике в гипертекстовом пространстве. Так, например, лексико-грамматические инновации блогов, отражающие динамизм развития русского языка, представляют широкое поле для цитации, тем самым демонстрируя взаимодействие двух уровней – гипертекстуального и интертекстуального.

Газпром:

– А у нас в квартире газ. А у вас?

Нафтогаз:

– А у нас газопровод. Вот...

Дело было вечером,

тырить было нечего (<http://blog.meta.ua/users>)

Данная ссылка является пародией на известное стихотворение С. Михалкова. Особую актуальность этому стихотворению придают ключевые слова текущего момента, характеризующие украино-российский конфликт – *Газпром, Нафтогаз, газ, газопровод, тырить*. Использование прецедентных текстов – характерная черта Интернет-коммуникации, особую значимость приобретает в кризисные для общества моменты.

«Конечно, я тоже хочу, чтобы Россия продавала нам газ подешевле. Иначе нам **труба**...» (<http://www.mankurty.com/Blog>). В данной цитате из блога обыгрывается часть фразеологизма «дело – труба», семантика которого такова: «Кому-либо приходится скверно; что-либо дела совершенно плохи» [5, с. 188]. Языковая игра в данном контексте основана на многозначности слова «труба»: ‘газовая труба’, ‘неудача в делах’. Выражение «*Сектор газа – сектор без газа*» стало прецедентным для нынешнего Интернет-дискурса (<http://www.zonakz.net/blogs>), оно также построено на языковой игре – обыгрывании омонимии с географическим названием: «*Сектор Газа – территория на берегу Средиземного моря, выделенная ООН для арабского государства Палестины*» (<http://ru.wikipedia.org/wiki>).

Лексические новации блогов отражают изменения, которые происходят в жизни общества. Мы можем сделать вывод о том, что в кризисные общественные периоды особенно активен процесс лексико-словообразовательной эволюции: изменяется и наращивается новая языковая семантика, производится стилистическая переоценка слов, расширяется их парадигма, интенсифицируется процесс иноязычного заимствования. «Медведев давно и постоянно подчеркивал свой интерес к интернету, и этот шаг логично вписывается в его стратегию по **web-ализации** госчиновников» (<http://blogbook.ru/2008>) – отсубстантивное словопроизводство от иноязычного корня: «Я то думав собі – чого то зараз дихається не так, як у дитинстві? Думав, думав, аж раптом ми на допомогу прийшла наука. Усе це, як виявляється від «**гуґля**» (у мому дитинстві «**гуґля**» не було)» (<http://sergiymantu.blox.ua/rss2>) – адаптация звучания иноязычного имени собственного за счет транслитерации и палатализации, что формирует картину фонетического аграмматизма.

Тексты блогов подтверждают функциональную динамичность русского языка. Наметившаяся в последние годы тенденция к огрублению речи за счет жаргонной и арготической лексики находит свое отражение в интернет-языке. «Недвижимость – ядерный взрыв. Как вы уже помните, я предсказывал 30-50%-ное падение цен на жилье. К концу 2009 года мы там будем. Но настоящая история будет **гигантское попадалово**» (<http://blogbook.ru/2008/10/07/medvedev>). Жаргонное слово «попадалово» используется в политическом дискурсе, не предполагающем использование лексики из жаргонной сферы, что усиливает его экспрессивность.

Создание аббревиатурных наименований и акронимов – продуктивный способ компрессии многословных названий, пользующийся популярностью в Сети. «И из моего опыта встречи **НГ** за пределами дома и с кучей людей могу сказать, что самый лучший вариант новогодней ночи – дома в...» (<http://bygirl.net/?cat=13>). «Я **ВАС ВСЕХ ЛЮБЛЮ ЮАШЕЧКИ МОИ**» (<http://blog.i.ua/user/1224812>) (Слово образовано от исходного латинского «UA»).

На основе лексемы «коса», которое можно считать ключевым словом социального дискурса современной Украины (ассоциации с премьер-министром Украины Ю. Тимошенко) сформировался ряд контекстуальных перифраз. «Он выпал из-под старческого платка, чья обладательница исправно голосовала на выборах всяческих

за кило гречки, **тузую косу** или еще что-нибудь в этом роде» (<http://blogs.pravda.com.ua/rus/authors>).

Часто отклонения от нормы, осознанная речевая ошибка, сделанная со смыслом, придают речи некий стилистический шарм, становятся словесным образом, средством передачи **особого смысла**: *«Кто-нибудь может объяснить такой дауну как я, что нужно сделать чтобы перенести записи из ли.ру на мэйл????»* (<http://blogs.mail.ru/corp/blogs/>). В данном случае валентная аномалия стала удачным стилистическим приемом, который служит целям повышения экспрессивности высказывания.

Все признаки интертекстуальности: цитатность, децентрированность, безграничность, деперсонализация автора – обнаруживаются в текстах Интернета [1]. Также можно говорить о децентрированности гипертекста, т.к. основная идея неизбежно рассеивается в бесконечности кросс-референтных ссылок, а фрагменты гипертекста обладают равной значимостью и в равной степени доступны пользователю [4, с. 264]. Каждый пользователь Интернета сам выбирает путь чтения, создавая свой текст. Закрепление лексико-грамматических инноваций в ссылках поисковых серверов, которые работают на единой терминологической базе – свидетельство их закреплённости в языке посетителей Сети. *«Роснет – настоящий **хостинг** (Москва). Хостинг включает в себя множество **опций**. Это не просто домашний каталог на жестком диске сервера, а свой полноценный **виртуальный сервер** и различные бесплатные сервисы и **скрипты**»* (<http://www.susanin.net/razdel.php>). Специфические лексико-грамматические приемы (профессиональный жаргон, встроенный в жесткую систему инструкций и советов) позволяет читателю в произвольном режиме формировать свой личный текст, переходя от узла к узлу.

В гипертекстовом пространстве проявляется и такая характеристика интертекстуальности как деперсонализация автора, которая предполагает «множественность» создателей гипертекста, то есть делает невозможным существование безотносительного, обособленного текста. Лишенный ссылок текст становится невостребованным в информационном пространстве Интернета, таким образом, «гипертекстуальность (распыленность текста по виртуальному пространству) соединяется с гиперавторством (распыленность авторства по Сети)» [3, с. 50]. Так, наиболее удачные лексико-грамматические инновации активно используются всеми участниками блогов, но их авторство определить практически невозможно. Например: *«Вся прелесть в том, что можно импортировать в блог на mail.ru не просто записи, но и **каты** (и даже **мультикаты**), и метки к записям (**тэги**), и настроение и музыку. А ещё можно будет перенести данные из **профайла** (интересы и «обо мне»), чтобы сразу найти себе новых друзей в наших блогах»* (<http://blogs.mail.ru/corp/blogs>).

Итак, гипертекстовая структура актуализирует и закрепляет лексико-грамматические инновации в языке Интернета. В пространстве лексико-грамматических инноваций формируются нормы речевого поведения посетителей Сети, формируется единое когнитивное пространство Интернет-сообщества. В Интернете сформировалась особая языковая парадигма, и в ней, как и в парадигме русского языка в целом обозначились значимые инновационные тенденции, захватывающие в той или иной степени все уровни языковой системы. Морфологические и синтаксические инновации (валентные аномалии, аналитизм и др.) носят когнитивно-прагматический характер и ориентированы на говорящее лицо. Значимые тенденции, действующие в словообразовательной и лексико-семантической системах Интернета, такие как изменение и наращивание новой языковой семантики, функциональный динамизм, семантическая и словообразовательная компрессия, стилистическая переоценка слов, интенсификация процесса иноязычного заимствования, развитие номинативной системы, антропоцен-

тризм, метафоризация и др., оказывают влияние на формирование новой когнитивно-прагматической и лингвокультурологической парадигмы Сети, реализуемой через гипертекстовую технологию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Емелин В. А. Гипертекст и постгутенберговская эра / В. А. Емелин. – 1999. – Режим доступа: <http://emeline.narod.ru/hipertext.htm>.
2. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман (1967) / Ю. Кристева // Вестник МГУ. – Сер. 9. Филология. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – № 1. – С. 99.
3. Михайлов В. А. Особенности развития информационно-коммуникативной среды современного общества / В. А. Михайлов, С. В. Михайлов // Актуальные проблемы теории коммуникации: сб. науч. тр. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 34–52.
4. Потапова Р. К. Новые информационные технологии и лингвистика / Р. К. Потапова. – М.: МГЛУ, 2002. – 368 с.
5. Фразеологический словарь русского литературного языка: в 2 т. / Сост. А. И. Федоров. – М.: Цитадель, 1997.

Э. А. Рахматуллина (Москва, Россия)

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЮЗА И В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ (на материале поэзии Ю. Кузнецова)

При исследовании синтаксических особенностей поэтического текста наиболее значимыми являются такие аспекты, как синтаксическая композиция стихотворения, место и роль синтаксических единиц в тексте, семантика, функции различных грамматических категорий в структуре синтаксических единиц.

Яркой чертой индивидуального стиля Ю. Кузнецова является использование союза **и**. В том числе за счет использования союза **и** в различных функциях и значениях реализуется полисиндетон. Изучение стилистически маркированных синтаксических конструкций с союзом **и** в стихотворениях Ю. П. Кузнецова позволяет говорить о том, что эти модели обладают потенциальной экспрессией, которая выражается путем определенных отклонений от нейтральных или стилистически немаркированных конструкций.

Как правило, сочинительные союзы реализуют свою функцию, являясь выразителями синтаксических отношений между однородными членами предложения и частями сложносочинённого предложения. В поэтических текстах автора союз **и** приобретает иные функции за счет включения в структурно-семантическую композицию произведения.

Союз **и** употребляется в присоединительном значении, способствуя актуализации предиката. В структурно-семантическом и функциональном отношении такие конструкции разнообразны. Так, например, происходит осложнение причинно-следственным значением:

*Но верим мы, что в глубине иных времен
На слово Пушкина потомок отзовется,
И улыбнется [1, с. 403].*

Можно отметить высокую частотность этого союза в анафорических конструкциях. Сильная позиция начала строки позволяет логически и интонационно актуализировать семантику соединяемых союзом **и** предложений в строфе и усилить выразительность речи:

*Не видит ни их, ни России
Солдат об одном сапоге.
И слушает скрипы глухие*

*В своей деревянной ноге.
Солдат потерял свою ногу
В бою среди белого дня.
И вырубил новую ногу
Из старого темного пня* [1, с. 466].

В данном контексте анафорически употребляемый союз **и** со значением противопоставления выстраивает последовательную оппозицию действий: не видит, но слушает; потерял, но вырубил. Использование сочинительного союза вместо противительного позволяет автору обогатить семантику отношений в структуре строфы: сочинительное нанизывание действий объединяет их в один перечислительный ряд, тем самым подчеркивая следственную взаимообусловленность предикатов.

Союз **и**, начинающий новое предложение, характерен для синтаксиса поэта. Думается, это обусловлено установкой автора на придание стихотворному тексту сакральности. Художественный текст Ю. Кузнецова конструирует миф, поэтому перенимает некоторые черты архаичных сакральных текстов.

Так, анафорическое **и** было частотно в христианской церковной литературе – в Евангелии с помощью этого повтора достигалась торжественность и величественность повествования: «...*И встав, Он запретил ветру и сказал морю: умолкни, перестань. И ветер утих, и сделалась великая тишина. И сказал им...*» [3, с. 33].

Ю. М. Лотман, исследуя особенности синтаксиса архаических текстов, приходит к выводу, что они тяготеют к формам постулирующих, констатирующих высказываний. «Господствуют простые предложения, которые присоединяются друг к другу по кумулятивному принципу как равноправные, с помощью сочинительных союзов» [2, с. 188].

Безусловно, в особенностях синтаксических конструкций сказывается и общая идейно-эстетическая установка автора на моделирование в своем творчестве мифологической реальности, и особенности мировосприятия поэта, несомненно связанные с мифомышлением.

Большинство явлений поэтического мира Ю. Кузнецова – это события, которые, совершившись однажды, уже не могут исчезнуть, так как входят в основополагающую модель мира. Основным организующим принципом является признак бытийности: в тексте необходимо обозначить ряд сакральных действий, которые возникают последовательно, но являются равноправными (нельзя сказать, что одно важнее другого).

Каждый предикат, актуализированный анафорическим **и**, в мифологической модели мира Ю. Кузнецова имеет сакральное значение. Как правило, это действие, связанное с процессом мирозидания:

*Господь отвечает на зов...
И с мира спадает покров.
И дьявол в аду отдыхает* [1, с. 293].

Совершенное перводействие таким образом закрепляется, вся последовательность фиксируется как некий алгоритм. Все остальные действия становятся скоропреходящими, непостоянными. Отсюда и наличие двух основных видов сообщений: одни фиксируют основы мироздания, другие – описывают многообразие временных событий и предметов.

Немаловажным средством придания стихотворению сакрального звучания становится и полисиндетон, который подчиняется стратегии смыслового развертывания текста. Многосоюзие – довольно распространенный стилистический прием, употребляющийся в русской литературе разных периодов.

В творчестве Ю. Кузнецова полисиндетон проявляется в использовании союза **и**, сочетается с преобладанием в структуре текста сочинительной связи. Нанизывание союза **и** способствует большей экспрессивности и ритмичности перечисления, воссоздающей мелодику народной сказки. Частотное использование союза **и** в начале предложений и абзацев является характерной чертой синтаксических конструкций, используемых в сказках. Это еще раз подтверждает значимость славянской культурной парадигмы для творчества Ю. Кузнецова.

Полисиндетон выступает, прежде всего, как средство связи самостоятельных предложений в сложносочиненном предложении, а также как средство связи самостоятельных предложений в строфе:

*И смешаны во прахе том
Добро со злом и тьма со светом.
И ходит страшным ходуном
Свистящий прах перед поэтом.
Под ним сыра земля горит,
И гул расходится залесьем* [1, с. 478].

Нанизывание предложений и абзацев используется в целях создания эффекта припоминания последовательности событий, торжественности изложения:

*И был мне голос. Он как гром раздался:
– Войди в огонь! Не бойся ничего!
– А что же с миром? – Он тебе казался.
Меня ты созерцал, а не его...*

*И я вошёл в огонь, и я восславил
Того, Кто был всегда передо мной* [1, с. 422].

Моделирование мира происходит посредством непрерывно возникающих предметов, событий, состояний, которые включаются в текст цепью сочинительных союзов:

*И вестник молчанья на землю сошёл,
И мира коснулся, и голос обрёл:
– Звезда подо мной, а под вами земля.
Я вижу: сквозят и сияют поля,
И недра прозрачны, и камень лучист,
И прах на дороге, как бездна, сквозист* [1, с. 367].

Многосоюзие замедляет движение, придает описываемым событиям значительность, актуализирует смысл соединяемых союзом однородных членов предложения:

*Удивился Господь.
И послал ему птицу с дарами.
И спустилась та птица с небесной горы,
И рассыпала перед Акимом дары,
И над ним заматалась кругами* [1, с. 450].

Или:

*Я скатаю родину в яйцо
И оставляю чуждые пределы,
И пройду за вечное кольцо...* [1, с. 242].

Анафорическое многосоюзие может эксплицировать значимость номинаций, имеющих основные предметы мироздания:

*О, миг! Это камень проснулся
И мира пустого коснулся,
И каменным стал этот мир.
Всё сущее камень сломил.
Дороги назад оглянулись,
Все стороны света замкнулись,
И молния в камень ушла...*

И камню открылась душа [1, с. 99].

Мир, камень, молния – ключевые символы в мифологической модели мира автора, приобретающие статус мифологем.

Таким образом, в поэзии Ю. Кузнецова союз **и** оказывается функционально значимым и реализует различные типы отношений в синтаксических конструкциях. Активность союза связана с тем, что для моделирования своей картины мира писателю необходимо усилить постулирующий характер своих умозаключений, четко обозначить и зафиксировать значимые предметы, подчеркнуть целеустремленность перечисляемых действий, единство и взаимообусловленность явлений в мире, присутствие в нем конструктивного начала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кузнецов Ю. П. Крестный ход: Стихотворения и поэмы / Ю. П. Кузнецов. – М.: Сова, 2006. – 640 с.
2. Лотман Ю. М. Устная речь в историко-культурной перспективе / Ю. М. Лотман. Избранные статьи. Т. 1. – Таллинн, 1992. – С. 184–190.
3. Маркова Т. Н. Стилистические тенденции в прозе конца XX века: специфика речевых форм / Т. Н. Маркова // Известия Уральского государственного университета. – 2003. – № 27. – С. 27–34.

Marta Rutkowska (Łódź)

SLANG UCZNIÓW KONIŃSKICH SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Gwara uczniowska jest jedną ze środowiskowych odmian polszczyzny. Z istnienia tej odmiany języka zdają sobie sprawę nie tylko jej bezpośredni użytkownicy – uczniowie, ale także nauczyciele i rodzice. Język uczniowski nie jest używany tylko w szkole i nie dotyczy tylko spraw z nią związanych. Leksyka slangu młodzieżowego obejmuje także życie pozaszkolne, towarzyskie i rodzinne młodych ludzi.

Celem artykułu jest analiza slangu, którym posługują się uczniowie w Koninie oraz zbadanie go pod względem gramatycznym i semantycznym.

Materiał językowy omówiony w artykule został zebrany w okresie od stycznia do maja 2007 roku wśród uczniów, uczęszczających do pięciu ponadgimnazjalnych szkół konińskich. Materiał był zbierany na podstawie ankiety, która miała charakter anonimowy, uczniowie musieli podać tylko nazwę swojej szkoły, profil klasy, do której uczęszczają oraz wiek (rok urodzenia).

Pracę z uczniami umożliwiła mi dyrekcja pięciu szkół ponadgimnazjalnych w Koninie: I i II Liceum, Zespołu Szkół Górniczo – Energetycznych, Zespołu Szkół Technicznych i Hutniczych oraz Zespołu Szkół im. M. Kopernika. Materiał zbierałam w dwóch klasach z każdej szkoły.

Gwara uczniowska znalazła się w kręgu zainteresowań językoznawców dopiero na początku dwudziestego wieku. Pierwszym odnotowanym opracowaniem, dotyczącym tego tematu, jest artykuł Ignacego Wołanowskiego *Gwara uczniów lubelskich 1875 – 1885* [1, t. 16], który ukazał się drukiem w 1902 roku.

W okresie międzywojennym badacze skupili się na próbach stworzenia słowników gwary uczniowskiej. Pierwszy słownik Piotra Ciuły, Włodzimierza Czarnieckiego i Edwarda Klicha zawierał słownictwo uczniów z Poznania i Trzemeszna [2, 290–307]. O pomysł stworzenia ogólnopolskiego słownika gwary uczniowskiej pisał Bronisław Wieczorkiewicz [3, 142–144].

Po drugiej wojnie światowej zainteresowanie gwarą uczniowską wzrosło. Ciekawymi opracowaniami z tego okresu są rozdziały w monografiach Bronisława Wieczorkiewicza [4, 337–356] i J. Węgier [5, 48–56]. Innymi publikacjami z tego okresu, dotyczącymi gwary

uczniowskiej są: *Nazwy ocen szkolnych* Z. Grzecha i L. Wajdy [6] oraz *Słownik gwary młodzieżowej* J. Mazura [7, cz. 1 nr 11, cz. 2 nr 12].

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku i początek trzeciego tysiąclecia, zaowocowały kolejnymi pracami naukowymi w dziedzinie leksyki młodzieżowej, min.: Haliny Zgólkowej i Katarzyny Czarneckiej. Halina Zgólkowa, w swej pracy naukowej, poświęciła wiele miejsca językowi uczniów. Najbardziej obszerną pracą naukową na temat języka uczniów, powstałą w ostatnich latach, jest publikacja Katarzyny Czarneckiej *Uczniowska odmiana współczesnej polszczyzny w świadomości jej użytkowników* [8]. Autorka bada slang uczniowski pod wieloma aspektami. Wskazuje na jego niejednorodność (mającą związek także ze zróżnicowaniem terytorialnym) i sposoby bogacenia słownictwa.

W 2004 roku ukazał się *Nowy słownik gwary uczniowskiej* pod redakcją Haliny Zgólkowej [9]. Materiał, na podstawie którego powstał, był zbierany w latach 1999 – 2002, wśród uczniów ostatnich klas szkół podstawowych, gimnazjów, zasadniczych szkół zawodowych, liceów i techników, znajdujących się na terenie całego kraju. Słownik zawiera 16787 haseł i hasłowych związków wyrazowych.

Uczniowie wzbogacają słownictwo poprzez tworzenie derywatów, neosemantyzmów, związków frazeologicznych oraz zapożyczając wyrazy z języków obcych.

Najlichnieszą grupę spośród wyżej wymienionych sposobów tworzenia leksyki uczniowskiej, stanowią derywaty: rzeczownikowe, czasownikowe i przymiotnikowe. W pracy analizuję takie, które są oryginalnymi twórcami uczniów (*molarium* 'biblioteka szkolna', *babćinka* 'babcią', *wapniak* 'nauczyciel', *pryszczol* 'brzydki chłopak', *mózgownica* 'uczenica', *mlociarnia* 'szkoła zawodowa', *sierściuchy* 'zwierzęta domowe', *lamuska* 'uczenica', *plejka* 'gra komputerowa', *gapanie* 'ściąganie', *dopieszczacz* 'ocena dopuszczająca', *odwieszony* 'odwołane lekcje', *migdałic się* 'całować się', *zakuwać* 'uczyć się') i, tylko w nielicznym stopniu te, które występują w polszczyźnie ogólnej lub potocznej (*ciasteczko* 'przystojny chłopak', *kumplować się* 'przyjaźnić się', *muzyczka* 'nauczycielka muzyki', *sianko* 'kieszonkowe', *gumki* 'środki antykoncepcyjne', *muzyk* 'nauczyciel muzyki'). Derywaty mutacyjne, modyfikacyjne i transpozycyjne tworzone są najczęściej w procesie sufiksacji, ale także derywacji ujemnej i paradygmatycznej. Neologizmy ekspresywne wykorzystują sufiksy typowe dla form deminutywnych i augmentatywnych.

Neosemantyzmy slangowe tworzone są w procesie metaforyzacji (w zebranych materiale stanowią najlichnieszą grupę: 'ładna dziewczyna' *dupa*, *pipa*, *sikorka*, *szprycha*, 'rada pedagogiczna' *holota*, *horda*, *mądrzy*, *sabat*, 'ocena niedostateczna' *but*, *glan*, *gong*, *kapeć*, *laczek*, *lufa*, pała, 'młodsze rodzeństwo' *gumisie*, *poddani*, *szczeniaki*), metonimizacji ('nauczyciel muzyki' *flet*, *maestro*, mandolina, 'Internet' *pająk*, *sieć*), paronimizacji (*dedukować się* 'uczyć się edukować się', *histerik* 'historyk'), elipsy ('szkoła im. M. Kopernika' *kopernik*, 'środki [tabletki] antykoncepcyjne' *tabletki*) i apelatyzacji ('szkoła zawodowa' Oksford, 'nauczyciel fizyki' Einstein, 'środki antykoncepcyjne' *Durex*, *Unimil*). Źródłem dla tworzenia neologizmów znaczeniowych jest polszczyzna ogólna, potoczna oraz inne odmiany środowiskowe lub zawodowe języka (terminologia naukowa i techniczna, słownictwo środowisk przestępczych, słownictwo sportowe). Przeważająca część neosemantyzmów jest nacechowana ekspresywnie, przeważnie ujemnie.

Zapożyczenia występujące w zebranych materiale, są zarówno pożyczkami fonetycznymi, jak i graficznymi. W obrębie tych grup można wyróżnić także cytaty i zapożyczenia całkowite. Uczniowie zapożyczają nowe formy najczęściej z języka angielskiego (*s'ister* 'siostra',). Inne języki to: hiszpański (*hac'tenda* 'mieszkanie', *mañiana* 'odpowiedź przy tablicy', *padre* 'ojciec'), rosyjski (*s'iem'ia* 'rodzina', *babuška* 'babcia', *d'ieduška* 'dziadek', *žen'g'i* 'pieniądze', *kaiet* 'zeszyt', *kniga* 'podręcznik szkolny', *ro-żićiele* 'rodzice'), włoski (*ćiau* 'forma witania się ze znajomymi'), niemiecki (*heft* 'zeszyt'),

czeski (*bab'ićka* 'babcia'). Wśród zapożyczeń całkowitych występują takie, które wprowadzane są w polski paradygmat, zmieniają znaczenie w języku polskim lub ich znaczenia się zawęża.

Wśród związków frazeologicznych można wyróżnić wyrażenia, zwroty i frazy. Powstały one na bazie frazeologizmów występujących w polszczyźnie ogólnej (w procesie metaforyzacji bądź metonimizacji: *malpi gaj* 'pokój nauczycielski', *koło fortuny* 'opowiadanie przy tablicy', *kara za grzechy* 'obowiązki domowe', *dawać dupy* 'uprawiać seks', *masz mamone?* 'prośba o pieniądze') lub są oryginalnymi twórcami uczniów (mającymi na celu zatajenie prawdziwego tematu rozmowy: *wyższa rada* 'samorząd szkolny', *dobry towar* 'przystojny chłopak', *szkoła przyszłości* 'szkoła im. M. Kopernika', *zeszyt z wyrokami* 'dziennik szkolny', *wybić do kina* 'iść do kina', *dać sobie luz* 'rozwieźć się', *która na osi?* 'pytanie o godzinę'). Tworząc nowe związki, uczniowie wykorzystują słownictwo należące do slangu uczniowskiego.

Język uczniów czerpie środki z polszczyzny ogólnej (*żółwiki* 'młodsze rodzeństwo', *cegiełki* 'szkoła budowlana', *angielka* 'nauczycielka języka angielskiego', *gej* 'przystojny chłopak',), potocznej (*forsa*, *siano*, *szmal* 'pieniądze', *dupa* 'ładna dziewczyna', *pizda* 'ocena niedostateczna') oraz innych odmian środowiskowych, takich jak: nomenklatura naukowa i techniczna (*wehikul* 'samochód', *maszyna* 'motocykl', *chromosom* 'nauczyciel biologii', *mózg* 'uczeń'), sportowa (*zawodnik* 'uczeń', *trener* 'nauczyciel wychowania fizycznego'), żargon przestępczy (*gity* 'uczniowie mieszkający w Koninie', *cwel* 'przystojny chłopak', *banda* 'klasa jako społeczność'), itd.

Slang młodzieżowy nastawiony jest na zatajenie prawdziwego tematu rozmowy, wyrażanie ekspresji (co wiąże się z tendencją do ekonomizacji języka) i swojego stosunku do otaczającej rzeczywistości. Dominuje w nim ironia, żart i komizm. Kwieciistość, szeroka metaforyka, powodująca częste niedoprecyzowanie znaczeniowe oraz fakt jak szybko język uczniów się zmienia, świadczą o bogatej wyobraźni młodych ludzi. Pod tym względem slang uczniowski podobny jest do języka poetyckiego. Jednakże poezja posługuje się szerokim zakresem środków formalnych (rym, rytm), których slang nie wytwarza. Jest on bowiem nastawiony na humor i niewymyślną ekspresję. Dla uczniów nieświadomy proces tworzenia socjolektu uczniowskiego jest tylko zabawą językiem. Uczniowie tworzą słownictwo związane z ich codziennym życiem w szkole i poza nią. Zasób leksykalny i frazeologia dotyczące tych dwóch sfer uczniowskiej egzystencji są najbogatsze.

LITERATURA

1. Wolanowski I. Gwara uczniów lubelskich 1875 – 1885, [w:] // «Wisła». – 1902. – T. 16.
2. Ciuła P., Czarnecki W., Klich E. Przyczynki do gwary uczniowskiej w Poznaniu i Trzemesznie, [w:] // «Slavia Occidentalis» VI. – 1927. – S. 290–307.
3. Wieczorkiewicz B. O polski słownik gwary uczniowskiej, [w:] // «Polonista». – 1932, z. 4. – S. 142–144.
4. Wieczorkiewicz B. Gwara szkolna [w:] // Gwara warszawska wczoraj i dziś. – Warszawa. – 1966. – S. 337–356.
5. Węgier J. Gwara środowiskowa uczniów, [w:] // Integracja i dezintegracja języka na Pomorzu Zachodnim. – Szczecin, 1978. – S. 48–56.
6. Grzech Z., Wajda L. Nazwy ocen szkolnych, [w:] // «Językoznawca». – 1970.
7. Mazur J. Słownik gwary młodzieżowej, [w:] // «Szpilki». – 1966, cz. 1 nr 11, cz. 2 nr 12.
8. Czarnecka K. Uczniowska odmiana współczesnej polszczyzny w świadomości jej użytkowników. – Poznań, 2000.
9. Nowy słownik gwary uczniowskiej, p. red. Zgółkowej H. – Wrocław, 2004.

ИСТОЧНИКИ ПОПОЛНЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА ПРОГРАММИСТОВ

Современный этап развития науки и техники характеризуется бурным внедрением компьютеров в нашу жизнь, а вместе с компьютерами – языка тех, для кого они являются повседневной «средой обитания». Это естественный процесс – новые технологии входят в повседневное употребление, в то время как общепринятый язык не обладает средствами, необходимыми для обозначения новых понятий. Следовательно, появляются новые языковые единицы, а для лингвистики – новые объекты исследования, к которым, в частности, относится и компьютерный сленг программистов.

Большинство компьютерных сленгизмов возникают вследствие переноса единиц из других стилистических слоев. Чаще всего переход слов из одного стилистического слоя в другой происходит последовательно по направлению от технических терминов к сленгу. Технические термины приобретают стилистическую окраску профессионализмов, затем жаргонизмов, и, наконец, проникают в сленг. Стандартное преобразование термина в профессионализм можно рассмотреть на примере профессионализма **сопц**, восходящего к англоязычному термину «source»:

source: n.

[very common] In reference to software, source is invariably shorthand for 'source code', the preferred human-readable and human-modifiable form of the program. This is as opposed to object code, the derived binary executable form of a program. This shorthand readily takes derivative forms; one may speak of "the sources of a system" or of having [2] («(очень обобщенно) Что касается программного обеспечения, «исходники» – постоянное сокращение для термина «исходный код»; предпочтительно человеко-читаемая и человеко-модифицируемая форма программы. Она противопоставляется объектно-му коду и полученной, исполнимой форме программы. Данное сокращение с готовностью предоставляет эту форму как единственную возможность сказать «исходник системы» /перевод наш – О. Р./)

Здесь образование профессионализма происходит путем буквализации значения термина, в силу чего новая единица понятна любому человеку, знающему английский язык. В то же время, значение производного профессионализма **сопц** («исходный код программы в одном или нескольких файлах») непонятно носителям русского языка, которые не сталкиваются с программированием.

Иллюстрацией процесса перехода профессионализма в жаргонизм может служить история термина **хакер** (англ. hacker). Е. Raymond дает следующее толкование первоначального значения этого слова:

hacker: n.

*[originally, someone who makes furniture with an axe] 1. A person who enjoys exploring the details of programmable systems and how to stretch their capabilities, as opposed to most users, who prefer to learn only the minimum necessary. RFC1392, the Internet Users' Glossary, usefully amplifies this as: A person who delights in having an intimate understanding of the internal workings of a system, computers and computer networks in particular [2] (**хакер** – человек, получающий удовольствие, исследуя детали программных систем и расширяя их возможности, в противоположность большинству пользователей, предпочитающих изучить только минимум необходимого).*

Словарь Мюллера дает такое определение этого слова: *Hacker 1) программист, способный составлять программы без предварительной разработки и оперативно вносить исправления в программы, не имеющие документации* [1].

Как видим, первоначально хакером называли человека, исследующего программные продукты на наличие критических уязвимостей.

Развитие Интернета, который стал доступен рядовым пользователям, принесло с собой и новые проблемы: некоторые компьютерные специалисты стали использовать свои знания в противоправных действиях, т. е. для проникновения в закрытые компьютерные системы с целью кражи, уничтожения или повреждения информации. С легкой руки средств массовой информации их стали называть «хакерами», вопреки первоначальному значению этого слова. Постепенно слово *хакер* стало переходить из профессионализма в жаргонизм. «Понижение» стилового ранга данной лексики фиксирует E. Raymond, который приводит такое определение: *[deprecated] A malicious meddler who tries to discover sensitive information by poking around. Hence password hacker, network hacker* [2] («[осуждаемое]: злонамеренный и надоедливый человек, пытающийся отыскать критическую информацию, суя свой нос повсюду. Отсюда „хакер по паролям“, „сетевой хакер“»).

Следующим шагом является переход жаргонизмов в сленг. Преобразования «профессионализм → сленг» и «термин → сленг» весьма редки. Первое в силу того, что профессионализмы и сленгизмы употребляются разными группами лиц и в разных ситуациях, поэтому прямой переход практически исключен, и необходима промежуточная стадия – жаргонизация. Термины же практически не переходят в сленг по причине того, что они принадлежат литературному языку, а сленг ему явно противопоставлен. Единственная ситуация, в которой возможен такой переход, – устаревание термина и выход его из профессионального обращения. Тогда сленг может придать этому слову новое значение и возродить его уже в качестве сленгизма. Подобных примеров пока не зафиксировано, так как компьютерная терминология слишком молода, чтобы в ней появилось достаточное количество устаревших терминов.

В то же время, переход «жаргонизм – сленгизм» происходит повсеместно. Напомним, что компьютерный сленг составляют языковые единицы, генетически принадлежащие речи отдельной группы «компьютерщиков», но употребляющиеся широким кругом людей и противопоставленные стандартному литературному языку. В данном случае сленгизмы здесь не отличаются от жаргонизмов ничем, кроме того факта, что они используются повсеместно; фактически, это просто та часть жаргона, которая получила широкое распространение. Чаще всего эти языковые единицы заимствуются профанами у изолянтов в процессе их общения, теряя при этом всякий профессиональный оттенок. Например, если продолжить исследовать слово *хакер*, то можно обнаружить, что из жаргонизма это слово преобразовалось в сленгизм, произошло размывание семантики. Обыватели, «чайники», не имеющие достаточных знаний в компьютерной области, ошибочно называют *хакером* человека, компьютерные знания которого на несколько ступеней превосходят их собственные.

Таким образом, основным источником пополнения компьютерного сленга служит компьютерный жаргон, в свою очередь, часто заимствующий языковые единицы из профессиональной лексики и терминов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мюллер В. К. Англо-русский словарь / В. К. Мюллер. – [24-е изд.]. – М.: Рус. яз., 1995.
2. Raymond E. The New Hacker's Dictionary. – Режим доступа: <http://manybooks.net/titles/anonetext02jarg422.html>

КРЕАТИВНІСТЬ КОМУНІКАНТІВ У WEB-ПРОСТОРІ

Нині комунікативний простір Інтернету є своєрідним інформаційним середовищем, яке сприяє виникненню нових, притаманних тільки йому мовних й мовленнєвих інновацій.

Слід зазначити, що останнім часом спостерігається лібералізація нормативної основи літературної мови: послаблення певних стильових і стилістичних обмежень, збільшення варіативності мовних одиниць і слововживання в цілому, послаблення мовно-стилістичних і правописних норм, зростання в публічному функціонуванні авторських новотворів, масовий і неконтрольований потік іншомовних запозичень. Одним із яскравих прикладів, де виявилися ці тенденції, є Інтернет. Інтернет становить особливе комунікативне середовище, особливе місце реалізації мови, яке не має аналогів у минулому. Його виникнення наприкінці 60-х років як ще одного комунікативного каналу трансляції даних, а потім як засобу масової комунікації в ХХІ сторіччі привело до появи не тільки глобального інформаційного простору, але й особливих віртуальних світів, мережних товариств, мережної культури і мережної мови, які обслуговують цей сегмент реальності, що з'явилися нещодавно. І цей «Інтернет-світ» став настільки масштабним, різноманітним, цікавим і непередбачуваним у своєму розвитку та впливі, що вчені, які є представниками різних гуманітарних дисциплін, почали вивчати Мережу. Чимало лінгвістів зазначають, що з виникненням нових інформаційних технологій уже можна говорити про те, що з'явився особливий функціональний різновид мови – мови електронних засобів комунікації, до яких, перш за все, належить мова Інтернету та інших глобальних електронних мереж. Специфічна мова віртуальних комунікацій все більше привертає увагу філологів: наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть з'явилося багато публікацій, які присвячено вивченню особливостей функціонування мережної мови, засобам формування мережної ідентичності та презентації віртуальної особистості, перебігу мовленнєвих процесів в Інтернеті в цілому, але все ще залишається маловивченим дослідницьким об'єктом.

Ми спробували описати та пояснити особливості функціонування мови в Інтернеті з урахуванням складної взаємодії деякої відкритої чисельності факторів при первісній включеності людини до контексту взаємодії у Мережі. Об'єктом нашого дослідження є мовні особливості комунікацій за допомогою інтернет-пейджеру – ICQ. ICQ – програма швидкого обміну повідомленнями. В українському комп'ютерному сленгу ICQ називається «ася» або «аська». ICQ (по-іншому – Інтернет-пейджер) став для багатьох незамінним засобом спілкування з друзями, колегами та просто цікавими людьми.

Мовні засоби контекстів комунікацій ICQ характеризуються певним набором унікальних (або практично унікальних) лексичних і граматичних характеристик, які можуть легко виділятися, формалізуватися та утворювати єдиний прагматичний блок. Ситуація встановлення та підтримання контакту приводить до комунікативного новаторства, що робить це спілкування незвичайним та оригінальним. Однак часто це новаторство полягає у відхиленні від графічних та граматичних мовних норм. Креативність мовної віртуальної особистості в комунікативному просторі мережі постійно зростає, причому цей ріст відбувається за всіма мовними рівнями, але особливо яскраво це виявляється в мережній лексиці. Саме в Інтернеті ми спостерігаємо вибух народної мовленнєвої творчості, специфічний комп'ютерний сленг. На специфіку лінгвістичного оформлення контекстів комунікацій ICQ мають вплив і

особливості мовної особистості комуніканта, наприклад: статус, біосоціальні характеристики – вік, гендер, рідна мова тощо.

Специфічна мова спілкування в контекстах ICQ є універсальним засобом обміну інформацією, однак вік, освіта, фах, гендер впливають на лінгвістичне оформлення контекстів. Максимальна компресія інформації, збільшення емоційної насиченості та посилення експресивності повідомлень реалізуються в контекстах спілкування ICQ на всіх рівнях – графічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному.

Використання російської мови обумовлене мовною ситуацією південно-східного регіону України: багатонаціональністю населення й історично зумовленим впливом російської мови. Домінування англійської мови у вебпросторі, зумовлене провідною роллю Америки в розвитку Інтернету, відображає її позицію та силу впливу в сучасному світі.

Кодування інформації відбувається завдяки наявності особливих графічних знаків і смайликів, що компенсують відсутність візуального та слухового каналів передачі інформації.

Тенденція до максимальної компресії інформації з метою економії мовленнєвих зусиль на графічному рівні виявляється в орфографічних невідповідностях у контекстах спілкування ICQ, що пояснюються частково безграмотністю молодих і не дуже освічених комунікантів, поспіхом (ігнорування графічного наголосу; пропусків між словами; помилки в словах). Але більшість комунікантів припускається помилок свідомо, виділяючи їх зірочками, смайликами. Для нейтралізації опозиції усного і писемного мовлення учасники звертаються до навмисного перекручування слів. Ця тенденція виявляється на лексичному рівні завдяки наявності абревіатур, переважно запозичених з англійської мови. На синтаксичному рівні вживаються прості односкладні означено-особові, безособові, інфінітивні, еліптичні та еквіваленти речення або слова-речення внаслідок економії мовленнєвих зусиль і часу комунікантами при перебуванні в мережі.

Тенденція до посилення експресивності й збільшення емоційної насиченості в контекстах спілкування ICQ виявляється на графічному рівні у виділенні окремих слів, фраз та речень великими літерами, що вказує на емоційне підсилення, гучність голосу адресанта. Ця тенденція на графічному рівні виявляється також у повторюванні однієї й тієї самої букви. Наприклад, повторення певної літери в слові може свідчити про те, що комуніканта переповнюють емоції. Комунікант виражає таким чином важливу для нього інформацію. Зазначена тенденція також зумовлює вживання пунктуаційних знаків: три крапки, двокрапка, знаки питання, знаки оклику, сумісне використання та багаторазове повторювання знака оклику та знака питання. У деяких контекстах спілкування ICQ багаторазове повторювання знака оклику та знака питання свідчить про вираження одночасно захоплення, здивування. Особливістю лексичного рівня контекстів спілкування ICQ є те, що в них використовуються вигукі і звуконаслідувальні слова. Уживання сленгу учасниками комунікації зумовлене, крім зазначених тенденцій, їхніми професійними та соціально-віковими особливостями. Лексика цього жаргону поділяється в Інтернет-дискурсі на дві групи: 1) слова професійного Інтернет-сленгу; 2) слова соціального молодіжного сленгу. Тенденція до посилення експресивності й збільшення емоційної насиченості виявляється також на морфологічному, синтаксичному рівні та при вживанні комунікантами стилістичних фігур.

Контексти комунікацій ICQ незалежно від тематики, обсягу, загальної комунікативної спрямованості зберігають відносну константність розподілу синтаксичних одиниць по групах: це – прості односкладні означено-особові, безособові, інфінітивні, еліптичні та еквіваленти речення або слова-речення. Прості односкладні речення є типовими для контекстів комунікацій ICQ, менш рекурентними є прості ускладнені та

складні речення. Така специфіка вживання синтаксичних одиниць пояснюється тим, що автори контекстів комунікацій ICQ – комуніканти – більше уваги приділяють подіям, фактам, а не процесуальності їх перебігу.

У контекстах комунікацій ICQ часто спостерігаються формули соціально-мовленнєвих традицій, які через свою цільновідтворюваність дорівнюють словам: індикатори сумніву, здивованості, негативних і позитивних емоцій

Отже, контексти комунікацій ICQ є автентичним мережним мовленнєвим жанром Інтернету. При виборі мовних засобів у контекстах комунікацій ICQ виявлено певні тенденції, що простежуються на графічному, лексичному та синтаксичному рівнях. Серед цих тенденцій виділяємо дві основні – емоційна насиченість, посилення експресивності повідомлень і максимальна компресія інформації з метою економії мовленнєвих зусиль. Остання є провідною внаслідок специфіки структурної організації контекстів комунікацій ICQ і заощадження комунікантами часу перебування в мережі. Взаємодія зазначених тенденцій надає контекстам комунікацій ICQ рис усного мовлення.

Поданий нами у стислому вигляді матеріал багатообразний, варіативний і запитаний, він віддзеркалює тенденцію формування нового мислення та специфічної віртуальної мови, яка вимагає усвідомлення та інтерпретації. Розкутість мови контекстів комунікацій ICQ протиставляється загальноприйнятим літературним нормам, що робить її дуже привабливою для масового використання нефахівцями – користувачами персональних комп'ютерів і глобальних мереж. Ця версія здається нам правдоподібною у світлі демократизації мовленнєвого спілкування, яка є характерною для епохи новітніх інформаційних технологій. Мова взагалі є динамічною структурою, яка розвивається за своїми внутрішніми законами, проте не без впливу зовнішніх, позамовних чинників. Зберігаючи культуру мови і мовні традиції, все ж потрібно позитивно сприймати такі явища, як колоквілізація і сленгізація, які свідчать про реальне функціонування і розвиток мови в суспільстві.

И. А. Сахно (Днепропетровск)

ОТРАЖЕНИЕ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА В ЯЗЫКЕ НЕМЕЦКОЙ ЭКОНОМИКИ

Проблемы, связанные с глобализацией мировой экономики, становятся сегодня, в условиях всеобъемлющего финансово-экономического кризиса, все более острыми и очевидными. Язык как носитель коммуникативной функции, функции источника и хранителя информации не может не отражать оперативно все социальные явления. В частности – это процессы, обусловленные кризисными явлениями в мировой хозяйственной деятельности, и их последствия. Сегодня мы являемся свидетелями того, как активно участвуют ведущие мировые языки в формировании новой информационной картины мира, в корректировке социальных информационных связей.

Понятие «немецкий язык деловой коммуникации» (Wirtschaftsdeutsch) охватывает разнообразие специальные подязыки, которые используются группами лиц с различным исходным образованием, с различными коммуникативными целями и задачами. Область применения данных подязыков может быть при этом академической, профессиональной или образовательной, но сфера деятельности должна быть каким-либо образом связанной с экономикой. Как видим, данное общепринятое толкование термина Wirtschaftsdeutsch является достаточно широким. Следовательно, и газетную

периодику с экономическим акцентом можно также рассматривать как фрагмент реализации языка немецкой экономики.

Нами был проанализирован ряд публикаций на экономическую тематику в ведущих надрегиональных печатных и интернет-изданиях Федеративной Республики Германии. Это позволяет сделать некоторые выводы о влиянии новой социально-экономической ситуации на характер газетных публикаций, их преимущественную тональность, отбор авторами специальной и общей лексики, отдельные словообразовательные новации и т. д.

Из всех традиционно выделяемых функций текста в рассмотренных публикациях выдвигаются на первый план следующие: интеллектуально-информационная, социальная, метакommunikативная и ориентированная на практическую деятельность. Почти все статьи изобилуют сообщениями о неутешительных прогнозах для ближайших перспектив развития мировой и, в частности, немецкой экономики. Этим обусловлено активное использование слов семантического поля «негативное развитие»: глаголов *abnehmen, fallen, sinken, zurückgehen, (sich) reduzieren, sich verringern*, существительных *die Rezession, der Rückgang, die Verringerung, die Senkung, die Stagnation, die Schwankung, ein Minus von*, выражений *eine Flaute erleben, einen (tiefen) Einbruch erleben, rückläufig sein, massiv wegbrechen*. Перечисленные слова и выражения отличает так называемая «облигаторная оценочность».

В силу нарастающей экстремальности процессов в обществе и экономике (даже в экономически и политически стабильной Германии) нейтральность оценок в дискурсе массовой информации все активнее дополняется экспрессивным компонентом. При этом отрицательная презентация отличает в равной мере как экономический спад в США (как известно, в главном исходном пункте финансового обвала), так и сообщения об экономике Германии, ЕС и других стран. Например: *Die internationalen Aktienmärkte von Wall Street bis Tokio, von London bis Frankfurt haben erneute historische Tiefstände erreicht. Im November brach der Auftragseingang im Vergleich zum Vormonat um sechs Prozent ein*. Тексты изобилуют эмоционально окрашенными эпитетами: *verheerende wirtschaftliche Entwicklung, enttäuschende Daten, die schwerste Rezession, die sehr schwachen Daten, die spekulativen Attacken, hochspekulative Finanzprodukte*. Некоторые из таких оценочных лексем включают словообразовательно- маркированные экспрессивные компоненты (превосходная степень прилагательного *schwer*, интенсификатор *sehr*, словообразовательная морфема *hoch*-). Другие реализуют свой потенциал оценки в речевом акте. Самым неудачным немецким экономическим неологизмом 2008 года по авторитетному мнению ряда лингвистов и журналистов считается словосочетание *notleidende Banken*, в котором причина кризиса перепутана с его последствиями.

Яркой оценочностью обладают в немецком языке фразеологические выражения разного типа: *das Ende der Illusionen, zum Gemeinplatz werden, die Ankündigung des großen Feldzuges, finanzielle Massenvernichtungswaffe*.

Как никогда прежде, статьи включают сегодня значительное количество специальных финансовых терминов, которые активно проникают из языка специалистов в общий язык, становятся почти повседневными и очевидно не требующими дополнительных разъяснений. *Rendite, Derivate, Zertifikate, Fonds, Finanzprodukte, Konten, Immobilienmarkt, Bankenpleiten, Zinsen, Rezession, Investmentbanken, in Konkurs gehen, Prozent, Krise* – все эти слова взяты из одной единственной статьи размером в 15 строк, предназначенной для рядового читателя! Глобализация проявляет себя еще и в том, что подобный текст, на наш взгляд, был бы понят на языке оригинала и неподготовленным украинским читателем. Причина тому – социально важная тематика и активное обогащение современных национальных языков интернационализмами (сло-

вами, совпадающими по своей внешней форме, с полно или частично совпадающим смыслом, выражающими понятия международного характера из области науки и техники, политики, экономики, культуры и функционирующие не менее, чем в трех языках).

Среди заимствований в немецком языке сегодня прочно лидируют англицизмы и американизмы. Среди них отмечаем монолексемы (*Crash*), сложные слова (*Equity-fonds*), аббревиатуры (*CDS*), гибридные образования (*CDS-Papiere*).

При всей своей сложности, а порой и трагизме, экономический кризис порождает и новые надежды. В том числе и языковые. В немецких публикациях по кризисной тематике отмечается сегодня всплеск внимания к возможным новым перспективам для немецкого языка (ср. заглавие статьи *«Denglisch? Nein Danke. Jetzt haben wir Wirtschaftskrise!»*). Ведь возможная новая расстановка экономических лидеров в мире (США с грузом накопившихся проблем или локомотив ЕС – Германия?) дает новый шанс немецкому языку «повысить свои акции» на мировой лингвистической карте.

О. А. Семенюк (Кировоград)

НЕОЛОГИЗМЫ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА КАК МАРКЕР СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В ОБЩЕСТВЕ

Современное постсоветское общество, как мы видим, остается достаточно восприимчивым к различным идеям и политическим векторам, в основе существования которых – создание социальных оппозиций, дихотомий «свой – чужой». Все эти тенденции проявляются в общественно-политическом дискурсе. Наиболее ярким маркером, симптомом излишней политической враждебности внутри общества на коммуникативном уровне является присутствие в языке периода достаточно устойчивой и заметной с количественной стороны группы существительных-неологизмов, имеющих, как правило, ярко выраженную оценку. Они номинируют как представителей властной, политической элиты, так и события, явления, которые с этой элитой (политикой, властью) связаны. Рассмотрим такие языковые единицы конкретнее.

Традиционно, наибольшую группу представляют слова, в основе которых лежат исторически значимые реалии или фамилии и имена политиков: **майданизация**: *«Майданизация политических решений достигает абсурда»* (АиФУ, № 51, 2006); **кучмизм**: *«Разбогатев при кучмизме, толстосумы вывели людей бороться за свои высокие должности»* (АиФУ, № 47, 2005); *«Политики шумно обсуждают кучмизм и друг друга»* (Коммунист, № 96, 2005); **лукашизм**: *«Народ уже устал бороться с лукашизмом»* (АиФУ, № 32, 2007) и под.

Суффикс **-изм** традиционно используется и для образования новых слов, которые обозначают некоторых абстрактные понятия современной политической жизни. Любопытны и показательны в этом плане производные от политических рекламных элементов (*оранжевый* и *«Наша Украина, нашеукраинский»*). Например: **оранжизм**: *«Аслунд как зеркало **оранжизма**»* (Коммунист, № 76, 2005); **нашизм**: *«Нашизм не может решить до банальности простые задачи»* (Коммунист, № 96, 2005) и под.

Суффикс **-щин(а)**, в отличие от **-изм**, всегда имеет яркий оттенок неодобрительности, осуждения и связан с характеристикой идейных, политических течений негативного характера. Производящими основами в словах с этим суффиксом являются имена собственные, называющие политических деятелей, скомпрометировавших себя в глазах общества, например: **березовщина**: *«Многие задумываются, а не стоит ли*

вернуться к *березовщине*» (АиФУ, № 35, 2005), «А всему виной *березовщина*, которая вас шантажирует» (Коммунист, № 74, 2005); *Бен-Ладовщина*: «Дорога к *Бен-Ладовщине*» (Коммунист, № 78, 2005), «Начавшись, *Бен-Ладовщина* никак не закончится» (Правда Украины, 3.02.2005) и др. Отметим, что слово *Бен-Ладовщина*, образованное на основе фамилии человека, не имеющего отношения к Украине, активно употребляется для обозначения внутриукраинских политических реалий.

Суффиксы *-ец/-овец* и *-ист* активно «продолжают» участвовать в современной речи в процессе образования имен собственных. Тут наиболее частотны названия сторонников политика или политического течения. Ср.: *симоненковец*, *зюгановец*, *путинист*, *лукашенковец*, *жириновец*, *БЮТовец*, *нашеукраинец* и под.

Характерной чертой нашего времени считается усиление личностного начала. Имена лиц порождают целые серии производных разнообразной семантики и структуры. Шире всего используются фамилии политических и общественных деятелей: *ющенко**вец*: «...*Ющенко*вец претендует на присутствие в списках...» (АиФУ, № 46, 2005); *путин**цы*: «...*Путин*цы нашли общий язык с «бронзовым призером» гонки – «яблочником» М. Амосовым» (АиФУ, № 41, 2003); *антиющенковский*: «...его видят предводителем *антиющенковской оппозиции*» (Правда Украины, 24.03.2005); *Кучмо-ющенковские*: «*Кучмо-ющенковские силы*» (Коммунист, № 76, 2005); *антипутин**цы*: «...*Антипутин*цы готовят сюрприз для президента» (Комсомольская правда, 4.08.2005); *тимошенко**вцы*: «*Тимошенко*вцы могли бы и принять предложение» (Факты, 17.02.2005); *януковичи*: «*Януковичи* предпочитают не слишком-то прогибаться под Москву» (АиФУ, № 1–2, 2005); *кучмисты*: «Лица наших *кучмистов* как-то сникли» (АиФУ, № 32, 2004); *симоненков**цы*: «...Поражение коммунистов-*симоненковцев*» (Правда Украины, 30.12.2004); *морозов**цы*: «*Морозов*цы все еще рассчитывают провести политическую реформу» (АиФУ, № 46, 2005) и под.

Отметим, что само по себе существование подобных слов, созданных по распространенным и продуктивным в языке моделям, – явление вполне нормальное и стандартное для языка. Особая их роль состоит в том, что практически с начала XX века дискурс бывшей Российской империи, затем СССР, затем государств, образовавшихся на его территории, наполнен словами, которые несут в себе отпечатки социальных противостояний, политических катаклизмов, идеологических оппозиций. *Монархисты*, *социалисты*, *ленин**цы*, *троцки**сты*, *трудо**вики*, *больше**вики*, *меньше**вики*, *беля**ки*, *махно**вцы*, *петлюро**вцы*, *сталин**цы*, *сталин**исты*, *зиновье**вцы*; *троцки**зм*, *меньше**визм*, *больше**визм*, *сталин**изм*, *социали**зм*, *брежне**визм*; *махнов**щина*, *рацидо**вщина*, *брежне**вщина*, *сталин**щина* – эти и множество не названных здесь из-за ограниченного объема тезисов слов-понятий, называют не просто лица и реалии, а имплицитно выступают в коллективном и индивидуально-личном сознании как маркеры патогенных процессов и социальных конфликтов. И эта группа слов постоянно пополняется, создавая у носителей языка ощущение непрекращающихся политических противоречий и социальных разногласий. Кроме того, если в первой половине XX века эти слова употреблялись, преимущественно в разговорной и ораторской речи, то с конца XX столетия они активно функционируют во всех жанрах разговорного, публицистического стилей, находят место в официально-деловых документах. Они продуцируются и используются современными СМИ, и это способствует активному распространению данной группы неологизмов в массовой речи.

СФЕРА ЭКОНОМИКИ КАК ФРАГМЕНТ СПЕЦИАЛЬНОЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КАРТИН МИРА

Индивидуальные знания писателей и поэтов об окружающем мире вербализуются в их произведениях и, входя в состав целостной художественной картины мира, взаимодействуют с индивидуальными наивными, специальными, культурными и другими знаниями читателей. Имея собственное представление об окружающем мире, читатель по-своему интерпретирует полученную информацию. Нас заинтересовала проблема отражения экономической сферы деятельности человека в художественной картине мира и то, как этот экономический фрагмент художественной картины мира соотносится с современным специальным подязыком экономики, которым сегодня в значительной мере владеет современный читатель, будучи или нет специалистом в данной сфере деятельности.

Сложности в понимании любого художественного текста обусловлены чаще всего разнообразием его лексических единиц, которые читателю не понятны или которые он может понять неверно, осознавая это или не подозревая о том. Объективно к такой группе лексики относят диалекты, историзмы и архаизмы, а также термины различных наук. Однако специфика художественного текста не предполагает широкого использования специальной терминологии. С другой стороны, экономические отношения, являясь одними из важнейших для человека, не могли не найти в данных текстах отражения. Исходя из этого утверждения, мы поставили перед собой цель получить общую картину такого отражения, поэтому сначала обратились к лексикографическим источникам, в целом отражающим трудности восприятия художественного текста.

Языковым материалом исследования послужили слова и сочетания, собранные методом сплошной выборки из двух лексикографических источников: «Словаря лексических трудностей художественной литературы» [1] и «Словаря редких и забытых слов» [2]. Общее количество языкового материала составило 306 лексических единиц, ровно по 153 из каждого источника. Авторы данных словарей в качестве языкового материала привлекали тексты писателей и поэтов «золотого» и «серебряного» веков русской литературы (частично конца XVIII века во втором названном источнике). Из всего списка авторов 31 оказался общим в обоих словарях. При этом всего 10 слов и сочетаний в словарях совпали или соотносятся семантически или только по форме. Таким образом, можно утверждать, что материал взятых словарей практически не дублируется. Языковой материал отбирался, опираясь на анализ толкования словарной статьи, критерием отбора служили семы, имеющие отношение к промыслу и торговле, денежным отношениям и деньгам вообще, владению имуществом и подобное, имеющее отношение к экономике. Анализ собранного материала выявил несколько групп лексического материала.

Лишь в одном из источников [1] введены пометы: *спец.* (специальный) и *торг.* (торговый), подтверждающие отношение лексической единицы к интересующей нас сфере или вероятность такового при наличии первой пометы. Однако слов и сочетаний с указанными специальными пометами в собранном материале оказалось всего два. Все остальные лексические единицы даются в словарных статьях без помет или с пометами *уст.* (устаревшее) или *диал.* (диалектное). В двух случаях в самом толковании слова присутствовало прямое указание на сферу экономики: *транспорт* – в бухгалтерских операциях – перенос итога с одной страницы на другую [1, с. 312]; *рес-*

контро – книга, применявшаяся в бухгалтерии советских учреждений в довоенный период для вспомогательного учета расчетов с различными организациями и лицами [1, с. 389].

Значительную группу лексических единиц (71 наименование) составили названия монет и других денежных знаков, имеющих хождение в разных странах в различные исторические периоды. Данный пласт лексики, как известно, имеет отношение к истории экономической науки и находит отражение в современных экономических терминологических словарях. Поскольку, с одной стороны, художественная картина мира соотносится с обыденным мировосприятием, а экономические отношения характерны как для последнего, так и, с другой стороны, являются специальной сферой и репрезентируются в специальном подязыке науки, – мы сопоставили полученные результаты с данными ходового толкового экономического словаря [3]. Так, 18 (из 71) наименований монет и других денежных знаков нашли отражение и в данном современном экономическом словаре. Среди них: *куна́* (денежная единица в Древней Руси, равная одной двадцать пятой части гривны [2, с. 206]), *асс*, *дублон*, *дукат*, *талант*, *фунт* и *эфимок* (иностранные монеты в Московской Руси в XVI–XVII вв. [1, с. 103]). В этой группе лексических единиц и такие: *гривенник/гривна*, *грош*. Взятый нами экономический словарь толкует их как историзмы с указанием того, что гривна является и денежной единицей Украины с 1996 года [3, с. 72]).

Интересна группа наименований дореволюционных денег, внутренняя форма которых связывалась с цветовой гаммой: *красенькая/красная* (10 рублей), *серенькая/серенькая бумажка* (200 рублей), *желтенькая*, *синенькая/синица/синюха* (5 рублей), *беленькая* (25 рублей), *зеленькая* (3 рубля), *радужная бумажка/радужная* (100 рублей). При этом сочетания *беленькая ассигнация*, *красенькая ассигнация*, *синяя ассигнация* словарь дает с пометой «устойчивое сочетание» [1, с. 32–33]. Пометой же «разговорный» снабжено только слово *бумажка* (бумажный денежный знак [1, с. 50]), которое является синонимом всех перечисленных «цветных» наименований. Еще один синоним, но с пометой «устаревшее» – *билет* (бумажный денежный знак, с примером устойчивого сочетания *четвертной билет* [1, с. 41]). И *червонный* (название золотой монеты в донпетровской Руси [1, с. 343]), *червонцы* – вообще монеты, золото, деньги [1, с. 343], а *арабчик/арапчик* – неполновесный или обрезанный червонец [1, с. 30].

Особый интерес для нынешнего читателя представляют слова, которые могут оказаться знакомыми, однако иметь значение, отличное от современного. Так, например, с иллюстрацией цитаты из чеховской «Чайки», словарь толкует значение слова *эмеритура* так: «В дореволюционной России – пенсия, выдаваемая из фонда специальных взносов служащих» [1, с. 359]. В современном же экономическом словаре значение данного термина отличается: «капітал, що утворюється за рахунок внесків працівників і буде використаний у майбутньому як джерело виплати додаткової пенсії» [3, с. 110]. Распространенный термин *экономический* также может трактоваться неверно, так как в XIX в. он обозначал «находящийся в ведении правительственного учреждения, занимающегося хозяйственными делами» [1, с. 357–358]. Или еще примеры: *аудитор* – «чиновник военного судопроизводства, исполнявший одновременно обязанности прокурора и следователя в суде» [1, с. 34], *биржа* – «торговая площадь; место стоянки извозчиков» [1, с. 41].

Особая, хотя и немногочисленная группа языкового материала вызывает интерес в связи с тем, что в русском языке лексические единицы этой группы (или однокоренные наименования) являются устаревшими, а в украинском сохранились в составе современной экономической терминологии. Так, *скарбница* как «в старину на Украине – казна, место хранения казны» [2, с. 425] стержень своего лексического содержания

(связь с государственной казной) сохраняет в терминологических сочетаниях *скарбнищка емісія* и *скарбнищкі ноти*. Или прилагательное *мытный* в своем первоначальном значении присутствует в ряде экономических терминов украинского языка: *митний огляд*, *митний тариф*, *митна сплата*, *митна територія* (плюс однокоренное *митниця*); суть первоначального значения слова *хабаря* «взятка, барыш» [2, с. 518] сохраняется в однокоренном термине украинского языка *хабарництво* как «протизаконне одержання грошей» [3, с. 299].

Анализ собранного языкового материала позволил выявить любопытные синонимические ряды лексических единиц, характеризующие как художественную семантику, так и оценку различных экономических отношений. Например, синонимический ряд *взятка*, *посул*, *барашек в бумажке*, *бакиши* соотносится с синонимами *взяточник*, *краптивное семя*, *куроед*, создавая общую картину насмешки и осуждения (плюс *мздоимство* – *взяточничество*). Соотносятся с данными единицам метафорическое сочетание *пирог с казенной начинкой*, имеющее значение «нажива за казенный счет» [2, с. 321] и *хаптурки* («казнокрады, расхитители, грабители» [2, с. 519]).

В дальнейшей работе предполагается анализ устойчивых и метафорических лексических единиц. Перспективой проведенного исследования может быть изучение индивидуально-авторских картин мира через анализ словарей писателей и/или художественных текстов с опорой на проведенный анализ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Макаров В. И. Словарь лексических трудностей художественной литературы / В. И. Макаров, Н. П. Матвеева. – К., 1989. – 367 с.
2. Сомов В. П. Словарь редких и забытых слов / В. П. Сомов. – М., 2002. – 605 с.
3. Українсько-російський економічний тлумачний словник / авт.-упор. В. М. Копоруліна. – Х., 2005.

В. М. Стехіна (Київ)

ДІАЛОГ ЯК РИТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

Останнім часом діалог розглядається як риторичний дискурс. Протягом кількох століть він привертая увагу лінгвістів, філософів, психологів, політологів, соціологів, письменників як особлива гострополемічна форма тексту, що дозволяє зіштовхнути і протиставити різні думки, погляди й теорії, показати їх взаємозумовленість, взаємодію та розвиток. Теорія діалогу пов'язана з широким колом лінгвістичних проблем і виходить за межі мовознавства. Увага до діалогу виявляється всюди, де є інтерес до людських відносин, із діалогом ми пов'язуємо уявлення про комунікацію, взаємодію, контакт. Розглядають проблеми «важких людей» у спілкуванні, способи спілкування з «важкими» співрозмовниками, мобільні, регідні, домінантні й недомінантні співрозмовники, рольовий трикутник у діалозі: «переслідувач», «рятувальник», «жертва», маніпулятивні ролі в діалозі (за концепціями Е. Берна та Е. Шострома)[1; 6]. Аналізуються співрозмовники з точки зору «батька», «дорослого», «дитини», особливості гендерної поведінки в режимі діалогу, етична коректність «підбудови» під співрозмовника. Вирішуються питання про те, як вгамувати «людину-танка» чи заохотити «мовчуна». Виділяють різновиди діалогу: формальний, ігровий, діловий, духовний. Важливим є аналіз неусвідомлених і свідомих маніпуляцій комунікантів у процесі діалогічного спілкування. Саме в дискурсі діалогу виявляється егоїзм людини або її толерантність, вміння прислухатися до чужих думок. Небезпечними є риторичні маніпуляції в сучасних харизматичних сектах.

Дослідження діалогічних текстів і закономірностей розвитку діалогічного мовлення становить одну з провідних проблем сучасного мовознавства. Починаючи з дев'яностих років XX століття, діалог визначають з урахуванням діалогічної теорії М. М. Бахтіна та його послідовників[2; 3; 4].

Недоцільно категорично розділяти діалогічне й монологічне мовлення. Діалогічний текст тісно пов'язаний з авторським задумом, провокується ним. Автор зумовлює діалогічні висловлювання, що складаються з монологічних, окремі монологи створюють мотив для виникнення діалогу. Єдність діалогу виявляється в його смислі, темі, змісті й композиції. Він надає авторові можливість змінювати засіб розповіді, переходити від опису до прямого зображення дії, робити його рельєфним, конкретним, емоційно-діяльним. Через діалог журналісти намагаються відобразити власне бачення оточуючого світу, іронічно й саркастично показати негативні тенденції сучасної дійсності, передати переживання й емоції. Наразі виділяється ряд ознак, що характеризують сучасні тексти і діалоги: поєднання різних стильових тенденцій, опозиційність до традиції, універсальність проблематики, позачасовість і позапросторовість зображення, гіперрецептивність, епатажність, іронічність, пародійність мовлення, зміна функцій автора та героя, культ незалежної особистості, відкрита форма, гра з текстом і читачем, вичерпність, мовчання, перформанс, відсутність, розсіювання, інтертекст та інші. Іронія розглядається як засіб знаходження істини в процесі діалогу.

Сучасні медійні тексти часто створюються під впливом ідей постмодернізму. Характерною ознакою, однією з важливих інтенцій є прагнення повернути масового читача, а не слугувати «обраним». Розмежування елітарної культури і культури масової практично втрачає сенс, відбувається елітаризація масової культури і омасовлення елітарності. Яскрава риса постмодернізму – схильність до гри з текстом і читачем має джерелом іронію («несерйозність»). Автор перетворюється на скриптора, твір – на палімпсест, можна залучити до гри читача, віддавши йому частину «текстотворчих» функцій. Постмодерністи, прагнучи зробити «своїм» як елітарного, так і масового читача, живуть надією на появу ідеального читача. В тлумаченні текстів вони віддають йому ініціативу. Автор часто сам не уявляє, як може зрозуміти, витлумачити, інтерпретувати його твір читач. Багаторівневе кодування творів є програмною настановою постмодерністів.

Діалоги в сучасних медіатекстах виконують специфічні задачі, відображають індивідуальний стиль автора.

В сучасному діалозі яскраво виявляється новий вид текстової зв'язності – прагматичної. Прагматичні зв'язки – зв'язки між репліками діалогу, в які істотним чином включається мовленнєвий акт автора, з його умовами, учасниками, презумпціями учасників, з урахуванням природних законів сполучуваності реплік. Автори текстів, намагаючись відійти від канонів і норм літературної мови, дедалі частіше ігнорують правила і використовують такі відхилення:

- відхід репліки героя від контексту твору,
- невиправдане зловживання співвідносними репліками,
- проекція власного розуміння речення репліки на контекст.

Діалогічне мовлення допускає лексичні неточності, логічні збої, порушення й редукування граматичних форм. Часом зовнішня неясність реплік надає їм особливої вагомості й виразності. Діалог, позбавлений фразеологічності і просторічних висловлювань, стає біднішим і недостатньо виразним, менш влучним і дотепним. Фразеологізми, вжиті авторами в діалогах, служать засобами наповнення синонімічних і лексичних одиниць, розширюючи образ. Вони позитивно впливають на плавність, невимушеність реплік, підвищують ситуативну направленість і

стилістичну диференціацію висловлювання. Проте автори іноді зловживають використанням фразеологічних, діалектичних та інших подібних висловів, їх важко сприйняти і повноцінно зрозуміти.

Ситуація як сукупність художніх обставин і відношень, що створюють певні умови для діалогу, впливає на відбір вербальних засобів комунікації. Для діалогічних ситуацій важливим є моделювання, вживання реплік мовленнєвого етикету та культура спілкування. Ситуативність різною мірою характерна для кожного висловлювання персонажів. Вона тісно пов'язана з клішованістю. Рівень клішованості в сучасному медіатексті залежить від міри ситуативності, вибраної форми подання матеріалу, мовленнєвого рівня, характеру персонажа.

Важливим параметром стилю сучасного діалогічного мовлення є композиційний стандарт. Другий параметр – стереотипність. Вона стосується насамперед динаміки синтаксичних побудов, що конкретно знаходять втілення в структурних модифікаціях речення діалогу. Третій параметр – нормативність. Журналісти використовують різноманітні й оригінальні форми подачі діалогічного матеріалу.

Сучасні медіатексти мають ряд особливостей і не завжди звичне тематичне й історичне підґрунтя. Авторі застосовують різноманітні усталені й новостворені форми творення діалогів і подачі реплік його персонажів – відсутність авторських ремарок, подачу реплік у лапках, створюючи відділеність автора від його героїв, і, навпаки, безпосередню присутність автора у діалозі (розповідь ведеться в особовій формі), еліптичність і розлогість, вільний порядок слів, специфічне співвідношення висловлювань персонажів.

Редактор має враховувати лінгвістичний, стилістичний, структурно-синтаксичний та прагматичний аспекти творення медіатексту, діалогів у ньому, співвідносити розмовне й художнє мовлення персонажів, відчувати норму просторічних форм, стиль і нормативність лексики, узгоджувати репліки до оптимального вигляду і використовувати різноманітні підходи до опрацювання діалогічних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди / Э. Берн. – М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2007. – 224 с.
2. Винокур Т. Г. Диалогическая речь / Т. Г. Винокур // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева; [подгот.: Г. В. Якушева и др.] – 2-е изд., доп. – М.: Науч. изд-во «Большая Рос. энцикл.», 2002. – 707 с.
3. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связности диалога / Е. В. Падучева // Известия АН СССР. Серия лит. и яз. – М., 1982. – Т. 41. – №4. – С. 305–313.
4. Палихата Е. П. Лінгвістичні особливості діалогічного мовлення / Е. П. Палихата // Дивослово. – № 3. – 1995. – С. 29–31.
5. Радзиховский Л. А. Проблема диалогизма сознания в трудах М. М. Бахтина. – Режим доступа: www.voppsy.ru [Вопросы психологии]. – 2007. – 08 берез. [2008. – 17 трав.].
6. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / Эверетт Шостром. – М.: Дубль-В, 1994. – 128 с.

А. А. Таран (Київ)

ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ВАРІАНТНИХ НОМІНАЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ ПРАКТИЦІ

На сьогодні у мовній практиці мас-медіа і реклами дедалі активніше використовуються гібридні композиції, перша основа яких становить іншомовну лексику в неадаптованій формі, переважно в іншомовній графіці. Це різновид вкраплення – вживання у тексті з певною змістовою або стилістичною метою слів у звуковій та графічній формі мови-джерела [6, с. 78]. Досліджуючи лексичні інновації іншомовного по-

ходження в сучасній російській мові, Т. М. Полякова зазначає: «Залучення у мову-реципієнт іншомовних вкраплень різноманітних типів пов'язано з виконанням численних функціональних завдань (номінативної та прагматичної функцій), а використання вкраплень як семантично точніших номінацій, що перебувають на початковому етапі своєї адаптації в російській мові, відбувається нарівні з уживанням таких одиниць із метою експресії» [4, с. 17]. Л. П. Попко зазначає, що деякі неологізми – це засіб створення гламуру (бажання гарно жити) та епатажу. До цієї лексики дослідниця зараховує неологізми, що є своєрідним «портретом доби», та сленг; водночас, проаналізувавши «гламурну» лексику російської мови, Л. П. Попко визначила її особливості [5, с. 257]. Проілюструємо це явище своїми прикладами із сучасної української мовної практики: 1) ряд слів використовуються у тексті зі збереженням графіки мови-джерела (варваризми): *SMS* (Short Message Service «служба коротких повідомлень»), *PR* (Public Relations «громадські зв'язки, відношення з громадськістю»); 2) деякі слова транслітеровано кирилицею (макаронізмами). Крім того, одне слово може бути і варваризмом, і макаронізмом: *SMS/CMC*, *PR/ПР/niap*; 3) поширені складні слова, де запозичені основи поєднуються з питомими: *SMS-повідомлення* з подальшим його згортанням у просте афіксальне слово *SMS'ка*; 4) нестабільна орфографія: *месидж/меседж/месідж*; 5) неозапозичення беруть активну участь у словотворенні: *PR: PR-щик, PR-відділ, PR-менеджер, полімPR, полімPRмен* тощо. На думку В.Г. Костомарова, такі неозапозичення відповідають мовному смаку нашої доби, а саме: вишуканості мови, престижності номінацій для певних груп мовців [3, с. 110].

Таким чином, для відображення одного поняття зі спільним об'єктом номінації може існувати низка найменувань-варіантів, тобто таких, які певним чином здатні конкурувати за своїми формальними, семантичними або функціональними властивостями у мовній діяльності сучасного українського суспільства. Це спричинюють не лише позамовні (складність поняття, актуальність різних його аспектів), а й внутрішньомовні (наявність варіантних засобів вербалізації поняття) чинники. Варіантність як властивість сучасної мовної діяльності засвідчує ресурс, з якого мовці мають змогу вибрати найдоцільніше та найзручніше для означення нових понять, реалій, процесів суспільного життя. Вона закладає основу для розвитку мови.

Для окреслення параметрів стабільності інновацій послугуватимемося терміном **функціональний потенціал мовної одиниці**. Цей термін використовуємо за обґрунтуванням у статті Є. А. Карпіловської [2] і трактуємо його як сукупність парадигматичних (ієрархічних), епідигматичних (дериваційних та асоціативних) і синтагматичних (лінійних) відношень у системі мови й у тексті, її номінаційної та комунікативної активності.

Проаналізуємо функціональний потенціал популярної нині аббревіатури *VIP/vip*, яку поєднують із різними іменниками, вказуючи на високу якість, призначення для обраних того, що вони називають. У перекладних словниках кінця 80-х років ХХ століття, зокрема «Англо-російському словнику» В. К. Мюллера (М., 1988, 22-е стереотип. вид.), зафіксовано у списку найуживаніших скорочень аббревіатуру *V.I.P.* як текстове скорочення, з крапками після кожної літери – скороченого члена її базової словосполучки. Електронний перекладний словник LINGVO засвідчує, крім аббревіатури *VIP*, англійські композити з нею *VIP lounge* «вітальня для важливих персон, високопоставлених осіб (в аеропорту)» та *VIP treatment* «почесне, урочисте поводження; уважене ставлення». Часом таке написання цієї аббревіатури може зумовлювати зв'язок з іншим, ігровим, її тлумаченням, пор. російську назву передачі на телеканалі «Україна» «*V.I.P. – выгодно, интересно, престижно*» [2, с. 27]. Цікаво, що зараз є гатунок туалетного паперу *V.I.P.*, де ця аббревіатура розшифрована, як *Very Important Paper (a ne Person)*, тобто дуже важливий папір, а не персона, особа. У мовній практиці спо-

стерігається широкий спектр варіювання цього етимона, тому зустрічаємо написання номінації великими і малими літерами, з першою основою-вкрапленням і з цією ж основою у транслітерованому її варіанті, з нарошенням і без нього, пор.: *Там головний акцент ставиться на **ВІП-персон** (Україна молода, 30.03.2007). Для **вінів** спеціально проводилися майстер-класи під керівництвом головного хореографа Григорія Чапкіса (Україна молода, 14.12.2007). Серед затриманих житомирцями «**віп-персон**» – і капітан міліції, який теж сів за кермо напідпитку (Високий замок, 28.01.2009). Феофанія – це медичний рай, але ж **VIP-персони** як літали лікувати печінку за кордон, так і літають (Дзеркало тижня, 23.02.2008). ... гучні бенкети із **ві-ай-ні персонами** (Політика і культура, № 32 – 33 2003). Є. А. Карпіловська у текстах ЗМІ зафіксувала український відповідник – субстантивоване вживання цієї аббревіатури: У прохолодний вечір «**особливо поважні персони**» грілися теплом президентського прийому у дворі Софії. Незважаючи на «непрезентабельну» погоду, надвечір до Національного заповідника «Софія Київська» з'їхалися кілька сотень **VІPів** усіх мастей (обидва приклади з однієї статті в: Україна молода, 26.08.2006).*

Основа **VІP-** у певних контекстах вживання формує нові синонімічні об'єднання, напр.: ... у нас кількість **машин преміум-класу** є пропорційно-більшою, ніж в інших країнах (Експрес, 31.01.–07.02.2008). ... щоб ви отримували максимум задоволення від керування **автомобілем бізнес-класу** (Автоцентр, 24.03.2008). Тепер, коли Президент підкоригував пересування «**VІP-машин**», можливо, ставитимуться по-іншому (Високий замок, 21.02.2004). ... **пасажирські** перевезення мікроавтобусами **еліт-класу** (Вечірні Черкаси, 11.06.2008); або ... **VІP-нерухомість** від світових брендів індустрії (Високий замок, 16.11.2008). Харківське ТОВ «Моноліт» будівельний альянс» інвестує близько \$ 17 мільйонів у будівництво **житлового комплексу бізнес-класу** в центрі Сум (День, 06.05.2008); або ексклюзивні **VІP-телефони** (Україна молода, 14.07.2005). За участь у цих дослідженнях отримав телефон **преміум-класу** (Експрес, 13.03 – 20.03.2008).

Водночас ця інновація поповнює або створює гіпонімічні об'єднання на зразок **VІP-персона** і **VІP-клієнт**, **VІP-гість**, **VІP-пасажир**, **VІP-жінка**, **VІP-в'язень**, **VІP-убивця**, **VІP-стажер**. Транслітерування цієї аббревіатури – **віп** – ще більше затемнює для українського мовця, що не знає англійської мови, її зв'язок з вихідною словосполучкою, а отже, такий мовець сприймає цю основу як самостійний компонент слова зі своїм власним значенням «дуже важливий, поважний». Ще І. О. Бодуен де Куртене закликав розглядати запозичення на ґрунті мови-реципієнта, а не мови-донора [1]. «Сучасний словник іншомовних слів» О. І. Скопненка і Т. В. Цимбалюк (К., 2006) фіксує транслітеровану форму основи **віп**, не співвідносно з англійською словосполучкою, уживану (також і в офіційних документах) для позначення відомих державних і політичних діячів, впливових чиновників, знаменитих людей зі світу культури та мистецтва, які мають привілеї в аеропортах (спеціальні зали), на транспорті тощо [7, с. 142].

Прикладом гіпонімічної групи є також загальні назви, об'єднуювачем-гіперонімом яких є **VІP-зал** «велике приміщення для багатолюдних зборів, засідань, занять», а лексемами-конкретизаторами, співгіпонімами **VІP-зона/VІP Zone/віп-зона**, напр.: *Вона ховається у дорогих ресторанах, VІP-зонах футбольних стадіонів та концертних залів (Новинар, 3.07.2008). Вартість квитків: VІP Zone 750 грн. (афіша) План розташування арени, фан-зони, віп-зони доступний за посиланням (Новинар, 11.06.2008); **VІP-сектор/віп-сектор**: У мене у VІP-сектор квиток коштує 200 грн. (Новинар, 11.06.2008); **VІP-трибуна**. Однак заплановано влаштувати VІP-трибуну (Україна молода, 14.03.2006), **VІP-ложа / віп-ложа**.*

Графічно неасимільовані лексичні елементи беруть участь у словозмінних та словотвірних процесах мови-реципієнта, пор. *Серед VIP'ів бачили і сина Алена Делона* (Україна молода, 31.10.2006). *На Віденському балу вальсуватимуть дві тисячі VIPів* (День, 05.07.2007). Натрапляємо на похідні у різному написанні, напр.: *Показує дві він-кімнати*. Одна – у золотих тонах, на стінах – слова із пісень Ані Лорак. У другій – *«хай-він»* – голубі стіни з дзеркалами (Голос України, 27.10.2006). Лексема *хай-він* репрезентує функціонування основи *він* у препозиції і англійською означає ще вищу якість, ніж *він*, англ. *high* (*хай*) – високий. Зафіксовано варіантні похідні прикметників від літерних та звукових абrevіатур, пор.: *Не ображайтеся, хлопці, але рівень закладу тепер не тягне на VIP-івський...* (www.My Relax). *То вони знали, що ти їхатимеш, і зробили вінівський прийом* (www.My Relax). *Із Ю. Луценком у нас був свій ВІПівський вертеп* (блог «Юрій Покальчук»). Опрацьований матеріал засвідчує афіксальні похідні: *Начебто незалежна журналістика почала, захлинаючись, розчулюватися і розповідати, де вчитимуться мажорчики – внуки і діти VIPарів* (День, 08.09.2006). У сферах послуг охоче вживаються номінації, де *VIP* певною мірою замінює основу *спец-* з новомови радянських часів: *VIP-агентство, VIP-таксі, VIP-ескорт, VIP-магазин*. Крім того, матеріал унаявнює нові словосполучення із абrevіатурою *він/VIP*, напр.: *Ще один політичний «він», який протягом останніх років не пропускає Львівського форуму* (Високий замок, 28.01.2009); *тариф «Безлімітний VIP»* (реклама).

На підставі системного аналізу функціонального потенціалу основи *VIP/ВІП/він* можна твердити, що вона має всі підстави зайняти свою нішу у мовній практиці сучасного українського суспільства. Чинниками усталення і розвитку в сучасній українській мові різних варіантів адаптації цього англіцизма є формування у них парадигматичних (синонімічних, антонімічних, гіпонімічних) відношень з іншими номінаціями, а також їх словотворча активність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртене И.А. Об отношении русского письма к русскому языку / И. А. Бодуэн де Куртене // Избр. труды по общему языкознанию. – М.: АН СССР, 1963. – Т. 2. – С. 397–488.
2. Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій / Є. А. Карпіловська // Українська мова. – 2008. – №1. – С. 24–35.
3. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – СПб.: «Златоуст», 1999. – 320 с.
4. Полякова Т. М. Лексичні інновації іншомовного походження в сучасній російській мові (на матеріалі мови ЗМІ останнього десятиріччя XX – початку XXI ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02. «Російська мова» / Т. М. Полякова. – К., 2004. – 21 с.
5. Попко Л. П. Неологизация в языке как трансляция культурно-лингвистической национальной ментальности: монография / Л. П. Попко. – К., 2007. – 360 с.
6. Ткаченко О. Б. Вкраплення / О. Б. Ткаченко // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 78.
7. Скопненко О. І. Сучасний словник іншомовних слів / О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с.

Н. В. Труфанова (Кировоград)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЖАРГОННЫХ ИННОВАЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ ДИСКУРСЕ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ ПАТОГЕННОГО ТЕКСТА

Постоянные политические и социальные перемены ведут к переосмыслению действительности, что неизменно ощущается в языке. «Социальные изменения, характеризующие современную эпоху, ведут к превращению ранее периферийных единиц языковой системы на доминанты массовой публичной и личной коммуникации» – отмечают ученые [3, с. 15]. Этими доминантами становятся сегодня сниженная лек-

сика и особенно жаргон. Такой ситуации активно способствуют СМИ, «их ориентированность на живое непринужденное общение не только повлияла на изменения в нормах литературного языка в направлении их либерализации, но... вызвала сомнения в нерушимости и обязательности литературных норм» [1, с. 1].

Однако, несмотря на такую популярность и даже засилье жаргона, особенности его функционирования в современном массовом дискурсе еще недостаточно изучены. Темным пятном остаются причины такой активной экспансии сниженной лексики в сферу массовой коммуникации, а также вопросы формирования языкового вкуса и языковой культуры, еще меньше изучена реакция общества, общественного сознания и языковых личностей на эти явления. Одной из попыток проанализировать последний из указанных аспектов данной проблемы является наш доклад.

Изучению жаргона посвятили свои труды В. И. Даль, Е. Д. Поливанов, Д. С. Лихачев, Б. А. Ларин, К. Н. Дубровина, Ю. В. Бичай, Л. Павлюк, О. А. Семенюк, Н. В. Третьак и др. Сниженная лексика в контексте теории патогенного текста исследовалась в работах Б. В. Потятинника, О. А. Семенюка.

В указанных выше работах отмечено, что современный жаргон значительно отличается от традиционного. Уже советские лингвисты отмечали, что «в советское время заметно изменилась социальная сущность жаргонов и жаргонной лексики. Жаргоны возникают, как правило, в том случае...когда появляется потребность ярче, эмоциональнее передать представление о предмете...» [4, с. 226]. В постсоветский период целью употребления ненормативной лексики является уже не столько дополнительная экспрессия, сколько желание отнести себя к определенным социальным группам, так называемых «крутых». Сленг сегодня – атрибут престижа и свободы, точнее псевдопрестижа и псевдосвободы. К наиболее характерным чертам такого массового жаргона относятся:

- активизация стереотипов на разграничение «своего» и «враждебного» мира;
- выражение экспрессивной оценки, которая, по свидетельству Н. В. Третьак, «нередко становится проявлением языковой агрессии» [3, с. 5];
- организованность и регулярность превращают подобные жаргонные инновации в патогенный текст;
- неясность значения или многозначность;
- модность современного сленга отмечает Ю. В. Бичай, фиксируя «чрезвычайно высокую частоту употребления таких жаргонных по происхождению слов: *крутой, тусовка, беспредел, кайф* и под.» [1, с. 13];
- парадоксальность употребления;
- широкое употребление языковой игры;
- выдвижение на первый план манипулятивной функции.

Ощущая давление жаргонизированного языка, общественное сознание пытается сопротивляться, противопоставляя патогенному юмористический текст. Очень ярко неуместное употребление жаргона пародируется в произведениях В. Пелевина: *«мы каждый день становимся во много раз духовно круче»* [2, с. 39]. Красочно обыгрывается писателем употребление наиболее распространенных сленговых слов, типа *грохнуть, базар*: *«потому что знали – за базар придется ответить вискозой, фланелью и шелком на собственной груди»* [2, с. 28]. Особое внимание уделяет автор кличкам как жаргонным инновациям, популярным сегодня не только в блатной, но и в молодежной неформальной культуре: *«А мэр Петропавловска Александр Ванюков, больше известный в городе под кличкой Шурик Спиноза... Кстати, эту кличку он получил вовсе не из-за своих увлечений философией, а потому, что в самом начале своей карьеры убил несколько человек вязальной спицей»* [2, с. 93]. Не избежали своей критической участи и девизы, пословицы и слоганы с элементами ненормативной лексики:

«Чужую беду на пальцах разведу» [2, с. 31]. В смешные ситуации попадают герои Пелевина из-за многозначности некоторых слов: «В записке в резкой форме высказывалось требование, чтобы к вечеру на центральной улице «не осталось ни одного бугра» ... только список бугров, имевших офис или какое-нибудь дело на центральной улице (которая так и называлась — Центральная), занял две страницы» [2, с. 100].

Таким образом, сегодня жаргон является полноправным компонентом дискурса массовой коммуникации, однако мы говорим не о его традиционном понимании, а об определенных сленговых инновациях, называемых в лингвистической литературе модным массовым (популярным или бытовым) жаргоном. Дефектность функционирования жаргонных инноваций точно подмечается в литературных произведениях, ярким свидетельством этому является творчество современного писателя-постмодерниста Виктора Пелевина.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бічай Ю. В. «Модні» слова в сучасній російській мові (на матеріалі тлумачних словників і мовленнєвої практики мас-медіа кінця ХХ – початку ХХІ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. В. Бічай. – Дніпропетровськ, 2003. – 23 с.
2. Пелевин В. О. Фокус-группа: Рассказы и эссе / Виктор Пелевин. – М.: Эксмо, 2008. – 320 с.
3. Третьак Н. В. Жаргонна лексика в друкованих ЗМІ (номінативно-експресивна функція): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Третьак. – Київ, 2008. – 20 с.
4. Фомина М. И. Современный русский язык. Лексикология: учеб. для филол. спец. вузов / М. И. Фомина. – М.: Высш. шк., 1990. – 415 с.

Н. В. Устенко (Кіровоград)

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИСТЕМА ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (на прикладі мови роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» та автоперекладу В. Винниченка)

У наш час мовознавці активно вивчають фразеологічний фонд мови. Разом з тим, аналіз літератури показує, що бракує лінгвістичних досліджень, у яких аналізувалися б особливості узуального та контекстуального використання фразеологізмів мовною особистістю, сформованою в умовах двомовності. Особливо привертають увагу періоди активних соціальних змін, коли відбувається перебудова свідомості та, відповідно, мовної картини світу носіїв мови. Привертають увагу закономірності функціонування фразеологізмів в українському варіанті роману та російському перекладі, імовірно, здійсненого самим В. Винниченком.

Порівняльне дослідження функціонування фразеологічних засобів близьких мов, особливості реалізації фразеологізмів, введення їх у контекст дозволяє виявити рівень особистості, сформованої у середовищі двомовності. На особливу увагу заслуговують твори зі здійсненим автоперекладом. Зокрема, таким є і роман видатного українського письменника, драматурга, політичного діяча Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля».

Об'єктом вивчення є українські та російські фразеологізми, які функціонують в узуальному або okazіональному вигляді у мові роману Володимира Винниченка «Записки Кирпатого Мефістофеля». Основний фактичний матеріал складають фразеологічні одиниці (ФО), дібрані з україномовного тексту роману та тексту російськомовного автоперекладу.

Сучасні мовознавці зазначають, що авторський текст особистісний, індивідуальний. Вивчаючи мову текстів, дослідник виявляє смисл і роль в організації індивідуа-

льних і загальномовних одиниць, з'ясовує характер понятійних систем, реалізованих у текстах, що дає можливість досягнути і сам час. Те, що лінгвістика звернулася до дослідження комунікативно-дискурсивних мовних процесів, сприяло загостренню уваги на людському, чи то суб'єктивному, факторі у мові, зрештою, на виявленні того, як використовується мова суб'єктом мовлення залежно від його комунікативних інтенцій, фактора адресата, фону спільних для них знань про світ та ін. Як мовна особистість В. Винниченко сформувався у полімовному оточенні, і хоч російська не була рідною для письменника, проте нею він володів майстерно, що і підтверджують численні ФО тексту автоперекладу роману, наприклад: *«Экая бестия: ведь сам ни одному слову своему не верит, льстит самым беззастенчивым образом!»* [2, с. 339]; *«...вы, извините, ямля, трус и не психолог. Вы же дальше своего носа ничего не видите и не замечаете»* [2, с. 362]; *«Признаюсь, у меня мелькнула было мысль, что Клавдия Петровна не случайно встретилась мне тут...»* [2, с. 395].

У романі мовлення ведеться від першої особи, що зближує «Записки...» зі щоденниковими записами, це зумовлює такий вид комунікації як автокомунікація. Автор «Записок...» і сам Кирпатий Мефістофель – Яків Михайлюк виступають до якоїсь межі як одна мовна особистість, яка добирає і здійснює ту чи іншу стратегію і тактику викладу думок і використовує певний набір мовних засобів, зокрема узуальних та оказональних ФО.

У романі фразеологізми переважно виступають для характеристики когнітивної сфери діяльності людини. Вони позначають різноманітні почуття, відчуття, процеси мислення, мовлення: *«Олександра Михайлівна, не пустивши ані пари з уст, окутується в хустину і все з тим сами виразом, немов щось про себе вираховуючи, дивиться собі під ноги»* [1, с. 35]; *«...ноги й руки, як чужі. Голова так горить...»* [1, с. 126]; *«І тільки тепер, як слід, пригадую собі...Задав другого дня, ...вилаявся й махнув рукою, – хай самі собі дають раду»* [1, с. 138].

У діалогах, для яких характерний високий ступінь вираження мовної експресії, виступає кілька ФО в одному реченні або близькому контексті (*«Ах, Афанасий Павлович, дело касается вас, а не меня. Я решительно не при чем...мне необходимо знать сию секунду»* [2, с. 360]).

Функціонує широке коло трансформованих одиниць. Письменник вдається до різних способів трансформацій ФО: порушення граматичної форми; використання одиниць із розширеним чи усіченим компонентним складом, а також із заміненними відповідно до вимог контексту компонентами; характерною є подвійна актуалізація фразеологізмів: *«Для легеньких стрибань у гречку вона занадто багато говорила...»* [1, с. 21]; *«Панас Павлович, витріщивши на мене скла пенсне, ... слухає далі...»* [1, с. 35]; *«В глазах у меня стоит туман, и я невольно замечаю, что тяжело, трудно дышу. В ногах слабость такая, что я ...сажусь на стул»* [2, с. 244]; *«И я просил бы вас не говорить, ...что я тут замешан»* [2, с. 336].

Сучасні фразеологічні дослідження зосереджені здебільшого на одній мовній групі. У статті аналіз поширено на споріднені українську та російську мови. В. Винниченко знав і використовував російські фразеологізми у автоперекладі «Записок...», що і засвідчив аналіз тексту та порівняння з українським відповідником. Увагу звертаємо і на загальні лінгвальні процеси початку ХХ століття, зумовлені епохою соціальних зрушень, активного розвитку, змін лексичної і фразеологічної систем української мови. На добір мовних засобів роману, як лексичних, так і фразеологічних, позначилися й екстралінгвальні фактори, зокрема світогляд різних соціальних підгруп, віддзеркалення у свідомості людей певних історичних подій початку ХХ століття у Російській імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винниченко В. К. Записки Кирпатого Мефістофеля: Роман, повість, оповідання, п'єса / В. К. Винниченко. – Харків: Фоліо, 2006. – 382 с.
2. Винниченко В. Честность с собой: Повесть; Записки Курносого Мефистофеля: Роман / пер. с укр.; сост., подгот. текста и вступ. ст. Ю. Барабаша / В. Винниченко. – М.: Худож. лит., 1991. – 464 с.

Н. А. Хабарова (Днепропетровск)

КЛИШИРОВАННЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ФОРМЫ ИНФОРМИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ (на материале инфо-текстов)

Дискурсивные тексты информационной направленности обладают общими чертами: 1) информационной насыщенностью; 2) клишированными языковыми формами. Общее количество информации, содержащейся в тексте, – это информационная насыщенность, то есть сатурация, способ словесного сокращения информации. Инфо-тексты являются яркими примерами информативности, несмотря на сжатость стиля, ограниченность печатных знаков. Под инфо-текстами мы понимаем краткую характеристику сообщения, его части или совокупности сообщений с точки зрения содержания, назначения, формы и других особенностей. Инфо-текст носит информационный, пояснительный и рекомендательный характер, ориентируется на массовую аудиторию. Мерой и основой информативности сообщения являются его новизна, актуальность, доступность восприятия.

Эмоционально окрашенная лексика – оценочная – это лишь одна форма словесного воздействия, которая привлекает внимание адресатов, удерживая их интерес: *красивый, публичный, известный, потрясающий, эксцентричный, меткий, полезный, дебютный, безупречный, успешный, трепетный, полезный*.

Примером лексических единиц, отвечающих за содержательную часть текста, являются глаголы: *воскресить, превратить, указать, пройти, будет* (именно глагол быть в форме будущего времени, который предвосхищает результат, интригует), *заниматься, становится, происходить, предстоять, содержать, накапливать, приходить, говорить, утверждать, полагать, думать, заметить*. Они активно обосновывают, аргументируют полезность интересной информации, вызывают интерес. Данный пример демонстрирует также тот факт, что создатель рекламного текста (адресант) «определяет меру своей ответственности за содержание сделанного сообщения» [2, с. 10].

В качестве эксплицитных маркеров аргументативного типа речевого воздействия являются предикативы: *Модные в последнее время тенденции – выпускать книги с советами о том, как быть сильной, красивой и уверенной...* (инфоанонс книги Ксении Собчак «Стильные штучки Ксении Собчак»); *Украинская женская литература регулярно пополняется новыми яркими именами...* (инфо-анонс книги Светланы Поваляевой «Оригами-блюз»); *Эта книга воскресит в памяти смешную неудачливую девушку балзаковского возраста...* (инфо-анонс книги Линды Ленхофф «Жизнь а la mode»).

Аргументация рассматривается как дополнительное доказательство, средство разъяснения непонятной мысли, чему и способствуют в приведённых примерах оценочные предикативы аргументативного типа: *модный, стильный, смешной, яркий, обожательный, весёлый, заботливый*.

Оценочная лексика, функционирующая в любых рекламных обращениях, по мнению В. В. Зирки, «представляет собой важное манипулятивное орудие, посредством которого и осуществляются коммуникативные стратегии: воздействие и побуждение»

[3, с. 60]. Правила и формы речевого воздействия так же выражаются в разнообразном употреблении заимствований, которые выполняют функцию аргументирования и убеждения, например: *бой-френд, гид, шоу, атрибуты, бестселлер*. Сопричастность к миру престижа, прогрессу цивилизации не вызывает двусмысленной трактовки заимствований иностранного происхождения при условии уместного употребления.

Убеждать, побуждать можно не только при помощи действия, но и при помощи слова, примером чему являются тексты рекламных посланий. Особенность телевизионной рекламы заключается в насыщенности существительными иноязычного происхождения, называющими представляемый товар и подлежащими дальнейшей расшифровке. Рекламируемый объект привлекает внимание аудитории благодаря употреблению заимствованной лексики. Визуальное и звуковое сопровождение образа усиливает новизну информации. Название торговой марки, переданное латинской транслитерацией (*Beauty, Shwarzkopf, Herber, Pampers*), раскрывает основное качество товара, которое отличает его от иных, представленных на рынке. Иногда название бренда переносится на рекламируемый объект, не создавая трудности при декодировании информации. Перечисленные лексические единицы в данном случае выступают манипулятивной лексикой.

Немаловажную роль в создании прагматического эффекта убеждения в истинности слов говорящего играет выбор понятий определенной семантики. Среди них следует отметить использование таких глаголов, как *знать, видеть, понимать, представлять, замечать, думать* и т. п.; номинативных конструкций, обладающих семантикой персонифицированного характера: *жизнь перечеркнуть, признать жизнь, перешагнуть возрастной рубеж, надежда есть*; конструкций, выраженных числительными: *во-первых, во-вторых, в-третьих*; наречий, определяющих истинность аргументации: *правда, как положено*.

Рассмотренные примеры речевых форм подтверждают теорию Т. В. Анисимовой о том, что «задача внушения – создать у адресата ощущение добровольности восприятия чужого мнения, его актуальности, привлекательности» [1, с. 18]. Персонифицированные метафоры в сочетании с глаголами, объединёнными концептом «понимание», создают эффект внушения, навязывания готового мнения адресату путем воздействия на подсознание.

Оценочные лексемы, заимствования, метафорические концепты являются показателями сатурации информационных текстов. Они образуют своеобразный социальный феномен в определённый временной период, играют ведущую роль в современном использовании языка как средства воздействия, обладают общими системными и специфическими текстовыми характеристиками, реализуют цель информирующего воздействия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анисимова Т. В. Типология жанров деловой речи (риторический аспект): автореф. дис. ... д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 / Т. В. Анисимова. – Краснодар, 2000. – 46 с.
2. Арутюнова Н. Д. Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис / [Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булыгина и др.]. – М.: Наука, 1992. – 281 с.
3. Зирка В. В. Лексика реклама: уч. пособие / В. В. Зирка. – Д.: Изд-во ДУЭП, 2006. – 96 с.

ЗАИМСТВОВАНИЕ КАК СПОСОБ ПОПОЛНЕНИЯ СПОРТИВНОЙ ЛЕКСИКИ

Развитие науки, совершенствование техники, постоянное увеличение информации об окружающем мире – всё это порождает большое количество новых понятий, для которых язык должен найти выражение. Развитие общества во всех сферах деятельности непременно ведёт к увеличению словарного состава языка и количества значений слов. Одним из способов пополнения словарного запаса является заимствование. Русский язык на современном этапе находится в стадии постоянного поиска новых номинаций, поэтому исследования в области заимствований не утратили свою актуальность.

Современное общество уделяет большое внимание межнациональным и межкультурным отношениям. Одним из объединяющих социальных явлений является спорт. Феномен спорта находится в центре внимания специалистов разных научных направлений, в том числе и лингвистов, для которых особый интерес представляет язык спорта. Основные тенденции изучения – это лексико-семантические группы в спортивной лексиконе, методы пополнения словарного состава, роль иноязычных слов и их пути перехода в общеупотребительную лексику.

На сегодняшний день практически не существует языка, словарный запас которого не обогащался бы за счёт иноязычных заимствований.

Термин *заимствование* трактуется по-разному. Заимствование рассматривается как элемент чужого языка (слово, морфема, синтаксическая конструкция и т. д.) и как процесс перехода элементов одного языка в другой. Обычно заимствуются слова, реже синтаксические и фразеологические обороты [1, с. 158]. Заимствования могут быть прямыми (из языка в язык) и косвенными (через посредство других языков).

Определённый виток развития той или иной сферы человеческой деятельности или появление новой реалии оставляет свой отпечаток в лексическом составе языка.

Естественно, что становление и развитие спорта также вносило и вносит свои коррективы в русский язык.

В настоящее время на нашей планете развивается огромное количество видов спорта. И каждый вид стремится к популяризации. Межкультурные и межнациональные связи приводят к перемещениям спортивных увлечений. Однако, чтобы сделать новый вид спорта развивающимся, необходима понятная для всех коммуникация в этой сфере.

В каждом виде спорта существуют свои правила, по которым проводятся соревнования и в которых оговорены размеры, покрытие спортивной площадки, оборудования, используемого в данном виде спорта, продолжительность времени игры, количество игроков, принимающих участие в игре, правила начисления очков, правила проведения замен и пр. И когда определённый вид спорта приживается в иноязычной стране, то предстаёт проблема переноса всех понятий и номинаций, связанных с данным видом. Заимствования названий из языка-оригинала помогают решить эту проблему, таким образом, пополняя лексический состав языка-реципиента.

Спортивная лексика составляет обширный и разнообразный пласт слов. Все заимствованные термины из области спорта можно разбить на следующие группы:

1. Название видов спорта (*армрестлинг, джиббинг, роллеркей*).
2. Название спортсменов (*дайвер, пэйнтболист, файтер*).
3. Наименование спортивного инвентаря/оборудования (*кошонет, кайт*).

4. Название спортивной одежды/экипировки (*бутсы, кимоно*).
5. Название спортивной площадки, её частей (*корт, линия флага*).
6. Название ситуаций/положений в игре (*страйк, плей-офф*).
7. Термины из правил: название ошибок, нарушений, наказаний (*пенальти, овертайм, гандикап*).
8. Название движений, приёмов (*фристайл, хук*).
9. Наименование соревнований и их частей (*моторалли, стоп-стайл*).
10. Название препаратов (*анаболики, стероиды, допинг*).

Можно выделить несколько главных причин, почему спортивная лексика постоянно пополняется новыми иноязычными словами:

- потребность в наименовании новой вещи, нового явления, нового вида спорта (*фингерборд, айсхоул-джампинг, дайвинг*);
- необходимость разграничить содержательно близкие, но всё-таки различающиеся понятия (*бегун и спринтер* – бегун на короткие дистанции);
- необходимость специализации понятий (*судья и рефери* – спортивный судья);
- замена словосочетаний одним словом (*стайер* – бегун на длинные дистанции).

Социально-психологические причины:

- восприятие иноязычного слова как более престижного, лучше звучащего (*бол, сет*);
- употребление заимствованных слов в речи авторитетных личностей в средствах массовой информации.

Развитие нации может быть изучено по наполнению языка. Лексический состав русского языка находится в непрерывном движении. В нём отражаются все изменения в общественной, политической, экономической, научно-технической и культурной жизни. Развитие спорта также вносит изменения в словарный состав.

За последние несколько лет прослеживается стремительное развитие новых молодёжных видов спорта, движений, направлений (*паркур, бейсджампинг, фингерскейтинг, кайтсёрфинг* и т. д.), и в русском языке требуются новые лексические единицы для обозначения современных понятий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 685 с.

Т. Г. Юрченко (Мелітополь)

ІНДІВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НОВОТВОРИ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО, СТИЛІЗОВАНІ ПІД ЗАСТАРІЛУ ЛЕКСИКУ

Павло Загребельний належить до тих письменників, які відчують творчу потребу виходу за межі мовного стандарту і мають свої погляди на збагачення сучасної літературної мови. Його обурює безвідповідальне ставлення до слова, «стилістична убогість» тих, хто «прекрасну українську мову так щедро збагачує, сміливо вводючи в неї слова, що не снилися й великому Шевченку: *буя, мрево, рвійний, завше, покіль, відтак, котрий, сливе*». Мовний смак письменника формувався на класичній літературі, на зразках культивованої літературної мови, а його творчість невіддільна від історії рідного народу. Порівняйте таке висловлювання прозаїка: «Вбивали людей, але вбивали й слова. Що ж нам лишилося? Якись словесні протези, мумії, щось знікчемніле, завошивлене, як оте «завше», дерев'яне паліччя замість живої мови» [3, с. 486].

Індивідуальний словник Павла Загребельного не завжди задовольняв і задовольняє вимоги суворих критиків, працівників видавництва. Як зазначає сам письменник, перед публікацією роману «Диво» він одержав ряд зауважень щодо недоречності вживання таких слів, як *розбігані очі, зрозпачений, накірчив, вудженина, по намислі, держално, окраєць, архетипи, сталий, поконані, обстав, нерушимий, неубутній, на роздертя, виокремив, некліпно, верзякання, на змаг, личчя, кулився, вартісність, да-ність, лежаї, руннули, мацагурия, розкричаний, повітання, втишилося*. Павло Загребельний, «захищаючи» свої слова, називає їх звичайними, іноді трохи забутими, іноді менш уживаними, іноді не зовсім звичайної форми (*розкричаний*). «Але що ж у них протизаконного?» [2] – запитує він.

Вдумливо ставлячись до слова, Павло Загребельний ніколи не вдавався до невда-лих експериментів у сфері мовлення, дбав про природність і вишуканість художнього слова, схильючись до думки, що «питати треба не в словників, не в літер книжкових, а у матері в домі, у дітей на вулиці, у простого чоловіка на площі і дивитися їм в уста, як мовлять, так і писати»; «Ах, як би досягти того, щоб гостро сяяли слова, як нові, і водночас світилися тихо, мов старе, тьмаве золото» [2, с. 167]. Ця позиція письменника є визначальною як у пошуках нових мовних засобів, так і в стилізації давньої мови. Зауважимо, що поповнення словникового складу традиційно оцінюється як збагачення, прогрес мови. М. П. Кочерган, досліджуючи історичні зміни словникового складу мови, відзначає «чотири типи змін у лексико-семантичній системі: 1) зникнення слів; 2) зникнення значень слів; 3) появу нових слів; 4) появу нових значень» [4, с. 225].

На сьогодні переважно в художніх творах історичної тематики традиційно актуалізуються слова, що вийшли з ужитку. Вони використовуються для відтворення історичного колориту давніх епох, створення мовної характеристики персонажів, стилізації давньої мови. В індивідуальному словотворенні будь-якого письменника, в тому числі й Загребельного, з природою афіксальних морфем пов'язується найвища активність більшості морфологічних способів словотворення, зокрема: префіксації, суфіксації, префіксально-суфіксального способу тощо. Словотвірні та стилістичні потенції морфемі, індивідуальні можливості її використання формують наступна концепція: «Вона може до певної міри, як лава, затвердіти і скувати собою думку, але і під її поверхню клекоче і зберігає своє полум'я. Історичні та археологічні розкопки розкривають її динаміку і рух, але іноді і просто вдале застосування слова – особливо в поетичному мовленні – нагадує нам про живий дух, який б'ється під закам'янілими зморшками морфемі» [5, с. 389].

Конотацію архаїчності мають лексеми, утворені на основі спільнослов'янських префіксів **пра-**, **па-**, **су-** зі значенням «давнини». У більшості слів, успадкованих від спільнослов'янського періоду, ці префікси увійшли до складу кореня і можуть бути виокремлені лише з погляду етимології слів (*сутінь, парубок*). При оказіональному слововживанні такі префікси виділяються з семантичного погляду як окремі морфемі з дуже виразною семантикою, напр.: *...і так до безмежних глибин, до коренів і **пра-коренів**, до первнів і джерел* [3, с. 17]; *...а все, що при землі і ще нижче, до **сутеренів**, до глибин; ...плелися вони (див. стежки) в темряві, мов загадкові письмена, полишені нам далекими предками, найдавнішими предками, самою **праісторією*** [3, с. 558].

Побудовані за загальними законами словотворення чи всупереч традиційним моделям слів, новотвори здебільшого вступають у мотиваційні відношення з аналогічними словотвірними моделями, конкретними словами тощо. Так, за аналогією утворені лексеми: ***дієписець*** – літописець, ***безганебно*** – безгрішно, ***святотбливо*** – шанобливо, ***розкричані*** – розкидані, ***перестрах*** – переляк, ***живство*** – вбивство, ***ведмедно*** – руно. Пор. у контексті: *Не може бути постатей з **живства**, бо тоді природу можеш представляти зогидженою, а ти повинен прославляти досконалість божого*

творіння [1, с. 447]; – *Та й чому безпремінно свіжа шкура для машкарників? Хіба не знайдешся десь завалячого ведмедна торішнього або позаторішнього?* [3, с. 47] (тут **ведмедно** – шкура вбитого ведмеда).

Конотація архаїчності деяких новотворів П. Загребельного пов'язана з активним використанням такого малопродуктивного способу словотворення, як редеривація. Більшість кодифікованих слів, утворених способом редеривації, належать до розмовних: *розор, навпрост, розбрід* тощо. Найістотнішою особливістю цього різновиду є те, що нові слова творяться за допомогою так званого від'ємного суфікса. Якщо при звичайному суфіксальному способі до твірної основи додається словотворчий суфікс, то тут творення слів відбувається у протилежному напрямку. Редеривація відзначається високою активністю в авторському мовленні, особливо серед віддієслівних іменників, і підпорядковується різноманітним стилістичним завданням. Основне значення таких утворень – значення разової дії. Наприклад: **брех** *лисиць, вічний покван, розприск на всі боки*.

Віддієслівні іменники з нульовим суфіксом можуть означати процес чи результат дії: *Був я тоді великомучеником, але мав подолати нетеч стамбульського рабства бодай думкою; ...зібралось тут війська тисяч на сімдесят, і од менишого поруху цих натовпів незлічених ніби вітер проходив над долиною і грізний помурк пролунав у просторі*.

Менш продуктивними є деривати від суфіксальних іменників. Причина їх творення одна: уникнути слів із демінутивним суфіксом **-к-**. Дезафіксації підлягають утворення, вживані для позначення більшого, ніж звичайно, розміру: *...треба шукати обхідного шляху, минати цю несподівану запицу* [1, с. 43]. Тут **запина** ← *запинка*.

Імовірно, не завжди подібні слова можна кваліфікувати як наслідок зворотного словотвору, зокрема такі як **«можні», «пах»**, мотивовані, на перший погляд, словами **«заможні», «запах»**. Це не результат дезафіксації, а збереження давніших форм цих слів без префікса **за-**, оскільки вони не позначають якихось семантичних змін і вживаються як засіб відображення минулих епох: *...зсборбули ніздрями гарячий пах від карасів; ...гульбище для верховного проїзду князя та інших можених*. У мові історичної прози П. Загребельного виявляють стилістичну активність майже всі теоретично можливі види дезафіксації, зокрема: депрефіксація – *бийся впрост до короля* (пор.: розм. *навпрост* → оказ. **впрост**); «внутрішня депрефіксація» (від'ємна морфема знаходиться всередині основи мотивованого слова) – *Може, я зовсім безрадна?* [3, с. 262] тощо. Експресією розмовності позначені новотвори з нульовим суфіксом, що складають фонд живої (усної) мови. Напр.: – **Мовч!** – *суворо сказав Сивоок, бо вже вступали вони в Київ* [1, с. 98]; – **На змаг!** *Хто хоче, ставай туди* [1, с. 110].

Іноді функцію okazіоналізму виконує слово, що належить до застарілої, пасивної лексики: *...мій мир перетворився на розмир, моє здоров'я на недугу, а моє життя – на загибель*. Співвідношення **мир** – **розмир** формально і семантично не відрізняється, наприклад, від співвідношення **лад** – **розлад**, але семантичні відношення мотивації у цих парах спрямовані по-різному, оскільки **розлад** – загальновживане слово з негативною оцінкою, а мотивоване слово **розмир** виражає індивідуальну семантику, яка співвідноситься зі значенням лексикографічного джерела, а також вступає в аналогічні відношення зі словами **розлад, розбрат**.

Суперечливі семантичні асоціації викликає іменник **поличчя**, який мотивується іменником **обличчя**. На перший погляд, okazіоналізм вживається у такому ж значенні (тут «передня частина голови»), що й узуальний іменник, тільки з відтінком архаїчності: *...підгледівши, як Родим з особливою старанністю чаклує над новим Ярилом, побачив: дід дає богові своє поличчя!* [1, с. 33]. Слід зазначити, що при подальшому

розгортанні контекстних значень письменник актуалізує внутрішню форму слова таким чином, що іменник *поличчя* виступає у значенні «вираз обличчя» (пор.: *поличчя* – по лицею, по обличчю бачити): *...військовий плащ з настовбурченим коміром, високий офіцерський кашкет, звіряче поличчя між зеленавістю картуза й плаща* [1, с. 195]. Крім того, okazіonalізм *поличчя* у цьому ж таки романі («Диво») має ще один варіант – *личчя*, пор.: *Втікав од смерті, яка постала перед ним одразу в стількох жахлих личчях, і не знав, що у втечі своїй спіткає нову смерть* [1, с. 42]. Як свідчить останній контекст, за допомогою okazіonalісного слововживання актуалізуються етимологічні зв'язки у словах *лице* – *личина* (заст. *маска* або *зневаж. лице*).

Стилістичними настановами обумовлюється функціонування іменника *уй*, який вживається у значенні «дядько», напр.: *Коснятин, син Добрини, батькового уя. Доводився Ярославів дядьком, якщо розібратися* [1, с. 209]. Про однозначність семантики цього okazіonalізму свідчать і інші приклади: *Бо спершу Володимир на знак вдячності до свого уя, рідного брата матері своєї Милуші, проголосив його князем у Новгороді* [1, с. 209]. Як видно з наведених вище контекстів, письменник двічі дає okazіonalізму своє пояснення. І це не випадково, оскільки семантичні зв'язки між новотвором і словом, яке послужило основою для створення okazіonalізму, не є чіткими і однозначними. Не викликають сумнівів з погляду семантики й кореляційні відношення між діалектним *вуйко* і okazіonalізмом *уй*, який утворюється на основі діалектизму десуфіксацією і усиченням приставного звука [в]. Звичайно, у контекстному оточенні новотвір повністю пориває зі своїм корелятом і збагачується виразним відтінком «давнини».

Отже, застарілі слова в мові прози Павла Загребельного збагачені різними функціями і мають виразні конотації. Не утворюючи суцільних текстів, а вкраплюючись у загальноновживану лексику, лексеми з відтінком архаїчності надають висловлюванню відповідного спрямування, налаштовують на співтворчість автора з читачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загребельний П. А. Диво: роман / П. А. Загребельний. – К.: Вид-во: Рад. письменник, 1988. – 690 с.
2. Загребельний П. А. Неложними устами: статті, есе, нариси / П. А. Загребельний. – К.: Вид-во Рад. письменник, 1981. – 479 с.
3. Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай: роман / П. А. Загребельний. – К.: Фірма «Довіра», 1994. – 636 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підручник для студ. філол. спец. вищих закладів освіти / М. П. Кочерган. – К.: Вид. центр «Академія», 1999. – 288 с.
5. Шпет Г. Г. Сочинения / Г. Г. Шпет. – М.: Правда, 1989. – 574 с.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОДИДАКТИКИ, ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

С. В. Алёхина (Киев)

УЧЕБНАЯ АДАПТАЦИЯ ТУРЕЦКИХ УЧАЩИХСЯ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

В последнее время значительно увеличилось количество турецких учащихся в нашей стране. В Турции ценится и поощряется изучение и знание иностранных языков, в том числе русского и украинского. Географическая близость, значительный культурно-исторический опыт взаимоотношений между странами, сравнительно недорогое обучение и отсутствие конкуренции среди иностранных студентов за право получить высшее образование в украинских вузах – всё это привлекает турецкую молодёжь в нашу страну.

В русле национально-ориентированного, социокультурного подхода к обучению иностранных студентов постараемся понять и проанализировать особенности адаптации турецкого контингента, познакомиться с возможными проблемами и способами их преодоления в учебной сфере деятельности.

Студенты из Турции предпочитают коммуникативный тип овладения языком, предусматривающий обучение речи в процессе общения, когда формируются коммуникативные навыки и умения чтения, письма, говорения и слушания. Они обладают определённым лингвистическим опытом (изучали в школе английский язык). Некоторые из них посещали иноязычные (европейские) страны. На занятиях студенты охотно задают вопросы, чтобы получить нужную им информацию, при этом воспринимают и обрабатывают её, опираясь прежде всего на слуховой (аудирование) и речевой (говорение) каналы. Они любят пространные объяснения преподавателя, тяготеют к устному изложению материала в дополнение к объяснениям в учебнике. Будучи по типу общения преимущественно экстравертами, успешнее обучаются в коллективе в процессе активного взаимодействия с членами учебной группы и с преподавателем. Высоко оценивая межличностные контакты, стремятся создать в группе дружескую обстановку, любят юмор и шутку. Работают неспешно, без напряжения, с частыми перерывами. Организовывая речевую практику с ними, желательно включать такие задания: составление диалогов, разыгрывание учебных ситуаций, проведение тематических бесед, обсуждений, дискуссий, ролевых игр, предусматривающих как употребление заученных слов, фраз, выражений, так и самостоятельную творческую деятельность.

Студенты могут говорить много и охотно, но с многочисленными грамматическими ошибками. Благодаря фонетическому строю родного языка речевой аппарат турецких учащихся достаточно легко адаптируется к особенностям русских звуков. Но вот особенности грамматического строя турецкого языка порождают трудности в изучении ими русского языка. Поэтому следует обратить внимание на развитие внутреннего контроля, умения самостоятельно исправлять свои и чужие ошибки в речи.

Для развития навыков письма полезно практиковать диктанты, проверяющие, как студенты запоминают написание слов и фраз, различные типы изложений, сочинения, рассказы на заданную и вольную темы. Письменные самостоятельные работы, письменный контроль даётся студентам сложнее. Необходимо сочетать письменные виды

самостоятельных работ, контроля и диагностики с устными формами речи, в которых они преуспевают.

Обязательное систематическое упорядочивание учебного материала рекомендует-ся проводить с использованием обобщающих грамматических таблиц и подключением самых разнообразных аудиовизуальных средств.

Турецкие студенты достаточно быстро и легко осваиваются в языковой, социально-бытовой и учебной среде. Однако высокая учебная мотивация в первом семестре, поддерживаемая витальными потребностями жизнеобеспечения в Украине, постепенно понижается. Интенсивность участия студентов в учебном процессе, их познавательная активность, интерес к предмету значительно ослабевают во втором семестре. Поэтому уместно проводить коррекцию методической тактики и технологии обучения для поддержания и развития имеющихся мотивов и формирования новых мотивов и целей обучения.

Значительной мотивационно-стимулирующей функцией обладает оценивание результатов учебной деятельности студентов. Подведение итогов текущего, модульного и семестрового контролей, рейтинговое оценивание в баллах учебных достижений студентов, заполнение экранов (листов) учебной активности студентов – все эти мероприятия создают в группе и на факультете атмосферу соревновательности, поощряют здоровую конкуренцию в стремлении занять более высокую рейтинговую позицию по успеваемости. Мобилизуя волевую сферу, студенты развивают чувство долга за результаты решения учебных задач. Указанные современные технологии диагностики и контроля, несомненно, будут педагогически эффективными в достижении успешного результата в турецкой аудитории.

Особое внимание должно уделяться также интегративным социолингвистическим аспектам: новым возможностям для турецких студентов больше узнать о стране проживания, познакомиться с новой культурой, расширить границы общения, вступить в коммуникацию с носителями языка, интегрироваться в новую языковую обстановку.

Расширение жизненного мира студентов, круга их интересов через вовлечение их в подготовку и участие в олимпиадах, студенческих конференциях (профессионально-ориентированных, страноведческих, культурологических), педагогическое проектирование и организация интересного и содержательного досуга учащихся (заседания Клуба русского языка, русской песни, фестивали национальных культур, конкурсы-концерты, различные театрализованные проекты) будут способствовать более успешной и быстрой адаптации студентов к новой среде и условиям обучения, повышать их инициативность и ответственность.

Преподавателям в общении со студентами нужно быть тактичными, внимательными, создавать на занятии доброжелательную обстановку. При этом стараться проявлять последовательную требовательность и твердость характера, избегая негативного давления на учащихся, директивности. Чтобы стимулировать активность и заинтересованность студентов, нужно их эмоционально «подкреплять», поощрять, подбадривать и отмечать любой, даже маленький успех в их учебной работе. Планируя стратегию общения со студентами, преподаватель продумывает не только содержание занятия, но и его взаимодействие с аудиторией таким образом, чтобы все обучаемые испытывали чувство удовлетворения от совместной деятельности и овладевали русским языком в естественном для них когнитивном стиле в процессе учебного сотрудничества. Владея разнообразными тактиками коммуникации и приёмами адаптации к учащимся, преподаватель всесторонне раскрывает потенциальные возможности каждого студента, способствует их самоактуализации.

Личностно-значимая информация (о себе, семье, друзьях) и лингвострановедческая, культурологическая информация (о родной стране, национальной истории, ли-

тературе, искусстве, традициях и под.) активно используется в ходе изучения языка. Этносоциокультурный материал даёт возможность турецким студентам для самовыражения в ситуациях естественного общения. Каждому из них хочется рассказать о себе и о своей родине, национальных традициях и обычаях. У студентов формируется понимание того, что культура их страны и они сами, как её представители, вызывают интерес и уважение окружающих. Преподаватель обязан владеть такого рода «национально-ориентированными характеристиками контингента» (М. В. Давер) и регулярно включать социокультурные сопоставления для создания положительных межличностных отношений. Так, например, знакомя турецких студентов с нашими праздниками (Рождество, Новый год, 8 Марта, Пасха, День Независимости и т.д.), мы предлагаем им рассказать о своих любимых национальных праздниках. Студенты обычно с удовольствием рассказывают о праздновании Шекер-байрама, Курбан-байрама, Дня детей и др.

Таким образом, ставя в учебном процессе акцент на учащихся – представителей определённой национальной культуры, в частности турецкой, зная и понимая их особенности, обусловленные родным языком, менталитетом, культурой, принятой системой образования, необходимо выбирать оптимальный стиль педагогического общения для их успешной адаптации к условиям обучения в Украине.

*Б. Н. Андриющенко, С. В. Варава,
В. И. Груцяк (Харьков)*

О КОНЦЕНТРИЧЕСКОМ ПОДХОДЕ К ОБУЧЕНИЮ ЯЗЫКУ СПЕЦИАЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПОДГОТОВИТЕЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА

В настоящее время остаются актуальными проблемы обучения языку специальности иностранных студентов на начальном этапе. В докладе будет проанализирована система обучения языку специальности иностранных студентов подготовительных факультетов вузов на примере инженерно-технического профиля обучения (в частности, изучение подязыка физики).

Не вызывает сомнения, что обучение в целом, и обучение языку специальности – в частности, должно проходить в рамках единой языковой образовательной среды, создаваемой в условиях подготовительного факультета, что требует тесного сотрудничества преподавателей русского языка и специальных дисциплин [3].

При обучении языку специальности на подготовительном факультете можно выделить несколько концентров.

Содержание **первого концентрира** изучения языка специальности составляет вводно-предметный курс по научному стилю речи, который готовит студентов к слушанию специальных дисциплин. На этом этапе преподавателем-русистом вводятся основные термины и отрабатываются элементарные грамматические конструкции (в рамках изученного грамматического материала базового курса русского языка), с которыми студенты встретятся на первых занятиях по предметам.

Например, в группах инженерно-технического профиля обучения из 8 уроков вводно-предметного курса, который построен на материале математики, черчения, физики и химии, 2 урока посвящено подготовке к вводу физики. На этих занятиях студенты узнают, что изучает физика как наука; знакомятся с такими понятиями, как *физическое тело, физическое свойство, физическое (механическое, оптическое, тепловое) явление, физическая величина (длина, температура, масса, объём, сила, ско-*

рость, время, ускорение) и некот. др. Кроме того, отрабатывается употребление конструкций *иметь что, изучать что, вычислять что, измерять что* [4]. На этом этапе преподаватель-русист не следует за предметником (как при подаче лексического материала основного курса по научному стилю), а, наоборот, опережает его. Студенты приходят на первые занятия по предмету, владея некоторым набором терминов, что позволяет частично снять трудности, возникающие в начале изучения предметов на русском языке [1; 2].

Содержание **второго концентрa** составляют вводные курсы по специальным дисциплинам и первые занятия основного курса научного стиля речи.

На этом этапе, как и в следующем, третьем концентре, ввод терминов и определение понятий осуществляет преподаватель-предметник. А преподаватель-русист занимается отработкой лексики, переводом ее в активный запас студента и на базе этой лексики вводит новые грамматические и синтаксические конструкции, характерные для научного стиля [1; 2].

В частности, на занятиях по физике во время изучения вводного курса студенты знакомятся со следующими темами: «Физика и природа», «Механическое движение и его характеристики», «Относительность механического движения», «Материальная точка», «Физические величины и их измерение», «Скалярные и векторные величины» [6].

Лексические темы, представленные на этом этапе в учебном пособии по НСР, уже были изучены студентами на занятиях по физике. Среди них можно назвать: «Физические величины и их измерение», «Механическое движение», «Виды механического движения» и др.

На занятиях по научному стилю речи на этом этапе студенты знакомятся, в частности, с определением понятия (конструкции *что – это что, что называют как/чем, что называется как/чем* и некот. др.), классификацией предметов и явлений (*что делится на что, различают что/какие виды, типы чего; что относится к чему, что принадлежит к чему* и некот. др), характеристикой предмета по составу (*что состоит из чего, что входит в состав чего, что является составной частью чего, что содержится в чем*), характеристикой предмета по свойствам (*что имеет что, что не имеет чего, что представляет собой что, что обладает чем, что характеризуется чем, что отличается чем*) и т. д. [4].

Во втором концентре употребление конструкций, представленных в первом концентре, расширяется за счет использования нового грамматического материала, изученного к этому времени на занятиях базового курса русского языка. Например, если в первом концентре употребление глагола *иметь* демонстрировалось только в рамках конструкции *что имеет что* (в связи с тем, что в базовом курсе был введен только Винительный падеж), то во втором концентре вводится синонимичная конструкция *что обладает чем* и противоположная по смыслу конструкция *что не имеет чего* (т. к. в базовом курсе уже введены Творительный и Родительный падежи). Употребления глагола *измерять* расширяется от *измерять что* (Винительный падеж) к *измерять что, чем, при помощи чего* (+Творительный и Родительный падежи).

Содержание **третьего концентрa** составляет изучение основного материала специальных дисциплин параллельно с основным курсом НСР.

На занятиях по физике на этом этапе студенты изучают следующие разделы физики: «Механика», «Молекулярная физика», «Электричество и магнетизм», «Оптика», «Ядерная (атомная) физика» [6].

На занятиях по НСР в третьем концентре основное внимание уделяется синтаксической организации речи – рассматриваются типы отношений в структуре простого и сложного предложений: в частности, выражение определительных, целевых, причин-

но-следственных, условно-временных, уступительных отношений. Среди лексических тем можно назвать: «Законы Ньютона», «Механическая работа», «Энергия», «Электрический ток», «Электрическое поле» и др. [5].

Среди семантико-синтаксических конструкций, изучаемых в третьем концентре, можно выделить: выражение взаимосвязи, обусловленности, связи явлений; выражение причины, следствия и условия; выражение пропорциональной взаимосвязи явлений (конструкции *что зависит от чего, что находится в зависимости от чего; что влияет на что, что оказывает влияние на что; что определяется чем, что является причиной чего, что обуславливает что, что способствует чему* и др.); выражение изменения качества, состояния, величины (*что находится в каком состоянии, что переходит из какого состояния в какое, что превращается во что, что происходит при каком условии, что становится чем при каком условии, что становится каким при каком условии* и др.); выражение сравнения, сопоставления (сравнительная степень прилагательных и наречий; конструкции *что можно сравнить с чем, что можно сопоставить с чем; что похоже на что чем, что похоже на что по чему, что сходно с чем чему, что подобно чему по чему, что равно чему по чему; что отличается от чего чем по каким признакам, что и что различаются чем по каким признакам* и т. д.); выражение взаимодействия, действия одного тела на другое (*что действует на что с какой силой, что взаимодействует с чем, что оказывает воздействие на что, что оказывает сопротивление чему, что вызывает что, что сообщает что чему, что деформирует что, что приводит в движение что, что противодействует чему, что препятствует чему, что притягивает что, что отталкивается от чего, что сталкивается с чем* и т. п.) [5].

Таким образом, подобная организация учебного процесса на подготовительном факультете, предполагающая концентрическую подачу учебного материала с учетом межпредметной координации в условиях единой языковой образовательной среды, позволяет повысить эффективность обучения студентов языку специальности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Варава С. В. Задачи и структура вводно-предметной и основного курсов по научному стилю на подготовительном факультете / С. В. Варава, В. И. Груцкяк // Теоретические и методические основы технологий предвузовского обучения российских и иностранных студентов: матер. Всерос. научно-метод. конф., посвященной 45-летию Российского университета дружбы народов. Москва. – М.: Изд-во РУДН, 2005. – С. 66–70.
2. Варава С. В. О межпредметной координации на начальном этапе обучения в группах инженерного профиля подготовительных факультетов / С. В. Варава, В. И. Груцкяк // Сучасні технології підготовки фахівців в умовах подальшого розвитку вищої освіти України: матер. міжн. науково-метод. конф. – Харків: ХНАДУ, 2005. – С. 246–247.
3. Груцкяк В. І. Про формування єдиного мовного освітнього середовища на підготовчому факультеті для іноземних громадян / В. І. Груцкяк // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – К.: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. – Вип. 52. – С. 53–59.
4. Русский язык. Научный стиль: учеб. пособие для студентов-иностранцев подготов. фак-тов инженерно-техн. профиля / [Блудова З.П., Варава С.В., Груцкяк В.И., Ярошек Л.П.]. – Часть 1. – [изд. 2-е, испр.]. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 158 с.
5. Русский язык. Научный стиль: учеб. пособие для студентов-иностранцев подготов. фак-тов инженерно-техн. профиля / [Блудова З.П., Варава С.В., Груцкяк В.И., Ярошек Л.П.]. – Часть 2. – [изд. 3-е, испр.]. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – 230 с.
6. Физика: Методические указания для студентов-иностранцев подготовительного факультета / [Бондарь А. М., Чекарев М. А., Троицкая В. В.]. – Харьков: Изд-во ХГУ, 1990. – 128 с.

ЗНАКОВАЯ ПРИРОДА СИНТАКСИЧЕСКОЙ СВЯЗИ

Синтаксические отношения не возникают и не существуют в языке без и вне определенных формально-синтагматических соответствий между единицами с материальной экспонентой, т. е. синтаксических связей в сугубо формальном понимании этого термина. Без синтаксических связей не интерпретируется ни сама речевая цепь, ни ее структурно-функциональные компоненты. Неразрывность СО (синтаксического отношения) и СС (синтаксической связи) есть свойство единиц со знаковой природой, у которых план выражения и план содержания взаимообусловлены. Сама возможность существования в языке примеров типа «глокой куздры» или фраз с незнакомым для коммуниканта-получателя лексическим содержанием свидетельствует о том, что номенклатура связей-отношений в известной степени автономна относительно лексикона языка и, по видимому, образует (если можно так выразиться) «надлексический», «грамматический лексикон», перечень единиц, имеющих знаковую природу и выполняющих функции грамматизации и структурирования синтагматической последовательности лексических компонентов фразы. По признаку билатеральности синтаксическую связь можно рассматривать как аналог слова или лексемы. Большинство слов характеризуется непроницаемостью экспоненты и вещественным значением. Поэтому они квалифицируются как номинативные знаки, или собственно знаки. Однако в лексиконе представлены также слова с разрывной экспонентой и с невещественным, собственно языковым значением, ср.: никто – ни у кого; а также все служебные слова, не имеющие, по мнению большинства грамматистов, лексического, вещественного значения. Знаки с внутрilingвистическим означающим целесообразно терминологически выделить как метазнаки. Метазнаки объективируют грамматическую систему того или иного языка. Можно утверждать, что специфичность грамматических систем различных языков предопределена специфическими номенклатурами их метазнаков. На наш взгляд, термин «метазнак» может иметь и вторичное значение – «слово-понятие», элемент метаязыка грамматики». Безусловно, в качестве такого метазнака можно квалифицировать и любой тип синтаксической связи, поскольку тип СС – это понятийный конструкт (термин с дефиницией), с одной стороны, и билатеральная единица грамматики – с другой. Знаковая природа синтаксической связи становится очевидной при последовательном сравнении семиотических признаков слова (номинативного знака) и СС-и – (синтагматического метазнака). Слово конституируют следующие параметры: 1) относительно стабильный звуковой (графический) комплекс, соотносённый с денотатом невербального мира; 2) лексическое значение, или комплекс сем, объективирующих место данной единицы в лексической системе; 3) комплекс граммем, определяющих его место в грамматической системе языка; 4) валентность, представляющая собой синтагматически ориентированный комплекс сем и граммем, каждая из которых может активироваться в синтагматической цепи, определяя, соответственно, потенции синтаксической связываемости данного слова. В известной мере мы можем утверждать, что и СС соотносена с неким невербальным денотатом, поскольку она должна отражать некие невербальные связи материального или интеллектуального мира. Как и слово, СС имеет некую материальную (акустическую или графическую) субстанцию. Материальной субстанцией синтаксической связи являются дистантно расположенные, «разорванные» форманты (служебные слова, морфемы, интонемы, пунктограммы) и другие форманты, относящиеся иногда к различным ярусам языковой системы, но функционально интегрированные в процессе синтаксирования для выражения определенного типа синтаксического отношения. Так, в некоторых направлениях структурной лингвисти-

ки флексии согласуемой и согласующей словоформы квалифицируются как единый, целостный грамматический показатель. По-видимому, целостность формантов синтаксической связи характерна и для других ее типов. Причем экспонентой СС-и будут все средства, ее материальной проявленности и типовой идентификации. Морфемная дискретность и «разнокачественность» плана выражения СС-и являются ее сущностными свойствами как единицы синтагматической. Линейность речевой цепи обуславливает разрывность формантов СС-и. Используя терминологию структуралистов, можно сказать, что СС как метазнак образуют «прерывные означающие». СС как метазнак аккумулирует в своей экспоненте разнородные форманты, извлекая их из всех ярусов языковой системы, из всего континуума включающей ее речевой цепи, из всего экстралингвистического поля своей реализации. Синтаксическая связь не имеет своих «собственных» формантов. Она активизирует форманты других единиц, преимущественно единиц досинтаксического уровня.

Таковы основные свойства синтаксической связи как знака. Данная понятийная интерпретация синтаксической связи открывает следующие исследовательские и дидактические перспективы: 1) создание репертуара связей-метазнаков конкретного языка (по типу словаря синтаксем); 2) сравнительное исследование связей-метазнаков различных языков (например, с прагматической установкой решения переводческих проблем); 3) «связецентрическое» обучение иностранному языку (в центре учебного процесса – овладение основными способами выражения синтаксических отношений средствами связи в данном языке, т. е. овладение номенклатурой связей-метазнаков).

С. В. Бобиль (Дніпропетровськ)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Сучасний процес глобалізації та інтенсифікації міжнаціонального спілкування сприяв появі нового напрямку в методиці викладання РЯІ – навчання міжкультурному спілкуванню. Рішення лінгводидактичних та методичних завдань під час вивчення іноземної мови з урахуванням її лінгвокультурологічних особливостей є актуальним, оскільки надає можливість у плані пізнання використовувати діалог різних культур, що функціонують у межах культур мислення та різних форм сприймання.

Відмінності духовного та культурного життя, що зумовлені географічними умовами, історичним розвитком, економічними факторами, релігією, відбиваються у соціальних, культурних та побутових традиціях, звичках, повсякденних формах людського існування. Саме ці фактори, що закарбовуються у свідомості індивіда, стають своєрідною призмою, через яку відбувається рецепція всіх предметів і явищ нової для іноземних студентів дійсності.

Загальновідомо, що під час формування лінгвокультурологічної компетенції доцільно використовувати філологічний підхід, що передбачає вивчення лексичних одиниць, які відображають національні особливості культури народу, мова якого вивчається. Це *реалії* (позначення предметів і явищ, притаманних одній культурі та відсутніх в іншій), *коннотативна* лексика (слова, що збігаються за основним значенням, але різняться культурно-історичними асоціаціями) та *фонові* лексика (позначення предметів і явищ, які мають аналогію в культурах, що порівнюються, але різняться національними особливостями).

При розробці концепції навчального посібника для підготовчого відділення «Україна: минуле та сьогодення», створеного у транспортному університеті, автори виходили з того, що матеріал, який презентується, повинен бути достатньо інформативним, щоб наблизити знання іноземного студента до рівня відповідних знань українських випускників середніх шкіл, але не бути перевантаженим надлишковими фактами й іменами. Тому тексти, що подаються у підручнику, невеликі за обсягом і зрозумілі за змістом. Мовне оформлення матеріалу адаптоване до рівня мовної компетенції студентів: в текстах майже не використовуються складні граматичні конструкції, лексика мінімізована, а нова вводиться з урахуванням існуючої бази, за допомогою вже відомих синонімів чи пояснення нових слів та виразів у доступній для сприймання іноземними студентами формі.

Тематична система посібника включає різні за обсягом і змістом тексти. Спочатку презентуються маленькі тексти-описи важливих історичних подій з минулих часів до сьогодення: «Що означає назва «Україна», «Виникнення міста Києва», «Смерть князя Олега», «Чаша Святослава», «Ярослав Мудрий», «Козацькі часи», «Герб міста Дніпропетровська», «Архітектурні пам'ятки міста», потім – тексти-описи реалій життя та побуту, звичаїв, обрядів та вірувань: «Скіфія», «Як жили предки українців», «Славу-та», «Вірування стародавніх слов'ян», «Через Дніпровські пороги», «Хрещення Русі», «Виникнення писемності», «Свята». Кожний текст супроводжується коментарями, посиланнями, передтекстовими та післятекстовими завданнями та вправами, які сприяють кращому розумінню змісту тексту, знімають труднощі мовного та культурологічного плану, спрощують соціокультурну адаптацію.

Ось приклад презентації теми «Традиции в Украине. Праздники». Розділ починається з лексико-тематичного мінімуму (*вечер, вечерниці; гостеприимство, гость; день рождения; здоровье; жених; календарь, колядка, колядник, комплимент, крашанка; невеста настроение, Новый год, новоселье; обряд, обычай; Пасха, писанка, подарки, пожелания, поздравление, пост, праздник, празднование, приветствие, приглашение; радость, Рождество; свадьба, Свят-вечер, согласие, счастье; тост, традиция; успехи; хозяин, Христос; церковь; угощение; юбилей*), введення та семантизація якого здійснюється за допомогою тлумачення, синонімії, ілюстративного матеріалу тощо.

Іноді продуктивне розуміння, що базується на загальних коренях слів (*праздник – празднование – праздновать, вечер – вечерниці – Свят-вечер, желание – пожелание – пожелать, колядки – колядник – колядовать, купаться – Иван Купала, рождение – Рождество*), в інших випадках подається тлумачення нових слів і виразів (наприклад, *блюдо* = їжа; *кутя* = обрядова каша з пшеничних або ячмінних зерен з солодкою підливою з меду, розтертого маку та горіхів; *узвар* = компот з сухих фруктів; *калач* = різдвяний хліб особливої форми).

Текстові матеріали підручника є не тільки базою, на підставі якої студенти створюють висловлювання та беруть участь у спілкуванні, але й отримують інформацію про соціокультурні особливості країни, мова якої вивчається. У розділі «Традиции в Украине. Праздники» подаються тексти, присвячені Новому року, Різдву, Водохрещу, Пасці, Трійці тощо. Опис свят подається в контексті сплетіння язичницьких та християнських традицій. Сучасні свята включають державні (вони лише перераховуються), а також Міжнародний жіночий день, День знань, Свято студентів, День міста та професійні: День залізничника, День вчителя.

Ось зразок тексту, присвяченого святкуванню Різдва:

Рождество называют «матерью всех праздников». Его празднуют в Украине 7 января. Это день рождения Иисуса Христа. Слово «Рождество» произошло от слова «рождение».

Етот большой христианский праздник слился с древнеславянским, который назывался святками. В дни зимнего солнцеворота, когда солнце поворачивает на лето и дни постепенно становятся длиннее, начинался новый цикл в природе, происходило как бы рождение нового года. В эти дни наши предки обращались к силам природы и просили у них хорошего урожая, приплода скота, гадали, что их ждет в будущем.

Ночь перед Рождеством – Сочельник (Свят-вечер). Если в эту ночь на небе ярко горели звёзды или на земле лежало много снега, ожидали хороший урожай.

В Сочельник за стол не садились «до звезды», а когда появлялась первая звезда, хозяин входил в дом и говорил: «Христос рождается! Славим Христа!» Потом вся семья собиралась за праздничным столом. На стол обязательно ставили традиционные блюда: кутью, узвар и калачи. Зерно куті считалось символом новой жизни, а мёд означал хорошую жизнь. На столе стояли миски с пирогами, которые начинались капустою, горохом, фасолью, грушами. Мясные и молочные блюда в это время не ели, потому что это был постный день.

После сытного ужина ходили по домам колядовать, то есть петь колядки. Колядки – это специальные рождественские песни. В них славят Деву Марию, Иисуса Христа, обязательно желают добра, счастья и богатства тем, к кому приходят колядовать. Часто в колядках хозяина сравнивают с солнцем, его жену – с луной, а детей – со звёздами. Колядники ходили по дворам с фонарём, который был сделан из бумаги в виде луны или звезды.

От Рождества до Нового года обычно не занимались хозяйством. А здороваясь, говорили «Со святым вечером».

Післятекстові завдання допомагають визначити ступінь опанування прочитаного матеріалу. Під час їх виконання іноземні студенти демонструють рівень розуміння тексту: відтворюють його зміст, створюють власні монологічні висловлювання, мікротексти, складають плани, працюють із словниками. Завдання примушують іноземних студентів звертатися до певних частин тексту й аналізувати їх. Ось зразки завдань до тексту «Рождество»:

1. Прочитайте текст, дайте йому назву.
2. Знайдіть у тексті відповіді на поставлені питання (наприклад: 1. *От какого слова произошло название праздника?* 2. *Когда празднуют Рождество?* 3. *Какие слова говорит хозяин дома после появления первой звезды?* 4. *Что называют колядкой?* 5. *Кого славят в колядках?* 6. *Чего желают в колядках?*).
3. Прочитайте питання та виберіть правильну, на вашу думку, відповідь.
4. Відшукайте помилки у твердженнях.
5. Підготуйте побажання з Різдвом.
6. Розкажіть про свята у вашій країні.

У підручнику подаються так звані «етикетні» фразеологізми, що є еталонами національної поведінки й дозволяють моделювати поведінку комунікантів у певних ситуаціях (наприклад, *в добрый час, счастливо оставаться, скатертью дорога, с лёгким паром, перейти на ты*), прислів'я, скоромовки, загадки, пісні, колядки.

Оскільки підручник функціонує в електронному вигляді, до нього включено значний ілюстративний матеріал: малюнки, репродукції, зображення архітектурних та історичних пам'яток, архівні світлини, схеми, мапи тощо.

Для більш повного сприймання матеріалу передбачено перегляд відеофільмів, прослуховування музичних аудіоматеріалів. Відібрані за принципом «це мені дуже цікаво» відеосоюжети, що містять інформацію про історичний шлях становлення України, її видатних героїв, мальовничі місця, особливості побуту, традиції тощо. Згаданий матеріал містить не тільки важливу культурологічну інформацію, що фор-

мує країнознавчу та культурологічну компетенцію, але й дозволяє викладачу індивідуалізувати процес навчання.

Відносно недавно з'явилося нове наукове направлення «регіоналістика», що пропонує вивчати процеси діяльності та існування людини (колективів) і створеної ним культури у взаємозв'язку з довкіллям у межах компактного географічного простору, «регіону». З метою формування комунікативних вмінь та лінгвокраїнознавчої компетенції під час вивчення російської мови передбачається ознайомлення іноземних студентів з особливостями природи, народними традиціями, історією та культурою якоїсь окремої частки країни, населеного пункту.

Для проведення роботи у цьому напрямку на кафедрі «Гуманітарні дисципліни для іноземців» було створено збірник текстів та текстових завдань з країнознавства «Дніпропетровськ – місто-трудівник». Збірник містить 13 розділів, які знайомлять з історією міста, архітектурою, економікою та культурою. Під час засвоєння конкретної інформації іноземні студенти вчать говорити та писати про явища, пов'язані з цими фактами, самостійно створюють тексти різних стилів і жанрів. Наприклад, навчальні тексти «Дніпропетровськ», «Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна», «Відомі люди Дніпропетровська» – це приклади типових текстів про місто, навчальний заклад, вчених, які побудовано за стандартним планом з використанням типових конструкцій. Таким чином, дотримується принцип навчання явищу, а не факту, у відповідності з яким вибудована й система завдань. Розміщені у збірнику тести та граматичні завдання дозволяють максимально використовувати поданий матеріал як для самостійної роботи, так і під час роботи з викладачем.

Таким чином, ретельний відбір, моделювання та використання країнознавчого матеріалу під час навчання РЯІ надає можливість комунікантам сформувати вміння висловлювати свої думки, відстоювати свою точку зору, своє ставлення до подій та явищ довкілля, Сприяє розвитку творчої ініціативи, усвідомленню рівня існуючої мовної підготовки, залученню до комунікативного процесу та соціально-культурного життя іншої країни.

О. В. Бобир (Дніпропетровськ)

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

На сьогоднішній день немає потреби наголошувати на важливості володіння хоча б однією іноземною мовою. Постійний розвиток економічних та культурних зв'язків України з іншими країнами світу сприяє розповсюдженню іноземних мов, особливо англійської, у всіх сферах промисловості, бізнесу, торгівлі, науки, освіти, медицини тощо. Все більша кількість підприємств, корпорацій, фірм та організацій намагаються налагодити контакти із закордонними партнерами з метою подальшої співпраці. Однак це вимагає від працівників вітчизняних компаній володіння іноземною мовою не тільки на побутовому рівні, але й знання так званої ділової мови, а також професійної термінології хоча б на певному рівні. І це цілком зрозуміло, оскільки співробітників будь-якої установи, що має закордонні зв'язки, у своїй роботі необхідно вести листування з діловими партнерами, спілкуватися з ними по телефону, проводити зустрічі, переговори, презентації, брати участь у форумах, тренінгах і, можливо, їздити у від-

рядження. Саме тому останнім часом спостерігається різке підвищення попиту на спеціалістів, які володіють іноземною мовою, особливо професійного спрямування.

Отже, перед викладачем технічного вузу постає досить непросте завдання: розвинути комунікативні навички студентів, значно поглибити знання граматичного матеріалу та підготувати їх до майбутньої професійної діяльності. Завдання ускладнюється, по-перше, відносно невеликою кількістю годин, відведених на опанування такого великого обсягу матеріалу, і, по-друге, слабкою, як правило, підготовкою студентів технічних спеціальностей. До цих проблем додається також невідповідність більшості існуючих підручників вимогам сучасності, рівня складності, насиченості фаховими текстами та їх змістовності і, головне, професійної спрямованості всіх аспектів навчання.

Однак успіх процесу навчання залежить, перш за все, від викладача. Яким же чином можна за таких умов досягти бажаного результату?

Розвиток навичок перекладу текстів професійного спрямування необхідно починати з перших занять. На початковому періоді навчання тексти для перекладу повинні бути нескладними як за змістом, так і за граматичною й синтаксичною будовою речень, а також містити обмежену кількість фахових слів. Перевантаження професійною лексикою або ж занадто складними для сприйняття граматичними конструкціями може викликати розгубленість і почуття невпевненості у студента, що спричинить через деякий час зменшення зацікавленості і позначиться на успішності. Однак вже з самого початку тексти повинні містити інформацію, яка була б корисною для студента і становила б для нього певний професійний інтерес. Перші тексти для перекладу доцільно підбирати таким чином, щоб вони на 70–80 % складалися з інформації, вже відомої студентові. За таких умов студент не буде вгадувати або додумувати зміст прочитаного, спираючись на декілька знайомих слів, а зможе зосередитися на якомого точнішому перекладі.

Рівень текстів необхідно поступово підвищувати за рахунок введення все більшої кількості нових термінів, ускладнення граматичних і синтаксичних конструкцій, а також зменшення відсотка відомої студентам інформації. Бажано також чергувати більш складні тексти з порівняно неважкими. При цьому переклад останніх повинен бути дослівним або максимально близьким до оригіналу на відміну від складніших, переклад яких має просто передавати основний зміст. Таким чином через деякий час студент буде готовий до реферування текстів професійного спрямування, адже для фахівця це вміння є дуже важливим, оскільки звільняє від потреби дослівного перекладу, чим значно скорочує витрати часу.

Однак не можна ставитися до перекладу, як до окремого від інших навчальних процесів виду діяльності. Переклад будь-якого тексту, а особливо фахового, тісно пов'язаний з іншими аспектами навчання і є логічним підсумком попередньої тривалої і копіткої роботи. По-перше, студент повинен бути ознайомлений з граматичним матеріалом, який буде зустрічатися в тексті. Інакше це може призвести до незрозуміння окремих частин речення і, як наслідок, до неправильного тлумачення змісту. Саме тому спочатку доцільно розглянути певну тему з граматики і закріпити її на вправах, а вже потім пропонувати студентам перекласти текст, що містить щойно пройдений матеріал.

По-друге, незнайомі слова-терміни, які будуть зустрічатися у тексті, також бажано прояснити перед прочитанням тексту. Прояснити – означає подати значення кожного слова або декілька можливих значень (тобто роз'яснити випадки вживання кожного з варіантів перекладу); відпрацювати вимову складних слів; зробити декілька тренувальних вправ на засвоєння нових термінів, наприклад, дібрати синоніми / антоніми,

скласти коротенькі речення, підставити слова у пропуски в реченнях / невеличкому тексті тощо.

Виконавши вищевказані завдання, можна переходити до перекладу професійного тексту, адже тільки в такому випадку буде отримано найбільший навчальний ефект від цього виду роботи.

Працюючи над перекладом, студенти повинні намагатися віднайти в рідній мові найточніші відповідники до слів оригінального тексту. Водночас необхідно слідкувати, щоб перекладене речення мало синтаксичну структуру, споріднену з українською чи російською мовами, тобто щоб при подальшому прочитанні воно сприймалося органічно, не мало суто англійської будови. Особливо це стосується складних речень, насичених різними зворотами.

Після перекладу фахового тексту варто виконати ще декілька вправ, які будуть сприяти максимальному засвоєнню нового лексичного матеріалу та розвитку комунікативних навичок. Адже майбутнім фахівцям можливо доведеться не тільки працювати над перекладом, але й самим складати технічні характеристики, інструкції, рекомендації щодо використання певного пристрою тощо. Не виключне також живе спілкування з бізнес-партнерами, замовниками, потенціальними покупцями або навпаки постачальниками. Все це вимагає вміння самостійно будувати доповіді та активно користуватися професійною лексикою. Проте як раз цей вид роботи викликає у студентів найбільші труднощі як з суто мовного боку, так і з психологічного (так званий мовленнєвий бар'єр). Саме тому нижченаведеним вправам слід приділити якнайбільшу увагу.

Спершу необхідно просто повторити нові слова та найуживаніші вирази. Для цього викладач у вільному порядку називає слова чи словосполучення з тексту, а студенти усно їх перекладають. При цьому слова слід подавати поперемінно на англійській та рідній мовах.

Далі повинна бути робота з окремими логічними частинами тексту. Наприклад, можна запропонувати дещо змінити деякі речення або цілий абзац, спростивши їх чи додавши яку-небудь інформацію, що відома студентам з фахових дисциплін, або ж спробувати поміняти хід викладення думок. Таким чином студенти почнуть потроху відриватися від поданого тексту, привносячи свої корективи, і робити перші спроби складання своєї власної доповіді.

Наступний крок – це переклад з української мови на англійську речень, які тільки частково пов'язані із змістом прочитаного тексту, але містять в собі слова та вирази, що неодмінно треба запам'ятати. Такий вид роботи активізує аналітичне мислення студентів та сприяє розвитку навичок перекладу. Це завдання можна виконувати як в усній, так і в письмовій формі.

Впевнившись, що студенти більш-менш легко перекладають будь-які речення з вже відомими їм термінами, можна поступово переходити до переказу всього тексту або його окремих частин. Оскільки викладення думок своїми словами традиційно викликає неабиякі складнощі, доцільно розбити цей вид мовленнєвої діяльності на декілька етапів. Спочатку переказ слід провести у формі запитань і відповідей. Цілком зрозуміло, що таке завдання видається легшим, бо відповідь включає в себе чітко обмежену запитанням інформацію. Питання можна періодично повторювати, звичайно, перефразовуючи їх. Завдяки такій вправі студенти вчаться будувати власні висловлювання, спираючись на знайомий матеріал.

Другий етап – запитання, що потребують розгорнутої відповіді. Наприклад, викладач просить пояснити, в чому полягає певний процес або явище, чи запитує про причини, наслідки, передумови виникнення якої-небудь проблеми та пропонує намі-

тити шляхи її вирішення тощо. Бажано, щоб при виконанні цього завдання студенти не тільки використовували готовий матеріал тексту, але й висловлювали власні думки.

Останній етап – це власне переказ всього тексту або, як більш складний варіант, обговорення його змісту, що передбачає висловлення свого погляду щодо кожної думки, яка міститься в тексті.

Безсумнівно досягти такого рівня володіння іноземною мовою і, зокрема, фаховою лексикою досить важко. Це потребує постійної й наполегливої роботи студентів та величезного терпіння й майстерності викладача. Сподіваємось, що хоча б деякі з запропонованих у цій статті методів навчання стануть у нагоді викладачам іноземної мови технічних вузів.

Н. Ю. Бондаренко (Горлівка)

НЕОЛОГІЗМИ СФЕРИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ЇХНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ (на матеріалі англійської мови)

У процесі перекладу новоутворених термінів у сфері комп'ютерних технологій перекладачеві-нефахівцю може надати допомогу його філологічна освіченість, знання асоціативних зв'язків термінологічних морфем, афіксальних особливостей термінів.

Так, у ході вивчення лексичних утворень у галузі інформатики та комп'ютерної техніки виявилось, що не всі способи словотворення є продуктивними, і лише певні засоби відіграють більш-менш вагомий роль у збагаченні словникового запасу англійської мови. Наприклад, за аналогією до слова *software* була утворена численна група неологізмів, які позначають види та типи комп'ютерних програм. Таким чином виник продуктивний словотворчий елемент *-ware*, який вводить поняття «комп'ютерна програма». До неологізмів цієї групи відносяться такі слова як *heroinware* – «надзвичайно захоплююча онлайнівська комп'ютерна гра», *careware* – «комп'ютерна програма, розроблена для благодійних внесків», *hardware* – «програма для спостереження за домашньою худобою».

Міжнародна комп'ютерна мережа Інтернет створила умови для «електронної торгівлі». Вже в 2001 році обсяг торгівлі через Інтернет досяг 51,3 мільярдів доларів [2, с. 165–166]. «Електронна торгівля» позначається неологізмами *cybercommerce*, *cybershopping*, *electronic shopping*, *electronic commerce*, *Internet shopping*. З електронною торгівлею пов'язана ціла низка інших неологізмів, що вводяться для поняття «електронні гроші» (*cybercard*, *cybercash*, *cybercurrency*, *cybermoney*, *E-cash*, *E-money*, *virtual money*), для номінації «електронних магазинів» (*cybermall*, *cyberplaza*, *cybershop*, *electronic shop*, *virtual store*). Як видно з наведених прикладів, найбільш продуктивними словотворчими елементами для утворення лексем на позначення видів електронної торгівлі є *-cyber* та *e-*. Ці елементи створюють похідні, які відбивають досить широке коло понять, пов'язаних з комп'ютерною технікою, з Інтернетом, і потребують пояснювального перекладу. Наприклад, розробляється система розрахунків через Інтернет (*cyberpayment*) шляхом використання умовних грошей, які позначаються цілою серією нових одиниць: *cybercash*, *cyberdollars*, *digital cash* (*digicash*), *digital money*, *E-cash*, *E-money*, *electronic cash*, *electronic money*.

Якщо *cyber-* з самого початку було, фактично, закріплено за інформаційною революцією, то інший продуктивний елемент *-techno-*, певною мірою синонімічний афіксоїду *cyber-*, зазнав «інфоспеціалізації» і широко використовується для введення понять, пов'язаних з сучасною, особливо з комп'ютерною технікою, наприклад: *techno-*

angst (technofear) – «страх перед сучасною інформаційною технологією», *technointelligentsia* – «вчені, фахівці в сфері сучасної техніки», *technopreneur* – «підприємець, бізнесмен у галузі комп'ютерної техніки та програмного забезпечення», *technoworld* – «центр виробництва найсучаснішої техніки», *techno-tycoon* «магнат у галузі комп'ютерної техніки».

Michael Skok is a rare bird, a European technopreneur, who is giving American software giants a run for their money (Success, Oct. 1995).

Зразком для виникнення неологізмів із лексемою *virtual* слугував вираз *virtual reality*, який позначає «віртуальну реальність» – гіпотетичний світ образів, картин, ситуацій, створених за допомогою комп'ютерної графіки та спеціальних програм. Надалі слово *virtual* набуває значень «створений за допомогою комп'ютерних систем, пов'язаний з комп'ютерами, з Інтернет» і утворюються такі неологізми: *virtual ad* – «реклама, яка здійснюється через Інтернет», *virtual degree* – «освіта, що здобувається заочно через Інтернет», *virtual executive* – «керівник, який спілкується зі своїми підлеглими за допомогою комп'ютерної техніки», *virtual office* – «робоче місце вдома, обладнане комп'ютерною та телекомунікаційною технікою». Як видно з наведених прикладів, «переклад таких неологізмів за допомогою лише інтернаціоналізму *віртуальний* буде недостатнім для розуміння» [1, с. 60].

Інформаційна революція справила відчутний вплив на словниковий склад сучасної англійської мови, на розвиток лексико-семантичної систем взагалі. «Вибух» інформаційних неологізмів супроводжується формуванням нових словотворчих елементів та моделей, спричинює певні семантичні процеси, активізує дію механізмів семантичних зрушень та модифікацій, необхідних, насамперед, для смислової переорієнтації існуючих лексичних одиниць, їх закріплення за новими референтами. Як свідчать неологізми, що пов'язані з інформаційною революцією, комп'ютеризація, «інформаціалізація» всіх аспектів соціального життя, приносить людству численні блага та вигоди, але й водночас створює нові соціальні проблеми, приводить до виникнення негативних ефектів.

Таким чином, розглянутий матеріал свідчить, що інформаційну революцію можна дійсно вважати одним із найбільш впливових чинників щодо інноваційних процесів, спрямованих на збагачення словникового складу англійської мови на сучасному етапі його розвитку. У зв'язку з цим виникають певні труднощі в процесі перекладацької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зацний Ю. А. Інформаційна революція і деякі проблеми перекладу / Ю. А. Зацний // Вісник СумДУ. – 2001. – №5. – С. 60.
2. Keller E. The Influentials / E. Keller, J. Berry. – New York: The Free Press, 2003. – 353 p.

С. Ю. Грицай (Київ)

ЛЕКСИЧЕСКОЕ ПОНЯТИЕ, БЕЗЭКВИВАЛЕНТНЫЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ И ИХ ПЕРЕВОД

Все языковые единицы обладают двумя планами – формой и содержанием. Означающее слово (его звуковая оболочка) и есть *лексема*. Означаемое слова – это не предмет или явление, как можно было бы подумать, а *лексическое понятие*, т. е. набор признаков, с помощью которых люди определяют, можно ли назвать данный предмет данным словом. Благодаря лексическому понятию слово является (по происхождению) продуктом и (по функции) инструментом.

Лексическое понятие может быть межъязыковым. Межъязыковое лексическое понятие – это такое понятие, которое присутствует в двух (трех и т.д.) этнокультурных и языковых общностях и без потерь информации, адекватно передается на двух (трех и т.д.) языках.

Самостоятельность лексического понятия, его относительная независимость от лексемы видна в том, что человек, изучающий, предположим, иностранный язык, совсем не должен вырабатывать в своем сознании новое понятие, чтобы адекватно пользоваться словом, например, русским словом *книга*, английским словом *book*, и немецким *Buch*, и французским *livre* и т.д. Слова, лексические понятия которых являются межъязыковыми, называются *эквивалентными*: они легко переводятся, и при их усвоении вполне допустим семантический перенос.

Напротив, слова, план содержания которых невозможно сопоставить с какими-либо иноязычными лексическими понятиями, называются *безэквивалентными лексическими единицами*. Такие слова в строгом смысле непереводимы. Безэквивалентные лексические единицы – это такие единицы, для которых обычно не находится готовых устойчивых эквивалентов в словаре. Эквиваленты для них создаются в процессе коммуникации.

Безэквивалентная лексика обычно заимствуется из языка в язык. Если же безэквивалентное слово не заимствовано, то его ни в коем случае нельзя выразить на иностранном языке с помощью точного соответствия, однословного перевода. В этом случае лексическое понятие приходится описывать примерно так, как это делается в толковых словарях.

Семантика слова не исчерпывается одним лишь лексическим понятием. Лексическое понятие восходит к классифицирующей и номинативной функциям языка, однако в слове имеется семантический компонент, который соответствует кумулятивной, накопительной функции.

При изучении и использовании иностранного языка, студенты описывают на изучаемом языке окружающую их действительность – политическую, экономическую, культурную.

Преподавателю приходится искать иноязычные эквиваленты для обозначения целого ряда понятий. Проблема в целом включает, по-видимому, следующие аспекты:

- студент видит, что для безэквивалентных лексических единиц существуют разные варианты перевода. Это проблема собственно перевода;
- студент учится выбирать среди множества возможных эквивалентов наиболее подходящие для нужд данного высказывания. Это проблема прагматики перевода;
- сравнивая эквиваленты данной группы лексики на двух языках, студенты осознают особенности построения текста соответственно на русском и иностранном языках. Это проблема сравнительной типологии.

На основе теории переводческих моделей разрабатываются принципиально возможные пути создания иноязычных эквивалентов лексических единиц, описывающих явления окружающей действительности какой-либо страны.

Известно, что рассматриваемый процесс межъязыковой перевод включает три этапа: *анализ*, т.е. выделение: а) формальных, б) семантических, в) ситуационных составляющих исходного текста; *собственно перевод*, т.е. переход от выделенных в результате анализа единиц исходного текста к соответствующим единицам переводящего текста и, наконец, *синтез*, т.е. построение результирующего текста на основе трансферированных единиц.

Установление формального соответствия между лексическими единицами исходного и результирующего текстов приводит при переводе либо к заимствованию, либо к кальке. Очевидны как достоинства, так и недостатки такого способа перевода лек-

сических единиц: в чужой язык вводятся не только новые понятия, но и новые для него слова и словосочетания. При этом искусственно расширяется лексический состав переводящего языка, причем либо контекст, либо их форма, либо все вместе взятое выдают их иноязычное происхождение для родного языка. Часто схожесть формы исходной и результирующей лексических единиц способствует их уподоблению: возникает так называемое расширение лексического состава переводящего языка – продукт деятельности переводчика, создающего несуществующую единицу. Так, если слову *база* и может соответствовать английский эквивалент *base*, то словосочетаниям *материальная база, энергетическая база, кормовая база, сырьевая база* соответствуют эквиваленты, не использующие слово *base*: *material resources, source of power, forage reserve, source of raw materials* соответственно.

Очевидно, что полученные варианты наиболее полно передают смысл исходной лексической единицы, однако сами они несколько тяжеловаты и громоздки. Конечно, при создании таких эквивалентов следует учитывать синтаксические, лексические и другие тенденции английского языка.

Своеобразным знаком безэквивалентности лексической единицы, ее употребления в необычном для носителя переводящего языка значении могут служить кавычки: «оранжевая революция» (*orange revolution*). Однако неправильно сделанный семантический анализ неминуемо скажется на других этапах перевода и приведет к неверному варианту.

При многозначности исходной лексической единицы переводчик должен выделить актуализированное в данном контексте значение и провести синтез (выбор переводящей лексической единицы) на основе именно этого значения.

Таким образом, поиск иноязычного эквивалента для понятия, отражающего специфическую действительность исходного текста, заключается в нахождении слова, обозначающего сходное понятие действительности переводящего языка. Здесь наблюдается приспособление системы обозначений, принятой в исходном языке к системе обозначений переводящего языка.

Очевидно, что и у такого способа перевода есть свои достоинства и недостатки. К его позитивным моментам можно отнести то, что он понятен, привычен носителям языка. Они легче соотнесут его с определенной частью действительности, чем, например, непривычное заимствование или длинный вариант, использующий семантическое изъяснение. Однако, как и всегда при сравнении, здесь страдает точность. И, наконец, при построении высказывания можно использовать различные средства языкового варьирования: синонимы, метафоры, лексические конверсивы и др.

Как можно видеть, рассматриваемый подход заключается в осознании заранее обусловленной множественности вариантов единиц безэквивалентной лексики в переводящем языке, что объясняется разностью используемой процедуры как на уровне анализа (формальный, семантический, ситуативный), так и синтеза, т. е. построения переводящего текста. Уподобление, изъяснение, приспособление – так можно образно обозначить три способа действия при передаче безэквивалентных лексических единиц.

АРХІТЕКТОНІКА ТА ПРИЗНАЧЕННЯ СЛОВНИКА СУЧАСНИХ РЕКЛАМНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Сьогодні з позиції ХХІ століття, порівняно зі століттям ХХ, можна певно констатувати, що рекламне повідомлення поступово втрачає ознаки інформативності і стає все більш прагматичним, маніпулятивним, таким, що впливає на нашу свідомість і підсвідомість. Реклама стрімко ввірталася в наше життя, вражаючи незвичайними ефектами, закликаючи привабливими пропозиціями, захоплюючи примарними сподіваннями. Ставши частиною нашого життєвого простору, реклама постійно поновлюється, пропонуючи споживачеві не тільки готові ідеї, але й готові персонажі, стереотипи, іміджі, за зразками яких увесь цивілізований світ будує свою поведінку, тобто відбувається інтернаціоналізація «нових» форм життєдіяльності людини.

Як відомо, бізнес не має кордонів, а будь-яка рекламна кампанія передусе розгортання бізнесової справи у новому середовищі, тому правильне розуміння рекламних інновацій, їх точне вживання є певною запорукою успішного розвитку бізнесу. З динамічністю рекламної сфери пов'язана і динаміка проникнення нової рекламної термінології в інші мови – мови-«реципієнти». Мовою-«донором» зазвичай є англійська, а мовою-«реципієнтом» у нашому випадку є одна із слов'янських мов – російська.

Оскільки значна кількість рекламних запозичень характеризується як неологізми, що іноді не зафіксовані в сучасних російськомовних словниках, то їх тлумачення в словнику є безперечною перевагою і запорукою точного розуміння сучасної рекламної справи.

Реклама функціонує у сфері комунікації і пов'язана з певними соціальними правилами, умовами, нормами, прийнятими у цій сфері, характеризується певною мовною специфікою. Зрозуміло, що ця специфіка не може бути адекватно осмислена і повною мірою описана без урахування сучасних знань про мову взагалі, адже в рекламі завжди реалізується за допомогою «звичайного» слова спроба вербального тиску на потенційного покупця.

Укладений словник сучасних рекламних запозичень [1] містить матеріали, які досить повно відображають рекламну картину світу, тобто ті рекламні запозичення, які активно функціонують у російськомовних та україномовних публікаціях, найновітніших навчальних розробках (підручниках і посібниках з рекламної справи), і має на меті розширити знання всіх, хто цікавиться рекламою та рекламною справою, особливо студентів, які вивчають маркетинг або пов'язують своє майбутнє з практичним перекладом, насамперед, у бізнесовій сфері. Слід підкреслити, що матеріали словника дібрані з багатьох різноманітних джерел, що задовольняє потреби тих, хто навчається, розширює та збагачує знання тих, хто професійно пов'язаний із рекламною діяльністю, а також студентів відповідних спеціальностей, перекладачів і спеціалістів економічного та гуманітарного профілів, усіх зацікавлених проблемами реклами.

Стосовно можливого використання словника – «Нового лексикона рекламних заимствований» – в ході навчання студентів економічних і гуманітарних спеціальностей (насамперед майбутніх перекладачів) відзначимо, що пристосований до селективного використання матеріалів словник сприятиме продуктивній, творчій роботі студентів з різними рівнями мовної компетенції як під керівництвом викладача, так і при самостійному виконанні пошукових та перекладацьких завдань, що в цілому відповідає індивідуальному підходу до їх навчання. При відповідній методичній обробці вокабу-

ляру словника його можна використовувати як тренувальну базу для навчання прямого та зворотного перекладу, редагування текстів тощо.

Словник складається з російськомовних статей, які розкривають запозичення, що, на наш погляд, розширює функції словника. Він може забезпечувати високий рівень інтеграції у навчання таких видів мовленнєвої діяльності, як говоріння, читання, письмо, а також сприяти формуванню навичок перекладу, що є дуже ефективним у навчанні студентів жанрових, стилістичних, риторичних та форматних особливостей мови взагалі.

Словник є досить інноваційним для України. Це один із перших в Україні словників для широкого використання, котрий побудований на основі використання як найновіших рекламних запозичень, що функціонують у російськомовних та україномовних журналах, рекламних статтях та відповідних словниках, так і на основі оригінальних власних розробок укладачів, і спрямований на поглиблення знань студентів, які отримують спеціальність рекламистів, перекладачів тощо.

Оволодіти будь-якою мовою повністю неможливо навіть тим, для кого вона є рідною, тому процес удосконалення може тривати і триває постійно, принаймні для тих, хто бажає спілкуватися будь-якою (українською, російською або англійською) мовою. За цих умов завдання цього словника – зробити все, щоб студенти не втратили інтересу ані до мов, ані до фаху, який здобувається, та із зацікавленістю продовжували б заглиблюватись у деталі мови та культури тієї країни, мова котрої висвітлюється у словникові, збагачували б знання про рекламу відповідною мовою. Саме на це й спрямовані матеріали словника.

Реклама, що з'явилася внаслідок розвитку всього суспільства в цілому, в той же час виражає ступінь його розвитку і, безсумнівно, впливає на цей розвиток. Саме тому основними адресатами цього словника є студенти, які обрали спеціальності рекламиста, копірайтера, менеджера з реклами, бізнес-комунікатора, прес-агента, спеціаліста у галузі зв'язків із суспільством тощо.

Англіцизми, наведені у словнику, в основному походять з американського варіанта англійської мови, хоча видання фіксує і британські, французькі, німецькі та інші варіанти запозичень. Такий пріоритет американського варіанта англійської мови є цілком умотивованим, бо етимологічно з ним пов'язано 90 % термінів, що функціонують у україномовних та російськомовних рекламних текстах.

Науково-методична основа створення словника відповідає найсучаснішим найбільш розповсюдженим рекламним іншомовним інноваціям, які ввійшли у вжиток (застосування) у XX–XXI ст. Поряд з новими і найновішими лексемами словник містить і семантично оновлені у наш час запозичення. До всіх типів інновацій подано компактне тлумачення, що сприяє опису мов у режимі реального часу, в різноманітності мовного призначення, в інтегративній концепції.

Значна кількість слів суто іншомовної лексики дає змогу користувачам одержати повне уявлення про стан сучасної рекламної лексики, що активно використовується в англійській та російській мовах. Сучасність та повнота відображення рекламної лексики підтверджується та забезпечується значною кількістю оригінальних джерел, що слугували початковою базою для формування словника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зирка В. В. Новый лексикон рекламных заимствований / под общ. науч. руководством чл.-кор. НАН Украины В. В. Акуленко / В. В. Зирка, С. П. Кожушко. – Д.: Изд-во ДУЭП, 2009. – 212 с.

РУССКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ В СРАВНЕНИИ С АРАБСКИМИ

Арабский язык относится к числу семитских языков, а русский – к славянской группе языков. А. С. Пушкин в своем стихотворении «Подражание арабскому» писал: «Мы точь-в-точь двойной орешек под единой скорлупой» - и, с точки зрения некоторых лингвистов, оказался прав. На первый взгляд кажется, что между данными двумя языками нет крепкой связи, однако это не так.

Фразеологизмы – это самый крепкий орешек для исследования. Многие ученые называют фразеосочетания (ФС) «загадкой Сфинкса» и считают, что их происхождение уходит в далекое прошлое языков. Считается, что фразеологизмы – это продукт творчества определенного народа, свидетельство его национального сознания. Но некоторые ученые считают, что многие фразеосочетания имеют интернациональный характер.

Одной из многих фразеосочетаний разных языков служит русский язык как один из древнейших языков мира. Так, А. С. Шишков, русский исследователь, живший во времена царствования Николая I, в своей книге «Славяно-русский корнеслов» утверждал: «Иностранцам словотолкователям для отыскания первоначальной мысли в употребляемых ими словах, следует прибегать к нашему языку: в нем ключ к объяснению и разрешению многих сомнений, который тщетно в языках своих искать будут. Мы сами, во многих употребляемых нами словах, почитаемых за иностранные, увидели бы, что они только по окончанию чужезычные, а по корню наши собственные». Такое утверждение не осталось незамеченным. Многие лингвисты продолжили искания А. С. Шишкова. Так, например, наш современник Н. Н. Вашкевич утверждает, что многие фразеосочетания русского и арабского языков имеют общее происхождение. Нужно только очень внимательно к этому отнестись. Он отмечает единство языков на основе санскрита. Ученый пишет: «Не люди создают язык в процессе истории, а язык, находящийся в вечности, создает и народы, и все живые объекты, от совокупного человечества до индивидуальной клетки. И если языки изменяются, то в сторону своего будущего заранее заданного положения». Далее исследователь утверждает, что праязык, санскрит, занимает свое место не в прошлом, а в будущем, к которому языки движутся по мере пробуждения людей. И приводит в подтверждение этому много примеров на основе сравнения фразеологизмов русского и арабского языков. Вот некоторые из них:

Русское ФС «сорока-воровка» о нечестной женщине – по свойственной сорокам повадке прятать в своем гнезде блестящие предметы. Первая часть фразеосочетания «сорока» в переводе на арабский означает – воровка, вторая часть значит то же, но по-русски. То есть понятие «воровать» обозначено дважды, один раз русским языком, другой – арабским.

Русское ФС «голова садовая» – о глупом человеке, разине. Слово «садовая» происходит от арабского (садл) – «затыкать, закрывать, закупоривать» – отсюда и значение «мозги закупорились».

Русское ФС «не пришей кобыле хвост» – о чем-либо, не имеющем отношения к делу, ситуации, явлению». Оборот создан по шутливо-иронической формуле невозможного путем необычного соединения слов на основе «нелогичных связей». За первым компонентом «не пришей» скрывается соединение: русское «не при» + арабское «шей» (чем). За словом кобыла стоит арабское «ка-баъл» – как к голове. То есть – не имеет отношения так же, как голова к хвосту.

Русское ФС «белые мухи» – порхающие снежинки ранней зимой. Мухи произошли от слова мушки, которое по-арабски «муша:ка» означает «очесы», производное по формуле остатка от «маша:ка» (чесать шерсть), откуда и идет русское слово «мушки», сохраняющее значение – пятна.

Таким образом, примеры показывают, что русский язык проявляется через арабский, а арабский через русский. Рассмотренные фразеосочетания позволяют утверждать, что они этимологизируются через арабский язык, поэтому можно сказать что русский и арабский языки близки, несмотря на разные группы, и происходят, возможно, из одного источника-праязыка – санскрита.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вашкевич Н. Идиомы. Этимологический словарь от «а» до «я» / Н. Вашкевич. – Владимир, 2007. – 591 с.
2. Шишков А. С. Славянорусский корнеслов / А. С. Шишков. – Фонд славянской письменности и культуры. – СПб, 2002. – 270 с.

О. Е. Козлова, Е. Е. Ахтырская (Днепропетровск)

ПРОБЛЕМА КЛАССИФИКАЦИИ ТИПОВ СКЛОНЕНИЯ РУССКИХ ИМЁН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ И УЧЕБНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Описание и характеристика словоизменения имён существительных и особенностей образования ими падежных форм – одна из «вечных» проблем отечественной грамматики.

С этой проблемой так или иначе сталкиваются все, кто изучает русский язык как учебную дисциплину, потому что классификацию разновидностей склонения существительных предлагают ещё школьные учебники. В соответствии с этой классификацией к I типу склонения относятся существительные женского и мужского родов с окончанием **-а(-я)** в именительном падеже единственного числа, ко II типу – существительные мужского рода с нулевой флексией и существительные среднего рода с окончаниями **-о/-е**, к III типу – существительные женского рода с нулевой флексией и (с оговорками) существительное мужского рода **путь**. Кроме того, выделяются так называемые разносклоняемые существительные среднего рода на **-мя**.

Очевидно, что эта классификация охватывает лишь наиболее массовые явления субстантивного словоизменения, поэтому, помимо образцов склонения, в школьных учебниках формулируются правила, регулирующие написание падежных окончаний некоторых групп существительных, которые по формальным признакам относятся к одному из представленных типов, но имеют отклонения от стандартного формообразования (например, у существительных мужского и среднего родов с основой на **[-uj-]** в предложном падеже единственного числа пишется окончание **-и**, у существительных женского рода с основой на **[-uj-]** окончание **-и** наблюдается в родительном, дательном, предложном падежах и нек. др.).

Вузовские учебники современного русского языка последних десятилетий, рассчитанные на студентов-филологов, при классификации типов склонения ориентируются в первую очередь на академическую «Русскую грамматику»-80 и «Грамматический словарь русского языка» А. А. Зализняка, в которых выделяются адъективный, смешанный и субстантивный (с множеством разновидностей) типы склонения имён существительных.

Если отнесение субстантивированных прилагательных и причастий к адъективному типу склонения, а русских фамилий на *-ов/-ев, -ова/-ева, -ин/-ын, -ина/-ына* к смешанному типу особых проблем не вызывает, то классификация разновидностей субстантивного склонения, с нашей точки зрения, не лишена противоречий и неясностей.

Прежде всего, следует отметить, что недостаточно чётким является само определение понятия «тип склонения». Так, в «Русской грамматике»-80 указывается, что существительные делятся на три склонения «в зависимости от того, какую систему флексий в падежных формах единственного числа имеет то или иное слово» [2, с. 475]. Только формы единственного числа принимаются во внимание потому, что, как отмечается далее, в формах множественного числа произошла унификация падежных флексий. Хотя с этим нельзя не согласиться, но материалы, приведённые в «Русской грамматике» [2, с. 494–503], демонстрируют большое разнообразие способов образования форм множественного числа и у тех существительных, которые в единственном числе имеют стандартный набор падежных флексий.

Известный украинский лингвист Г. П. Цыганенко в учебнике по морфологии современного русского языка определяет тип склонения как класс слов, «объединённых общностью парадигмы» [3, с. 177]. Такой подход предполагает, очевидно, сходное образование всех падежно-числовых форм существительных одного типа склонения.

Распределение имён существительных по разновидностям субстантивного склонения в современной учебной и научной литературе проводится с учётом нескольких признаков: род, одушевлённость / неодушевлённость, окончание основы (на твёрдый, мягкий, заднеязычный, шипящий согласный, [-j-]) и окончание слова в именительном падеже единственного числа. При этом предполагается, что существительные, имеющие одинаковый набор таких показателей, имеют и общую систему падежно-числовых флексий (то есть относятся к одному типу склонения), а существительные, у которых не совпадает хотя бы один из этих формальных показателей, относятся к разным словоизменительным типам (сравним, например, падежные окончания слов *апрель* и *метель*, *лифтёр* и *стартёр*, *тон* и *день*, *мужчина* и *капитан*).

Вместе с тем очевидно, что немало существительных, имеющих формальное сходство в начальной форме, обладают неодинаковым набором падежных флексий (ср.: *статья* и *линия*, *варенье* и *соленье*, *сарай* и *санаторий*, *грузин* и *гражданин*, *одно* и *окно*, *озеро* и *перо*, *стол* и *стул* и мн. др.). Обращает на себя внимание и тот факт, что отличия в образовании падежных форм этих и других существительных квалифицируются по-разному. Например, в «Грамматическом словаре русского языка» существительное *путь*, имеющее лишь одно особое окончание творительного падежа, составляет отдельный тип склонения [1, с. 40], тогда как в «Русской грамматике»-80 просто отмечается наличие у этого слова особого окончания.

Именно тенденция отмечать одно-два «нестандартных» окончания у целых групп существительных, не выделяя их в особые типы склонения, преобладает в современной русистике, хотя, например, для существительных с основой на [-uj-] окончание *-и* в предложном падеже единственного числа является, скорее, стандартным.

Не влияет на классификацию типов субстантивного склонения образование форм множественного числа, несмотря на то, что в них встречается не меньше отступлений от «стандарта» (ср. формы множественного числа существительных *болгарин* и *гражданин*, *кусок* и *клок*, *колено* и *полено*, *колёсико* и *войско* и др.).

Стремление выделять только наиболее массовые типы склонения приводит к необходимости сопровождать каждый «образец» обширными комментариями (см., например: [2, с. 484–503]), что практически затрудняет поиск парадигм тех слов, формобразование которых чаще всего вызывает трудности (например, родительный па-

деж множественного числа *щупалец* и *щупальцев*, *колен* и *коленей*, *ущелий* и *ущельев* и т. п.).

Представляется, что группы существительных, имеющих общие особенности образования тех или иных падежно-числовых форм, следовало бы выделять в особые подтипы (например, существительные с основой на *[-иј-]*, существительные среднего рода с основой на *-к(о)*, существительные с суффиксами *-онок-*, *-анин-*, существительные с суффиксом *[-ј-]* во множественном числе и нек. др.). В комментарии же к типам склонения целесообразно включать лишь слова с уникальным формообразованием (например, существительное *забытьё*, которое вопреки общему правилу имеет в предложном падеже единственного числа окончание *-и*).

ЛИТЕРАТУРА

1. Зализняк А. А. Грамматический словарь русского языка / А. А. Зализняк. – М.: Рус. яз., 1977. – 879 с.
2. Русская грамматика. – М.: Наука, 1980. – Т. 1. – 783 с.
3. Цыганенко Г. П. Морфология современного русского языка. Введение. Именные части речи / Г. П. Цыганенко. – Донецк: Каштан, 2005. – 343 с.

И. В. Кораблёва, Э. Ш. Куцкир (Киев)

АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В ТУРЕЦКОЙ АУДИТОРИИ

В данной статье выявляются и анализируются трудности, которые испытывают турецкие студенты при изучении русского языка.

Обучая второму языку, мы сталкиваемся с очевидной реальностью родного языка. «Человек, владеющий каким-либо одним языком, уже имеет определённую, опосредованную его деятельностью и речью, систему категоризации языковых явлений, – отмечают В. Г. Костомаров и О. Д. Митрофанова. – Автоматизированные навыки родного языка он механически переносит на сознательно усваиваемые факты изучаемого языка, отчего изучение всегда «переучивание», «освобождение» от глубоко внедрённых, сильно автоматизированных навыков родного языка» [2, с. 37].

Знание родного языка приводит к тому, что психологический процесс овладения вторым языком происходит путём переноса, коррекции, формирования заново речевых навыков и умений.

Существует три группы навыков, выделенных И. А. Зимней и А. А. Леонтьевым для речевой деятельности студентов-иностранцев:

а) навыки речи на родном языке, которые должны быть только перенесены на новый языковой материал;

б) навыки, которые были ранее сформированы на родном языке и при овладении иноязычной речью должны получить коррекцию;

в) навыки, которые должны быть сформированы заново [1, с. 45].

Анализируя языки на фонетическом уровне, прежде всего, обращаем внимание на то, что в каждом языке существует определённый набор фонем, звукотипов, которые выполняют функцию различия значимых, более высоких по уровню единиц языка. Фонетические единицы во всех языках отличаются от других единиц тем, что они не имеют плана содержания. Исходя из их односторонности, можно прийти к выводу, что основой сопоставления фонетических единиц в турецком и русском языках являются совпадения и расхождения в образовании турецких и русских звуков.

Именно такие расхождения и являются причиной турецкого акцента в русском языке. Например, в области консонантизма система ошибок связана с реализацией ка-

тегорий глухости – звонкости, твёрдости – мягкости, а также со способом образования таких групп согласных, как шипящие, свистящие, аффрикаты, носовые, смешанные, которые представляют яркую, устойчивую черту русской речи турецких студентов.

Поэтому всестороннее сопоставление артикуляционной базы произносительных органов русского и турецкого языков позволяет выявить те потенциальные трудности в овладении произношением, с которыми и турецкие студенты сталкиваются из-за несовпадения звуковых систем на начальном этапе обучения.

Мы видим, что при обучении турецких студентов русскому языку они допускают ошибки в случаях отсутствия одного из дифференциальных признаков русской фонетической системы в турецком языке. Если же этот отличительный признак относится к дополнительной артикуляции, ошибки оказываются общераспространёнными и труднопреодолимыми.

Это в первую очередь относится к мягким согласным, которые не находят своих эквивалентов в фонетической системе турецкого языка. Некоторые русские звуки отличаются от турецких звуков только по одному дифференциальному признаку. Например: русский /л'/ в слове *преподаватель* отличается от турецкого /l/ по признаку мягкости. Так, например, в русском языке согласные часто сильно смягчаются. Сравним такие пары слов: *ток – тёк, ос – ось, был – бил*. Турецкие согласные в позиции перед гласными переднего ряда также смягчаются, но степень их палатализации сравнительно невелика по отношению к мягким согласным русского языка. Если мы сравним *idi* – с русским «*иди*», или *nesi* – с русским «*неси*», то из названных турецких согласных только *i* имеет ясно выраженный мягкий вариант, в общем сходный с русским Л' /л'/, поэтому мы часто слышим, как турецкий студент говорит не «*преподаватель*», а «*преподаватели*», ориентируясь при этом на турецкую палатализацию. Для изучения фонетического материала необходимо обратить внимание на следующие темы: согласные и гласные в разных позиционных условиях, сочетания согласных, сочетания гласных, произношение грамматических форм, ритмические модели многосложных слов, группы слов с постоянными и подвижными ударениями, слитность произношения слов в синтагме, безударные слова и слова с ослабленным ударением, закономерности синтагматического членения, центры ИК и их место в предложении, правила чтения.

В фонетическом курсе необходимо использовать постановочные упражнения и упражнения на закрепление. В постановочных упражнениях звук произносится в слоге, а затем в слове, причём используется принцип одной трудности. В этих упражнениях усвоение материала строится по принципу от простого к сложному. Упражнения на закрепление представляют собой произнесение и чтение слогов знакомых, а затем и неизвестных слов с двумя или несколькими трудностями, ответы на вопросы. Основным успехом в работе по развитию фонетического слуха у студентов является немедленная коррекция ими ошибок в слуховых упражнениях, а также усложнение вариантов слуховых упражнений в фонетических диктантах. Поэтому в фонетическом курсе для турецких студентов необходимо обращать внимание на явления ритмики и интонации, поскольку их искажение часто приводит к неправильному произношению и восприятию речи.

Сопоставляя языки на морфологическом уровне, следует заметить, что по своей морфологической структуре турецкий язык, как и все тюркские, относится к типу агглютинативных языков. В этих языках чётко выделяется корень слова, к которому в определённой последовательности, один за другим, присоединяются грамматические показатели, называемые аффиксами, каждый из которых имеет, как правило, одно строго определённое грамматическое значение, в отличие от флективных языков, на-

пример, русского, где суффикс совмещает в себе обычно несколько грамматических значений. Что касается аффиксов в турецком языке, то их специфика состоит в том, что они изменяются в зависимости от гласного в основе слова, к которому они присоединяются. Основным правилом для этих изменений является так называемая гармония гласных. Так, например, в турецком языке имеется аффикс, соответствующий русскому предлогу *в*. Этот аффикс выглядит иногда как *-da*, а иногда как *-de*. В названиях населённых пунктов он отделяется апострофом, например: *Ankara`da* = *в Анкаре*, *в доме* = *ev-de*.

Употребление в турецких словах *a* или *e* зависит от того, какой гласный стоит в слове перед аффиксом. Все гласные в турецком слове должны сочетаться друг с другом. С другой стороны, для турецкого языка специфично обилие различных морфологических форм, особенно глагольных, например, в изъявительном наклонении насчитывается шесть основных форм, шесть сложных форм и целая серия так называемых описательных форм. Турецкая морфология характеризуется большой стройностью и почти полным отсутствием каких-либо исключений.

Анализируя лексические единицы двух языков в плане содержания, мы выявляем трудности, с которыми сталкиваются турецкие студенты при осуществлении речевой деятельности в номинации фрагментов действительности.

В сознании студента-иностранца, овладевающего новыми лексическими единицами в процессе изучения второго языка, постоянно происходит операция поиска слова, эквивалентного по содержанию в родном языке, формируется ассоциация слова изучаемого языка со словом родного языка. При этом план содержания родного языка сильно влияет на производство и восприятие речи на иностранном языке.

Сопоставляя языки на грамматическом уровне, мы сталкиваемся с более сложными явлениями. О существительных в турецком языке можно сказать следующее: у них отсутствует категория рода, нет согласования в числе и падеже с прилагательными, отсутствует показатель множественного числа при сочетании с количественными числительными. В турецком языке есть слово, которое выполняет функцию неопределённого артикля. Это слово *bir* – количественное числительное «один», оно ставится перед существительным и указывает на то, что предмет упоминается впервые, является неопределённым, неотличимым от других однородных предметов. Но у него есть и другая функция, когда оно используется для образования целого ряда неопределённых местоимений и наречий.

Роль русских притяжательных местоимений (*мой, твой, его* и т. д.) в турецком языке выполняют особые аффиксы, называемые местоименными аффиксами, или чаще, аффиксами принадлежности. Имя существительное, присоединившее к себе такой аффикс, обозначает как сам предмет (объект), так и его обладателя, либо лицо обладателя, оказываясь эквивалентным русскому определительному словосочетанию, где в роли определения выступает притяжательное местоимение, например: *el – pyka, elim – моя рука; masa – стол, masasl – его стол*.

Итак, исходя из того, что русский язык представляет собой флективный язык, характеризующийся полифункциональностью грамматических морфем, а турецкий язык является агглютинативным, при обучении турецких студентов в первую очередь необходимо обращать внимание на флективность и грамматически гармоническое оформление высказывания в русском языке.

В основу статьи положен материал, полученный в результате сопоставительного анализа русского и турецкого языков. Материал, представленный в статье, поможет преподавателю объяснить ошибки, совершаемые турецкими студентами при изучении русской речи, а также в выборе и организации языкового материала, предназначенного для использования в турецкой аудитории.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зимняя И. А. Психологические особенности овладения иностранным языком / И. А. Зимняя, А. А. Леонтьев // Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе: сб. науч. ст. – М., 1976.
2. Костомаров В. Г. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам / В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова. – М., 1984.

И. И. Меньшиков (Днепропетровск)

МНОГОУРОВНЕВАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

При, казалось бы, вполне приемлемой определенности в системе односоставных предложений русского языка само учение о такого рода конструкциях включает в себе целый ряд противоречий и нестрогих метаязыковых категорий, которые, в свою очередь, далеко не всегда позволяют однозначно квалифицировать характер того или иного односоставного предложения, а значит, и получать воспроизводимые результаты лингвистического анализа текстов. Проблемы, в частности, возникают при выборе приоритетов во множестве коммуникативных единиц типа *Ну, что ты будешь делать?* или *Охотно мы дарим, что нам не надобно самим*, которые Грамматика русского языка относит к классу односоставных конструкций, и в частности к обобщенно-личным предложениям [1, с. 11–12], но в которых есть формальное подлежащее, не конкретизирующее субъект действия; при работе с такими предложениями, как *Мне нечего вам сказать* или *Мне некогда с вами разговаривать*, конструктивный центр которых может быть по-разному обозначен (инфинитивом, а также местоимением или наречием) в зависимости от того, опираемся ли мы на положения Русской грамматики [5, с. 346–347] или на критерий иерархии синтаксических отношений, предложенный, например, Л. Небеским [4]; при регламентации глагольных форм как дифференциального признака какого-либо конкретного вида односоставных предложений (*Цыплят по осени считают*, но *В газетах сообщают о предстоящем похолодании*); при формировании множества так называемых номинативных предложений (*Ранняя весна*, но *Нам не по пути* или *Народу-то!* и т. д. Одна из причин указанных, а также и многих иных проблем, связанных с изучением и описанием односоставных предложений, заключается, по нашему мнению, в отсутствии единого основания для классификации этих конструкций. Даже сакраментальная их классификация в школьной, а зачастую и вузовской практике базируется одновременно, как минимум, на трех основаниях: структурном (номинативные и инфинитивные односоставные предложения), семантическом (безличные и назывные) и структурно-семантическом (неопределенно-личные, обобщенно-личные и определенно-личные) – с неизбежным при такого рода метаязыке пересечением как соответствующих критериев, так и получаемых при их применении результатов.

Выбрать какое-либо одно основание для классификации односоставных предложений весьма затруднительно и даже вряд ли возможно, поскольку эти конструкции могут быть объективно связаны с самыми различными коммуникативными ситуациями и по-разному проявлять себя как в структурном, так и в функциональном плане. Однако системно стратифицировать односоставные предложения и сформировать ряд их подмножеств, каждое из которых входило бы в общее множество соответствующих конструкций с какими-то своими квалификационными параметрами, по всей вероятности, можно, если прибегнуть к многоуровневой классификации односоставных предложений, подобной, в частности, той, которая была предложена нами для клас-

сификации второстепенных членов предложения [3]. Применительно к односоставным предложениям такая классификация могла быть построена в основных своих чертах следующим образом.

Первый уровень – структурная классификация односоставных предложений по характеру их конструктивного центра, принципы которой предложены в Грамматике современного русского литературного языка, выделившей четыре класса соответствующих конструкций: именной, спрягаемо-глагольный, наречный и инфинитивный [2, с. 560–569]. У К. П. Югай таких классов шесть: спрягаемо-глагольный, наречный, инфинитивный, субстантивный, партиципный и прономинальный [6, с. 15].

Второй уровень – семантическая классификация предложений каждого класса, в соответствии с которой спрягаемо-глагольные, например, предложения могут быть с привлечением традиционной терминологии расчленены на безличные, неопределенно-личные, обобщенно-личные и определенно-личные, а инфинитивные – на безличные и безлично-назывные. Здесь можно не выходить за рамки традиционной терминологии.

Третий уровень – коммуникативное задание высказывания как функциональная характеристика односоставного предложения, которое, будучи, скажем, спрягаемо-глагольным, может оказаться и повествовательным, и побудительным, и вопросительным, а в качестве спрягаемо-глагольного безличного предложения – только повествовательным и вопросительным.

От третьего уровня можно перейти к четвертому, пятому, а возможно и к последующим, если в этом возникнет необходимость, и – что самое главное – появится лингвистически значимое основание для формирования того или иного множества односоставных предложений с заданным вектором их формально-синтаксических, семантических или функциональных параметров. Важно при этом не выходить за рамки того основания, которое формирует параметры соответствующих конструкций на каждом конкретном уровне их классификации. Любое односоставное предложение, таким образом, характеризуется тремя его основными параметрами: *структура, семантика, функция* – которые могут быть дополнены теми или иными дифференциальными или просто дополнительными признаками соответствующих конструкций (связанными, например, с какими-то особенностями этих конструкций внесистемного, ненормативного и малопродуктивного плана). При этом, думается, элиминируются многие противоречия, по крайней мере, того аспекта метаязыковых построений, используемых при изучении и описании односоставных предложений, который однозначно определяет их место на синтаксическом уровне структуры языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грамматика русского языка. – Т. 2. – Ч. 1. – М.: АН СССР, 1960. – 440 с.
2. Грамматика современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1970. – 768 с.
3. Меньшиков И. И. Два уровня классификации второстепенных членов предложения в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Русский язык и литература: Проблемы изучения и преподавания в Украине: сб. науч. тр. – К.: 2005. – С. 230–235.
4. Небеский Л. Об одной формализации разбора предложения / Л. Небеский // Математическая лингвистика. – М.: Мир, 1964. – С. 145–149.
5. Русская грамматика. – Т. 2. – М.: Наука, 1980. – 710 с.
6. Югай К. П. Односоставные предложения в различных функциональных стилях современного русского литературного языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / К. П. Югай. – Д., 1987. – 18 с.

ЯЗЫК И ДИСКУРС МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЕРЕНЦИЙ

1. Язык и дискурс международных конференций должны служить интересам науки и способствовать сплочению народов на принципах честности, взаимоуважения и взаимной выгоды. Задать нужный язык и дискурс – значит обеспечить успех дела. Как язык, так и дискурс, являются предметами непрекращающейся полемики в виду актуальности данного вопроса, решение которого каждый раз придаёт импульс прогрессу, либо, напротив, тормозит его.

2. На Украине языками международных конференций обычно объявляются украинский, русский и английский – именно в этом порядке. Порядок языков указывает на признание роли украинского в качестве «государственного языка», русского – в качестве традиционного языка межнационального общения царской России, СССР, а сейчас – республик СНГ, и английского – в качестве языка глобализации. Английский в этом перечне подчёркивает значение мероприятия, но практически никогда не используется в живой полемике. Поэтому в этом качестве английский на украинских международных конференциях является частью дискурса, а не инструментом обмена информацией.

3. Английский мог бы быть инструментом обмена информацией, если бы **все** статьи (а не одна-две) издавались на английском и выставлялись в Интернете с целью познакомить с работой конференции максимально большой круг учёных. Для этого нужен англоязычный сборник трудов и компетентная редакция, чтобы добиться такого уровня английского, в котором англоязычные реципиенты не находили бы признаки явления «Moscow News English» (Линн Виссон и др.).

4. Бывает, список расширяют (очевидно, с целью подчеркнуть солидность мероприятия – опять проявление дискурса!). В Запорожье в 2007 к упомянутым языкам прибавили немецкий и французский, а в 2009 году в списке языков появился ещё один язык (шестой!): испанский. Выбор языков не случаен: по критерию перевода данные языки (английский, немецкий, французский, испанский и русский **входят в пятёрку самых инвестиционно-привлекательных** языков мира (Л. Вентути). В целом это соответствует списку современных международных языков, которые в Интернете считаются в порядке убывания общего количества владеющих языком:

Ранг	Язык	Родной	Второй	Общее число носителей
1	Английский язык	340 млн.	до 1 млрд.	до 1 340 млн.
2	Испанский язык	322 млн.	до 80 млн.	до 400 млн.
3	Арабский язык	240 млн.	до 40 млн.	до 280 млн.
4	Русский язык	145 млн.	до 110 млн.	до 255 млн.
5	Немецкий язык	120 млн.	до 80 млн.	до 200 млн.
6	Португальский язык	176 млн.	до 20 млн.	до 196 млн.
7	Французский язык	77 млн.	до 110 млн.	до 187 млн.

5. Вместе с тем, едва ли кто-нибудь задумывался над тем, что, объявляя рабочими языками несколько языков, берут обязательство осуществлять **перевод** на эти языки. Если предполагается отсутствие перевода, то имплицитно обозначаются следующие ситуации дискурса:

1) англоязычные, франкоязычные и др. гости, не владеющие русским / украинским языками, присутствуют на международной конференции в качестве парадных генералов: динамика живого обмена информацией (главная цель международных конференций) им недоступна;

2) никто не ждёт приезда англоязычных, франкоязычных и др. гостей, не владеющих русским / украинским языками. В этом случае название «международная» становится эпитетом, содержащим **событийную иронию** (противоречие между действительным языком конференции (русским / украинским) и объявленным многоязычием. Примерно с такой же целью денотаты «школа» и «институт» получили в нашей стране престижные номинации *лицеев, гимназий, коллегиумов, колледжей и университетов и академий*, которые, к тому же, вопреки интересам науки, не имеющей, как известно, национальности, борются за звание **национальных** (?);

3) гости из стран СНГ воспринимаются как «свои» на основе русского языка. Это очень важная позиция, потому что «международность» оказывается только констатацией политического факта, но коммуникация осуществляется между «своими», что обеспечивает единство когнитивных сценариев, терминологической базы, библиографических ссылок и теоретических концепций.

Таким образом, для **украинских международных конференций вполне достаточно два языка: русский и украинский**. Информационные письма, кстати, должны быть составлены на этих двух языках. Нередко список заявленных языков противоречит тому факту, что информационное письмо разослано на одном языке (опять событийная ирония!).

6. **Украинский билингвизм** создаёт уникальную ситуацию, в которой собеседники общаются друг с другом на разных языках (русском и украинском) и прекрасно понимают друг друга. Для жителей Украины беспереводное общение собеседников на русском и украинском является нормой. Это демонстрирует, что вопреки политической идентификации (Дэвид Кристел и др.) в качестве разных языков, для жителей Украины это – разные варианты одного языка. Жители СНГ, где русско-украинский билингвизм практикуется значительно реже, – частые гости наших конференций и без особых проблем общаются в нашей билингвистической ситуации.

7. Важнейшей частью дискурса конференций является издание материалов конференций к сроку их проведения. На некоторых конференциях организаторы отчётливо понимают, что этот фактор способствует наиболее оперативному обмену информацией (участники конференций уже во время их проведения начинают изучать заинтересовавшие их доклады и задавать вопросы их авторам). Кроме того, это, несомненно, укрепляет доверие к таким форумам. На Украине с положительной стороны, в этом смысле, отличились Алушта, Донецк, Днепрпетровск, Запорожье, Кировоград, Сумы, Харьков, Ялта и др.

8. Следует отметить, что **некоторые вузы занимаются откровенным обманом**: собирают деньги на издание материалов, а потом не выполняют обязательств, надеясь, вероятно, что обиженные авторы не станут «мелочиться» и портить себе нервы. Так, в 2004 году поступили во **Львовском национальном университете** с запорожскими авторами, не удосужившись ни рассчитать, ни извиниться за причинённый моральный ущерб. Дурной пример заразителен: в 2007 году такую же конференцию по переводоведению провёл **Киевский лингвистический университет**. На запросы по электронной почте организаторы конференции не реагируют: деньги собраны, а материалы можно и не издавать! **Этот лохотрон пора прекращать**. Борьбаться с этим можно, публично называя мошенников мошенниками.

9. В дискурс наших конференций давно вписались **льготы**, которыми наделяются некоторые участники. Безусловно, привилегией организаторов является определение

этих льгот. Очень логичным представляется снижение цены работникам вуза-организатора. Наверное, будет правильно поощрять таким образом особенно интересных участников. Но едва ли правильно привязывать качество доклада к степени доктора. Неотъемлемой частью дискурса наших конференций стало положение: «Материалы докторов наук публикуются **бесплатно**». Импликация этого положения очевидна: организаторам хочется иметь титулы, которые сами по себе уже обозначают качество. Но этим положением **нарушается равенство стартовых позиций и состязательность**, что самым отрицательным образом влияет на качество.

10. Неоднократно приходилось слышать критику в адрес оргвзноса, смысл которого целесообразнее всего связывать с публикацией материалов.

11. **Выгодной позицией дискурса** международных конференций на Украине для её граждан является обозначение «патриотических» настроений: есть у нас, оказывается, «настоящие» учёные, которые страдают за «национальную идею», а есть «псевдоучёные», которые эту идею не разделяют (я отношусь к последним). Под дымовой завесой патриотических разговоров можно утверждаться в научных рангах, не особенно заботясь о науке. На науку наш учёный под давлением чиновников смотрит без должного почтения, без любви: «На эту бледную, в крови, Кнутом иссеченную Музу...».

А. В. Онкович (Киев)

ПРЕССОДИДАКТИКА И ПРЕССОЛИНГВОДИДАКТИКА В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Интерес к языку газеты у прессолингвистов проявился в середине прошлого века. С тех пор он не пропадал, хотя аспекты его рассмотрения в тот или иной период менялись. Бесспорно, интересно проследить этот процесс по трилогии В. Г. Костомарова «Русский язык на газетной полосе», «Языковой вкус эпохи», «Наш язык в действии», книги которой вышли в разные годы. На их примере мы видим и изменения в языковых процессах, и изменения, происходящие в жизни общества. Но наш интерес в другом. Мы рассматриваем этапы развития медиадидактики на примере технологий использования материала периодической печати в учебном процессе и в качестве примера используем одно из первых пособий, в котором уделялось значительное внимание газетным заголовкам, – Е. И. Осипян, «Читайте газету на русском языке», и одно из последних – Е. А. Сандрикова, «Газета на уроке РКИ: прецедентные высказывания в заголовках». Прессодидактика и прессолингводидактика – относительно новые лингвометодические ответвления – представлены здесь в логической взаимосвязи.

В пособии Е. И. Осипян «Читайте газету на русском языке», вышедшем в 1974 году в Высшей комсомольской школе (Москва), значительное место уделялось разделу «Работа над газетными заголовками», в котором учащимся предлагалось анализировать заголовки на грамматической основе [9, с. 72–84]. Давались типы газетных заголовков: Anom + S nom: *Важный вопрос, Актуальные задачи*; Snom + Sgen: *Традиции дружбы, Воспитание патриотизма*; Anom+Snom+Sgen: *Большие задачи профсоюзов, Новая фаза кризиса*; Snom+Sgen+Sgen: *Обращение сторонников мира*; Snom+Agen+Sgen: *Помощь советских людей, Проблемы европейской безопасности*; Anom+Snom+Agen+Sgen: *Большой путь венгерской книги, Новый город алмазного края*; inf+Sacc: *Воспитывать интернационалистов, Крепить мир и безопасность народов*; а также конструкции с родительным, дательным, винительным, творительным, предложным падежами; предложения со словами: *кто, что, где, когда, почему, как*

(Что ответите, господа?, Где «железный занавес»? Когда рядом такой человек; Почему победит Вьетнам; Как это было; устойчивые сложноподчиненные предложения с союзами «чтобы», «если» (Чтобы полюбить рукописи..., Если заглянуть в будущее, А если начистоту?...); эллиптические предложения (Письма, которые никогда не были написаны, «Заговор», которого не было); усеченные выражения (Скажи мне, кто твой друг..., Потому что оно верно...)).

Задания были сформулированы так: *Найдите в газете заголовки, соответствующие по своей конструкции приведенным в разделе «Работа над газетными заголовками»; переведите их. Или: Переведите следующие заголовки статей. Сделайте буквенные изображения конструкций.* Пример: *Важные итоги эксперимента. Апот + S gen.*

В газетные заголовки (предъявлялись конструкции с определенным падежом) предлагалось: *подставить пропущенные слова* (они давались рядом справа): *С берегов Темзы (передача идет).* – *Передача идет с берегов Темзы. Откуда идет передача?; прочитать газетные заголовки* (конструкции с определенным падежом) *и сделать подстановку недостающих слов: За развитие торговли.* – *Выступать за развитие торговли; прочитать и перевести газетные заголовки* (предъявлялись конструкции с определенным падежом); *поставить вопрос к составленному слушателем предложению* и т. п. В этом же разделе давались задания, географические названия, сокращенные названия организаций и словари: русско-французский, -испанский, -итальянский; русско-венгерский, -монгольский, -арабский; русско-английский, -немецкий, -финский.

...Прошли годы. В методике преподавания русского языка как иностранного (РКИ) целесообразность использования текстов периодических изданий на занятиях уже не вызывала сомнения, поскольку «чтение газетной периодики дает возможность наблюдать современное состояние языка и определять тенденции его развития» [10, с. 4]. Изменения, произошедшие в социуме, отражались на творческом поиске журналистов, которые все чаще для активизации читательской мысли прибегали к контексту. Часто это проявлялось в использовании прецедентных высказываний в заголовках газетных материалов.

Термины «прецедентный текст», «прецедентное высказывание» широко обсуждается в современной лингвистике, и прессоидакты не могли пройти мимо этого явления, представшего в центре научного интереса таких исследователей, как Ю. Н. Караулов [3], Д. Б. Гудков [2], В. Г. Костомаров [5], Н. Д. Бурвикова [1], В. В. Красных [6] и других. Сумма значений компонентов прецедентных высказываний – результат постижения культурных ценностей и используется в определенных речевых ситуациях в устойчивой форме. В учебных целях методисты в число прецедентных включают такие языковые явления, как цитаты из произведений художественной и публицистической литературы, в том числе – из текстов религиозного содержания и устного народного творчества (*нет пророка в своем отечестве, окно в Европу, великий и могучий, Родина-мать зовет*), цитаты из музыкальных произведений (*дорогая моя столица, не плачь девчонка, а вместо сердца – пламенный мотор*), цитаты из спектаклей и кинофильмов (*Восток – дело тонкое*), цитаты из телепрограмм, телесериалов и рекламы (*богатые тоже плачут, два в одном*), пословицы и поговорки, фразеологизмы и устойчивые выражения (*волков бояться – в лес не ходить, меж двух огней, бальзам на душу, заработать на хлеб с маслом, железный занавес*). Кроме того, в число «прецедентов» входят названия произведений (*вечера на хуторе близ Диканьки, отцы и дети, горе от ума*).

Никто не оспаривал тезиса, что знания о культуре страны должны приобретаться одновременно с постижением языковой системы. Овладевая новым языком, учащийся

часто впервые знакомится с новыми для него культуроведческими фактами. Медиа-тексты содержат многочисленные речевые неожиданности и поэтому представляют опасность для медианекомпетентного человека. «Таким образом, сегодня требуется новая методология, способная к адекватному и объективному рассмотрению медиа-текстов», – акцентирует Ю. Кириленко [4, с. 182]. Такую методологию демонстрируют прессолингводидакты на примере работы с прецедентными высказываниями в аудитории студентов-иностранцев, изучающих русский язык. Овладение «прецедентами» осложняется тем, что «они содержат лингвокультурологическую информацию, знание которой необходимо не только для адекватного употребления, но и для восприятия таких единиц» [10, с. 7]. Прецедентные высказывания обладают значительной лингвокультурологической ценностью, а поскольку они активно употребляются как в речи носителей языка, так и в языке средств массовой информации, то являются ценным учебным материалом.

Е. А. Сандрикова, автор учебного пособия по чтению газетных текстов в иностранной аудитории «Газета на уроке РКИ: прецедентные высказывания в заголовках», считает целесообразным остановиться на роли заголовка в газетном тексте, так как этот компонент в первую очередь привлекает внимание читателей, выполняя определенные функции. Обобщив опыт многих исследователей медиа, в учебных целях Е. Сандрикова выделяет три функции медиазаголовков: номинативно-информационную, рекламно-экспрессивную, графически-выделительную.

Пособие состоит из трех глав. В первой представлены основные теоретические сведения о прецедентных высказываниях русского языка, в частности – о лингвокультурологической ценности прецедентных высказываний, об их видах, структуре и пр. Во второй даны рекомендации преподавателям относительно отбора материала и последовательности (алгоритм) обучения. В третьей главе предложены упражнения, которые можно использовать как в аудитории, так и для самостоятельной работы студентов. В приложении дается учебный список прецедентных высказываний, текст лекции о них, примеры их трансформации в газетных заголовках, а также тексты для чтения с прецедентными заголовками. Не удивительно, что автор обращается к трудам прессолингвистов, журналистиковедов, что в центре внимания методиста – медиазнания, ориентированные как на познание новой культуры, так и на диалог культур. Медиаобразовательная функция пособия – не только в ориентации на особенности языка печатной периодики, но и на типологические характеристики, которые могут быть положены в основу средств массовой информации по различным признакам (по читательской аудитории, месту издания, характеру информации, издающему органу, языку, тематическому направлению, целевому назначению). «Для того, чтобы знакомство с миром современных периодических изданий не происходило стихийно, необходимо дать обучаемым хотя бы некоторые ориентиры, которые направлены на определенные газеты», «целесообразным представляется познакомиться обучаемых с различными типами газетной периодики на уроках русского языка, назвав и, возможно, продемонстрировав конкретные газеты», «отбор определенного издания целесообразно осуществлять по нескольким параметрам, таким, как тираж, разнообразие тематики, читательская аудитория» [10].

Изучение газетных заголовков – это путь к пониманию текста, его скрытого смысла, подтекста. Использование прецедентных текстов и их понимание читателями является неотъемлемой частью общей культуры современной языковой личности.

В большинстве случаев под термином «прецедентный текст», вслед за Ю. Н. Карауловым [3], понимались тексты, значимые для той или иной личности в познавательном и эмоциональном отношении, имеющие сверхличностный характер, что были хорошо известны и широкому окружению данной личности, включая ее

предшественников и современников, и такие, обращение к которым неоднократно возобновлялось в дискурсе данной языковой личности. Под этим терминологическим сочетанием В. Г. Костомаров и Н. Д. Бурвикова [5] подразумевали слово, словосочетание, одно или несколько предложений, определенный текст или ситуацию, имевшие место в культурном опыте личности. Позже у этих авторов появился термин «логоэпистема» (от логос – слово, эпистема – знание) – любое выражение, имя, которое стало единицей некоторого культурного знания [1]. Под логоэпистемой авторы понимают «и фразеологизмы, и крылатые слова, и высказывания известных людей, и знакомые рядовому носителю языка афоризмы, и пословицы, и поговорки, и присловья, и говорящие имена, и названия, и строчки из песен, стихотворений произведений художественной прозы, и штампы тех или иных времен. Логоэпистема, таким образом, является следом языка в культуре или культуры в языке» [1, с. 3]. Заметим, что для обозначения этого явления предлагались разные термины: концепт (Ю. Степанов, В. Телия); лингвокультурема (В. Воробьев), национальный социокультурный стереотип (Ю. Прохоров), культуроснак (А. Онкович) и др. [8]. И сегодня прессолингвисты и прессодидакты успешно используют многие из них. Т. Г. Сербина, например, отмечает, что особенно показательны в использовании логоэпистем газетные заголовки: «В современной газете они приобретают необычную форму, становятся более насыщенными, в них предельно сжато, емко, выразительно формулируется основная мысль газетной публикации. Автор стремится необходимый смысл облечь в яркую выразительную форму, заголовком привлечь внимание читателя, заинтересовать и адекватно настроить его. С этой целью используются логоэпистемы – афористические высказывания, сентенции, фразеологизмы, пословицы, поговорки, «народные» изречения, слоганы и т. п., как трансформированные, так и буквально воспроизведенные. Они удобны, возникают в голове «по поводу», не конструируются и, таким образом, реализуют «закон экономии языковых средств». Играя с ними, варьируя семантику, можно создавать остроумные парадоксы, мягкую иронию» [11, с. 171].

Анализ только двух учебных пособий, созданных со временной разницей более 30 лет, ярко иллюстрирует, что современные газетные заголовки стали более экспрессивными, семантически более ёмкими. Они представляют собой более сложные синтаксические конструкции. Мы остановились на этом примере для того, чтобы украинские медиадидакты обратили внимание на аналогичные процессы в украиноязычных изданиях и активнее обращались к ним в учебном процессе. Не только при обучении иностранцев...

ЛИТЕРАТУРА

1. Бурвикова Н. Д. Старые мехи и молодое вино / Н. Д. Бурвикова, В. Г. Костомаров. – СПб, 2001. – С. 14.
2. Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности / Д. Б. Гудков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999. – 152 с.
3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 264 с.
4. Кириленко Ю. Н. Осмысление возможностей метода иронии как способа преодоления медийной некомпетентности / Ю. Н. Кириленко // Медиаобразование: от теории к практике: сб. матер. II Всерос. науч.-практ. конф. «Медиаобразование в развитии науки, культуры, образования и средств массовой коммуникации»: в 2-х ч. – Томск: НОУ ВПО ТИИТ, 2008. – С. 181–186.
5. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // Русский язык за рубежом. – 1994. – № 1. – С. 73–76.
6. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
7. Куникеева А. А. Лингвометодическая модель работы с современным русским газетным текстом (в аспекте преподавания русского языка как иностранного): матер. и метод. рекомендации к спецкурсам и спецсеминару / А. А. Куникеева. – СПб.: Сударыня, 2003. – 120 с.
8. Онкович А. В. Термин «культуроснак» и его соседи / А. В. Онкович // Русистика и современность. – Т. 1. Матер. X междунар. научно-практ. конф. – СПб.: Изд. дом «МИРС», 2007. – 484 с. – С. 43–49.
9. Осипян Е. И. Читайте газету на русском языке / Е. И. Осипян. – М.: ВКШ, 1974. – 124 с.

10. Сандрикова Е. А. Газета на уроке РКИ: прецедентные высказывания в заголовках: уч. пособие по чтению газет. текстов в иностр. аудитории / Е. А. Сандрикова. – СПб.: Сударыня, 2005. – 69 с.
11. Сербина Т. Г. Логоспистемы-заголовки в русскоязычных газетах Украины / Т. Г. Сербина // Русский язык и литература: проблемы изучения и преподавания: сб. науч. тр. – К., 2009. – С. 169–172.

Н. Д. Писаренко (Днепропетровск)

ФОРМАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ СВЯЗНОСТИ ТЕКСТА

Связность текста рассматривается учеными-лингвистами как важнейшая текстовая категория, обеспечивающая целостность и интеграцию текста. Однако даже в настоящее время термин *связность* в лингвистике многозначен в зависимости от целей исследования. Под связностью понимают валентность, сочетаемость. Общеизвестно, что понятие валентности как свойства слова при появлении в тексте открывать позиции для определенного состава своих «контекстпартнеров», ввел Карл Бюлер. Позже Л. Теньер развил эту идею, и уже далее она получила широкое обсуждение в лингвистике в работах Ю. Д. Апресяна, К. Зоммерфельда, И. М. Богуславского, Е. В. Падучевой, Н. Н. Леонтьева, М. В. Всеволодовой и ряда других ученых.

В середине XX столетия особую актуальность приобрело изучение текстовой связности в прикладной лингвистике, машинном переводе. Главное ориентирование было сконцентрировано на анализе формальных способов связности: семантически близких слов и фраз, формирующих текст [2, с. 218–219].

Часто валентность отождествляется с сочетаемостью. По мнению М. В. Всеволодовой, это не одно и то же. «Понятие сочетаемости шире понятия валентности, поскольку включает в себя и грамматическое присоединение» [1, с. 361].

При восприятии текста или его создании различаются типы связности: грамматическая, семантическая. Известно, что семантическая связность осуществляется семами. Каждая сема имеет свой «носитель информации». В зависимости от характера данного «носителя» и степени его соотносительности с лексическим значением слова, выделяют лексические, лексико-грамматические и грамматические семы, которые «определяют» валентность слова. Таким образом, валентность в зависимости от характера сем, определяется как лексическая, лексико-грамматическая и грамматическая. В свою очередь, семы реализуют механизм валентности. «Основное ядерное значение семной характеристики неполных предложений, по мнению В. Г. Макарова, формируется, как правило, за счет внутренних ресурсов моноремы, точнее за счет валентно-интенционных свойств ее эксплицитных компонентов» [3, с. 9]. Остальные значения «семной характеристики» могут быть сформированы лишь из симбиоза валентно-интенционных факторов, прежде всего, конситуации [3, с. 10]. Такая точка зрения не единственная.

Грамматическая валентность проявляется в грамматике в согласовании, то есть форма базового слова (имени) требует соответствующей формы определения (прилагательного), или в немотивированном управлении, где принадлежность глагола к тому или иному классу определяет выбор разных форм имени даже при наличии одинаковой лексической валентности (*проинформировать* кого? о чем?). Информацию о грамматике языка представляет грамматическая связность, эксплицитно выраженная формальными показателями (согласование рода, числа, падежа, лица, времени, наклонения, вида, синтаксических позиций и их антецедентов).

В настоящее время лингвистами разграничиваются формальные механизмы, а именно: «механизмы открытой и скрытой грамматики». Говоря о явлениях открытой

грамматики, заметим, что языковеды, в первую очередь, понимают категории словоизменения и словообразования, на синтаксическом уровне – проявление формальной связи слов: грамматическая валентность и построение многокомпонентных предложений. Особый интерес представляет так называемая скрытая грамматическая связь. Заметим, что лексическая и лексико-грамматическая валентности – явления многоуровневые, выделяются три уровня валентности: логический, семантический и синтаксический. Явления скрытой грамматики связаны, в первую очередь, употреблением / неупотреблением тех или иных форм и механизма присоединения слов в определенных условиях. Например, наличие формы настоящего времени у глаголов несовершенного вида – реальное языковое явление. Это факт открытой грамматики. Отсутствие же, неупотребительности этой формы в значении определенного будущего для глаголов (*завтра идет дождь*) – факт скрытой грамматики. В отличие от собственно грамматической валентности, лексико-грамматическая валентность сильно связана с лексическим значением слова. Так, например, глагол *читать* несовершенного вида, *увидеть* совершенного вида, их грамматические семы различны, что обусловлено их лексическим значением. Видовая сема *читать* указывает на процесс, его длительность; *увидеть* – на результативность и однократность. Эти различия определяют сочетаемость слов: *долго/ целый день читать/читал*, но не **долго/ целый день увидеть/увидел*. Отвечают за грамматическую валентность формальные механизмы. Фраза *А. С. Пушкин – великий русский поэт* – факт грамматики открытой. По этой модели предложения возможно построить иные фразы: *Украина (зимой) – это дождь и слякоть*, но тем не менее нет никакой гарантии (и не обосновательно), что в других языках таких моделей нет. Таким образом, наличие или отсутствие конкретной фразы по вышеуказанной модели определяется правилами грамматики скрытой.

Отсюда следует, что данный тип связности встраивает текст, фразу в глобальную связность коммуникативной ситуации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1976.
2. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса / М. В. Всеволодова. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
3. Макаров В. Г. Интонационная структура бессоюзных эллиптических предложений, выражающих изъяснительные отношения: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. Г. Макаров. – М., 1975. – 23 с.

Е. А. Половинко (Днепропетровск)

СТЕРЕОТИПЫ ЯЗЫКОВОГО МЫШЛЕНИЯ

Овладевая языком, который впоследствии назовет родным, человек с раннего детского возраста не просто накапливает соответствующие лексические знания и осваивает законы грамматики, он буквально впитывает типовые конструкции и сочетания слов, у него формируется определенное языковое мышление, которое неизменно дает о себе знать при изучении языка иностранного в виде произвольных ошибок. В наибольшей степени это проявляется на начальном этапе изучения неродного языка, когда полученных знаний явно не достаточно для выражения своих мыслей или для выражения их должным образом, тогда и пользуется иностранец принципами, «запрограммированными» родной языковой системой, то есть проецирует законы словоупотребления и словообразования родного языка на иностранный. Все это следует учитывать преподавателю русского как иностранного и выстраивать процесс обучения не просто с осознанием сложности некоторых моментов грамматики, но и с уче-

том особенностей строя того языка, носителей которого он обучает. Это, естественно, предполагает дополнительные усилия, особенно если аудитория разноплановая, но результат, на который можно рассчитывать, без сомнения, заслуживает таких усилий.

Ученые неоднократно формулировали и обосновывали мысль о взаимосвязи языка и мышления, а именно, о том, что определенные типы языка соответствуют определенным типам мышления, другими словами, особенности того или иного языка обусловлены спецификой мышления его носителей. Мы не станем останавливаться на вопросе, что первично во взаимодействии языка и этнического менталитета (если такая постановка вопроса вообще корректна), обратимся к анализу некоторых черт конкретных языков. Так, одной из характерных особенностей русского языка является система глагольных форм. Этот вопрос при обучении иностранцев русскому языку вызывает если не наибольшие проблемы, то существенные трудности и представляет собой интереснейшее свойство нашего языка, связанное с его синтетическим строем и обилием аффиксов.

Активная глобализация культурного социума последних десятилетий не могла не отразиться на процессе обучения и преподавания иностранных языков. В современном мире прогресса и стремительно развивающихся технологий контакты людей разных стран расширяются стремительными темпами. Конкретным примером может служить заметное увеличение контактов между нашей страной и Китаем и, как следствие, все возрастающий взаимный интерес к языкам, на которых говорят в данных странах.

Можно назвать целый ряд трудностей, с которыми сталкиваются китайцы, представители иной языковой культуры, при изучении русского языка, например, так называемая непрозрачность морфем в русском языке по сравнению с китайскими морфемами. В качестве иллюстраций приведем несколько глаголов из словообразовательного гнезда *есть* «принимать пищу».

Начнем с того, что в китайском языке русскому глаголу-вершине указанного гнезда соответствует не только сам глагол *chi* в значении «есть, кушать» [1, с. 30], но и более употребимое сочетание *chi fan* буквально «кушать еду», а изначально «кушать рис» [1, с. 30]. Отсюда становится понятным постоянное стремление китайских студентов, дополнить русские глаголы *есть, кушать* в значении «принимать пищу, употреблять в пищу» [2, с. 188] словами *еда* или *пища*, которые уже семантически заложены в значениях соответствующих русских глаголов.

Теперь посмотрим, что соответствует в китайском языке русским глаголам, производным от *есть*: *доесть* «съесть до конца; кончить есть» [2, с. 171] – *chi wan* буквально «есть» + «закончить»; *объесть* в значении «съесть что-нибудь с краев, обглодать» – *cong bian shang chi* «с (со)» + «сторона» + «край» + «есть», *объесть* в значении «причинить ущерб кому-нибудь, съев много у него или за его счет» [2, с. 441] – *ba ... chi qiong* «(у кого)» + «есть» + «бедный» (то есть *объесть* кого-то до бедноты); *наесться* в значении «поесть чего-нибудь досыта» [2, с. 381] – *chi bao* «есть» + «сытый»; *переесть* в значении «съесть лишнее» [2, с. 503] – *chi de guo bao* «есть» + «больше» + «сытый» и т.д. Как видим, общее значение китайских сочетаний довольно легко выводится из значения их частей, в то время как значения соответствующих русских глаголов не всегда очевидно для учащегося при восприятии, а при производстве речи они, в свою очередь, по аналогии с родным языком дополняют глагол *есть* какими-то дополнительными единицами, чтобы передать оттенки смысла.

Интересно, что в устойчивых выражениях, где в русском языке присутствует элемент *есть*, китайские аналоги содержат различные его синонимы или другие элементы, которые передают смысл буквально, например: *моль ест одежду* – *zhu chong zhu yi fu* «моль» + «сверлить» + «одежда»; *есть глазами* – *yong yan jing ding* «использо-

вать» + «глаза» + «установиться»; *хлорка ест руки* – *piao bai fen fu shi shou* «хлорка» + «разъедать» + «рука»; *дым ест глаза* – *yan xun yan jing* «дым» + «коптить» + «глаз»; *тоска ест* – *you yu shang shen* «тоска» + «вредить» + «организм»; *есть просят* (*сапогу*) – *kai kou le* «открыл» + «рот» и т. д.

Преобладающим способом словообразования в китайском языке является сложение корней, а не аффиксов. Знание и понимание указанной и других специфических черт родного языка учащихся, сравнение с языком, которому их обучают, позволяет не только установить сходства и различия между двумя языковыми системами, но и определить трудности изучения неродного языка (в нашем случае русского), связанные с особенностями языков, наличием языковых стереотипов, а соответственно, прогнозировать и предотвращать наиболее вероятные ошибки.

ЛИТЕРАТУРА

1. Краткий русско-китайский и китайско-русский словарь. – Изд-во «Русский язык» и изд-во «Шаньху иньшугуань», 1994. – 360 с.
2. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. – М., Азбуковник, 1997. – 944 с.

І. С. Попова (Дніпропетровськ)

ДВІ ГРУПИ ВНЕСЕНЬ У РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Загальновідоме, здавалося б, твердження про те, що внесення не входять у структуру речення, а лише супроводжують відповідну комунікативну одиницю й, будучи, наприклад, вставленими словами, словосполученнями й реченнями, «вільно включаються до складу речення, розриваючи безперервність синтаксичних зв'язків» [4, с. 83], а, виконуючи функцію вставних слів, словосполучень і речень, «вступають у смислові зв'язки з реченням у цілому або з окремими його частинами» [4, с. 84], вимагає, на наш погляд, деякого уточнення. Тлумачення ж такого типу конструкцій як синтаксично не зв'язаних з членами речення компонентів комунікативної одиниці [3, с. 23] відповідає реальному стану речей тільки у випадках кваліфікації зв'язаності на категоріальному рівні, тобто як реалізації одного з трьох основних типів синтаксичного зв'язку між словами: предикативного, підрядного або сурядного. Є, однак, і синтаксичні відношення іншого типу, які не включають формально-граматичну зв'язаність основного висловлення з тим, що в нього вноситься.

До внесень у синтаксисі сучасної української мови належать, зокрема, такі лінгвістичні фігури, як звертання, вставні слова, вставні конструкції, вставні речення, вставлені конструкції, вставлені речення, а також вигукі і модальні частки *так*, *ні* [2, с. 41–43]. Ці компоненти матеріальної організації українського речення, не будучи членами речення й не беручи участі безпосередньо у формуванні його основного змісту, супроводжують акт комунікації з певним комунікативним завданням, із певним комунікативним навантаженням і вносять у такий спосіб у процес спілкування якусь додаткову інформацію, додаткові інформаційні, модальні чи емоційно-експресивні нюанси, відтінки. Нерідко подібні внесення виявляються досить суттєвими в лінгвістичному плані й можуть функціонувати як самостійні комунікативні одиниці в еліптичних утвореннях типу «Звичайно», «Добре», «Зрозуміло» як відповідь на те чи те питання або зауваження, у нередукованих конструкціях, наприклад, у вокативних реченнях (*Шановні співробітники!*), у словах-реченнях (нечленовані речення), які можуть бути структурними компонентами інших речень, типу *Ну і слава Богу!* (Пор.:

Вона, слава Богу, вже видужала), у структурах, що передають емоційну реакцію людини (Ой! Ну!).

Деякі з наведених вище фігур дійсно ніяк синтаксично не зв'язані ні загалом із реченням, у яке вони входять, ні з якимись окремими його членами (*Він, іноді буває, заходить до нас; Вона, на жаль, захворіла; Так, я ходив учора в кіно*). Але нерідко ми стикаємося й з іншою комунікативною ситуацією, у якій внесення, якщо можна так висловитися, синтаксикалізовано, тобто вступає з компонентами мовленнєвого ланцюга, яких воно супроводжує, не тільки у змістовно-смыслові чи модальні відношення, але й у відношення власне синтаксичні, як це має місце, наприклад, у конструкціях типу *Викладачі, на думку яких, другий семестр потрібно скоротити на два тижні, повинні обґрунтувати свою пропозицію*, де словоформа *яких* є, як ми бачимо, не тільки компонентом внесення, але й синтаксичною скріпою, що вводить підрядне речення та ще й уподібнює свою форму формі опорного слова головної частини складного речення.

Синтаксична зв'язаність внесення чи його компонентів з основним реченням є нерідко своєрідною формальною ознакою вставленого речення (*Наша мати – вона вже видужала – зайнялася городом*), яке відрізняє його від речення вставного (*Наша мати – уже настала весна – зайнялася городом*), ознакою диференційною [1, с. 89], а отже, і лінгвістично значущою. Не перебувають поза синтаксичними зв'язками з іншими членами речення також звертання (*Заспівай, хлопче і Заспівайте, хлопці*), на що вказано в енциклопедії «Українська мова» [4, с. 185], і то у внесенні, що належить безпосередньо до предмета мовлення, так чи так актуалізованому в загальному висловленні, найчастіше до будь-якої діючої особи, як, наприклад, у реченні *Мій друг (ми з ним знайомі з дитинства) несподівано перестав зі мною спілкуватися* [2, с. 43].

Факти й реалії української мови дають нам підстави не виводити за межі синтаксичної структури речення принаймні деякі з названих вище лінгвістичних фігур, кваліфікованих як внесення. І якщо говорити про синтаксичні параметри цих фігур, співвідносних із такими ж параметрами компонентів основного речення, то існування, як мінімум, двох груп внесень нам видається цілком очевидним. Одну з цих груп можна назвати синтаксично залежною, другу – синтаксично нейтральною. До першої ми віднесемо звертання і вставлені конструкції, до другої вставні слова й конструкції, вигук й модальні частки. Різновидом синтаксично залежної групи внесень (щоб виправдати наше як мінімум) можна буде при цьому вважати внесення, у яких просто дублюється будь-який компонент основного речення (*Наша мати – а мати знає, що робить – зайнялася городом*). Екстраполяція ж наведених нами міркувань і деякі узагальнення в тлумаченні внесень, які можна зробити, якщо окремим випадком вважати другу, а не першу групу внесень загалом знімуть проблему статусу цих фігур у структурі речення, а ширше – у мовленнєвому ланцюзі загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Меншиков І. І. Структура простого речення в сучасній українській літературній мові / І. І. Меншиков, І. С. Попова. – Д.: ДНУ, 2004. – 64 с.
3. Меншиков И. И. Структура предложения в современном русском языке / И. И. Меншиков, И. И. Турута. – Д.: ДНУ, 2005. – 28 с.
4. Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський та ін.]. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

МЕЖЪЯЗЫКОВАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ И ЕЕ ПРОЯВЛЕНИЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В научных работах под межъязыковой интерференцией принято понимать процесс, сущность которого состоит в том, что человек, введенный в заблуждение общими свойствами и признаками контактирующих языков, отождествляет все остальные свойства этих языков и переносит всю программу речевого поведения с родного языка на иностранный. Готовность воспринимать новое в соответствии со старым опытом приводит к явлению, которое принято называть переносом навыков.

В психологии, как известно, различают положительный перенос, (*индукцию*) и отрицательный перенос (*интерференцию*), которые существенно влияют на процесс формирования навыков и на их качество.

Мы считаем, что в тех случаях, где наблюдается сходство либо на уровне формы, либо на уровне значения, необходимо использовать положительный перенос из родного языка в иностранный или из одного иностранного языка в другой (например, для китайских студентов, изучающих немецкий язык – из русского языка, который они учили раньше, в немецкий). Для более эффективного обучения иностранному языку преподаватели должны учитывать явление индукции и целенаправленно опираться на изученные уже явления родного или другого иностранного языка.

Однако, в практике обучения немецкому языку, на наш взгляд, более важно учитывать *интерференцию* – отрицательный перенос навыков. Под этим термином психологи понимают возникновение препятствий и помех вследствие переноса навыков и умений из одной деятельности в другую. Поскольку речь является психической деятельностью, то этот термин стали применять также в лингвистике по отношению к речевой деятельности, понимая под интерференцией процесс, тормозящий усвоение неродного языка, возникающий вследствие переноса речевых навыков из одного из контактирующих языков в другой. В отличие от психологов лингвисты и методисты под интерференцией понимают также и результат этого процесса, т. е. нарушение нормы изучаемого иностранного языка под влиянием родного языка или ранее выученного иностранного.

Интерференция выражается в том, что ранее сформированные приемы выполнения речевых действий в родном или другом иностранном языке переносятся на внешне сходные, но разные по способам выполнения речевые действия в изучаемом иностранном языке, что и порождает ошибки. Лингвистическую основу интерферирующего влияния составляют расхождения в системах этих языков. Так, например, русскоязычные студенты или студенты из Китая, которые сначала учили русский язык, часто не соблюдают порядок слов при овладении немецким предложением. Они сочетают слова в немецком языке по образцу русского, в котором отсутствует строгое (фиксированное) расположение членов предложения.

Не всегда учитывается, что, прежде всего, следует различать интерференцию на уровне речевых навыков (грамматическую, лексическую и фонетическую) и в меньшей мере на уровне умений. Ведь умение построить связное высказывание совпадает в значительной степени в разных языках, между тем как языковые средства, в которых выражается связность речи, часто бывают различными. Именно поэтому в навыках реализации этих средств имеет место интерферирующее влияние одного языка на другой, в нашем случае русского языка на немецкий.

Важно заметить, что между самим процессом и его результатами нельзя поставить знак равенства, ибо готовность воспринимать новое по аналогии с уже известным при изучении иностранного языка не во всех случаях приводит к интерференции, а лишь в тех, когда навыки противопоставлены друг другу по критерию устойчивости, так как старый, более устойчивый навык актуализируется в этом случае вместо нового. Новым для изучающего иностранный язык являются те признаки, которые различают языки, отличают один язык от другого.

Таким образом, перенос навыков приводит как к положительным, так и к отрицательным результатам. С одной стороны, он создает в результате языкового опыта привычку употреблять языковые модели и структуры по аналогии с известными уже образцами, что значительно облегчает усвоение иностранного языка, с другой стороны, такое отождествление оказывает тормозящее влияние при изучении иностранного языка, являясь причиной многочисленных ошибок.

Если явление положительного переноса – индукцию – необходимо всячески стимулировать, т. е. при изучении немецкого языка сознательно и намеренно опираться как на родной язык, так и на изученные уже закономерности другого иностранного языка (в случае преподавания немецкого языка китайским студентам), то с интерференцией же следует вести постоянную борьбу, поскольку она ведет к нарушению нормы изучаемого языка.

Опыт преподавания практической грамматики немецкого языка показывает, что для того чтобы сформировать новые прочные и гибкие речевые навыки, способные противостоять интерференции навыков русского языка, необходима, с одной стороны, длительная и систематическая тренировка, а с другой – важно изучение интерферирующих явлений.

Для этого необходимо иметь представление не только о психических механизмах, способствующих возникновению интерференции, но и об объективных условиях, создаваемых спецификой изучаемого языка. Под этим мы понимаем наличие в нем признаков (грамматических категорий, грамматических и лексических значений, правил употребления определенных языковых единиц и грамматических явлений), которые могут быть противопоставлены признакам родного языка. Примером такого межязыкового противопоставления может служить наличие в русском языке грамматической категории вида и отсутствие ее в немецком языке. Такие признаки принято называть дифференцирующими, или различительными.

Хотелось бы отметить, что исходным материалом для исследования интерференции, может послужить анализ ошибок, которые делают студенты, изучающие немецкий язык, так как здесь она проявляется в своей зримой форме.

Л. І. Рудницька (Сімферополь)

ПИТАННЯ ПРО ІМЕННИКИ ТАК ЗВАНОГО СПІЛЬНОГО РОДУ В КУРСІ «ПОРІВНЯЛЬНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ»

Як відомо, в українській і російській мовах, окрім іменників чоловічого, жіночого та середнього родів, виділяють ще й іменники так званого спільного роду, що являють собою назви, які даються особам чоловічої і жіночої статі за ознаками або рисами їх поведінки, життя чи характеру їх діяльності тощо.

У цих споріднених мовах такі слова належать до шару оцінювальної лексики і мають різноманітні емоційно-експресивні відтінки (зневаги, презирства, осуду або

співчуття та ін.). За стилістичною характеристикою вони належать до розмовно-побутового стилю. Пор.: укр.: *гуляка, стилияга, базіка, бідняга, писака, зівака, задавака, сирота, підлиза, обжера, трудяга* (ч. р. і ж. р.) та ін. // рос.: *гуляка, бродяга, рёва, неряха, балда, сирота, обжора, подлиза* (ж. р. і м. р.) і т. ін.

За словотворчою структурою вони являють собою іменники з формальними граматичними ознаками жіночого роду (флексіями -а, -я в українській і російській мовах). В українській мові вони можуть мати ще й закінчення -о, наприклад: *базікало, потякало, ледащо, вайло* (сер. р. і ч. р.) та ін.

Такі іменники були і є предметом дослідження багатьох українських і російських граматистів. На думку М. В. Леонової, це слова «з яскраво вираженим оцінним компонентом у семантиці, що є їх диференціальною властивістю в плані змісту» [5, с. 76]. Як слушно зауважує І. Г. Матвіяс, «такі іменники здебільшого мають рід відповідно до статі істоти (особи), яка ними означається, через те іменниками спільного роду їх можна вважати лише тоді, коли вони вжиті поза контекстом, у словнику; на рід таких іменників указує контекст, зокрема граматичний зв'язок із залежними від них словами (означеннями, присудковими словами та присудками-дієсловами минулого часу)» [6, с. 26], що справедливо й для російської мови. Пор.: *Узяв та посватав таку ж сироту, як і сам – Мотрю...* (М. Левицький); *А цього сироту, Левка, узявши на свої руки, (Горпина) кріпко жалувала...* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Было немного грустно говорить с этой маленькой сиротой о звёздах* (В. Лидин); *Можно было подивиться, что у вечного студента и круглого сироты ...остаётся столь обширная родня* (Л. Леонов).

І. Вихованець, К. Городенська вважають, що в іменниках спільного роду «потрібно вбачати омонімічні форми чоловічого і жіночого роду, з граматичного погляду розщеплювані на дві родові форми й найчастіше диференційовані синтаксично узгоджуваними або координованими словами» [2, с. 87]. О. К. Безпояско відносить такі іменники до «фемінативів», бо вони потенційно є виразниками чоловічої або жіночої статі, і в структурі мови марковані граматичним жіночим родом, що й зумовило їх назву. На його думку, «тут наявна асиметрія змісту й форми, яка супроводжується граматичною омонімією» [1, с. 62]. В. В. Мерінов вважає їх «граматично полісемічними, бо вони мають одну граматичну форму, яка не асоціюється з певною родовою характеристикою й виражає два граматичних значення: чоловічого й жіночого родів, тобто не можна зробити однозначний висновок про належність такого іменника до певного роду лише з його граматичної форми» [7, с. 59]. А. П. Загнітко називає такі іменники «фемінізмами», підкреслює, що категорія роду в цьому разі поза контекстом є невираженою, її реалізація спрямована на контекстуальне оточення [4, с. 152–155].

Іменники спільного роду традиційно виділяються і в російській граматиці ще з часів Ломоносова. Наприклад, Н. Греч писав: «Некоторые из имён, кончающихся на -а/я и означающих предметы одушевлённые с выражением притом какого-либо качества, употребляются и в мужском, и в женском роде и суть, поему, рода общего: *ханжа, левиша, пустомеля*» [3, с. 10].

Інколи і в українській, і в російській мовах у словосполученнях з іменниками спільного роду спостерігається формальне узгодження, тобто залежні від них прикметники та дієслова вживаються у формі жіночого роду навіть і тоді, коли іменник виступає носієм маскуліної семи. Російська граматика-80 зазначає, що «существительные общего рода могут быть употреблены как слова мужского рода и в применении к лицу женского пола (*Нина Владимировна – наш школьный заводила*; журнал) и, наоборот, как слова женского рода – в применении к лицу мужского пола (*Тот оказался, хотя и добрым парнем, но изрядной размазней*; журнал). Такое употребление

нормально. Оно отличает слова общего рода от слов типа *врач, инженер, доктор* в сочетаниях типа *врач пришла, она прекрасный врач*» [8, с. 466]. Підкреслимо, що це твердження є справедливим й для української мови. Пор.: *Петрусь – такий базіка; Петрусь – така базіка* (розм.).

За оцінним компонентом у семантиці іменники спільного роду в українській і російській мовах можна поділити на дві групи:

Назви осіб з негативно-оцінним компонентом: укр.: *підлиза, рева, злюка, вискочка, обжера* та ін.; // рос.: *подлиза, рёва, злюка, обжора, выскочка* і т. п.

Назви осіб з позитивно-оцінним компонентом: укр.: *трудяга, сирота, скромняга, розумака, роботяга* ті ін.; // рос.: *трудяга, сирота, умница, работяга, симпатяга* та ін.

В. В. Мерінов виділяє ще третю групу іменників, що позбавлені цих оцінних компонентів, виражаючи нейтральне ставлення до особи, якої вони стосуються: *лізша, малолітка, кирпа, сновида* [7, с. 60–61]. Не зрозуміло, на якій підставі до іменників спільного роду дослідник відносить такі назви осіб за професією, родом занять, соціальним станом як, наприклад: *лампоноша, листоноша, рибалка, а також назви тварин дворяга, коняка* [7, с. 59; с. 61].

За своєю словотвірною структурою переважна більшість українських і російських іменників спільного роду є віддієслівними або відіменниковими чи відприкметниковими, що створюються за допомогою:

а) суфіксації: укр.: *трудяга, злюка, добряга, бідняга, бідолашечка* і т. ін.; рос.: *зазывала, бедняга, грязнуля, злюка, тихоня* та ін.;

б) нульової суфіксації: укр.: *базіка, бездара, рева, підлиза, обжера* і т. ін.; рос.: *рёва, подлиза, проныра, заика, разиня* тощо;

Частина з них це складні слова: укр.: *лежебока, пустомеля, варивода* і т. ін.; рос.: *пустомеля, непоседа, недотрога* і т. п.

Отже, як бачимо, в іменниках так званого спільного роду в українській і російській мовах є чимало спільних рис, що пояснюються спорідненістю цих мов. Але кожна з них має свої специфічні (національні) ознаки.

По-перше, в українській мові таких іменників значно більше, ніж в російській за рахунок зменшувально-пестливих суфіксів: *сирітка, сиріточка, сирітонька, сиротинка, сиротинонька, сиротиночка, каліка, каліченька* та їм под. [7, с. 65].

По-друге, як уже згадувалося, ці іменники в українській мові марковані не лише граматичним жіночим родом, а й ще середнім, наприклад: *базікало, мурло, ледащо, мазило, брехло* та ін. На думку О. К. Безпояско, омонімічні форми середнього роду на позначення осіб чоловічої й жіночої статі є специфікою саме української мови, від фемінативів вони відрізняються рівнем експресивно-емоційної насиченості компонентів парного протиставлення [1, с. 62]. Як зазначає А. П. Загнітко, вживання таких іменників – це «перенесення змістових елементів однієї граматичної форма на іншу з метою вираження певних стилістичних відтінків, тобто функція цих слів мотивована їх семантичною значущістю» [4, с. 155].

Таким чином, іменники спільного роду з флексією -о в українській мові характеризуються негативним емоційно-експресивним забарвленням. Саме негативна конотація керує граматичною формою таких іменників.

По-третє, в українській мові ці іменники можуть мати варіантні форми. Тому один російський іменник спільного роду в українській мові може мати декілька відповідників. Наприклад, рос.: *гулёна* (м. р., ж. р.) – укр.: *гуляка* (ч. р., ж. р.), *гульвіса* (ч. р., ж. р.), *гультий* (ч. р.), *гультьяка* (ж. р.), *байда* (ч. р., ж. р.), *гольтіпак* (ч. р., ж. р.) [т. 1, с. 268]; рос.: *зевака* (м. р., ж. р.) – укр.: *роззява* (ч. р., ж. р.), *тава* (ч. р., ж. р.), *роззявляка* (ч. р., ж. р.) [т. 1, с. 454]; рос.: *неженка* (м. р., ж. р.) – укр.: *пестун*

(ч. р.), *пестунчик* (ч. р.), *песуха* (ж. р.), *мазун* (ч. р.), *мазунчик* (ч. р.), *мазуха* (ж. р.), *виніженочка* (ч. р., ж. р.) [Т. 2, с. 106]; рос.: *сладкоежка* (м. р., ж. р.) – укр.: *ласун* (ч. р.), *ласунка* (ж. р.), *ласуха* (ж. р.), *ласій* (ч. р.), *ласійка* (ж. р.), *солодїй* (ч. р.), *солодїйка* (ж. р.) [Т. 3, с. 270]; рос.: *пустомеля* (м. р., ж. р.) – укр.: *базіка* (ч. р., ж. р.), *базікало* (ч. р., сер. р.), *бовкало* (ч. р., с. р.), *талалай* (ч. р.) [Т. 1, с. 367]; рос.: *умница* (м. р., ж. р.) – укр.: *розумниця* (ж. р.), *розумник* (ч. р.), *розумака* (ч. р., ж. р.), *розумаха* (ч. р., ж. р.) [Т. 3, с. 544]; рос.: *проньра* (м. р., ж. р.) – укр.: *проноза* (ч. р., ж. р.), *пролаза* (ч. р., ж. р.), *пройда* (ч. р., ж. р.), *пройдоха* (ч. р., ж. р.) [Т. 3, с. 34] та ін.

Деякі з цих іменників в українській мові мають кореляти, що вживаються тільки в чоловічому роді або тільки в жіночому, наприклад: рос.: *сладкоежка* (м. р., ж. р.) – укр.: *солодїй* (ч. р.), *солодїйка* (ж. р.), *ласун* (ч. р.), *ласунка* (ж. р.); рос.: *неженка* (м. р., ж. р.) – укр.: *пестун* (ч. р.), *пестуха* (ж. р.); рос.: *гулѐна* (м. р., ж. р.) – укр.: *гуляка* (ч. р., ж. р.), *гультий* (ч. р.), *гультияка* (ж. р.) та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, М. В. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
3. Греч Н. Краткая русская грамматика / Н. Греч. – СПб.: 1858. – 146 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія / А. П. Загнітко. – Донець: Дон ДУ, 1966. – 437 с.
5. Леонова М. В. Іменники так званого спільного роду / М. В. Леонова // Мовознавство. – 1969. – № 6. – С. 76.
6. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові / І. Г. Матвіяс. – К.: Рад. школа, 1974. – 184 с.
7. Мерінов В. В. Функціонально-категорійна актуальність граматичного роду іменника в українській мові / В. В. Мерінов. – Харків, 2005. – 211 с.
8. Русская граматика: в 2 т. – М.: Наука, 1982. – Т. 1 – 788 с.
9. Русско-украинский словарь: в 3 т. – К.: Наук. думка, 1968.

Daniel Rutkowski (Łódź)

METODYKA NAUCZANIA JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO. NAUCZANIE SPRAWNOŚCI

Celem artykułu jest przedstawienie współczesnych metod nauczania języka polskiego jako obcego.

Współczesna glottodydaktyka nastawiona jest przede wszystkim na komunikatywność. Zgodnie z tym założeniem, główną metodą nauczania języka polskiego jako obcego jest «podejście komunikacyjne». Nowoczesne metody nauczania w glottodydaktyce są efektem wieloletniego doświadczenia i pracy naukowców. Metody takie jak gramatyczno – tłumaczeniowa okazały się nieefektywne, ponieważ skupiały się na opanowaniu, przez studenta, zbyt wielu reguł gramatycznych, których i tak nie potrafił zastosować w praktyce oraz czytania tekstów w języku obcym. W podejściu komunikacyjnym, rola gramatyki w procesie nauczania, zmieniała się. Początkowo koncentrowano się jedynie na skutecznym zdobywaniu i przekazywaniu informacji, skupiając się na odpowiednim nasyceniu leksykalnym komunikatu [1, s. 111–112].

Istotną rolę w «podejściu komunikacyjnym» jest nauczanie i rozwój sprawności językowych. «Sprawność to termin spotykany w tradycyjnej dydaktyce ogólnej, odpowiadający mniej więcej pojęciu nawyku. Oznacza on dobrze opanowaną, dzięki ćwiczeniu, umiejętność umożliwiającą osiągnięcie odpowiednich efektów przy stosunkowo

mniejszym wysiłku» [2, s. 202]. W procesie glottodydaktycznym wyróżnia się cztery podstawowe sprawności językowe: rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie, pisanie.

Rozumienie ze słuchu odgrywa kluczową rolę w procesie nauczania. Podobnie jak dla małych dzieci słuchanie jest pierwszym kontaktem z językiem ojczystym, tak dla obcokrajowca najważniejsze na początku jest «osłuchanie się» z nowym językiem. Słuchanie jako sprawność prawie nigdy nie występuje samodzielnie, ale jest zintegrowane z pozostałymi sprawnościami takimi jak mówienie i czytanie. W praktyce występuje wiele czynników zakłócających poprawne słuchanie, dlatego efektywność słuchania wynosi zaledwie 25 % [1, s. 138]. Przeshkody jakie napotyka słuchający to przede wszystkim hałas, złe oświetlenie, temperatura, nieodpowiednie przekazywanie informacji, brak zainteresowania ze strony odbiorcy, nieznanomość tematu i stan psychofizyczny słuchającego. Z tego powodu materiały audio używane w procesie nauczania nastawione są na jak najwierniejsze odtworzenie typowych warunków komunikacyjnych.

Technik nauczania rozumienia ze słuchu jest wiele i dzielą się one na kilka faz. Pierwsza faza (wstępna) to okres poprzedzający mówienie, tzw. okres przedprodukcyjny: «Kurs języka obcego zaczyna się od intensywnej nauki rozumienia mowy bez jej produkowania» [3, s. 320]. Po tym okresie (który jednak nie powinien trwać zbyt długo) przychodzi czas na słuchanie ekstensywne. W tej fazie słuchanie samo w sobie jest celem (dlatego nie łączy się z innymi sprawnościami), nie ma potrzeby dokładnego testowania zrozumienia tekstu. Słuchanie dzieli się na: «słuchanie bez reakcji» i «słuchanie z reakcją działaniową». «Słuchanie bez reakcji» to można odnieść do przedprodukcyjnego. Technikami pomocnymi w tej fazie nauczania mogą być: odgrywanie tekstu będącego opisem obrazka, który uczący się na przed sobą; odgrywanie tekstu ilustrowanego serią obrazków; odsłuchiwanie fragmentów sztuk teatralnych lub słuchowisk; słuchanie wierszy, piosenek, skeczy. Techniki na etapie «słuchania z reakcją działaniową» dzielą się w następujący sposób: TPR – Total Physical Response (słuchający w sposób niewerbalny musi zasygnalizować, że słuchany tekst został zrozumiany); działanie manipulacyjne (podczas słuchania uczący się lepi z plasteliny, wycina z papieru, układa z klocków to co słyszy); ćwiczenia typu «prawda – fałsz» (słuchający zaznacza zgodność lub nie podanego zdania ze słyszonym tekstem); symulowanie sytuacji wymagających reakcji na usłyszananą informację (odgrywanie scenek, np. w supermarkecie); słuchanie dla przyjemności (bez dodatkowych ćwiczeń).

Ostatnią fazą uczenia sprawności słuchania jest słuchanie intensywne. Wymaga ono skupienia uwagi na słuchanym tekście i wprowadzenia przez nauczyciela nowych słów i struktur gramatycznych, które w tekście się pojawiają. Słuchanie intensywne wymaga stosowania innych sprawności.

Mówienie jest kolejną sprawnością językową uczoną w procesie glottodydaktycznym. Dla wielu uczących się języka obcego, to właśnie ona jest najbardziej miarodajną, jeżeli chodzi o stopień znajomości języka. W podejściu komunikacyjnym opanowanie tej sprawności jest rzeczywiście bardzo istotne. Ważne jest aby uczący się mógł swobodnie porozumiewać się w codziennych sytuacjach komunikacyjnych, a także wypowiadać się na każdy temat. «W sprawności mówienia zasadniczym celem jest rozwijanie: informacyjnej skuteczności wypowiedzi, płynności wypowiedzi, poprawności językowej, stosowności wypowiedzi w danej sytuacji: [4, s. 148]. Najskuteczniejszymi technikami w nauczaniu mówienia są takie, które prowokują do samodzielnych wypowiedzi. Bardzo istotną rolę odgrywają tu bodźce: obrazkowy (np.: zadawanie pytań dotyczących obrazka, opowiadanie treści obrazka, wyszukiwanie różnic na dwóch obrazkach, historyjki obrazkowe, itd.), słowny (pytania i odpowiedzi, rozmowa telefoniczna, wypowiedź stymulowana autentycznymi materiałami, dyskusja, itd.), dźwiękowy (historyjka dźwiękowa, rozpoznawanie dźwięków, itd.).

Następną sprawnością jest nauczanie czytania. Czytanie w glottodydaktyce należałoby nazwać «czytaniem ze zrozumieniem», ponieważ to właśnie rozumienie czytanego tekstu jest w procesie nauczania najważniejsze. H. Chodkiewicz [5, s. 24–25] pisze o pięciu podstawowych czynnikach, które gwarantują zrozumienie czytanego tekstu: znajomość systemu graficznego (uczący się musi poznać najpierw alfabet danego języka oraz inne znaki graficzne, bez tego nie będzie w stanie tekstu przeczytać, tym bardziej zrozumieć), wiedza językowa (to znajomość zasad gramatycznych: składni, słowotwórstwa, szyku zdań danego języka), umiejętność interpretacji (czyli swoistą interakcję czytającego z autorem tekstu, znajdowanie celu w jakim tekst został napisany, umiejętność rozpoznania związków pomiędzy zdaniami i myślami), wiedza o świecie (uczący się musi posiadać wiedzę ogólną, znać dane zagadnienie, tło kulturowe, ale także gatunki literackie i ich struktury – czasami bywa to niezbędne do prawidłowego odbioru i zrozumienia tekstu), celowość (czyli decyzja o tym jaki tekst czytany, dlaczego, kiedy i w jaki sposób).

Dobór tekstów w procesie nauczania również jest bardzo istotny, ponieważ tekst musi być jednocześnie ciekawy, dostosowany do poziomu uczącego się i być odpowiednim materiałem dydaktycznym, czyli odpowiadać postawionym przez nauczyciela celom nauczania.

Czytanie związane jest z rozwijaniem umiejętności rozumienia globalnego, selektywnego i szczegółowego. Techniki rozwijające rozumienie globalne to: wyszukiwanie wyrazów – kluczy (jeden wyraz, który oddaje treść całego tekstu); budowanie kilku zdań streszczających cały tekst; wybór jednego lub dwóch zdań kluczowych dla treści. Techniki rozwijające rozumienie selektywne, czyli wydobywania z tekstu konkretnych informacji: uzupełnianie zdań, tabel, diagramów; tzw. «krótka odpowiedź». Techniki rozwijające rozumienie szczegółowe: znajdowanie znaczenia słów na podstawie kontekstu; parafrazy fragmentów tekstu; praca ze słownikiem. «Nauczanie czytania w języku obcym nie powinno koncentrować się wyłącznie na rozwijaniu umiejętności rozumienia szczegółowego, ale na opanowaniu strategii rozumienia tekstu obcojęzycznego» [1, s. 202].

Ostatnią sprawnością językową uczoną w procesie glottodydaktycznym jest nauka pisania. Panuje opinia, że poświęca się pisaniu zbyt mało uwagi. Niektórzy nauczyciele twierdzą, że nie trzeba uczyć jej w ogóle, ponieważ w życiu codziennym przeciętnego człowieka przydaje się ona najmniej. Jest to jednak sprzeczność, która odgrywa bardzo ważną rolę w procesie nauczania języka obcego. Pisząc, uczący się śmieiej wyraża swoje opinie. Poza tym sprawdzanie wiedzy, testowanie odbywa się właśnie za pomocą pisania.

Istnieją trzy techniki nauczania pisania: pisanie kontrolowane (sterowane), sterowane (częściowo sterowane) i wolne (samodzielne). Pisanie kontrolowane nie jest procesem twórczym. Uczący się wypełnia polecenia i instrukcje nauczyciela, ale nie komponuje tekstu sam. Są to zwykle teksty z lukami do wypełnienia, przekształcanie tekstów. Efekt u wszystkich studentów powinien być taki sam. Pisanie sterowane natomiast polega na komponowaniu tekstu, pracy na stylu. Uczący się pisze tekst na zadany temat zgodnie ze wskazówkami danymi od nauczyciela. Pisanie wolne zakłada podanie uczniowi tylko tematu wypracowania, formę wybiera on sam. Samodzielnie też pracuje nad stylem i kompozycją. Wymienione techniki mogą być stosowane na wszystkich typach zaawansowania, trzeba tylko dostosować poziom trudności do umiejętności uczących się.

Nauczanie i rozwijanie sprawności językowych ma fundamentalne znaczenie w procesie nauczania języków obcych. Daje ono gwarancję swobodnej komunikacji po zakończonym kursie, a w trakcie nauczania stwarza wiele możliwości na przygotowanie ciekawych zajęć, które sprawiają, że uczenie się języka obcego będzie prawdziwą pasją i przyjemnością.

LITERATURA

1. Seretny A. ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego / A. Seretny, E. Lipińska. – Kraków, 2005. – S. 111–112.
2. Szulc A. Słownik dydaktyki języków obcych / A. Szulc. – Warszawa, 1994. – S. 202.

3. Koniewicz D. M. Uwagi na temat nauki rozumienia języka angielskiego ze słuchu [w:] / D. M. Koniewicz // *Яęzyки obce w szkole*. – 2008. – № 4.
4. Komorowska H. *Metodyka nauczania języków obcych* / H. Komorowska, Warszawa, 2002. – S. 148.
5. Chodkiewicz H. O sprawności czytania w nauczaniu języka polskiego jako obcego / H. Chodkiewicz. – Warszawa, 1986. – S. 24–25.

*Н. И. Шашкина, Л. А. Лазуренко,
Л. В. Дружинина (Днепропетровск)*

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МОДЕЛЬ КАК ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА

Область всестороннего сопоставления языков с целью установления сходств и различий в составе их единиц и в структуре привлекает в настоящее время внимание лингвистов. Выяснение характера межязыковых соотношений воспринимается как одно из важных условий, способствующих совершенствованию обучения родному и иностранному языкам, повышению культуры речи, оптимизации процессов перевода, улучшению обмена научно-технической информацией и др. Издавна интересуются сопоставлением языков филологи, работающие в области создания новых и улучшения существующих международных языков. Изучение международных аспектов функционирования и развития языка имеет большое значение для стандартизации научно-технической терминологии.

В процессе пополнения словарного состава языка словообразованию принадлежит главное место. Каждый язык располагает своим набором словообразовательных способов и средств. Выявление, изучение и активное овладение наиболее продуктивными из них, релевантными для определенных терминосистем, важно в теоретико-практическом плане. Исследование доминирующих способов и средств словообразования на материале различных подъязыков особенно важно, поскольку новые термины и тенденции зарождаются именно в них. Каждой терминосистеме свойственен набор определенных словообразовательных моделей, неравноценных по степени продуктивности и активности. Различаются «ядерные» - наиболее продуктивные – модели, представляющие ядро системы, и периферийные словообразовательные модели. Безусловно, теоретико-практический интерес представляют в первую очередь наиболее продуктивные и активные модели системы.

В лингводидактическом аспекте словообразовательная модель (СМ) является двуплановой единицей: лингвистической и методической (как средство обучения языку). Разработка методических приемов обучения СМ (педагогическая компетенция) невозможна без лингвистических предпосылок обучения СМ, и в первую очередь без освещения вопросов о лингвистических закономерностях функционирования словообразовательных моделей.

Обширный пласт строительной терминологии в русском и английском языках образуют составные наименования (СН), поскольку в определяющем компоненте СН можно выразить больше существенных и необходимых признаков терминируемого понятия, чем в сложном наименовании. Это видно из следующих примеров: *армозлемент – железобетонный предварительно напряженный армозлемент, reinforced element – prestressed reinforced concrete element; гупсоцементно-пуццолановый бетон, gypsum concrete – gypsum cement-pozzolana concrete*.

Словосочетания традиционно присущи русской терминологии и соответствуют природе русского языка. В аналитическом английском языке стремление избавиться от большого количества предлогов в терминологическом наименовании приводит к

употреблению сочетаний ряда существительных в общем падеже или сложных слов, которые пишутся через дефис: *cone-headed nail*, *rigid-when-wet corrugated board*, *polypropylene fiber-reinforced concrete*. Тенденция к языковой экономии, проявляющаяся, на первый взгляд, в упрощении синтаксических структур, является двусторонней: за кажущимся внешним упрощением скрываются глубокие структурно-семантические преобразования. Сохраняя содержательный план развернутых синтаксических построений, конденсированные структуры характеризуются лаконичностью формы и емкостью содержания, демонстрируя, таким образом, действие прогрессирующей в современных языках тенденции к экономии средств выражения.

СН в русской и английской терминологии имеют бинарную структуру и являются субстантивными словосочетаниями. Стержневой компонент таких сочетаний всегда выражен существительным, а определяющий – различными частями речи. В английском языке – сочетанием существительных, а также причастий и прилагательных. На русский язык такие конструкции могут переводиться предложными и беспредложными двухкомпонентными и трехкомпонентными сочетаниями, а также полупредикативными конструкциями или терминами-описаниями.

Примерами двухкомпонентных сочетаний являются следующие СН: *corrugated asbestos-cement board* – волнистый асбестоцементный лист, *rigid -when-wet corrugated board* – влагпрочный гофрированный картон, *ultrahigh early strength cement* – сверхбыстротвердеющий цемент, *cone-headed nail* – гвоздь с конусной головкой, *drilling mud* – глинистый раствор для бурения, *worked lumber* – специально обработанный лесоматериал и др. В двух последних примерах русское наименование более точно передает существенные признаки материала, их назначение.

Трехкомпонентные наименования получаются в результате расширения стержневого компонента в русской терминологии. Для английской терминологии такие сочетания не характерны. Английские двухкомпонентные наименования передаются трехкомпонентными терминами в русском языке: *cement dispersion admixture* – добавка для облегчения размозла цемента, *fluid loss reducing agent* – понизитель водоотдачи цементного раствора, *electro slag refining alloy* – сплав электрошлакового переплава, *polypropylene fiber-reinforced concrete* – бетон с заполнителем из полипропиленового волокна, *cold setting adhesive* – клей холодного отверждения, *fully-graded aggregate* – заполнитель с непрерывным гранулометрическим составом.

Когда в терминотерминологической системе отсутствуют наименования для определенных понятий, тогда появляются термины-описания, которые, по сути, являются дефинициями данных понятий. Многие английские терминологические наименования в русском языке передаются терминами-описаниями: *ceramic- fiber-metal composite* – металл, армированный керамическими волокнами, *off-axis fiber composite* – композиционный материал, армированный под углом к оси нагружения, *barge board* – доска, закрывающая фронтонные стропильные ноги, *single-fiber composite* – композиционный материал, содержащий волокно только одного типа, *green concrete* – схватившийся, но не затвердевший бетон, *job-mixed concrete* – бетонная смесь, приготавливаемая на стройплощадке, *pumped concrete* – бетонная смесь, транспортируемая по трубам бетононасосом, *spin concrete* – бетон, уплотненный центрифугированием и др.

Из сказанного выше можно сделать вывод, что наименования строительных материалов в английском языке имеют оформленную бинарную терминологическую структуру и состоят из двух компонентов: определяющего, выраженного различными частями речи, и стержневого слова, выраженного существительным. Трехкомпонентных наименований практически нет. Их соответствия в русском языке могут быть выражены двух- и трехкомпонентными терминами, а также полупредикативными кон-

струкциями. Потому для правильного перевода терминов необходимо знать грамматическую структуру и стилистику изучаемых языков.

Конкретно-практическая работа со словообразовательными парадигмами и словообразовательными гнездами в процессе перевода с английского на русский язык и наоборот включает: 1) подбор однокоренных производных с соответствующими вершинами (сфера фиксации); 2) установление словообразовательных моделей их построения; 3) семантизацию моделей, составляющих словообразовательные парадигмы и словообразовательные гнезда; 4) схематическую презентацию структуры выделенных парадигм и гнезд; 5) закрепление в упражнениях; 6) дешифрацию словообразовательной структуры неизвестных терминов, построенных по аналогичным известным моделям, парадигмам и гнездам, на текстовом материале (сфера функционирования); 7) выделение номинативных групп, адекватных понятийному членению соответствующей сферы научно-технической деятельности (в нашем случае строительства).

Л. Г. Шпортько (Киев)

ТЕРМИНЫ С ИНОЯЗЫЧНЫМИ МОРФЕМАМИ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОДИДАКТИКИ

Сферой наиболее яркого проявления активных процессов, а следовательно, и областью самых значительных изменений в языке обычно становится лексическая система; ибо она наиболее подвижна и восприимчива к тем изменениям, которые происходят на внутри- и внеязыковых уровнях.

Активные процессы в языке, как показывают наблюдения, интенсифицируются в славянских языках в последнее десятилетие XX века. Активные процессы в русском языке конца XX – начала XX века отличаются особой интенсивностью и динамичностью. Эти годы характеризуются, в частности, активизацией употребления в русском языке не только отдельных лексических единиц или групп лексических единиц, но и целых пластов лексики.

Образуя центральную часть языка науки и техники, термины представляют собой основной информативно-коммуникативный пласт словарного состава различных подъязыков. Значительную в количественном плане и интересную с семантической и структурной сторон группу составляют научно-технические термины, имеющие в своём составе русские и иноязычные морфемы, например: *автоответчик, авиадвигатель, электростимулятор*.

Исследователями научно-технического стиля речи установлена их количественная презентация (более 30 % от общего числа научно-технических терминов). Группа терминов с иноязычными морфемами активно пополняется, что обусловлено лингвистическими и экстралингвистическими факторами (более свободной по сравнению с прошлым столетием сочетаемостью иноязычных, прежде всего интернациональных, и русских терминоэлементов, активизацией процесса интернационализации различных отраслей науки и техники в эпоху научно-технического прогресса). Наибольшей частотностью в научно-техническом терминотворчестве обладают следующие международные терминоэлементы, являющиеся строительными морфемами (морфами) большого количества терминов и производных от них: *авиа-, авто-, аэро-, вибро-, гидро-, космо-, макро-, микро-, радио-, термо-, турбо-, электро-, энерго-* и др.

Если говорить о словообразовательной микросистеме на *-тель, -атор, -щик, -чик*, широко представленной в сфере научно-технической номинации, можно отметить

продуктивность их в таких способах, как сложение и сочетание слов, например: *гидроусилитель*, *биокатализатор*, *автозаправщик*. Так из общего количества слов, данной словообразовательной микросистемы (361) 182 образовано словосложением, 106 – сочетанием слов, что свидетельствует о значительном увеличении сложных образований среди неологизмов. Среди сложных образований с подчинительным отношением основ значительное место занимают образования с первым компонентом – *усечённой основой* и со *связанным* первым компонентом. Наибольшее распространение имеют усечённые основы существительных, суффиксальных прилагательных, преимущественно с такими интернациональными корнями: **авиа-** (*авиастроитель*, *авиадетектор*, *авиаразведчик*); **теле-** (*телекомментатор*, *телеучитель*, *телеобработчик*); **фото-** (*фотопереключатель*, *фотопреобразователь*); **космо-** (*космоплаватель*, *космолётчик*); **авто-** (*автопреобразователь*, *авторегулятор*, *автопогрузчик*); **электро-** (*электрокагулятор*, *электроувлажнитель*); **вибро-** (*виброизолятор*, *вибропогреватель*); **энерго-** (*энергостроитель*).

Не менее употребительны сложные образования со связанными компонентами интернационального характера: **био-** (*биостимулятор*, *биокатализатор*, *биодатчик*); **астро-** (*астролётчик*, *астродатчик*); **гелио-** (*гелиоводонагреватель*, *гелиоводоопресситель*); **гидро-** (*гидрораспределитель*, *гидровыключатель*, *гидротолкатель*, *гидроусилитель*, *гидролокатор*, *гидроманипулятор*); **микро-** (*микроэлектронагреватель*, *микродвигатель*, *микрораздражитель*); **авто-** (*автопогрузчик*, *автопрокладчик*). Сложные слова составили 69 % всех новообразований рассматриваемой словообразовательной микросистемы.

Рассмотрение материала, дифференцированного по формантам, позволило установить, что у сложных производных с формантами *-тель*, *-атор* в качестве первой основы выступают: а) основы имён существительных (*радиомодулятор*, *авторефрижератор*, *радиолокатор*); б) прилагательных (*гидровыключатель*, *телетранслятор*, *авиадетектор*). В качестве первой основы сложных производных с формантом *-щик* / *-чик* выступают только имена существительные (*автозаправщик*, *космолётчик*).

Среди многочисленных способов, приёмов введения и закрепления новой лексики в современной методике преподавания русского языка как иностранного одним из продуктивных является словообразовательный и морфемный анализ слов (терминов). На этапе знакомства с новой лексикой (и терминологической в том числе), семантика которой выводима из семантики значимых частей термина (слова), необходимо обратить внимание студентов на неоднородность морфемного состава научно-технических терминов, проявляющуюся в участии корневых, суффиксальных морфем различного происхождения.

Зная международные морфемы, видя их в структуре терминов и понимая их семантику, студенты-иностранцы имеют возможность быстрее овладеть необходимым лексическим запасом в области научно-технической терминологии.

Полагаем целесообразным активизировать и расширять имеющийся у студентов запас знаний в области интернациональной лексики (в том числе морфем), обучать навыку морфемного членения терминов, знакомить со средствами русского словообразования, тренировать их в овладении набором наиболее частотных словообразовательных формантов, уделять серьёзное внимание семантике значимых частей термина. Это создаст условия для совершенствования процесса овладения понятийным содержанием научно-технических терминов, которые значительно облегчат восприятие научно-технического текста.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Збільшення обсягу інформації внаслідок науково-технічного прогресу стимулює потребу постійного вдосконалення всієї системи навчально-виховної роботи. Сучасні уявлення щодо методичної системи подання, закріплення і застосування навчального матеріалу, яка б найкраще забезпечувала високий рівень здобуття знань, формування умінь і навичок, знайшли своє вираження в новому засобі навчання – інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ).

Питанню застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі, незважаючи на певну новизну проблеми, вже приділено в науковій літературі достатньо уваги такими науковцями, як Н. В. Апатова, С. Д. Бушуєв, Є. І. Виштинецький, П. А. Гевал, Б. С. Гершунський, Л. П. Пресман, А. С. Де-мушкін, М. В. Єрмолаєва, А. О. Кривошеєв, Е. І. Машбиць, В. М. Недзельська, А. В. Соловов та інші. Вони досліджували проблему ефективності навчання із застосуванням комп'ютерних технологій, виявили їх функціональні можливості, розробили специфіку комп'ютерних навчальних програм.

Водночас, методика застосування ІКТ як засобу навчання української мови є новою і недостатньо розробленою порівняно з методиками використання цього засобу в інших, особливо технічних, галузях знань. Досить поодинокими є роботи О. М. Горошкіної, С. О. Карамана, А. Ф. Манако, М. Г. Стельмаховича, Г. Т. Шелехової, що присвячені цій проблемі. Відтак постає необхідність визначення методичних рекомендацій щодо застосування ІКТ у процесі вивчення рідної мови.

Метою цієї статті є спроба окреслити особливості застосування ІКТ на уроках української мови. Ідеться про визначення більш оптимальних умов застосування комп'ютерних технологій на певних етапах уроку мови.

Аналізуючи роль ІКТ у навчальному процесі, варто передусім урахувувати, які навчальні функції на них перекласти, пам'ятаючи, що комп'ютер є лише засобом, а не суб'єктом навчальної діяльності. Як слушно зазначають у своїй роботі О. М. Моргун і А. І. Підласий, «позитивний результат від використання ІКТ у навчальному процесі можливий лише за умови пріоритету педагогічної ідеї, підкорення техніки педагогіці» [2, с. 117]. Відтак об'єктивними вбачаються вимоги, які пропонують науковці у своєму дослідженні щодо оптимізації співвідношення традиційних та комп'ютерних форм навчання:

- розробку комп'ютерних навчальних програм і використання ІКТ при вивченні теми, розділу, курсу треба планувати лише в тому випадку, коли апіорі очевидні їхні переваги перед традиційним навчанням, коли необхідний (бажаний) педагогічний ефект ніякими іншими засобами досягнутий бути не може;

- методика використання, структурна побудова педагогічних програмних засобів повинні забезпечувати провідну роль учителя в організації та проведенні занять;

- комп'ютерні навчальні програми, як і традиційні підручники, повинні забезпечувати різні види робіт з ними. Цим створюється можливість їхнього пристосування до індивідуальних особливостей та потреб педагога, його методичного рівня та стилю роботи, рівня підготовки учнів, мети навчання тощо [2, с. 120].

При застосуванні ІКТ у навчальному процесі докорінно змінюється функція вчителя. Залишаючи за собою провідну роль в організації навчальної діяльності, вчитель у певні моменти може перекласти на комп'ютерні технології функції повідомлення

інформації, тренування, контролю навчальної діяльності або залучити ІКТ як унаочнення або інтерактивний засіб організації пошуково-дослідницької діяльності.

Під час викладу нового матеріалу найдоцільнішим видається фронтальний режим роботи з учнями. Провідну роль на етапі пояснення нового матеріалу, як переконус дослідження, необхідно залишати за вчителем, який, знаючи інтелектуальний рівень і ступінь засвоєння мовного матеріалу кожним класним колективом, відповідно може змінювати стратегію й методику навчання. Мовлення вчителя з його гнучкою мелодикою, можливістю варіювання силою звука, інтонацією, темпоритмом забезпечує емоційний фон та енергетичну підтримку пізнавальної діяльності школярів (викликає й утримує увагу, активізує та спрямовує сприйняття). Крім того, виразні засоби висловлення (паузи, звернення, риторичні питання, повтори) сприяють управлінню пізнавальною діяльністю учнів, оскільки вони під час сприйняття мовлення вчителя вирішують ряд мікрозавдань, залучаються до спільної з викладачем мислительної діяльності.

На цьому етапі застосовувати ІКТ варто як унаочнення мовних явищ і процесів, оскільки під час розгляду теоретичних питань доцільно віддавати перевагу спостереженням над мовним матеріалом з його подальшим аналізом, класифікацією, встановленням певних закономірностей. Застосування ІКТ у процесі вивчення української мови може стати чи не найголовнішим засобом вивчення теоретичного матеріалу великими, логічно завершеними частинами (блоками), що вивільнить час для формування комунікативних умінь і навичок [1, с. 162]. Якнайкраще сприяє реалізації такого виду навчання інтерактивна дошка SMART Board із відповідним програмним забезпеченням у вигляді презентації блок-схем та узагальнювальних таблиць, які є стислим викладом і зображенням основних положень нового навчального матеріалу.

Використання інтерактивної дошки на етапі пояснення нового матеріалу сприяє заощадженню часу для навчально-тренувальних вправ та урізноманітненню занять з української мови. Наочними матеріалами, що дозволяє реалізувати SMART Board, можуть також бути текстові або графічні повідомлення, слайди, відеосюжети, діючі вікна будь-яких програм, об'єкти реального світу тощо. Вчитель має змогу образно й динамічно моделювати на екрані інтерактивної дошки будь-який мовний процес або явище, реалізувати задумане мовне дидактичне завдання, презентувати статичні або динамічні таблиці.

Ефективним на етапі закріплення вивченого матеріалу та формування вмінь і навичок є використання ІКТ із навчально-тренувальною метою, оскільки, як зауважує Л. В. Скуратівський, набагато розширюється система навчальних завдань, в якій значно ширше можна подати вправи стилістичного, трансформаційного, дослідницького, конструктивного, експериментального характеру з елементами цікавості, завдання з культури мовлення, що більш повно задовольняє пізнавальні потреби та можливості учнів, ефективніше розвиває мовні й загальнонавчальні вміння, пізнавальний інтерес [3, с. 8].

Комп'ютерні технології дозволяють організувати таку роботу як у фронтальному режимі, застосовуючи інтерактивну дошку, так і в індивідуальному, залучаючи персональні комп'ютери з відповідними навчально-тренувальними програмами. Такі програми забезпечують практично необмежені можливості повторення навчального матеріалу, а також тренування у будь-яких видах навчальної діяльності. Комп'ютерні програми, що складаються з 3 частин (навчальної, тренувальної та контрольної) можна використовувати фрагментарно, залежно від дидактичної мети уроку і рівня сформованості мовних умінь і навичок учнів. Упровадження такого виду роботи розвиває й удосконалює навички самостійної роботи школярів. Вчитель має

можливість диференціювати завдання за рівнем складності та індивідуально працювати з певною групою учнів.

У процесі дослідження доведено, що ІКТ ефективно застосовуються із контролювальною метою. Урок із використанням комп'ютерних форм контролю, найчастіше у формі тестування, дозволяє швидко й ефективно з'ясувати рівень знань із теми, об'єктивно оцінити їх глибину, оперативно скоригувати знання.

За метою використання та місцем у навчальному процесі розрізняють тести навчальні та контрольні. Навчальні тести можуть функціонувати в тренажерному режимі (коли можливе багаторазове виконання завдання, в якому з першого разу була допущена помилка) та в контрольному режимі (коли комп'ютер лише фіксує правильність або неправильність виконання завдання та виводить оцінку за виконання тесту). Доцільно використовувати різноманітні тестові завдання під час проведення поточного, тематичного та підсумкового контролю, широко практикувати тестування не тільки як контрольну форму перевірки знань, умінь і навичок школярів, але й як продуктивний навчальний прийом.

При впровадженні комп'ютерного тестування з рідної мови необхідно враховувати такі вимоги щодо організації та проведення контролю знань:

- контроль має бути загальним, систематичним;
- глибина, вид та кількість проведення контролю мають відповідати етапу засвоєння знань та рівню підготовки учнів;
- тестовий контроль знань має бути об'єктивним, доброзичливим, завдання диференційованими, із урахуванням індивідуальних особливостей учнів.

Ефективність навчального процесу має підвищуватись за рахунок впровадження ІКТ на тих етапах навчання, які є недостатньо ефективними у їх традиційній організації, дотримуючись принципу педагогічної доцільності.

При використанні інформаційно-комунікаційних засобів навчання на уроках рідної мови слід враховувати пізнавальні закономірності навчальної діяльності учнів, їх підготовленість до сприймання і засвоєння навчального змісту. Важливо забезпечити органічне поєднання ІКТ зі словом вчителя, іншими засобами навчання, застосування різних методичних прийомів, спрямованих на розвиток пізнавальних можливостей учнів.

Методично правильна взаємодія слова вчителя та аудіовізуальних засобів є найсуттєвішою умовою цілеспрямованого, високоєфективного засвоєння навчальної інформації. Саме вчитель, виходячи із змісту навчальної теми та можливостей учнівського колективу, визначає, що саме потрібно використати, з якою дидактичною метою і коли (на якому етапі уроку) звернутися до того чи іншого аудіовізуального засобу, продумує можливості переходу від одних методичних прийомів (технічні засоби) до інших (розповідь, бесіда, організація самостійної роботи учнів) [4, с. 61].

Як переконують результати проведеного дослідження, ефективне застосування ІКТ у навчальному процесі залежить від урахування специфіки навчальної дисципліни; вибору форм і методів навчання залежно від рівня сформованості мовленнєвих умінь і навичок учнів, кількості відведеного часу, а також вікових та індивідуально-психологічних особливостей учасників навчального процесу; оптимального співвідношення кращих методів традиційного навчання з інноваційними технологіями та дотримання принципу педагогічної доцільності при застосуванні ІКТ на уроках рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навч. посібник для студ. вищих закладів освіти / С. О. Караман. – К.: Ленвіт, 2000. – 272с.

2. Моргун О. М. Комп'ютерний підручник як новий дидактичний засіб / О. М. Моргун, А. І. Підласий // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 1. – С. 117–124.
3. Скуратівський Л. В. Інформаційні технології як засіб мовленнєвого розвитку учнів у процесі навчання української мови в основній школі / Л. В. Скуратівський // Укр. мова і літ. в шк. – 2005. – № 4. – С. 7–10.
4. Чашко Л. В. Взаємозв'язок аудіовізуальних інформаційних засобів та слова вчителя / Л. В. Чашко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2 (15). – С. 59–67.

ОГЛАВЛЕНИЕ

НЕОЛОГИЯ КАК НАУКА В ОБЩЕЙ ПАРАДИГМЕ СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКИ. ПУТИ И ПРИНЦИПЫ НЕОЛОГИЗАЦИИ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ КОНЦА XX – НАЧАЛА XXI ВВ.

Бушев А. Б. Русская лексика в динамике XXI века.....	3
Голікова Н. С. Інноваційні тенденції в українській мові початку XXI століття	7
Дьяконов Г. П. Проблемы немецкой неологии	10
Карат О. В. Діахронічні універсали та проблеми методології їх дослідження	12
Касьянова Л. Ю. Когнитивно-дискурсивная неология: изменение вектора исследовательского поиска	14
Колоїз Ж. В. Основні підходи до систематизації неологічного матеріалу	17
Коротич К. В., Трифонов Р. А. Радянська спадщина і пострадянська інноваційна та неузусальна лексика	21
Космеда Т. А. Лексичні інновації XX сторіччя: статус і шляхи творення (на матеріалі дискурсу історичного словника XX сторіччя)	24
Лелека Т. О. Процеси семантичної асиміляції запозичень з англійської мови в українській та російській	27
Литовченко І. О. Запозичена лексика на позначення зброї в українській мові	31
Лук'яненко С. С. Понятійно-термінологічний чинник виділення інноватики як окремого розділу українського мовознавства	33
Мейзерська І. В. Відображення розвитку прийменникової системи української мови у сучасній тлумачній лексикографії	36
Попко Л. П. О некоторых способах неологизации фразеологизмов	39
Пристайко Т. С. О метаязыке современной неологии.....	40
Стишов О. А. Нова колоковіальна лексика в сучасній українській мові.....	45
Тукова Т. В. Аффективная составляющая относительного развития языка	48
Хруцкая Н. В. Векторные направления рестандартизации орфоэпической нормы современного русского языка	50

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ

В АСПЕКТЕ КОГНИТОЛОГИИ, КОНЦЕПТОЛОГИИ, ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

Белозор О. С. Культурологический фактор как один из основных способов раскрытия глубинной структуры концепта «чистый» в русском языке.....	53
Богачева М. В. Особенности структуры аргументации и синтаксической организации аргументативного текста	55
Бондарчук М. Н., Колчанова А. В. Лингвокогнитивная структура системы наименований профессий авиационной сферы деятельности.....	57
Бондарчук М. Н., Проскурина Л. Н. Роль когнитивной метафоризации в процессе терминопорождения	60
Годес О. В. Концепт «Колдовство» (на материале русского, английского и украинского языков).....	63
Датченко Ю. В. Метафоричні перенесення в сербській мові	67
Дегтярьова Н. І. Семантико-прагматичні особливості функціонування концепту «культура» в ролі об'єкта (на матеріалі україномовного мас-медійного дискурсу).....	69
Добролюбова Г. Спостереження за лінгвокультурологічним аспектом ідентифікації українського народу (на матеріалі поліської фразеології).....	73
Дорофеев Ю. В. О взаимодействии русского и украинского языков	75
Дука Л. И. Принципы описания семантической модели предложения.....	78
Еврава С. В. Особенности экспликации концепта «чёрт» в русской наивной картине мира.....	80

Заваруєва І. І. Лексикографічні аспекти системності лексики (на прикладі електронних словарей)	83
Іванова Н. А. Когнітивні механізми функціонування англomовних лексичних інновацій концептосфери «політика» (на матеріалі російськомовних ЗМІ в Україні)	85
Кажан В. І., Калініна Р. П. Запозичені слова в інформативно-комунікативному просторі	88
Казарина В. І. Структура предложения и концепт	90
Клименко Т. А. О фрагменте русской языковой картины мира	93
Климова Ю. Ю. Концепт «событие» как доминанта лексико-семантической группы одноструктурных единиц – композитов	95
Ковалева Л. В., Курило Ю. Н. Вербализация концепта «сутки» во фразеологической системе русского и немецкого языков	97
Компанцева Л. Ф. Когнитивные трансакции компрессивного словообразования в Интернете	98
Коротич К. В. Дитина і її світ в інноваціях сучасного періоду (на матеріалі журналу «Барвінок» 2006–2008 років)	101
Кравцова Ю. В. Специфика метафорической картины мира	104
Лейчик В. М. Проявление тенденции к аналитизму в языках для специальных целей	107
Любина Г. С. Представление категорий «нравственность» и «совесть» в русской лингвокультуре	110
Ляпичева Е. Л. Ассоциативный эксперимент как метод выявления новой информации	112
Мацегора І. Л. Специфіка видo-часових форм російського дієслова в аспекті когнітивних характеристик	114
Мордань В. І. Метаязыковые проблемы вербально-иконической коммуникации	117
Москвичова О. А. Основні вимоги до реалізації метаморфози в поетичному тексті (на матеріалі англomовних британських поезій ХІХ – ХХ століть)	120
Намакштанская И. Е., Романова Е. В. Авторское использование и ситуативное преобразование фразеологизмов в поэзии В. С. Высоцкого	123
Недбайло С. І. Мовна культура працівників державних органів	127
Острцова И. В. Субъект действия и способы его выражения в высказываниях с описательными предикатами	129
Плотникова Л. И. Лексические инновации в живой разговорной речи: коммуникативно-когнитивный аспект	131
Пономарева Л. В. К вопросу о прагматическом анализе текста	133
Радзівська Т. В. Категорія модальності в контексті процесів глобалізації та сучасна мовна практика	135
Савченко Л. В. Макроетноконцепт ‘традиція’ у фразеосистемі української мови: лінгвокультурологічний аспект	137
Саплин Ю. Ю. Стиляги как русское социокультурное явление в аспекте ретроспективной неологии	139
Семиколенова Е. И. «Кратность» как тип отношений между глаголами в видовой паре	141
Стасюк Т. В. Термінологія інноваційних технологій	143
Тарасенко І. Т. Метафоризация концепта «любовь» в творчестве А. Ахматовой	146
Турута І. І. Новообразования в языке СМИ как фактор развития омонимии	150
Тютюнник В. Ю., Тишкіна Е. М., Черная С. И. Некоторые особенности развития антонимических отношений в современных терминосистемах	153
Хейлик Т. А. Языковая специфика SMS как новой формы коммуникации	155
Шарманова Н. М. Концепт <i>доля</i> в українському мовному просторі	157
Юрченко О. В. Етнокультурний потенціал семантики концептів «степ» і «Дніпро» (на матеріалі творчості Віктора Чабаненка)	160
Ященко Т. А. Индивидуально-стилистические неологизмы в эпистолярных текстах А. Блока	163

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В АСПЕКТЕ ОНОМАСИОЛОГИИ И ДЕРИВАТОЛОГИИ

Баранова Л. А. О некоторых особенностях деривационного словопроизводства на базе аббревиатур иноязычного происхождения в современном русском языке	167
Басиров Ш. Р. Дієслова з рефлексивним комплексом в українських говірках	170
Блюмина О. В. Ономасиологические модели синтаксических композитов – обозначений действий в русском языке	173
Бойко Н. А. Мотивы номинации славянских дегидронимических ойконимов	175
Віняр Г. М. Словотвірна структура нових дієслів в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ ст.	176
Гафарова Р. И. Тематические группы суффиксальных универбов русского языка	179
Гурко О. В. Композиція та юкстапозиція як засіб формування термінолексики графічного дизайну	182
Дашченко О. И. Образование сленговых слов	184
Демешко І. М. Ономасіологічний механізм і морфологічні трансформації віддієслівних новотворів в українській мові	186
Дьячок Н. В. Об особенностях явления омонимии в рамках номинатом типа «словосочетание + универб»	189
Жарко С. Ю., Шпілько І. М. Найменування жінок за професією та родом діяльності в сучасній українській і словацькій мовах	192
Зюзькіна Г. М. Морфологічні особливості дериватів німецького походження в українській мові	195
Ільченко І. І. Відоміні ергоніми м. Запоріжжя	197
Каневская О. Б. Лексико-семантические и словообразовательные особенности компонентов тематического поля «спорт» в современном русском языке	199
Клепацкая И. О., Турута И. И. Семантико-грамматическая классификация новообразований в масс-медийных текстах	202
Крыжан В. С. Ещё раз о принципах организации лексических дериватов	207
Nosenko T. K. To the problem of lexical innovations in ukrainian coming from foreign borrowings	210
Олещенко Ю. Р., Сонник Н. С. Типы терминов-аббревиатур в номинативной системе материаловедения	211
Станкевич О. И. Текст финансового отчета и его разновидности	213
Теркулов В. И. Модели универбализации	214
Томилина Г. Я. Роль и место слов на -ем(а) в современной лингвистической терминологии	218
Халіман О. В. Граматична метафоризація як механізм творення оцінних значень (на матеріалі числових форм множини)	220
Щеглова Т. Е. Сложный адъектив-чистое сложение как терминокомпонент в составе терминологического словосочетания	223
Ярошенко Н. А. Логинимы как особый класс имен собственных (результаты трансонимизации)	226

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ И АДАПТАЦИЯ ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В ТЕКСТАХ И ДИСКУРСАХ РАЗЛИЧНЫХ СФЕР КОММУНИКАЦИИ

Авраменко Л. А. Фразеологические перифразы, связанные со сферой киноиндустрии, в современной русскоязычной прессе Украины	228
Андрейченко О. І. Метафоризація політичного дискурсу як одне з джерел поповнення загальнономовного словника (на матеріалі мови сучасних ЗМІ)	231
Андрианова Н. С. Лингвистические особенности самопрезентации личности в чат-коммуникации	234

Апоненко И. Н. Русский и украинский фольклор в сказочном творчестве Ореста Сомова (на материале собственных имен).....	238
Белевцова С. О. Функціонування міфологем-образів на позначення транспортних засобів у поетичному ідіостилі Володимира Свідзінського і Михайла Драй-Хмари.....	241
Бичок О. І. Порядок слів у мові сучасного українського законодавства.....	242
Бондаренко Л. И. Стилистические особенности жанра <i>совет</i> в современных СМИ.....	246
Валыская Е. В. Создание лингвистической аттракции в романах Дж. Ролинг.....	247
Выхрыстюк М. С. Вопросы синтаксиса деловых текстов в диахроническом изучении (по материалам гос. архива г. Тобольска конца XVIII в.).....	249
Гамали О. И. Элементы сленга в научной речи (на материале лекций о литературе М. Веллера).....	253
Герасименко И. А. Функциональная семантика цветообозначения <i>сизый</i> в языке русской художественной литературы.....	254
Гогулєнко О. П. Функції онімів у оповіданні «Палійка» Панаса Мирного.....	257
Голодов А. Г. Лексико-грамматические инновации в немецком разговорно-обиходном языке.....	259
Горбань Г. М. Функционально-стилистическая роль полисемии.....	263
Горлачева В. В. «Рекламные слова» в системе современных русскоязычных цветонаименований.....	266
Григораш А. М. Что наша жизнь? Синдром!.....	269
Дьолог О. С. Новітні англійські запозичення у сучасній українській мові.....	272
Задунай В. В. Особенности прагматики иноязычных единиц.....	274
Зимовець Г. В. Структурно-функціональні особливості ергонімів України.....	276
Инякина Ю. В. Проблема разграничения омонимии и полисемии общеупотребительной и терминологической лексики в современной русистике.....	279
Качанов С. А. Єдина термінологічна система в основі побудови нормативного документа діяльності з державного нагляду і контролю.....	282
Ким Л. А. Новые номенклатурные единицы экономико-правовой сферы коммуникации.....	286
Кошман И. Н. О лексико-семантических трансформациях (на материале украинских русскоязычных газет и журналов).....	288
Куварова Е. К. Языковые средства реализации оппозиционной риторической стратегии в публицистическом дискурсе.....	291
Лавриненко О. В. Система футбольных речевых жанров.....	293
Левчук І. П. Лексико-граматичні моделі мікротеми «адресат» у літературознавчих рецензіях кінця XIX – початку XXI ст.	295
Литвак С. Я. Граматичні інновації в англійській мові XX століття.....	298
Медведева У. Ю. Специфика новых сочетаний окказионального употребления.....	301
Мисишина Л. А. О некоторых особенностях интерпретации художественного текста во французской филологии.....	304
Мозовая И. Н. Номинативные особенности языка рекламы в аспекте их социальной обусловленности.....	305
Музычук Т. Л. Языковое пространство невербального дискурса художественного диалога.....	308
Мухина М. М. Деспециализация экономических терминов в современном публицистическом дискурсе.....	312
Нагорный И. А. Семантически опустошенная модальная частица <i>как бы</i> в русском языке.....	314
Нашиванько О. В. Новые заимствования в терминологии косметологии.....	316
Нестеренко К. В. Функционирование новых заимствований в русском языке и речи.....	320
Никитина А. О. Стилистически сниженная лексика в «Толковом словаре современного русского языка конца XX в.».....	322
Павлюк Е. О. Инновационные процессы в составе агентивных существительных латинского происхождения и их производных в русском языке.....	324
Панченко Е. И. Софтверизация в современной филологии.....	327

Пашенко М. С. Лексичні інновації на обкладинках українських ділових тижневиків	329
Пожидаева И. В. Лексико-грамматические инновации сквозь призму гипертекстуальности (на материалах блогов)	330
Рахматуллина Э. А. Функциональные особенности союза <i>и</i> в художественном тексте (на материале поэзии Ю. Кузнецова)	333
Rutkowska M. Slang uczniów konińskich szkół ponadgimnazjalnych	336
Рыжченко О. В. Источники пополнения компьютерного сленга программистов	339
Савченко А. Л. Креативність комунікантів у WEB-просторі	341
Сахно И. А. Отражение финансово-экономического кризиса в языке немецкой экономики	343
Семенюк О. А. Неологизмы общественно-политического дискурса как маркер социальной напряженности в обществе	345
Соболева Г. В. Сфера экономики как фрагмент специальной и художественной картин мира	347
Стехіна В. М. Діалог як риторичний дискурс	349
Таран А. А. Чинники адаптації варіантних номінацій у сучасній українській мовній практиці	351
Труфанова Н. В. Функционирование жаргонных инноваций в современном дискурсе в контексте теории патогенного текста	354
Устенко Н. В. Фразеологічна система як структурний елемент мовної особистості (на прикладі мови роману «Записки Кирпатого Мефістофеля» та автоперекладу В. Винниченка)	356
Хабарова Н. А. Клишированные языковые формы информирующего воздействия (на материале инфо-текстов)	358
Щетинникова О. А. Заимствование как способ пополнения спортивной лексики	360
Юрченко Т. Г. Індивідуально-авторські новотвори Павла Загребельного, стилізовані під застарілу лексику	361

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОДИДАКТИКИ, ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ ПЕРЕВОДА

Алёхина С. В. Учебная адаптация турецких учащихся на начальном этапе обучения русскому языку	365
Андрющенко Б. Н., Варава С. В., Груцак В. И. О концентрическом подходе к обучению языку специальности в условиях подготовительного факультета	367
Байрак В. Г. Знаковая природа синтаксической связи	370
Бобиль С. В. Проблеми формування лінгвокультурологічної компетенції у іноземних студентів в умовах українського національно-культурного середовища	371
Бобир О. В. Про деякі проблеми розвитку навичок перекладу текстів професійного спрямування	374
Бондаренко Н. Ю. Неологізми сфери комп'ютерних технологій та деякі проблеми їхнього перекладу (на матеріалі англійської мови)	377
Грицай С. Ю. Лексическое понятие, безэквивалентные лексические единицы и их перевод	378
Зірка В. В. Архітектоніка та призначення словника сучасних рекламних запозичень	381
Ковалева Л. В., Гриднева Л. М. Русские фразеологизмы в сравнении с арабскими	383
Козлова О. Е., Ахтырская Е. Е. Проблема классификации типов склонения русских имён существительных в современной научной и учебной литературе	384
Кораблёва И. В., Куцкир Э. Ш. Аспекты изучения русского языка в турецкой аудитории	386
Меньшиков И. И. Многоуровневая классификация односоставных предложений	389
Овсянников В. В. Язык и дискурс международных конференций	391
Онкович А. В. Прессодидактика и прессолингводидактика в обучении русскому языку как иностранному	393

Писаренко Н. Д. Формальные механизмы связности текста	397
Половинко Е. А. Стереотипы языкового мышления	398
Попова І. С. Дві групи внесень у речення в сучасній українській літературній мові	400
Пуртова В. Н. Межъязыковая интерференция и ее проявление при изучении немецкого языка	402
Рудницька Л. І. Питання про іменники так званого спільного роду в курсі «Порівняльна граматики української та російської мов»	403
Rutkowski D. Metodyka nauczania języka polskiego jako obcego nauczanie sprawności	406
Шашкина Н. И., Лазуренко Л. А., Дружинина Л. В. Словообразовательная модель как лингвометодическая единица	409
Шпортко Л. Г. Термины с иноязычными морфемами как объект лингводидактики	411
Ясак Т. М. Особливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української мови	413

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
Кафедра загального та російського мовознавства

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ІННОВАЦІЇ У СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Матеріали IV Міжнародної наукової конференції

Українською, російською, польською та англійською мовами

Відповідальна за випуск Р. О. Лазарева
Художній редактор В. В. Якименко
Технічний редактор В. В. Якименко
Коректор В. М. Орищій

Здано на складання 09.03.09. Підписано до друку 20.03.09.
Формат 60х84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура літературна.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 24,65. Умовн. фарб-відб. 24,65.
Обл.-видавн. арк. 35,9. Тираж 200 прим. Зам. №

Видавництво «Пороги»
49000, м. Дніпропетровськ, пр. К. Маркса, 60
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДК № 7 від 21.02.2000

Видавництво «Нова ідеологія»
49044, м. Дніпропетровськ, вул. Гоголя, 15а
Свідоцтво ДК № 191 від 20.09.2000 р.

ISBN 978-966-525-991-6

Л 43 **Лексико-граматичні інновації у сучасних слов'янських мовах** : Матеріали IV Міжнародної наукової конференції / Дніпропетровськ, 9–10 квітня 2009 р. // Упорядник Т. С. Пристайко. – Д.: Пороги, 2009. – 423 с.

ISBN 978-966-525-991-6

Збірник містить матеріали доповідей лінгвістів України та близького зарубіжжя, присвячених питанням теорії неології, вивченню шляхів та принципів неологізації слов'янських мов сьогодення, дослідженню лексико-граматичних інновацій в аспектах сучасних наукових парадигм, розгляду мовних та мовленнєвих інновацій як об'єктів лінгводидактики, теорії і практики перекладу.

Для викладачів, науковців, аспірантів та студентів гуманітарних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться динамічними змінами, що відбуваються в сучасних слов'янських мовах.

ББК 81.41